

28.

ARAŞTIRMA
SONUÇLARI
TOPLANTISI

2. CİLT

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

28.

ARAŞTIRMA SONUÇLARI

TOPLANTISI

2. CİLT

24 – 28 MAYIS 2010
İSTANBUL

T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3266-2
Kùltür Varlıkları ve Mùzeler Genel Mùdùrlùđù Yayın No: 148-2

YAYINA HAZIRLAYANLAR

A. Naci TOY

Candaş KESKİN

Kapak ve Uygulama

Mustafa ÜÇGÜL

Bu kitap İstanbul 2010 Avrupa Kùltür Başkenti Ajansı'nın katkılarıyla basılmıştır.

ISSN: 1017-7663

Kapak Fotoğrafı: *Philipp NIEWÖHNER, Eskişehir İli, Günyüzü İlçesi, Roma ve Bizans Dönemi Anıtları 2009 Yüzey Araştırması.*

Not: Araştırma raporları, dil ve yazım açısından Candaş KESKİN tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Allâme
Tanıtım & Matbaacılık
Hizmetleri

ANKARA-2011

İÇİNDEKİLER

Yasin TOPALOĞLU, Yavuz GÜNAŞDI, Akın BİNGÖL, Alpaslan CEYLAN 2009 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri YüzeY Araştırmaları	1
Giovanni SALMERI, Anna Lucia D'AGATA Cilicia Survey 2009.....	21
Mehmet ÖZSAİT, Nesrin ÖZSAİT Amasya YüzeY Araştırmaları	25
Mehmet ÖZSAİT, Nesrin ÖZSAİT 2009 Yılı Isparta ve Burdur YüzeY Araştırmaları	41
Ali Yalçın TAVUKÇU, Zerrin AYDIN TAVUKÇU, Süheyla AĞAOĞLU Bozcaada (Tenedos) Araştırmaları 2009	57
Latife SUMMERER 2009 Yılı Pompeiopolis ve Çevresinde Yapılan YüzeY Araştırmaları	69
Atila ENGİN Sivas İli 2009 Yılı YüzeY Araştırması	81
Turgut SANER Büyükkarapınar (Zenonopolis-Isauria) Çalışmaları 2008-2009	107
Rafet ÇAVUŞOĞLU Van Müzesi'nde Urartu Taşıt Aksamları	115
Engin BEKSAC Kuzey Batı Anadolu ve Trakya'da Erken Kültistik (Kaya Oyma ve Megalit) Anıtlar ve Kült Alanları Projesi 2009 Yılı Edirne ve Kırklareli YüzeY Araştırması...131	
Ertekin M. DOKSANALTI, Erdoğan ASLAN, İ. Mete MİMİROĞLU Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik YüzeY Araştırmaları:2009	143
Bilge HÜR MÜZLÜ Isparta Arkeolojik Surveyi 2009 Yılı Çalışmaları: Konane (Conana)	163
Paul A. IVERSEN The Inscriptions from Konane (Conana) in the Isparta Museum	173
Özdemir KOÇAK Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2009 Yılı YüzeY araştırması	181
Hanifi BİBER, Rafet ÇAVUŞOĞLU Muş İli ve İlçeleri 2009 Yılı Arkeolojik YüzeY Araştırması(Demir Çağları)	201
Nicoletta MOMIGLIANO, Alan M. GREAVES, Tamar HODOS, Belgin AKSOY Çaltılar YüzeY Araştırması Projesi 2009	225

Enver AKIN, F. S. ŞAHİN Adıyaman Müzesi’ndeki Helenistik ve Roma Dönemi “Dinsel Betimler”	235
Mustafa H. SAYAR, Kilikya Yüzey Araştırmaları 2009	247
Hasan Fırat DİKER Belgeler Işığında Fosatti’nin Ayasofya’da Yokettiği İzler ve Ayasofya’da Kullanılan Harç Üzerine Etimolojik ve Deneysel Bir Araştırma	251
Erkan KONYAR Kahramanmaraş 2009 Yılı Yüzey Araştırması	263
Emel ERTEN, Murat ÖZYILDIRIM, Tuna AKÇAY Mersin Silifke Olba 2009 Araştırmaları.....	273
Rüstem ASLAN, Stephan W. E. BLUM, Tobias L. KIENLIN, Faika Evrim UYSAL, Sebastian KIRSCHNER 2009 Yılı Bozköy-Hanaytepe ve Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması	291
Hasan BAHAR Konya ve Karaman İlleri ve İlçeleri Yüzey Araştırması 2009	303
H. ŞAHİN, F. A. YÜKSEL, E. ERTEN, Z. GÖRÜCÜ, G. ERGİN, F. ŞAHİN, F. CAMGÖZ, S. R. ÜNSAL Dağlık Kilikia Bölgesi Yerleşim Tarihi-Epigrafi Araştırmaları ve Korykion Antron Çalışmaları 2009.....	321
Yaşar ERSOY, Numan TUNA, Elif KOPARAL Urla ve Seferihisar İlçeleri Yüzey Araştırması 2009 Yılı Çalışmaları.....	339
Alessandra GUIGLIA, Claudia BARSANTI, Roberta FLAMINIO Saint Sophia Museum Project 2009: The Collection Of Byzantine Marble Slabs In The Ayasofya Müzesi, İSTANBUL.....	361
Latife SUMMERER, Alexander VON KIENLIN Tatarlı Mezar Odasının Restorasyon ve Rekonstrüksiyon Projesinin Son Çalışmaları	377
Zeynep KOÇEL ERDEM Tekirdağ Ganos Dağı 2009 Yüzey Araştırması	385
Mehmet TEKOC AK Akşehir Müzesi Seramik ve Cam Eserler Koleksiyonu	409
Ertekin M. DOKSANALTI, İ. Mete MİMİROĞLU Karaman Arkeoloji Müzesi Ahşap Eserler Koleksiyonu	435
Kadir PEKTAŞ- Gülsen BAŞ, Hicran ÖZDEMİR, Sebahattin ERDOĞAN Bitlis ve Çevresi 2009 Yılı Yüzey Araştırması	457

2009 YILI ERZİNCAN, ERZURUM, KARS VE İĞDIR İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Yasin TOPALOĞLU*
Yavuz GÜNAŞDI
Akın BİNGÖL
Alpaslan CEYLAN

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 27.07.2009 tarih ve 143901 sayılı izinleri ile Erzurum Merkez, Tortum ve Horasan, Erzincan Refahiye, Kars Merkez ve Sarıkamış İlçelerinde yürütülmüştür.

Prof. Dr. Alpaslan Ceylan Başkanlığında, Yrd. Doç. Dr. Akın Bingöl, Yrd. Doç. Dr. Yasin Topaloğlu, Arş. Gör. Yavuz Günaşdı ve Doktora öğrencisi Oktay Özgül katılmıştır. Bakanlık temsilciliği görevini Muğla Müzesi Arkeologlarından Musa Ötenen yürütmüştür. Özverili çalışmalarından dolayı meslektaşlarımıza teşekkür ederiz.

Yüzeysel araştırmalarına katkı sağlayan Erzurum Müzesi Müdürü Mustafa Erkmen'e, Kars Müze Müdürü Necmettin Alp'a, Refahiye Meslek Yüksek Okulu Müdürü Erdal Akpınar'a, İğdir Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlilerinden Aslantürk Akyıldız'a, Coğrafyacı Oğuz Şimşek'e ve Kağızman'dan Sait Küçük'e, Kars'tan Yavuz Yıldırım Öztürkkan'a, Tercan'dan Dursun Adem'e ve Erzincan'dan T. Erdoğan Şahin'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim¹.

1998 yılından itibaren Erzincan, Erzurum, Kars ve İğdir İllerinde yürüttüğümüz çalışmalar sonucunda önemli tarihi ve arkeolojik verilere ulaşılmış bulunmaktayız. Bu çerçevede 2009 yılı çalışmalarımızda çok verimli bir şekilde tamamlanmış olup bölgenin tarihi ve arkeolojisini aydınlatma açısından önemli sonuçlar ortaya koymuştur.

* Yrd. Doç. Dr. Yasin TOPALOĞLU, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih Böl., Erzurum/ TÜRKİYE.
Arş. Gör. Yavuz GÜNAŞDI, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Sos. Bil. Enstitüsü Erzurum/ TÜRKİYE.
Yrd. Doç. Dr. Akın BİNGÖL, Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Tarih Böl. Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Kars/ TÜRKİYE.
Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih Böl., Erzurum/TÜRKİYE
+90 442 2313638 ceylanerzurum@hotmail.com Proje No:2005 / 05 - 2008/22

¹ Yüzeysel araştırmaları sırasında gösterdikleri anlayış ve sağladıkları katkılardan dolayı Atatürk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hikmet Koçak'a, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Mustafa Yıldırım'a, Refahiye Kaymakamı Mehmet Makas'a ve Horasan Kaymakamı Mahmut Ağbal'a teşekkür ederim.

2009 yılında Erzurum Bölgesinde Belirlenen Yerleşmeler

Erzurum Bölgesindeki çalışmalarımıza Erzurum'un Merkez, Tortum ve Horasan İlçelerinde devam edilmiştir.

Yazılıtaş Yazıtı

Yazıt, Horasan İlçesi'nin 34 km. kuzeydoğusunda yer alan Yazılıtaş Köyü'nün 1 km. kuzeydoğusunda sarp bir kayalık üzerindedir. Yazıt, kayanın güney yönü traşlanarak oluşturulan dikdörtgen kör pencere içerisine yazılmıştır. Yerden 3 metre kadar yukarıda yer alan bu yazıt, Urartu kralı Menua Dönemi'ne ait olup yazıtta şu ifadeler yer almaktadır;

“Tanrı Haldi, kendi silahıyla güçlü ülke olan Diauehi'ye karşı sefere çıktı ve ülkeyi dize getirdi. Tanrı Haldi güçlüdür, Tanrı Haldi'nin silahı güçlüdür. Tanrı Haldi'nin kudretiyle İşpuini oğlu Menua sefere çıktı. Tanrı Haldi önden gitti. Menua der ki; Diauehi Ülkesini ele geçirdim. Kralî kent Şaşili'yu savaşta ele geçirdim, ülkeyi yaktım, kaleleri yerle bir ettim. Şeşetinele Ülkesine, Zua kentine kadar ulaştım. Utuha Kenti'ni.... Menua der ki, Diauehi'nin kralı Utupurşini önüme çıktı, ayaklarıma kapandı, önümde secde etti. Merhamet gösterdim. Haraç ödemesi koşulu ile hayatını bağışladım. Altın ve gümüş verdi. Geri dönecek tutsakları tümüyle serbest bıraktım. Menua der ki;.... Oradan iki kralı, yani Baltulhi boyunun ülkesininkini ve Haldiriulhi Kenti'nin ülkesininkini aldım. O ülkeye özgü olan tahkimatlı kaleleri ele geçirdim. Menua der ki; Her kim bu yazıtı tahrip ederse, her kim suç işlerse, her kim bir başkasına yaptırırsa, her kim değişik bir şey söylerse, ben yaptım derse, Tanrı Haldi, Tanrı Teişeba, Tanrı Şivini ve bütün tanrılar onu gün ışığından yoksun etsin.”²

Aliçeyrek Kaya Mezarı ve Kaya Odaları

Kaya Mezarı Horasan İlçesi'nin 14 km. doğusunda bulunan Aliçeyrek Köyü'nün 1 km. güneyinde yer almaktadır. Kaya mezarının rakımı 1602 m. dir. Kaya mezarı ile ilgili ilk çalışma 1992 yılında Özkaya³ tarafından yapılmıştır. Özkaya bu yapıların daha önce Urartu kaya mezarı olduğunu ve daha sonra kiliseye dönüştürüldüğünü ifade etmektedir. Örnek olarak ta Patnos yöresinde bulunan Dedeli kaya mezarlarını göstermektedir. Ancak bölgede daha sonra araştırma yapan Çevik⁴ bu yapıları Bizans Dönemi'ne ait kiliseler olduğunu ifade etmektedir. Kumtaşından oyularak yapılan bu yapıların son dönemde kaya kilisesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Özkaya yüzey araştırmalarında çevredeki Urartu yazıt ve yerleşim ve kalelerinden hareketle Urartu kaya mezarı olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Bizim yaptığımız araştırmalarda da bu kaya kiliselerinin batısında bir

² König, 1955 -1957: 23; Ceylan, 2002: 14 vd.; Payne, 2006: 68 vd.; Kozbe-Ceylan et al., 2008

³ Özkaya, 1994: 379 vd.

⁴ Çevik, 2000: 26 vd.

kale kalıntısı ve kaya nişi tespit edilmiş olup incelemelerimiz devam etmektedir.

Kapıkaya Kalesi-1

Erzurum İli Tortum İlçesi'nin 26 km. batısında yer alan Kapıkaya Köyü'nün 1 km. kuzeyinde yer almaktadır. Kalenin batısında ise bir gölet bulunmaktadır. Bu kalenin önemli görevlerinden biri bu göleti korumaktır. Bölge hayvancılık bölgesi olduğu için su kaynağı önem kazanmaktadır. Günümüzde bölgede halen hayvancılık yapılmaktadır. Gölet 1979 yılında DSİ tarafından genişletilmiştir. Kale sur duvarları 4,5-5 m. yüksekliğinde olup günümüze kadar ulaşmıştır. Kale'nin sur duvarlarının kalınlığı 2.80 cm. ile 3.40 cm. arasında değişmektedir. Kale sur duvarlarında kiklopik teknikte yapılmıştır. Ancak bu ebatların dışında daha büyük ve daha küçük boyutlardaki taşlarda kullanılmıştır. Taşların dışa gelen tarafları kabaca düzleştirilmiştir. Sur duvarlarının geniş olmasından dolayı yapılırken orta kısımları bu düzletme işleminden sonra çıkan taşlar ve daha küçük taşlarla doldurulmuştur. Kale kapısı kalenin güneybatı köşesinde yapılmıştır. Kalede, ikisi kale kapısının sağ ve solunda olmak üzere sekiz burç bulunmaktadır. Kale mimarîsi, topografik alana uygun olarak inşa edilmeye çalışılmıştır. Kalenin eteklerinde yapı kalıntılarına rastlanılmaktadır. Ancak bu yapılar dağılmış olduğundan hangi amaçla yapıldıkları anlaşılamamıştır. Çok az sayıda keramik verisi elde edilmiştir. Kalenin yapısal özellikleri Demir Çağı'na işaret etmektedir. Yapılan çalışmalar ile kalenin planı çıkarılmıştır. Kalenin giriş kapısı 280 cm. olup kale yolu, kale kapısından aşağıya doğru bir yay çizilerek inilmektedir. Bunun amacı kale kapısının daha korunaklı olmasını sağlamaktadır⁵.

Kapıkaya Kalesi-2

Çevrede yapmış olduğumuz incelemelerde bölgede ikinci bir kale tesbit edilmiştir. Bu kale yine Erzurum İli Tortum İlçesi'nin 26 km. batısında bulunan Kapıkaya Köyü'nde yer almaktadır. Köyün 2 km. kuzeyinde bulunan kalenin güneyinde Kapıkaya Göleti ve 1 km. güneydoğusunda Kapıkaya Kalesi-1 yer almaktadır. Kalenin sur duvarları tamamen yıkılmıştır. Yıkılan duvar taşları köylüler tarafından toplanarak kümeler oluşturulmuştur. Böylece açılan alanda tarım yapılabilmiştir. Sur duvarları özellikle güney kısımda daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Kale çok büyük olmayan kaba taşlarla kuru duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Kalenin iki sur duvarı olduğu anlaşılmaktadır. İkinci sur duvarları ise neredeyse tamamen yok olmuştur. Özellikle kalenin hemen eteklerinde düzleştirilmiş olan alanda bu ikinci sıra sur duvarları az olsa da gözükmemektedir. İç kesimde yine çok sayıda kaçak kazı izine rastlanmıştır. Yaptığımız yüzey araştırmasında

⁵ Kale'deki ilk incelememiz 2005 yılında yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ceylan 2007; 163 vdd.

elde ettiğimiz keramik verileri Geç Kalkolitik, İlk Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı ve Orta Demir Çağı'na aittir. Keramik verileri oldukça zengindir. Erken Demir Çağı'na ait emzikli keramiklerde ilgi çekicidir. Kapıkaya Kalesi-1'den daha yüksekte ve daha stratejik bir konumda olan kalenin mimarî çizimleri yapılmıştır.

Dellal Kaya Basamaklı Su Tüneli

Horasan'ın 17 km. doğusunda bulunan Dellal Geçidi'nde yer almaktadır. Bu geçit Erzurum'u Ağrı'ya bağlayan önemli bir geçittir. Aynı zamanda Anadolu'yu İran Yaylasına bağlamaktadır. Horasan Yazılıtaş yazıtının da yakınında yer almaktadır. Urartu Dönemi''ne ait olan bu kaya basamaklı su tüneli Dellal Geçidi'nin doğusunda yer almaktadır. Kaçak kazılar sonucu kısmen tahrip edilmesine rağmen varlığını günümüze kadar korumuştur. Ana kayanın üst kesiminden başlayan kaya basamakları aşağıda bulunan su yatağına kadar devam etmektedir.

Tünelin aydınlatılması ve havalandırılması ana kayaya açılan küçük pencereler ile sağlanmıştır. Aynı bölgede bir Urartu yazıtının varlığını bilmekteyiz. Ancak Delibaba olarak adlandırılan bu yazıtın izine rastlanılamamıştır.⁶

Güzelova Höyük

Erzurum'un 15 km. kuzeydoğusunda Güzelova (Tufanç) Köyü'nde yer almaktadır. 1961 yılında H.Z.Koşay - H.Vary⁷ tarafından kısa süreli bir kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan kazılarda elde edilen veriler Kalkolitik Çağdan itibaren höyükte yerleşme olduğunu göstermektedir. Höyükte tek renkli "Monochrom" elle yapılmış özel çanak – çömlek yanında taş ve kemik aletler bulunmaktadır. Taş aletlerin çoğunluğu obsidyen olup az sayıda sileks alet tesbit edilmiştir. Höyükte 7,25 m. derinlikte "Hocker" durumda bir erkek iskeleti bulunmuştur. Bu tabakada rastlanılan eserler ve iskelet Geç Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilmiştir. Kazılarda elde edilen verilerden Güzelova'luların M.Ö. 3. Binde de hayvancılık yaptıklarını ortaya koymuştur. Kazılarda elde edilen buluntular Erzurum Müzesi'ne teslim edilmiştir. Bunların bir kısmı Erzurum Müzesi'nde teşhir edilmektedir. Güzelova Höyük ise köylüler tarafından ortak olarak kullanılmaktadır. Tarihi kimliğinden uzaklaştırılmıştır.

Şenyurt Kalesi

Erzurum'un 40 km. kuzeydoğusunda bulunan Şenyurt Köyü'nün 2 km. güneybatısında yer almaktadır. Kalenin rakımı 2169 m. olup doğusundaki yüksek dağ silsilesinin uç kısmını oluşturmaktadır. Batısından geçen tarihi yol ise Erzurum ile

⁶ König, 1955 – 1957: 196; Ceylan, 2005: 21 vd.; Payne, 2006: 89; Kozbe-Ceylan et al, 2008

⁷ Koşay-Vary, 1967; 1vdd.

Tortum'u birbirine bağlamaktadır. Bu yol, aynı zamanda Erzurum-Gürcistan karayoludur. Bu yol stratejik açıdan kaleyi daha da önemli kılmıştır. Kalenin batı eteklerinden Şenyurt Deresi geçmektedir. Kale üç küçük tepelikten oluşmaktadır. Bu tepeliklerden batı uca olanın sur duvarlarının bir kısmı günümüzde ayakta kalmayı başarmıştır. Kale iki surlu olup iç kale olarak adlandırdığımız kısmında mimarî kalıntı izleri görülmektedir. iç kalenin sur duvarları kuru duvar tekniğiyle yapılmıştır. Ancak bu sur duvarının büyük bir kısmı yıkılmıştır. Sur duvarlarında boyutça büyük olmayan taşlar olduğu gibi bu taşlar kabaca işlenerek kullanılmıştır. Kalede sur duvar kalınlığı ortalama 2 m. yi bulmaktadır. Sur duvarlarının içe ve dışa gelen kısımları kabaca yontulmuş olmasına karşın iç kısımları yontulmamıştır. ikinci sur duvarlarında ise büyük taşlar yontularak kullanılmıştır. İkinci sur duvarının batı kısmı yaklaşık 1 m. kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Kale bölgedeki Tunç ve Demir Çağı kalelerinin özelliğini taşımaktadır. Kalede yaptığımız araştırmalar sonucu elde ettiğimiz keramikler İlk Tunç Çağı'na aittir. Araştırma Dönemi'nde az da olsa kar yağmış olduğundan dolayı Keramik verileri çok az sayıda elde edilmiştir. Mimarî çizimleri yapılmıştır.

2009 yılında Erzincan Bölgesinde Belirlenen Yerleşmeler

Erzincan Bölgemizdeki çalışmalarımıza Erzincan'ın 71 km. batısında yer alan Refahiye İlçesi'nde devam edilmiştir.

Koroğlu Mağara Yerleşmesi

Refahiye İlçesi'nin 10 km. kuzeybatısında bulunan mağara aynı zamanda, Erzincan-Sivas karayolunun da batısında yer almaktadır. Dumanlı Dağı'nın kuzey yamacında yer alan mağara daha sonra yerleşim görmüştür. El yapımı mağaranın girişinde yuvarlak bir kemer vardır. Bu kemerin yapımında harç olarak toprak kullanılmıştır. Yerleşme, ana kayadaki mağara genişletilerek oluşturulmuştur. Ana kayanın sarp yamacından üstüne çıkılırken yerleşme doğu ve batıya doğru iki kısma ayrılmaktadır. Batıya doğru ayrılan kısımda oval bir alan oluşturulmuştur. Ancak kaya basamakları kireç taşından oluşturulduğundan basamaklar erimiştir. Kaya basamaklarının üst kısmında da mimarî yapılar oluşturulmuştur. Mağaranın üst kısmında bir düz alan oluşturularak yerleşme alanı olarak kullanılmıştır. Doğuya doğru daha yüksek ve sarp bir yerleşme oluşturulmuştur. Bu yerleşme, Fırat Nehri'ne (Karasu) açılan bir mağara yerleşmesidir. Ulaşımı zor olmasına rağmen, koruması bir o kadar kolaydır. Yerleşmenin kuzey kesiminden Fırat (Karasu) Nehri geçer. Alt kısmında ne amaçla kullanıldığı bilinmemekle beraber çok sayıda oyuk ve niş oluşturulmuştur. Kaçak kazılar sonucu yerleşme tahrip olmuştur. Doğu kısmında, batıya bakan bir yerleşme yeri daha oluşturulmuştur. Asıl yerleşim alanının burası

olduğunu düşünmekteyiz. Köroğlu Mağarası'nın yukarisına doğru çıkarken batısına doğru gelen 4 m. boyunda 50 cm. derinlikte yer yer 20 cm.e kadar düşen 1 m. yükseklikte bir niş oluşturulmuştur. Yukarıda boyutları verilen niş derin değildir. Oval bir şekilde tamamlanmıştır. Yer yer yukarı doğru çıkarken küçük nişlerde mevcuttur. Muhtemelen ön kısım kapalıyken bu nişler aydınlatmak amacıyla yapılmıştır. Bu alana sal taşlardan ve dere taşlarından oluşturulmuş yuvarlak kemerli bir girişten girilmektedir. Girişin hemen batısında büyük bir niş daha oluşturulmuştur. Bu niş diğerine göre daha büyüktür. 2.60 m. eninde, 3 m. yüksekliğinde olan nişin kuzey ucunda 1.40 metre derinlik varken güney tarafında ise bu derinlik gittikçe azalmakta kuzeyde ise bu derinlik sıfırlamaktadır.

Çengerli Kalesi

Refahiye İlçesi'nin 18 km. güneyinde bulunan kale Çengerli Köyü'nün 1.5 km. güneyinde iki anakaya üzerine kurulmuştur. Ortasında yarım ay şeklinde bir açıklık vardır. Kalenin doğu kesiminde kaya basamakları bulunmaktadır. Birinci kayanın sur temelleri gözükmetedir. Ayrıca bu tepenin güneydoğusundan üst kısmına çıkan kaya basamakları da mevcuttur. Günümüze kadar ulaşan 13 tane kaya basamağı gözümüze çarpmaktadır. Kalenin doğu kesiminde sur izleri bulunmaktadır. Doğusunda 7 x 7 m. büyüklüğünde büyük bir mimarî yapı vardır. Bu mimarî yapının özelliği yan taraflarının traşlanmış olmasıdır. Ancak daha sonra ağaçların çıkması ve mekân üzerindeki tahribat mekânın yapısını bozmuştur. Anakaya ikiye ayrılmıştır. Biri güneyde, diğeri de kuzeydedir. Anakayanın üstünde bir sunak alanı bulunmaktadır. Bu alanda, üç sunak çukuru mevcuttur. Açık hava kutsal alanına kuzey tarafından gelerek kalenin batısını dolaşan 14 kaya basamağı ile çıkılmaktadır. Batısında ise yerleşme alanları bulunmaktadır. Anakayanın büyük bir kısmı traşlanmış ancak bu traşlanma yapılırken ana yapı bozulmamıştır. Bununla beraber traşlanma yapılarak kaya basamağı oluşturulmuştur. Kale, önemli bir geçit yolu üzerinde bulunmakla birlikte Kurtlu Tepe Vadisi'ni kontrol altında tutmaktadır. Anakayaya ulaşmak amacıyla kalenin doğu tarafından bir yol açılmıştır. Kalenin kuzey kesiminde Urartu Dönemi'ne ait tek odalı nişli bir kaya mezarı bulunmaktadır. Kale İlk Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Kalenin batı tarafında bir kaya mezarı bulduk. Ayrıca aynı bölümde Asbab Çayı'na inen kısmında kaya basamakları oluşturulmuştur. Kalenin rakımı 1679 m. yükseklikte yer almaktadır. Kale zeminden yaklaşık 50 metre yüksekliktedir. Kaleden elde ettiğimiz keramik verileri İlk Tunç, Demir Çağ (Urartu) ve Ortaçağ Dönemlerine aittir.

Çamlıca Yerleşmesi

Çengerli Köyünün 3 km. kuzeyinde bulunan Kurtlutepe Dağı'nın güney

eteklerinde yer alır. Yerleşmenin etrafında bir sur kalıntısı bulunmaktadır. Yerleşmede yakın tarihe kadar taş duvarlar mevcut iken günümüzde bu taş duvarlar tamamen tahrip olmuştur. Yerleşmenin üst kısmında çok sayıda olmasa da az sayıda çanak-çömlek parçalarına rastlamaktayız. Yerleşmenin doğusundan Baliyi Çayı, batısından ise Çamlıca Çayı geçmektedir. Yerleşme bu iki çayın tam ortasında yer alır. Günümüzde 4 seki halinde olan bu yerleşmenin daha önceden de bir yerleşme gördüğü sekinin düzlüğünden anlaşılmaktadır. Keramik verileri yerleşmenin İlk Tunç ve Ortaçağ Dönemlerine ait olduğunu göstermektedir.

Toprakkale Höyük

Refahiye İlçesi'nin 13 km. kuzeybatısında bulunan Çavuş Köyü'nde yer alır. Höyük, Erzincan-Sivas karayolunun Sivas Suşehri yol ayrımının 500 m. kuzeybatısında yer almaktadır. Stratejik bir konumda bulunan kale doğal yolların kesişme noktasındadır. Yöre tarım ve hayvancılığa son derece elverişlidir. Höyüğün kuzeyinden geçen Köroğlu Çayı yörenin su ihtiyacını karşılamaktadır. Höyükte yaptığımız araştırmalarda herhangi bir duvar izine rastlanmamıştır. Bölgede yoğun olarak gördüğümüz kaçak kazılara burada da rastlamış bulunmaktayız. Zengin keramik verisi elde ettiğimiz höyükteki yerleşmeler İlk Tunç, Demir Çağ ve Ortaçağ Dönemlerine aittir.

Küçük Höyük

Toprakkale Höyüğün 1 km. batısında yer alan höyük adından da anlaşılacağı gibi küçük bir yerleşmedir. Höyüğün kuzeyinden yayla yolu geçmektedir. Bu yolun hemen doğusunda kaçak kazı yapıldığı görülmüştür. Deniz seviyesinden 1488 metre yükseklikte yer alan höyüğün zeminden yüksekliği ise 30 m.dir. Höyükte kaçak kazı ve az sayıdaki Keramik verisi dışında herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır. Günümüzde höyük tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Az sayıdaki keramik verisi dönem belirlemek için yeterli olmamakla birlikte Ortaçağ Dönemi'ne ait olduğunu düşünmekteyiz.

2009 yılında Kars Bölgesinde Belirlenen Yerleşmeler

Kars Bölgemizdeki çalışmalarımıza, Merkez ve Sarıkamış İlçesi'nde devam edilmiştir.

Dündartepe Höyük

Kars İl merkezinin 6 km. güneyinde, Kars-Kağızman karayolunun doğusunda kalan merkeze bağlı Azat Köyü'nün içindedir. Höyüğe Dündartepe adı Kökten⁸ tarafından verilmiştir. Höyük, Azat Deresi'nin kuzey kenarındadır. Kökten 1944 yılında belirlemiş

⁸ Kökten, 1944: 667; Kökten'in Hitit keramiği olarak tanımladığı keramikler muhtemelen Urartu'nun Biainili keramiği olmalıdır. Hititlerin bölgede herhangi bir egemenliğinden söz etmek mümkün değildir.

olan höyükte, 1952 yılında küçük bir sondaj yapmıştır. Çeşitli boyutlarda açılan açmalardan tepe üstünde 5 x 8 m. ölçülerindeki açma, höyüğün kısmen tabakalanmasını sunmuştur. Bu açmada 4.5 m. derine inildiği halde ana toprağa ulaşılmamıştır. Bu sondajda üstte Klasik, MÖ 2. bin yıl (Kökten'e göre Hitit) ve Bakır Çağı (İlk Tunç Çağı I. evre) tabakaları saptanmıştır. Bakır Çağı tabakalarının en üstünde yoğun yangın izine tesadüf edilmiştir. Taş duvarlı yapılara ait yoğun temeller saptanmıştır. Kerpicein olmadığı bildirilmektedir. Tunç Çağı tabakaları arasında, içi eflatun/mor boyalı bir parça ile dış karın kısmı kırmızı boya ve sarı zemin üstüne çekilmiş siyah çizgi bezemeli parçanın tarihlendirilmesi mümkün olmamıştır. S. Güneri⁹ ise kırmızı-gri-siyah alacalı ve çok parlak yüzeyli bir mal grubundan parçalar bulunduğunu söylemekle beraber bunları tarihlemekten kaçınmaktadır. Bu mal türü tepenin çok yaygın olan mal türüdür. Kilden büyük mühür bulunmuştur. Kemikten dokuma tarağı, Karaca boynuzundan iki tarafı delikli bileyi taşı sapları, parmak kemiklerinden üstü çizi bezemeli nesne ve bizler kemik endüstrisinin en güzel örneklerini teşkil etmektedir. Bakır ve tunçtan yapılmış delikli iğne ve küpe ele geçmiştir. Delikli iğne örneği, Anadolu'da az görülen bir tipi temsil etmektedir. Kökten tarafından Bakır Çağı olarak nitelendirilen bulgular, MÖ 3. bin yılın ikinci yarısına tarihlenebilir¹⁰.

Harmantepe Höyük

Kars İl merkezinin 14 km. güneyinde bulunan Ataköy Köyü'nün içinde yer almaktadır. Köylüler tarafından harman yeri olarak kullanıldığından dolayı Harmantepe Höyük adını vermeyi uygun bulduk. Bölgede araştırmalar yapan Kökten, köy çevresinde birçok kaya sığınağı ve mağara tespit etmiştir. Yapmış olduğu sondaj kazılarında Kalkolitik Çağ'a ait taş aletler tespit etmiştir. Höyükten Borluk Deresi'ne inen kayaların yontulması ile oluşturulmuş bir yol bulunmaktadır. Höyük, vadiye hakim bir konumdadır. Yapmış olduğumuz incelemelerde höyüğün ortasında bir duvar kalıntısının temellerine rastlanılmıştır. Doğal yapıya uygun olarak yerleşen höyükte bir kale kalıntısı olma özelliği bulunmaktadır. Höyüğün batı bölümünde vadinin içinde tahrip edilmiş mimarî kalıntılar bulunmaktadır. Höyükte yapılacak kazı çalışmaları bize daha aydınlatıcı bilgiler sunacaktır. Yüzey araştırmasında elde ettiğimiz keramik verileri İlk Tunç Çağı'na tarihlenmektedir.

Sarıçayır Yerleşmesi

Ataköy'de yer alan Sarıçayır yerleşmesi Harmantepe Höyüğün 500 m. güneyinde yer almaktadır. Borluk Vadisi bu iki yerleşmeyi birbirinden ayırmaktadır. Geniş bir alana

⁹ Güneri, 1992: 161 vd.

¹⁰ Bizim yapmış olduğumuz araştırmada elde ettiğimiz keramik verileri İlk Tunç Çağı, Demir Çağı ve Ortaçağ Dönemlerine aittir.

yayılmış olan Sarıçayır yerleşmesinde yapı kalıntılarına rastlanılmıştır. Yerleşmenin büyük bir kısmı köylüler tarafından sürülerek tarla haline getirilmiştir. Sürülen tarlada yapmış olduğumuz incelemede çok sayıda keramiğin yanı sıra yapıların temel izlerine ve sütun altlıklarına rastlanılmıştır. Elde edilen keramiklerin, açıkılı, parlak, devetüyü, kahverengi ve kırmızı renkli tonlarda olduğu görülmektedir. Dönem olarak değerlendirildiğinde Harmantepe ve Dündartepe ile aynı döneme yani İlk Tunç Çağı'na yerleştirilir. Ayrıca Sarıçayır yerleşmesi, Ortaçağ'da önemli bir yerleşme olduğu kanaatini bizde oluşturmuştur.

Borluk Vadisi Kaya Resimleri

Kars İl merkezinin 6 km. güneyinde yer alan Azat Köyü sınırları içerisindeki Borluk Vadisi'nde daha önce yapmış olduğumuz incelemeler sonucu daha önceki tespitlerimize ilaveten yeni kaya üstü tasvirlerine rastlanmıştır. Bu tasvirlerde dağ keçileri, geyikler, insan ve av sahneleri yer almaktadır. Vadideki kaya üstü tasvirlerine yönelik özellikle son dönemde yapıldığı anlaşılan büyük bir tahribat görülmektedir.¹¹

Koroğlu Kalesi

Sarıkamış'ın 30 km. kuzeydoğusunda bulunan kale doğal bir kayalık üzerine yapılmıştır. Zivin ve Micingirt Kaleleri ile aynı özellikleri taşımakta ve kare plan vermektedir. Ancak her iki kaleye göre biraz daha küçüktür. Kale çevreye egemen bir konumda yapılmıştır. Savunmaya son derece elverişli olan kalenin savunmasını daha da güçlendirmek için ana kayanın etrafına çepeçevre çukurlar açılmıştır. Kalenin temelini oluşturan anakayanın hemen üst kısmında bulunan taş sıraları kuru taş duvar tekniği ile yapılmıştır. Duvarın üst kısmındaki taşlar kesme taş tekniği ile yapılmış ve araları harç ile kuvvetlendirilmiştir. Duvarın üst kısmının Ortaçağ'da yenilediği anlaşılmaktadır. Kalenin İlkçağda yerleşim gördüğüne ait herhangi bir bulgu olmamakla birlikte temel taşları ve kalenin eteğindeki taş duvarları bize bu kalenin Zivin ve Micingirt Kaleleri gibi Urartu Dönemi'nde kullanılmış olduğu görüşünü vermektedir¹².

Kültür Varlıkları

Erzurum Horasan'da Hasan Baba Türbesi ve Horasan Baba Türbesi, *Erzincan* Refahiye'de Merkez Esat Muhlis Camii, Şehit Bahattin Paşatur Anıtı, Kâzımkarabekir Evi, Atatürk Evi Kültür Varlığı (Anıt) olarak tespit edilmiştir.

¹¹ Borluk Vadisi Kaya resimleri ile ilgili geniş bir çalışma yapmaktayız.

¹²Yapmış olduğumuz incelemelerde elde ettiğimiz keramik verileri Demir Çağ ve Ortaçağ Dönemlerine aittir. Kale ile ilgili yapmış olduğumuz ilk inceleme için bk.; Ceylan, 2002: 317; Ceylan, 2001: 65 vd.

KAYNAKÇA

CEYLAN 2001

Ceylan A., Sarıkamış, Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar, 2001, Ankara

CEYLAN 2002

Ceylan, A., “Yazılıtaş-Horasan”, *Çağlayan Aras* 1/1, 2002, 14-15.

CEYLAN 2003

CEYLAN, A., 2003, “2001 Yılı Erzincan, Erzurum ve Kars Illeri Yüzey Araştırmaları” *20. Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2, 2003, Ankara, 311-324.

CEYLAN 2005

Ceylan, A., “The Erzincan, Erzurum and Kars Region in The Iron Age”, *Anatolian Iron Ages V*, 2005, London, 21-29

CEYLAN 2007

Ceylan, A., “2005 Yılı Erzincan, Erzurum ve Kars Illeri Yüzey Araştırmaları” *24. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2007, Ankara, 163-182

ÇEVİK 2000

Çevik, N., Urartu Kaya Mezarları Ölü Gömme Gelenekleri, 2000, Ankara

GÜNERİ 1992

Güneri S., “Doğu Anadolu’da Yeni Gözlemler”, *TAD* 30, 1992, 149-195, Ankara

KOŞAY-VARY 1967

H.Z.Koşay-H.Vary, Güzelova Kazısı, 1967, Ankara

KOZBE-CEYLAN et al 2008

Kozbe, G. - A.Ceylan- Y.Polat- T.Sivas- H.Sivas- I.Şahin- D.Tanrıver, Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri -6_{a-b} Demir Çağları, 2008, İstanbul

KÖKTEN 1944

Kökten İ. K., “Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu’da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar”, *Belleten VIII/32*, 1944, Ankara, 659-680

KÖKTEN 1947

Kökten İ.K., “1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar”, *Belleten XI/43*, 1947, Ankara, 431-472

KÖKTEN 1948

Kökten İ. K. ,“Anadolu’da Prehistorik Yerleşme Yerleri ve 1944-1948 Yıllarında Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları”, *Türk Tarih Kongresi IV*, 1948, Ankara, 195-209

KÖKTEN 1953

Kökten İ. K.,“1952 Yılında Yaptığım Tarih Öncesi Araştırmaları Hakkında”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Ve Coğrafya Fakültesi Dergisi-XI*, 2-4, 1953, Ankara, 177-209

KONIG 1955-57

KönigF.W.,Handbuch Der Chaldäischen Inschriften, Archiv Für Orientforschung
Herausgegeben Von Ernst Weidner, Beiheft, 1955-1957, Graz

ÖZBEK 1998

Özbek, O.-B. Yükmen, “Kars, Borluk Vadisi Kaya Resimleri”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 86, 1998, İstanbul, 30-37

ÖZBEK-YÜKMEN 2001

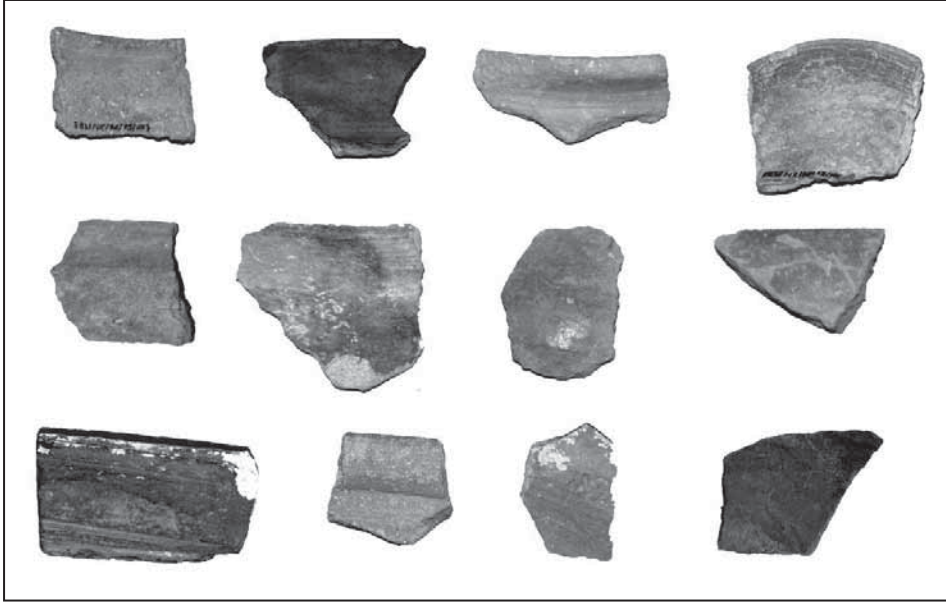
Özbek, O. - B. Yükmen “1997 Yılı Kars, Ardahan, Iğdır Illeri Yüzey Araştırması”
Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi-2, 2001, Ankara, 145-153.

ÖZKAYA 1994

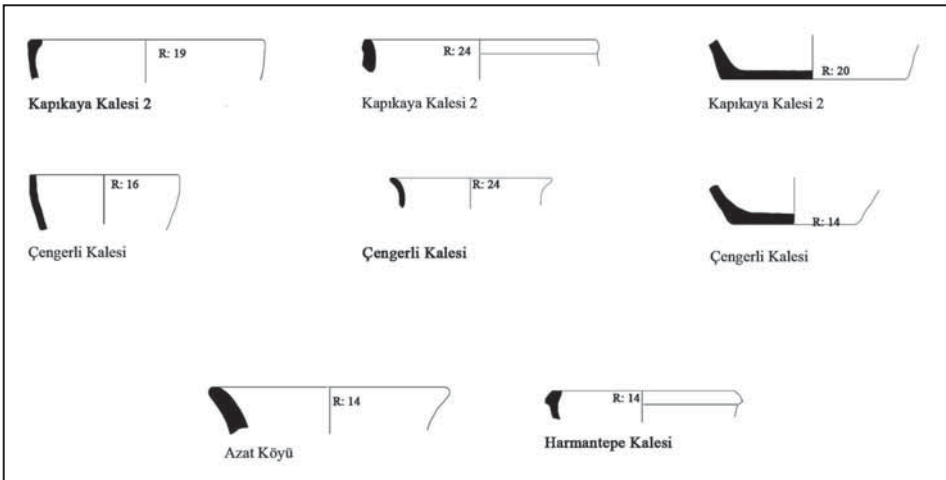
Özkaya,V.,“Erzurum-Horasan-Aliçeyrek Köyü Yüzey Araştırması”, *XI. Araştırma Sonuçlar Toplantısı*, 1993,Ankara, 379-397

PAYNE 2006

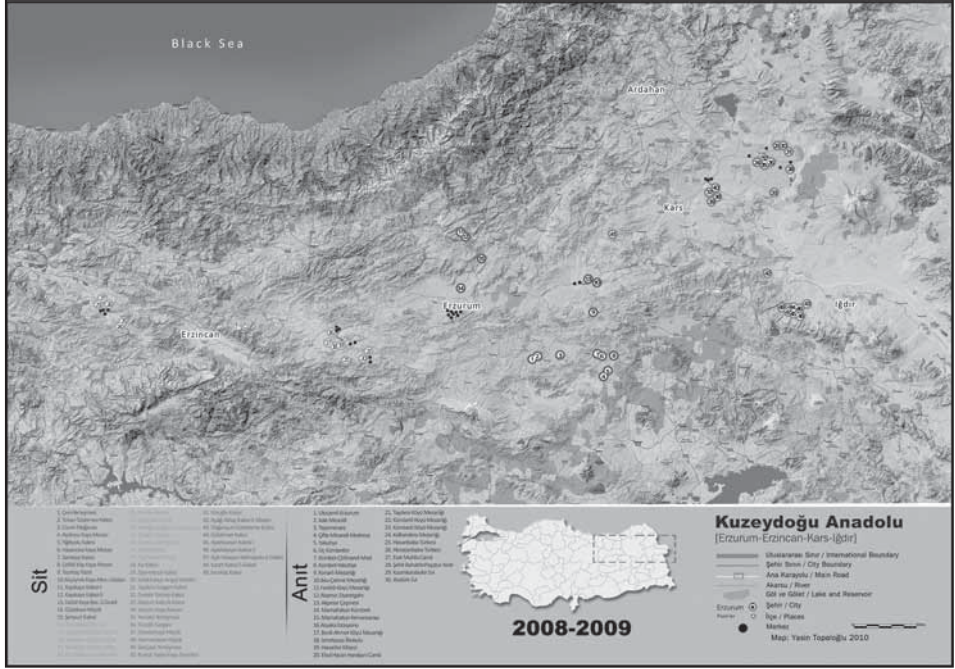
Payne M. R., Urartu Çivi Yazılı Belgeler Katalogu, İstanbul, 2006

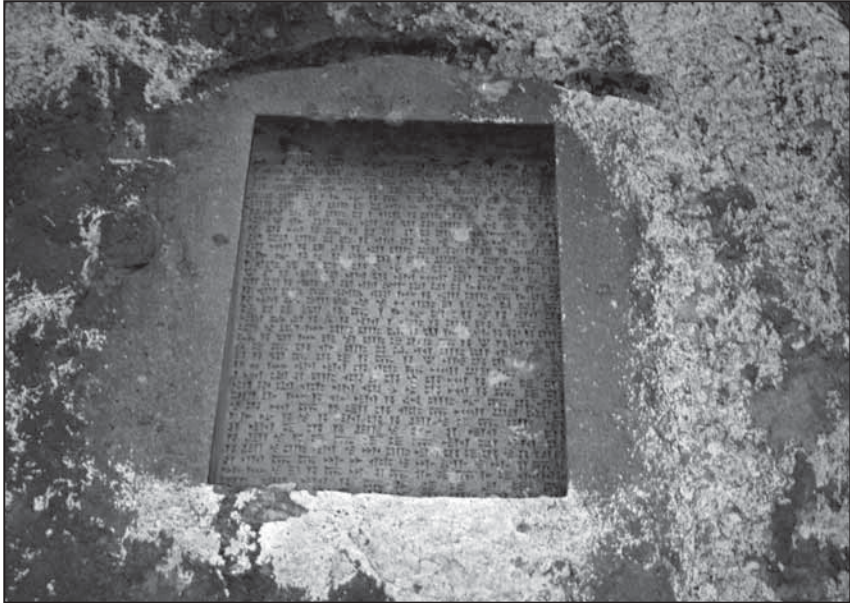
Keramik Fotoğrafları

Çizim 2: Toplu

Harita 1: Çalışma Alanı.

Resim 1: Yazılıtaş Urartu Yazıtı.

Resim 2: Aliçeyrek Kaya Mezarı ve kaya odaları.

Resim 3: Kapıkaya Kalesi-1.

Resim 4: Kapıkaya Kalesi-1 ve Kapıkaya Gölü.

Resim 5: Kapıkaya-2 Kalesi.

Resim 6: Dellal Kaya, basamaklı su tüneli.

Resim 7: Güzelova Höyük.

Resim 8: Şenyurt Kalesi.

Resim 9: Şenyurt Kalesi.

Resim 10: Koroğlu mağara yerleşmesi.

Resim 11: Çengerli Kalesi.

Resim 12: engerli Kalesi.

CILICIA SURVEY 2009

Giovanni SALMERI¹
Anna Lucia D'AGATA

In October 2009 a new campaign of the Cilicia Survey Project was carried out under the auspices of the University of Pisa. The 2009 survey had two main objectives:

- a. Producing a definitive topographical map of the site of Misis (ancient Mopsouhestia);
- b. Continuing detailed study of the major monuments in the ancient city.

1. Topographical map of the site of Misis (ancient Mopsouhestia)

The site of Misis was subjected to a systematic topographical survey. The work produced a map stretching from the area of the necropolis in the north to the section of the defensive walls – still in a good state of conservation – which ring the centre of Gecitli to the south of the river Ceyhan, and from the plots of land adjacent to the Mosaics Museum in the west to the stadium in the east. These represent, according to our reconstruction, the limits of the site.

2. The major monuments in the ancient city

The detailed study of the major monuments in the ancient city continued with the Roman theatre, which, together with the stadium and the defensive walls, studied in previous years, constitutes one of the most significant architectonic remains on the site of Mopsouhestia.

The Roman theatre

Occupying the south-facing slope of the western hill, very near to the river, the Roman theatre was built in part against a mass of natural rock, exploiting the incline, and was bounded to the north by the columned street. Today only the western *parodos* is still standing, while remains of all the other structures can be made out scattered over a series of terraces oriented north-south. Nowadays the area is occupied by at least two private houses and shows clear signs of re-use dating from both ancient and modern times.

The lower terrace coincides in part with the *orchestra* and a private house has been built on it (*house in the theatre*). The western *parodos*, as we have said, is still standing: it is used as a deposit close to the cattleshed of the house just mentioned, and is almost

¹ Prof. Dr. Giovanni SALMERI, University of Pisa, ITALY.
Dr. Anna Lucia D'AGATA, CNR, Rome, ITALY.

perfectly conserved. Immediately to the north, on the north-west slope of a terrace which is now under cultivation and supported by a modern wall, some features of the *cavea* (seats and steps) can be seen in cross-section.

The middle terrace corresponds to the level of the *praecinctio*, and opening off it to the west are the remains of a corridor giving access to the tiers of seats. The ends of the side walls are still visible, with a moulded base. It seems that the opening onto the *praecinctio* was filled in with a semicircular structure which also incorporates some recycled stone blocks. It is likely that this was one of the towers serving the late antique and medieval city walls. Immediately to the south of this structure one can identify the remains of a sizeable collapse.

This material was later reused in the building of what appear to have been living quarters and which seem to have been connected with the modern structure, now in a state of collapse, which occupies the centre of the terrace of the *praecinctio*. This construction is referred to by people in the village today as the *house of the assassin*: some years ago the owner of the house killed a man, and the man's relatives razed the house, whereupon the owner fled the village.

Along the edge of the middle terrace six seats with their backrests are conserved, one of them upside down. One of the seats still has an armrest sculpted with a dolphin terminating in a lion's paw. The construction of the modern road which now runs along the western side of the middle terrace created the exposed cross-section we have designated Misis 3.

At the eastern edge of the middle terrace can be seen in cross-section the remains *in situ* of stretches of the tiers of seats of the *cavea* and some steps from one of the stairs giving access to the theatre. Between the remains of the seats and of the stairs runs a drainage channel, oriented north-east / south-west, dug out of the rock. This starts on the upper terrace and runs down through all three terraces, terminating in the south at the foot of the *house in the theatre*. It is possible that, at least in the northernmost stretch, the channel goes back to the original layout which had to deal with the difference in height between the columned street to the north and the terrace overlooking the *cavea*, now known as the upper terrace.

On the upper terrace, which overlooks the theatre and is now occupied by a private house (*house above the theatre*), and also in the surrounding area, fragments of grey granite columns have been found which probably came from the columned street, and the remains of large moulded plinths which may have belonged to a structure linking the top of the theatre and the street.

In conclusion, our survey of the theatre indicates the following phases, in chronological order:

- settlement type occupation in the Middle Iron Age (Misis 3)
- construction of the theatre (second half of the 2nd century AD?)
- re-use of the material of the theatre in the defensive walls (6th century onwards)
- collapse of the walls
- housing built on top of the collapsed ancient structures (*house of the assassin, abandoned house with steps, house in the theatre, house above the theatre*) with passageways linking the terraces (1950s?)

In our reconstruction of the Roman theatre of Mopsouhestia the *cavea* measures about 72 m in diameter and the *orchestra* about 24 m.

An examination of the architectonic remains scattered over the area surrounding the theatre will in future make it possible to reconstruct the monument's architectonic and, more generally, artistic identity.

We had already identified some of these remains in the Archaeological Museum of Adana and in the Misis Museum. In the 2009 campaign 266 items were found and recorded, most of them having been reused in the terrace walling in the area south of the theatre, where in all likelihood most of the debris resulting from the the building's collapse is now to be found just below ground level. The material is predominantly limestone construction blocks, but also includes fragments of seats, architraves and friezes in the local limestone, sections of columns in limestone, marble and granite, and a few blocks in basalt.

Some of these retrieved fragments have been moved to the Misis Museum, among them: a portion of cornice with a lion protome; a fragment of coping stone with palmettes; a frieze from an architrave with dedicatory inscription to the Emperors and to the people already published in G. Dagon and D. Feissel, *Inscriptions de Cilicie*, Paris 1987, p. 132 (n° 84) and for many years thought to have disappeared. It was retrieved thanks to information given to us by Reshef Iskender Amali. He told us that the inscribed block had been used by his father in building the wall round a house some forty years ago, a wall which later collapsed. From his indications it was possible to locate the piece, buried under dense vegetation, and move it with the help of a bulldozer to the Misis Mosaics Museum.

The necropolis

In the 2009 campaign work was also done to survey the necropolis lying to the north of the modern village of Misis which has been constantly subjected to illegal excavating.

It is a vast necropolis oriented north-east / south-west, roughly rectangular in shape, in which during the 2009 campaign 127 tombs were identified, located and numbered. The necropolis seems to have been laid out along a road running north-south, over an area calculated as approximately 1.5 km in width x 2 km in length, corresponding to the

limits identified to date in the rock mass. It also runs along the surviving stretch of an ancient aqueduct.

For convenience, the site was divided up into north necropolis and south necropolis: the line dividing the two is artificial and mainly corresponds to the provincial road Adana-Osmaniye, which bisects the necropolis. Along this road can be seen remains of tombs which were demolished during its construction. The south necropolis is also bisected east/west by a railway.

The north necropolis (in which 57 tombs have been numbered) has been measured as 570 m. north-west / south-east and 135 m. across, but is known to extend northwards for quite a long way, still to be measured. The south necropolis (66 tombs numbered) measures 460 m. north-west / south-east and 190 m. across.

The necropolis comprises hypogean tombs with a short *dromos* sometimes with steps down, varying in size. The chambers, going on the little available evidence, have a flat ceiling and may have alcoves and benches along the sides. In some the large stone used to block off the *dromos* is still in place. Many of the tombs have been pillaged. Traces of recent excavation were clearly visible in at least two of them. Near one of the recently pillaged tombs fragments of *sigillata* were found.

The quarry

In the south-east section of the rock mass harbouring the necropolis evidence was also found of a quarry. It is situated immediately to the east of the stadium, and it is likely that most of the stone used in constructing the theatre came from here.

The aqueduct

To the west of the north necropolis there are the remains of an aqueduct dating probably from Late Antiquity. A section containing four arches survives and appears to have been built half in freestone, half in brick, with thick layers of mortar in between. In 1861 the ruins were described as well conserved by a French scholar.

3. Miscellaneous

We can add that during this year's campaign another relic to be moved to the Misis Museum was the *relief with lion mauling a quadruped*. It stood in the garden of a house (designated the *house of the lion relief*) situated on the road that runs alongside the Çukobirlik factory. It is an exceptional document of a phase (Middle Iron Age) for which we still do not have much evidence in terms of on site structures. According to the people living there, it was found among the debris of a house, still visible today, that collapsed in the 1998 earthquake.

AMASYA YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Mehmet ÖZSAİT*
Nesrin ÖZSAİT

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına Orta Karadeniz Bölgesi'nde Amasya, Samsun, Tokat ve Ordu İlleri ve İlçelerinde 1986 yılında başladığımız yüzey araştırmalarına, farklı yıllarda, Amasya'nın Merkez İlçe, Taşova, Suluova, Merzifon, Gümüşhacıköy, Hamamözü ve Göynücek İlçelerinde devam edilmiş ve önemli sonuçlar elde edilmiştir. Burada, 2003 ve 2008 yıllarında Amasya'nın Merkez İlçe ve Göynücek İlçesi sınırları içinde yaptığımız araştırmaların bir bölümünü ayrıntılı olarak vereceğiz.

Araştırmalarımızı destekleyen Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, katkılarından dolayı DÖSİM yetkililerine candan teşekkür ederiz.

AMASYA MERKEZ İLÇE ARAŞTIRMALARI

1986 yılında ve daha sonraki yıllarda, Amasya Merkez İlçe'de oldukça kapsamlı olarak çalışmışık¹. Fakat Aydınca kesimini tam olarak araştıramamışık. Bu amaçla 2004 ve 2008 yıllarında kısa sürelerle burada çalışmış ve bu araştırmalardan elde edilen bazı sonuçları özet olarak vermişik². Şimdi bu kesimde yer alan Sarayözü ve Yeşilöz Köylerindeki araştırma sonuçlarını daha ayrıntılı olarak vereceğiz. Yerleşmeler için bkz. Harita:1.

Sarayözü Höyük (Resim: 1-2; Levha: I, 1-6)

Amasya'nın 50 km. kadar doğusundaki Aydınca Kasabası'nın 10 km. kadar kuzeydoğusunda bulunan Sarayözü Köyü ve çevresini araştırdık. Sarayözü, Amasya'nın

* Prof. Dr. Mehmet ÖZSAİT, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 34459 Vezneciler/İSTANBUL.
Arkeolog Nesrin ÖZSAİT, Erenköy, Bayar Caddesi, Eser Apt. No: 7 Daire 24. 034734 Kadıköy/İSTANBUL.

¹ Özsaıt 1988: 239-256 ve Harita: 1.

² Özsaıt 2006:252 ve 257, Resim:10; Özsaıt-Özsaıt 2010: 214, Resim:14-15.

doğusundan, Turhal sınırına kadar 50 km. boyunca uzanan Sakarat Dağı'nın yükseltileri üzerinde yer almaktadır. Buradaki araştırmalarımızda, Sarayözü, Malkayası ve Dikmen Tepe olmak üzere üç yerleşme yeri tespit ettik. Bunlardan ilki, köyün 1,5 km. kuzeybatısında yer alan ve Kilise Tepe olarak bilinen Sarayözü Höyük'tür. Höyüğün bulunduğu tepenin yer yer tahrip edilen kesimlerde İlk Tunç Çağı (Lev. I,1) ve Orta Tunç Çağı (Lev. I, 2-6) yerleşmelerine ait keramikler ile Roma Çağı yerleşmelerine ait yapı ve mezar tuğlaları görülmüştür.

Malkayası ve Dikmen Tepe Yerleşmeleri

Sarayözü Köyü'nün 3 km. kadar kuzeydoğusunda, Sakarat Dağı üzerinde, kayalık sırtın hemen alt kesiminde, 1986 yılından beri bildiğimiz Malkayası'nda bir İlk Tunç Çağı yerleşmesi tespit ettik. Tahrip edilmiş olan yerleşme yüzeyinde, dışı gri ve siyah, içi açık kırmızı, pembemsi renkli, kalın cidarlı, iri çömleklere ait oldukları anlaşılan keramikler bulunmaktadır. Bunların yanı sıra yine yerleşme yüzeyinde çok az sayıda, dışı siyahımsı gri, içi açık kırmızı renkli, ince cidarlı, kâse ve fincanlara ait keramikler de görülmektedir.

Malkayası'nın 500 m. kadar güneydoğusunda yer alan Dikmen Tepe'nin yüzeyinde, kaçak kazılar sonucu gün ışığına çıkan ve yine çoğunluğu orta boy çömlek ve küplere ait parçalar görülmüştür. Orta pişkinlikte olan bu keramikler teknik bakımından Dikmen Tepe keramiklerine benzemektedir.

Yeşilöz Köyü ve çevresindeki araştırmalar

Aydınca Kasabası'nın 7 km. kadar güneydoğusunda yer alan Yeşilöz Köyü ve burasının 3 km. kadar güneydoğusunda olan Böke Köyü ve çevresini araştırdık. Yeşilöz Köyü'nde Korucu Tepe ve Bademinböğrü yerleşmelerini bularak inceledik.

Sakarat Dağı yükseltileri üzerinde yer alan Yeşilöz Köyü'nün 2 km. kuzeyinde ve Kaçaklar Mevkii'nin güneyinde, Kıran Bölgesi'nin de doğusundadır. Yıllar önce, bolca ekimin yapıldığı yıllarda, tarladaki ürünü ve çevrede yayılan sürüleri herhangi bir hırsızlığa karşı beklemek için tutulan-hizmeti kiralanan kişilerin, yani “korucu”ların kaldığı bu tepeye bundan dolayı Korucu Tepesi adı verilmiştir³. GPS ölçümleri; h =919, N= 40 331 58 E = 035 16 546. Tüm çevreye hâkim olan bu tepenin, bugün hemen her tarafı kaçak olarak kazılarla, jeolojik zemine kadar inilmiştir. Kazılan toprak içinde bulunan keramikler İlk Tunç Çağı (Lev. II 1-7; Lev. III 8-10) ve Demir Çağı (Lev. III 11-13) yerleşmelerine aittir.

³ Bu kesimdeki araştırmalarımıza yardımcı olan Araştırmacı-Yazar Sayın Necdet Kurt'a ve Duran Kurt'a candan teşekkür ederiz.

BADEMİN BÖĞRÜ (Resim: 7)

Korucu Tepe'nin 1 km. kadar kuzey batısındaki sırtta, yamaçlardan itibaren yer alan ve tahrip edilmiş olan yüzeyinde Roma ve Geç Antik Çağ yerleşmelerine ait keramikler bulunmaktadır. Bugün dik bir yamaçta olan Bademinböğrü yerleşmesinin yüzeyindeki keramikler, hemen güneyinde yer alan dere yatağına doğru akmaktadır.

GÖYNÜCEK İLÇESİ ARAŞTIRMALARI

Amasya'nın 45 km. güneybatısında yer alan Göynücek İlçesi'nde 1989 yılından beri, aralıklarla araştırmalarımızı sürdürdük. Burada, Gediksaray Kasabası ile Alan, Ilısu, Kervansaray, Pembeli Karaşar, Damlaçimen, Beşiktepe, Sığırcayı, Kışlabeyi, İkizyaka, Ardıçpınarı, Başpınar, Gafarlı, Çaykışla, Karayakup, Çamurlu, Gökçeli ve Şeyhoğlu gibi Köylerini araştırmış, sonuçta Son Kalkolitik Çağdan Roma Çağı sonuna kadar buluntular veren 20 yerleşme yeri tespit etmiştik⁴.

2008 yılında, ağırlıklı olarak Zile'de yaptığımız araştırmalar sırasında, Zile'nin, Amasya sınırında yer alan Büyükkozluca Köyü araştırmalarımız sırasında, bu ilçenin hemen sınırında yer alan Göynücek İlçesi'nin Davutevi Köyü'nü araştırma imkânımız oldu⁵.

DAVUTEVİ KÖYÜ

Amasya'nın 55 km. kadar güneyinde, Göynücek İlçesi'nin de 12 km. kadar doğusunda yer alan Davutevi Köyü araştırmalarımızda elde ettiğimiz sonuçları ana özellikleriyle vereceğiz, (Bkz. Harita: 2-3).

DEĞİRMEN DERESİ MEVKİİ (Resim: 9; Levha: IV, 6-7)

Davutevi'nin 1,5 km. kadar güneyinde, Değirmen Deresi'nin 100 m. kadar kuzeyinde, bugün oldukça sık bir koruluk içinde yer alan yamaçta Roma Çağı yerleşmesine ait keramikler bulunmaktadır. Yerleşme önemli ölçüde tahrip edilmiştir. 15 yıl önce, Zile-Göynücek tali yolu yerleşmenin güney eteklerini tümüyle kesmiştir. Bu yolun kuzey kenarında oluşan kesitlerde bugün de yer yer mezar kalıntıları ve Roma Çağı keramikleri görülmektedir.

SİVRİÇAL MEVKİİ (Levha IV,1-5)

Davutevi'nin 2 km. güneybatısında, Büyükkozluca Köyü'nün 4 km. kuzeybatısında ve Değirmenözü Deresi'nin (Kuruarmudun Dere) hemen kuzey kıyısında yükselmektedir.

⁴ Özsait 1991,45-54; Özsait 2006: 250-253.

⁵ Özsait-Özsait 2010:195-222.

Sivriçal'ın kuzeyinden Amasya-Göynücek yolu geçmektedir. Bir Tepüstü ve yamaç yerleşmesi olan Sivriçal'ın yüzeyinde bulunan keramikler İlk Tunç Çağı (Lev. IV 1), Demir Çağı (Lev. IV 5) ve Roma Çağı (Lev. IV 2, 3, 4) yerleşmelerine aittir. GPS ölçümleri; h.= 795 N= 40 21 804, E= 035 41 133.

BONCUKLU ÇAL YERLEŞMESİ (Levha IV, 8-9)

Davutevi'nin 2,5 km. güneybatısında, Değirmen Deresi yerleşmesinin 500 m., Sivriçal'ın 100 m. güneyinde, dereden itibaren yükselen sırtta ve geniş bir alanda, son derece nitelikli sigillata ve Roma keramiği veren Boncuklu Çal yerleşmesi, yamaç akıntısı nedeniyle oldukça tahrip olmuştur.

BONCUKLU ÇAL MEVKİİ (KAYA MEZARI)

Davutevi'nin 2.5 km. kadar güneybatısında, Sivriçal yerleşmesinin 400 m. güneybatısında, Boncuklu Çal yerleşmesinin de hemen batısındaki kayalıkta, ağız açıklığı güneye bakan, tahrip edilmiş bir kaya mezarı bulunarak incelenmiştir.

ALİPEHLİVANIN ÇAL (TÜMÜLÜS)

Davutevi Köyü'nün yaklaşık 3 km. batısında, doğusunda Boncuklu ve Ayçal Mevkii, güneyinde, Çekerek Çayı'nın kollarından olan Mahra Deresi, batısında Akkız Gediği bulunmaktadır. GPS ölçümleri; h.= 763 N= 40 22 179, E= 035 40 421.)

ALİPEHLİVANIN ÇAL (KAYA MEZARI)

Tümülüsün yaklaşık 100 m. güneyinde, Mahra Deresi'nin kuzeyinde, 45 m. yüksekliğinde bir kayacın üst noktasında bulunmaktadır. Birbirine yaklaşık 1,5 m. uzaklıktaki iki kaya mezarından, alttakinin ağız açıklığı 1 m., iç boyutları da 1,50X1,70 metredir. Üstteki mezara çıkılamamıştır⁶.

Amasya Merkez İlçe ve Göynücek İlçesi sınırları içindeki araştırma sonuçlarımız ile, 1986 yılından beri bölgede yaptığımız araştırmalarda elde ettiğimiz sonuçlar da göz önüne alındığında, bu kesimde de henüz kültür envanterinin tamamlanmadığına işaret etmektedir. Bu bakımdan, yukarıda da değinildiği gibi, tahribatın büyük boyutlarda olduğu ülkemizde, daha kapsamlı bir şekilde yüzey araştırmalarını sürdürerek kültür varlıklarımızın tam olarak envanterini çıkarmanın gerektiği inancındayız. Biz bu amaçla bu bölgedeki araştırmalarımızda, hiç bilinmeyen 400'den fazla yerleşme yerini bilim dünyasına sunduk ve olanaklar ölçüsünde de bu yöndeki araştırmalarımızı sürdürüyoruz.

⁶ Çıkılması son derece güç ve tehlikeli olan bu kesime, Muhtar Hasan Yıldız'la birlikte çıkararak mezar ölçülerini alan Bakanlık temsilcimiz Arkeolog Sümeyra Şengül'e ve Hasan Yıldız'a candan teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

ÖZSAİT, M.,

1988 “1986 Yılı Amasya-Lâdik Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları”,
V. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2, Ankara, 6–10 Nisan 1987, s.239–256.

ÖZSAİT, M.,

1991 “1989 Yılı Göynücek Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları”,
VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2, Ankara, 28 Mayıs – 1 Haziran 1990, s.45–54.

ÖZSAİT, M.,

2006 “2004 Yılı Samsun ve Amasya Illeri Yüzey Araştırmaları”, *23. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2*, Antalya, 30 Mayıs- 3 Haziran 2005, Ankara, 249–258.

ÖZSAİT, M.,- N.ÖZSAİT,

2010 “2008 Yılı Tokat ve Amasya Illeri Yüzey Araştırmaları”, *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2*, Denizli, 25–29 Mayıs 2009, Ankara, 195–222.

KATALOG

Levha I

- 1- Sarayözü Höyük. Çömlek ağız parçası: Hamur, 2,5 YR–4/8 dark red (iç), 5 YR–4/6 yellowish red (orta), 8 N 2,5 black, mineral katkılı. İç ve dış yüzey kendinden astarlı, açkılı.
- 2- Sarayözü Höyük. Çömleğin kalınlaştırılmış dudaklı ağız-gövde parçası, omurgalı gövdede üçgen kulplu: Hamur, 2,5 YR–5/8 red, iç ve dış yüzeyi 2,5 YR–5/4 weak red, mineral katkılı.
- 3- Sarayözü Höyük. Üçgen kulplu (kırık) çömlek gövde parçası: Hamur, 2,5 YR–5/8 red, mineral katkılı.
- 4- Sarayözü Höyük. Dışa doğru kalınlaştırılmış dudaklı kâse ağız parçası: Hamur, 2,5 YR–5/8 red, mineral ve bitki katkılı.
- 5- Sarayözü Höyük. Ağız parçası: Hamur, 10 R–5/6 red, mineral ve bitki katkılı, iyi pişmiş, iç ve dış yüzey kendinden astarlı, açkılı.
- 6- Sarayözü Höyük. Dışa çekik dudaklı kâse ağız parçası: Hamur, 5 YR–5/6 yellowish red, mineral ve bitki katkılı, orta pişkinlikte, iç ve dış yüzey 5 YR–4/3 reddish Brown, açkılı.

Levha II

- 1-Korucu Tepe. Kâse ağız parçası: Hamur, 5 YR–4/3 reddish brown, mineral ve bitki katkılı, orta pişkinlikte. İç ve dış yüzey kendinden astarlı, açkılı.
- 2-Korucu Tepe. Ağız parçası: Hamur, 10 YR–2,5/1, black –7,5 YR- 5/3 brown, mineral ve bitki katkılı, orta pişkinlikte. İç ve dış yüzey kendinden astarlı, açkılı.
- 3-Korucu Tepe. Ağız parçası: Hamur, 5 YR–5/4 reddish brown, mineral ve bitki katkılı, orta pişkinlikte. İç ve dış yüzey kendinden astarlı, açkılı.
- 4-Korucu Tepe. Ağız parçası: Hamur, 10 YR–2.5.1 black – 7,5 YR–5/6 strong brown, mineral ve bitki katkılı, orta pişkinlikte. İç ve dış yüzey kendinden astarlı, açkılı.
- 5-Korucu Tepe. Kulp içiren ağız parçası: Hamur, 7,5 YR–4/1 dark gray – 7,5 YR–5/4

brown, mineral ve bitki katkı, orta pişkinlikte. İç ve dış yüzey kendinden astarlı, açkılı.

6-Korucu Tepe. İp delikli tutamaklı çömlek ağız parçası: Hamur, 10 YR–2/2 very dark Brown, mineral ve bitki katkı, iyi pişirilmiş. Dış yüzey 10 YR 5/3 brown astarlı, açkılı.

7-Korucu Tepe. Ağız parçası: Hamur, 10 YR–2/2 very dark brown, mineral ve bitki katkı. İç yüzey 10 YR–5/2 grayish brown, dış yüzey 5 YR–5/3.

Levha III

8-Korucu Tepe. Ağız parçası: Hamur, 10 YR–4/3 brown, mineral ve bitki katkı, orta pişkinlikte. İç ve dış yüzey kendinden astarlı, açkılı.

9-Korucu Tepe. Ağız parçası: Hamur, 10 YR–4/3 brown, mineral ve bitki katkı, iyi pişirilmiş. Dış yüzey, 7,5 YR-5/3 brown, açkılı.

10-Korucu Tepe. Ağız parçası: Hamur, 10 YR–4/3 brown, mineral ve bitki katkı, orta pişkinlikte. İç yüzey 5 YR–6/4 light reddish brown, dış yüzey 7,5 YR–5/3 astarlı, açkılı.

11-Korucu Tepe. Ağız parçası: Hamur, 2,5 YR–6/6 red-5YR–7/6 reddish yellow, mineral ve bitki katkı, iyi pişirilmiş. Dudak üzerinde kafes üçgen bezene, 7,5 YR–3/2 dark brown, açkılı.

12-Korucu Tepe. Kulp parçası: Hamur, 5 YR–6/4 light reddish brown, mineral ve bitki katkı, iyi pişirilmiş. İç yüzey yalın, dış yüzey 2,5 YR–6/6 red astarlı, açkılı.

13-Korucu Tepe. Ağız parçası: Hamur, 4 N4 very dark gray, mineral ve bitki katkı. İç ve dış yüzey kendinden astarlı, açkılı.

Levha IV

1- Sivriçal. Kâse ağız parçası: Hamur, 10 YR–4/1 dark gray, mineral ve bitki katkı. İç yüzey 10YR–5/2 grayish brown, dış yüzey 7,5 YR–5/4 brown, açkılı.

2- Sivriçal. Ağız parçası: Hamur, 2,5 YR–6/6 red, mineral ve bitki katkı. İç yüzey 10 YR–5/8 red, dış yüzeyi 2,5 YR–6/8 red, açkılı.

3- Sivriçal. Ağız parçası: Hamur, 5 YR–6/6 reddish yellow – 2,5 YR–6/8 red, mineral ve bitki katkı, iyi pişirilmiş, kendinden astarlı, açkılı.

4- Sivriçal. Halka dip parçası: Hamur, 5 YR–5/8 reddish yellow, mineral ve bitki katkı, kendinden astarlı, açkılı.

5- Sivriçal. Dışa kalınlaştırılmış dudaklı ağız parçası: Hamur, 7,5 YR–6/6 reddish yellow, mineral ve bitki katkı, iyi pişmiş, iç ve dış yüzey 7,5 YR–7/4 pink, açkılı.

6- Değirmen Deresi. Ağız parçası, dıştan kırık: Hamur, 2,5 YR–6/6 red, mineral ve bitki katkı, orta pişkinlikte. İç yüzey 2,5 YR–5/8 red üzerinde 2,5 YR 4/6 dark red dalgalı.

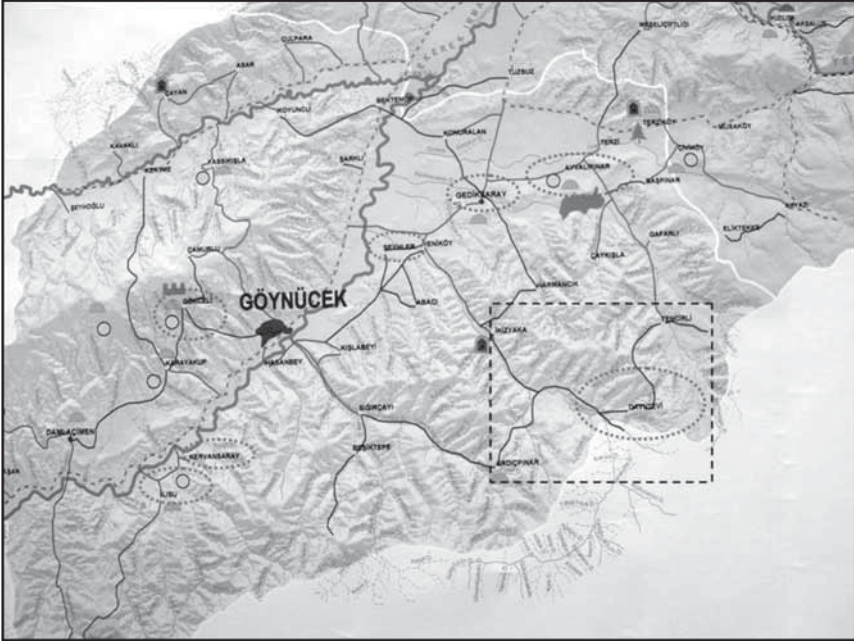
7- Değirmen Deresi. Ağız parçası: Hamur, 5 YR–5/8 reddish yellow, mineral ve bitki katkı, orta pişkinlikte, iç ve dış yüzey 2,5 YR red astarlı, açkılı.

8- Boncuklu Çal. Ağız parçası: Hamur, 5 YR–5/8 yellowish red, mineral ve bitki katkı, iyi pişirilmiş. İç ve dış yüzey 19R–6/8 light red astarlı, açkılı.

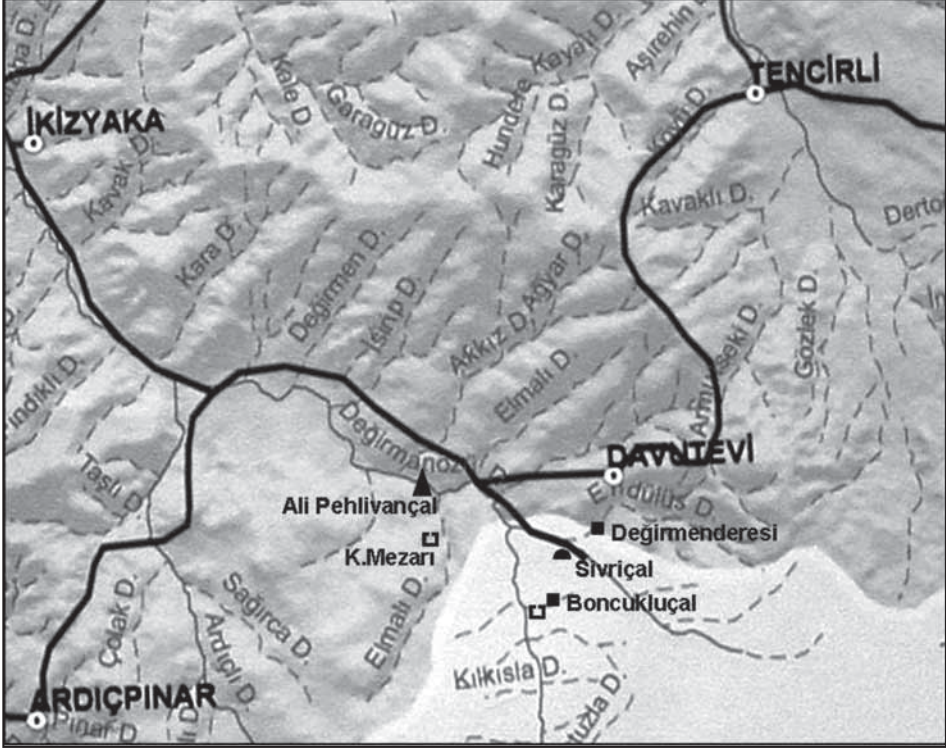
9- Boncuklu Çal. İçbükey halka dip parçası: Hamur, 2,5 YR–6/8 red, mineral katkı. İç ve dış yüzey 2,5 YR–6/6 red astarlı, açkılı.

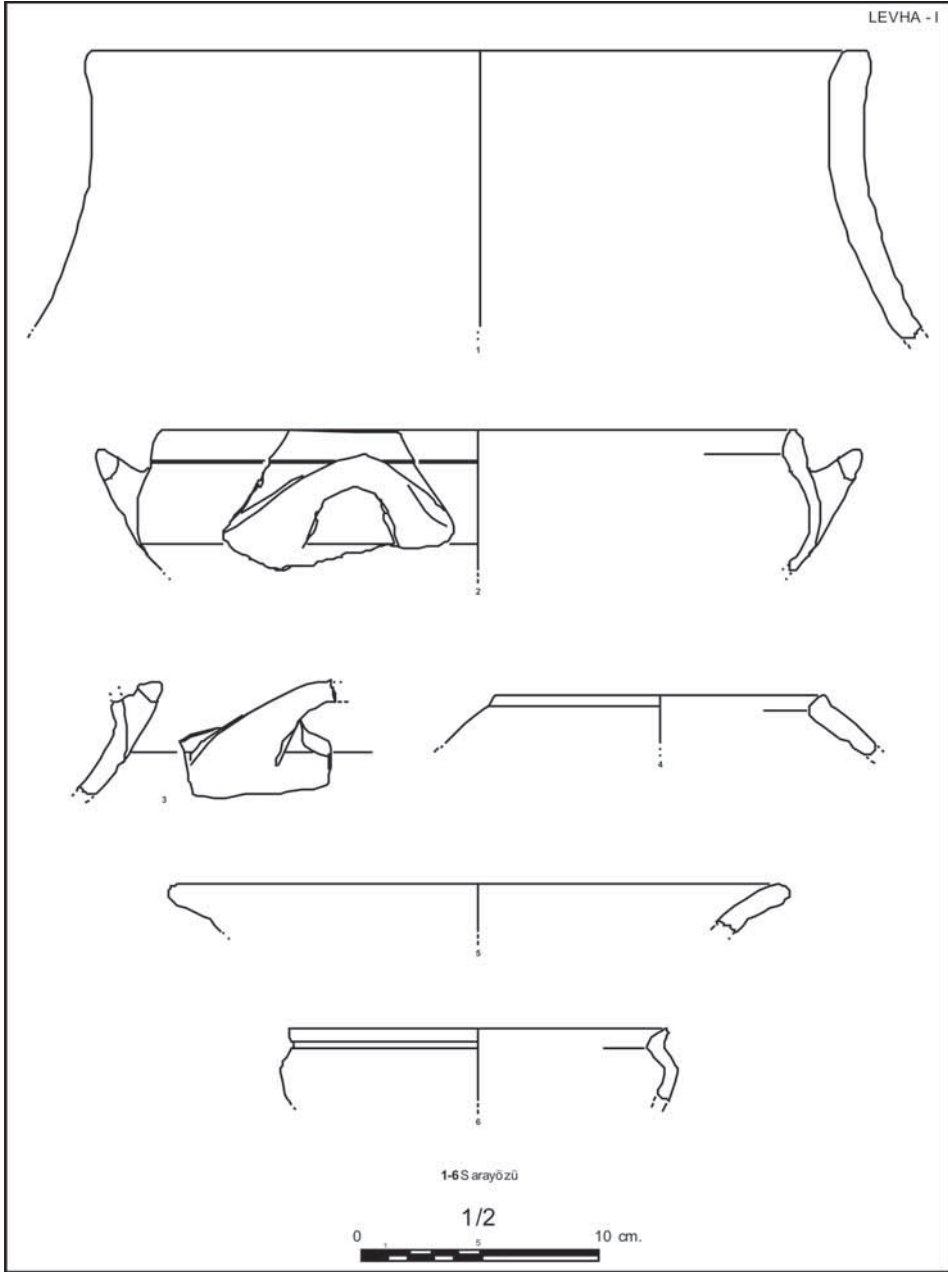
Harita 1: Aydınca ve Çevresi.

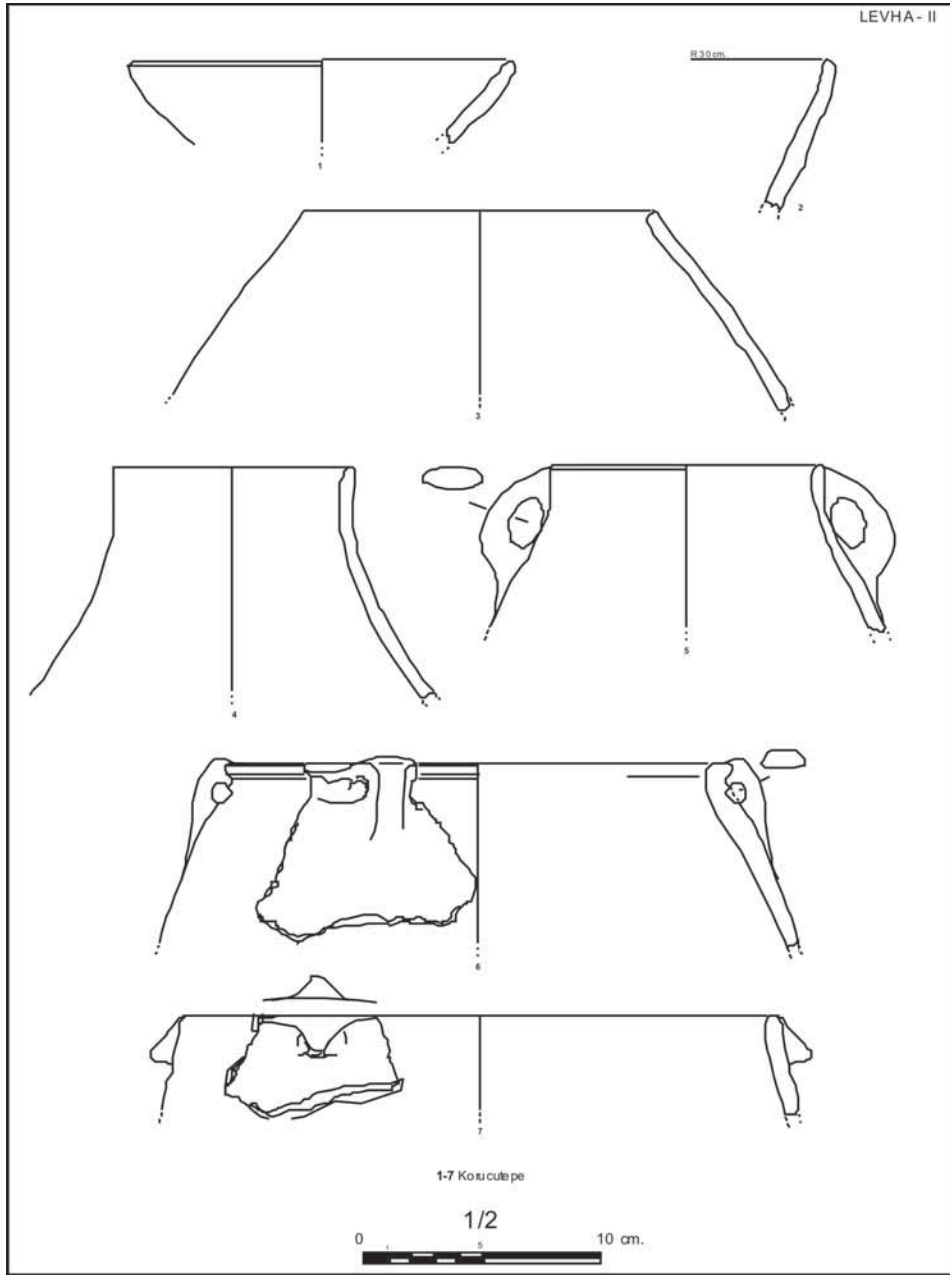
Harita 2: Göynücek.

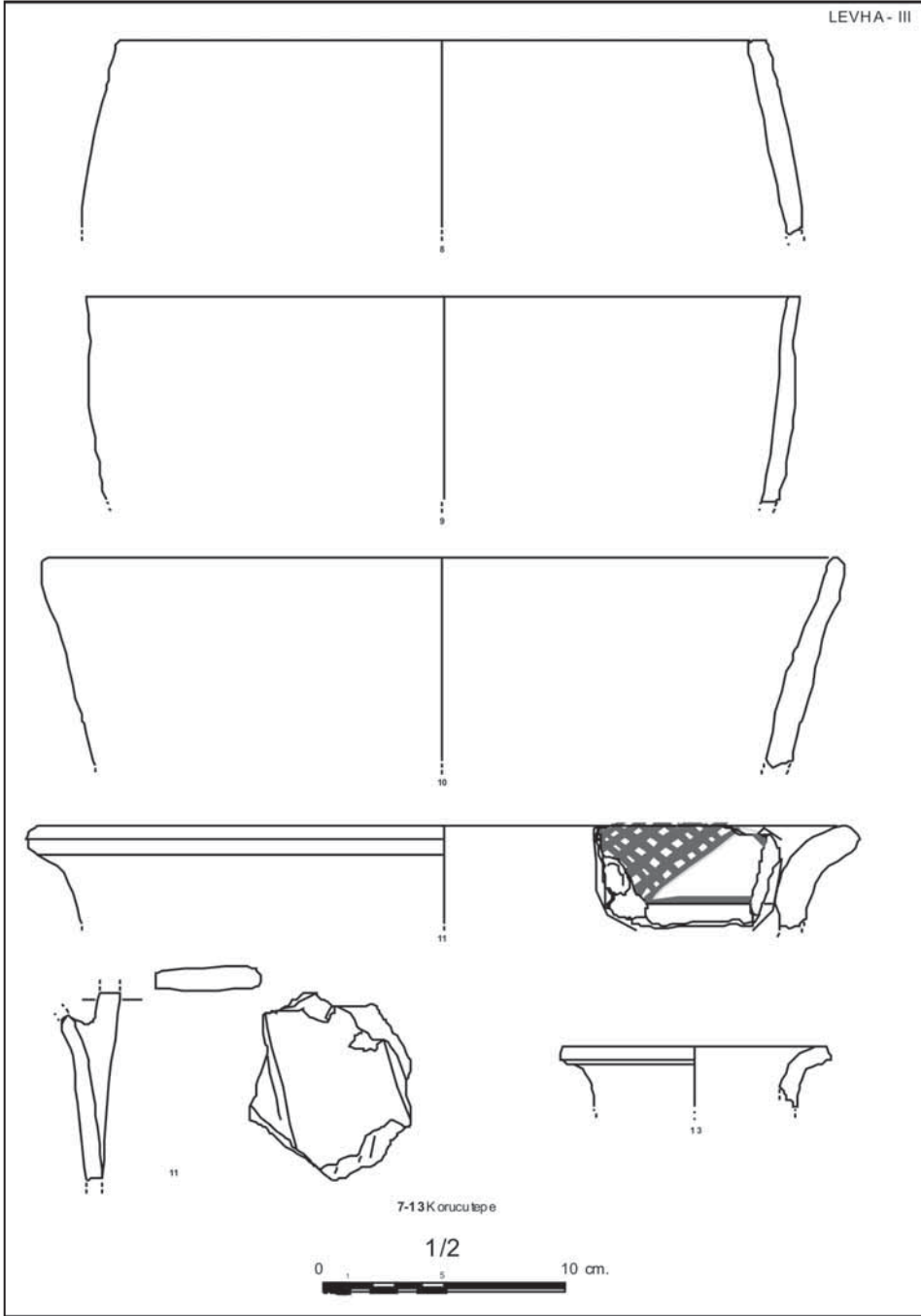
Harita 3: Göynücek. Davutevi ve çevresi.

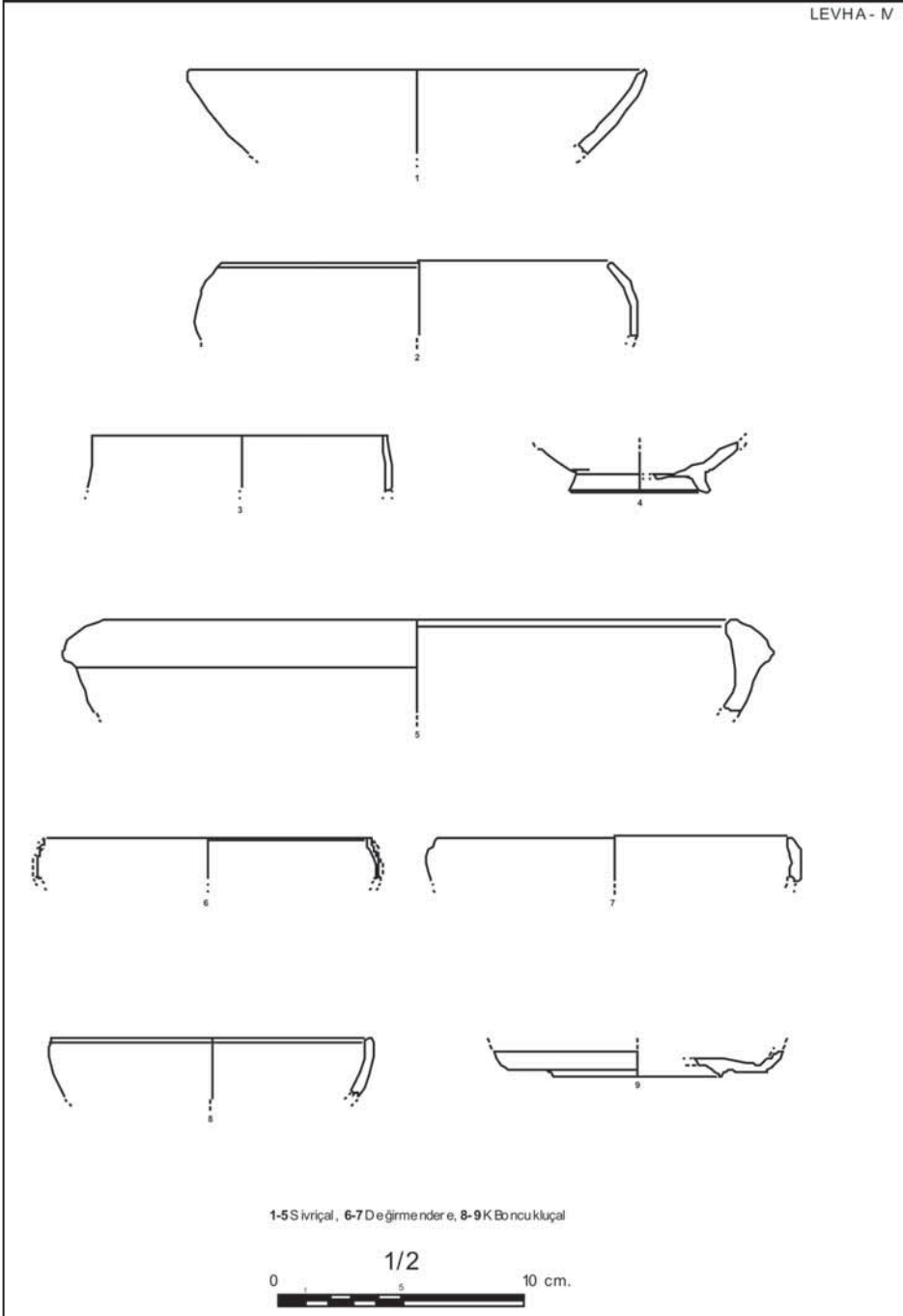
Levha: I

Levha: II

Levha: III

Levha: IV

Resim 1: Sarayözü Höyük, batıdan.

Resim 2: Sarayözü Höyük buluntularından örnekler.

Resim 3: -Korucu Tepe, tahribat.

Resim 4: Korucutepe Bademin Bögürnden.

Resim 5: Korucu Tepe buluntularından örnekler.

Resim 6: Bademinböğrü, güneybatıdan.

Resim 7: Değirmen Deresi Mevkii, güneybatıdan.

Resim 8: Sivriçal, doğudan.

2009 YILI ISPARTA VE BURDUR YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Mehmet ÖZSAİT*
Nesrin ÖZSAİT

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına Burdur, Isparta, Antalya ve Konya İlleri ve İlçelerinde başladığımız yüzey araştırmalarına bu yıl 06.08.2009 - 02.10.2009 tarihlerinde, Isparta ve Burdur İllerinde devam edilmiştir. Bölgede sürdürdüğümüz yüzey araştırmalarına Fransa'nın Besançon Franche Compté Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Guy Labarre, Doktorant İ. Baytak ve Bakanlık temsilcisi olarak da A. Akışık katılmıştır.

Bu yıllık çalışmalarımız, Isparta'nın Sütçüler, Uluborlu ile Senirkent İlçelerinin, kasaba ve köyleri ile Burdur'un Merkez İlçe, Yeşilova, Karamanlı, Tefenni, Kemer İlçeleri, Kasaba ve Köylerinde sürdürülmüştür.

Araştırmalarımızı destekleyen Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na, Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü yönetimine ve Enstitü Müdürü Sayın Kayhan Dörtlük'e, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na ve özveriyle çalışan ekibimize candan teşekkür ederiz. Ayrıca Isparta'daki araştırmalarımızda değerli yardımlarını aldığımız Sayın Vali Ali Haydar Öner'e, Kültür ve Turizm Müdürü A.Kılıç'a, Müze Müdürü M. Akaslan'a, Arkeolog İ. Güceren'e, Yalvaç Müze Müdürü Ö. Çomak'a, Uluborlu Kaymakamı H. Taşdan'a, Belediye Başkanı M. Ünverdi'ye, Doç. Dr. A. Bakır'a, Senirkent Kaymakamı Sayın N. Erten'e, Büyükkabaca Belediye Başkanı A.İ. Temurçin'e, Sütçüler Kaymakamı Ö. Özbek'e, Belediye Başkanı H. Müftüoğlu'na, H. Şahinkaya'ya, Kesme Belediye Başkanı M. Kanatsız'a, A. Güler'e candan teşekkür ederiz.

Burdur'daki araştırmalarımızda ekimize değerli yardımlarda bulunan Burdur Valiliği'ne, Müze Müdürü H.A. Ekinci'ye, Müze çalışanlarına, Karamanlı'da ekibimizin konaklamasına imkân sağlayan Belediye Başkanı M. Özger'e, Tefenni Belediye personelinde Nuri Ural'a; Çeltik'te N. Akyol'a, Aşağımüslimler'de İ. Manay'a, Kocapınar'da M. Çetrez'e, Kemer'de Belenli-Olbasa araştırmalarında ekibimize yardımcı

* Prof. Dr. Mehmet ÖZSAİT, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 34459 Vezneciler-İstanbul/TÜRKİYE.
Arkeolog Nesrin ÖZSAİT, Erenköy, Bayar Caddesi, Eser Apt. No: 7 Daire 24. 034734 Kadıköy-İstanbul/TÜRKİYE.

olan M.Albayrak'a candan teşekkür ederiz. Ayrıca, arazi çalışmalarımız sırasında büyük ilgi ve desteklerini gördüğümüz Hacılar, Yeşilova, Tefenni, Karamanlı, Kemer İlçeleri Jandarma Komutanlıklarına ne kadar teşekkür etsek azdır.

I- ISPARTA İLİ ARAŞTIRMALARI

Burada, Uluborlu, Senirkent, Sütçüler ilçelerindeki çalışmalar konu edilecektir.

Uluborlu İlçesi Araştırmaları: Önce, Uluborlu Müzesi'nde katalog çalışmalarını sürdürdük. Sonra, ilçe merkezinde bulunan kalede ve Dereköy, İleydağı, İnhisar, Küçükkabaca Köyleri ile bölgenin en büyük ve aynı zamanda can damarı olan Kapıdağı'nda 2008 yılında başladığımız araştırmalarımıza devam ettik.

Uluborlu'da Popa Çayı'nın 800 m. batısında, Pınarlı Dağı'nın doğu eteğinde, kum ocağı kesiminde, İki in ya da İnönü olarak bilinen mevkide bulunan iki kaya mezarının ölçüleri alınmış ve çizimleri yapılmıştır. Uluborlu'nun 3 km. kuzeyinde, Uluborlu-Senirkent yolunun 300 m. kuzeyinde, Kapı Dağı'nın eteğindeki Suuçan Şelalesi'nin 200 m. güneyinde, Akçay Mevkii'nde Roma ve Geç Roma yerleşmesi tespit ettik.

Senirkent İlçesi Araştırmaları: Senirkent'de Uluğbey, Başköy, Büyükkabaca ve Yassıören kasaba ve köylerinde araştırmalarımızı sürdürdük.

Uluğbey Kasabası Araştırmaları: Uluğbey'de Seyit Veli Baba Türbesi'nde bulunan mimarî elemanlar ve yazıtlar üzerinde geçen yıl başladığımız çalışmalarımızı tamamladık. Kasabanın 15 km. kuzeyinde, Koru Yaylası'nın 500 m. batısında, Elma Ağacın Düz Mevkii'nde dağıtılmış bir tümülüs ile Eşek Asarı (Hisarı) olarak bilinen 1675 m. yüksekliğindeki bir tepenin üzerinde adak nişleri ile yamaçta yapı taşları ve az sayıda Roma Çağı keramiği gördük.

Uluğbey'in kuzeybatısında, Eğridere Mevkii (1320 m.) olarak bilinen kesimde doğal iki in ve bu iki inin 100 m. kadar kuzeybatısında bir kaya kilisesi (?) görülmüştür, (Resim: 1). İşaret ettiğimiz inlerin de 400 m. kadar güneydoğusunda, arazi yolu açılması sırasında dağıtılan bir İTÇ yerleşmesine ait keramikler bulduk (Resim: 2). Ayrıca, çevrede Roma Çağı keramikleri de görülmektedir. Eğridere adını verdiğimiz höyüğün ve derenin doğusunda, İnönü Tepesi'nin önündeki düzlükte yer alan alçak iki kayalığa oyulmuş, biri geniş bir mahzen konumundaki mekân (Kamalının İni), diğeri özenle yapılmış iki klineli, klineler üzerinde yastıkları da bulunan semerdamlı, ağız açıklığı batıya bakan bir kaya mezarı, Eğridere Kaya Mezarı, görülmüştür.

Başköy Araştırmaları: Eski adı, Yayla anlamında, Bisse olan Başköy'ün araştırmalarında, köy içinde Aşağı Pınar olarak bilinen köy çeşmesinde bir kapıtaşı ve mimarî taşlar, cami duvarında yazıtlı bir taş ve kapıtaşı, Eski Köy Odası (Abdioğulları'nın Odası) duvarlarında mimarî elemanlar, Ostotek parçası görülmüştür. Bunların dışında

köy evlerinin ve bahçelerinin duvarlarında kapı taşları ve çeşitli mimarî elemanlar bulunmaktadır.

Köyün 3 km. kadar batısında, dağın eteğinde Kozağaç Mevkii'nde yer alan yayla kesimindeki Karaağaç Mevkii'nde bir kesme taş üzerinde kepeğe benzer bir oyuntu görülmüştür. Bu kalıp-döküm işlevini görmüş olabilir.

Başköy'den Büyükkabaca'ya tali yoldan gidişte, mezarlığı geçtikten sonra, hemen dere içinde akar durumda olan bir çeşmenin cephesinde kullanılan taş yazıtlıdır. Yazıları çok silik durumda olan yazıtın çözümü için çalışmalarımızı sürdürüyoruz.

Büyükkabaca Kasabası Araştırmaları: Burada, 2008 yılında başladığımız araştırmalara bu yıl da devam edilmiştir. Demirliönü'ndeki Roma Çağı yerleşmesinden getirilerek Belediye Parkı'nda sergilenen yazıtlı ve yazıtsız mimarî elemanlar üzerindeki çalışmalarımızı sonlandırdık. Büyükkabaca Yaylası'nda Ay Deresi Gediği, Mal Tepesi'nin Gedik, Kılburun, Acemoğlu, Küçük Acemoğlu mevkileri ile Takkeli Tepe'yi araştırdık.

Ay Deresi Gediği kesiminde (1301 m.), zemin altında, ana kayaya oyulmuş bir kaya mezarı bulunmuştur, (Resim: 3). Kaya mezarının kapağı mezarın içine düşmüştür. Kapak yeri üç silme ile hazırlanmış olan mezarın ağız açıklığı doğuya bakan mezar, semerdam şeklindedir. İçi yağmur sularıyla dolu olduğu için klisesinin olup olmadığını bilemiyoruz.

Maltepesi'nin Gedik (1278 m.) Mevkii'nde, zemin altında, ana kayaya oyulmuş basit iki tekne mezar ile zemin altı üç kaya oda mezarı tespit edilmiştir. Bu mezarlardan daha fazla da olabilir. Mezarların ağız açıklıkları doğuya bakmaktadır.

Kılburun (1240 m.) Mevkii'nde, ovaya hâkim bir kayalık sırtta yapılmış zemin altı oda mezarı bulduk. Bu mezar da, diğerleri gibi, kaçakçılar tarafından açılmıştır.

Acemoğlu Mevkii'nde (1225 m.) jeolojik zemine kadar kazılmış bir mezar kalıntısı içinde pişmiş toprak lahit parçaları görülmüş, fakat mezarın yapısı hakkında hiçbir fikir edinmek mümkün olamamıştır.

Yine bu yaylada, Takkeli Tepe'nin 300 m. güneyinde, Küçük Acemoğlu Mevkii'nde, bir İTÇ yerleşmesi tespit ettik. Yaylada, kasabanın 11 km. kuzeyinde, Eğirdir Gölü'nün 8 km., Kuzyatak Deresi'nin de 400 m. kadar batısında yer alan 1314 m. yüksekliğindeki Takkeli Tepe'yi sistematik olarak araştırdık (Resim: 4). Tepeden eteklere doğru, yer yer teraslar yapılarak yerleşildiği, blokaj için kullanılan taşlardan ve keramik yoğunluğundan anlaşılmaktadır. Tepe kesiminde kazılmadık yer kalmamıştır. Bu yüzden yüzeyde Roma Çağı yerleşmesine ait son derece nitelikli keramik yanı sıra, pithoslara ait parçalar da çokça görülmektedir.

Yassıören Kasabası Araştırmaları: 2008 yılı çalışmalarımızda Yassıören Kasabası'nın Değirmen Deresi'nin batısında yer alan Mandas Kırı'na lokalize edilen ve

İmparator Caracalla, daha sonra da, Diocletianus Dönemlerinde önemli bir konuma gelen Antik Tymandos Kenti'nin, bu durumunu yansıtan yazıtların ve ele geçen diğer belgelerin de ışığı altında tarihini yazdık¹.

Yassiören'de, önceki yıllarda araştırıp bilim dünyasına duyurduğumuz Delipınar Tümülüslerinin² yoldan bakıldığında ikinci durumunda bulunanının bu yıl kaçak kazılarla tahrip edildiğini ve dromos aşılarak mezar odasına girildiğini üzülererek ifade etmek isterim. Daha fazla tahrip edilmeden bu kesimde kurtarma kazılarının yapılmasının çok yararlı olacağı düşüncesindeyim.

Ortayazı Köyü Araştırmaları: Ortayazı Köyü'nde önceki yıllarda yaptığımız araştırmalarda tespit ettiğimiz höyüğe (İTÇ+Roma) köyün eski adı olan Güreme ismini vermiştik³. Bu yıl köyü ve çevresini sistematik olarak araştırdık. Köyün eski ilkokulunun bahçe girişinin her iki yanında iki sütun parçası (Çapı 0.72 m., mevcut yükseklik 1.60 m.) vardır. Köy mezarlığında da, müze gibi, pek çok antik parça bulunmaktadır. Kapsamlı olarak incelenmesi gerekmektedir.

Köy çevresinde yaptığımız araştırmalarda, Asar Tepe ya da Hisar olarak bilinen Alcibar Kalesi'ni (Hell+Roma) tekrar inceledik. Ortayazı'nın 2 km. batısında, Alcibar Kalesi'nin⁴ 350 m. kuzeyinde yer alan Bağlar Mevkii'nde bir Roma ve Geç Antik Çağ yerleşmesi tespit ettik. Yerleşme yüzeyinde keramikler yanı sıra, yapı tuğlaları, mimarî parçalar da bulunmaktadır (GPS: h. 987, N 38 07.644; E 030 39.168).

Garip Köyü Araştırmaları: Garip Köyü'nün 3 km. kuzeydoğusunda bulunan ve yüz metre kadar çapında olan Garip Höyük (İTÇ) yeniden incelenmiş, kuzey ve doğu eteklerinden açılan tarla yolları nedeniyle höyüğün önemli ölçüde tahrip edildiği görülmüştür. (GPS: 930, N 38 08.223; E 030 43.218).

Sütçüler İlçesi Araştırmaları: Isparta'nın 101 km. güneydoğusunda yer alan Sütçüler İlçesi'ndeki araştırmalarımızda, merkezde yer alan Kömürlük Mevkii'nin farklı yerlerindeki monoblok iki kaya üzerinde adak nişleri gördük. İlçenin 500 m. güneydoğusunda, çevreye hâkim olan yüksek bir platonun üzerinde yer alan ve Taşkapı ören yeri olarak bilinen yerleşmeyi ayrıntılı olarak inceledik⁵. Yazılı Kanyon⁶ ile Adada arasında yer alan ve bölgedeki geçitlerin kontrol noktasında, korunaklı bir konuma sahip olan Taşkapı'yı (Resim: 5), Adada'nın territoriumunda bir karargâh olarak düşündük.

¹ Bru-.Labarre-Özsait 2009: 187–2007; Özsait-Özsait-Baytak 2010: 429 vd.

² Özsait-Özsait 2007: 159–165.

³ Özsait 1989: 381–389.

⁴ Özsait-Özsait-Baytak 2010: 430.

⁵ Taşkapı ören yeri ile ilgili olarak bkz. Özsait-Labarre-Özsait-Güceren 2010: 91–109; Özsait 2010:130.

⁶ Labarre-Özsait-Özsait 2009:175–186.

Sütçüler'in Belen Mahallesi'nde Asar olarak bilinen yerleşmeyi, Çimenova-Eski Beydili Büyük Asar ile Sürme Yaylası'nı ve Kesme Kasabası'nda Kocaköy Asarı, Kocakavak, Kel Asar ile Hamidin Asarı'nı inceledik, araştırmalara 2010 yılında da devam etmek düşüncesindeyiz.

II-BURDUR İLİ ARAŞTIRMALARI

Burdur İli, Merkez İlçe, Yeşilova, Karamanlı, Tefenni, Kemer İlçeleri, kasaba ve köylerinde sürdürülmüştür. Burdur Merkez İlçe'de Düğer, Aşağı Müslimler, Karaçal, Kocapınar, Çallica Köyleri ayrıntılı olarak, Kumluca, Yaylabeli ve Karakent Köyleri ise kısmen araştırılmıştır.

Burdur Merkez İlçe Araştırmaları: Karakent Köyü'nün kuzey kesiminde yaptığımız araştırmada, Üveyik Burnu'nun 1 km. kuzeyinde, Burdur Gölü'nün 500 m. batısında, Kapıgeçidi'nde Çaputlu Ardıç Çeşmesi çevresinde bir Son Neolitik-İlk Kalkolitik Çağ yerleşmesi tespit ettik⁷. Karakent-İlyas yolunun ortasından geçtiği Çaputlu Ardıç Çeşme Höyük önemli ölçüde tahrip edilmiştir, (Resim: 6). Küçük parçalar halinde bulduğumuz keramiklerin tamamı iyi bir işçilik göstermektedir. Monokrom olan keramikler devetüyü, kahverengi ve kırmızı boya astarlıdır.

Merkez İlçe Köylerinden Karaçal'ın da çevresinde kısa süreli bir çalışma yaptık. Ziyaret ettiğimiz Karaçal Höyüğü geçen zaman içinde tahrip edildiğini gördük. İşte tahrip edilen bu kesimlerde Hacılar tipi boyalı ve monokrom keramikler bulduk. Karaçal Höyük (İKÇ+SKÇ+İTÇ+RÇ) incelendikten sonra, höyüğün 1 km. güneybatısında, Ömer Deresi Mevkii'nde bir Son Kalkolitik Çağ ve İlk Tunç Çağı yerleşmesi tespit ettik. Tarım arazisinin ortasında yer alan yerleşmenin önemli ölçüde tahrip edildiği görülmüştür.

Aşağımüslimler Köyü Araştırmaları: Köyün 500 m. güneyinde, Örenler olarak bilinen ve antik Tymbrassos'un lokalize edildiği kesim ile köy çevresi kapsamlı olarak araştırılmıştır. Köyün yerleştiği alan antik şehrin kalıntılarıyla kaplıdır. Köyün güneybatısındaki kayalık kesimin dibinde yer alan Durmuş Ürün'ün evinin bahçesini dağa doğru genişletmesi sırasında, tahribat sonucu oluşan kesitlerde Roma Çağı kasa mezarlarının kalıntıları görülmektedir, (Resim: 7). Yine bu kesimde Şaban Karataş'ın evinin girişinin sağındaki köşe duvarının temel kısmı lahit teknesi üzerine oturmaktadır. Üst kısmı kırık olan teknenin görünen dış yüzeyinde, zaman içindeki tahribatından dolayı okunamayan, düzensiz Grekçe harfler bulunmaktadır. Bu evin arka bahçesinde iyi bir işçilik gösteren bir lahit mezar daha vardır. Karataş Evi'nin ön bahçesinin 7 m. kadar kuzeydoğusunda, ana kayaya oyulmuş beş basamakla çıkılan bir sunak ya da heykel kaidesi de görülmüştür.

⁷ Özsaıt 2010/8: 130.

Örenler Mevkii'nde Roma Çağı keramikleri, ezgi taşı ve yapı tuğlaları ile dolu olan yerleşmenin ortasında yer alan monoblok bir kayada iki adak nişi bulunarak incelenmiştir. Kuzeydoğudaki nişin hemen güneyinde kayaya oyulmuş iki basamak, kuzeydeki nişin de batısında dört basamak bulunan bu kesim bir kutsal alan olmalıdır.

Örenler'in 600 m. güneybatısında, sırtta, Zeynepbelen ya da Zeynepölen Mevkii ve bunun 350 m. kadar güneydoğusunda yer alan Halı Kayası kesimini araştırdık (Resim: 8). Halı Kayası'nın batıya bakan yüzünde, kayalık sırtta bir sekiye basan Herakles kabartması tespit ettik (Resim: 9). Kabartmanın üst kısmında koruyucu şehir tanrısına ait bir büst ve Herakles'in sağında dört satırlık Grekçe bir yazıt görülmektedir. Yazı silik durumdadır⁸. Kabartmanın karşısında ve tepeye çıkarken, solda, iki stel yuvası vardır. Çevrede Roma Çağı yerleşmesine ait son derece nitelikli keramikler görülmektedir (Resim: 10). Tepe'nin en üst kesiminde, ana kaya üzerinde kademeli olarak kesilmiş bir kutsal alan, karşısındaki kayalıkta da açılmış stel yuvaları görülmüştür. Kutsal alandan aşağı, üstü kapalı bir iniş olduğu, karşılıklı açılmış hatıl yuvalarından anlaşılmaktadır.

Aşağımüslimler Köyü'nün 2,5 km. kuzeybatısında, Asar olarak bilinen kesimde Roma Çağı yerleşmesi ile bunun kuzeydoğusunda yer alan Beşiktaş ve bunun da kuzeyinde, bir su kaynağının da bulunduğu Sorkumlu (Harmanyeri) Tepesi'nin de içinde olduğu 400 m. kadar çapında, geniş bir alana yayılan nekropol ile yerleşme ayrıntılı olarak incelenmiştir. Burada, hemen her yerde, Roma Çağı'na ait sigillata ve nitelikli keramik, mimarî parçalar, aile mezarlığını andırır şekilde, iyi bir işçilik gösteren ikili, üçlü, lahit grupları, anıt mezar kalıntıları, adak nişleri, kapı taşları görülmektedir⁹.

Yaylabeli Köyü Araştırmaları: Köyün 4 km. güneyinde, Kumluca Köyü'nün 3,5 km. kuzeyinde Akseki Mevkii'nde bir kaya mezarı bulunarak çizimi yapıldı. Ağız açıklığı doğusundaki Kiriş Taşı sekisine bakan mezar, tek klineli ve semerdamlıdır.

Çallica (Eğneş) Köyü Araştırmaları: Pınarbaşı II (SKÇ+İTÇ+DÇ+HELL.+RÇ) höyük ziyaret edildikten sonra, köyün 1 km. kadar batısında yer alan antik Cormasa/Kormasa ören yerinin bulunduğu Asartepe ve etekleri ayrıntılı olarak incelendi. 1243 m. yüksekliğindeki Akropoliste ayakta herhangi bir yapı ve temel kalmamıştır, taş kümeleri görülmektedir. Akropolis'in güney eteklerinde, yerleşmenin kuzey kesimindeki sırt üzerinde, bir kaya oda mezarı (I. Mezar, Resim: 11), bu mezarın sağında ve solunda kayaya oygu yirmi iki tekne mezar bulunmuştur. Bunlara ait kapaklar ya aşağılara atılmış, ya da parçalanmıştır. Bunlardan kaya oda mezarının kuzeydoğusunda olan bir tanesinin teknesi üzerinde bir ansata ve onun solunda iki kalkan kabartması görülmektedir.

I. Kaya oda Mezarı'nın 200 m. kadar güneybatısında, kayalık sırtın eteğinde,

⁸ Özsaıt 2010/8: 131 vd. Resim: 6.

⁹ Özsaıt 2010/8: 131 vd. Resim: 6; ayrıca, Tymbrinassos yazıtlarıyla ilgili olarak Bkz. Bean 1959: 84-89.

monoblok bir kayaya oyulmuş olan II. Kaya oda Mezarı bulunmaktadır. Bu kaya mezarının üst kesiminde, bazıları yuvarlak olan çok sayıda yapı kalıntıları görülmüştür. Bu kalıntıların kalitesinden ve işçiliklerindeki özenden bunların kamu ve dini binalar olduğu anlaşılmaktadır. G.E.Bean'ın¹⁰ yirmiden fazla olarak belirttiği yuvarlak planlı yapılardan, biz, ancak beşini tespit edebildik. Yine bu oda kaya mezarının doğusunda bulunan anıtsal bir mezar yapısı da, önemli ölçüde tahrip edilmiştir. Bu kesimde de yer yer lahitler vardır. Ören yerinin hemen her tarafında kaçak kazılarla yapılan tahribatın boyutları büyüktür. Köy içinde ve arazide mimarî parçalar, ezgi taşı ve postamentler bulunmaktadır.

Yeşilova İlçesi Araştırmaları: Yeşilova İlçesi'nin Yarışlı, Sazak ve Çeltek Köylerinde önceki yıllarda başladığımız araştırmalara bu yıl da devam edilmiştir. Yarışlı Köyü'nün kuzeybatısında yer alan Takina ye ve Nekropolündeki araştırmalarımızı sürdürdük.

Çeltek Köyü Araştırmaları: Çeltek Köyü'nün 500 m. kadar kuzeydoğusunda yer alan ve 1982 yılında tespit ettiğimiz Çeltek Höyük (İTÇ+Roma Çağı) ziyaret edildikten sonra Çeltek arazisi kapsamlı olarak araştırıldı.

Önce Çeltek Köyü'nün 4 km. güneydoğusunda, Boz Dağ'ın güneybatısında Pencerekaya Mevkii'nde kayalık bir sırt üzerinde yapılmış olan kaya mezarı bulunarak incelendi. Bu, ağız açıklığı güneybatıya bakan tek silmeli, zemini ve tavanı düz, klinersiz, basit kaya oda mezar grubundandır.

Köyün 2,5 km. güneydoğusunda, Pencerekaya'nın da 1,5 km. kuzeyinde, orman içinde, birçok mimarî elemanlarıyla birlikte Roma Çağı yerleşmesi ve nekropol alanı bulunmaktadır. Asarlık Mevkii olarak adlandırılan sırt üzerindeki monoblok birçok kayalar üzerine yapılmış mezarlar, kayaya oyu sabit lahit mezarlar ile kapakları, ağaçlandırma sırasında dağıtılmıştır. Bu lahit teknelerinden biri üzerinde dört figür görülmektedir. Asarlık Mevkii'nde görülen keramik, nekropolün 350 m. kadar kuzeyinde yer alan Şapkalı Tepe'nin alt eteklerinde daha da yoğunlaşmaktadır.

Çeltek Köyü'nün 2 km. kuzeydoğusunda yer alan İnkaya Tepesi araştırmalarımızda, çepeçevre surları da olan bir kale tespit edilmiştir. Çok büyük bir kısmı tahrip olan kalede ancak taş yığınları ve mevcut temel kalıntılarından sur trasesi izlenebilmiştir. Üzerinde üç bastionun da olduğunu gördüğümüz surların uzunluğu 400 m. kadardır. Kalınlıkları 2 metre ile 3 metre arasında değişen surların tahribattan az etkilenmiş kesimlerde yükseklikleri 1–1,5 m. kadardır. Çevrede az sayıda görülen Roma Çağı keramiklerine dayanarak yerleşmeyi M.S. 3. ve 4. yüzyıllara tarihleyebiliriz.

Kemer İlçesi Araştırmaları: Belenli Köyü ve çevresindeki araştırmalarımızda Pisidia'nın beş Roma kolonisinden biri olan Olbasa (*Colonia Iulia Augusta Olbasa*

¹⁰ Bean 1959: 91–97. Eğneş.

ya da *Olbasene*) kentinden¹¹ taşınan ve Aşağı Köy Camii bahçe duvarlarında ve köy içinde bulunan yazıtlı ve yazıtsız mimarî elemanları inceledik. Daha sonra Olbasa'nın territoriumda araştırmalar yaptık. Yerleşmenin kalan kısımlarının da önemli ölçüde tahrip edildiğini gördük.

Kemer'in 20 km., Belenli'nin de 11 km. kadar güneydoğusunda, Payandaşı Pınarı geçildikten sonra görülen, Germeç Dağı'nın güney eteklerinde yer alan Gencer Yaylası'nı araştırdık. Gencer Pınarı çevresinde, oldukça geniş bir alanda ele geçen keramiklerden M.S. 2. yüzyıla ait olduğunu anladığımız bir Roma Çağı yerleşmesi tespit ettik (Resim: 12). Ayrıca iyi bir işçilik gösteren, akroterli, semerdam biçimli bir lahit kapağı da gördük.

Karamanlı İlçesi Araştırmaları: İlçenin kuzeydoğusunda yer alan Karataş Gölü çevresinde geçen yıllarda başladığımız araştırmaları tamamlamaya çalıştık. Karataş Gölü'nün kuzeydoğusunda yer alan Karataş'ta tespit ettiğimiz Helenistik ve Roma Çağı yerleşmesi ve nekropol alanı kapsamlı olarak incelenmiş ve buradaki kaya mezarının çizimi yapılmıştır. Daha sonra, gölün doğusunda yer alan Karataş Tepe'ye (Karataş Sivrisi) çıkılmıştır. Buranın araştırmalarında Karakumluk'da tahrip edilmiş olarak iki tümülüs bulunmuştur (Resim: 13). Tepenin güneydoğu kesiminde bir kaya oda mezarı (Resim: 14) ve zirvede surlarla çevrili gözetleme kalesi kalıntısı vardır. Yamaçlarda, Demir Çağı ve Roma Çağı yerleşmelerine ait keramikler bulunmaktadır.

Karamanlı'nın 17 km., Mürseller Köyü'nün de 5 km. kuzeydoğusunda yer alan Ada Tepe'nin kaçak kazılarla tahrip edilmiş tepe kesiminde ve özellikle Karataş Gölü'ne bakan güneydoğu kesiminde Son Neolitik-İlk Kalkolitik Çağ yerleşmesine ait boyalı ve monokrom keramikler bulunmuştur, (Resim: 15). Adatepe'nin bu buluntuları Hacılar VI. tabakasının buluntularıyla çağdaştır.

Karamanlı İlçesi ile Yeşilova İlçesi arasında, Dereköy'ün 2 km. kuzeydoğusunda Kayapınarı Mevkii'nde, 1992 yılında tespit ettiğimiz Kaya Mezarı'nın hemen doğusundaki alçak sırta bir Son Neolitik-İlk Kalkolitik Çağ yerleşmesi tespit ettik. Yerleşme yüzeyinde gördüğümüz keramikler de aynen Çaputlu Ardıç Çeşmesi ve Adatepe buluntuları gibi, Hacılar'ın VI. Tabaka buluntularıyla çağdaştır.

Bölge kültür tarihine katkıda bulunacak tespitlerin yapıldığı bu araştırmalarımız sonucunda Isparta'nın Gelendost İlçesi Yaka Kasabası'nda Yaka Köşk Höyük, Burdur'da Adatepe, Akseki Kaya Mezarı, Aşağımüslimler Nekropolü, Halı Kayası (Herakles kabartması), Çaputlu Ardıç Çeşme Höyük, Karaçal Höyük, Karataş Sivrisi, Çallica-Kormasa, Kayapınarı ve Yarışlı Gölü Çevresi'nin tescilleri için öneride bulunulmuştur.

¹¹ Özsait 1985: 138 vd.

KAYNAKÇA

BEAN, G.E,

1959 “Notes and inscriptions from Pisidia”, *Anatolian Studies* 1X, 91–97.

BRU, H.-G.LABARRE,-M.ÖZSAİT,

2009 “La constitution civique de Tymandos”, *Anatolia Antiqua* XVII, Boccard, 187–207.

LABARRE, G.-M.ÖZSAİT.-N.ÖZSAİT

2009 “Les inscriptions de Yazılı Kanyon”, *Anatolia Antiqua* XVII, Boccard, 175–186.

ÖZSAİT, M.,

1985 *Helenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi*, İstanbul.

ÖZSAİT, M.,

1989 “1987 ve 1988 Yılı Senirkent Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları”, *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Antalya 18–23 Mayıs 1989, Ankara, s. 381-389, Hrt.+ Res.1-10.

ÖZSAİT, M.-N.ÖZSAİT.,

2007 “Delipınar Mezar Stelleri / Grave Stelae from Delipınar”, *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia*, İstanbul 20–21 Mayıs 2005, ed. İ.Delemen, s.159–165.

ÖZSAİT, M.-N.ÖZSAİT.-İ.BAYTAK

2010 “2008 Yılı Isparta ve Burdur İlleri Yüzey Araştırmaları”, *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, 25–29 Mayıs 2009, Ankara, s. 419–438.

ÖZSAİT, M.,

2010 “Isparta ve Burdur Yüzey Araştırmaları, 2009: Surveys in the Provinces of Isparta and Burdur in 2009”, *ANMED: Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri, 2010-8: New of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas*, İstanbul, 127-135.

ÖZSAİT, M.-G.LABARRE.-N.ÖZSAİT.-İ.GÜCEREN

2010 “Taş Kapı: un chônion sur le territoire d’Adada? *Adalya* XIII, 91–109.

Resim 1: Eğridere Kaya Kilisesi (?).

Resim 2: Eğridere Höyük.

Resim 3: Büyükkabaca, Ay Deresi Gediği.

Resim 4: Takkeli Tepe.

Resim 5: Taşkapı Ören Yeri.

Resim 6: Karakent, Çaputlu Ardiç Çeşmesi.

Resim 7: Aşağı Müslimler Köyü, Roma Çağı kasa mezar kalıntıları

Resim 8: Aşağı Müslimler Köyü, Halı Kayası.

Resim 9: Aşağı Müslimler Köyü, Halı Kayası Herakles kabartması

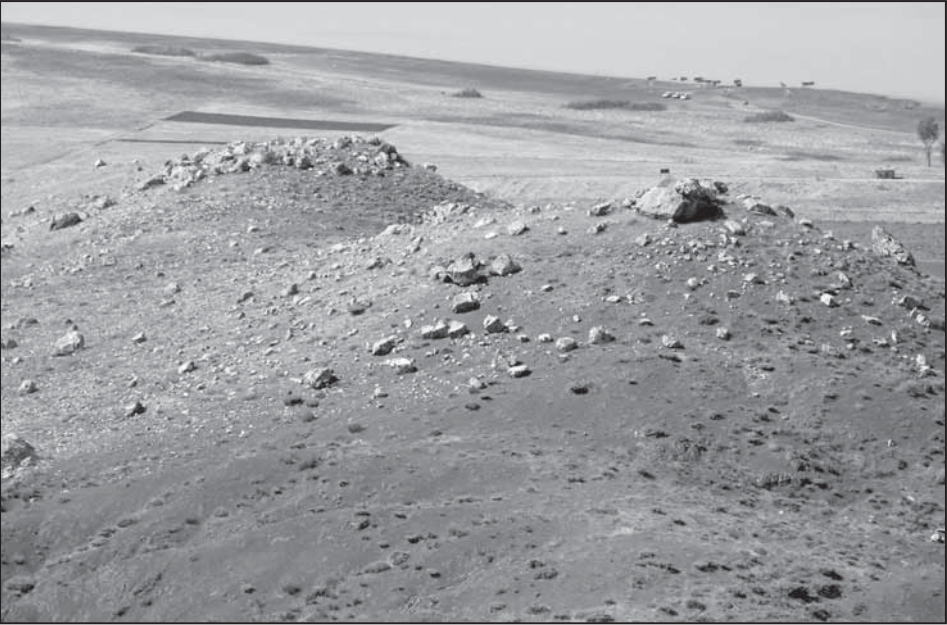
Resim 10: Tymbrianassos keramiklerinden örnekler

Resim 11: Çallica (Kormasa) I. Kaya oda mezarı.

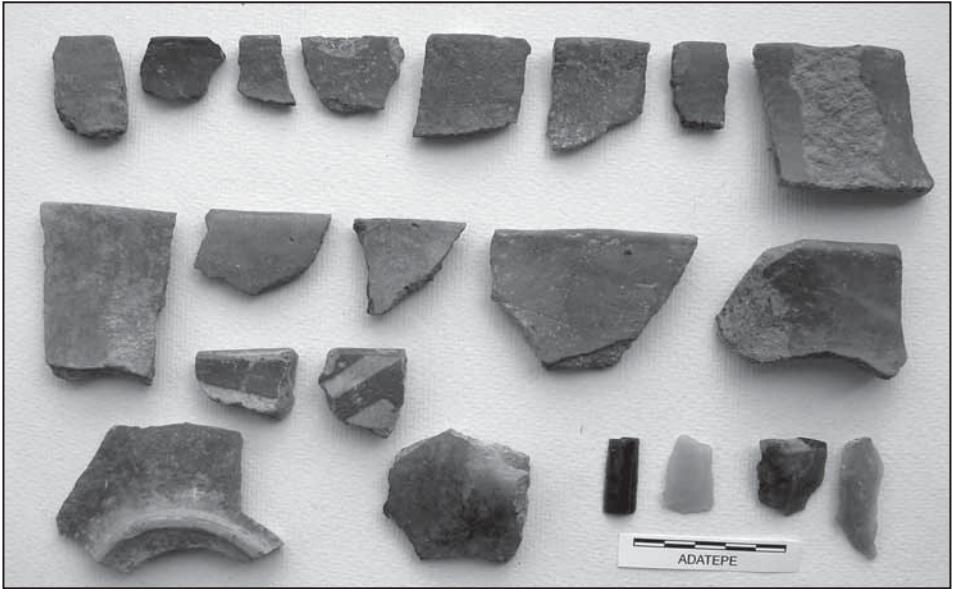
Resim 12: Belenli, Gencer Yaylası Roma yerleşmesi

Resim 13: Karataş Sivrisi-Tümülüsleri.

Resim 14: Karataş Sivrisi, Kaya mezarı.

Resim 15: Adatepe Buluntularından örnekler.

BOZCAADA (TENEDOS) ARAŞTIRMALARI 2009

Ali Yalçın TAVUKÇU*
Zerrin AYDIN TAVUKÇU
Süheyla AĞAOĞLU

Bozcaada (Tenedos) araştırmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 11.05.2009 tarih ve B.16.0.KM.0.12.01.00.222.0.8-88869 sayılı yazıları ile verilen izin çerçevesinde, 22.06.2009-05.07.2009 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹. Çalışmalarımıza Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan Sayın Gülseren BOZ Bakanlık temsilcisi olarak katılmıştır². Araştırma ekibi; Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU (Başkan), Yrd. Doç. Dr. Zerrin AYDIN TAVUKÇU (Üye) ve Süheyla AĞAOĞLU'ndan (Üye) oluşmuştur³ (Harita: 1).

Bu yılki çalışmalar, planlandığı şekilde, yerleşim yeri dışında gerçekleştirilmiştir. Ancak yerleşim yeri içerisinde ortaya çıkan yeni veriler de değerlendirilmiştir.

Geçen yılki çalışmalarımızın süresi içinde bitiremediğimiz, Cumhuriyet Mahallesi'ni kuzeyden sınırlayan, yaklaşık 1 km. uzunluğundaki yol kenarlarında, yukarıdaki yamaçtan akarak gelmiş çok sayıda Klasik, Helenistik ve Roma Dönemleri'ne ait seramik parçaları (Resim: 1) ile 1 adet Helenistik terrakotta figürin başı bulundu ve aynı alanda çok sayıda amphora dipleri görüldü.

Geçen yıl, ızgara tasarlı antik dokusunu koruduğunu belirttiğimiz Cumhuriyet Mahallesi'nde, bu yıl bir evin temel kazısı sırasında ortaya çıkan ve kuzey-güney doğrultulu taş döşeli sokak dokusu yeni bir belge olarak kayıtlara geçmiştir (Resim: 2). Bugünkü sokağın paralelinde, 2 m. kadar batısında gözlenen bu eski sokak, tarih boyunca defalarca el değiştiren ve zaman zaman tamamen terk edilen kentte, yeniden ızgara tasarını kullanılmış olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Eski sokak, zamanla yaşanan dolgunluğu gösterir nitelikte, bugünkü sokaktan yaklaşık 1 m. derindedir.

* Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 25240 – ERZURUM.

Yrd. Doç. Dr. Zerrin AYDIN TAVUKÇU, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 25240 – ERZURUM.

Süheyla AĞAOĞLU, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi 25240 – ERZURUM.

¹ Çalışmalar için gerekli izni veren Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne burada bir kez daha teşekkür ederiz.

² Sağladığı uyumlu çalışma ortamı için Sayın Gülseren BOZ'a da teşekkür ederiz.

³ Araştırma ekibine de özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ederim.

Yerleşim yeri içindeki bir başka çalışma ise yöre sakinlerince yol kenarında bulunduğu ifade edilerek, Kaymakamlık binasının bahçesine bırakıldığı öğrenilen, mimarî bir yapının parçaları olabilecek 10 adet taş blok ve aynı sütunun 2 parçasının incelenmesi şeklinde gerçekleştirildi. Söz konusu eserlerin ölçüleri alınarak ve fotoğrafları çekildi (Resim: 3).

Bozcaada Meteoroloji Müdürlüğü ile Yel Değirmeni arasında bulunan alanda yapılan incelemede, Klasik Döneme tarihlenebilecek çok sayıda kaliteli seramik parçası bulundu (Resim: 4). Meteoroloji Müdürlüğü'nün Misafirhanesi'nde ikamet eden B. Aslan tarafından Osmanlı Dönemi'ne ait 2 pipo ekibimize teslim edildi. Sonra yine aynı yörede yer alan [K]Aburga Sırtı Mevkii incelendi. Burada, Osmanlı Dönemi mezarları ve mezar taşlarından başka kayda değer bir bulguya rastlanmadı.

Adanın Hacı Mahmut Mevkii'nde, 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescilli, ana kaya kütesinin orta kısmı oyularak oluşturulan, dikdörtgen bir oda biçimli⁴, Frigya'da benzerlerine rastlanan⁵ bir Kaya Tapınım Alanı incelendi (Resim: 5; Çizim: 1). Güney duvarında üç silmeli bir niş (Resim: 6)⁶ bulunan ve tabanında, doğu ve güney yönde, 12 cm. genişliğinde, 2-3 cm. yükseltiyle birbirinden ayrılmış üç sığ tekne⁷ (?) yer alan, dikdörtgen planlı bu Kaya Tapınım Alanı'nın ölçüleri alındı ve fotoğrafları çekildi. Girişi kuzeyde yer alan bu mekânın batı duvarında, (üst kenarı 111 cm. alt kenarı 125 cm. sol kenarı 97 cm. ve sağ kenarı 83 cm. ölçülerinde) üst ve alttan pervazlarla ana kayaya tutturulmuş, muhtemelen kapaklı bir pencere yer almaktadır. Pencerenin iç mekâna bakan kısmı kademeli olarak düzeltilmiştir. Eğer burada kapaklı bir pencereye yer verilmişse, bu durumda ana mekânın üstünün kapalı olması gerektiği düşünülmelidir.

Kaya içerisine oyulmuş mekâna girişin solunda, kayanın nispeten düzleştiği bir kısımdaki çukur da tapınım ile ilişkili bir kaya çanağı (libasyon çukuru) olmalıdır (Resim: 7)⁸. Bu kaya kütesinin güney batı tarafında çok harap durumda bir duvar parçası tespit edildi. Bu duvar parçası, burada muhtemelen tapınım kompleksi ile ilintili başka mekânların da varlığını kanıtlamaktadır. Alanda tespit edilen Bizans Dönemi seramikleri incelenerek fotoğrafları çekildi. Bu alanda görülen seramikler, sonradan kompleksin yeniden kullanılabilirliğini akla getirdi.

Cumhuriyet Mahallesi'nin kuzeyindeki Antik tiyatronun bulunduğu yamaç

⁴ E. Haspels, *The Highlands of Phrygia Cites and Monuments*, 1971, 41; T. Tüfekçi Sivas, *Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları*, 1999, 52, Lev. 43.

⁵ Haspels, age. 872; Tüfekçi Sivas, age., 52.; D. Berndt, "Caroline Henriette Emilie Haspels ve Frigya", *Friglerin gizemli Uygurluğu*, 2007, 33; L. E. Roller, "Frig Dini Ve Kült Uygulamaları" *Friglerin gizemli Uygurluğu*, 2007, 143.

⁶ Haspels, age., 81, 84,124-125,199-206.

⁷ Bkz. Dn. 5

⁸ B. Gönültaş, *Anadolu'da Kaya Çanakları*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2003) 36.

üzerinde ve tiyatro çukurluğu içerisinde devam edilen yüzey araştırmalarında çok sayıda pişmiş toprak figürin parçalarına rastlandı (Resim: 8). Başının üzerinde testi (amphora) taşıyan örneklere Bölgede M.Ö. 5. yy.ın 2. çeyreğinden itibaren rastlanırken⁹, göğsü üzerinde hayvan taşıyanlar M.Ö. 6. yy.ın ortalarından beri bilinmektedir¹⁰. Buradaki seramik parçaları ise Nekropolde daha önce yapılan kazılarda ele geçen Klasik Dönem örneklerine benzemektedir (Resim: 9)¹¹. Aynı yamacın doğusunda, Antik kaynaklarda bahsi geçen¹² Prytaneion olabilecek, Bouleterion olarak tescilli çukur alan incelendi. Ancak herhangi bir yapı taşının ve yapının kimliğine dair ipucu veren hiçbir kalıntının korunmadığı bu alanda da dokuma tezgahı ağırlığı (ağırşak) ve az sayıda seramikler dışında bir bulguya rastlanmadı.

Yüzey araştırmalarına Bouleterion olarak adlandırılan çukurluktan daha doğuda yer alan, tescilli Yel Değirmeninin etrafının incelenmesi ile devam edildi. Değirmenin kuzeyinde yer alan, dikdörtgen planlı Şapel kalıntısının (Resim: 10), doğuya bakan ve yarım daire şeklinde dışa taşıntı yapan tek apsisi vardır. İç mekâna girişin yıkık olan batı duvarında olduğu tahmin edilen Şapelin duvarları kaba yonu taş olup büyük kısmı yıkıktır. Üst örtüsünün tamamı, yan duvarlarının büyük kısmı yıkık olan binanın özgün niteliklerini yitirmiş olduğu gözlemlendi. Ölçüleri alındıktan sonra fotoğrafları çekilen binanın içinde 1 adet mermer sütun başlığı bulundu.

Şapel kalıntısında yapılan incelemeden sonra yüzey araştırmasına daha kuzeyde yer alan ve Yeni Kale ismiyle anılan tescilli Osmanlı Kalesi'nin bulunduğu alanda devam edildi. Bu alanda az sayıda Bizans Dönemi seramik parçalarına rastlanırken, tepe üzerinden güneye doğru, su depolarının batısından aşağıya Cumhuriyet Mahallesi'ne inildi. Fakat bu alanda, yüzeyde gözlenen az sayıdaki kaba seramik parçalarından başka hiçbir buluntuya rastlanmadı.

İlçe merkez yerleşiminin güneyinde yer alan ve 1. Derece doğal sit alanı olarak tescilli Mermer Burnu Mevkii'nde antik dönem mermer ocaklarına ait izler arandı ve mermer yatakları gözlemlendi (Resim: 11). Çok uzun süre kullanılmış olan bu mermer ocağında, kayalığın çeşitli yerlerinde işli 4 adet mermer bloğa rastlandı. Ayrıca aynı kayalıkların deniz tarafındaki en uç kısmında 1 adet mermer bloğun yan kısımlarının kesildiği, ancak ana kayadan çıkarılmadan bırakıldığı görüldü (Resim: 12). Bu blokların ölçüleri alınarak fotoğrafları çekildi. Alandaki mermer kütleleri üzerinde çok sayıda alet

⁹ A. Y. Tavukçu, *Troas Bölgesi Terrakotta Figürinleri*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1999). 207, Resim: 203-204.

¹⁰ Tavukçu, *age.*, 67. 17-18, 32-33, 35, 62, 198.

¹¹ T. Özkan, *Tenedos, Arkaik ve Klasik Nekropolü* (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi 1993) 43.

¹² Strabon, *Geographika*, XIII, I, 46; M. H. Hansen – T. H. Nielsen, *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, 2004, 1015-1017.

izlerine rastlandı. Bu izlere göre, adada daha önceki yıllarda görülen antik malzemenin buradan çıkarılmış olduğu düşünöldü.

Adanın Tuzburnu Mevkii, Çapraz Mevkii ve Poyraz Limanı Mevkii'nde kıyı boyunca yüzey araştırması yapıldı. Poyraz Limanı'nın güney kayalığında parlak sırlı Bizans Dönemi seramikleri dışında önemli bir bulguya rastlanmadı.

Bozcaada – Ayazma yolu ile gidilen Ayazma Mevkii'nde, bugün halen Ayazma Pınarı adı verilen ve Rumların bayramlarını kutlamak için her yıl Temmuz 24'de geldikleri, tescilli Aya Paraskevi Manastırı'nın olduğu alan incelendi ve Ayazma Koyu'nda mendirek olduğu söylenen oluşumun doğal kayalık olduğu gözlendi.

Adanın batısındaki Polente Mevkii'nde ve İlçe merkezinden kuzey batıya doğru giden Çayır Yolu'ndan gidilerek, Çayır Plajı Mevkii'nde sürdürölen araştırmalarda, antik liman izleri arandı, ancak herhangi bir bulguya rastlanmadı.

Çalışmaların son aşamasında, araziden toplanan antik malzemelerin Araştırma Evinde mekânîk temizliği yapıp yıkandıktan sonra fotoğraflarının çekilmesi ve bazılarının çiziminin yapılması çalışmaları gerçekleştirildi. Toplanan etütlük eserler için etütlük eser listesi hazırlanarak, toplam 55 adet seramik ve kandil parçası, 57 adet terrakotta figürin parçası, 2 adet dokuma tezgahı ağırlığı ve 2 adet pipo ambalajlanıp muhafaza altına alındıktan sonra Çanakkale Arkeoloji Müzesi'ne teslim edildi.

Tüm araştırma sırasında adanın değişik kesimlerinde, arazide yer yer gözlenen seramikler buralardaki bir yerleşimden çok bağ evlerinin tarihi seyir içindeki kullanımı sırasında ana yerleşim olan Tenedos'tan taşınmış malzemeler olmalıdır kanaatine varıldı.

Bozcaada'da gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda önemli tespitler ve sonuçlar ortaya konmuştur. Ada ile ilgili bilgisine başvuru lan kişilerden ada kıyılarında birçok batık olduğu öğrenilmiştir (yaklaşık 15 batıktan söz edilmektedir. Tabak ve Kiremit batıkları bunların en bilinenleridir.) Bu bilgiler üzerine, iki yıl üst üste su altı çalışması yapma isteğimize ne yazık ki olumlu cevap verilmemiştir. Bu konudaki çalışmalarımızı önümüzdeki yıllarda yapabilmeyi ummaktayız.

Çalışmaların ulaşmış olduğu aşamada, daha yeni bilgi ve belgelerin ortaya çıkarılabilmesi için, Tenedos Ören Yeri'nde (özellikle Nekropol Alanı ve Tiyatro'da) bilimsel arkeolojik kazıların başlatılmasından başka yapılacak pek bir işlem kalmamıştır. Böyle bir çalışma yapılması durumunda, antik kent dokusu ortaya çıkarılacak, özellikle Nekropol'de ortaya çıkacak mezar anıtlarının onarımı ve ziyaretçilerin ilgisine sunulması sağlanacaktır. Bunun için Bozcaada Kalesi çok uygun bir müze adayıdır. Belki de adada daha önce gerçekleştirilen kazılardan elde edilen bulguların katılımıyla bu kale çok güzel bir müzeye dönüştürülebilir.

Harita: 1

Resim: 1

Resim: 2

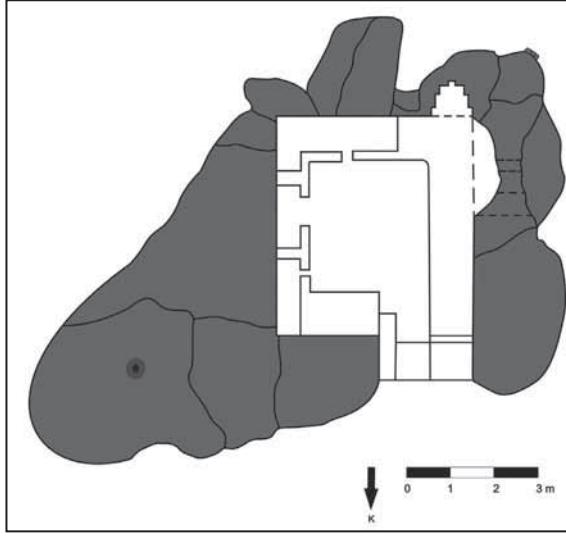
Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Çizim: 1

Resim: 6

Resim: 7

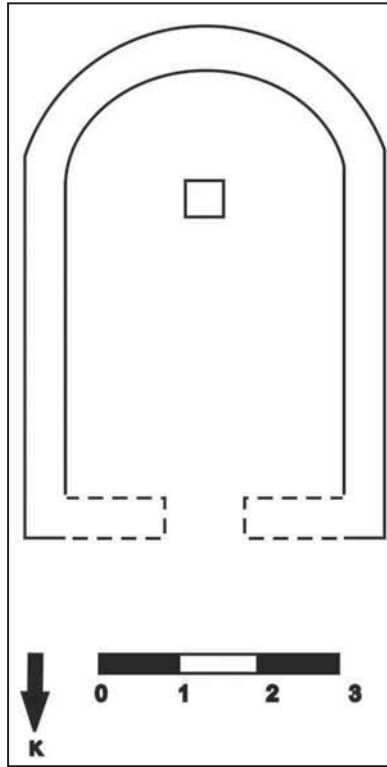
Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Çizim: 2

Resim: 11

Resim12

2009 YILI POMPEİOPOLİS VE ÇEVRESİNDE YAPILAN YÜZEY ARAŞTIRMALARI¹

Latife SUMMERER*

Giriş

Bazı yazarlar Paflagonya’da Romalılardan önce hiçbir kentsel bir hayatın olmadığını ve kentleşmenin bölgede Roma etkisi altında olduğunu kabul ederler². Pompeiopolis yüzey araştırması projesinin amacı bu bölgedeki kentsel yapılaşma sürecini anlamak ve Pompeiopolis Kenti sınırlarını arkeolojik verilere ve yazıtlara dayanarak belirlemektir.

Bunun için ilk adım 2008 yılında Pompeiopolis çevresinde yerinden sökülerek devşirme olarak kullanılmış buluntuların belgeleme çalışmalarıyla başladı. Bu yılki çalışmaların amacı Pompeiopolis Kenti ile kırsal çevresi arasındaki ilişki hakkında yeni veriler elde ederek bölgedeki yerleşme dağılımı, yönetim organları, ekonomi, din ve kültürün daha iyi anlaşılmasını sağlamak amaçlandı.

Pompeiopolis Kenti’nin teritoryumunun sınırları Christian Marek tarafından yazıtlara ve coğrafi duruma göre bugünkü Kastamonu İli’nin sınırları ile aşağı yukarı aynı olarak belirlenmiştir³. Bu yılki çalışmalarda Pompeiopolis teritoryumunun batı kesimleri, yani Araç ve Daday İlçeleri içinde kalan bölgeler araştırıldı. Burası Pompeiopolis Kenti’ni Hadrianopolis (Eskipazar) ve Amastris (Amasra) Kentlerine sınırlar (Resim: 1).

Pompeiopolis’in Batı Teritoryumunda Yapılan Epigrafik ve Arkeolojik Araştırmalar

2009 yılında toplam 35 köy tarandı ve bunların yirmisinde antik kalıntılara rastlanıldı. Nitekim bunların çoğu yerlerinden çıkarılmış ve sonradan başka duvarlarda devşirme olarak kullanılmış taş eserlerden ibarettir. Bunun yanında bir kaç yerde *in situ* antikçağ mimarîsi de tespit edilmiştir:

* Professor Latife SUMMERER, Institute für Klassische Archaeologie Ludwig-Maximilians Universität, München/GERMANY

¹ 2009 Yüzey araştırması 10.08.2009 ve 03.09.2009 tarihlerinde sürdürüldü. Araştırmaya başkanlığımız altında Fabrice Delrieux, Max Ganzer, Peri Johnson, Ursula Kunnert, Christian Marek ve Berhard Remy katıldılar. Kültür ve Turizm Bakanlığını Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nden Ersin Atakal temsil etti.

² Örneğin S. Mitchell, *Anatolia; Land, Men, and Gods in Asia Minor* (Oxford 1993).

³ Ch. Marek, *Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia*, *Istanbul Forschungen Band 39* (Tübingen 1993).

- *in situ* olarak ve korunma durumları gayet iyi olan kesme taştan yapılmış mezar odaları tespit edildi. Fakat her üç mezar yapısında kaçak kazılar nedeniyle büyük ölçüde tahribe uğramışlardır.

- Apsisli bir Bizans kilisesi kalıntıları

- 8 yazıt, bunların ikisi mil taşı parçası, 4 mezar steli, yukarıda bahsedilen mezar odasının arka duvarına yazılmış yazıt; 1 adak yazıtı

- 40 dan çok taş mimarî parçalar (bir kaç tanesi kabartma ile süslü arşitrav parçası; Roma mimarîsine ait çeşitli taş bloklar)

- 3 mermer lahit parçası

- 2 değirmen taşı

- 2 Bizans sütun başlığı

- 1 Paflagonya tipi kaya mezarı

- 1 Papflagonya tipi taştan mezar aslan figürü.

- üzerinde terazi tasviri bulunan bir kiremit

Buluntu yerlerin Araç Çayı çevresinde yoğunlaşma göstermesi dikkati çekiyor. Buna karşın Araç Çayı'na paralel olarak akan Billaios (Soğanlısuyu) boyunca hiç bir Roma yerleşmesine ait bulguya rastlanılmadı. Boyalı yakınlarında, İntaş Köyü'nde, köylülerin yardımıyla iyi korunmuş ve bugüne kadar daha bilinmeyen bir Papflagonya tipi kaya mezarına rastlanılmıştır.

Genel olarak bakıldığında, Araç Çayı Roma Çağı yerleşmelerinden kalmış buluntuların sayısı geçen yıl araştırdığımız Taşköprü etrafındakilerden çok daha az. Fakat Kızılören ve Gemiköy Köylerinde kesme taşlardan yapılmış mezar odaları dikkati çekiyor. Gemiköy'deki mezar odasında bir veya iki sütun kullanılmış. Bu köyden Araç'a bir mermer tavan kaseti parçası böyle bir mezar yapısından veya daha bambaşka bir yapıdan çıkmış olabilir. Boyutlarına ve dekoruna göre bunun çok büyük bir mimarî yapıdan çıkmış olması lazım. Buna göre mezar sahibinin bu bölgede zengin bir *villa rustica*'nın da sahibi olduğu düşünülebilir. Gemiköy'deki mezar odasının, Gebeyusuf Mevkii⁴ Bu mezar odalarının daha detaylı olarak incelenmesi uygun olacaktır.

Ormanlık bir alanın kenarından geçen bir patika üzerinde bir dizi çukurdan oluşan kaçak kazı yerleri tespit edilmiştir. Bunların üçünde taş bir binanın izleri ve mermer süsleri görülmüştür. Tepenin en yüksek noktasında 6 m. uzunluğunda ve 3 m. genişliğinde bir kazı ile tonozlu mezar odasının girişi açılmıştır. Bu duvarda kare şeklinde bir kapı dışarıdan geriye doğru bir profille çerçevelenmiş. Tonozlu tavan bugünkü taban ile aynı

⁴ Koordinatları: N 41°17'04.0"/ E 33°21'27.3".

yüksekliktedir (Resim: 2)⁵.

İyi korunmuş kankanlı duvar güney ve tonozlu tavan kuzey-güney yönüne doğru uzanıyor. Güney tarafı iyi korunmamış. Tonozun kuzeye doğru uzanan duvarları ve tavanı yukarı kısımda tamamıyla sökülmüş durumda, alt kısımda 3-4 metrelik bir kısımda ise kazılmış.

Açılan çukurun doğusunda, 3 m. ilerinde bir kaç mermer blok parçası bulunuyor. Çukurun 10-15 m. doğusunda iki çok büyük taş blok var. Bunlardan güneydeki kare şeklinde ve üst yüzeyi orijinal olarak kalmış, fakat yanları kırılmış. Yüzeyde bir sütunun izi ve buraya kaynak yapmak için bir delik var (sütun izinin çapı 0.60 m.)⁶. Bu bloklardan daha büyüğü dikdörtgen şeklinde ve yüzeyinde yan yana kare şeklinde delikler bulunuyor⁷.

Araç Çayı'nın batısındaki Kızılören Köyü'nde bir dizi büyük kesme taşlarla yapılmış tonozlu mezar odaları var. Bunlardan bir tanesinin etrafı kalın bir duvarla çevrilmiş. Bir başka mezarın alın tarafında çok silinmiş okunaksız bir yazıt bulunuyor.

Bu müstesna mezar mimarîsi buluntularının yalnız kaba olarak ölçüleri alındı ve fotoğrafları çekildi. Rölöve çalışmalarının ise daha ileri bir dönemde yapılması ön görüldü. Burada kapsamlı çalışmaların devam etmesi gereklidir, çünkü Kuzey Anadolu mimarîsinin önemli özgeleri olan bu mezarlar kaçak kazı ve vandalist saldırılarla büyük tehlike altındadır. Bugüne kadar böyle mezar mimarî tip daha fazla tanınmaz. Bilinen

⁵Tonozlu mezar odasındaki blokların büyüklüğü:

	Uzunluk	Genişlik	kalınlık
Tonoz bloğu	0.90 cm	0.44 cm	0.46 cm
Duvar bloğu	1.59 cm	0.36 cm	
Kapı bloğu	1.70 cm	0.53 cm	0.54 cm

	Yükseklik	Genişlik
Taban ve Tonoz arası	1.56 cm	
Tüm yükseklik	2.28 cm	
Genişlik		2.10 cm
Kalkan duvarın girişi	0.90 cm	0.94;cm 0.73 cm

6

	Uzunluk	Genişlik	Derinlik
Blok	1.77 cm	1.04 cm	0.58 cm (güneydeki); 0.53 cm (kuzeydeki)

Deliklerin ölçüleri:

7

	Uzunluk	Genişlik	Derinlik
Güneydeki	0.25 cm	0.26cm	0.08cm
Ortadaki	0.28 cm	0.28cm	0.16cm
Kuzeydeki	0.27cm	0.32cm	0.06cm

örnekler daha ziyade batı ve güney Anadolu'dandır. Buna karşın Karadeniz Bölgesi'nde yok denecek kadar azdır. Bunlar arasında Paflagonya Bölgesi'nden tonozlu ve dromoslu bir mezar yayınlanmıştır.⁸ Bu mezarların detaylı olarak incelenmesi bölgenin mimarî özelliklerini anlamak bakımından önemlidir.

Yazıtlar

Bu yılki yazıt buluntularının sayısı oldukça az. Bunun nedeni Pompeiopolis teritoryumunun dağlık batı kesimlerinde daha az yerleşim yerlerinin bulunduğu olabilir. Başka bir neden de kaçak kazıların ve eski eser kaçakçılığının son yıllarda bu köylere kadar uzanmış olması da olabilir. Epigrafik buluntular arasında daha ziyade Roma ve Bizans dönemlerinden kalmış mezar ve adak taşları bulunuyor.

Boğdam Köyü Tekke Mahallesi'nde bulunan bugün ayak taşı olarak kullanılan dört köşe bir mermer blok üzerinde Basilas denilen bir şahsın adak yazıtı bulunuyor (Resim: 3). Bu imparatorluk çağına tarihlenen yazıt Paflagonya'da çok sayıda olduğu bilinen bir kırsal kutsal bir alandan çıkmış olabilir.

Araç Kaymakamlığı'nın bahçesinde bulunan mezar taşlarının geldikleri yerleri tespit etmek oldukça zor. Bir yazıt dördüncü satırında okunan '*prophetes*' kelimesi Hristiyanlık Dönemi'ne ait olmalı.

İmparatorluk devrine ait oldukları açık olan iki yazıtın üzerinde figürlü kabartmalar da görülüyor. Birinin üzerinde tarih de bulunuyor (Resim: 4). Eğer burada verilen tarih Pompeiopolis erasına göre ise bu M.S. 150/151 yılına, yoksa Hadrianapolis'e ait ise 156 yılına denk gelir. Bir stel alınlığında bir büst, kitap ruloları ve kalemlik bulunuyor (büst boynundan yukarısından kırılmış).

Başka bir yazıtın tarihi M.S. 166 = 160/1 gayet iyi okunuyor, fakat yazıtın kendisi daha iyi anlaşılamiyor ve daha geniş bir araştırmayı gerektiriyor. Ama kesin olarak şu denilebilir ki, mezar Roma vatanlığına sahip bir karıkocaya aittir. Bir başka stelin üzerinde de figürlü kabartma kalıntıları, hayvan ve bir büst, görülüyor.

Pompeiopolis etrafında yapılan yüzey araştırmaları

Garipoğlu Kalesi (Garipoğlu Mahallesi, Akçakese Köyü)

Pompeiopolis etrafında şimdiye kadar tespit edilen en erken yerleşme yeri Garipoğlu Kalesi'dir. Bu yerleşme Pompeiopolis'in kuzeydoğusunda bakır yataklarına yakın, Alaçam Deresi kıyısında, Koru Kayası'nın dibinde, Bakırboku ve Davud'un Yeri (Düzdağ Bölgesinde) denilen yerde bulunuyor (ve Osmanlı Devri maden ocakları,

⁸ A. M. Mansel, Grabhügel-forschung im östlichen Thrakien, AA 1941, 152 vd.; M. Akok, Lergüde Köyü'nde bulunan tümülüsler, Belleten 12, 1948, 835vd., öz. 846 vd.; W. Hoepfner, Ein Kammergrab im bithynisch-paphlagonischen Grenzgebiet, AM 86, 1971, 125vd.

Çaybaşı ve Cozoğlu köyleri yakınında, Çatalçam Deresi)⁹.

Garipoğlu Mahallesi'nin 6 km. doğusundaki Garipoğlu Kalesi düz bir yerleşmedir¹⁰. Gayet kalın toprak tabakasına sahip meşe ağaçlığında kaçak kazılardan dolayı çok yoğun seramik parçaları görülür. Burada daha önceki araştırmalara göre yalnız Demir Çağı, Helenistik ve Roma seramikleri beklenirken¹¹, Kalkolitik ve Erken Bronz Çağı'na ait buluntular da tespit edildi. Burada cüruf kalıntılarına rastlanmamakla beraber Koru Kayası etrafında bakır madenciliğinin en eski çağlardan beri yapıldığı düşünülmektedir.

Garipoğlu Kalesi'nde, çok eskilerden bir yerleşme bulunduğu ve burasının Pompeiopolis ile tarihi bir bağı olmadığı muhtemeldir. Olasılıkla Pompeiopolis buradaki maden kaynaklarını değerlendiriyordu.

Demir ve Helenistik Çağlar

Yüklütepe (Samanlıören Köyü)

Aynı şekilde Yüklü Tepedeki Demir Çağı yerleşmesinin de bakır üretimi ile ilgili olmalıdır.

2009 çalışmaları sırasında burada önemli topoğrafik gözlemler yapıldı.

Bu yerleşme Çangaldağ Dağı'nın eteklerinde yer alıyor. Yerleşmenin 'akropolis'i bir kayalık üzerinde kurulmuş bugün Devrâkani'ye giden yol Akropolis'in kuzey tarafını kesmiş ve burada birçok kireç taşı blok ortaya çıkmıştır. Germeç Ovası'ndan geçen ve muhtemelen antik çağda da kullanılan eski yolda bir dizi tümülüs sıralıdır (Resim: 5). Bu Tümülüslerin ikisi geçen yıllarda buldozerlerle kazılmıştır. Tümülüslerin yapımında kullanılan küçük nehir çakıl taşları yakınlarda bugün kurumuş akarsulardan getirilmiş olmalıdır. Bu tümülüsleri geçen geçmez yol akropolisin batısındaki aşağı şehre girer. Sonra bu yol bir mezarlıktan geçer. Burada ilginç bir mimarî parçaya rastlanmıştır. Merdiven şeklinde çıkıntılı bir blok (yükseklik 12,6 cm.) taş bloğun küçük boyutları bunun pencere gibi bir yerde kullanılmış olabileceğini gösteriyor.

Arkaik Çağ'a ait çatı kiremitleri de gene burada bulunan büyük bir yapıya işaret ediyor.

Bunun yanında burada çok sayıda Frig gri seramikleri bulunmuştur ve bu kiremitlerin yoğunluğu tümülüslere kadar uzanır⁹. İleride burada bir topoğrafik karelej sistemi ile daha detaylı bir araştırması yapılması kararlaştırıldı.

Eski yol mezarlığı geçtikten sonra koridor şeklinde bir kaya ile devam ediyor (genişlik 1.6 m.). Bu koridor Devrakâni bakır madenlerine çıkan bir yokuşun başlangıcını oluşturuyor.

Kaletepesi (Olukbaşı Köyü)

Gök Irmağın kuzeyinde bir Demir Çağ yerleşme yeri daha bulundu. Kale Tepesi

⁹ Kuzucuoğlu ve baş. 1997, B34/3.

denilen yer Aşağı Çay boyunca uzanan Olukbaşı Köyü'nün kuzeyinde yer alan bir Akamenid kalesidir.

Daha önce bu kalenin Kız Kalesi gibi yalnız Bizans Devri'ne ait olduğu düşünülüyordu¹⁰.

Bu kalenin altından Aşağı Çay geçiyor. Burada açılmış 2 m. derinliğindeki, daha yeni zamanlarda yapılmış, kaçak kazıların kesitine bakıldığında Akamenid ve Bizans'dan oluşan iki değişik yapım devri ayırt edilebiliyor.

Açılan kaçak kazı çukurları kireç taşından olan blok ortaya çıkartmıştır. Bu bloklarda hiç harç kullanılmamış. Burada yoğun bir şekilde siyah kaba seramik parçaları ve kemikler ortaya çıkmış. Bunların arasında M.Ö. 4. yy.a ait bir Akamenid tipi siyah parlak astarlı bir *kantharos*, bir de *phiale* parçası ve gri Frig seramikleri bulundu.

Tepenin en yüksek yerinden vadinin batı omuzları boyunca birçok kazılmış tümülüsü görmek mümkün. Yalnız tümülüsler değil bu vadi yamaçlarında da detaylı bir araştırma yapılması gereklidir.

Aşağı Çay boyunca devam eden kale daha önce yalnız savunma yeri olarak düşünülmüştü. Bizim yüzey araştırmalarımız sırasında burada bir kült yeri de olduğu anlaşılmıştır. Çayın akışından bir 1 km. yukarıya doğru bir yerde köylülerin söylediklerine göre kayaların üzerinde bir kuş resmi varmış, fakat bu kabartmalar, içinde altın olduğu düşünüldüğü için, dinamitle patlatılıp tahrip edilmiş. Çayın batı tarafındaki kayalıkların üzerinde daire şeklinde iki oyuk yapılmış (Resim: 6). Bunların etrafı 10 cm. genişliğinde kaşık şeklinde bir oluk kesilmiş. Bu oyuklar anikonik ve delikli oluk Frig kaya anıtlarıyla, örneğin Frigya'da Aslantaş¹¹ ile kıyaslanabilir. Bu kıyaslama yeni sorular ortaya atıyorlar. Ancak Aslantaş'daki libasyon küveti ve oluk bizim kaşık şeklindeki oluğa pek benzemiyor. Daire biçimindeki oyukların yorumu tekerlekten, kutsal dairelere kadar değişiyor¹². Bunun yanında bu kaya oymaları ve 1936'da Giulio Jacopi tarafından kazılan, 4. ve 3. yy. ait tümülüsler arasında bir ilişki kurmak da zordur¹³. Burada yapılacak ilerdeki detaylı çalışmalarla bu konuda bir açıklık getirebilir.

Saraycık Dağı (Ören Köyü)

Taşköprü İlçesi dağlık bölgeleri arkeolojik bakımdan son yıllarda buldozerle yapılan ağaçlandırma çalışmaları sırasında çok hasar görmüştür: Derin kuyular gibi kazılmış kaçak kazılar burada da çok yaygındır. Kale Tepesi'nin etrafında Aşağı Çay

¹⁰ C. Kuzucuoğlu, "Prospection archéologique franco-turque dans la région de Kastamonu (Mer Noire). Deuxième rapport préliminaire," *Anatolia Antiqua* 5, 1997, Lev. 4.1-2.

¹¹ A. Gökoğlu, Paphlagonia (Paflagonya). Gayrimenkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi (Kastamonu 1952) 175-176 bkz. Mazhar Oluğu Kalesi; K. Belke, K. 1996. *Paphlagonien und Honōrias*. Tabula Imperii Byzantini 9. (Wien 1996) 251-252 bkz. Masroğlu Kalesi).

¹² P.Z. Spanos, "Der Arslantaş in Phrygien," *ZA* 65, 1975, 149.

¹³ F. Işık, Die Vergöttlichung der phrygischen Dynasten im Lichte ihrer Gräber," *IstMitt* 53, 2003,197-222.

Vadisi'ne yakın bir yerde, Saraycık Dağı'nda, (Kargı, Kızılırmak) bir Helenistik Devir kalesine rastlanmıştır.

Burada bulunan bir kaynak su buraya bir yerleşme kurulmasına teşvik etmiş olabilir. Burada iki ayrı buluntu yeri tespit edilmiştir. Kalın duvarların kalıntıları ve kiremit parçaları derin ağaç dikme çukurlarından çıkmıştır. Bunun 600 m. güney batısındaki bir nekropol alanında bu ağaçlandırma çalışmaları sırasında kesilmiştir. Burada bulunan seramiklerin Helenistik Çağ'a ait olması muhtemeldir.

Bu mezarlık daha ziyade tümülüsler ve kayaya oyma mezar odalarından oluşur. Bu tümülüsler daha çok kısa bir süre önce kazılıp tahrip edilmiştir. Bunların arasında bir T-şeklindeki bir kaya mezar odası görülebilir. Mezarın giriş kapısında üzerinde bulunan bir kabartma aslan başı yine dinamitle patlatılıp tahrip edilmiştir (Resim: 7). Mezar odasının tavanı yalnız kaba olarak düzleştirilmiş. Benzer mezar odaları Taşköprü'nün girişindeki Kurban Tepesi'nde Kız Kalesi'nde de görülür.

Roma ve Bizans Devri

Pompeiopolis etrafındaki yüzey araştırmaları

Pompeiopolis antik kentinin yayıldığı alan hakkında bir fikir elde edinmek için etraftaki tarlalar dolaşıldı Burada yoğun bir şekilde Roma Çağı'na ait çatı kiremitleri gözlemlendi.

Bunu yanında akarsu alüvyonu ile dolmuş alanlarda, bugün Ağcıkışı denilen yerde terra sigillata parçaları görüldü. Buradaki coğrafi durum ve modern yapılaşma bizi Pompeiopolis Şehri'nin kuzey sınırlarını bulmaya yöneltti. Burada yapılan detaylı çalışmalar antik kentin bugünkü kazı alanından kuzeye doğru 400 m. daha uzadığını gösterdi. Burada su kaynağının bulunması ve su kuyuları şehrin su ihtiyacının buradan karşılanmış olabileceğini gösteriyor.

Taşköprü sakinleri de daha önce Oluklu Deresi'nde Pompeiopolis'e su getiren kanalları daha önceki yıllarda gözlemlediklerini anlatıyorlar. Fakat burada çalışmalarımız sırasında ne su kemerleri de su kanalları izlerine rastlanmıştır. Ancak su kaynağı yakınlarında Helenistik ve Roma Devrine ait gri seramik parçaları bulunmuştur.

Bu buluntular Pompeiopolis'in su kaynakları yakınlarına kadar konutsal yapılaşmanın olduğuna işaret eder.

Yeniköy (Kuyucak Köyü)

Geçen yıl bulduğumuz ve kömür ocaklarına yakın Yeniköy'de bu yıl araştırmalar da devam edilmiştir. Burada orta çağa ait seramiklerin 5.5 hektarlık bir alana yaygın olduğu görülmüştür. Buna karşın hiç bir Roma seramik buluntusuna rastlanmamıştır. Güneydoğu kısımda apsisli bir yapının izleri bulunur.

Kuzey batıda büyük mermer kesme taşlar ve değirmen taşları bir sulama kanalı yapılırken ortaya çıkarılmıştır. Burada kırmızı pişmiş toprağın, değirmen ve mermer blokların olması, fakat buna karşın Roma Çağı seramiklerinin olmaması buraya bu mermerlerin kireç ocaklarında öğütülmesi için getirildiklerini düşündürüyor.

Yeniköy'de gözlemlenen başka bir hususta orada hiç bir çatı kiremitlerine rastlanmaması. Bu da buradaki evlerin çatılarının kiremitle kaplı olmadığını gösteriyor.

Kız Kalesi' den (Çarıklı Mahallesi, Yukarı Emerce Köyü) Kaletepe' ye (Olukbaşı Köyü)

Yeniköy, Kız Kalesi 2009 yeniden araştırıldı ve güneybatı eteklerindeki devşirme malzemeler tekrar gözden geçirildi. Kız Kalesi ince uzun, kuzey-güney yönünde uzanan bir Bizans kalesidir GPS ile kalenin şematik bir planı çıkarıldı (Resim: 8). Burada duvarlar tarla taşları ve harçla yapılmış, fakat temelde devşirme malzeme kullanılmış ve duvar harçsız ve kiremitsiz olarak yapılmıştır. Burada bir de kireç ocağı tespit edildi. Kalenin alt tarafında bir hamam yapısının kalıntıları bulunur. Kalenin etrafını çevreleyen birçok mezar çoğunlukla kakac kazıya maruz kalmıştır. Mezarların çokluğu kale etrafında büyük bir yerleşme olduğuna işaret eder.

Çetmi'de bir mezarlık alanda (Türbe Mevkii) bir dizi Roma Devri kalıntıları mezar taşları olarak kullanılmıştır. Bunların arasında bir kabartmalarla süslü mermer çocuk lahdi, bir kırık mermer kapı sövesi, mil taşı, çeşitli mimarî parçalar da bulunuyor.

Beylik ve Selçuk Devirleri

Donalar Hamamı (Donalar Köyü)

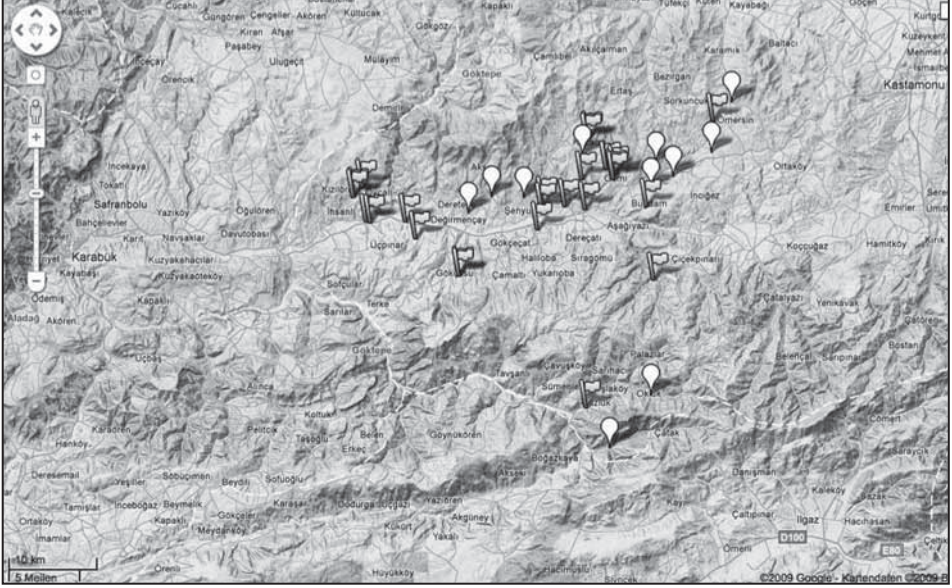
Donalar kaya mezarına yakın bir yerde, Avşar'ın batısında bir kaynak su yakınında; muhtemelen orta çağa ait küçük bir hamam kompleksi bulunmuştur.

Bu hamamın iki kare şeklinde mekân duvarları kubbenin başladığı yere kadar iyi korunmuştur. Duvarlar pembe hidrolik bir sıva ile kaplanmıştır. Hamam doğu tarafından bir düzensiz poligon taş duvar ile çevrilmiştir.

Hamamın GPS ile kaba bir planı çıkarılmıştır. GPS unit, a Garmin eTrex, de aşağı yukarı $\pm 1-2$ m. yanlışması mümkün olabilir. Bu duvarların gidişini gösterir, ama duvar kalınlığını vermez. Bu nedenle duvar kalınlığının elle ölçülmesi gerekmektedir.

GPS ile belgeleme tekniği plan için gayet iyi sonuçlar verir. Hamam avlusunun kuzeyindeki meşe ağaçları da GPS ölçümleri için bir zorluk oluşturmuştur.

Burada yalnız çok az seramik, daha ziyade toprak su boruları bulunmuştur. Mekânların köşelerinde bulunan üçgenler nedeniyle hamam Beylikler Dönemi ile Selçuklu Dönemi'ne tarihlenmiştir.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

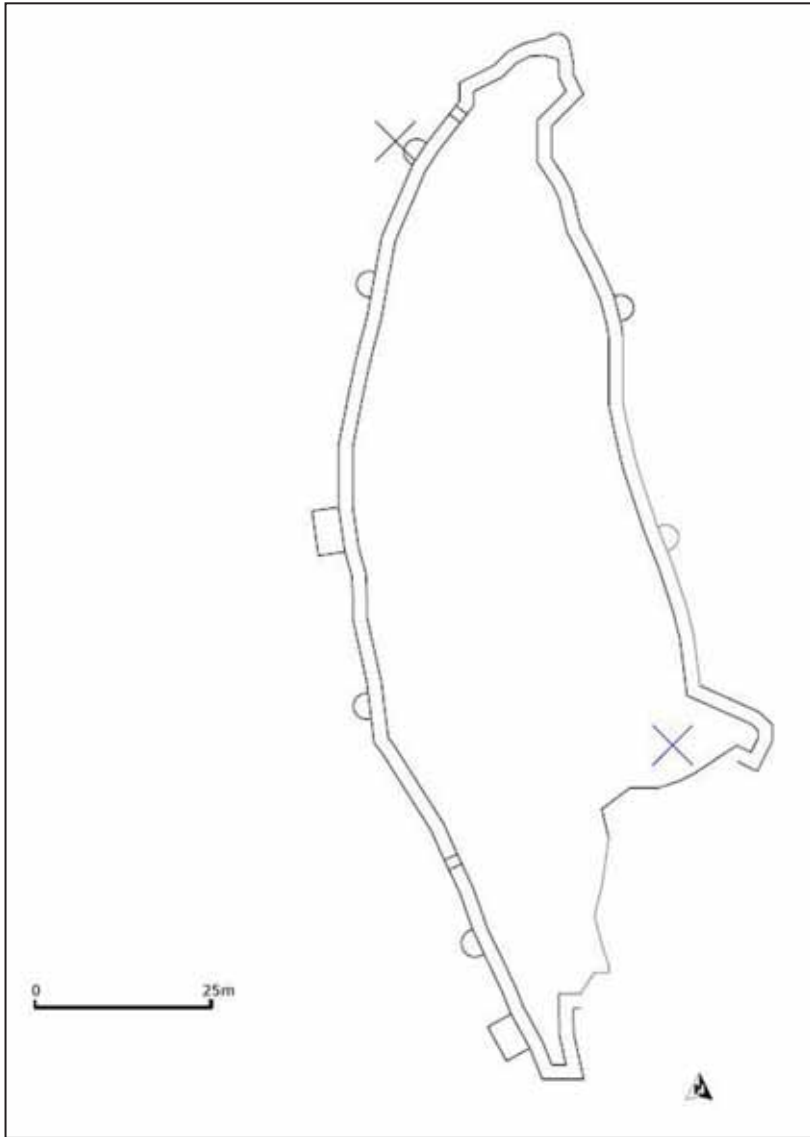
Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

SİVAS İLİ 2009 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Atilla ENGİN*

Cumhuriyet Üniversitesi Arkeoloji Bölümü adına Sivas İli YüzeY Araştırması çalışmalarının üçüncü sezonu, 01.10.2009–15.10.2009 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bakanlık temsilcisi olarak Kahramanmaraş Müzesi'nden Ömer Avcıbaşı görev yapmıştır.¹ Çalışmalara, ekip üyesi olarak Antropolog Özlem Surul ile Cumhuriyet Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü lisans öğrencileri Adem Korkmaz ve Mesut Gül katılmıştır.

Sivas İli 2007 ve 2008 yılı çalışmalarında, Sivas İli'nin kuzeydoğu kesimi ağırlıklı olarak araştırılmıştır.² 2009 yılı çalışmaları da aynı bölgede, Sivas İli'nin doğu kısmında, Akıncılar, Zara ve İmranlı İlçelerinde yürütülmüştür (Harita: 1). Çalışma kapsamında Akıncılar ve Zara İlçelerinde kısa süreli çalışmalar yapılırken, İmranlı İlçesi'nin tamamına yakını araştırılabilmiştir. 2009 yılı çalışmalarında; 11 höyük, 19 yamaç yerleşmesi, 16 tepe yerleşmesi, 4 tümülüs, 2 istihkâm mevkii 2 kaya mezarı ve 1 Paleolitik buluntu yerinden oluşan toplam 48 arkeolojik merkez tespit edilmiştir (Tablo: 1).

Zara İlçesi

Zara İlçesi sınırları içerisindeki tek çalışma, ilçenin yaklaşık 4 km. güneydoğusunda yer alan Maltepe Höyüğü'nde gerçekleştirilmiştir.

Maltepe Höyüğü

Sivas-Erzincan karayolunun yaklaşık 150 m. güneyinde, Tekke Köyü'nün yaklaşık 2 km. doğusunda yer alan küçük boyutlu bir höyük yerleşmesidir. Yerleşmenin yaklaşık 300 m. güneyinden Kızılırmak Nehri geçmektedir. Höyük Kızılırmak'ın oluşturduğu dar vadi içinde yer almaktadır. Yaklaşık 50 m. çapında ve 15 m. yükseklikteki höyük yerleşmesinde Eski Tunç Çağı, Demir Çağı, Roma ve Ortaçağ seramik parçaları toplanmıştır. Tescilli olduğu öğrenilen höyüğün üzerinde şist yapıdaki ana kayaya kadar kazıldığı anlaşılan yaklaşık 5 x 3 m. genişliğinde ve 8 m. derinliğinde büyük bir kaçak kazı çukuru höyüğü

* Yrd. Doç. Dr. Atilla ENGİN, Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 58140-Sivas/TÜRKİYE. E-İleti: aengin@cumhuriyet.edu.tr.

¹ Yardım ve katkılarından dolayı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve Bakanlık temsilcisi sayın Ömer Avcıbaşı'na teşekkürlerimizi sunarız.

² Bkz. Engin 2009; 2010.

tahrip etmiştir. Kaçak kazı çukuru, gri şist oluşumlu ana kayaya kadar ulaşmıştır. Daha küçük bir kaçak kazı çukuru höyüğün batı yamaçlarında yer almaktadır. Höyük, 1960'lı yılların başında Meriggi tarafından, 1993 yılında Ökse tarafından incelenmiştir.³

Akıncılar İlçesi

Akıncılar İlçesi'nin güney kesimi kısa süreli olarak araştırılmış, bu çalışmalarda Helenistik Dönem'den itibaren Ortaçağ'a kadar yerleşim gördüğü anlaşılan 2 yamaç yerleşmesi (Derecik, Uğrunca) ve 1 tepe yerleşmesi (Ağhüseyin) tespit edilmiştir. Aşağı Yeniköy'e bağlı Haremşer Mezraa'nın yaklaşık 3 km. kuzeybatısındaki vadide ise orta boyutlu bir tepe ve küçük bir höyük yerleşmesi belirlenmiştir.

Derecik

Akıncılar İlçesi'ne bağlı Derecik Köyü'nün yaklaşık 1 km. kuzeybatısında, köy yolunun doğusunda yer alan orta boyutlu bir Ortaçağ yamaç yerleşmesidir. Yaklaşık 200 X 100 m. boyutlarındaki yerleşme, kuzey-güney yönünde uzanmaktadır.

Uğrunca

Uğrunca Köyü içinde ele geçen seramik parçaları, Helenistik, Roma ve Ortaçağ yamaç yerleşmesine işaret etmektedir. Yamaç yerleşmesi üzerinde modern köy yerleşmesi bulunduğundan boyutları bilinmemektedir. Köy evlerinde Ortaçağ mimarisine ait blok taşlar devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Ağhüseyin Tepesi

Akıncılar İlçesi'ne bağlı Aşağı Yeniköy Köyü'nün hemen kuzeydoğusunda, köy yolunun kuzeyinde yer alan küçük boyutlu bir Ortaçağ tepe yerleşmesidir. Yaklaşık 60 m. çapındadır. Yerleşme, kuzeydeki vadiye hâkim konumdadır.

Haremşer

Akıncılar İlçesi'ne bağlı Aşağıyeniköy'ün Haremşer Mezraa'nın yaklaşık 3 km. kuzeybatısında, nehir yatağı üzerinde yer almaktadır. Nehir, yerleşmenin güneyinden geçmektedir. Yerleşme, doğudaki küçük bir höyük ile batısındaki yayvan tepe üzerine yayılmıştır. Höyük, yaklaşık 40 m. çapında ve 4 m. yüksekliğinde; tepe yerleşmesi ise yaklaşık 150 m. çapındadır. Tepe ve höyük yerleşmeleri arasından bir tarla yolu geçmektedir. Her iki yerleşme de doğal kayalık birer yükselti üzerine kurulmuştur. Tepe ve höyük yüzeyinde ana kaya görülmektedir. Yüzeyden Roma ve Ortaçağ seramik parçaları toplanmıştır. Tepe ve höyük yerleşmeleri üzerinde birer kaçak kazı çukuru yer almaktadır.

³ Bkz. Meriggi 1965: 279; Ökse1993a: 29, no. 73; 1997: 381.

İmranlı İlçesi

İmranlı İlçesi, Kızılırmak vadi yatağındaki küçük bir düzlük dışında engebeli araziye sahip yüksek bir platodan oluşmaktadır. Kızılırmak Vadisi dışında, küçük akarsu yatakları ile, platonun vadilere bakan yamaçları, küçük boyutlu yerleşmelerin kurulmasına olanak tanımıştır. En önemli yerleşmeler Kızılırmak Vadisi'ndedir. Yerleşmeler genellikle küçük boyutludur. En büyük yerleşme, Kızılırmak'ın kuzeyindeki yüksek bir tepe üzerine konulanmış olan, 350 X 250 m. boyutlarındaki Asmen Tepe yerleşmesidir.

İmranlı Höyüğü

Höyük, İmranlı İlçe merkezinde, Erzincan-Sivas karayolu üzerinde, Kızılırmak'ın güneyinde yer almaktadır (Resim: 1). Höyüğün batısında, bugün kurumuş küçük bir dere yatağı bulunmaktadır. Yol yapımı sırasında höyüğün kuzeyinde yaklaşık 1/3'ü yok edilmiştir. Höyük yükseltisi yaklaşık 100 m. çapında ve 20 m. yüksekliğindedir. Güneybatısındaki düz yerleşme ile birlikte tüm yerleşmenin alanı yaklaşık 200 m. çapındadır. Üzerinde eski bir mezarlık bulunmaktadır. Yüzeypdeki yoğun bitki örtüsü malzeme toplanmasını zorlaştırmıştır. Höyüğün daha çok yol tarafından tahrip edilen kesiminden toplanabilen seramik malzeme; Eski Tunç Çağı, Demir Çağı, Roma Devri ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir. Eski Tunç Çağı seramiğı içinde, Sivas'ın doğu kesiminde yaygın olan Karaz türü el yapımı, siyah parlak perdahlı örnekler (Çizim: 1) yaygın görülmektedir.⁴ Höyüğün güneybatısındaki düz mera alanından toplanan seramik malzeme ise bu alanda düz bir yerleşmenin varlığına işaret etmektedir. Düz yerleşme, höyüğün batısından akan küçük dere yatağı üzerine kurulmuştur. Bu alandan, Eski Tunç Çağı'na ve Ortaçağ'a tarihlenen seramik parçaları toplanmıştır. Ökse'nin yüzeyp araştırmaları sırasında da ziyaret edilen höyük, "Mezarlık Tepesi" olarak kaydedilmiştir.⁵

Karacaören Höyüğü

Karacaören Beldesi'nin yaklaşık 1 km. doğusunda, Karacaören-İmranlı yolunun kuzeyinde yer alan küçük boyutlu bir yerleşmedir. Yerleşme, dar bir vadideki düzlükte kurulmuştur. Hemen batısından küçük bir dere akmaktadır. Yüzeypden toplanabilen az sayıdaki seramik malzeme Ortaçağ'a aittir. Tarla olarak sürüldüğünden yayvanlaşmıştır. Dik olan kuzey ve batı yamaçları tahrip edilmiştir.

Ağıllar

Eski Boğazören Köyü'nün hemen güneybatısında, köy yolunun hemen batısında yer alan, yaklaşık 100 x 200 m. boyutlarında bir Geç Roma ve Ortaçağ yamaç yerleşmesidir.

⁴ Bkz. Ökse 1993b.

⁵ Bkz. Ökse 1997: 382.

Yerleşme, batısındaki dere yatağına doğru uzanmaktadır. Etrafı yüksek tepeler ve dağlarla çevrili bir çanak içerisinde. Güneybatıya doğru tarla olarak kullanılan kısmı düzleşmiştir.

Köy Karşısı Mevkii

Eski Boğazören Köyü'nün yaklaşık 300 m. kuzeybatısında, köy yolunun güneyinde yer alan küçük boyutlu bir yamaç yerleşmesidir. Yaklaşık 60 X 60 m. boyutlarında olduğu tahmin edilmektedir. Doğal bir yükselti üzerinde höyükleşme görülmektedir. Yerleşme yaklaşık 1 km. güneyindeki Ağıllar yamaç yerleşmesi ile bağlantılı olmalıdır. Yüzeyden toplanan seramik türü malzeme Roma Devri ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir. Yerleşme, üzerinde yer alan eski mezarlık ve erozyon nedeniyle kısmen tahrip olmuştur.

Tumlukedo

Demirtaş Köyü'nün yaklaşık 2 km. kuzeyinde, Körmehmet Köyü'nün 1 km. batısında, karayolunun hemen güneyinde yer alan orta boyutlu bir tepe yerleşmesidir. Yaklaşık 100 m. çapında ve 4 m. yüksekliğindedir. Etrafı tepelerle çevrili küçük bir düzlükte, alçak doğal bir yükselti üzerinde yer almaktadır. Yerleşmenin güneyinde küçük bir dere yatağı bulunmaktadır. Tarla olarak sürüldüğünden yamaçları yayvanlaşmıştır. Kuzeyi karayolu tarafından tahrip edilmiştir. Yüzey malzemesi Helenistik Dönem, Roma Devri, Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

Hasköy

Hasköy'ün yaklaşık 1,5 km. doğusunda, karayolunun hemen kuzeyinde yer alan bir Ortaçağ yamaç yerleşmesidir. Alan tarla olarak sürüldüğünden yerleşmenin boyutlarını belirlemek mümkün olmamıştır. Ancak yüzey bulgularından yerleşmenin küçük boyutlu olduğu tahmin edilmektedir. Alan üzerinde görülen yoğun küçük taşlar, Ortaçağ yapı duvarlarına ait olmalıdır.

Yanlızçam

Uyanık Köyü'nün yaklaşık 1 km. batısındaki yamaçta, karayolunun hemen güneyinde yer alan orta boyutlu, Roma ve Ortaçağ yamaç yerleşmesidir. Yerleşmenin güneyinden bir dere akmaktadır. Yerleşme, doğu-batı yönünde uzanan dar bir vadide, doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Alanda, biri doğuda, diğeri batıda olmak üzere iki alçak yükselti bulunmaktadır. Tarım faaliyetleri sırasında çıkan, olasılıkla mimariye ait taşlar bu yükselti üzerinde biriktirilmiştir.

Pagan

Yünören Köyü'nün 1 km. güneyinde yer alan, yaklaşık 200 X 200 m. boyutlarında bir yamaç yerleşmesidir. Kuzey-güney yönündeki dar bir vadide yer alan yerleşmenin batısından geçen karayolu, yerleşmeyi ikiye bölmüştür. Yüzeyden toplanan seramik türü malzeme, Roma ve Ortaçağ yerleşmelerine işaret etmektedir.

Bardaklı Höyüğü

Bardaklı Köyü'nün 1,5 km. doğusunda yer alan, yaklaşık 60 m. çapında ve 15 m. yüksekliğinde küçük boyutlu bir höyüktür (Resim: 2). Yerleşme, etrafı yüksek tepelerle çevrili küçük bir düzlükte konumlanmıştır. Kuzeyinden geçen dere, derin bir yatak oluşturmuştur. Batısında ise daha küçük bir dere yatağı bulunmaktadır. Üst kısmı, güney ve batı yamaçları eski mezarlık alanı olarak kullanılmıştır. Höyüğün yamaçları ile etrafındaki küçük düzlük tarla olarak kullanılmaktadır. Üzerindeki yoğun bitki örtüsü, yüzeyden malzeme toplanmasını zorlaştırmıştır. Yüzeyden toplanan seramik malzeme, Eski Tunç Çağı ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

Kale

Eski Boğazören Köyü'nün yaklaşık 3 km. batısında, dar bir vadide yer alan, yaklaşık 300 X 100 m. boyutlarında büyük bir yamaç yerleşmesidir (Resim: 3). Doğu-batı yönünde uzanan dar bir vadinin doğu ucundadır. Yerleşmenin kuzeyinden bir dere akarken, güneyini sarp kayalıklar sınırlandırmaktadır. Kuzey-güney yönünde akan ikinci bir su kaynağı, yerleşmeyi ikiye bölmektedir. Kuzey etekleri tarla olarak kullanılırken, güney kısmı mimariye ait taşlarla kaplıdır. Yüzeyden toplanan seramik malzeme (Çizim: 2); Demir Çağı, Helenistik Dönem, Roma Devri ve Ortaçağ yerleşmelerine işaret etmektedir.

Uzuntemur

Kuzey-güney yönünde uzanan dar bir vadide yer alan Uzuntemur Köyü sınırları içinde, köyün hemen batısında, tarla olarak kullanılan yamaçta yer almaktadır. Yüzeyden toplanan seramik parçaları, Ortaçağ'a ait bir yamaç yerleşmesine işaret etmektedir.

Beğendik Tepe

Beğendik Köyü'nün yaklaşık 200 m. kuzeydoğusunda, Sivas-Erzincan karayolunun kuzeyinde yer alan, yaklaşık 60 X 60 m. boyutlarında, küçük bir Ortaçağ tepe yerleşmesidir. Yerleşmenin kuzeyinden Kızılırmak Nehri geçmektedir. Yüzeyden çok az seramik malzeme toplanabilmiştir.

Beğendik Höyüğü

Beğendik Köyü'nün yaklaşık 500 m. batısında, Sivas-Erzincan karayolunun hemen güneyinde yer alan küçük boyutlu bir höyüktür. Yaklaşık 50 m. çapında ve 20 m. yüksekliktedir. Höyük, doğal bir ana kaya yükseltisi üzerine konumlanmıştır. Dik olan kuzey yamacında ana kaya yüzeyden görülmektedir. Yerleşmenin 500 m. güneyinden Kızılırmak geçmektedir. Doğu, güney ve batısı kayalık tepelerle çevrilidir. Batısında, günümüzde kurumuş küçük bir su yatağı bulunmaktadır. Kaçak kazılarla tahrip edilmediğinden iyi korunmuştur. Yüzeyden toplanan seramik malzeme, Geç Kalkolitik ve Eski Tunç Çağı'na tarihlenmektedir (Çizim 3).

Kevenli Höyüğü

Kevenli Köyü'nün hemen kuzeyinde, yamaç üzerinde yer alan, yaklaşık 60 m. çapında küçük bir höyüktür. Doğu eteklerinden küçük bir su yatağı geçmektedir. Höyüğün tüm yüzeyi, adını aldığı "keven" bitki örtüsü ile kaplıdır. Yerleşme, üç tarafı tepelerle çevrili, konglomera yapıda ana kaya üzerine konumlanmıştır. Üst bölümünde ve güney yamacında ana kaya yüzeyden görülebilmektedir. Yüzey malzemesi; Eski Tunç Çağı, Roma Devri ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

Riçkanlı

Borular Köyü'nün yaklaşık 2 km. kuzeybatısında, vadinin güneye bakan yüksek yamacı üzerinde yer alan orta boyutlu bir Ortaçağ yerleşmesidir. Yaklaşık 200 X 100 m. boyutlarındadır. Yerleşme, iki yayvan tümsek halindedir. İki yükselti arasından küçük bir su yatağı geçmektedir. Yüzeyde, Ortaçağ evlerine ait taş temel izleri ve çok sayıda kaçak kazı çukurları görülmektedir.

Gürcan

İmranlı İlçe merkezinde, Gürcan Mahallesi'nin 1 km. kuzeyinde, Sivas-Erzincan karayolunun 2 km. güneyinde yer alan yayvan ve yaklaşık 200 m. çapında büyük bir tepe yerleşmesidir. Yerleşme, İmranlı Höyüğü'nün yaklaşık 1 km. güneydoğusundadır. Seramik parçalarının yoğunluğundan, yerleşmenin daha çok tepenin güney yamacında yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Yerleşmenin güneyinden BOTAŞ doğalgaz boru hattı geçmektedir. Tepe yerleşmesi üzerinde, biri kuzeyde, diğeri güneyde olmak üzere yan yana iki tümülüs bulunmaktadır. Tümülüslerden biri 30 m. çapında ve 4 m. yüksekliğinde, diğeri 30 m. çapında ve 3 m. yüksekliğindedir. Yerleşmeden toplanan seramik malzeme Demir Çağı, Helenistik Dönem, Roma Devri ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

Görünmez Kale

Görünmez kale Köyü'nün hemen kuzeydoğusunda yer alan yüksek ve konik bir

tepe üzerine konumlanmış bir kale yerleşmesidir. Alandan Bizans Devri seramik parçaları toplanmıştır. Tepenin zirvesi, bir kısmı korunmuş duvarlara ait yoğun taşlarla kaplıdır. Zirvenin doğu kesiminde, yan yana mekân dizilerine ait taş duvarlar yüzeyden takip edilebilmektedir. Bu mekânlardan biri 4 X 3 m. boyutlarındadır. Tepenin zirveye yakın doğu ve kuzey kısmında, taşlar temizlenerek zirveye çıkan toprak bir yol açılmıştır. İstihkâm yapısının, yaklaşık 3 km. güneydeki doğu-batı yönünde uzanan dar vadiden Sivas-Erzincan karayolu geçmektedir. Kale, Bizans Devri'nde Doğu Anadolu ile Orta Anadolu bölgeleri arasındaki en önemli geçitlerden biri olan vadiyi kontrol etmiş olmalıdır. Tepenin yüksek konik yapısı, bu amaca uygundur. Kuzeybatı eteklerinde aynı döneme ait küçük bir yerleşmenin izleri belirlenmiştir. Yerleşim yerinde de çeşitli yapılara ait temel duvarları yüzeyden izlenebilmektedir.

Kerimoğlu

Kerimoğlu Köyü'nün güneybatısındaki tepe üzerinde yer alan büyük boyutlu bir Ortaçağ yerleşmesidir. Seramik parçaları, yerleşmenin daha çok tepe üzerinde ve doğu yamaçta yoğunlaştığına işaret etmektedir. Doğu yamaçtan geçen köy yolu, yerleşmeyi ikiye bölmüştür. Yüzeyde görülen yoğun taşlar, olasılıkla mimariye ait olmalıdır ve tarla sürülürken çıkartılmıştır.

Pozemüdir

Kızıltepe Köyü'nün hemen güneydoğusunda yer alan küçük bir tepe yerleşmesidir. Yerleşme doğal tepe ve kuzey yamaçta kurulmuştur. Kuzeybatı eteklerinden küçük bir dere akmaktadır. Yüzeyden toplanabilen az sayıdaki seramik parçaları Ortaçağ'a aittir.

Çayırakose

Kızıltepe Köyü'nün yaklaşık 3 km. batısında, Kılıçlar Köyü'nün 1 km. kuzeybatısında, yöre halkı tarafından "Çayırakose" adı verilen mevkide yer almaktadır (Resim: 4). Orta boyutlu olan yerleşme, batıdaki doğal kayalık tepe ve doğudaki yamaçlarda kurulmuştur. Kayalık tepe, yaklaşık kuzeybatı-güneydoğu yönünde oval bir sırt şeklinde uzanmaktadır. Tepenin doğu kısmında, kesme kireçtaşı bloklarla yapılmış duvarlar yüzeyden takip edilebilmektedir. Güneyindeki dar vadiden geçen Kılıçlar Deresi yerleşmeye hayat vermiştir. Yerleşmenin doğudaki büyük bölümü tarla olarak kullanılmaktadır. Seramik türü yüzey malzemesi, Roma Devri ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

Topallar

Topallar Köyü'nün hemen doğusunda yer alan, yaklaşık 70 m. çapında küçük bir

tepe yerleşmesidir. Batısındaki derin vadiden Topallar Deresi akmaktadır. İyi korunmuştur. Yüzeyden toplanan seramik türü malzeme Roma Devri ve Ortaçağ yerleşmelerine işaret etmektedir.

Çandır Tümülüsü

Çandır Köyü'nün yaklaşık 3 km. kuzeyindeki tepenin zirvesi üzerinde yer alan bir tümülüsüdür. Yaklaşık 30 m. çapında ve 4 m. yüksekliğindedir. Orta boy taşlar ve toprak yığıntısı ile oluşturulmuştur. Tümülüste kaçak kazı izine rastlanmamıştır. Bölgede kaçak kazılarla tahrip edilmeyen ender tümülüslerden biridir.

Ballıklar Höyüğü

Ballıklar Köyü'nün yaklaşık 3 km. kuzeyinde yer alan küçük bir höyüktür. Höyük, doğu, batı ve güneyi alçak tepelerle çevrili küçük bir düzlüğün ortasında, kuzey-güney yönünde uzanan doğal bir ana kaya yükseltisinin kuzey ucu üzerine konumlanmıştır (Resim: 5). Yaklaşık 60 m. çapında ve 15 m. yüksekliğindedir. Yerleşmenin kuzeyindeki düzlük, dar bir vadiye doğru uzanmaktadır. Kuzey yamacında, doğal kaya yüzeyden görülebilmektedir. Üst kısmında yer alan 3 m. çapında ve 1,5 m. derinliğindeki bir kaçak kazı çukuru tarafından tahrip edilmiştir. Mimariye ait taş duvarlar kısmen yüzeyden takip edilebilmektedir. Yüzeyi tamamen dikenli bitki örtüsü ile kaplı olduğundan yeterli miktarda seramik malzeme toplanamamıştır. Yerleşmenin etrafındaki tarlalarda yoğun çakmaktaşları görülmektedir. Seramik türü yüzey malzemesi Eski Tunç Çağı, Demir Çağı, Helenistik Dönem, Roma Devri ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

Örenler Höyüğü

Taşlıca Köyü'nün 1 km. kuzeybatısında, Çengel çayı üzerinde yer almaktadır. Örenler Höyüğü, 250 X 100 m. ölçülerindeki boyutları ile bölgedeki en büyük höyük yerleşmelerinden biridir. Höyük, yaklaşık kuzey-güney yönünde uzanan bir vadide yer alan, kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan doğal bir tepe yükseltisi üzerine konumlanmıştır. Kuzeydoğusundan Çengel çayı, güneydoğusundan küçük bir dere geçmektedir. Höyüğün tamamına yakını olasılıkla Ortaçağ'a ait yapı taşları tarafından kaplanmıştır. Yüzeydeki yoğun taşlar ve dikenli bitki örtüsü nedeniyle yeterli miktarda seramik malzeme toplanamamıştır. Çok sayıda büyük, eski kaçak kazı çukurları tarafından büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Doğu etekleri tarla, batı etekleri mera olarak kullanılmaktadır. Yüzeyden toplanan az sayıdaki seramik malzeme; Eski Tunç Çağı, Demir Çağı, Helenistik Dönem, Roma Devri ve Ortaçağ yerleşmelerine işaret etmektedir.

Altunca Höyüğü

Altunca Köyü içerisinde doğal bir tepe üzerine konumlanan küçük boyutlu bir

yerleşmedir. Yerleşmede, alçak bir höyükleşme görülmektedir. Yaklaşık 50 m. çapında ve 2,5 m. yüksekliğindedir. Üzeri düzdür. Kuzeyinden küçük bir su yatağı geçmektedir. Yerleşme, bugün İmranlı Barajı suları altında kalan vadiye hâkim konumdadır. Kuzeyi, bugün yıkılmış modern köy evleri tarafından tahrip edilmiştir. Seramik türü yüzey malzemesi Roma ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

Sülükçayırı

Eski Kapımahmut Köyü'nün güneyinde, bir tepenin doğu yamacında yer alan küçük boyutlu bir Ortaçağ yamaç yerleşmedir. Yaklaşık 150 X 30 m. boyutlarındadır. Yerleşimin hemen doğusundan bir dere akmaktadır. Yerleşim alanı günümüzde mera olarak kullanılmaktadır.

Delimahmut

Delimahmut Köyü'nün yaklaşık 1 km. güneyinde, kuzey-güney yönünde uzanan dar bir vadi içerisinde, köy yolunun hemen batısında yer alan küçük boyutlu bir tepe yerleşmesidir. Yaklaşık 60 m. çapında ve 20 m. yüksekliğindedir. Yerleşmenin batı eteklerinden bir dere geçmektedir. Tepenin hemen güneyinde ise, bugün kurumuş olan bir su yatağı yer almaktadır. Batı yamacı tarla olarak kullanılmaktadır. Tepe üzerinde modern bir mezar ve küçük bir kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Yüzeydeki mimarîye ait yoğun taşlar ve bitki örtüsü nedeniyle yeterli seramik malzeme toplanamamıştır. Az sayıdaki seramik malzeme; Eski Tunç Çağı, Demir Çağı, Helenistik Dönem, Roma Devri ve Ortaçağ yerleşmelerine işaret etmektedir.

Gökçebel

Gökçebel Köyü'nün kuzeyindeki yamaçta yer alan küçük boyutlu bir Ortaçağ yamaç yerleşmesidir. Yaklaşık 60 X 50 m. boyutlarındadır. Yerleşmenin kuzeyinden küçük bir dere geçmektedir. Doğusunda ise, kuzey-güney yönünde akan küçük bir su yatağı bulunmaktadır.

Çalıyurt

Çalıyurt Köyü'nün 2 km. güneyinde, köy yolunun kuzeybatısında yer alan orta boyutlu bir Ortaçağ yamaç yerleşmesidir. Yaklaşık 200 X 100 m. boyutlarındadır. Yerleşmenin güney eteklerinden küçük bir dere geçmektedir.

Kızıloluk

Gökçebel Köyü'nün Kızıloluk Mezraa'nın batısında, kuzey-güney yönünde uzanan dar bir vadide, köy yolunun batısında yer alan konik yüksek bir tepe yerleşmesidir.

Yaklaşık 150 m. çapındadır. Tepe üzerinde, olasılıkla mimarîye ait olan yoğun taşlar görülmektedir. Yerleşmenin batısından küçük bir akarsu geçmektedir. Yüzeyden toplanan seramik malzeme; Demir Çağı, Helenistik Dönem, Roma Devri ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

Büyük Kale (Gırremezin)

Dağyurdu Köyü'nün 1,5 km. güneydoğusunda, kuzey-güney yönünde uzanan bir vadinin ortasında yer alan doğal kayalık bir yükselti üzerindeki kale yerleşmesi ile çevresindeki yamaç yerleşmesinden oluşmaktadır (Resim 6). Kale, yöre halkı tarafından "Gırremezin" ya da "Büyük Kale" olarak adlandırılmaktadır. Kale üzerindeki kayalık yükseltinin kuzey kesiminde doğal bir mağara ile kayaya oyulmuş, kuzey-güney yönünde uzanan basamaklar yer almaktadır. Aynı alanda, kaya basamaklarının altında ise kayaya oyulmuş bir mekâna ait izler görülebilmektedir. Kayalığın güneyinde ise kayaya oyulmuş, yaklaşık 3 m. çapında bir su sarnıcı yer almaktadır. Yüzey buluntusu seramik malzemeye (Çizim: 4, Resim: 7) göre, Demir Çağı'ndan Ortaçağ'a kadar kullanılan kale yerleşmesinin, Karadeniz'e doğru kuzey-güney yönünde uzanan ve önemli olduğu anlaşılan vadiyi kontrol ettiği anlaşılmaktadır.

Gırık Baba Höyüğü

Gırık Baba Höyüğü, Aşağı Boğaz Köyü içinde, mezarlık alanının kuzeybatısında yer alan küçük boyutlu, konik görünümlü bir höyüktür. Olasılıkla doğal bir yükselti üzerine kurulmuştur. Üç tarafı tepelerle çevrili bir çanak içerisinde. Doğusundan geçen Köyaltı deresi yerleşmeye hayat vermiştir. Höyük, yöre halkı tarafından kutsal bir ziyaret yeri olarak kabul edildiğinden tahrip edilmemiş ve iyi korunmuştur. Kuzeyinde modern köy evleri bulunmaktadır. Batı yamacı tarla olarak kullanılmaktadır. Yüzey malzemesi; Eski Tunç Çağı, Demir Çağı, Helenistik Dönem, Roma Devri ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

Beğendik Kaya Oyuğu Mezarları

Beğendik Köyü'nün batısında, Sivas-Erzincan karayolunun hemen güneyindeki sarp kayalıkların kuzey yüzünde yer alan, soyulmuş üç kaya oyuğu mezar, olasılıkla Roma Devri'ne aittir. Kaya oyuğu mezarlardan ikisi, kayalığın doğu kısmında yan yana yapılmıştır. Mezar odalarına dikdörtgen birer kapıdan girilmektedir. Bu iki mezar, oldukça sarp ve kırılğan bir kayalık üzerinde yer aldığından mezar odalarına çıkılamamıştır. Ancak mezar odalarının tavan ve duvarlarının düzeltildiği görülebilmektedir. Bu mezarların yaklaşık 300 m. batısındaki üçüncü mezara ise çıkılabilmektedir. Düzgün bir girişi olmayan üçüncü mezar odası doğal bir mağaradan oluşmaktadır. Mağara içerisinde, yaklaşık 3 m. uzunluğunda ve 70-80 cm. genişliğinde düzeltilmiş bir platform dikketi çekmektedir.

Topikeyeş

Topikeyeş, Eskikeşlik Köyü'nün 1 km. güneyinde, köy yolunun batısında, Kızılırmak'ın kuzeyinde yer almaktadır. Yerleşme, doğu-batı yönünde uzanan bir sırt üzerinde ve bu sırtın kuzey ve güney yamaçları üzerine kurulmuştur. Yaklaşık 100 X 100 m. boyutlarındadır. Yerleşmenin güneydoğu eteklerinde, bugün kullanılmayan eski bir değirmene ait kalıntılar bulunmaktadır. Yüzey malzemesi; Demir Çağı, Helenistik Dönem, Roma Devri ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir. Batı ve güneybatı yamaçları tarla olarak kullanılmaktadır. Tepenin doğu etekleri ise karayolu çalışmaları için açılan taş ocağı tarafından tahrip edilmiştir.

Taşocağı Tepesi

Türkeşlik Köyü'nün 2 km. güneydoğusunda, Sivas-Erzincan karayolunun geçtiği vadiye hâkim, yüksek konik bir tepe üzerinde yer almaktadır. Yerleşme tepenin batı ve güneybatısına doğru uzanmaktadır. Yaklaşık 200 X 200 m. boyutlarındadır. Tepenin kayalık olan üst kısmında, taş temel duvarları yüzeyden takip edilebilmektedir. Tepe üzerinde 2,5 m. çapında bir kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Doğusunu ise bir taş ocağı tahrip etmiştir. Yüzey malzemesi; Helenistik, Roma ve Ortaçağ yerleşmelerine işaret etmektedir.

Türkeşlik

Türkeşlik Köyü'nün yaklaşık 2 km. batısında, Taşocağı tepe yerleşmesinin güneyinde yer alan küçük bir Ortaçağ tepe yerleşmesidir. Yaklaşık 200 X 100 m. boyutlarında olan yerleşme, dar bir vadide, kuzey-güney yönünde uzanan kayalık bir sırt üzerinde yer almaktadır. Yerleşmenin batısından Kızılırmak geçmektedir. Alan, yoğun olarak ham çakmaktaşları ile kaplıdır.

Asmen Tepe

Aşağı Boğaz Köyü'nün yaklaşık 2 km. güneyinde yer alan, Yaklaşık 300 X 250 m. boyutlarında büyük bir tepe yerleşmesidir (Resim: 8). Yerleşme, doğu-batı yönünde uzanan vadi tabanından oldukça yüksekte, vadiye hâkim bir konumdadır. Kaçak kazılara maruz kalmadığından ve üzerinde yakın zamanda tarım faaliyetleri olmadığından iyi korunmuştur. Tepenin güney yamacından Kızılırmak geçmektedir. Yerleşmenin batısını ise İmranlı Barajı sınırlandırmaktadır. Yüzeyden toplanan seramik malzeme; Eski Tunç Çağı, M.Ö. 2. Bin ve Demir Çağı yerleşmelerine işaret etmektedir (Çizim: 5, Resim: 9-10). Asmen Tepe, boyutları ve konumu itibarıyla bölgenin en önemli yerleşmelerinden biridir. Özellikle M.Ö. 3. ve 2. binlerde büyük ve önemli bir şehir yerleşmesi olmalıdır. Tepenin üst kısmı düzdür. Üst bölümünde, güneyi boyunca bir kuşak şeklinde uzanan iz, olasılıkla bir sur duvarına ait olmalıdır.

İmranlı Tümülüsü

İmranlı İlçe merkezinin güneydoğusunda, Kızılırmak'ın kuzeyindeki plato üzerinde yer almaktadır. Yaklaşık 20 m. çapında ve 4 m. yüksekliğindedir. Küçük ve orta boy taşlar ile kırmızı renkli toprak yığılarak inşa edilmiştir. Üzerinde iki eski kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Mezar odasının tahrip edilip edilmediği anlaşılamamıştır. Tümülüs, Kızılırmak'ın güneyinde yer alan Gürcan tümülüslerinin kuş uçuşu 3 km. kuzeyinde, görüş mesafesindedir.

Sandal

Sandal Köyü'nün 1,5 km. güneydoğusunda, köy yolunun batısında yer alan orta boyutlu bir yamaç yerleşmesidir. Yerleşmenin batısından küçük bir akarsu geçmektedir. Tüm yamaç tarla olarak sürüldüğünden, seramik parçalarının dağılımına göre yerleşmenin kesin boyutlarını belirlemek mümkün olmamıştır. Seramik türü yüzey malzemesi Roma ve Ortaçağ yerleşmelerine işaret etmektedir.

Tum Tepesi

Arık Köyü içinde, köy yolunun güneyinde yer alan orta boyutlu bir tepe yerleşmesidir. Yaklaşık 150 m. çapında ve 30 m. yüksekliğindedir. Yerleşme, doğal kayalık, konik bir tepe üzerine ve güney yamaçlara kurulmuştur. Güneyinden Bandıra Deresi geçmektedir. Tepenin kuzeyinde höyükleşme dikkati çekmektedir. Yüzey malzemesi Helenistik Dönem, Roma Devri ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir. Tescilli olan yerleşme, Ökse'nin yüzey araştırmaları sırasında da ziyaret edilmiştir.⁶

Melekler

Cerit Köyü'ne bağlı Melekler Mezraa'nın güneybatısında yer alan, güneye doğru bir eğimle uzanan Ortaçağ yamaç yerleşmesidir. Yaklaşık 150 X 70 m. boyutlarındadır. Yerleşmenin güneyinden ve doğusundan küçük birer su yatağı geçmektedir. Alan tarla olarak kullanılmaktadır.

Delice

Delice Köyü'nün yaklaşık 3 km. güneybatısında, Kızılırmak'ın 500 m. kuzeyinde yer alan orta boyutlu bir tepe yerleşmesidir. Tepe oldukça yayvandır. Kuzey yarısında ana kaya yüzeyde görülmektedir. Alan tarla olarak sürüldüğünden, yüzeyden toplanan seramik malzemeye göre yerleşmenin boyutlarını belirlemek güçtür. Seramik malzeme; Helenistik Dönem, Roma Devri ve Ortaçağ'a tarihlenmektedir.

⁶ Bkz. Ökse 1997: 382.

Karataş

Yukarı Çulha Köyü'nün güneybatısındaki yamaçta, köy yolunun güneyinde, doğu-batı yönünde uzanan doğal kayalığın çevresinde yer alan küçük boyutlu bir Ortaçağ yamaç yerleşmesidir. Yaklaşık 100 X 150 m. boyutlarındadır. Yerleşmenin doğusundan küçük bir dere yatağı geçmektedir. Alan tarla olarak kullanılmaktadır.

Türkeşlik 2

Türkeşlik Köyü'nün kuzeyinde, Kızılırmak Vadisi'nin kuzeyinde yer alan yüksek plato üzerinde Paleolitik çakmaktaşı aletler ele geçmiştir.

Sonuç:

2009 Yılı yüzey araştırması çalışmalarında, Kızılırmak Vadisi'nin kuzeyi ve güneyinde kalan dağlık bölgelerde, Demir Çağı öncesinde yerleşmelerin oldukça ender olduğu, Helenistik ve Roma Dönemlerinden itibaren artan küçük boyutlu yerleşmelerin Ortaçağ'da da kullanılmaya devam ettiği tespit edilmiştir. Ortaçağ'da yerleşme sayısında büyük bir artış görülmektedir. Bu yerleşmeler çoğunlukla modern köy yerleşmeleri çevresindeki tepe ve yamaçlar üzerinde yer almaktadır. Karacaören ve Altunca Höyüklerinde olduğu gibi küçük boyutlu Ortaçağ Höyükleri de ender olarak görülmektedir.

Kızılırmak Vadisi dışındaki bölgelerde görülen höyükler küçük boyutlu olup, Bardaklı Höyüğü, Gırıkbaşa Höyüğü ve Ballıklar Höyüğü'nde görüldüğü gibi en eski yerleşmelerin Eski Tunç Çağı'nda başladığı anlaşılmıştır. Arazi imkânları, dağlık bölgede küçük boyutlu, köy niteliğinde az sayıda yerleşmelerin kurulmasına olanak tanımıştır.

Bölgede en önemli yerleşmelerin ise Kızılırmak yatağı üzerindeki yamaçlar ve düzlüklere kurulduğu belirlenmiştir. Kızılırmak Vadisi'ne bakan ve çoğunlukla üç tarafı kapalı su yataklarında, yamaçlar üzerine kurulu tepe, yamaç ve höyük yerleşmeleri, Geç Kalkolitik'den Ortaçağ'ın sonuna kadar kesintisiz bir yerleşim sürekliliğinin varlığını ortaya koymuştur. Höyük yerleşmeleri çoğunlukla kaçak kazılar sonucu ve İmranlı Höyüğü'nde görüldüğü gibi karayolu çalışmalarında tahrip edilmiştir. Bununla birlikte Gırıkbaşa Höyüğü gibi yöre halkı tarafından "kutsal yer" olarak değerlendirilen birkaç arkeolojik merkez ise tahrip edilmemiştir. Yerleşmeler genellikle küçük boyutlu olmakla birlikte, Aşağı Boğaz Köyü sınırları içerisinde yer alan Asmen Tepe, bölgenin en önemli yerleşim yeri olarak göze çarpmaktadır.

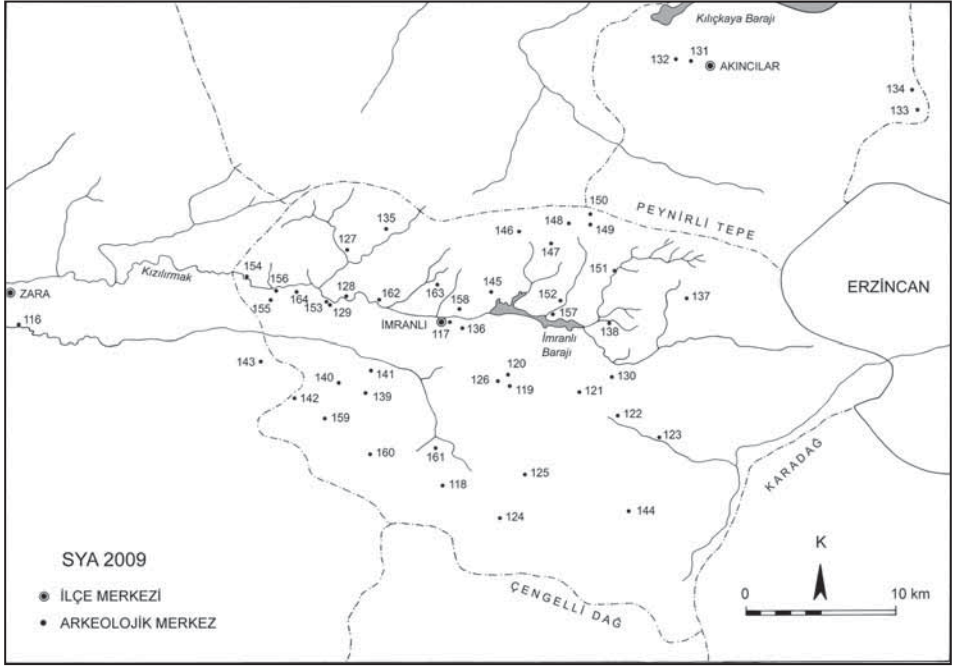
Tablo 1: 2009 Yılı yüzey araştırmasında tespit edilen arkeolojik merkezler.

NO	MERKEZ ADI	TÜRÜ	İDARİ KONUMU	DÖNEMLER
116	Maltepe Höyüğü	Höyük	Zara, Tekke Köyü	ETÇ, Demir Çağı, Roma, Ortaçağ
117	İmranlı Höyüğü	Höyük	İmranlı İlçesi	ETÇ, Demir Çağı, Roma, Ortaçağ
118	Karacaören Höyüğü	Höyük	İmranlı, Karacaören Köyü	Ortaçağ
119	Ağıllar	Yamaç yerleşmesi	İmranlı, Boğazören Köyü	Geç Roma, Ortaçağ
120	Köy Karşısı Mevkii	Yamaç yerleşmesi	İmranlı, Boğazören Köyü	Roma, Ortaçağ
121	Tumlukedo	Tepe yerleşmesi	İmranlı, Tepe yerleşmesi	Helenistik, Roma, Ortaçağ
122	Hasköy	Yamaç yerleşmesi	İmranlı, Hasköy Köyü	Ortaçağ
123	Yalnızçam	Yamaç yerleşmesi	İmranlı, Uyanık Köyü	Helenistik, Roma, Ortaçağ
124	Pagan	Yamaç yerleşmesi	İmranlı, Yünören Köyü	Helenistik, Roma, Ortaçağ
125	Bardaklı Höyüğü	Höyük	İmranlı, Bardaklı Köyü	ETÇ, Demir Çağı (?), Ortaçağ
126	Kale	Yamaç yerleşmesi	İmranlı, Boğazören Köyü	Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
127	Uzuntumur	Yamaç yerleşmesi	İmranlı, Uzuntumur Köyü	Ortaçağ
128	Beğendik	Tepe yerleşmesi	İmranlı, Beğendik Köyü	Ortaçağ
129	Beğendik Höyüğü	Höyük	İmranlı, Beğendik Köyü	Geç Kalkolitik, ETÇ
130	Kevenli Höyüğü	Höyük	İmranlı, Kevenli Köyü	ETÇ, Helenistik, Roma, Ortaçağ
131	Derecik	Yamaç yerleşmesi	Akıncılar, Derecik Köyü	Ortaçağ
132	Uğrunca	Yamaç yerleşmesi	Akıncılar, Uğrunca Köyü	Helenistik, Roma, Ortaçağ
133	Ağhüseyn Tepesi	Tepe yerleşmesi	Akıncılar, Aşağı Yeniköy	Ortaçağ
134	Haremşer	Höyük ve tepe yerleşmesi	Akıncılar, Aşağı Yeniköy, Haremşer Mezraaı	Helenistik, Roma, Ortaçağ
135	Riçkanlı	Yamaç yerleşmesi	İmranlı, Borular Köyü	Ortaçağ
136	Gürcan	Tepe yerleşmesi ve 2 tümülüs	İmranlı	Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
137	Görünmez Kale	İstihkâm mevkii ve yamaç yerleşmesi	İmranlı, Görünmez kale Köyü	Ortaçağ
138	Kerimoğlu	Tepe yerleşmesi	İmranlı, Kerimoğlu Köyü	Ortaçağ
139	Pozemüdü	Tepe yerleşmesi	İmranlı, Kızıltepe Köyü	Ortaçağ
140	Çayırakose	Tepe yerleşmesi	İmranlı, Kızıltepe Köyü	Helenistik, Roma, Ortaçağ
141	Topallar	Tepe yerleşmesi	İmranlı, Topallar Köyü	Roma, Ortaçağ
142	Çandır Tümülüsü	Tümülüs	İmranlı, Çandır Köyü	Demir Çağı (?)

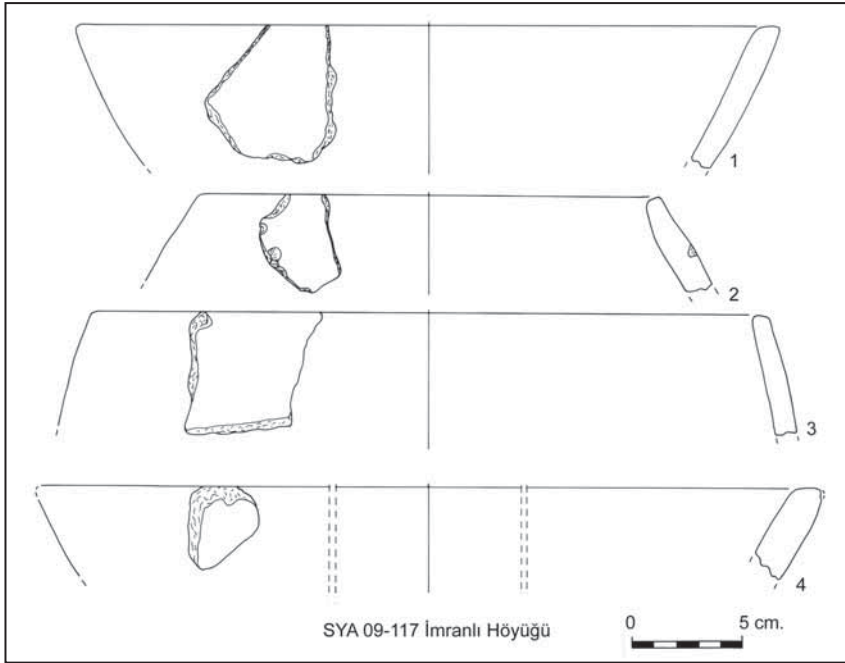
143	Ballıklar Höyüğü	Höyük	İmranlı Köyü, Ballıklar Köyü	Eski Tunç Çağı, Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ'a
144	Örenler Höyüğü	Höyük	İmranlı, Taşlıca Köyü	ETÇ, Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
145	Altunca Höyüğü	Höyük	İmranlı, Altunca Köyü	Helenistik, Roma, Ortaçağ
146	Sülükçayırı	Yamaç yerleşmesi	İmranlı, Eski Kapımahmut Köyü	Ortaçağ
147	Delimahmut	Tepe yerleşmesi	İmranlı, Delimahmut Köyü	ETÇ, Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
148	Gökçebel	Yamaç yerleşmesi	İmranlı, Gökçebel Köyü	Ortaçağ
149	Çalıyurt	Yamaç yerleşmesi	İmranlı, Çalıyurt Köyü	Ortaçağ
150	Kızıloluk	Tepe yerleşmesi	İmranlı, Gökçebel Köyü, Kızıloluk Mezraai	Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
151	Büyük Kale (Girremezin)	İstihkâm mevkii ve yamaç yerleşmesi	İmranlı, Dağyurdu Köyü	Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
152	Gırıkbaşa Höyüğü	Höyük	İmranlı, Aşağı Boğaz Köyü	ETÇ, Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
153	Beğendik Kaya Oyuğu Mezarları	Üç kaya oyuğu mezar	İmranlı, Beğendik Köyü	Roma Devri
154	Topikeyeş	Yamaç yerleşmesi	İmranlı, Eskikeşlik Köyü	Demir Çağı, Helenistik, Roma, Ortaçağ
155	Taşocağı Tepesi	Tepe yerleşmesi	İmranlı, Türkeşlik Köyü	Helenistik, Roma, Ortaçağ
156	Türkeşlik 1	Tepe yerleşmesi	İmranlı, Türkeşlik Köyü	Ortaçağ
157	Asmen Tepe	Tepe yerleşmesi	İmranlı, Aşağı Boğaz Köyü	ETÇ, M.Ö. 2. Bin, Demir Çağı.
158	İmranlı Tümülüsü	Tümülüs	İmranlı İlçesi	Demir Çağı (?)
159	Sandal	Yamaç yerleşmesi	İmranlı, Sandal Köyü	Roma, Ortaçağ
160	Tum Tepesi	Tepe yerleşmesi	İmranlı, Arık Köyü	Demir Çağı (?), Helenistik, Roma, Ortaçağ
161	Melekler	Yamaç yerleşmesi	İmranlı, Cerit Köyü, Melekler Mezraai	Ortaçağ
162	Delice	Tepe yerleşmesi	İmranlı, Delice Köyü	Helenistik, Roma, Ortaçağ
163	Karataş	Yamaç yerleşmesi	İmranlı, Çulha Köyü	Ortaçağ
164	Türkeşlik 2	Plato	İmranlı, Türkeşlik Köyü	Paleolitik

KAYNAKÇA

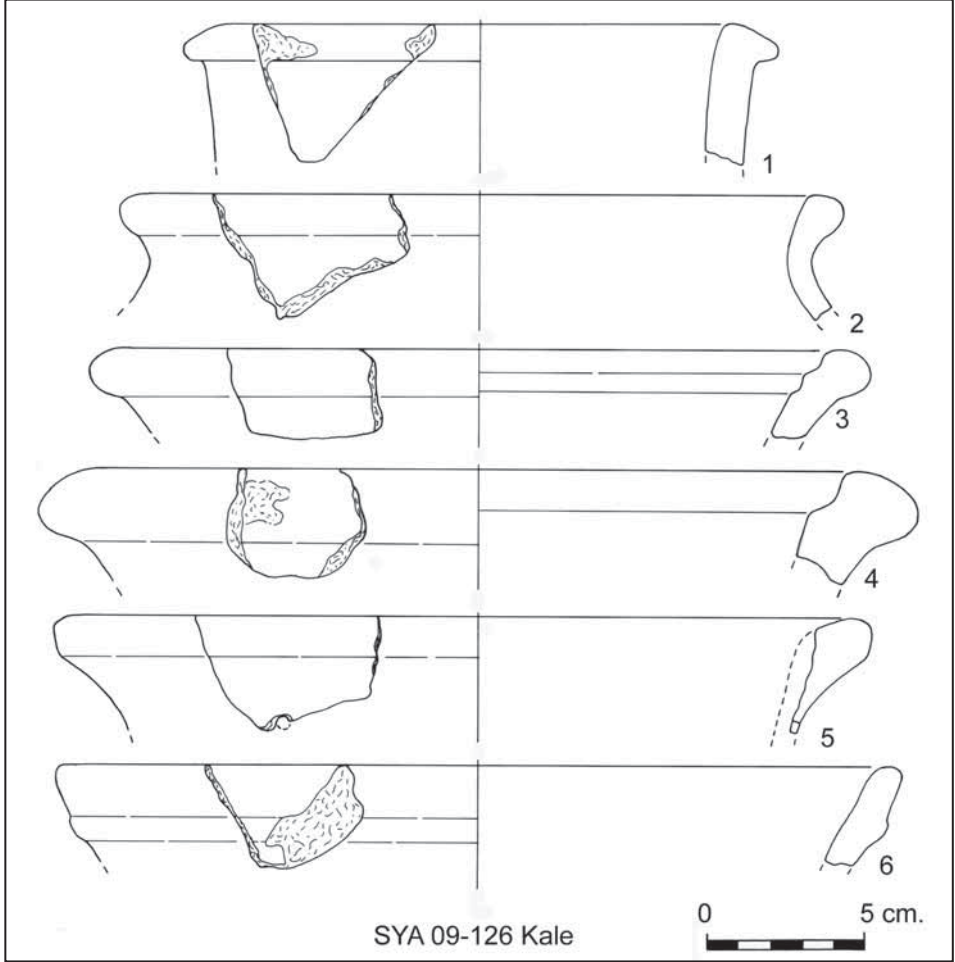
- ENGİN, A., 2009. “Sivas İli 2007 Yılı Yüzey Araştırması”, *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2: 73-94.
- ENGİN, A., 2010. “Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması”, *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3: 129-149.
- MERIGGI, P., 1965. “Quatro Viaggio Anatomico”, *Oriens Antiquus* 4: 263-315.
- ÖKSE, A. T., 1993 (a). “Sivas’da Arkeolojik Araştırmaların Tarihçesi”, *Revak*, Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü’nün XI. Vakıf Haftasına Armağanı, 21-35.
- ÖKSE, A. T., 1993 (b). “Verbreitung der Transkaukasischen Kultur in der Sivas-Region”, *Istanbul Mitteilungen* 43: 133-146.
- ÖKSE, A. T., 1997. “Sivas İli 1995 Yüzey Araştırması”, *14. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1: 375-400.

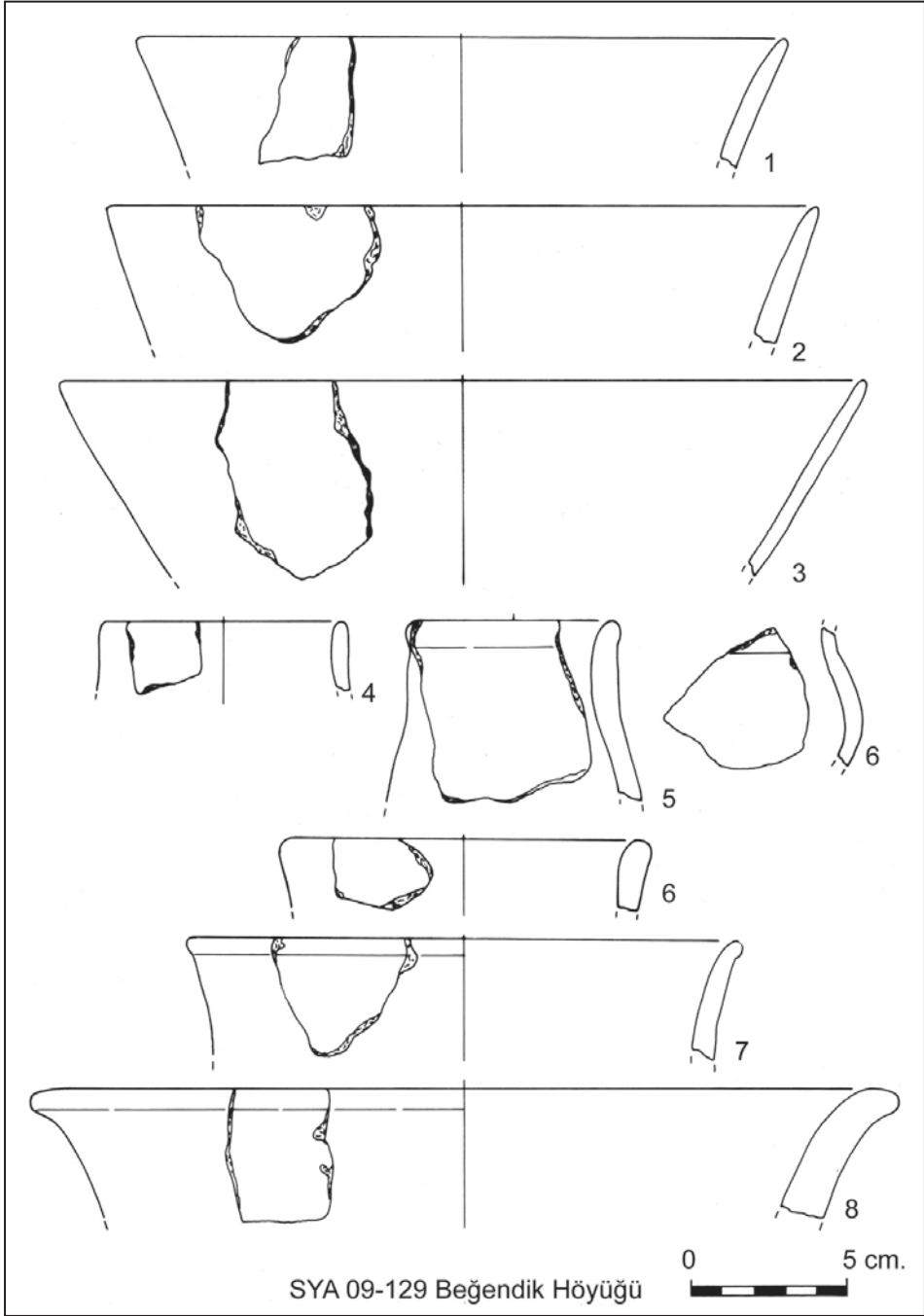
Harita 1: SYA 2009, Arkeolojik merkezler.

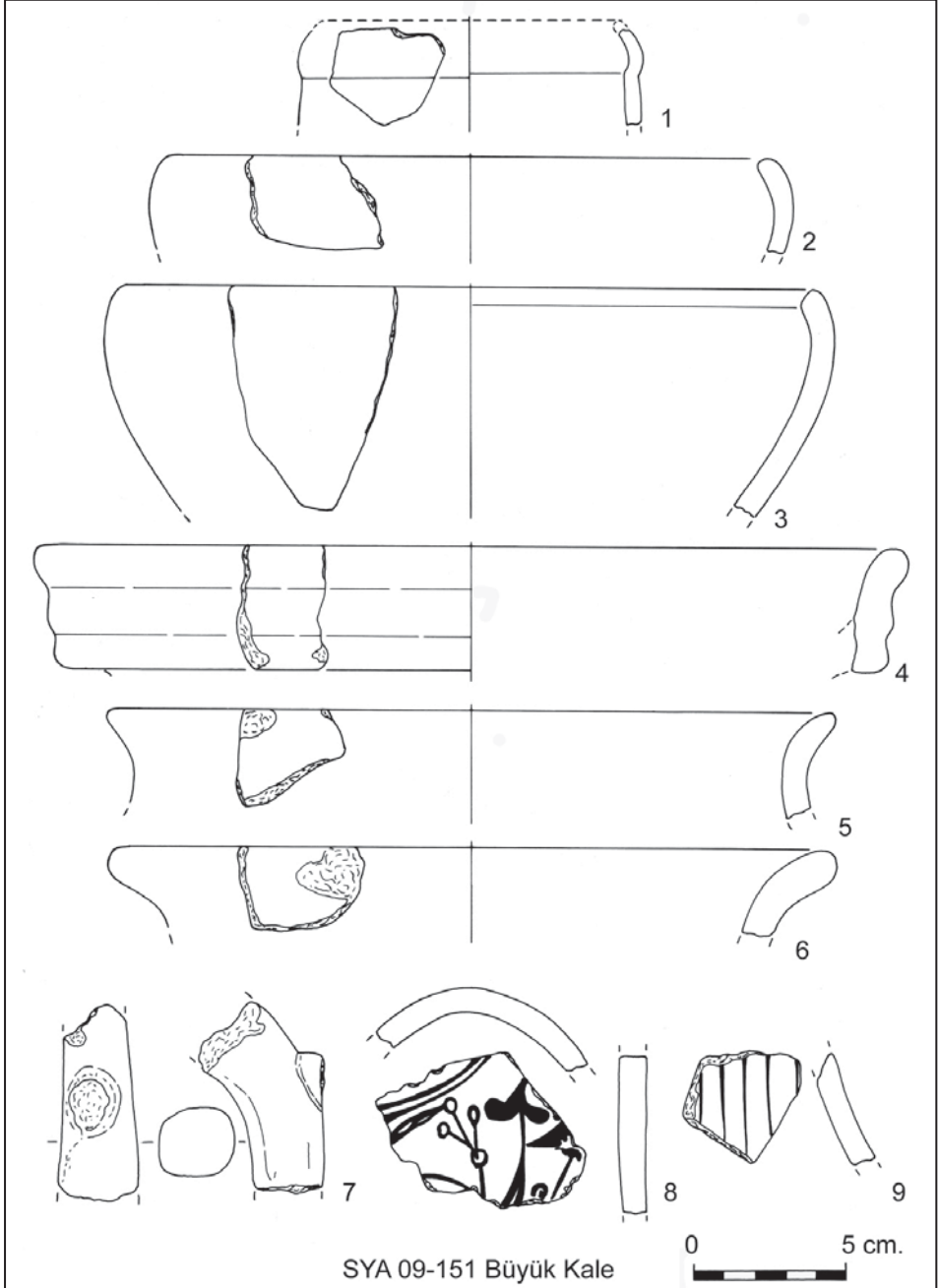
Çizim 1: İmranlı Höyüğü seramik çizimleri.

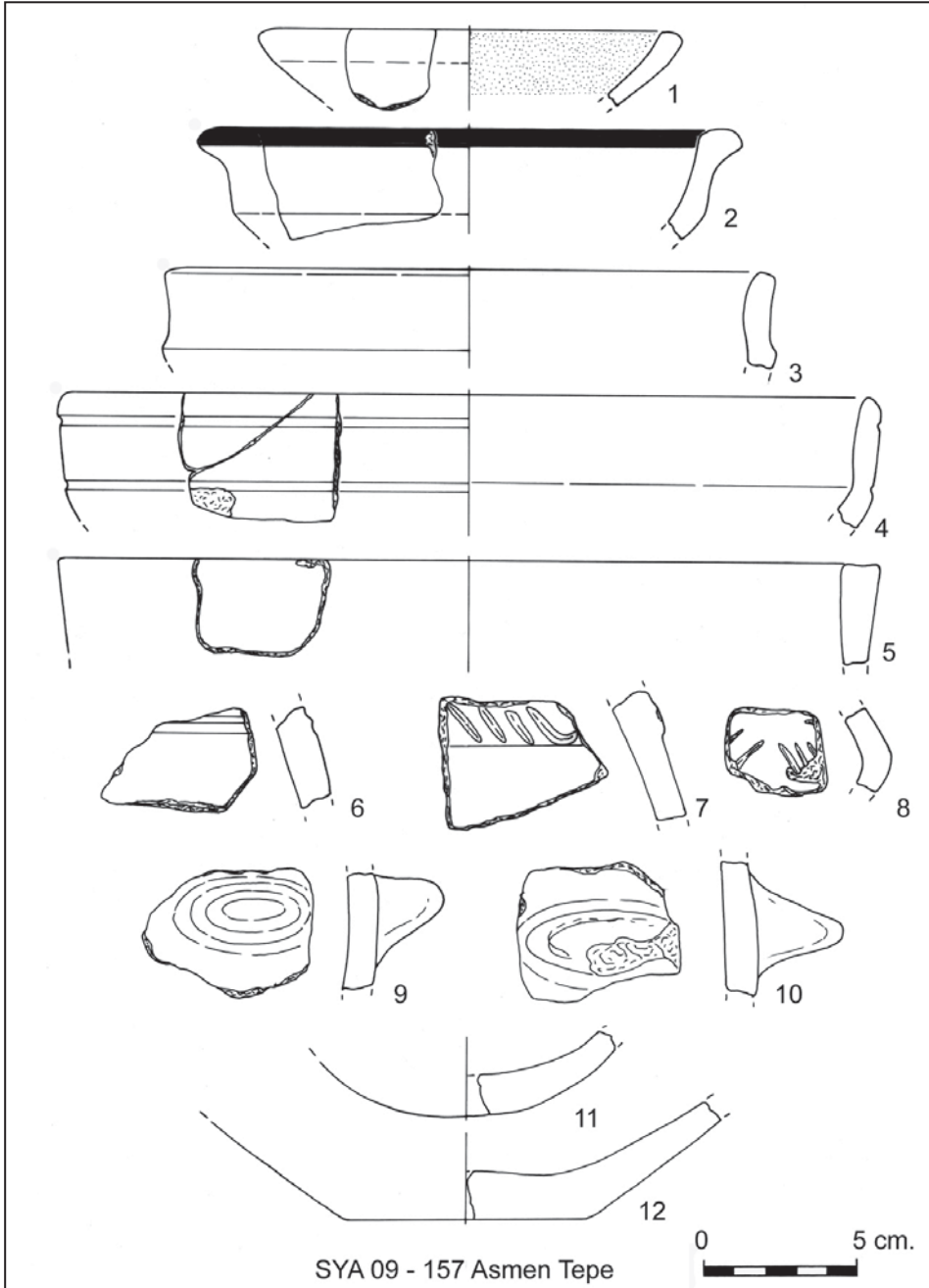
Çizim 2: Kale yamaç yerleşmesi seramik çizimleri.

Çizim 3: Beğendik Höyüğü seramik çizimleri.

Çizim 4: Büyük Kale seramik çizimleri.

Çizim 5: Asmen Tepe seramik çizimleri.

Resim 1: İmranlı Höyüğü'ne kuzeybatıdan bakış.

Resim 2: Bardaklı Höyüğü'ne güneyden bakış.

Resim 3: Kale yamaç yerleşmesine kuzeyden bakış.

Resim 4: Çayrakose Tepe Yerleşmesi'ne güneydoğudan bakış.

Resim 5: Ballıklar Höyüğü'ne kuzeyden bakış.

Resim 6: Büyük Kale ve kaya merdivenleri.

Resim 7: Büyük Kale yüzey buluntuları.

Resim 8: Asmen Tepe'ye güneydoğudan bakış.

Resim 9: Asmen Tepe yüzey buluntuları.

Resim 10: Asmen Tepe yüzey buluntuları.

BÜYÜKKARAPINAR (ZENONOPOLIS-ISAURIA) ÇALIŞMALARI 2008-2009

Turgut SANER*

Zenonopolis mimarî tespit çalışmaları, Karaman İli, Başyayla İlçesi'ne bağlı Büyükkarapınar Köyü'nde 2008 (21-31 Ağustos) ve 2009 (10-18 Ağustos) yıllarında toplam iki çalışma seferi ile gerçekleştirilmiş ve tamamlanmıştır. Çalışma ekipleri Prof. Dr. Turgut Saner (yürütücü-İTÜ Mimarlık Fakültesi), Araş. Gör. Umut Almaç (İTÜ, 2008/09), Araş. Gör. İrem Verdön (İTÜ, 2008) ile Kıvanç Başak'tan (İTÜ Mimarlık Fakültesi öğrencisi, 2009) oluşmuştur. Çalışmalara temsilcilik göreviyle Burdur Müzesi'nden Alime Çankaya (2008) ve Kastamonu Müzesi'nden Cihat Çakır (2009) katılmıştır. Her iki çalışma boyunca Ermenek'te bulunan Selçuklu Oteli'nde konaklanmış, buradan her gün Büyükkarapınar Köyü'ne vasıtayla gidip gelinmiştir. Büyükkarapınar Köyü muhtarı Mehmet Yüksek, köyün içinde ve yakın çevresinde sürdürülen çalışmalarda her iki çalışmada da ekibe eşlik etmiş, yol göstermiştir¹.

Büyükkarapınar Köyü Orta Toroslar'da, antik coğrafyada Isauria'nın sınırları içinde, Göksu Irmağı/Vadisi sistemine bağlı Küçükkuşu Çayı'nın verimli vadisi üzerinde gelişmiş bir yerleşmedir. Bu nokta, eski adı Rusumblada olan, Doğu Roma İmparatoru Zeno'nun doğduğu kasaba olması nedeniyle onurlandırılarak adı Zenonopolis olarak değiştirilen ve daha sonra hep bu adla tanınan yerleşmenin bulunduğu yerdir².

2008 çalışması köyün yaylasında bulunan kilise kalıntısında odaklanmıştır. Yapı yayladaki belirgin bir yükseltinin üzerindedir. Bugüne büyük tahribat görerek ulaşmıştır. Güneyde, iki büyük ayağı birbirine bağlayan kemeri ayakta, bu kalıntının

* Prof. Dr. Turgut SANER, İTÜ Mimarlık Fakültesi 34437 Taksim-İstanbul/TÜRKİYE, saner@itu.edu.tr

¹ İzin ve destekleri için T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, İTÜ Araştırma Fonları'na ve konaklama imkanı sağlayan Selçuklu Otel'e teşekkürlerimi burada tekrarlamak isterim. Çok kolay olmayan alan koşullarındaki çalışmalara en verimli şekilde katılan müze temsilcileri ile metinde adları geçen arazi arkadaşlarıma teşekkür ederim.

² Zenonopolis'te gerçekleştirilen çalışmaların ön sonuçları ve ilk genel düşünceler şimdiye kadar Osmanlı Bankası etkinliklerinde (25 Kasım 2009) ve İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Kollokyumu kapsamında (29 Mart 2010) paylaşılmış, ayrıca Toplumal Tarih Dergisi'nde tanıtılmıştır: (T. Saner, "İmparator Zeno'nun Köyü Büyükkarapınar (Zenonopolis) ve Aziz Sokrates Kilisesi", Toplumal Tarih 193/2010, s. 44-47).

kuzeyinde de yasal olmayan kazılarla ortaya çıkmış bir diğer ayak kalıntısı ile duvar hattı saptanmıştır. Bu izler bazilikal bir düzenlemeyi akla getirmektedir (Resim: 1-2 ve Şekil: 1). Kilisenin yerleştiği yükselti kısmen kayalık bir doğaya sahiptir. Yapının güneydoğusunda kayaya oyulma bir mezar, güneyinde kayaya oyulmuş büyük bir mekân görülmektedir. Yakın çevrede herhangi başka bir kalıntıya rastlanmamıştır. Kilisenin, bugün Polonya’da bulunan, bu sitten 20. yüzyıl başlarında götürülmüş bir yazıtta adı geçen Hristiyan şehidi Aziz Sokrates’e adanmış yapı olması güçlü bir olasılıktır. Yapım tekniğini ve mimarî dekorasyonu esas alan genel gözlemler, yazıtın tarihiyle (488) uyum içindedir. Yazıtta kiliseye bir kaynaktan su iletildiği, daha doğrusu su iletim sisteminin onarıldığı anlatılmaktadır. Gerçekten de yapının batısında, bugün bahçeler içinde kalan bir su kaynağı ve buradan devam eden kayalık alanların yer yer düzlendiğini gösteren zayıf izler vardır. Köylülerin ifadesi de taştan olukların (kanalların) yakın zaman kadar alanda görülebildiği yönündedir.

İlk çalışmada öncelikle kilisenin 1/100 vaziyet planı ve alanın topografyası çıkarılmış, 1/50 ölçek için planı, kesitleri ve görünüşleri alınmıştır. Yapı alanında çok sayıda taş çatı kiremiti parçası vardır; bunlardan da örnekleme amacıyla, boyut ve biçim açısından veri niteliği taşıyanlar büyük ölçekli çizimler üretmek üzere belgelenmiştir. Aynı şekilde “S” biçimli profil veren mimarî parçalar, motifleri tanınamayacak oranda bozulmuş olmakla birlikte bezemeli üç taş levha parçası da belgelenen önemli yüzey buluntuları arasındadır (Resim: 3). Yapının kuzeyinde büyük bir kapı lentosu parçası tespit edilmiştir.

Kilisenin mimarî belgelenmesi tamamlandıktan sonra, aşağıda, Büyükkarapınar içinde antik yerleşmeye ait izler aranmıştır. Bu inceleme kapsamında, köyün (ve olasılıkla antik kasabanın da) kuzeybatısındaki kayalık yamaca yerleşen nekropol alanı, yine bir vaziyet planı verecek oranda ölçülerek işlenmiştir. Burada ağırlıklı olarak beşik çatı biçimli, akroterli kapaklara sahip kayaya oyma lahitler bulunmaktadır. Hem yasadışı kazılarla, hem de köyün su ihtiyacına yönelik yeni bir hattın döşenmesi sırasında çok sayıda mezar kapak levhası ortaya çıkmış, alanda yaygın vaziyette bırakılmıştır.

Antik şehrin hangi alanda geliştiği sorusu ise yüzey incelemelerine rağmen şimdilik yanıtsız kalmıştır. Nekropolün baktığı vadi alanını meyve bahçeleri kaplamaktadır. Burada az sayıda, yine de kısmi bir yoğunluk gösteren seramik gözenmiş, aralarda antik çağ işçilik izleri taşıyan birkaç blok kaydedilmiştir. Köyün iskân edilmiş bölgesinde ise ev duvarlarına entegre durumda, mimarî anlam taşıyabilecek parçalar tespit edilmiştir. Bunların da sayısı fazla değildir. Profilli birkaç blok ve levhanın yanında, yine bir köy evinin duvar örgüsü içinde kullanılmış bir sütun başlığı dikkate değer buluntulardan

sayılmalıdır (Resim: 4). Duvarların içine yerleştirilmiş bu öğeler 2009 yılı çalışmasında ölçülerek belgelenmiştir. Antik yerleşmeden hiçbir izin kalmadığını yazıt araştırmacıları Bean ve Mitford 1964 tarihli yayınlarda zaten dile getirmiştir (bkz. 2 numaralı dipnottaki makale). Bu açıdan yayladaki kilisenin bulunması, belgelenmesi ve bir olasılıkla yazıtta geçen Aziz Sokrates ile ilişkilendirilmesi Zenonopolis araştırma tarihi açısından önemli bir yeniliktir.

Zenonopolis'in Türkçe'ye uyarlanan adını yakın tarihe kadar taşıyan İznebul (bugün Elmayurdu) Köyü'nde de kısa bir inceleme gerçekleştirilmiş, ancak taşınarak buraya getirilmiş bir öğütme taşının dışında, köy alanında herhangi bir antik iz saptanamamıştır. Hem Büyük Karapınar'da hem de Elmayurdu'nda mezarlık alanındaki incelemeler ise antik çağa ilişkin bilgi vermese de, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarından belgelenmeye değer sayılabilecek mezar taşlarının varlığını göstermiştir.

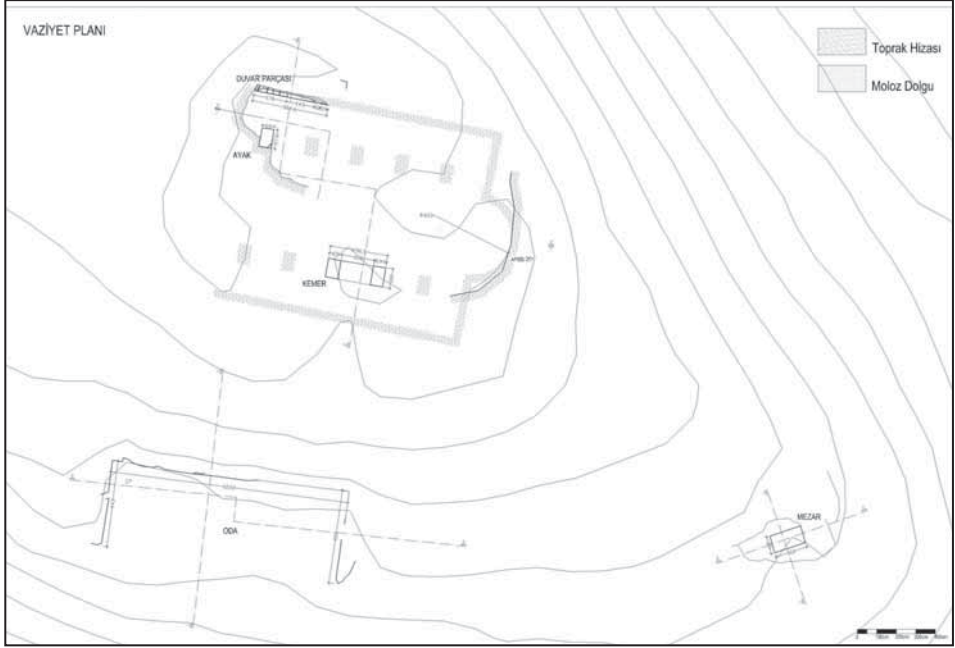
Antik Çağ'a ilişkin, 2008 kampanyasının özgün bir tespiti Büyükkarapınar Yaylası'nın da epey yukarısında, kayalık zirvelerden birinin üzerinde varlığı saptanan tahkimat yapısı olmuştur. Köylülerin bu konudaki bilgilendirmeleri esas alınarak yukarıya çıkılmış ve zirvede, büyük dikdörtgen bloklardan inşa edilmiş yapı kalıntısı ile karşılaşmıştır. Yapı çizgisel bir gelişim göstermekte, tanımlı bir alanı sarmamaktadır (Resim: 5). Her iki uçta ve bir de ortada toplam üç burç bulunmakta, bunlar bir ana duvar ile birbirine bağlanmaktadır. Yapının yer aldığı zirvenin hemen altında büyük kaya yüzeylerinin düzlendiği görülmektedir. Taşlar bu kayalardan ve yakında bulunan başka ocak yerlerinden çıkarılmıştır. Tahkimat, 2009 çalışmasının odaklandığı alanlardan biridir. Çevreye hakim konumda yerleştirilmiş olması ilk anda gözetleme ve kontrol işlevini akla getirmektedir. Çalışma sonunda yapının mutlak bir doğru vermediği, orta burcun bulunduğu yerde belirgin bir geniş açığı yaptığı anlaşılmıştır. Düzgün kesme taş ile gerçekleştirilen inşaatta bağlayıcı harç veya kenet kullanılmamıştır. Bu mimarî, iri düzgün blokların gösterdiği gibi her durumda da bir ortaçağ yapısı değil, Grek-Roma esaslı bir düzenlemedir; antik Isauria Bölgesi'nin az tanınan mimarîsi içinde önemli bir yer tutuyor olmalıdır. Duvarlar yer yer ancak birkaç sıra yükseklikte korunmuştur.

2009 yılı çalışması, 2008 yılında belgelenmesi tamamlanan kilise kalıntısını, bazı eksikleri gidermek için kısaca ele almak, köy içinde saptanan bezemeli mimarî parçaları ölçmek ve yukarıda anılan tahkimatı belgelemekle sınırlıydı. Ancak kilise kalıntısının 2008 yılında, ekibimizin çalışmasının ardından yasadışı bir kazıyla kısmen tahrip edilmesi sırasında yeni mimarî veriler ortaya çıkmış ve bu nedenle 2009 çalışmanın önemli bir bölümü yine aynı kalıntıya ayrılmıştır (kazının yol açtığı durum aşağıda ayrı bir başlık altında aktarılmaktadır).

Kilise kalıntısının kazıdan sonra görülür olan batı duvarı, kuzey duvarının yeni ortaya çıkan kısımları, zemin elemanları (kayaya oyulmuş döşeme seviyesi ve bazı döşeme taşları) ve yine kazı sonucu ortaya çıkmış bir paye başlığı ölçülerek belgelenmiştir (Resim: 6). Duvarlara ilişkin yeni uzantılar, 2008 yılı çalışmasıyla elde edilen plan ve kesite eklenmiştir.

Büyükkarapınar Köyü'nün yaylasında gerçekleşen yasadışı kazıya ilişkin gözlemler

2008 yılında ekibimiz tarafından ele alınan kilise kalıntısı, büyük bir olasılıkla yukarıda sözü edilen yazıtta adı geçen Aziz Sokrates'e adanmış, ancak henüz bilim çevreleri tarafından tanınmayan bir 5. yüzyıl yapısına aittir; bu yönleriyle ve yine bir olasılıkla İmparator Zeno'nun etkinliklerine ait olmasıyla kalıntı, Geç Antik Çağ arkeolojisi ve mimarlığı içinde özel bir önem taşımaktadır. Kalıntının korunma durumu iyi değildir, yine de bu haliyle 2008 çalışması içinde ayrıntılı olarak belgelenmiştir. Sözlü bilgilere göre 2008 yılının sonbaharında bir iş makinesi (dozer/kepçe) ile harabeye girilmiştir. Yapıya batıdan sokulan ağır aracın izleri zeminde belli olmaktadır. Toprak ve moloz batıdan başlayarak kaldırılmış, derine inilerek doğuya doğru sürülmüştür (Resim: 7). Burada yığılan molozun bir kısmı, kilisenin yer aldığı yükseltinin doğu yamacından aşağıya dökülmüştür; bir kısmı da yapının kuzeydoğusunda birikmiştir. Bu faaliyet sırasında kilisenin kuzey duvarına ait yeni doğrultu parçaları ortaya çıkmış, derine inilmesi sonucunda hem batı duvarına ait bir duvar parçası, hem de zemin seviyesi ve zemin döşemesine ait kaplama blokları açığa çıkmıştır. Kilisenin ayakta duran tek kemeri bozulmamış, ancak bunun hemen kuzeyinde, yani yapının içinde zeminin de altına inilmiştir; özellikle bu durum kemerin bundan sonra uzun süre ayakta kalmasını tehdit eder boyuttadır. 2008 yılında ölçülen, kuzeydeki kemer sırasına ait ayak kalıntısı ise yerinden sökülmüştür.

Çizim: 1

Resim 1: Kilisenin güney ayağı.

Resim 2: Kilise iç mekânının kuzeybatı köşesi.

Resim 3: Kilise alanında bulunan korkuluk levhaları.

Resim 4: Bir köy evinin duvar örgüsü içinde kullanılmış bir sütun başlığı.

Resim 5: Tahkimatın uzun beden duvarı.

Resim 6: Yasadışı kazı ile ortaya çıkan paye başlığı.

Resim 7: Yasadışı kazının getirdiği tahribat (doğuya bakış).

VAN MÜZESİ'NDEN URARTU TAŞIT AKSAMLARI

Rafet ÇAVUŞOĞLU*

Van Gölü ve çevresi merkez olmak üzere kurulan Urartu Krallığı, M.Ö. 9-7. yüzyıllar arasında hüküm sürmüştür. Bilindiği üzere Doğu Anadolu Bölgesi oldukça zengin maden yataklarına sahiptir. Urartular'ın maden kaynaklarından azami derecede yararlandıkları, ekonomileri için de önemli bir yeri olan çok sayıdaki metal eserin günümüze kadar ulaşmasından anlaşılmaktadır. Urartu eserleri içerisinde özellikle metal at koşum parçaları ve taşıt aksamalarının çokluğu, bunların etkin şekilde üretildiğini ve kullanıldığına işaret etmektedir. Çağının önemli taşıma ve savaş elemanı olarak istifade edilen atlara özel önem verildiği, Türkiye ve dünyanın dört bir yanındaki müze ve özel koleksiyonlara dağılmış at koşum parçalarına ve taşıt aksamlarına ait metal eserler göstermektedir. Bu çalışmada 1978 yılında Van Müzesi'ne satın alma yoluyla girmiş bir grup Urartu taşıt aksamı incelenmiştir. (Çizim: 1-3, Resim: 1)

Ele aldığımız taşıt aksamları kullanım alanlarına göre gruplandırılıp kendi içinde değerlendirilmiştir. Bunlar; Dingil Ucu Başlıkları, Taşıt Ok Ucu Başlıkları, Boyunduruk Ucu Başlığı, Çengelli Halkalar, Halka Çengelli Menteşeler ve "U" Formlu Metal Taşıt Aksamları'ndan oluşmaktadır. Bronzdan yapılan eserlerin hepsi döküm tekniğiyle üretilmiştir. Eserler üzerine işlenen bezemeler kazıma tekniğinde yapılmıştır.

Dingil Ucu Başlıkları¹

1- Müze Env. No:8.5.78. Mevcut Ölçüleri; 7 cm. uzunluğunda, 5 cm. çapında ve 0,1 cm. kalınlığındadır (Çizim: 1/A, Resim: 2/A).

2- Müze Env. No:8.6.78. Mevcut Ölçüleri; 6 cm. uzunluğunda, 5 cm. çapında ve 0,1 cm. kalınlığındadır (Çizim: 1/B, Resim: 2/B).

İki adet bronz dingil ucu başlığı;² silindirik formdadır. Kapalı konik biçimli başlıklar, üst noktadan uca doğru daralan bir yapıya sahiptir. Her iki dingil ucu başlığının alt bölümü

* Yrd. Doç. Dr. Rafet ÇAVUŞOĞLU, Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 65080 Zeve Kampüsü-Van/TÜRKİYE

¹ *Dingil ve Dingil Ucu Başlığı*: Araba kasanın altından enlemesine geçen, tekerleklerin ortasına monte edilen metal veya ahşaptan oluşan yuvarlak kesitli parçaya dingil denir. Dingil ucu başlığı ise bu dingilin uçlarına monte edilen ve üzerlerinde genelde dingil çivisi yuvasının bulunduğu metal parçalardır.

² Form, bezeme ve yaklaşık aynı ölçülere sahip iki dingil başlığının tanımı birlikte yapılmıştır.

eksiktir. İki parçanın yuvarlak sonlanan dip kısmına kanatlı tanrı figürü işlenmiştir. Silindir gövdeyi iki sıra halinde tomurcuk dizisi, belirli aralıklarla süslemektedir. Tomurcuk dizileri sırt sırta vermiş durumda ve biri taralı biri boş bırakılarak oluşturulmuştur. Kanatlı tanrı figürü yürür pozisyonda profilden verilmiştir. Başında ponponlu ve boynuzlu bir başlık vardır. Tanrının gövdesine geçirilmiş yuvarlak diskten öne ve arkaya doğru iki kademeli kanat çıkmaktadır. Kutsal selamlama pozisyonunda kollarını öne doğru yatay “V” şeklinde uzatmıştır. Tanrı kısa kollu ayak bileklerine kadar inen bir tunik ve bunun içinde diz hizasında sonlanan etek türü bir elbise giymektedir (Çizim: 1/A-B).

Bu iki dingil ucu başlığı hem ölçü hem de bezeme yönünden birbirlerinin tekrarı şeklindedir. Bu durum adeta bir dingilin iki ucuna yerleştirilmiş parçalar olduğunu gösterir gibidir.

3-Müze Env. No:8.1.78 Mevcut Ölçüleri; 11 cm. uzunluğunda, 5 cm. çapında ve 0,1 cm. kalınlığındadır (Çizim: 1/C, Resim: 3/A).

Bronz dingil ucu başlığı, kapalı konik biçimli ve üst noktadan uca doğru daralan formdadır. Silindirik gövdenin üzerinde karşılıklı iki küçük dikdörtgen açıklık yer almaktadır. Parçanın yuvarlak sonlanan dip kısmının büyük bir bölümü eksiktir. Bu eksikliğe karşın, tanrı figürü kanatlı güneş kursu içinde ve boğa üzerinde ayakta durur biçimde görülebilmektedir. Tanrı figürünün gövdeden aşağısı ve boğanın da arka ayakları hariç ön bölümü eksiktir. Sakallı ve omuzlara kadar uzanan saçlarıyla betimlenen tanrı figürünün başında ponponlu ve boynuzlu bir başlık bulunmaktadır. Kutsal selamlama pozisyonunda kollarını öne doğru yatay “V” şeklinde uzatmıştır. Arka ayaklarından anlaşıldığı kadarıyla boğa yürür pozisyonundadır (Çizim: 1/C).

4-Müze Env. No:8.4.78 Mevcut Ölçüleri; 10 cm. uzunluğunda, 5,5 cm. çapında ve 0,1 cm. kalınlığındadır (Çizim: 3/D, Resim: 3/B).

Bronz dingil ucu başlığı, kapalı konik biçimlidir. Parçanın yuvarlak sonlanan dip kısmının ortasında gül bezek, dış kenarında ise püskül dizisi yer almaktadır. Gövdenin büyük bölümü eksiktir. Buna karşın dingil çivisinin geçtiği açıklığın çok az bir bölümü mevcuttur.

Urartu metal dingil ucu başlıkları şu ana kadar ele geçenlerden iki tip oldukları anlaşılmaktadır. Birincisi ele aldığımız örneklerde görüldüğü üzere silindir gövdeliler, ikinci tipi ise mantar başlı olanlardır.³ İki tipinde ortak özelliği dingil çivisinin geçebileceği karşılıklı iki küçük pencere türü açıklığın bulunmasıdır.

Ele aldığımız silindir gövdeli metal dingil ucu başlıklarının benzerlerini İşpuini (M.Ö. 830-810) ve Minua (M.Ö. 810-786) Dönemi yazıtlı eserlerinde izleyebilmekteyiz.

³ Mantar başlı dingil başları için bkz. Taşyürek 1975; 152 Plt. XXXII/d- XXXV/a-b; Özgen 1979; Çiz. 31; Özgen 1984; 114-115 Fig. 43; Merhav 1991; 58-59 Fig.6.1-2; Seidl 2004; 93 Abb.61.

Bunları Gaziantep Müzesi'nde,⁴ Japonya'dan özel bir koleksiyonda⁵ ve Münih Devlet Müzesi'nden iki örnekte⁶ görmekteyiz. Bunların çapları genelde 5 cm. civarında, uzunlukları ise 10-20 cm. arasında değişebilmektedir. Ele aldığımız iki dingil ucu başlığı (Çizim: 1/C-D) gibi karşılaştırdığımız üç örneğinde silindir gövdeleri bezemesizdir. İncelediğimiz bütün dingil ucu başlıklarının yuvarlak biçimli dip kısımları bezenmiştir. Bu kısımlardaki bezemeler ya geometrik şekillerden oluşan rozetler ya da kanatlı tanrı figürlerinden oluşmaktadır. Kanatlı tanrı figürleri ele aldığımız iki dingil ucu başlığında yürür pozisyonda, (Çizim: 1/A-B) bir örneğimizde ise boğa üzerinde (Çizim: 1/C) betimlenmiştir. Boğa üzerinde betimlenen kanatlı tanrı figürü (Çizim: 1/C, Resim: 3/A) Gaziantep⁷ ve Münih örnekleriyle⁸ duruş pozisyonu, giysisi ve boğanın betimleniş şekliyle yakın benzerlik içindedir. Van Müzesi'nden ele aldığımız iki dingil ucu başlığının (Çizim: 1/A-B, Resim: 2/A-B) gövdesinde iki sıra tomurcuk dizisinin bulunması ile yukarıdaki bütün örneklerden ayrılmaktadır. Ancak Marcel Ebnöther özel kolleksiyonunda yer alan üç adet taşıt ok ucu başlığının gövdesindeki biri taralı biri boş bırakılan tomurcuk dizileri ile aynı özellikleri taşımaktadır.⁹

İncelediğimiz bronz dingil ucu başlarının iç kısımlarının zift benzeri siyah bir madde ile kaplandığı gözlenmiştir. Bu maddenin sürülmesinin amacı muhtemelen metal dingil ucu başlıklarının ahşap bölüme geçirildiği zaman yapışkan özelliği göstererek sağlamlaştırmasını artırmaya yönelik olmalıdır. Bu türden bir uygulamanın yapılması yağmur ve çamur gibi dış faktörlerden etkilenebilen ahşabı, muhtemelen hem daha dayanıklı hale getirmiş hem de tekerlerin dışarı çıkmasını engelleyen dingil çivisinin yerini sağlamlaştırılmış ve daha uzun ömürlü kullanılmasını sağlamış olmalıdır.

Ele aldığımız eserlerin tarihlendirilmesinde bezemeler önemli faktördür. İncelediğimiz bir dingil ucu başlığında (Çizim: 1/C, Resim: 3/A) boğa üzerinde duran tanrı figürünün betimlenişini İşpuni Dönemi (M.Ö. 825-810) yazıtlı diğer at koşum takımlarında¹⁰ aynı özelliklerde bulmak mümkündür. Aynı özelliklerdeki diğer iki dingil ucu başlığındaki tanrı figürü (Çizim: 1/A-B, Resim: 2/A-B) ile biri taralı biri boş bırakılarak devam eden tomurcuk dizilerinden oluşan bezeme şeklini, İşpuni (M.Ö. 825-810) ve Minua'nın (M.Ö. 810-786) Ortak Krallık Dönemi yazıtlı eserlerinde görmek olasıdır.¹¹ Ayrıca İşpuni yazıtlı eserler üzerine işlenen püskül dizilerini¹² incelediğimiz

⁴ Belli 1992, 49-50 Abb.3, Taf.III/1.

⁵ Seidl 2004; 93 Abb. 60.

⁶ Seidl 1982; 103, Abb.1. ; Merhav 1991; 67 Fig.12a-b. ; Seidl 2004; 93 Abb.59., 119 Abb.92.

⁷ Belli 1992, 49-50 Abb.3, Taf.III/1.

⁸ Seidl 1980; Çiz. 4. A4. ; Seidl 2004; 93 Abb.59.

⁹ Haenrinck-Overlaet, 1984; 62-65 Çiz. 6, Lev. VII. ; Merhav 1991; 72-73, 22, 24-25.

¹⁰ Belli 1983;329 Resim: 1, Lev.1. ; Seidl 1986; 312-313, Abb.2-3. ; Merhav 1991a; 98-99 Fig.13/2-5, 64.2.; Seidl 2004; 111 Abb.83.

¹¹ Seidl 2004; 122, Abb.93.

¹² Püskül dizileri için bkz. Belli 1983; 329 Resim: 1, 340 Resim: 3; Seidl 1986; 310 Abb.1, 313 Abb.3; Seidl 2004; 122, Abb.93.

bir örnekte (Çizim: 1/D, Resim: 3/B) görmekteyiz. Dolayısıyla ele aldığımız dört bronz dingil ucu başlığını yazıtlı benzer örnekler ışığında M.Ö. 9.yüzyılın sonları ile M.Ö. 8.yüzyılın başlarına tarihlendirebiliriz.

Taşıt Ok Ucu Başlıkları

1- Müze Env. No: 8.3.78 Mevcut Ölçüleri; 14 cm. uzunluğunda, 4,5 cm. çapında ve 0,1 cm. kalınlığındadır (Çizim: 2/A, Resim: 4/A).

Taşıt oku¹³ ucu başlığına ait olan parça kapalı konik biçimlidir. Silindir gövdeyi şerit bant halinde içi taralı tomurcuk dizisi motifi dolanmaktadır. Bu tomurcuk dizilerinin sınırlandığı iki bezeme kuşağı, arka arkaya yürür pozisyonda bir noktada da karşılıklı duruma gelen mitolojik yaratıklarla süslenmiştir. İnsan gövdeli mitolojik yaratıkların baş kısmı; aslan, boğa ve kartal şeklindedir. Kuyruk kısımları; aslan, boğa, kuş ve akrep hayvanlarının kuyruklarından alınmıştır. Ayakları aslan ve boğa şeklindedir ve hepsi çift kanatlı, bir ellerinde bakraç diğer ellerinde kozalak türü nesne tutmaktadır. Parçanın yuvarlak biçimli dip kısmında tanrı figürü kanatlı güneş kursu içinde ve boğa üzerinde ayakta durur biçimde işlenmiştir. Buradaki kompozisyonun betimleniş biçimi, dingil ucu başlığında (Çizim: 1/C, Resim: 3/A) gördüğümüz şekildedir.

2- Müze Env. No: 8.2.78 Mevcut Ölçüleri; 15 cm. uzunluğunda, 5 cm. çapında ve 0,1 cm. kalınlığındadır (Çizim: 2/B, Resim: 4/B).

Taşıt oku ucu başlığına ait olan parça kapalı konik biçimlidir. Silindir gövdeyi şerit bant halinde iki sıra püskül dizisi süslemektedir. Parçanın yuvarlak biçimli dip kısmına gül bezek türü rozet işlenmiştir. Gövdenin uç bölümünde eksiklikler bulunmaktadır.

Ele aldığımız iki taşıt oku ucu başlığı (Çizim: 2/A-B) ve çeşitli müzelere dağılmış bulunan parçalar, iki tipte yapıldıklarını göstermektedir. Birinci tipi silindir gövdeliler, ikinci tip ise at başı şeklinde olanlar oluşturmaktadır. At başı şeklindekiler Erzincan/Altıntepe¹⁴ ile Karmir-Bulur¹⁵ kazılarında ele geçmiştir. Bu türde uygulamaların Assurlular tarafından kullanıldığını saray kabartmalarından bilmekteyiz.¹⁶ Silindir formların ağız çapları genelde 4-6 cm. arasında değişmektedir. Uzunlukları ise 5 cm.den 20 cm.ye kadar olabilmektedir. Silindir biçimlilerin genelde hem gövdelileri hem de dışa bakan yuvarlak kısımları bezenmiştir. Bu dışa bakan dip kısımlarda çoğunlukla iki tür bezeme görülmektedir. Birincisi; geometrik ve bitkisel motiflerden oluşan rozetler,¹⁷ (Çizim: 2/B.) ikinci ise genelde boğa üzerinde betimlenmiş tanrı figürleridir¹⁸(Çizim: 2/A). Taşıt ok ucu

¹³ *Taşıt Oku*: Kasanın alt kısmından çıkarak boyunduruğa doğru meyilli uzayan parça verilen addır. Uc kısmına genelde metalden geçirilen bölüme de ok ucu başlığı denir.

¹⁴ Özgüç 1969: 263.

¹⁵ Azarpay 1968:52 Plt. 28.

¹⁶ Strommenger 1964:42 Fig.225; Sevin 2010; 125 Resim: 149, 153 Resim: 179.

¹⁷ Merhav 1991; 72-73 Fig.21-25.; Seidl 2004; 98-99 Abb. 67-71.

¹⁸ Merhav 1991; 73 Fig.26; Belli 1992; 49 Abb. 3 Taf.III/1; Seidl 2004; 96 Abb. 64-65.

başlıklarının gövdeleri çoğunlukla kuşaklar halinde Van Müzesi örneğinde olduğu gibi (Çizim: 2/B) püskül,¹⁹ tomurcuk,²⁰ zikzak²¹ ve mitolojik yaratıklarla²² bezenmiştir.

Taşıt ok ucu başlığında (Çizim: 2/A, Resim: 5) bir ellerinde kova diğer ellerinde kozalak türü nesne taşıyan mitolojik yaratıkları, Urartular'a ait farklı türdeki at koşum parçalarından,²³ mühür baskılarından²⁴ ve Erzincan/Altıntepe fildişi figürlerinden²⁵ bilmekteyiz. Bu tür mitolojik yaratıklar Mezopotamya uygarlıklarındaki betimlemelerde arınma, bereket kültüyle ilişkilendirilmiştir.²⁶

Ele aldığımız mitolojik yaratıklarla bezeli taşıt ok ucu parçası (Çizim: 2/A. Resim: 4/A-5) hem bezeme hem de ölçü bakımından Karlsruhe²⁷ ve Japonya'da özel bir koleksiyonda²⁸ bulunan ok ucu parçalarıyla benzerlik içindedir. Bir diğer benzerlik ise dip kısmında görülen boğa üzerinde betimlenmiş tanrı figürünün işlenmesidir. İkinci örneğimizi (Çizim: 2/A. Resim: 4/B) gövdesindeki püskül dizisinin yer alış şeklinin yakın benzerini İşpuini yazıtlı bir ok ucu başlığında²⁹ bulabilmekteyiz.

Taşıt ok ucu başlıklarının tarihlendirmesi, aynı dingil ucu başlıklarında görülen tomurcuk, püskül, boğa üzerinde betimlenen tanrı figürlerinde olduğu gibi, benzer özellikler içerdiği görülmektedir. Dolayısıyla bunlar da dingil kapaklarının Dönemi'ne yani M.Ö. 9.yüzyılın sonları 8.yüzyılın başlarına tarihlendirilebilir.

Ele aldığımız dört dingil başlığı (Çizim: 1, Resim: 2-3) ile iki taşıt ok ucu başlığı (Çizim: 2, Resim: 4-5) ölçü ve bezeme yönünden benzer özellikler sergiler. Bunları birbirinden ayırt edici en önemli nokta, dingil başlarında dingil çivileri için dikdörtgen veya kareye yakın karşılıklı açılan küçük pencere türü açıklıkların bulunması, ok uçlarında ise bu açıklıkların bulunmamasıdır.

¹⁹ İşpuini (M.Ö. 830-810) yazılı taşıt ok ucu örnek için bkz. Seidl 1980; 68 Abb. 1.A1, 5.A5; Tanabe 1982: 69-70, no. 11, Plt. II; Maas 1987; 81-83 Plt. 6.1.2; Merhav 1991; 104 Fig. 65/a-b; Rehm 1997; 219 Fig. 394; Seidl 2004; 95 Abb. 63.

²⁰ Minua M.Ö. 810-786 yazılı iki taşıt ok ucu parçasında görülmektedir. Bunun için bkz. Seidl 1980; 70. Abb. 7; Tanabe 1982; 69-70, no. 15, Plt. 13; Haenrick-Overlaet 1984; 62-65 Çiz. 6, Plt. VII; Merhav 1991; 72-73 Fig. 22, 24-25; Seidl 2004; 99 Abb. 68-69.

²¹ II. Sarduri (M.Ö. 756-730) yazılı taşıt ok ucu başlığında zikzak bezemeler bulunmaktadır. Bunun için bkz. Seidl 1980; 72-73 Abb. 9-10. B 4-5; Seidl 2004; 99 Abb. 70-71.

²² Tanabe 1982; 69-70 no. 9 Plt. VIII-IX; Haenrick-Overlaet 1984; 62-65 Çiz. 5; Maas 1987; 81, Plt. 6/4-5; Merhav 1991; 56 Fig. 4, 72-73 Fig. 21-22, 26; Seidl 2004; 98 Abb. 65-66.

²³ Farklı türdeki metal eserler ile at koşum parçalarında yer alan mitolojik yaratıklar için bakınız; Eichler 1984; 31, P.W. 5, 39-40, H.1, P. 6, 45, P. 4; Seidl 1991: 96, Fig. 62-63; Seidl 2004; 69-72, 79, 96, 113, 117, Abb. 29-32, 40, 64, 85, 90; Çavuşoğlu 2009; 339-400 Çiz.1, Resim: 1.

²⁴ Seidl 2004; 164, Abb. 114.

²⁵ Özgüç 1969; 39, Resim: 36-37.

²⁶ Black-Green 1992; 46.

²⁷ Maas 1987; 81, Plt. 6/4-5. ; Merhav 1991; 73 Fig. 26.

²⁸ Tanabe 1982; 69-70 no.9 Plt. VIII-IX; Merhav 1991; 56. Fig. 4.

²⁹ Seidl 2004; 95 Abb. 63.

Boyunduruk³⁰ Ucu Başlığı

1- Müze Env. No: 8.54.78 Mevcut Ölçüleri; 17 cm. uzunluğunda, 8,7 cm. genişliğinde, 3 cm. açıklığında ve 0,1 cm. kalınlığındadır (Çizim: 3/B, Resim: 6).

Kavis şekilli boyunduruk ucu başlığının dört tarafı kapalı ve bir ucu açıktır. Dip kısmı oval şekilde sonlanmaktadır. Parçanın üzerinde herhangi bir bezeme bulunmamaktadır.

Ele almış olduğumuz boyunduruk ucunun benzerini (Çizim: 3/B, Resim: 6) Gaziantep Müzesi'nde³¹ ve New York'ta özel bir koleksiyonda bulabilmekteyiz.³² Koleksiyondakiler iki adet olup yüzeyleri geometrik ve bitkisel örgelerle bezemiştir. Gaziantep örneği incelediğimiz boyunduruk ucu gibi bezemesizdir. Şimdiye kadar ele geçen boyunduruk ucu başları kavislidir. Yukarıya doğru kıvrılarak sonlanabilen boyunduruk uçlarını Urartu görsel sanatlarında göremesek de, Assur sanatında bulabilmekteyiz.³³ Dolayısıyla incelediğimiz parçanın formu boyunduruk ucunda kullanıldığına işaret etmektedir (Çizim: 4).

Çengelli Halkalar

1- Müze Env. No: 8.76.78. Uzunluk 10 cm., halka çapı 5 cm. ölçülerindedir (Çizim: 3/A-1, Resim: 7).

2- Müze Env. No: 8.72.78. Uzunluk 10 cm., halka çapı 4,5 cm. ölçülerindedir (Çizim: 3/A-2, Resim: 7).

3- Müze Env. No: 8.77.78. Uzunluk 9,5 cm., halka çapı 3,5 cm. ölçülerindedir (Çizim: 3/A-3, Resim: 7).

4- Müze Env. No: 8.87.78. Uzunluk 6,5 cm., halka çapı 2,5 cm. ölçülerindedir (Çizim: 3/A-4, Resim: 7).

5- Müze Env. No: 8.79.78. Uzunluk 7 cm., halka çapı 2,5 cm. ölçülerindedir (Çizim: 3/A-5, Resim: 7).

Beş adet bronz halka çift çengel formudur. Halka şeklindeki bölümler yuvarlak kesitlidir. Halkadan uzanan ve iki yana kıvrılan kısımlar dikdörtgen kesitlidir. Çengel formu halkaların ele geçiş şekillerinden bir ahşaba monte edildikleri ve uç kısımlarının alt bölümde iki yana kıvrılarak sağlamlaştırıldıklarından anlaşılmaktadır (Çizim: 3/A, Resim: 7).

Halkaların özellikle büyük olanlarının iç kısımlarındaki aşınma izleri uzun süre ip veya deriden yapılmış kayış türü dizginlerin sürtünmesiyle oluşmuş gibidir (Çizim: 3/A/4-5, Resim: 7).

³⁰ *Boyunduruk*: İki ya da daha çok hayvanın omuzlarından geçen ve koşum hayvanlarının taşıt oku ile bağlantısını sağlayan ahşap parçaya verilen addır. Boyunduruk ucu başlıkları bunların son kısımlarına yerleştirilen parçadır.

³¹ Belli, yayınında boyunduruk ucu başlığına değinmemiştir. Ancak vermiş olduğu levha bölümünde örneğimizde olduğu gibi bezemesiz olarak görülebilmektedir. Belli 1992, 55 Taf.1/1.

³² Merhav 1991; 168-170, Fig.17a-b.

³³ Littauer-Crouwel 1979:183-184, Fig.52, 54, 56, 61-62.

Ele aldığımız çengelli halkaların benzerlerini New York'ta özel bir koleksiyonda bulabilmekteyiz.³⁴ Bu çengelli halkaların kullanımıyla ilgili bilgileri Assur kralı Sanherib (M.Ö. 668-627) Dönemi'ne ait Ninive'de,³⁵ Akhemenid Dönemi Persepolis kabartmalarında³⁶ ve Oxus hazinesinden ele geçen bir altın araba modelinde³⁷ bulabilmekteyiz. Bu örneklerde boyunduruğa çengelli halkaların çakıldığı ve içlerinden dizginlerin geçtiği rahatlıkla görülebilmektedir. Dolayısıyla ele aldığımız büyük çengelli iki halkanın boyunduruğa sabitlendiğini ve içinden dizgin kayışlarının geçtiğini düşünmekteyiz (Çizim: 4). Küçük çengelli halkaların işlevi ise muhtemelen taşıt aksamında veya at koşum parçaları arasında bir şeyi halkaya sabitlemek veya bir nesnenin asılması için kullanılmış olmalıdır.

“U” Biçimli Taşıt Aksam Parçaları

1- Müze Env. No: 8.59.78 Mevcut Ölçüleri; Uzunluk 10 cm., genişlik 8,5 cm. ve ağız açıklık 2,5 cm. ve gövde üzerindeki oval biçimli pencere açıklığının çapı 1,4 cm. dir (Çizim: 3/D-1, Resim: 8).

2- Müze Env. No: 8.51.78 Mevcut Ölçüleri; Uzunluk 10 cm., genişlik 8,3 cm. ve ağız açıklık 2,5 cm. ve gövde üzerindeki pencere açıklığı 2x2,5 cm. dir (Çizim: 3/D-2, Resim: 8).

3- Müze Env. No: 8.92.78 Mevcut Ölçüleri; Uzunluk 9 cm., genişlik 8,3 cm. ve ağız açıklık 3 cm. ve gövde üzerindeki pencere açıklığı 2x2 cm.dir (Çizim: 3/D-3, Resim: 8).

4- Müze Env. No: 8.52.78 Mevcut Ölçüleri; Uzunluk 10 cm., genişlik 8 cm. ve ağız açıklık 2 cm. ve gövde üzerindeki pencere açıklığı 2x2 cm.dir (Çizim: 3/D-4, Resim: 8).

“U” biçimli bronz taşıt aksamlarının iç kısımları boştur ve gövdelerinin yaklaşık orta bölümünde dikdörtgen şeklinde -biri yuvarlak- iki taraflı küçük pencere açıklığı bulunmaktadır. İkinci parçanın (Çizim: 3/D-2) alt bölümde içeriye dikdörtgen şeklinde bir girinti yer almaktadır. Birinci parçanın diğer aksamlardan ayrılan yönü bir tarafında iki küçük çivi deliğinin bulunmasıdır (Çizim: 3/D-1).

Bu parçalarında iç kısımlarında diğer ele alınan örnekler gibi zift benzeri bir madde ile kaplı olduğu görülmektedir. Muhtemelen ahşap bir parçanın uç bölümüne monte ediliyorlardı. Bir başka parça ile birleştirmek ve sağlamlaştırmak için de orta bölümlerinde küçük pencere türü açıklıklardan metal veya ahşap çivi geçiriliyor olmalıydı. Bunları mobilya parçası olarakta düşünmek yanlış olmaz. Ancak ele aldığımız bütün parçaların müzeye geliş şekli, bir grup olarak bulduklarını göstermektedir. Ayrıca parçaların ölçülerinin (2,5x8x10 cm.) büyük olması mobilya aksamından çok,

³⁴ Merhav 1991:68 Fig.15.

³⁵ Littauer-Crouwel 1979: 184, Fig. 61.

³⁶ Littauer-Crouwel 1979: 185, Fig.80.

³⁷ Littauer-Crouwel 1979: 185, Fig.82.

taşıt aksamlarında kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir. Fakat taşıtların hangi bölümünde kullanıldığını söylemek şimdilik zordur.

Halka Çengelli Mentешeler³⁸(?)

1-2 Müze Env. No: 8.94.78 ve 8.85.78 Mevcut Ölçüleri; Uzunluk 4,1 cm., genişlik 3,5 cm. ve ağız açıklık 3 cm.dir (Çizim: 3/C-1-2, Resim: 9).

İki adet bronz çengelli menteşe, aynı form ve ölçülere sahiptir. Silindir gövdeli parçaların iç kısmı, iki kademeli şekilde uca doğru daralmaktadır. Silindir gövdelerinin ortasına açılan yuvaya çengelli halka yerleştirilmiştir. Bu halka kendi etrafında çok rahat bir şekilde dönebilmektedir.

Halka çengelli menteşelerin iki kademeli iç kısmına muhtemelen ahşap bir parça girmiş olmalıydı. Ahşap parçanın yuvaya oturması ve sağlamlaşması için, ele aldığımız diğer parçalardan bildiğimiz zift türü bir madde sürülmüştür. Silindir gövde üzerinde kendi etrafında dönebilen çengelli halkalar muhtemelen bir yere sabitleniyordu. İki adet olan halka çengelli menteşeler bir açıklığı kapamaya yarayan bir kapağın uçlarında yer almış olmalıydı (Çizim: 5). Bunların taşıt aksam parçalarının arasında bulunması, akla taşıt kasasının arkasını kapatmaya yarayan kapağın menteşeleri olduğu fikrini getirmektedir. Ancak bu fikrin yanında herhangi bir kapıda da kullanılmış olabilecekleri de düşünülebilir. Düşündüğümüz gibi taşıt kasasının arkasını kapatmaya yarayan kapakta kullanılmışlarsa, bunlar dikeyden ziyade yatay kapağın uçlarına yerleştirilmiş olmalıdır (Çizim: 5).

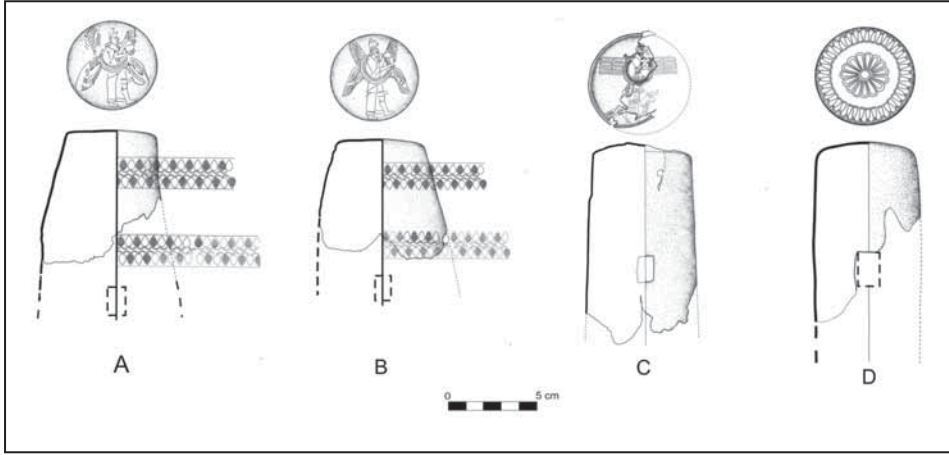
Urartular, ele almış olduğumuz parçalardan da anlaşıldığı üzere taşıtlarında metal parçaları yoğun şekilde kullanmışlardır. Taşıtlarda koşum hayvanı olarak genelde atlardan yararlandıklarını hem görsel hem de yazılı kayıtlarından bilmekteyiz. Taşıt parçaları içinde taşıt oku, dingil, boyunduruk gibi bölümler ahşaptan yapılmıştır. Bunların uc kısımları çok rahat bir şekilde dış etkenlerden çatlayıp deforme olabileceği bölümlerdir. Urartular akılcı bir şekilde bu bölümleri metal parçalarla kaplayarak taşıt aksamlarının ömrünü uzatmaya çalışmıştır (Çizim: 4). Ayrıca taşıtların ve koşum parçalarının süsleniş tarzı, hem estetik düşüncelerini hem de dinsel boyutlarını yansıtmaktadır.

Taşıt aksamlarında bu türden süslü metal objelerin kullanılması birkaç amaca yönelik olarak yapılmış olmalıdır. Birincisi, pratik anlamda ahşaptan yapılan taşıtların ömürlerini uzatmak, ikincisi insanlarda olduğu gibi taşıt kullanıcılarının sosyal sınıfını belirtmek ve bir diğer amacı da dinsel içerikli bezemeli parçaların kullanılması ile tanrısal bir güçle taşıtları koruma altına alınması hedeflenmiş olmalıdır. Urartular ele geçen çok sayıdaki taşıt aksamı ve at koşum parçaları göz önüne alındığında, dini, askeri ve günlük yaşantılarında taşıtlara ve bunlara sürülen koşum hayvanı olan atlara özel önem verdikleri söylenebilir.

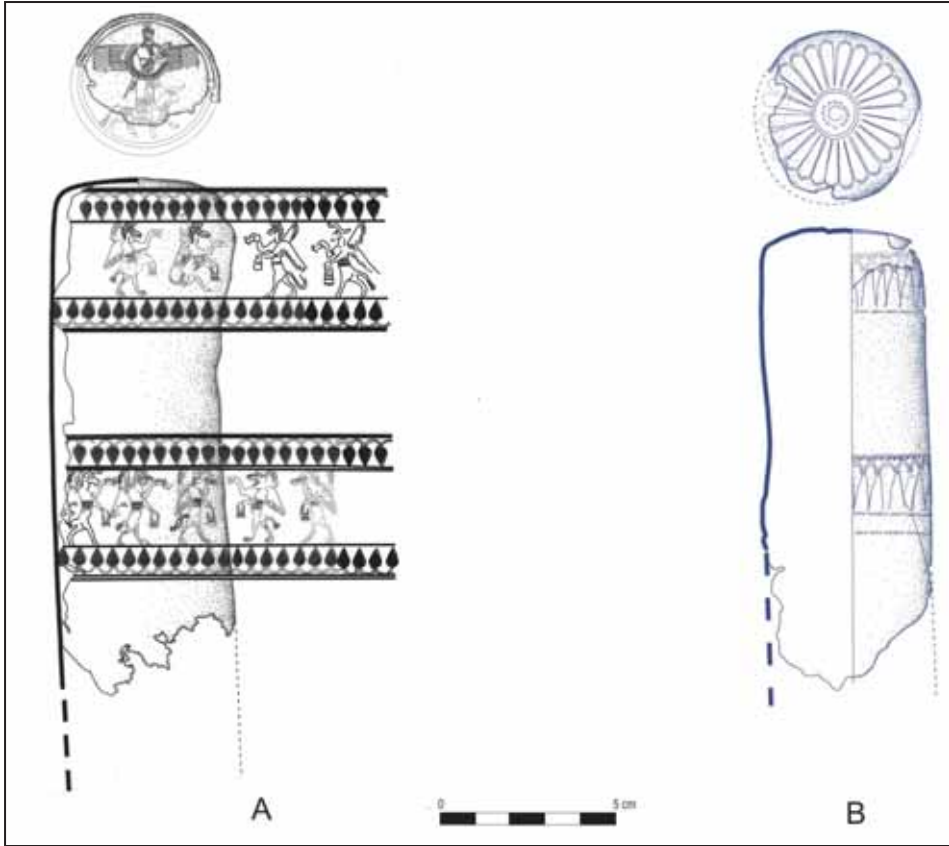
³⁸ Menteşe;Biri sabit, öbürü hareketli iki parçadan oluşan parçalara verilen addır.

KAYNAKÇA

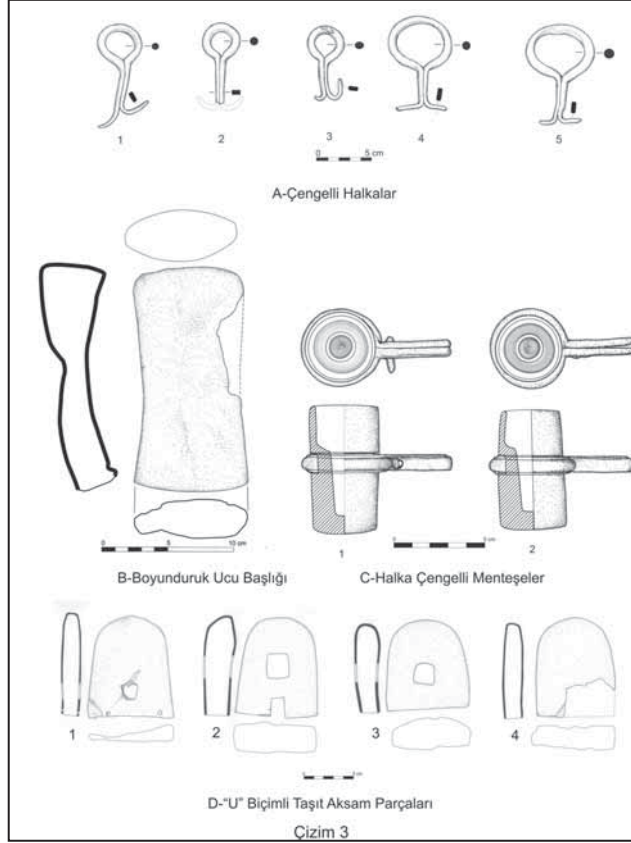
- AZARPAY 1968; : Azarpay, G., *Urartian Art and Artifacts A Chronological Study*, Los Angeles.
- BELLİ 1983; : Belli O., "Urartu Kralı İşpuni'ye Ait Çiviyazılı ve Resimli Tunç Eserler", *Anadolu Araştırmaları IX*, 325-357.
- BELLİ 1992; :, "Beschiftete Bronzegegenstände des Königs im Museum von Gaziantep" *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, 45-60, Ankara.
- BLACK-GREEN 1992; : Black, J.-Green, A., *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, London.
- ÇAVUŞOĞLU 2009; : Çavuşoğlu, R., "Bir Grup Urartu At Koşum Parçası", *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı/2*, 399-418.
- EICHLER 1984; : Eichler, S., "Götter, Genien Und Mischwesen in Der Urartaischen Kunst", *Archaeologische Mitteilungen Aus Iran/12*, 1-79, Berlin.
- HAENRINCK-OVERLAET 1984; : Haerinck, E.-Overlaet B. J., "Zur Funktion Einiger Urartäischer Bronze-Gegenstände", *IA 19*, 61-66.
- LITTAUER-CROUWEL 1979; : Littauer, M.A., - Crouwel, J. H., *Wheeled Vehicles and Ridden Animals in the Ancient Near East*, Leiden/Köln
- MAAS 1987; : Maas, M., "Helme, Zubehör von Wagen und Pferdegeschirr aus Urartu", *Archaeologische Mitteilungen Aus Iran/20*, 74-84.
- MERHAV 1991; : Merhav, R., "Chariot And Horse Fittings" *Urartu A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.* (ed. R. Merhav), 53-78. Jerusalem.
- MERHAV 1991a; :, "Pairing and Grouping of Chariot and Horse Gear" *Urartu A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.* (ed. R. Merhav), 97-113. Jerusalem.
- ÖZGEN 1979; : Özgen, E., *The Urartian Bronze Collection at the University Museum: The Urartian Armor*, Philadelphia.
- ÖZGEN 1984; : Özgen, E., "The Urartian Chariot Reconsidered: II. Archaeological Evidence, 9th-7th Centuries B.C." *Anatolica XI*, 91-154.
- ÖZGÜÇ 1969; : Özgüç, T., *Altintepe II*, Ankara.
- REHM 1997; : Rehm, E., *Kykladen und Alter Orient*, Karlsruhe.
- SEIDL 1980; : Seidl, U., "Einige Urartäische Bronzezyylinder (Deichselkappen?)", *Archaeologische Mitteilungen Aus Iran/13*, 1980, 63-82.
- SEIDL 1982; :, "Corrigendum zu Einige Urartäische Bronzezyylinder", *Archaeologische Mitteilungen Aus Iran/15*, 101-103.
- SEIDL 1986; :, "Zu Einem Pferde-Pektorale des Ispuni" *Anadolu Araştırmaları X*: 309-315.
- SEIDL 1991; :, "Horse Trappings" *Urartu A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.* (ed. R. Merhav), 79-96. Jerusalem.
- SEIDL 2004; :, *Bronzekunst Urartus*, Mainz.
- SEVIN 2010; : Sevin, V., *Assur Resim Sanatı*, Ankara.
- STROMMENDER 1964; : Strommenger, E., *The Art of Mesopotamia*, London.
- TANABE 1982; : Tanabe, K.-Hori, A.-Hayashi, T.-Miyashita, S.-Ishida, K., *Studies in the Urartian Bronze Objects from Japanese Collections (I)*, *Bulletin of the Ancient Orient Museum*, Tokyo.
- TAŞYÜREK 1975; : Taşyürek, O., "Some Inscribed Urartian Bronze Armour" *IRAQ/37*: 151-155.

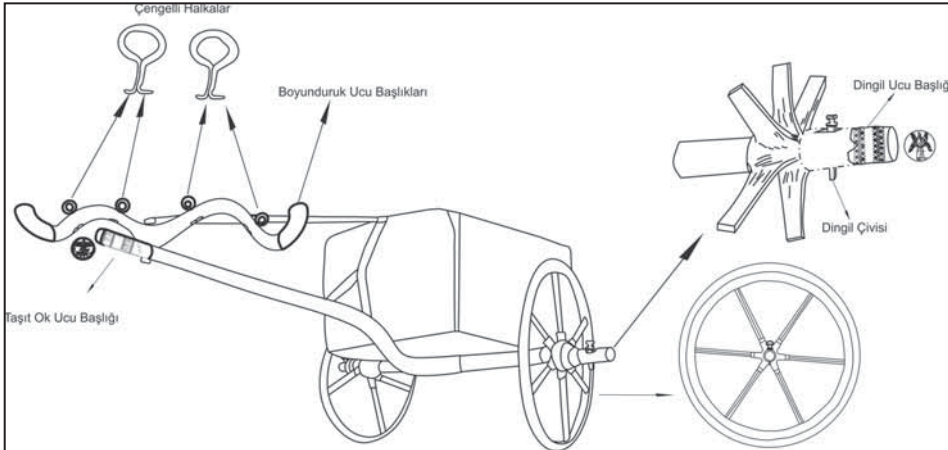
Çizim 1: Dingil ucu başlıkları.

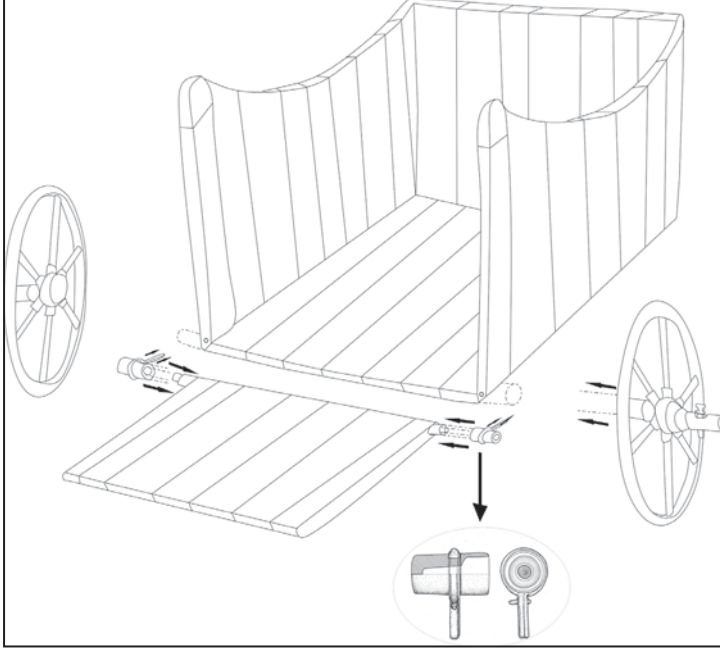
Çizim 2: Taşıt ok ucu başlıkları.

Çizim 3

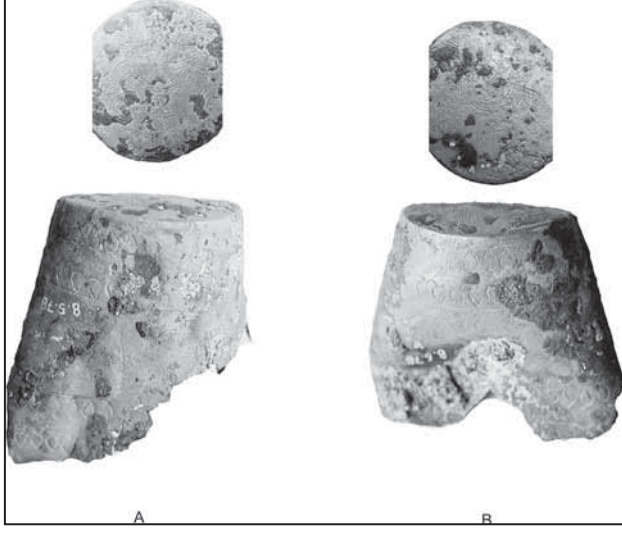
Çizim 4: Taşıt aksamlarının kullanıldığı yerler.

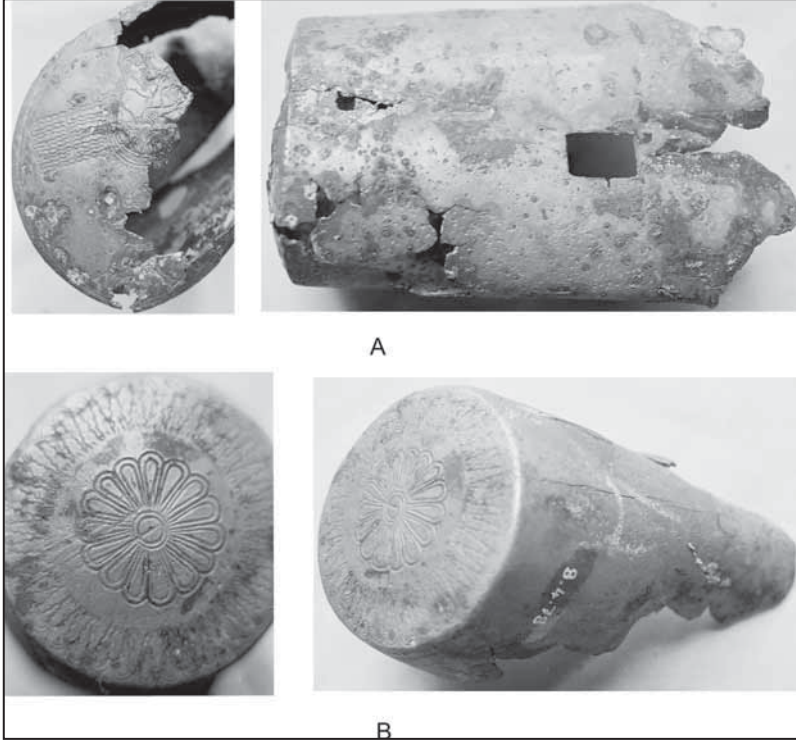
Çizim 5 Halka çengelli menteşenin kasada kullanıldığı yerler.

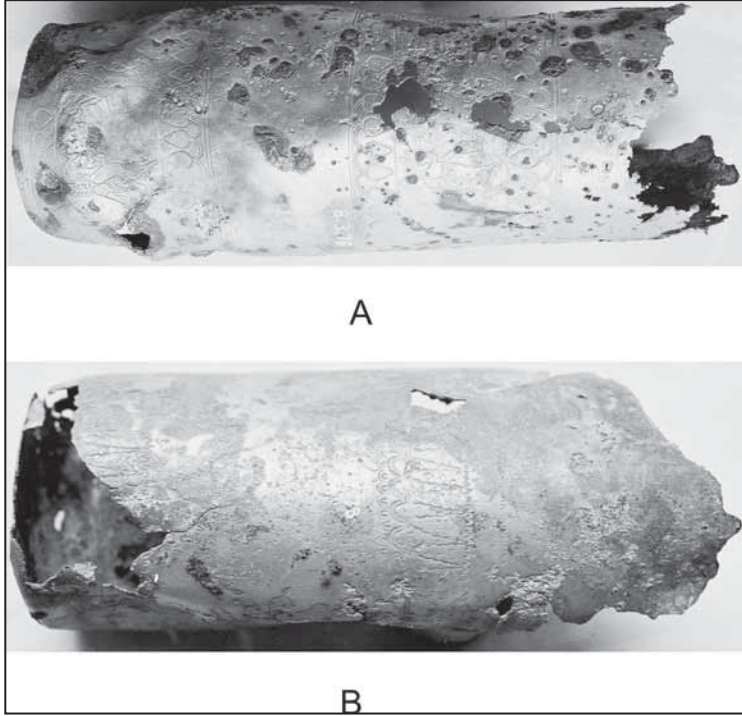
Resim 1: Taşıt aksamlarının toplu görünüşü.

Resim 2: Dingil ucu başlıkları.

Resim 3: Taşit ok ucu başlıkları.

Resim 4: Taşıt ok ucu başlıkları.

Resim 5: Taşıt ok ucu başlığında (Resim: 4/A) detay.

Resim 6: Boyunduruk ucu başlığı.

Resim 7: Çengelli halkalar.

Resim 8: “U” Formlu metal taşıt aksamları ve boyunduruk ucu başlığı.

Resim 9: Halka çengelli menteşeler.

KUZEY BATI ANADOLU VE TRAKYA'DA ERKEN KÜLTİSTİK (KAYA OYMA VE MEGALİT) ANITLAR VE KÜLT ALANLARI PROJESİ 2009 YILI EDİRNE VE KIRKLARELİ YÜZEY ARAŞTIRMASI¹

Engin BEKSAC*

2009 yılı Yüzeysel araştırması Edirne İli Merkez, Lalapaşa ve Süloğlu İlçeleriyle Kırklareli Merkez ve Kofçaz İlçelerinin köylerinde temel olarak kaya oyma ve megalitik anıtlar ile birlikte önemli bir kültistik anıt tipi olan tümölüs alanlarında yoğunlaştırılmıştır. Megalitik anıtlar olarak da dolmenler ve dikili taşlar üzerinde yoğun olarak çalışılmıştır. Bu anıt tipleri dışında tek bir örnek olarak da Yünlüce Köyü yakınlarındaki Kapankaya ilginç bir kaya oyma oluşum olarak tespit edilmiştir. Ayrıca, hayli tahrip olmuş bir kaya oyma disk örneğine Büyünlü Köyü güneyindeki bir dere yatağında rastlanmışsa da, bu oluşumun çok tahrip olması nedeniyle durumunu tayin etmek mümkün olamamıştır.

Yüzeysel araştırmasının açılımı içinde öncelikle Lalapaşa İlçesi, Büyünlü Köyü'nde daha önce ulaşılamamış bulunan İki dolmen alanı incelenmiş ve ayrıca Büyünlü çevresindeki başka alanlarda da çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar esnasında önce Dikilitaş Mevkii'nde bulunan dolmen incelenmiştir. Bu dolmen yüksek ve açık bir alanın ortasında bulunmakta olup, tek odalı ve tek dromoslu tiptedir. Şu anda oda bölümü ve üst kapağı yerinde olsa da, dromos kısmı mevcut değildir.

* Prof. Dr. Engin BEKSAC, Sanat Tarihi Bölümü Başkanı, Fen-Edebiyat Fakültesi, Trakya Üniversitesi, Balkan Yerleşkesi, 22030 Edirne/TÜRKİYE, ebeksac@hotmail.com

¹ 2009 yılı yüzeysel araştırması Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak ekibe İstanbul V Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Uzmanı Ozan Corrado Riyaveç'in katılımıyla, Trakya Üniversitesi Rektörlüğü ve Trakya Üniversitesi TübaP desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, Bu çalışmanın gerçekleşmesi için gerekli izinleri sağlayan Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yöneticileri ve personeline Lalapaşa Jandarma Bölük Komutanlığı'na, Trakya Üniversitesi'nin Rektörü Prof. Dr. Enver Duran'a, Rektör Yardımcıları Prof. Dr. Beyhan Karamanlıoğlu'na, Prof. Dr. Timur Kırgız'a, Prof. Dr. Kemal Kutlu'ya; Lalapaşa Belediye Başkanı Ali Osman Uzman'a, Trakya Üniversitesi, İdari ve Mali İşler Müdürü Yücel Kurtdere'ye, Edirne Anıt Eserler Derneği Başkanı Mustafa Hatipler'e, Avukat Koray Uymaz'a, Bellek Kitabevi'nin sahibi Mustafa Karaca'ya, çamura can veren usta sanatçı Vahdet Malik'e, İdris Kerimler'e, Osman Ocak'a, Ali Dal'a, Gazeteci Abdullah Kılıç'a, Gazeteci Cavit Göçmen'e, Yöre Dergisi sahibi Ayhan Tunca'ya, Yünlüce Köyü Muhtarı Yusuf Eryılmaz'a, Sümer Es'e, Sinan Arı'ya, Üzeyir Sarı'ya, Mustafa Paksura'ya, Sedat Davulcu'ya, Mustafa Serin'e, Cevat Arda'ya, Mehmet Ali Peközel'e, Zülküf Silahşor'a, Yücel Özcan'a, Ahmet Üzer'e, Naif Özdoğan'a, Hüseyin Uslu'ya, Ali Zorlu'ya, Kadir Karaman'a, Fedail Tomruk'a, İsmet Vural'a, Mehmet Enginar'a, Yaşar Küçük'e, Yaşar Tuncel'e, Ali Sezer'e, Nejat Ülker'e, Mehmet Olur'a, Ertan Uysal'a, Ahmet Malik'e, geçmiş ve karanlığı bilgileriyle aydınlatan Ali Dede'ye (Ali Yıldız), ekibimizin elemanları Öğr. Gör. Şule Nurengin Beksac ve Hakan Akıncı ile birlikte Ozan Corrado Riyaveç'e ve Edirne Müzesi Müdürü Hasan Karakaya'ya, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Müzeler ve Dış İlişkiler Daire Başkanı Arkeolog Zülküf Yılmaz'a teşekkür ederek, en derin şükranlarımızı sunmak isteriz.

Daha sonra da Bağlık Mevkii'ndeki dolmene geçilmiştir. Bağlık Dolmeni tek odalı ve tek dromoslu tiptedir. Arka bölüm ve kapak taşı görünmekteyse de, dromos bölümü toprak altında olduğu için belli olmamaktadır.

Büyünlü Köyü'nün kuzeydoğusunda kalan Sıvat yolu Bağlık ayrımının doğu tarafında başka bir dolmenin kalıntılarına rastlanmıştır. İki tarla arasında kalan bu dolmenin çok ağır tahribat nedeniyle durumunu tayin etmek mümkün değildir.

Büyünlü Köyü çevresinde Sıvat Mevkii'nde çist tipi mezarlar bulunan bir mezarlığa da rastlanmıştır. Çok ağır bir çalı örtüsü altında bulunan bu alanın genişliğini tespit etmek şu an için mümkün değildir. Mezarlık içinde yer alan çist tipi gömüler, şiddetli yağmur nedeniyle tesadüfen ortaya çıkmıştır. Bu alanla bağıntılı olan karataşlar veya başka bir deyişle dikili taşlara ulaşmak dikenli çalılar nedeniyle mümkün olamamıştır.

Büyünlü'nün güneyindeki bir dere yatağı içinde çok ağır bir tahribat gösteren kayaya oyulmuş daire biçimli oluşumun niteliğini artık tayin etmek mümkün değildir. Defineciler tarafından tanınamayacak hale getirilmiştir.

Büyünlü'den Hanlıyenice'ye giden yolun - Hanlıyenice'ye gidişle - doğu tarafında bulunan ve dikili taşları teşhis edilen mezarlık alanın artık mevcut olmayan eski bir köy ile ilişkisi muhtemeldir. Bu mezarlık İslâmi özellikler göstermektedir. Tümüyle Karataş kullanılmıştır.

Hanlıyenice'deki Kapaklı Mevkii Dolmeni şu anda bu köy çevresinde ayakta kalmış bulunan tek, fakat çok hasarlı durumda olan bir dolmandır. Tek odalı ve tek dromoslu tipte olduğu fark edilmektedir. Bu dolmenin daha güneyinde bulunan başka bir dolmenin de bir zamanlar mevcut olduğu öğrenilmiştir. Artık tamamen ortadan kaldırılmış bulunan bu dolmenin şu an için izlerini bulmak mümkün değildir.

Hanlıyenice'ye yakın Kuşkayalar ve Asmalı Mevkiileri'ndeki dolmenler de yok edilmiştir. Kuşkayalar Mevkii'ndeki dolmenin sadece arka oda kapak taşı ve bazı taşları tarla kenarında durmaktadır. Bu bölgede artık mevcut olmayan bir başka dolmenin daha var olduğuna dair bazı bilgiler de elde edilmiştir.

Bunlar dışında, Hanlıyenice'de yaşayanlardan, Büyünlü ve Kücünlü (Küçüköğünlü) arasında bir başka dolmen olduğuna dair bilgiler de derlenmiş ve çok büyük olduğu anlatılan bu dolmenin de son on yıl içinde ortadan kaldırıldığı öğrenilmiştir.

Hanlıyenice Köyü yakınlarında bulunan Maşatlık Mevkii'ndeki mezarlık alanı tamamen tahrip edilmiş bulunmaktadır. Bu mezarlığın heybetli taşlarından bazıları hala bir zamanlar dikili oldukları mahale yakın durumda yerde yatar vaziyette bulunmaktadır².

Hanlıyenice Çömlekakpınar yolunun batı tarafında, devamı Yünlüce Merası'nda bulunan geniş bir tümülüs topluluğunun parçası olan iki tümülüse rastlanmış olup, Yünlüce Merası'nda Tepeler Mevkii'de bulunan diğer tümülüsler ile ilişkisi teşhis edilmiştir.

² Bu tahribatı yapan kurumun, eski mezarlık alanının etrafını dikenli çit ile çeviren ve kendi tabelalarını da asan Orman İdaresi olduğu açıkça görülmektedir. Orman İdaresi, DSİ ve benzeri kuruluşların personelinin korumaya özendirilmesi ve iyice eğitilmesi eğitilmesi şarttır.

Yünlüce Köyü Merası'nda Tepeler Mevkii bu tümülüs gruplarının yoğunlaştığı bir yerdir. Bu tümülüs gruplaşmasının güneyinde yer alan Eski Mezarlık dikili taşlarıyla veya bir başka deyişle kara taşlarıyla dikkat çekmektedir. Kuzeydoğu güneybatı yönlü bu taşların içinde bulunduğu alanın İslâmi bir mezarlık olduğu bellidir.

Yünlüce Köyü yakınındaki Kapan Kaya, Çoban Dere'nin hemen yanbaşında yer alan ilginç bir yerdir. Çok ağır bir bitki örtüsü altında olan bu kayalık alan üzerinde insan elinden çıktığı fark edilen ilginç düzenlemeler seçilmektedir. Bu düzenlemeler arasında kaya oyma merdiven benzeri düzenlemelerle birlikte, platform oluşumlarını hatırlatan bir düzenlemenin var olduğu hissedilmektedir.

Fakat bu kayalık alanın gerçek durumu ancak çalılar iyice temizlendikten sonra ortaya çıkacaktır. Bu kayalık alanın doğusuna gelen ve yine ağır çalı örtüsü nedeniyle tam olarak çalılışlamayan kayaç alanda da bazı kaya oyuklarının varlığı gözlenmektedir. Bunların da durumunu ancak çalı örtüsü ortadan kaldırılınca tayin etmek mümkün olabilecektir.

Ayrıca, Yünlüce Merası'nda bulunan Çalıtepe Tümülüsü çevredeki diğer tümülüsler ile irtibat göstermekte olup, çok sayıdaki defineci çukuru bu tümülüs üzerinde yer almaktadır. Dolguda siyah Trak keramiği parçaları görülmektedir.

Yünlüce Köyü'ndeki Yünlüce Ali Baba yatır ve çevresinde büyük kara taşlar ihtiva eden bir mezarlık mevcut olup, Osmanlıca yazılı bazı mezar taşlarına da bu mezarlık alanı dahilinde rastlanmaktadır. Bu mezarlık orjinalinde, muhtemelen yıkıtılmış veya yıkılmış bir dergah veya zaviyenin haziresi içindeki türbesiyle irtibatlı olmalıdır. Burada bulunan Osmanlıca yazılar ihtiva eden bir taşın üzerinde 1139 H. (1726/27 M.) tarihi seçilmektedir. 18. yüzyılın ilk yarısına ait olan bu tarih Lalapaşa ve çevresindeki Osmanlıca kitabeler ihtiva eden mezar taşları bulunan mezarlıklarda da tespit edilen tarihlerle uyum içindedir.

Ortakçı Köyü Merasında kalan Dokuzhöyükler, incelemeye alınmış, burada demir bir mızrak ucu, demir bir kargının sap kısmı metal aksam ile birlikte bir cam kap parçasına rastlanmıştır. Bu buluntular, Edirne Müzesi Müdürlüğü'ne teslim edilmişlerdir. Dokuzhöyükler'in ilginç tümülüs oluşumu dikkat çekici olup, bu bölgedeki önemli bir Trak Dönemi kanıtı olarak yer almaktadır. Dokuzhöyükler ile ilintili olan bir grup tümülüs de Kavaklı Köyü'nün kuzeyinde görülmektedir.

Vaysal Köyü'nde Bağlık Mevkii, Kocakaya Sırtı ve Saksığandere Sırtında büyük kara taşlara sahip mezarlıklar bulunmaktadır. Ayrıca Süleymandanişment ve Hacıdanişment köyleri ile Vaysal'ın meralarının kesişme noktalarında bulunan Cambaz'ın korusu olarak bilinen Mezarlık alanının bir bölümü de ziyaret edilmiştir. Bu doğrultuda bu mezarlık alanı ardında kalan Kiremitli Kışla olarak bilinen mevki de ziyaret edilmiş ve burada geç dönemlere ait bir binanın izleri teşhis edilmiştir.

Vaysal Köyü merasında bazı dolmenler de teşhis edilmiştir. Mandakayalar Dolmeni iki odalı tek dromoslu anıtsal bir dolmendir. Kayalık bir platform üzerinde yer almaktadır. Çevresi de kayalıktır.

Karagöl Dolmeni biri çok büyük diğeri küçük yan yana iki dolmen ihtiva etmektedir. Her iki dolmen de aynı platform üzerinde olup, iki odalı ve tek dromoslu tiptedir. Kurumuş bir gölün yatağı yanında bulunmaktadır. Her iki dolmen de oldukça iyi korunmuş olsalar da bazı elemanlarını kaybetmiştir. Anıtsal bir görünümüleri vardır.

Bu dolmenlerin batısında tahrip olmuş bir başka dolmenin kalıntıları görülmektedir.

Kirazkaya Mevkii Dolmeni harap durumdadır. İki odalı ve tek dromoslu olduğu bellidir. Batısında çist tipi bir düzenleme olup, bu çistin kapağı yan tarafta durmaktadır.

Ömeroba'da Demirkapı Mevkii'ndeki dolmenin hemen yanındaki toprak dolguda Erken Demir Çağı keramiklerine rastlanmıştır. Ayrıca bu mevkide Demirkapı Mezarlığı olarak bilinen mahal teşhis edilmiştir. Tatarlar Köyü'nde de yine Demirkapı olarak bilinen bu mevki kapsamında kalan iri karataşları olan bir başka mezarlık bulunmuştur.

Ömeroba Çeşmeköy yolunda mezarlığı geçince kuzey tarafta bir tümülüs bulunmaktadır. Ayrıca Mezar-tepe Tümülüsleri de dikkat çeken tümülüslerden olup, aralarında yaklaşık 150 m. mesafe bulunan iki tümülüsten ibarettir.

Ömeroba Yoğurtluk Mevkii'nde de Hamdiye Yengenin Kuyusu olarak bilinen mahalde büyük bir dolmenin kalıntılarına rastlanmıştır. Çok büyük olduğu anlaşılan bu dolmenin ana odasının üç yan taşı mevcuttur.

Kırklareli İli, Kofçaz İlçesi dahilinde kalan Terzidere'de yapılan çalışmalarda önemli verilere rastlanmıştır. Bölgenin özgün bir doğası, kültürel kimliği ve önemli arkeolojik verileri olduğu gözlenmiştir.

Terzidere merasında yer alan Yumrukkaya, kalıntılarından anlaşıldığına göre çok büyük bir dolmen olmasına rağmen, şu anda yerinde bir enkaz mevcuttur³.

Kayalık Mevkii'nde bulunan dolmen tek odalı tek dromoslu tipte olup, üst kapağı yakın tarihlerde yana devrilmiştir. Kayalık bir mahalde yer almaktadır.

Topkoru Mevkii'nde bulunan dolmen de bir enkaz halindedir⁴. Hemen yakınında Topkoru höyükleri olarak biline iki tümülüs yer almaktadır.

Kapakkaya Tepesi üstünde yer alan dolmen de tek odalı ve tek dromoslu tiptedir. Diğerlerine göre biraz daha iyi durumda olan bu dolmen de tahrip edilmiştir⁵. Bu tepe üzerinde dolmene yakın bir tümülüs de görülmektedir. Peysaj içinde bu dolmenler ve tümülüslerin birbirleriyle irtibatlı oldukları fark edilmektedir.

Terzidere çevresinde bulunan Kalebayırı'ndaki kara taşlı mezarlık tamamen

³ Yumrukkaya Dolmeni, 2007 de bölgede çalışmalar yapan DSİ ve YSE görevlileri tarafından dinamit kullanılarak havaya uçurulmuştur.

⁴ Topkoru Dolmeni de YSE ve DSİ görevlilerince dinamitlenerek havaya uçurulmuştur.

⁵ Kapakkaya Dolmeni Orman İşletmesi görevlileri tarafından 2008 yılında tahrip edilmiştir.

ortadan kaldırılmıştır. Kartalpınar Sırtı'ndaki kara taşlı mezarlığın ise çok küçük bir bölümü kalmıştır.

Topçular Köyü Merası'nda kalan Mercan Baba Dolmeni oldukça iyi korunmuş durumdadır. Yüksek bir tepenin zirve platformunda Mercan Baba olarak bilinen bir Bektaşî Babası'na ait yatırla birlikte yer almaktadır. Çevrede çist tipi İslâmi mezarların izleri görülmektedir. Dolmen Tek odalı, tek dromoslu tiptedir. Dolmen ve Bektaşî Yatırı arasındaki ilişki aşikar olup, dolmenin Bektaşî geleneğine bağlı bazı ayin ve törenlerde kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Mercan Baba adına yapılmış bulunan türbe de ilginç ve otantik özellikleriyle dikkat çeken bir niteliğe haiz bulunmaktadır.

Topçular Köyü çevresinde ayrıca önemli bir Bektaşî yatırı olan Topçu Baba yatırı ve çok sayıda kara taşlı mezarlık ile birlikte tümülüsler mevcuttur. Topçu Baba yatırı çevresinde yeni mezarların da yer aldığı eski kara taşları olan bir mezarlık mevcuttur. Ayrıca Kocamezarlık, Fındıklık ve Yurtiçi Mezarlıkları da kara taşlarıyla dikkat çekmektedir.

Tatlıpınar Köyü merasında iki dolmen vardır. Kapaktepe Dolmeni oldukça harap durumda olup, tek odalı ve tek dromoslu tiptedir. Yalakarşısı Dolmeni daha iyi durumdadır. Tek odalı tek dromoslu tiptedir. Rumtarla olarak bilinen mahalde de bir tümülüs mevcuttur.

Tatlıpınar Köyü ile irtibatlı olan Koca Mezarlık dev boyutlu kara taşlarla dikkat çekmektedir. Karataşlar arasında Osmanlı mezar taşları da yer almaktadır. Bunlardan ikisi üzerinde 1203 H. (1788/89 M) ve 1235 H. (1819/20 M) tarihleri görülmektedir. Köy içinde ayrıca Kalfa Baba, İbrahim Baba ve Saatman Bab adına üç yatır olup, Kızan Şartlaması olarak adlandırılan bir başka kutsal mekân da bulunmaktadır.

Yukarıkanara Köyü hudutları içinde kalan Hüyükler Tepesi'nin zirvesinde bir tümülüs görünmektedir. Hacılar Mezarlığı da iri kara taşlarıyla dikkat çeken eski bir mezarlıktır.

Yukarıkanara Köyü'nün hemen yanbaşındaki bir tepenin zirvesinde yer alan kale genel özellikleriyle Otonom Krallık Dönemi, Trak Kalelerinin bir örneği gibi durmaktadır. Ayrıca Soğuksu Mevkii Höyükler Tepesi üzerinde tümülüsler bulunmaktadır.

Kırklareli Merkez'e bağlı Karahamza Köyü hudutları dahilinde bulunan Kayaktepe Selverler Mezarlığı büyük kara taşlarıyla dikkat çeken bir mezarlık alanı olup, hemen yanı başında eski bir köyün izlerine rastlanmaktadır.

Karahamza Köyü'ne yakın Kırmızı Bayır üstünde bazı tümülüsler yer almaktadır. Bu tümülüslerin altında da dolmenlerin bulunması muhtemeldir.

Kırklareli Merkez'e bağlı Çayırılı Köyü'nde Kapaklıkaya Mevkii'nde iki odalı tek dromoslu tipte bir dolmen mevcuttur. Ama bazı bölümleri mevcut değildir.

Çayırılı Köyü Kedikayalar Mevkii'nde çist mezarlara rastlanmıştır. Taş dolgulu ve örtü taşları mevcut olan bu mezarlık muhtemelen Ortaçağ süreci ile bağıntılı olmalıdır.

Bu mezarlık Yoğuntaş Köyü'nün arkasında yükselen tepe üzerindeki Polos Kalesi'ne bakan bir pozisyonudur. Çayırli Mezarlığı'nda kara taşlara rastlanırken, Höyükler Sırtı olarak bilinen mahalde üç tümülüs görülmektedir. Bu üç tümülüs dışında çevrede daha küçük tümülüslerin mevcut olduğu da fark edilmektedir.

Çayırli Köyü merasında bulunan Soğucak Mevkii, Pastırmadere Büyük Mezarlık alanında hayli azalmış olsa da abidevi kara taşlar görülmektedir.

Kırklareli İli, Kofçaz İlçesi, Ahmetler Köyü çalışmaları çok zengin veriler ortaya koymuş ve bu köy çevresinin önemini göstermiştir.

Arabacıçeşme Mevkii'nde çeşmenin yukarsına gelen yamaç üzerinde iki basık tümülüs mevcuttur. Fakat bu köydeki en ilginç buluntular Kapakkaya Sırtı olarak bilinen mahalde yer almaktadır. Etraftan alçak dere yataklarıyla kuşatılmış ve konik bir biçimde yükselen bir tepe üzerinde yer alan düz platform üzerinde iki grup dolmen yer almaktadır. Bunlardan kuzeyde olan, birisi büyük diğerleri daha küçük bir kaç dolmenden oluşmuş bir grup teşkil ederken, güneydeki tek bir dolmen olarak ayrı da olsa, esasında bir bütün teşkil edecek şekilde tanzim edilmişlerdir. Tepenin üzerindeki bu düzlük ve çevredeki tepelerin durumu alanın astronomik prensiplere göre tanzim edilgi intibaanı vermektedir. Burada yer alan dolmenler tek odalı ve tek dromoslu tiptedir. Alanda defneci faaliyetinin yoğunluğu bellidir.

Darboğaz Mevkii Dolmeni iki odalı ve tek dromoslu tipin güzel bir örneğidir. Oldukça iyi durumdadır. Kayacık Tepe ve Fırıncı Tepe de tümülüsler görünmektedir. Buralarda dolmenler olduğu da köylüler tarafından ifade edilmektedir.

Kurtbayırı Mevkii'nde yer alan dolmen tek odalı tek dromoslu tiptedir. Uzun planıyla diğer bir çok dolmenden farklı bir görüntüsü vardır.

Höyükbayırı Mevkii ilginç bir oluşum göstermektedir. Bu çevreye hakim yüksek platform üzerinde kuzey tarafta iki tümülüs ile güney tarafta bir dolmen yer almaktadır. Muhtemelen tümülüslerin altında da dolmenler mevcuttur. Açıkta bulunan dolmen ihtişamlı bir görünüşe sahip olup, çevreye hakim bir konumda bulunmaktadır. Tek odalı tek dromoslu tiptedir.

Kapaklı ucu mevkiinde genel görüntüsü ile bir dolmen oluşumunu çağrıştıran çok ilginç doğal bir kaya oluşumu mevcuttur. Bu kayalık alan direkt olarak Kula Köyü'ne bakmaktadır.

Kapakkaya sırtının alt kısımlarında bir başka dolmenin kalıntlarına ulaşılmıştır. Taş dolgusu mevcut olan bu dolmenin üst ve yan kapak taşları çökmüştür. Tek odalı ve tek dromoslu olduğu fark edilmektedir.

Şabanınhöyükleri Mevkii, Ahmetler Köyü'nün zengin arkeolojik yapılaşması içindeki en farklı yerlerden biridir. Bu mevkide çok sayıda dolmen ve tümülüsten oluşan ilginç bir kültistik alan oluşumu görülmektedir. Bu oluşumun en ucunda güney güneydoğu yönünde yer alan Plačka Tepesi yüksek bir tümülüs olup, ağır bir defneci

faaliyeti göstermektedir.

Plačka Tepesi'nden yukarı doğru çıkan eğimli yol üzerinde yer alan üç tümülüs Şabanın Höyükleri olarak bilinen alanın tam merkezinde yer almaktadır. Bu üç tümülüsten ikisi hayli yüksek olup, ağır defneci faaliyeti göstermektedir. Kuzeyde kalan üçüncü tümülüs ise hayli basık kalmıştır. İlginç bir diziliş sergilemektedirler.

Bu üçlü grubun kuzey batısında yer alan bir başka alanda da ilginç bir oluşuma rastlanmaktadır. Bu mahaldede merkezde olan bir dolmen ve çevresinde ilginç bir yerleşim biçimi sergileyen dört tümülüs mevcuttur. Bu tümülüsler güneydoğu kısmında kalanlara göre çok basık olmakla birlikte ilginç özellikler sergilemektedirler.

Merkezde yer alan tümülüs defneci faaliyeti nedeniyle hayli tahrip olmuş vaziyettedir. Tek odalı ve tek dromoslu olduğu fark edilmekte olup, defneciler tarafından kazılan toprak yığını içinde Erken Demir Çağı keramik parçalarına rastlanmaktadır.

Dolmen güney yönüne bakmakta olup, hemen doğusunda küçük basık bir tümülüs ile birlikte bu basık tümülüsün kuzey doğusu ve güney doğusunda ikişer basık tümülüs daha mevcuttur. Kuzeydoğudaki tümülüs defneciler tarafından açılmış olup içinden iri kayalardan oluşan çist benzeri bir yapı ortaya çıkartılmış bulunmaktadır.

Dolmenin batı tarafında ise, bir başka tümülüs yer almaktadır. Bu şekliyle alanın ilginç bir kült alanı olduğu aşikardır. Esasında, günümüzde orman içinde kalmış olmasına rağmen çevreye hakim yüksek bir platfor oluşturduğu bellidir.

Şabanınhöyükleri Mevkii esasında erken bir kaleye de çok yakın olup, Küçükkale Mevkii olarak bilinen alanla da irtibatlıdır. Bu derin yarlar arasında bulunan yüksek mahalde de taş dolguları belli olan çok sayıda tepecik ve çeşitli boyutlarda basık tümülüs oluşumu görülmektedir. Alanın dik kayaç konumu ve yoğun bitki örtüsü nedeniyle boyutlarını ve niteliğini tayin etmek hayli zordur.

Ahmetler Merası içinde kalan Dokuzhöyükler veya Akmezar Mevkii olarak bilinen mahalde ve ayrıca, Kayacık Mevkii olarak bilinen mahalde benzeri bir tümülüs oluşumu bulunduğu dair bilgiler edinilmiştir.

Şabanınhöyükleri Mevkii ile irtibatlı olan bir başka dolmen daha vardır. Bu dolmen merkezi alanın kuzey kesiminde yer almaktadır. Tek odalı ve tek dromoslu tipte olan dolmenin taşları devrilmiştir. Ama ana özelliklerini çok iyi korumuştur. Bu dolmenin kuzeybatısında yer alan Arıkbayırı Tümülüsü yüksekçe bir tümülüs olarak dikkat çekmektedir.

Güllükarı Mevkii Dolmeni ulaşılması ve bulunması hayli güç bir konumdadır. Çalı ve bitki örtüsü altında kalmış olan bu dolmenin teşhis edilmesi dahi çok zor olmuştur. Orman açma çalışmaları nedeniyle hayli tahrip olmuştur. Önemli ölçüde toprak altında kalmış olan dolmen iki odalı tek dromoslu tip intibamı vermektedir. Muhtemelen yanında daha küçük bir dolmen daha var gibi görülmektedir. Dromos dışındaki dış taşları durmaktadır.

Kurudere Bağlıkdere Çatağı Dolmeni çukur bir alan içinde bulunmaktadır. Bu yönüyle benzeri bir çok dolmenler farklı bir durum sergilemektedir. Eski Kırklareli At yolu yanından geçmektedir. İki odalı tek dromoslu tiptedir.

Ahmetler Merası'nda yer alan Yağmurbaba Yatırı ve yanındaki mezarlıkta görkemli kara taşlar mevcut olup, buranın Ahmetler'de yaşayanların atalarının ilk mezarlığı olduğu teyit edilmekte⁶ ve Bektaşî kimliği netlikle ortaya konmuş bulunmaktadır. Buna benzer bir başka mezarlık ta Dağlı Mezarlığı olup, bu mezarlıkta da kara taşlar dikkati çekmektedir.

2009 yılı çalışmalarında ağırlık Yıldız Dağları Bölgesi'ne verilmiş olup çok sayıda değişik dolmen saptanmış ve dolmenlerin olduğu kadar tümülüslerin de Kültistik yönleri de açıklık kazanmış bulunmaktadır. Ayrıca, Trakya'da menhir olduğu iddia edilen taşların eski mezarlıklara ait mezar taşları olduğu durumu da açıklık kazanmıştır. Bu minvalde, Eski Hristiyan mezarlıkları yanında, İslâmi olan mezarlıkların da daha çok Bektaşî mezarlıkları olması durumu netleşmiştir. Bu konuda yerli halkın bilgisi de çok net ve kesindir.

Trakya Dolmenleri konusunda da 2009 yılı çalışmaları önemli veriler ortaya koymuş olup, dolmenlerin içinde yer aldıkları peysaj ile bütünleşmesi ve bu peysajın dolmenleri yapanlar tarafından bizim şu anda değerlendirdiğimizden çok farklı değerlendirilmiş olduğu hususunu netleştirmiştir. Ayrıca, 2009 yılı çalışmaları bazı alt farklılaşmalarla da olsa, Trakya'daki dolmenlerin genel nitelikleriyle Güney Ufkuna göre teşkilatlandırıldığını kanıtlamış bulunmaktadır.

Bu noktada, tam güneye odaklı dolmenler yanında güneydoğu ve güneybatı odaklı dolmenlerin çok az da olsa mevcudiyeti, arkeoastronomik açıdan önemli veriler ortaya koyarak, dolmenlerin Güney Ufku'na odaklı yapılmalarının bazı astronomik olaylara bağlı bulunduğunu net bir biçimde göstermiş bulunmaktadır. Bu oluşum da Güneydoğu, Güney ve Güneybatı aralığı ile, tümüyle Trakya'nın kış süreci ile bağıntılı takvimsel bir döngü içindeki astronomik ve kültistik açılımlara işaret etmektedir. Böylece Doğu Trakya Dolmenleri'nin Kış Döngüsü ile yakın bir ilişkisi bulunduğu ve özellikle bu süreç içinde şekillenen ayinsel bir kimlik taşıdıkları da netlik kazanmıştır. Yaz Döngüsü ile bağlı Kuzeybatı, Kuzey ve Kuzeydoğu aralığı ise dolmenlerin ardına gelen bölümdeki aks açılımla ilintilidir.

Bunlar dışında, podyum üzerinde yer alma ve bir akarsuya yakın olma gibi özellikler aynen diğer örneklerdeki gibi olsa da, Kofçaz dahilindeki tüm köyler ve özellikle

⁶ Kırklareli İli, Kofçaz İlçesi, Ahmetler Köyü'nde yaşayan bir Bektaşî Dedesi olan Ali Dede (Ali Yıldız) ile yaptığımız görüşmede bu duruma işaret ettiğimizde, 'Bunlar bizim neslimizin mezarlarıdır.' diyerek konuya açıklık getirmiştir. Ali Dede ayrıca, başındaki yeni mezar taşında açıkça belirtildiği gibi bu yatrın Bektaşî kimliğini ve Yağmur Duaları kadar Hidrelles'den sonraki aşamada ve 25 Mayıs'dan sonra yapılan Kurbanlarla da pekiştirilmiş olan kutsiyetini ve bu mezarlığın Ahmetler'de yaşayanların atalarının ilk mezarlığı olduğunu da açıkça dile getirmiştir (14 Eylül 2009 özel görüşme).

de Terzidere ve Ahmetler Köyleri çevresindeki hiç bozulmadan kalmış peysaj oluşumu içinde, dolmenlerin esasında basit birer mezar anıtı olmaktan çok, geniş bir kültistik teşkilatın parçası olduğunu ve teşkilatın da kültistik açıdan bir tür ayinsel ve törensel işleve bürünerek, bir tür sunak mahiyeti ortaya koyduğunu göstermiştir. Bu niteliğiyle dolmenler arkeoastronomik olduğu kadar sembolik ve kültistik arkeoloji açısından önemli bir ivme kaynağı teşkil edecek bir anıt tipine de dönüşmüş bulunmaktadır.

Ahmetlerdekililer ile birlikte, Topçular ve Terzidere'deki dolmen oluşumunun da peysaj içinde bir bütünleşme sergilediği belli olmaktadır. Genel nitelikleri itibariyle bu oluşumun Edirne'ye bağlı Lalapaşa İlçesi sınırları dahilinde kalan Hacıdanışment (eski adıyla Çöke) yerleşmesinin kuzeyinde bulunan Muhyittin Baba Tepesi ile yakın bir irtibatları bulunduğu bellidir. Bu tepe Kofçaz'ın bu kesiminden netlikle görülebilmektedir. Bu özelliğiyle de önemli bir kutsiyete haiz olan tepenin bölgedeki dolmen oluşumu ve Kutsal Coğrafya ile irtibatlı kılınmış olduğu da aşikardır. Genellikle yüksek mahallerde bulunan dolmenlerin yapıldıkları süreçlerde de jeomansi prensiplerine göre tanzim edilerek, bu kutsal coğrafya ile irtibatlı kılındıkları görülmektedir.

Bu bölgelerde jeomansi prensiplerine göre yapılanma ve Kutsal Coğrafya dahilindeki Sembolik Peysaj algılama biçimi daha sonraki süreçlerde de sürdürülmüş gibi gözükmemektedir. Özellikle bölgede yaşamış ve yaşamakta olan Bektaşî geleneği içinde önem taşıyan yatırlar ve kutsal mekânların da eski kutsal oluşumu aynen sürdürdüğü bellidir. Özellikle 16. yüzyılda yaşamış olan Muhyittin Abdal gibi önemli bir Kalenderi Bektaşî ulu kişinin türbesi ve tekkesinin bulunduğu Muhyittin Baba Tepesi'nin diğer önemli tepelerle ilişkili durumu bunun güzel bir yansımasıdır. Halk arasında henüz yaşamakta olan bazı anlatılardan da bu durum çok iyi teşhis edilebilmektedir.

Bu peysaj oluşumu haricinde, dolmenler ve Kutsal Bektaşî Mekânları arasındaki yakın ilişki de artık açıkça teşhis edilebilmektedir. Bu durum sadece Kofçaz için değil, Doğu Trakya'da dolmenlerin bulunduğu başka yerler için de açıkça teşhis edilen bir durumdur. Dolmenlerin bölgenin Bektaşî inançları ve ayinlerinde önemli bir rol üstlenmiş olduğu da gözlenmekte ve özellikle dolmenlerin bir tür Kefaret Taşı işlevi üstlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Benzeri bir durum kaya sunakları ile de irtibatlı olarak, ülkemiz sınırları dışında, artık Bulgaristan sınırları dahilinde kalan Demirbaba Tekke⁷ ve benzer bir çok yer için de geçerlidir⁸.

Kaya Sunakları'nın önemi açısından 2009 yılında tespit edilen Yünlüce Köyü yakınındaki Kapankaya bu araştırma süreci için ilginç bir buluntu olup, daha detaylı araştırmalara konu olabilecek özellikleriyle ilgi çekici bir niteliğe haizdir. Kapankaya'nın işlevi ve kimliğinin tam olarak ortaya konabilmesi için daha detaylı çalışmalar yapılması gereklidir.

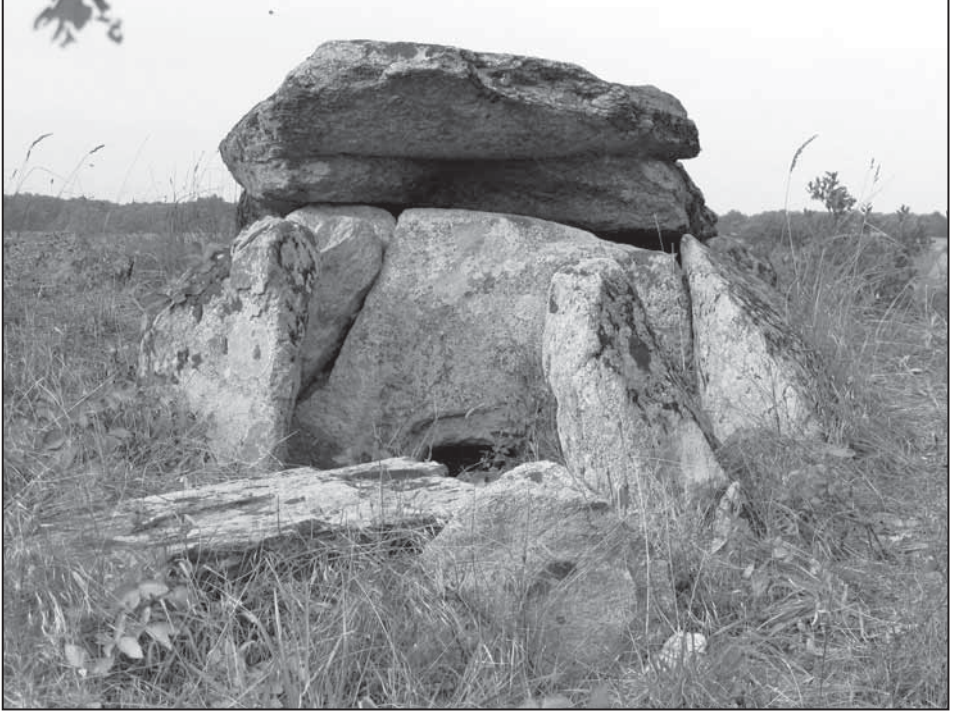
⁷Georgieva, I. 1998;Gergova, D. 2004; Teodorov, E.K. - Gergova, D. 2006.

⁸Karamikova, M. 2002; Mikov, L. 2008.

KAYNAKÇA

- AYAR, M. *Bektaşilikte Son Nefes*. İstanbul, 2009,
- BARALE, P. *Il Cielo Del Popolo Del Faggio. Sole, Luna E Stelle Dei Ligurs Bagienni*. Pollenzo, 2005,
- BEKSAÇ, E. 'Kuzey Batı Anadolu Ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma Ve Megalit) Anıtları Ve Kült Alanları Projesi' 'Edirne ve Kırklareli İlleri 2004 Yüzey Araştırması', *23. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, Ankara 2006, s.283–292, 'Kuzey Batı Anadolu Ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma Ve Megalit) Anıtları Ve Kült Alanları Projesi 'Edirne ve Kırklareli İlleri 2005 Yüzey Araştırması', *24. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Çanakkale, 2006, Cilt 1, Ankara 2007, s.183–200,
- 'Kuzey Batı Anadolu Ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma ve Megalit) Anıtları Ve Kült Alanları Projesi 'Edirne ve Kırklareli İlleri 2006 Yüzey Araştırması', *25. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Kocaeli, 2007, Cilt 3, Ankara 2008, s.71–84
- Kuzey Batı Anadolu Ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma ve Megalit) Anıtları Ve Kült Alanları Projesi 'Edirne ve Kırklareli İlleri 2007 Yüzey Araştırması', *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 2008, Cilt 1, Ankara 2009, s.181-190,
- CHRISTOV I, *Rock Sanctuaries of Ancient Thrace*. Sofia,
- DELEV, P. 'Problems Of The Thracian Megalithic Culture', *Pulpudeva*, 3, 1980, s. 187-192,
- FOL, V. *Megalitni I Skalno-Izucheni Pametnitsi V Drevne Trakiya*. Sofia, 2000, *Skalni Topoi Na V'yara*. Sofia, 2007,
- GARCIA SANZ, C. *El Megalitismo En Huelva*. Huelva, 2009,
- GERGOVA, D. *Sboryanovo*. Sofia, 2004,
- GEORGİEVA, I. *Bulgaristan Alevileri Ve Demir Baba Tekkesi*. İstanbul, 1998,
- HEATH, R. *Güneş, Ay Ve Dünya*. İstanbul, 2003,
- ILIEV, S. 'La Culture Megalithique En Bulgarie', *Les Megalithes*, St._Pons de Thomieres, 2007, s. 29-36,
- JOUSSAUM, R. *Des Dolmens Pour Les morts*. Poitiers, 1985, *Les Charpentiers de la*

- Pierre*. Paris, 2003,
- KARAMIKOVA, M. *Prikazka Za Osman Baba*. Sofia, 2002,
- KOLEV, D. et al. 'The Orientation Of Dolmens In Bulgaria', Kostov, R.I-Gaydarska, B., Gurova, M: *Geoarchaeology And Archeominerology*. Sofia, 2008, s. 159-174,
- MACKIE, E. *The Megalith Builders*. Oxford, 1977,
- MARAZOV, I. *Between Medusa And Helios*. Sofia, 2007,
- MARKOV, V. *Kulturno Nasledstvo I Priemstvenost*. Blagoevgrad, 2007,
- MARKOVIN, VI *Cüce Evleri İşpunlar*: Ankara, 2008,
- MIKOV, L. *Bulgaristan'da Alevi_Bektaşî Kültürü*. İstanbul, 2008,
- PENNICK, N. *Celtic Sacred Landscape*. London, 2000,
- PROVERBIO, F. *Archeoastronomia*. Milano, 1989,
- RADUNCHEVA, A. 'Prehistoric Rock Sanctuaries In The Eastern Rodopes And Some Other Mountain Regions In Bulgaria', Kostov, R.I-Gaydarska, B., Gurova, M: *Geoarchaeology And Archeominerology*. Sofia, 2008, s.180-184,
- RUGGLES, C. *Ancient Astronomy*. Santa Barbara, 2005,
- SCARRE, C. 'A Place Of Special Meaning Interpreting. Prehistoric Monuments In Landscape', David, B.-Wilson,M.: *Inscribed Landscape*. HoNo.lulu, 2002, s. 154-176,
- TEODOROV, E.K.- Gergova, D *Prabvlgarski I Trakiski Sledi*. Sofia, 2006,
- TILLEY, C. *The Materiality Of Stone*. Oford, 2004,
- Tilley, C. – Bennet; W 'An Archaeology Of Supernatural Places: The Case Of West Penwith', *Journal Of Royal Anthropological Society*, London, 7, 2001,s. 335–362,
- TRIANDAFYLLOS, D. 'Les Monuments Megalithiques En Thrace Occidentale', *Pulpudeva*, 4, 1980, s. 145-163, 'Les Sanctuaires En Plain Air Dans la Region Des Cicones', *Thracia Pontica*, III, 1985, s. 129-134,
- URTANS, J. *Ancient Cult Sites Of Semigalia*. Riga, 2008,
- VARNER, G. R. *Menhires, Dolmen And Circles Of Stone*. London, 2004,
- ZYLMANN, D. *Das Ratsel der Menhire*. Mainz-Kostheim, 2003.

Resim 1: Darboğaz Dolmeni , Kofçaz Kırklareli.

GİRESUN İLİ VE GİRESUN ADASI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMALARI: 2009

Ertekin M. DOKSANALTI*
Erdoğan ASLAN
İ. Mete MİMİROĞLU

Karadeniz Bölgesi'nin, Doğu Karadeniz Bölümü'nde yer alan Giresun İli ve çevresi çok iyi tanınmamakla birlikte önemli arkeolojik kalıntılara ve kültür varlıklarına sahiptir. Antik dönemde Giresun İli sınırları içinde, özellikle kıyı hattına kurulmuş, Kerasous/Pharnakeia (Giresun), Zephyrion (Ulu Burnu/Çam Burnu), Tripolis (Tirebolu), Arguria (Halkavala), Philokaleia (Görel), Koralla (Görel Burnu) ve Kordyle (Akçakale) gibi önemli Grek koloni kentleri, kale kentleri ve gemiler için liman-demir atma- merkezleri bulunmaktadır (Çizim: 1).

Themiskyra/Terme, Side/Bolaman ve Sidenos/Bolaman Çayı'ndan Armenia Minor'a dek olan bölge, Pontos'un doğu bölümü olup, Paryadres (Parkhal/Parkhar) Canik Dağları geniş ölçüde alanı kaplar. Ordu, Giresun ve Trabzon İllerini kapsayan Pontos'un bu bölgesi, antik dönemde Grek Koloni şehirlerinde yaşayan Greklerden çok, zaman zaman birbirleri ile mücadele eden yerli halkların egemenlik bölgesi olma özelliğini taşımıştır. Her ne kadar arada kalan antik dönem kalıntıları Grek, Roma ve Bizans karakteri taşısa da, Herodotos ve Ksenophon'dan itibaren bölge ve bölgenin yerli halkları ile ilgili oldukça değerli bilgiler, antik literatür aracılığı ile günümüze ulaşabilmiştir¹. Bu bilgiler, bölgenin sadece coğrafi özelliklerini değil, aynı zamanda gerek bölge halkı ve gerekse buradaki Greklerin yaşam şekillerini de açıklayan önemli verilerdir.

* Yard. Doç. Dr. Ertekin M. DOKSANALTI, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Konya/TÜRKİYE. ertekin96@selcuk.edu.tr
Erdoğan ASLAN, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Konya/TÜRKİYE.
İ. Mete MİMİROĞLU, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Konya/TÜRKİYE.
Çalışmalarda Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Uzmanı sayın Şehzad Altunakar görev yapmıştır.

Araştırmalar sırasında, çalışmalarımızı destekleyen Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Giresun Valisi Sayın Mustafa YAMAN'a, Giresun Vali Yardımcısı Sayın Süleyman ÖZÇAKICI'ya, Giresun İl Kültür ve Turizm Müdürü Sayın Emin YILMAZ'a ve Giresun Müze Müdürü Sayın Hulusi GÜLEÇ ve Sayın Gazanfer İLTAR, İbrahim KARAOĞLAN ve İlke EKİZOĞLU'na teşekkür ederiz.

¹ Strabon'un (Strabon XII. 3. 20-27), Homeros'un (Homeros II. II. 856-857) "gümmüşün çıktığı çok uzak Alybe'den" ifadesini değerlendirdiği, Alybe'nin Pontos'da olduğu ve Alybe isminin zamanla Khalybe olarak değiştiği şeklindeki yorumlarını içeren satırlarına göre, Klasik Çağlar için, Pontos'un bu bölgesi ile ilgili edebi bilgilerin Homeros'tan itibaren olduğu düşünülebilir.

Dar sahil ve dağlık bir topografik yapıya karşın, Karadeniz'in bu bölgesinde kısmen birbirine komşu kısmen de iç içe geçmiş durumda yerli halklar, küçük yerel krallıklar halinde varlıklarını uzunca bir süre sürdürmüşlerdir²:

Themiskyra/Terme'den Pharnekeia'nın karşısındaki Paryadres Dağları'na dek olan alanda Khalybes/Khaldaioi halkı (Herodotos, His. 1,28; Ksen. Anab. IV.3.4; Strabon, Geo. XII.3.19; Plinius NH. VI.4.II); Kotyra (Ordu) ve Kerasos (Giresun) dağlarından Tripolis'e (Tirebolu) neredeyse Trapezousiz teritoriumunun başladığı Philokaleia (Görel) üzerindeki tepelere dek Paryadres dağ silsilesi boyunca Mossynoikoi halkı (Herodotos His. 3,94,2; 7,78; Ksen. Anab. V.4.11-13; Strabon, Geo, XII.3.18); Pharnakeia ve Trapezousia teritoriumundan Armenia Minor'a dek Makrones/Sannoi yada Drillai ve Tiraben halkları (Herodotos His. 2,104,3; 3,94,2; 7,78; Ksen. Ana. IV.8.1-9; Strabon, Geo XII.3.18; Diod. Sic., Bib. His. XIV.29- 30) yaşamıştır³.

Antik literatürde geniş ölçüde ifade edildiği üzere (Strabon, Geo., XII. 3.19) Pontos'un bu bölgesi dağlık ve ormanlık olup kıyıdaki düzlük alan ve sahil oldukça dardır. Bu coğrafi koşullar, bölge için hem avantaj hem de dezavantaj olmuştur. Öncelikle çok dar olan kıyı, kentlerin belirli bir ölçüden sonra gelişmesine engel olmuştur. Buna karşın yüksek dağlar ve ormanlık arazi, savunma için önemli bir avantaj sağlamıştır (Plutarchos. Luc. XIX.1)⁴. Bu yapıdan dolayı bölge genel anlamda tarihi boyunca yabancı istilacılardan çok birbirleri ile mücadele eden küçük krallıklar şeklinde yaşamını sürdürmüştür (Ksen. Anab. IV.5- 30).

Dar sahilin hemen ardından başlayan dağlar, günümüzdeki gibi, ormanlar ile kaplıydı ve bu durum özellikle tekne yapımında kullanılan kereste açısından bölge için her dönemde önemli olmuştur. Bölge ile ilgili elde ettiğimiz diğer önemli bir veri dağların demir, gümüş gibi madenlerle dolu olması ve bölge halklarının bu madenleri başarı ile işlemeleridir⁵ (Ksen. Anab. V.5.1; Strabon, Geo., XII.3.19; Plin. NH. VI.3.11; Anonymi-Arriani, ut ferter- Per. Pont.Eux. 31 str. 1- 2). Bunun yanı sıra yerleşimler ve bölge halkları Karadeniz'in tüm nimetlerinden büyük ölçüde faydalanmışlardır. Bu bölgede yapılan balıkçılık faaliyetleri özellikle Strabon (Strabon, Geo. XII. 3. 19) tarafından ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Ksenophon'un ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Doğu Pontos, birinci binde genelde farklı isimlerle anılan otokton halkların yarı bağımsız yaşadığı bir bölgedir. M.Ö. 7. yüzyılda Karadeniz'de görülmeye başlanan Grek Koloni kentleri bir süre sonra Doğu

² Bölge halkları ve gelenekleri ile ilgili antik kaynaklardan elde edilen veriler, M. Arslan tarafından oldukça ayrıntılı olarak çalışılmıştır: Arslan 2007, 31- 38.

³ Müller 1997, 110- 112, 176, 182, 201; Arslan 2007, 32, figür 3.

⁴ Arslan 2007, 37, 362, dip not 1631.

⁵ Bölge halklarından Khalybes'ler çıkardıkları demiri mükemmel çelik yaptıklarından dolayı çeliğe antik dönemde Khalyps denir: Arslan 2007, 35.

Pontos'a dek ulaşmıştır. Ancak M.Ö. 6. yüzyılda temelde tüm Anadolu gibi Büyük Pers Krallığı'na bağlıdır. Helenistik Dönemde Mithridates I Ktistes'in Pontos Krallığı'nın kurulmasıyla merkezi önce Amaseia daha sonra Sinope olan güçlü bir birlik oluşmaya başlamıştır. Mithridates I ile başlayan devletleşme süreci Mithridates VI zamanında doruğa ulaşmış, krallık Roma Devletini uzunca bir süre tehdit edecek bir imparatorluğa dönüştürülmüştür.

Bu dönemden itibaren, bölgenin tarihsel süreç içinde gelişimi önce Helenistik Pontos Krallığına, daha sonra Mithridates VI'nın Romalılara yenilmesiyle, Roma İmparatorluğu ardından da Bizans İmparatorluğuna bağlı olmuştur. 1204'te 4. Haçlı seferi ile İstanbul'un Latinler tarafından ele geçirilmesi sonucu, İmparator'un Trabzon merkezli Trabzon Rum Devleti'nin kurulması bölgenin hızlı bir şekilde gelişmesine sebep olmuştur⁶. 13. yüzyılda Giresun civarına yerleşen Çetmiler ile Bizanslılar arasında meydana gelen mücadele ile bölge yavaş yavaş Türk hakimiyetine girmeye başlar. 1461 yılında Trabzon ile birlikte Giresun ve tüm bölge Osmanlı hâkimiyetine girmiştir⁷.

2009 YILI ÇALIŞMA ALANLARI

- Giresun/Aretias- Khalkeritis Adası
- Gedik Kalesi
- Bulancak Kaya Oyma Yapı Kompleksi

GİRESUN/ARETIAS- KHALKERİTİS ADASI (Çizim: 2; Resim: 1)

Doğu Pontus Bölgesinin önemli yerleşimlerinden biri olan antik Kerasous (Giresun) Kenti'nin 1.7 km. açığında bulunan Aretias Adası, Doğu Karadeniz'de antik dönemde ve ortaçağda yerleşime sahne olmuş tek adadır. Ada yaklaşık 40.000 m² yüzölçümüne sahiptir. Denizden en yüksek noktası 24.5 m. olan ada üzerinde Klasik Döneme ve Ortaçağa ait kalıntılar bulunmaktadır.

Günümüze ulaşabilen sınırlı sayıdaki Grek ve Roma Dönemi kalıntı ve izlerine karşın, antik literatür bu küçük ada konusunda oldukça değerli bilgiler sunmaktadır.

Ada'nın yerleşim ve kullanım süreci, hemen karşısında bulunduğu, Kerasus Kenti ile ilişkilidir. Ksenophon'un, M.Ö. 5. yüzyılın sonunda, Kerasus'u Sinope'ye bağlı bir Yunan koloni kenti olarak tanımlaması, kente olan yakınlığı ve stratejik özellikleri göz önüne alındığında⁸, adanın da bu dönemde iskân görmüş olabileceğini akla

⁶ Miller 2007, 11.

⁷ Öreç 2009, 43.

⁸ Grek göçmenlerin şehirlerini kurarken belirli noktalara dikkat ettiği gözlenmektedir. Panaztepe, Milet, Mytilene, Myndus ve daha bir çok antik kentte görüldüğü üzere, savunması kolay Akropol konumuna uygun bir yarımada, denize yakın bir tepe yada anakaraya yakın bir ada, liman için uygun bir koy ve ticarete elverişli kavşak noktaları yerleşim yeri seçiminde etken unsurlardır. Bu özelliklerin tümünü Ares Adası'nda bulmak mümkündür: Müller 1997, 311.

getirmektedir.

M.Ö. 3. yüzyılda Rhodos’lu Apollonios, Argonautlar’ın yolculuğunu anlattığı eserinde, deniz seviyesine yakın olan adadan ve burada Amazon Otrere ve Antiope’nin Savaşa giderken Ares’e adadığı tapınak ile Amazonların üzerinde savaş tanrısı için at kurban ettikleri siyah bir kaya-sunaktan bahseder (Apoll. Rhod. Argonautica II. 1165-1174). Aynı zamanda adanın ıssız kıyısına yerleşmiş ve insanlara saygısız olmayan sayısız kuşları ve bir günlük kürek mesafesindeki Ares Adası’ndaki Ares’in kuşlarının Argonautlar ile olan mücadelesini anlatır (Apoll. Rhod. Argonautica II. 1030- 1230).

Plinius (VI.13.32), “*Pharnekeia Kenti’nin hemen karşısında, Greklerin Ares Adası adını verdiği ve Mars için ayrılmış olan Khalkeritis Adası bulunur; söylediklerine göre buradaki kuşlar yabancı insanlara kanat çırparak saldırır*” ifadesi ile bu adayı tanımlar⁹.

Pseudo-Scymnus (Ps.-Scymnus, Ad Nic. Reg., 911- 913) ve Arrianus (Arrianus, Per. Pon. Eux., XVI.4), Ares Adası’nın Pharnakeia’ya olan uzaklığını ve yerini tarif ederler. M.S. 2.yüzyılın ilk yarısında Karadeniz’deki Roma garnizonlarını denetlemek amacıyla seyahate çıkan Arrianus, adadan Ares Adası olarak söz eder ve Pharnakeia’ya 30 stadia uzakta olduğunu ifade eder.

Özetle antik literatür, bu küçük adaya, Grek Dönemi’nde ‘Ares’, Roma İmparatorluk Dönemi’nde ‘Khalkeritis’ adası denildiğini; Pharnakeia’nın hemen karşısında yer aldığını; Ares’e adanmış bir tapınak olduğunu ve Amazonların burada siyah bir taşta tapındığını bildirmektedir. Bu bilgiler adanın yerinin ve isminin belirlenmesinde temel dayanak noktaları olmuştur.

Bu verilerin ardından ada konusunda antik literatür uzunca bir süre sessizdir. Ancak 1204’te 4. Haçlı seferi ile İstanbul’daki Latin işgali sonucu, Komnenoslar Hanedanlığı’nın Trabzon merkezli yeni devleti kurmaları, bölgenin hızlı bir şekilde gelişmesine sebep olmuştur¹⁰. Bu dönem, aynı zamanda bölgede ilk Türk akınlarının ve egemenlik sürecinin de başlangıcıdır. Bu süreçte Adada da önemli imar faaliyetlerinin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Trabzon Pontus İmparatoru Alexius II Komnenos (1297- 1330) Dönemi’nde Ada surları inşa edilmiştir¹¹.

13. yüzyılda Giresun civarına yerleşen Çepni Türkleri ile Bizanslılar arasında meydana gelen mücadele kent ile birlikte adayı da etkilemiş olmalıdır. Giresun açıklarında batan bir gemi yüzünden Selçuklular ve Bizanslılar arasında meydana gelen çatışmalar

⁹ Antik literatürde birçok kere ifade edildiği üzere, günümüzde de bu küçük adayı üreme ve yaşam alanı olarak kullanan bazı deniz kuşları, özellikle üreme zamanında, yaklaşanlara tehditkar şekilde kanat çırpıp, çığlık atmakta hatta saldırırlar.

¹⁰ Miller 2007, 11.

¹¹ Bryer, Winfield 1985, 133- 134.

buna güzel bir örnektir¹². 1368 yılı Temmuz ayında Osmanlı, Azap ve Sipahilerden oluşan askerler Adaya çıkar¹³. Aynı dönemde adanın yoğun Türk akınlarına maruz kaldığı, 1368 yılında adadaki manastıra gönderilen metropolit Joseph Lazaropoulos'un akınlar yüzünden İstanbul'a kaçmasından da anlaşılmaktadır¹⁴. Bu akının hemen ardından aralarında Michael Panaretos'un (1320- 1390) bulunduğu bir heyet İstanbul'dan yardım istemeye gider¹⁵. 1397'de Çepni Türkmen Beyi Hacı Emir, Giresun ve bölgesini bir süreliğine ele geçirir¹⁶. 1461 Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u ele geçirmesiyle ada ve bölge Osmanlı yönetimine geçer. Osmanlı hakimiyeti boyunca Giresun Adası, Rusların Karadeniz'de yükselen bir güç olmaya başlaması ve her türlü Osmanlı-Rus mücadelesi sırasında stratejik konumu ile önem kazanmıştır¹⁷.

17. yüzyılın ikinci yarısında bölgeyi gezen Evliya Çelebi, adanın Kazaklar tarafından Giresun'a yapılan akınlarda kullanıldığını söylemektedir. Bu ifadelerle göre, 1634 yılında Don-Volga Kazakları Giresun ve kıyılarını yağmalarken Adayı üs ve kayıklarını saklanma yeri olarak kullanmışlardır¹⁸. Adanın Kazaklar tarafından üs olarak kullanılabilmesi bu dönemde adada herhangi bir yerleşim olmadığı anlamına da gelmektedir. 1806-12 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Giresun kent surları ve adanın surları güçlendirilir¹⁹.

19. Yüzyılda bölgeyi gezen seyyahlar, Giresun ve çevresini anlatırken çoğu kez bu küçük adayı da ihmal etmemişler ve ada ile ilgili önemli bilgiler vermişlerdir. 1817 yılında Giresun'a uğrayan Minas Bijişkyan, Adada bulunan bir manastır ile bir kilisenin varlığından söz etmektedir²⁰. 1833-40 yıllarına Anadolu'yu gezen Ch. Texier, Adayı kısaca tanıtır²¹. Burada eskiden var olan Ares Tapınağı ve Amazon Kraliçesi Antiope ilişkisini anlatır. 1840 yılında adayı gezen J. Philipp Fallmerayer, adanın doğasından, tüm adayı kaplayan ve Sinope'li Aziz Phokas' adanmış manastır kompleksinden, kule ve surlardan bahsederken, ıssız olduğunu da aktarır²².

19.yüzyılın ikinci yarısında Trabzon Vilayeti'nin bir sancağı pozisyonundaki Giresun için hazırlanan bazı salnamelerde ada ile ilgili olarak ıssız olduğu ve burada bir kale yer aldığı ifade edilirken, Giresun Liman'ı hareketliliğine bağlı olarak dönemin

¹² Turan 1971, 248.

¹³ Bryer 1966, 3- 12; Bryer, Winfield, 133.

¹⁴ Miller 2007, 39.

¹⁵ Bryer, Winfield 1985, 132- 133.

¹⁶ Örenç 2009, 42.

¹⁷ Örenç 2009, 43, dipnot 12 ve 14.

¹⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (Ed. Z. Kurşun, S.A. Karaman, Y. Yağlı), 2. Cilt, İstanbul 1999, 46.

¹⁹ 1806- 12 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Giresun ve Adasının surlarının tamiri ve güçlendirilmesi ile ilgili gerek İstanbul ile olan yazışmalar gerekse bölgede meydana gelen siyasi olaylar, Sayın A.F. Örenç tarafından arşiv bilgilerine göre ayrıntılı olarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir: Örenç 2009, 44- 47.

²⁰ Bijişkyan 1969, 38

²¹ Texier 2002, 205.

²² Fallmerayer 1845, 138- 139, 147.

Padişahı'nın emri ile adaya bir fener ve kulübe inşa emri verilmiştir²³. 1890 tarihinde adada incelemelerde bulunan Vital Cuinet, Aziz Phokas adına ufak bir kilisenin varlığından, deniz fenerinden ve surlardan bahsetmiştir²⁴.

2009 yılında Giresun Adası'nda tespit edilen arkeolojik kalıntılar (Çizim: 2)

1- İskele	4- Kule/Yönetici Yapısı
2- Sur	5- Kilise (?)
3- Kybele Kutsal Alanı	6- Şapel (?)

1- İSKELE (Çizim: 3)

Kayalık bir sahile sahip olan adada gemilerin kolaylıkla yaklaşıp demir atacağı bir liman bulunmamaktadır. Sahilin büyük bir bölümü denize dik kayalıktır. Bununla birlikte adanın kuzeydoğu ve güney doğusunda iki doğal küçük koy teknelerin kıyıya yaklaşım adaya çıkmayı sağlayacak niteliktedir. Özellikle kuzeydoğudaki koy, Evliya Çelebi'nin de bahsettiği şekilde, Kazakların teknelerini saklayabilmelerine olanak verecek ölçüdedir.

Adaya günümüzde tekneyle ancak güneydoğudaki küçük koydan yaklaşılarak çıkılmaktadır. Bu küçük koydan başlayan kuzeydoğu- kuzeybatıya doğrultusunda, iki uçta sivri çıkıntı yapan ve kuzeydoğuda ikinci bir küçük doğal koydan meydana gelen kayalık bir sahil bulunmaktadır (Çizim: 3; Resim: 2).

Antik dönemde de adaya çıkışın güneydoğudaki küçük koydan yapıldığı ve bu koyun hemen doğusundaki kayalık sahilin gemi bağlama yeri olarak kullanıldığını gösteren önemli veriler tespit edilmiştir. Bu sahilde, doğuya doğru devam eden kayaya oyulmuş halkalar ve dairesel formlu yüksek çıkıntılar, tekne palamar bağlama halkası yada babası olarak kullanılmıştır. Bu halkalar, antik dönemde de bu alanın küçük bir liman ya da adaya çıkış noktası olarak kullanıldığını göstermektedir.

Bu küçük koyda ve çevresinde yapılan incelemede ilk etapta bugün halen iskele olarak kullanılan betonarme platformdan başlayarak, kıyı hattında doğuya doğru ana kayaya işlenmiş değişik ölçülerde ve iki farklı tipte toplam 17 adet tekne palamarı bağlama halkası²⁵ ve babası²⁶ tespit edilmiştir. İlk tip, kayalık alanın durumuna göre denize dik ya da paralel olarak oyulmuş, ortalama 0.5- 0.10 m. kalınlığında ve 0.10- 0.15 m. genişliğinde halkalardan oluşmaktadır (palamar no 1- 6 ve 13- 16) (Resim: 3). İkinci tip ise ortalama 0.40- 0.60 m. genişliğinde ve 0.50 m. yüksekliğinde silindirik formlu babalar şeklindedir (palamar no 7- 12) (Resim: 4).

²³ 1288, 1290 ve 1291 tarihli salnameler ve adaya fener inşa edilmesi ile ilgili 1 Ağustos 1876 tarihli Padişah Fermanı'nın ayrıntılı incelemesi Sayın A.F. Öreñ tarafından yapılmıştır: Öreñ 2009, 49, dipnot 27- 30.

²⁴ Cuinet 1882, 75- 76.

²⁵ Palamar bağlama halkası (Mooring-Stone, İng.) benzer örnekleri: Blackmann 1982, 84, Fig. 2; Theodoulou, Memos 2007, 253.

²⁶ Palamar bağlama babası (Bollard, İng.) benzer örnekleri: Blackmann 1973, 362, Fig. 17.

Her iki tip palamar bağlama halka yada babalarının, kayalık alanda tesadüfi değil, tersine belli bir program içinde yerleştirildiği ve alanın topografik yapısına göre gruplandırıldığı anlaşılmaktadır. İlk tipi oluşturan palamar bağlama halkaları, adaya çıkışı sağlayan küçük koydan itibaren, güney ve kuzey uçta çıkıntı yapan dar kayalık sahilin iki ucunda gruplanmıştır. Kayalık sahilin her iki ucu deniz seviyesinden ortalama 0.30-1 m. yüksekliğindedir. Palamar bağlama halkalarının, kayalık sahilin deniz seviyesine yakın yerlerinde konuşlandırıldığı anlaşılmaktadır. Sahilin 0 noktasında olan bazı palamar bağlama halkalarının hemen yanında ana kayaya oyulmuş, ortalama 0.30 m. genişliğinde ve 0.40 m. derinliğinde silindirik çukurlar bulunmaktadır. Bu halkaların (palamar no 1-4) (Resim: 5) denize olan yakınlıkları da göz önüne alındığında söz konusu çukurların, teknelerin bağlamasının ardından, halat fazlasının konulduğu yer olduğu düşünülmektedir. Çukurların bu fonksiyonları, halat fazlasının dalgalar tarafında denize sürüklenmesine engel olacak aynı zamanda teknenin kıyıya mesafesi kontrol altında tutulabilecek niteliktedir.

İkinci tipi meydana getiren yüksek ve kalın silindirik palamar bağlama babaları, sahilin orta kısmında ve daha iç kısımda, yüksekte gruplandırılmıştır. Sahilin bu bölümü deniz seviyesinden 1,5- 2 m. yüksektedir. Bu babalar dayanıklı yapıları ile daha büyük ve yüksek tonajlı teknelerin bağlanmasında kullanılmış olmalıdır.

Kayalık sahildeki palamar bağlama halkalarının ve babalarının yerleştirilme düzeninden anlaşıldığı üzere küçük boyutlu tekneler bu alanın, kuzey ve güney ucuna bağlanırken, daha büyük tekne yada gemiler orta kısma bağlanmaktadır (Çizim: 3).

Sahilin bu bölümü, adanın güney- güneydoğusunda- yer almasıyla, kuzeybatıdan esen ve büyük dalgalara neden olan Karayel'den en az etkilenen ve teknelere korunma olanağı sağlayan bir konumdadır. Sadece bu alanda aynı anda, en az 17 adet geminin bağlanabilmesi, adanın gerek balıkçılık gerekse askeri faaliyetler kullanıldığını ve stratejik önemini göstermektedir.

2- SUR (Çizim: 2, -C-; Resim; 6)

Ada, kayalık kıyı şeridinin hemen ardından oldukça güçlü bir sur ile tümüyle çevrelenmiştir. Surlar yaklaşık 600 m. uzunluğunda, ortalama 6 m. yüksekliğinde ve yaklaşık 0.9 m. enindedir. Sur yapısının toplamda 150 metrelik bölümü yer yer yıkılmış ve yaklaşık 450 metrelik bölümü kısmen korunarak günümüze ulaşabilmiştir.

Duvarlar kabaca işlenmiş dörtgen küçük bloklardan harç ile örülmüştür. Dörtgene yakın taşlar ortalama 0.20- 0.30x 0.10- 0.15 m. ölçülerinde olup, yerel, gri-siyah renkli konglomeradır. Duvarların iç ve dış yüzleri, dörtgen, nispeten iyi işlenmiş taşlardan örülürken, ortalama 0.80- 1 m. genişliğindeki duvarın, iç-çekirdek kısmı daha küçük ve

düzensiz çakıl yada dere taşlarının harç ile birleştirilmesinden oluşturulmuştur.

Surların batı kısmında, duvarlar ile birleşik durumda, iki adet yarım yuvarlak kule bulunmaktadır (Çizim: 2, -C1-; Resim: 7). Kulelerden biri daha iyi korunmuş olup 7 m. genişliğindedir. Kuleler sur ile homojen olup, aynı inşaa programı içinde inşaa edilmişlerdir. Surun sağlam kalan diğeer bölümlerinde, bu dairesel kulelerin başka örneği olmadığı görölmektedir. Söz konusu iki kule de doğrudan Giresun Kalesi'ne ve yerleşime bakmaktadır. Bu niteliklerinden dolayı her iki kulenin, açık denizden gelebilecek bir tehdiye karşı, adada yaşayanlara ve Giresun Kalesi'ndeki askeri birimlere yönelik bir erken uyarı sisteminin parçası şeklinde, gözetleme ve haberleşme kuleleri olduğu düşünölebilir.

Surların güneybatısında yarım daire formuna yakın, iki adet destek-payanda tespit edilmiştir (Çizim: 2, -C2-; Resim: 8). Sur ile benzer örgü sistemine sahip olmakla birlikte kenar taş sıraları, birleştiği noktalara surun içine girmemekte ve organik bağ görölmemektedir. Bu yapıları ile payandaların daha sonraki süreçteki bir onarım yada güçlendirme ile ilgili olduğu ifade edilebilir. Ancak bu faaliyetin hangi dönemde yapıldığı henüz belirlenmemiştir. 1806- 11 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Giresun halkının isteği ile ada surlarının onarıldığı arşivlerden bilinmekle birlikte²⁷, bu desteklerin söz konusu onarım dahilinde yapıldığını söylemek zordur.

Surun, adaya çıkış yeri olarak kullanılan koya bakan noktada, mazgal tespit edilmiştir. Surun farklı noktalarında benzer mazgalların kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Ada surlarının, Trabzon Pontus İmparatoru Alexius II Komnenos (1297- 1330) Dönemi'nde inşaa edildiği ifade edilmektedir²⁸. Ancak surlar ile ilgili kesin bir tarihlendirme yapılması için daha ayrıntılı bir çalışma yapılmalıdır.

SURLARA BAĞLI ELEMANLAR

A- Oluk Ağzı ve Kanal: Ada Surlarının hem doğu ve batı dış yüzünde, yerleşimin içindeki atık suyun aktarılması için kullanılan, oluk ağzları ve bu ağzlardan başlayıp, denize ulaşan atık su kanalları tespit edilmiştir (Çizim: 2, -C3-; Resim: 9).

Doğudaki oluk ağzı, zeminden itibaren surun yaklaşık 1m. yüksekliğine yerleştirilmiştir. Oluk ağzı, sur duvarının içine yerleştirilmiş olup, duvarın yüzeyinden 0.25 m. dışa taşmaktadır. Tek parçadan meydana getirilen oluk ağzı 'V' şeklinde biçimlendirilmiş konglomeradır. Oluğun hemen üzerine kapak görevi kazandırılmış, 0.10 m. kalınlığında, yassı bir taş blok yerleştirilerek, oluk sisteminin suru meydana getiren taş sıralarından ayırt edilmesi sağlanmıştır.

²⁷ Öreñ 2009, 44- 47.

²⁸ Bryer, Winfield 1985, 134.

Surun dışında, oluk ağzının hemen altından başlayarak, kuzeybatıya doğru devam eden ve sahili hafifçe diyagonal keserek denize ulaşan bir atık su kanalı tespit edilmiştir. Sahildeki doğal bir yarıktan faydalanarak yapılan kanal yaklaşık 0.50 m. genişliğinde ve ortalama 0.30 m. derinliğinde olup, ana kayaya oyularak yapılmıştır.

Batıdaki oluk ağzı, doğudaki ile aynı teknikte düzenlenmiştir. Ancak surların bu kısımda daha kötü korunmuş olması nedeniyle, oluk ağzının duvarın dış yüzeyinden dışa ne kadar taşıdığı ve üstünde kapak taşı olup olmadığı gibi bazı ayrıntılar tespit edilememiştir. Yaklaşık 0.40 m. genişliğinde ve ortalama 0.30 m. derinliğinde olan kanal, 50 m. güneybatıya devam ederek denize ulaşır.

Her iki oluk ağzı da, suru meydana getiren örgü siteminin bir parçası olarak surlar inşa edildiği sırada yerlerine yerleştirilmiş ve işlevlerini görmeye başlamışlardır.

Surların iç kısmında, bu oluk ağzlarına bağlanan, kanal sisteminin varlığı bitki yoğunluğu ve yüksek dolgu toprak nedeniyle tespit edilememiştir. Ancak elde edilen veriler sur içinde de kanalizasyon ve alt yapı sisteminin var olduğunu göstermektedir. Sur dışındaki atık kanal sisteminin ölçüleri ve planlama şekli, sur içindeki kanalizasyon sisteminin de komplike ve iyi hesaplanmış olacağını düşündürmektedir.

B- Sarnıç (Çizim: 2, -C4-)

Batıdaki yuvarlak kulenin yaklaşık 15 m. güneyinde, sura yaslanmış durumda dörtgen bir sarnıç bulunmaktadır. Sarnıcın bulunduğu bölümün üzeri yoğun bitki örtüsü ve ağaç kaplı olması nedeniyle ölçülebilen uzunluğu yaklaşık 5 m., eni ise 4 m.dir. Yapının batı duvarı temel seviyesindedir ancak güney duvarı 3 m. yüksekliğindedir ve yapının dokusu anlaşılabilir kadar iyi korunmuştur. Buna göre moloz taş ve harçla oluşturulan duvar yaklaşık 0.80 m. kalınlığındadır. Duvarın iç kısmı 0.10 m. kalınlığında kırmızı renkli sızdırmaz bir harç ile sıvandıktan sonra 0.4 m. kalınlığında pişmiş toprak levhalarla kaplanmıştır. Adada kayalardan damla damla sızan yağmur sularından başka sadece bir su kaynağı bulunduğu düşünülürse, depolanan suyun ne denli önemli olduğu ve bu suyun muhafazasına ne denli önem verildiği bu sarnıç yapısının niteliğinden anlaşılmaktadır.

C- Kapı (Çizim: 2, -C5-)

Surların güneybatı kısmında, Adanın batı kayalık sahiline çıkış sağlayan küçük bir kapı tespit edilmiştir. Sur bu kısımda oldukça kötü durumdadır. Kapının ancak, kireç taşından eşik bloğu günümüze ulaşabilmiştir. Eşik bloğuna göre giriş yaklaşık 1.5 m. genişliğindedir. Konumu ve ölçüsü göz önüne alındığında bu kapının Ada için ana giriş olmadığı anlaşılmaktadır. Olasılıkla bu kapı batı sahilde gerçekleştirilen balıkçılık faaliyetleri yada bu kısımda yer alan sarnıç ile alakalı olmalıdır.

3- KYBELE KUTSAL ALANI

“... Daha sonra hep birlikte Ares Tapınağına koyun kurban etmek için gittiler; ve aceleyle çatısız tapınağın dışındaki çakıl taşından yapılmış, içinde eskiden Amazonların hep birlikte dua ettiği siyah kutsal taşın sabit durduğu altların etrafında durdular. Karşı kıyıda geldikleri için koyun ve öküz kurbanlarını bu altarı üzerinde yakmak onlar için kural değildi, fakat eskiden büyük sürüler halinde tuttıkları atları keserlerdi. ...” (Apoll. Rod.Argon. II. 1168- 1178)

Argonutların seferlerini anlatan Rodoslu Apollonius’un bu ifadelerinden açıkça anlaşıldığı üzere Ares’e adanan bu küçük adada kaya-kutsal siyah taş- tapınımı ile ilgili bir kutsal alan, tapınak ve kült yeri bulunmaktadır. Ada üzerinde böylesi bir tapınağa ve altlarına ait herhangi bir açık kalıntı, yoğun bitki örtüsü ve dolgu seviyesinden dolayı, henüz tespit edilememiştir. Ancak gerek sur içinde gerekse de sur dışında iki farklı alanda, Kybele kültü yada kaya-kutsal siyah taş-²⁹ ile ilgili olabilecek önemli veriler tespit edilmiştir.

Adanın doğu kıyısında, teknelerin bağlandığı alanın hemen kuzey ucundaki kayalık sahil tıraşlanarak, kabaca düzeltilmiştir. Bu alanda 0.18x 0.20 m. ölçüsünde 0.15 m. derinliğinde dört adet ve 0.16 m. çapında 0.15 m. derinliğinde yuvarlak üç adet ana kayaya oyulmuş çukurlar tespit edilmiştir (Çizim: 2, -D-). Bu tip ana kayaya oyulan dörtgen yada yuvarlak çukurlar ‘sunu çukuru/çanağı’ olarak değerlendirilmekte olup, Kybele-ana tanrıça- tapınımında kültürel işleve sahip olmalıdır³⁰.

Ayrıca sunu çukurlarının bulunduğu bu alanda, hemen deniz kıyısında, oldukça büyük, gri-siyah renkli bir kaya bloğu, zemine dik olarak yerleştirilmiştir (Çizim: 2, -D1)³¹. Kaya bloğunun üzerinde yan yana, dikey olarak duran iki derin oyuk görülmektedir. Söz konusu oyuklar, olasılıkla bu büyük bloğun yerleştirilmesi sırasında halatların yerleştirilmesi için kullanılmıştır.

Bu alanın yaklaşık 20 m. kuzeyinde yine 1. kaya bloğuna benzer ancak daha küçük, ikinci bir kaya bloğu bulunmaktadır (Çizim: 2, -D2-). Bu bloğun da önünde yine 0.16 m. çapında 0.15 m. derinliğinde, başka bir yuvarlak sunu çukuru daha tespit edilmiştir.

Adanın kayalık doğu sahilinde yer alan Sunu Çukurları ve iki kaya bloğunun yerleri, birbirlerine belli mesafede yerleştirilmeleri ve şekilleri bunların belirli bir program dahilinde hazırlandığını göstermektedir. Mevcut verilere dayanarak, Adanın

²⁹ Kinal 1986, 235- 236.

³⁰ Vermaseren 1977, 68; Baldıran, Söğüt 2002, 50; Baldıran 2008, 36.

³¹ Kıyıda yer alan bu büyük, şekilsiz kaya bloğu günümüzde ‘Hamza taşı’ olarak adlandırılmakta ve kutsallığına inanılmaktadır. Giresun İli’nde halen, her yıl 7 Mayıs günü yapılan ‘Uluslararası Aksu Festivali’nde katılımcılar, teknelerle bu alana gelerek Hamza Taşının etrafında üç kez dönüp dilek tutmaktadırlar. Bize göre sunu çukurlarının da olduğu bu açık hava kült alanı, kültürel aktarım yoluyla günümüzde de dinsel ya da kutsal/mistik kimliğini korumaktadır.

bu bölümünün, bir açık hava tapınım alanı olduğu düşünülmektedir. Ana kayaya oyulan benzer sunu çukurları, zemine yerleştirilmiş şekilsiz kaya blokları³² ve bu elemanlarla hazırlanan ‘açık hava tapınım’ alanlarının *Kybele* kültüründeki³³ yeri göz önünde alındığında, adanın doğu sahilinin bir kısmının *Kybele* Kültüne ayrıldığı şimdilik söylenebilir.

Adanın batısında ise surun iç kısmında ana kayaya oyulmuş basamaklar da *Kybele* kültürü yada kaya tapınımı ile alakalı olmalıdır. Kayanın yüksekliğine bağlı olarak şekillendirilmiş 4 basamak tespit edilmiştir (Resim: 10). Basamakların sonu ise yoğun bitki ve toprak dolgu altında olduğundan belirlenememiştir. Ancak benzerlerine göre basamakların üstte tıraşlanarak, düzleştirilmiş bir platforma ulaşacağı ifade edilebilir³⁴. Yine açık hava tapınak yada kutsal alanları ile alakalı olan bu tip ana kayaya yontulan basamaklar, ‘Basamaklı Sunak’³⁵ olarak değerlendirilmekte olup *Kybele*-ana tanrıça-kültürünü işaret etmektedir.

Adanın gerek doğu sahilindeki sunu çukurları ve yerleştiriliş planları gerek batı kısımdaki ‘basamaklı altar’, Orta ve Batı Anadolu’daki *Kybele* Kutsal Alanları ile yakın benzerlikler göstermektedir³⁶. Bu durum, Karadeniz ile Anadolu’nun batı ve iç bölgelerinin kültürel ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir.

4- KULE/YÖNETİCİ YAPISI (Çizim: 2, -E-; Resim: 11)

Adanın güneyine doğru, orta bölüme yakın bir noktada, 10.80x 10.20 m. ölçülerinde ve 12 m. yüksekliğinde 4 katlı olduğu anlaşılan kule görünümünde bir yapı tespit edilmiştir (Çizim: 4). Kulenin kuzeybatı duvarı ve güneybatı köşesi nispeten daha iyi korunmuşken diğer bölümleri oldukça tahrip olmuştur. Moloz taş ve harç ile inşa edilmiş olan kulenin kuzey duvarında ikinci ve üçüncü katı oluşturacak biçimde 0.20 x 0.35 m. ölçülerinde sıra halinde yedi adet ahşap hatıl deliği bulunmaktadır. Bir kısmı korunmuş olan güney duvarında da bu hatıl deliklerinin karşılıkları görülebilmektedir. İnşa tekniği, alt katlardaki mazgal pencere sistemi ve kalın duvarlarıyla bu yapının hem askeri-savunma hem de konut olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.

5- KİLİSE KALINTISI (?) (Çizim: 2, -F-)

Bu yapı kalıntısı, Kule/Yönetici Yapısının yaklaşık 15 m. kuzeydoğusunda ve adanın orta kısmında bulunmaktadır. Daha önceki çalışmalarda, manastır kompleksi olarak tanımlanan kalıntının kesin olarak işlevini söylemek zordur. Mevcut kalıntılardan

³² Kınal 1986, 235- 236; Işık 1999, 20.

³³ Sicilya- Acrae’de M.Ö. 3.yüzyıla ait, benzer kayalık açık hava *Kybele* Kült alanı, ‘açık hava tapınaklarının’ planlaması için iyi bir örnektir. Vermaseren 1977, 68, levha 52. Phrygia: Haspels 1971, 76, figür 12- 12.

³⁴ Işık 1999, 7; Baldran, Söğüt 2002, 51; Baldran 2008, 36, figür 5- 9; Aybek, Öz 2009, 330, resim 7.

³⁵ Haspels 1971, figür 28- 31, figür 230- 231.

³⁶ Paphlogonia basamaklı altar örnekleri: Bossert 1942, 85, figür 1034, 1035.

herhangi bir plan tespiti yapılamamasına rağmen, adadaki kalıntılar arasında en büyük alana yayılan kalıntı olduğu görülmektedir. Yapılan yüzey araştırmasında bu kalıntılarda saptanan mozaik, mimarî plastik ve çatı kiremidi parçaları bu kalıntının bir kiliseye ait olduğunu düşündürmektedir.

6- ŞAPEL KALINTISI (?) (Çizim: 2, -G-)

Adanın kuzeydoğusunda yer almaktadır. Doğu yönü istikametindeki yarım daire planlı kalıntının bir şapele ait apsis olduğu tespit edilmiştir. Büyük bir kısmı günümüze gelen apsis kalıntısının iç bölümündeki en alt sıra taş dizisi saptanmış olup, üst sıradaki taşların dökülmüş olduğu görülmektedir. Yapılan inceleme neticesinde apsisin içten ve dıştan yarım daire planlı olduğu tespit edilmiştir. Apsise ait yapı kalıntısının batı yönündeki kısımları günümüzde toprak altında olduğundan, yapının planı ve boyutları tam olarak belirlenememiştir. Ancak özellikle naos'un kuzey bölümündeki günümüze ulaşabilmiş duvar kalıntısının biçimi bir haç kolu formundadır ve bu nedenle de şapelin haç planlı olduğu düşünülmektedir. Naos'un güneyinde yer alan bölümün sık ağaç dokusu ile kaplı olması, bu bölümdeki izlerin tespit edilmesini engellemektedir.

GEDİK KALESİ

Giresun Kalesi'nin yaklaşık 2 km. kadar güneydoğusunda yer alan kale, denizden 250 m. yüksekliğindeki bir tepe üzerine kurulmuştur. Bölgede yapılan ilk incelemelerde kale surlarının büyük oranda tahrip olduğu gözlemlenmiştir. Daha önce alanda kapsamlı araştırma yapan Anthony Bryer ve David Winfield tarafından planı çıkarılan kalenin iki adet yuvarlak planlı burca sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan ilk incelemelerde kale içinde, bir şapel ile ana kayaya oyularak yapılmış bir mezar tespit edilmiştir. Haç planlı olan şapel güneydoğu-kuzeybatı istikametinde yerleştirilmiştir. Eser, Cuiet ile Anthony Bryer ve David Winfield tarafından Bizans Dönemi'ne tarihlendirilmektedir³⁷.

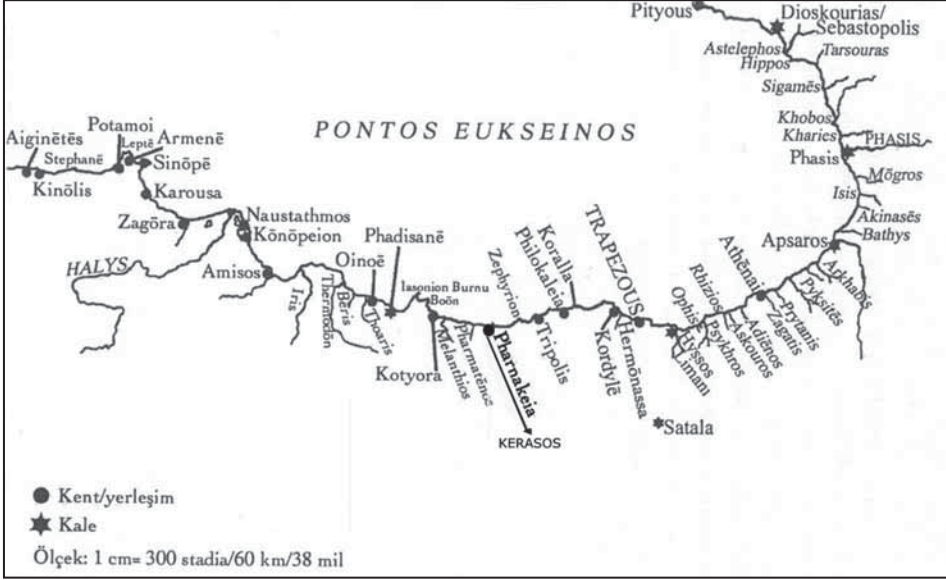
BULANCAK KAYA OYMA YAPI KOMPLEKSİ

Bulancak İlçe merkezinin yaklaşık 8 km. kadar kuzeyinde, Acısu Deresi kenarındaki ana kaya kütleleri üzerine oyularak yapılmış bir yapı kompleksi tespit edilmiştir. Üç katlı olduğu görülen yapı kompleksinin zemin ve ikinci katında farklı planlarda çeşitli mekânlar, birinci katında ise birbirleri ile bağlantılı şekilde yerleştirilmiş üç şapel ile dikdörtgen planlı odalar yer almaktadır. Tek nefli olan üç şapelden güneyde bulunanı, diğerlerine nazaran daha büyük olmasından dolayı kompleksin ana kilisesi görünümündedir. Yapı kompleksinin konumu ve plan özellikleri göz önüne alınarak bir manastır olabileceği düşünülmektedir.

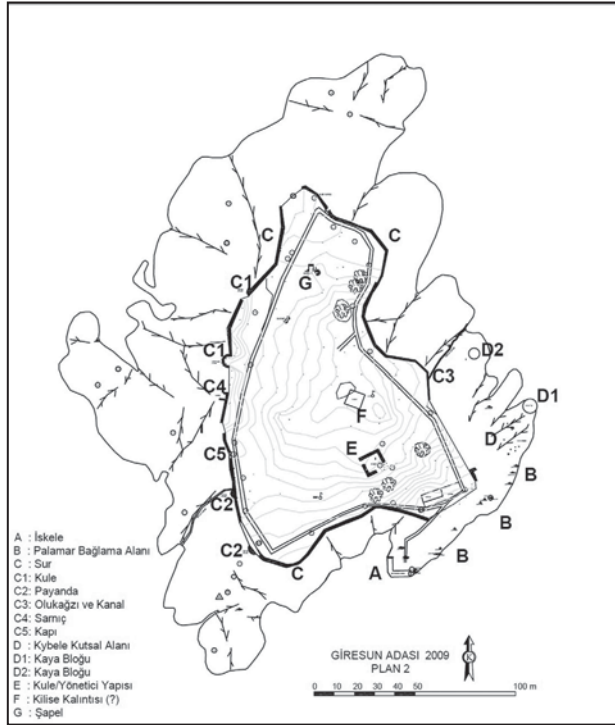
³⁷ Bryer, Winfield 1985, 133, plan 22.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

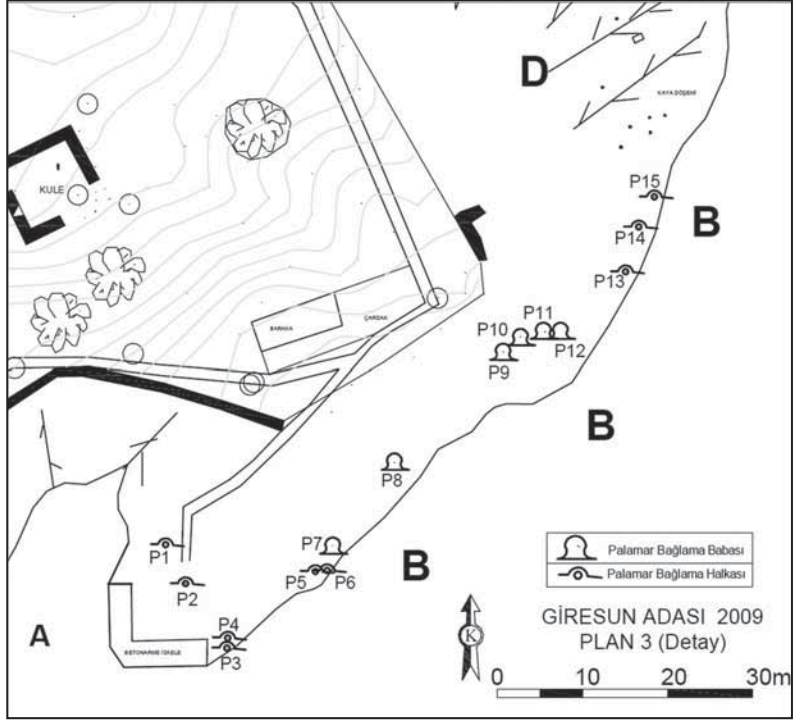
- ARSLAN 2005 Arslan M., *Ariannus'un Karadeniz Seyahat*, Antik Kaynaklar Dizisi: 1, Odin Yayıncılık İstanbul, 2005
- ARSLAN 2007 Arslan, M., *Roma'nın Büyük Düşmanı Mithradates VI Eupator*, İstanbul.
- AYBEK, ÖZ 2009 Aybek S., Öz A.K., "Ulubat Gölü Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı 26, cilt 2*, Ankara, 327- 342.
- BALDIRAN 2008 Baldiran A., "A Study About Cults of Lykaonia Region", *ANADOS Studies of Ancient World 6-7/ 2006- 2007*, Trnava, 35- 36
- BALDIRAN, SÖĞÜT 2002 Baldiran A., Söğüt B., "Lykaonia Bölgesinde Kybele Kültü: Beyşehir ve Seydişehir İlçeleri", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, Sayı 14*, Konya, 45- 69.
- BIJIŞKYAN 1969 Bijişkyan, P. M., *Karadeniz kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817- 1819*, (Çeviren Hrand D. Andreasyan) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları No 1313, İstanbul.
- BLACKMANN 1973 Blackmann D.J., "The Harbours of Phaselis", *The International Journal of Nautical Archaeology 2.2*, 1973, 355-364.
- BLACKMANN 1982 Blackmann D.J., " Ancient Harbours in the Mediterranean. Part 2", *International Journal of Nautical Archaeology 11.3*, 185-221.
- BOSSERT 1942 Bossert H. Th., *Altanatolien. Kunst und Handwerk in Kleinasien von den Anfangen bis zum völligen Aufgehen in der griechischen Kultur*, Berlin.
- BRYER 1966 "Shipping in Empire of Trebizond", *The Mariner's Mirror*, 52, 3- 12.
- BRYER, WİNFİELD 1985 Bryer, Anthony, Winfield, David, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, Washington, 1985.
- CUİNİT 1882 Cuinet, *La Turquie D'Asie, Géographie Administrative*, I, Paris, 1882
- FALLMERAYER 1845 Fallmerayer J.P., *Fragmente aus dem Orient, Vol. 2*. Stuttgart.
- HASPELS 1971 Haspels C.H.E., *The Higland of Phrygia. Sites and Monuments*, Princeton.
- IŞIK 1999 Işık F., *Doğa Ana Kubaba Tanrıçaların Ege'de Buluşması*, İstanbul.
- KİNAL 1986 Kinal F., "Kara Tanrıça Olarak Kybele", *IX. Türk Tarih Kongresi, Ankara 21-25 Eylül 1981, cilt 1*, Ankara, 235- 244.
- MİLLER 2007 Miller, William, *Son Trabzon İmparatorluğu*, İstanbul, 2007.
- MÜLLER 1997 Müller D., *Topographischer Bildkommentar zu den Historien Herododots, Kleinasien*, Tübingen.
- ÖRENÇ 2009 Örenç, Ali, Fuat "Geçmişten Günümüze Giresun Adası", *Uluslar arası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09- 11 Ekim 2008, Cilt: 1*, Ankara, 40- 54.
- TEXİER 2002 Texier C., *Küçük Asya. Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, Cilt 3*, (Çev. Ali Suat), Ankara.
- THEODOULOU, MEMOS 2007 Theodoulou T., Memos C., "A Voyage to Ancient Greek Harbours on Board Limnoscope", *Water Science & Technology: Water Supply Vol 7, No 1*, IWA Publishing 2007, 253-260.
- TURAN 1971 Turan, O., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1971.
- VERMASEREN 1977 Vermaseren M.J., *Cybele and Attis. The Myth and the Cult*, Londra.

Çizim 1: Doğu Karadeniz Antik Yerleşmeler haritası: Arslan 2005, 50, figür 1a.

Çizim 2: Giresun/Aretias- Khalkeritis Adası planı.

Çizim 3: İskele ve palamar bağlama alanı.

Çizim 4: Kule/yönetici yapısı planı.

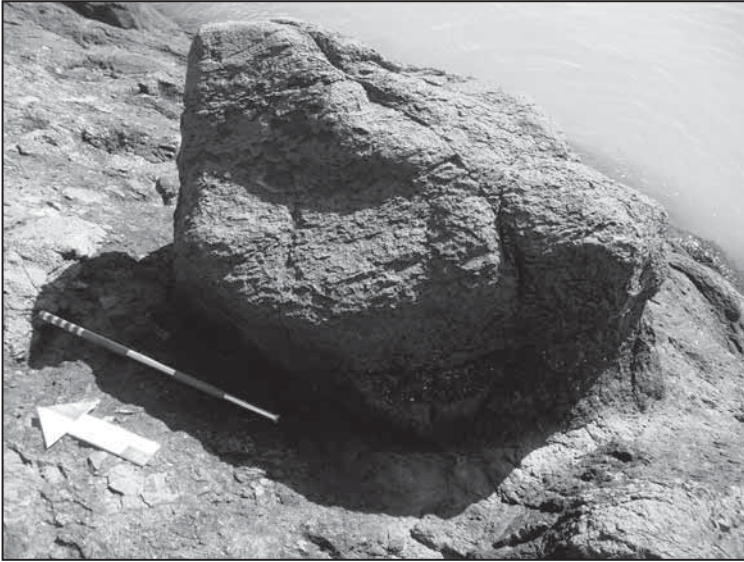
Resim 1: Giresun/Aretias- Khalkeritis Adası güneyden görünüş.

Resim 2: İskele.

Resim 3: Palamar bağlama Halkası no 15.

Resim 4: Palamar bağlama Babası no 7.

Resim 5: Palamar bağlama Halkası ve halat toplama çukurları no 3- 4.

Resim 6: Sur ve mazgal. Batı iç kısım.

Resim 7: Sur. Kule.

Resim 8: Sur. Payanda- onarım.

Resim 9: Sur. Oluk ağızı.

Resim 10: 'Basamaklı Altar'.

Resim 11: Kule/Yönetici yapısı.

ISPARTA ARKEOLOJİK SURVEYİ 2009 YILI ÇALIŞMALARI: KONANE (CONANA)¹

Bilge HÜR MÜZLÜ*

Isparta İli ve İlçelerinde yürütülen “Isparta Arkeolojik Surveyi” projesinin 2009 yılı çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izniyle 30 Haziran-30 Temmuz tarihleri arasında yürütülmüştür². Isparta Arkeolojik Surveyi (IAS) projesinin temel amacı, Kuzeypas Pisidia’nın dönemler boyunca karşı karşıya kaldığı kültürler ve bu kültürler arası ilişkilerin irdelenmesi; bölgeye dışarıdan, farklı kültürler aracılığıyla hangi unsurların taşındığının; hangi geleneklerin dönemler boyunca devam ettiğinin ve yerel unsurların bu geleneklerle nasıl kaynaştığının saptanmasına dönük olarak arkeolojik verilerin derlenmesi ve değerlendirilmesidir. Bu proje kapsamında 2009 yılı çalışmaları, Konane Antik Kenti’nin yer aldığı Isparta İli’nin 24 km. kuzeyindeki Gönen İlçesi’nde yürütülmüştür (Resim: 1)³. Gönen İlçesi’yle özdeşleştirilen Konane Antik Kenti’nin, İlçenin 2 Km. kadar kuzeybatısında yer alan Kale Tepe üzerindeki lokalizasyonu ve tescili 2008 yılında Isparta Müzesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bizimle bilgilerini paylaşan Isparta Müzesi Müdürlüğü’ne ve özellikle de İlhan Güceren’e teşekkür ederim.

¹Yrd. Doç. Dr. Bilge HÜR MÜZLÜ Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32260 Isparta, bilgehurmuzlu@gmail.com.

²2009 yılı çalışmalarımıza Bakanlık Temsilcisi olarak katılmış olan Bülent Okta’ya (Eskişehir Müzesi) ve çalışmalara büyük bir emekle katkıda bulunan Dr. A. U. De Giorgi (CWRU), Dr. Paul Iversen (CWRU), Prof. Dr. Kay Kohlmeyer ve ekibine (HTW), Dr. Elke Forbeck’e, Maddalena Rumor, Asuman Coşkun Abuagla (Bilkent Üniversitesi), Mélanie Fortin, Gaye Attila (SDÜ), Beste Esen (SDÜ), Hagen Schlotzhauer ve SDÜ Arkeoloji Bölümü öğrencilerine (Arzu İnan, Uygur Hecebil, Serdar Berber, Berker Kalfa, Banu Dekisizer, Hazal Ezgi Tavşanoğlu, Esmâ Çalık ve Çağatay Çelik) desteklerinden dolayı teşekkür ederim. 2009 yılı yüzey araştırması Süleyman Demirel Üniversitesi, Hochschule für Technik und Wirtschaft Berlin ve Case Western Reserve Üniversitesinden oluşan uluslararası ve disiplinler arası bir ekiple; sözü edilen kurumlar, DÖSİM ve Sunan & İnan Kıraç Vakfı, Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü’nün desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve adı geçen kurumlara çalışmamıza sağladıkları destekten dolayı teşekkür ederim.

³2009 yılı çalışmalarına ilişkin detaylı bilgi için bkz. B. Hürmüzlü, A. De Giorgi, P. A. Iversen, “New Research in Northwestern Pisidia: Ancient Konane (Conana) and its Territory”, *CollAnat VIII*, 2009, 197–220; <http://www.case.edu/artsci/clsc/ias/isparta.html>.

Konane Antik Kenti hakkında yazılı edebi kaynaklar oldukça sessiz kalmaktadır. M.S. 2. yüzyıl'da Ptolemeyos Konane Kenti'ni, Seleukia Sidera, Pisidia Antiocheia, Palaion Beudos, Baris, Lusinia, ve Kormasa ile birlikte "Firigya Pisidyası" altında sınıflar (5.5.5). 1800'lü yılların başında, epigrafinin önem kazanmasıyla birlikte, Avrupalı bir çok bilim insanı, Pisidia'nın ovaları ve yaylaları boyunca, yazılı bulgu aramak amacıyla kapsamlı seyahatler yapmışlardır. Konane Antik Kenti nadiren bu gezilerin uğrak noktası olmuştur. 1874 yılında G. Hirschfeld, Konane'yı Gönen'e atfeden ilk bilim adamıdır⁴. Rott 1908'de Gönen yakınında bir Roma yolundan söz eder; 1930'lu yıllardan itibaren günümüze dek Buckler, Ramsay, Drew-Bear Gönen ve çevresinde çok sayıda epigrafik yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir⁵. 1944 yılında Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu ve ekibi'nin Gönen-Senirce Köyü yakınlarındaki Kapalıin Kazısı sırasında, bölgede sürdürdükleri araştırmalar çerçevesinde Gönen Höyük'ü tespit edilmiştir; ancak su baskını nedeniyle burada araştırma yapılamamış ve yalnızca adından söz edilmiştir: "Bu yerleşmelerin mevkilerinin bir harita ile coğrafi durumuna uygun olarak tespiti hayırlı bir iş olacaktır" ifadesinin ardından yaklaşık 40 yıl sonra, Prof. Dr. Mehmet Özsait ve ekibi 1984'te bu dileği yerine getirmişlerdir⁶. M. Özsait'in, Gönen'in güneyinde yaptığı araştırmalar bölge hakkındaki bilgilerimizi genişletmiş ve önemli katkılar sağlamıştır: Gönen'in 2 km. güneyinde, yaklaşık 4 m. yüksekliğindeki Gönen Höyük'te yürütülen araştırmalarda M. Özsait ve ekibi bir İlk Tunç Çağ yerleşmesinin varlığını saptamıştır. Bunun yanı sıra M.Ö. I. bine ait kırmızı astar üzerine siyah boyalı bezekli seramiklerden de ön raporda söz edilmektedir.

Ekibimiz tarafından Gönen ve çevresinde 2009 yılında başlatılan yüzey araştırmasında ilçe merkezinde, mezar taşlarının tespitine yönelik olarak yürütülen çalışmanın yanı sıra; Kale Tepe, Akyokuş Tepe, Kale Tepe'nin güneydoğu ve güneybatısındaki vadi ve tepeler ile Tınaz Tepe'de (Yayla) "yoğun yüzey araştırması ve örnekleme" yöntemiyle çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu ilk yıl çalışmalarının amacı, Kale Tepe üzerindeki yerleşim alanı dışında, Konane Antik Kenti sınırları içerisinde kalan bölgede nekropolis ve yerleşme alanlarının tespiti ve hangi dönemlerde kullanılmış olduklarının saptanmasıdır. Oldukça geniş bir bölgeye yayılan Konane Antik Kenti'nin sınırları henüz kesin olarak bilinmemektedir. 2009 yılında başlatılan bu çalışma uzun soluklu bir araştırma dönemi gerektiren çalışmalara temel oluşturmaktadır.

⁴G. Hirschfeld, Vorläufiger Bericht über eine Reise im südwestlichen Kleinasien, 315-316.

⁵H. Rott, Kleinasatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadoken und Lykien, Leipzig, 1908: 82; W. H. Buckler, et al., Monumenta Asia Minoris Antiqua IV, Manchester, 1933; Özsait 1987; Th. Drew-Bear, "Arameia, Konana, Pisidia Antiocheia'sından Yeni Yazıtlar", Araştırma Sonuçları Toplantısı 26, Ankara 26-30 Mayıs 2007, Ankara, 2008: 147-54.

⁶M. Özsait, "1984 ve 1985 Yılı Isparta Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları", 4. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara 26 - 30 Mayıs 1986, Ankara, 1987: 323 - 333, Res. 16.

Kale Tepe (Resim 2a)

Kale Tepe yerleşmesi yaklaşık olarak 1656 m. yükseklikteki tepe üzerinde yer almaktadır ve etkileyici bir biçimde tahkim edilmiştir (Resim: 3 ve 4). Tahkimatın içinde düzenli bir yol şebekesi ve geniş bir yerleşim alanı yer almaktadır. Bu haliyle yerleşme alanı tam donanımlı bir kentin çekirdeği olma görüntüsü vermektedir (Resim: 5). Helenistik Dönemde bu bölgedeki politik yapılanma ve yerleşme anlayışına yönelik önemli katkılarda bulunacak Kale Tepe yerleşmesi muhtemelen M.Ö. 2. binden itibaren yerleşim görmüştür. Kale Tepe'nin anlaşılmasına ve sur duvarları dışındaki nekropolis alanının tespitine dönük çalışmalara 2010 yılında devam edilecektir.

Kale Tepe'nin kuzeybatı yamacında yer alan tümülüs ve kayaya oyulmuş mezarlardan ibaret olan mezarlık alanı oldukça geniş bir alana yayılmaktadır. Kayaya oyulmuş mezar odaları antik dönemde bir çok yerleşmede karşımıza çıktığı şekliyle, sur duvarının dışında ve kente giden yolun her iki tarafında konumlandırılmıştır. Yaklaşık olarak 2.00 m. çapında krepis duvarlarıyla çevrili mezar odasının ana kayaya oyulduğu ve bazı durumlarda dromosun kesme taşlarla örüldüğü anlaşılmaktadır. Bu mezarlar Kale Tepe üzerinde Helenistik Dönemde kurulmuş olan yerleşmeye ait önemli ipuçları vermektedir. Kaçak kazı sırasında atılan toprak içerisinde seramik ve kemik parçaları toplanmıştır. Buluntular arasında insan kemikleri ve M.Ö. 2. yüzyıla ait seramikler dışında iki parçadan oluşan bir adet işlenmiş kemik; demir fibulaya ait parçalar; aşık kemikleri; bronz iğne parçası ele geçmiştir.

Akyokuş Tepe (Resim: 2b ve 6)

Yaklaşık olarak 1267 m. yüksekliğindeki, Akyokuş Tepe olarak adlandırılan doğal tepe ve bu tepenin yamaçlarında yoğun yüzey araştırması çalışması sürdürülmüştür. Yapılan araştırma sırasında elde edilen veriler, tepenin en üst kısmında yoğunlaşmış bir çekirdek yerleşim alanına işaret etmektedir. Toplanan seramikler arasında az sayıda Helenistik, çoğunlukla Roma ve Bizans Dönemlerine ait örneklerle rastlanmaktadır. Bunun dışında, Bronz çağa ait bazı parçalar alanın erken dönemlerden itibaren kullanılmış olabileceğini göstermiştir. Bununla birlikte, seramik yoğunluğunun Geç Roma ve Bizans Dönemi'ne ait olduğunu özellikle vurgulamak gerekir.

Akyokuş Tepesi'nin güneyinde, tepe ile modern baraj arasında kalan alanda yapılan yüzey araştırmasında, alanın yoğun biçimde erozyona maruz kaldığı görülmektedir. Bu nedenle alanının kullanılmış olduğu dönemler hakkında kesin kaniya varmak oldukça güçleşmektedir. Bununla birlikte, bu kısımda yer alan nekropolis alanının Akyokuş Tepe üzerindeki yerleşmeye ait olduğu anlaşılmaktadır.

Konane Arkaik Dönem Yerleşmesi

Konane Antik Kenti'nde Helenistik ve Roma Dönemlerine ait bulguların aksine, kentin daha erken dönemlerine ait veriler oldukça kısıtlıdır. Bununla birlikte IAS Projesi'nin öncelikli amaçlarından biri özellikle Kuzeybatı Pisidia'da izlerine Tymandos (Yassıören) ve civarında rastlanmış olan Helenistik Dönem öncesi Pisidia'nın arkeolojik olarak araştırılmasıdır. Kale Tepe'nin güneybatısında yer alan Vadide (IAS 010 ve 014) 2009 yılında yürütülen çalışmalar bu açıdan önemli sonuçlar vermiştir (Resim: 7). Bu vadide M.Ö. 7. ve 6. yüzyıla tarihlenmesi gereken Firig/Lydia seramiklerinin (streaked ware gibi) yanı sıra, İonia ve Doğu Akdeniz sahillerinde sıklıkla rastlanan bantlı seramikler de ele geçmiştir (Resim: 8). Bu buluntular Kuzeybatı Pisidia'nın Helenistik Dönem öncesinde karşı karşıya kaldığı kültürler arası ilişkilerin anlaşılması ve söz konusu coğrafyanın tarihsel gelişiminin izlenmesi bakımından önemlidir. Attika, İonia Bölgesi ve Doğu Akdeniz ile ilişkilendirilebilecek seramik örnekleri Pisida Bölgesi'nde bugüne dek yalnızca Uylupınar Nekropolisinden bilinmektedir⁷. Firig ve Lidya tipi seramikler ise Pisidia'da çeşitli merkezlerde (Pınarbaşı, Seydiler Höyük, Panemoteichos ve Tymandos) gibi bir çok yerleşmeden bilinmektedir. Gönen buluntuları, geçen yıl Tymandos ve çevresinde yapılan yüzey araştırmasında elde edilen verilerle birlikte değerlendirildiğinde Kuzeybatı Pisidia'nın Helenistik Dönem öncesinde karşı karşıya kaldığı kültürler arası ilişkilerin anlaşılması ve söz konusu coğrafyanın tarihsel gelişiminin izlenmesi bakımından önem taşımaktadır. İonia ürünlerinin veya taklitlerinin, Pisidia'ya, özellikle de Konane yöresine nasıl ve ilk olarak ne zaman geldiği, cevaplanması gereken bir sorudur. Bununla beraber, İonia maddi kültürünün yöredeki dolaşımının rastlantısal olmaktan ziyade, büyük bir ihtimalle bölgedeki M.Ö. 7. yüzyıl yerleşimleriyle ilgili olduğuna ve etkileşimin Lydia ticaret şebekesinin desteğiyle M.Ö. 6. yüzyılda da devam ettiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Tınaz Tepe (Yayla)

Kale Tepe'nin doğusunda yer alan, daha yüksek tepe, yerel halk tarafından "Yayla" olarak bilinmektedir (Resim: 10). Günümüzde çobanların meralık olarak kullandığı bu alanın antik dönemde de ve muhtemelen de benzer şekilde kullanılmış olduğuna ilişkin veriler söz konusudur. Kale Tepe ve yayla arasında kalan alanda yapılan yüzey araştırmasında rastlanan su yolu ve künk parçaları. Kale Tepe'de yer alan yerleşme alanına, yaylada karşımıza çıkan su pınarları ve kaynaklarından su taşınmış olduğunu

⁷K. Dörtlük, 1975 Uylupınar Kazı Raporu, TAD 24, 1977, 9-15; S. Çokay Kepçe, "The Pottery from Burdur Uylupınar Necropolis", Adayla 12, 2009.

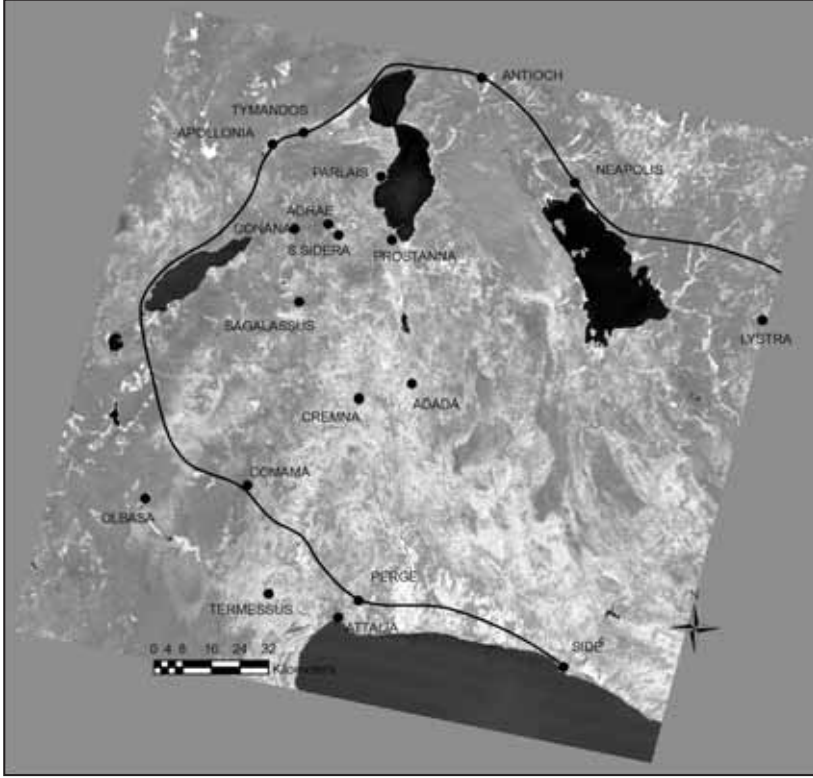
göstermektedir. Oldukça zorlu bir topografya üzerinde yer alan Kale Tepe yerleşimi, günlük yaşama dönük ihtiyaçlarını Tepe'nin kuzeyinde kalan ve yaylaya kolayca geçiş yapılabilen verimli ovalardan ve yayladan karşılıyor olmalıydı.

Değerlendirme

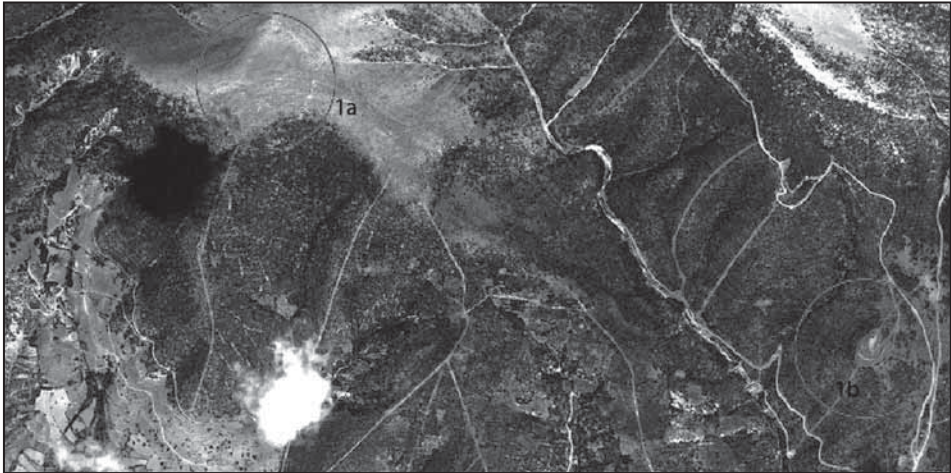
Gönen İlçesi modern yerleşme alanının güneydoğusunda, (Gönen TOKİ alanın kuzeyinde) yürütülen çalışmanın sonucundan söz etmek isterim: bu alanda Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemi'ne ait çok sayıda seramik parçasına rastlanmıştır. Ayrıca, bu alandan halen Işparta Müzesi'nde korunmakta olan M.S. 3. yüzyıla ait mezar taşlarının ele geçtiği bilinmektedir. Alanın, Akyokuş Tepe'nin güney sırtında yer alan Roma Dönemi mezarlığı ile ilişkili olduğunu öne sürmek yanlış olmayacaktır. Bunun dışında, alanda rastlanan mermer bir sütun, alanın muhtemelen Bizans Dönemi'nde ait bir şapel olarak kullanılmış olabileceğini göstermektedir.

2009 yılında yürütülen çalışmalar sırasında Konane Antik Kenti sınırlarının daha geniş bir alanda değerlendirilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Kale Tepe'nin güneyinde kalan tepeler üzerinde yürütülen yoğun survey çalışması sonucunda, yerleşim alanı ve mezarlara işaret edecek verilere ulaşılmıştır.

Konane (Conana) Antik Kenti'nin, sahip olduğu geniş ve verimli ovaları, bunun yanı sıra Pisidia Bölgesi için ayrıcalıklı bir yol kavşağı üzerinde bulunması nedeniyle, bölgede önemli bir merkez olduğu düşünülmektedir. Oldukça dinamik bir yapıya sahip bir bölgede yer alan Konane'nin tarihsel süreçte uğramış olduğu kültürel ve politik değişimler yürütülecek yüzey araştırması çalışmalarıyla aydınlatılmaya çalışılacaktır.

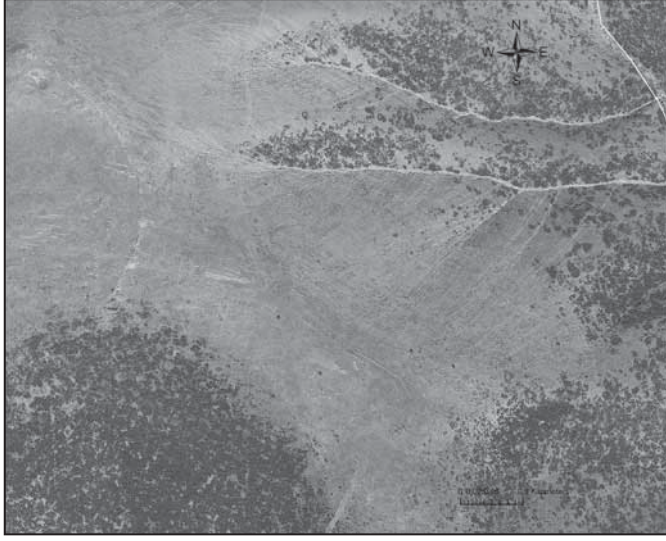

Resim 1: Pisidia ve Via Sebaste Yolu (A. De Giorgi, IAS Arşivi).

Resim 2a: Kale Tepe (Quickbird Scene Digital Globe, IAS Arşivi).

Resim 2b: Akyokuş Tepe (Quickbird Scene Digital Globe, IAS Arşivi).

Resim 3: Kale Tepe Sur Duvarı (Quickbird Scene Digital Globe, IAS Arşivi).

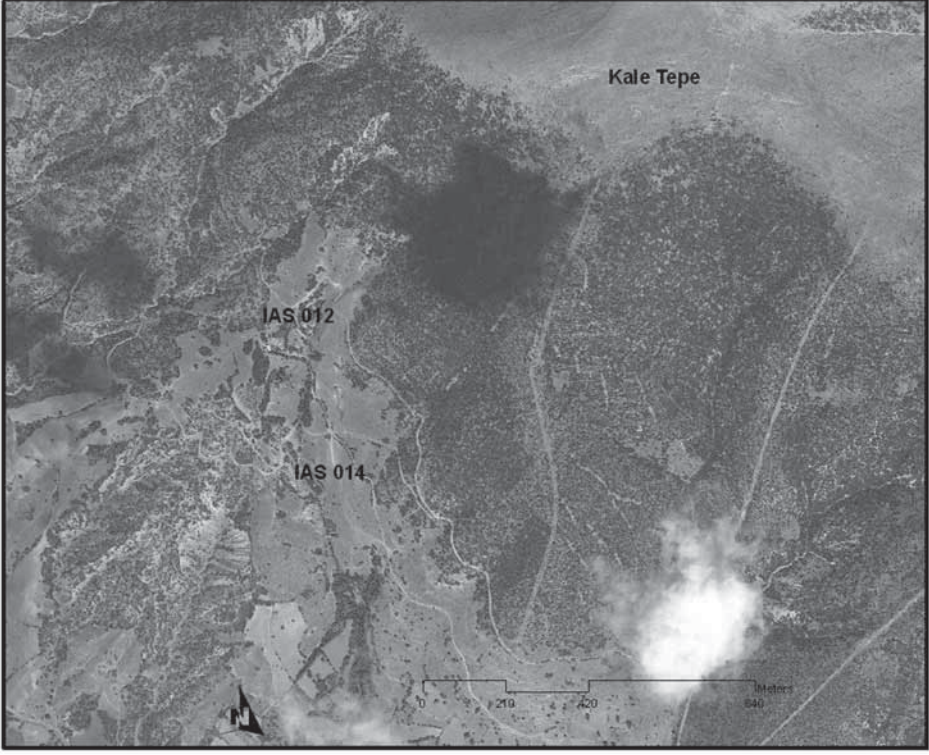
Resim 4: Kale Tepe Üzerindeki Savunma Sistemi (B. Hümmüzlü, IAS Arşivi).

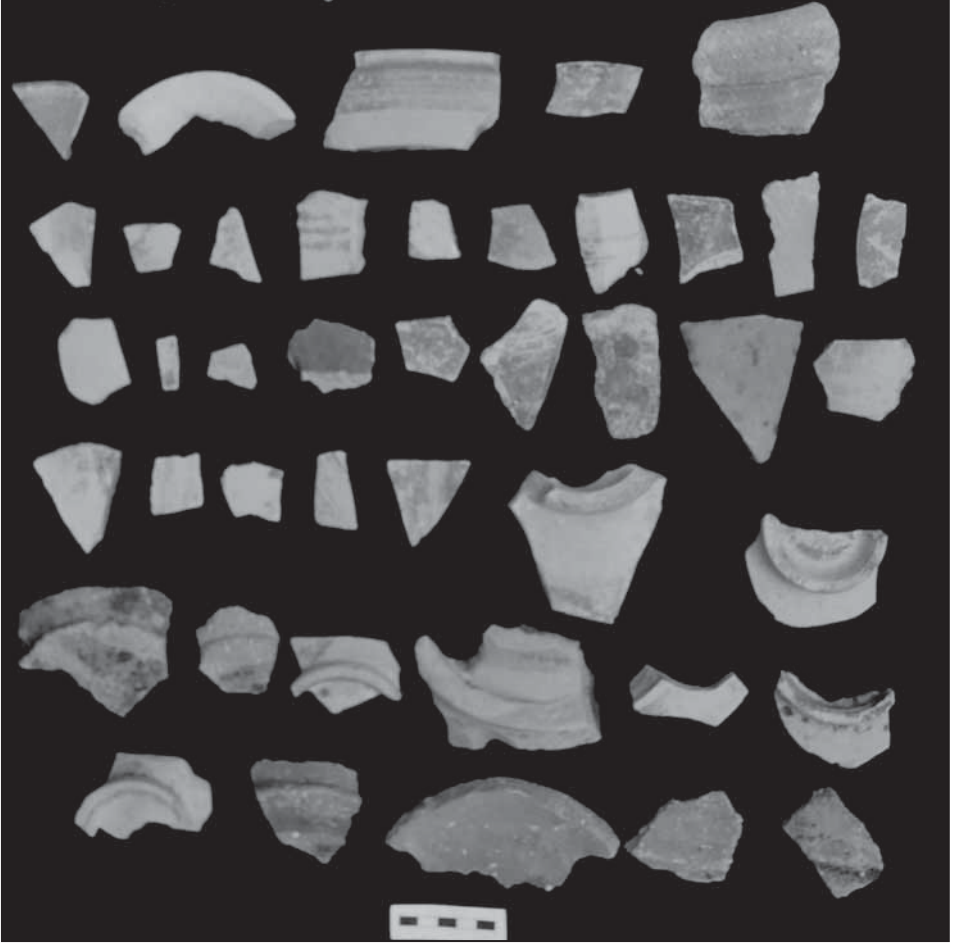
Resim 5: Kale Tepe Yerleşmesi (A. De Giorgi, IAS Archive).

Resim 6: Akyokuş Tepe Yerleşmesi (B. Hürmüzlü, IAS Arşivi).

Resim 7: Konane Arkaik Dönem Yerleşmesi (Quickbird Scene Digital Globe, IAS Arşivi).

Resim 8: Kale Tepe'nin Güneybatı Yamacından Toplanan Arkaik Dönem Seramikleri Area (U. Hecebil, IAS Arşivi).

Resim 9: Tınaz Tepe (Yayla) (B. Hürmüzlü, IAS Arşivi).

THE INSCRIPTIONS FROM KONANE (CONANA) IN THE ISPARTA MUSEUM

Paul A. IVERSEN*

The Isparta Museum houses around 200 Greek and Latin Inscriptions, most of which are well preserved and about twenty to thirty percent of which appear to be unpublished. A study of these inscriptions will thus shed welcome light on the Greco-Roman era, especially on the history and culture of northwest Pisidia. One of these northwest Pisidian towns was Konane, which lies under and around the modern village of Gönen 25 km north of Isparta. Today's talk will focus on some inscriptions from Konane that were recently moved to the Isparta Museum¹.

The literary sources are virtually silent about Konane. The second century CE geographer Ptolemy (5.5.5, line 3) places the town under the rubric of "Phrygian Pisidia" along with "Pisidian Seleukia" (Seleukia Sidera), Antiocheia, Palaion Beudos, Baris, Lusia, and Kormasa. This categorization suggests that the town at one time belonged to Phrygia or had a strong Phrygian element, but was later classified with Pisidia². Konane also appears in several lists of Christian Bishops in the 7th and 8th centuries of the modern era³.

In addition to these sources, the city is mentioned only one more time in a 10th century Christian text that recounts the story of Saint Zosimos⁴. As this tenth-century source tells us, at the time when Trajan was emperor and Dometianus was general of Pisidian Antiocheia, Zosimos threw down his weapons, took refuge in a Church, was baptized there, was tortured for desertion of the Roman army, fled to Konane where after three days without food and drink two children appeared to him carrying bread and water, after which eating he passed away. It is very likely, therefore, that Konane was home to a Christian shrine or Church in honor of Saint Zosimos⁵.

* Paul A. IVERSEN, CWRU Dept. of Classics, Cleveland/USA

¹ I want to thank the Turkish Ministry of Culture for approving the permit to study the inscriptions, the Directors of the Museum, Mustafa Akaslan and İlhan Güceren, and two graduate students who are helping me with the work, Asuman Coşkun Abuagla and Melanie Fortin. Finally, I want especially to thank Bilge Hürmüzlü the Director of the Isparta Archaeological Survey, which at the present is focused on surveying the area around ancient Konane, for all her help and support of the project.

² Cf. Ramsay "Pisidia and the Lycaonian Frontier," *ABSA* 9 (1902-1903): 247.

³ See Darrouzès, *Notitiae episcopatum ecclesiae Constantinopolitanae*. Paris: Institut Français d'Études Byzantines, 1981: 204-421: Notitia 4, line 401; 7, line 461; 9, line 344; 10, column I, line 401; 13, line 408.

⁴ *Synaxarium Ecclesiae Constantinopoleos, Synaxarium mensis junii* 20.1, in H. Delehaye, *Acta Sanctorum* 62, Brussels, 1902 (repr. Wetteren, Belgium: Imprimerie Cultura, 1985): 721-790.

⁵ Cf. C. Foss, "Pilgrimage in Asia Minor," *Dunbarton Oaks Papers* 56 (2002) p. 135, note 41.

Given the paucity of literary sources about Konane, epigraphical material will be especially important in reconstructing Konane's history. As it happens, the earliest attestations known to me for the town are found on inscriptions found elsewhere. The first and most important is a Greek and Latin bi-lingual inscription that dates *ca.* 14-19 CE and is said to have been found near the Burdur railroad station, but which is now housed in the Burdur Museum⁶. This bi-lingual inscription promulgates the rules for Romans to requisition lodging and transport by wagons, mules and donkeys in and around Sagalassos as far south as Comama and as far north as Konane. By only listing Konane to the north, the inscription suggests that at this time Konane was the most important town north of Sagalassos, even more important than its nearby neighbor Seleukia Sidera. It also suggests that Konane was a popular destination, at least at the beginning of Tiberius' reign, for the *legatus pro praetore*, his retinue and other Romans on official military business, who were normally stationed at Sagalassos. At a minimum, the inscription demonstrates that the Roman military was very active in the area of Konane at the end of Augustus' rule and the beginning of Tiberius' reign⁷.

The next mention of the town is found on an inscription set up at Perge⁸. This inscription dates to 69-79 CE and was erected by the *demos* of Konane in honor of Gaius Julius Cornutus for his organization of the Great Caesarian games there. It is particularly significant that this text was erected by the *demos* of Konane, which means that by the last third of the first century of our era the town had some sort of independent governing body and probably was not a mere *kome*, or village, of Sagalassos. It may, in fact, mean that by this time Konane had obtained the status of Roman *civitas*, if not earlier.

So far I have discussed literary and epigraphical texts not found at Konane but that mention Konane. Now I will turn to the epigraphical evidence found at Konane itself, much of which is housed at the Isparta Museum.

Prior to the beginning of the Isparta Archaeological survey in 2008, 66 inscriptions were known to come from Konane and its territory, but with the construction of state-subsidized housing at the TOKİ site in the Fall of 2008 about 1.5 km west of the center of Gönen and with the intensive survey of the town last summer by the Isparta Archaeological Survey, the number of inscriptions known to have come from Konane has dramatically increased to over a 100. An overwhelming percentage of these are private funerary inscriptions, and thus shed important socio-cultural light on the ancient town of Konane.

⁶ See G.H.R. Horsley, R.A. Kearsley and N. Alp, *The Greek and Latin Inscriptions in the Burdur Archaeological Museum*, London 2007, no. 335.

⁷ "S. Mitchell in "Requisitioned Transport in the Roman Empire: A New Inscription from Pisidia," *JRS* 66 (1976) 117-119, has argued that this inscription also demonstrates that at this time Konane and Comama were considered a part of the vast territory of Sagalassos, although he leaves open the possibility that the Roman administration of transport in the area need not have coincided with Sagalassos' territory. I have more sympathy for the latter view.

⁸ See Şahin, *Die Inschriften von Perge*, vol. I, Bonn 1999, no. 43.

For instance, this unpublished funerary stele at the Isparta Museum is typical of the area (Fig. 1). It dates to the second or third century CE and reads⁹:

Νέαρχος	Nearchos
καί Κράτερος	and Krateros
τοι'ς γόνεσιν	to their parents
μνήμης χά-	for memory's
ρειν.	sake.

One interesting thing about this inscription is that centuries after Alexander the Great's armies had invaded, the name of one of his more famous admirals and the name of one of his more famous generals were chosen as suitable names for these two brothers.

This stele also incorporates most of the motifs one sees on funerary stele in the area. Generally they are decorated with a pediment (often with a disc or rosette), acroteria, two pilasters at the sides, and a garland from which there often hangs a grape bunch. The workmanship and style of this stele and some of the others in the museum are so strikingly similar to many stele that grace the walls and houses of the modern village of Gönen that it is likely that these come from the same workshop.

A second unpublished funerary stele of the same period now at the Isparta Museum reads (Fig. 2):

ἽΟνήσιμος	Onesimos
καί Ερμογένης	and Hermogenes
μητρί τή εἰ-	to their own mother
δίᾳ μνήμ-	for memory's
ης χάριν.	sake.

Here the two brothers have received two very common Greek names.

A third unpublished funeral stele of the same era now at the Isparta Museum reads (Fig. 3):

Τατεις	Tateis
καί Ἀέξαν-	and Alexan-
δρος Εὐτυ-	der to Euty-
χία καί Ηλίῳ	chia and Helios
τέκνοις	their children
μνήμης χάριν.	for memory's sake.

The name Tateis is not Greek or Roman but is well attested in Phrygia. This could

⁹ This inscription and the ones mentioned below all come from a Roman necropolis that was uncovered in November of 2008 during construction of state-subsidized housing at the TOKİ site about 1.5 km west of Gönen's main square. All were brought to the Isparta Museum and were still without inventory number.

be indicative of a mixed marriage or a town whose people over the decades and centuries had become so intermingled that local families employed both Greek and local names without discrimination. That Konane was home to a mixed population of Roman and non-Roman has long been known, for an inscription found in the nearby village of Iğdecik seen only by Pace in 1914 reads, “[The *boule* and *demos* of Konane a]nd the Romans who have inhabited the area from antiquity honored Aurelius Atallianos Neikostratos”¹⁰. The date of this honorific monument is a matter of guesswork, but it is probably in the late second or third centuries of our era. The apparent distinction between the local government and “the Romans who have inhabited the area from antiquity” is very significant, particularly the participle *katoikountes* or “settlers”, which suggests that at this late date the Romans were still looked upon as non-local colonists even though they had inhabited the area for decades or centuries.

Finally, a fourth unpublished example reads (Fig. 4):

Μάρκος	Marcus
Καιγίλλιο	Caigillius
Κοῖντο	to Quintus
πατρί	his father
μνήμης	for memory’s
χάρτι. §	sake.

Here both father and son have adopted Roman names¹¹, but the name Caecillius is spelled with a gamma in the middle instead of a kappa, which would correspond better to a C-sound. This spelling is, as far as I know, a *hapax legomenon* and either represents an error by the stonemason or a local, non-Roman pronunciation. As such it suggests either a lower level of literacy or a non-Roman element.

Naturally, there are also some important inscriptions in the Museum from other cities besides Konane, including public documents. Two such examples are a recently published dedication to Caracalla from Tymandos, and also the famous bi-lingual constitution of Tymandos¹².

In sum, while the project to study the Greek and Latin inscriptions at the Isparta Museum is only in its infancy, these few inscriptions presented today hint at just how much light may be shed on ancient Pisidia, especially the social fabric of towns about which virtually nothing is known such as Konane.

¹⁰ B. Pace, “La zona costiera da Adalia a Side,” *Annuario della Scuola archeologica di Atene e delle missioni italiane in Oriente* 3 (1916-1920), 43, no. 31. I restore the first two lines of the inscription as: [ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος ὁ Κοναί]/[νέων κ]αὶ οἱ ἐξ ἀρχαίου / κατοικοῦντες Ῥωμαῖοι... Several other slight variations are possible, but based on numerous parallels throughout Asia Minor and the Greco-Roman world, there is little doubt that the government of Konane is referred to in the missing portion.

¹¹ These men were probably not native Romans or Italians, but locals.

¹² See H. Bru, G. Labarre, and M. Özseit, ‘La constitution civique de Tymandos,’ *Anatolia Antiqua* 17 (2009) 187-207.

Fig. 1: Nearchos.

Fig. 2: Onesimos.

Fig. 3: Tateis.

Fig. 4: Kaigillios.

AFYONKARAHİSAR İLİ VE İLÇELERİ 2009 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Özdemir KOÇAK*

Afyonkarahisar İli ve İlçelerinde yaptığımız arkeolojik yüzey araştırmalarını 2009 yılında da sürdürdük. Çalışmalarımız T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü ile T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü'nün desteği ile gerçekleştirildi¹. Bu kurumlara ve yetkililerine içten bir şekilde teşekkür etmek isteriz.

Çalışmalarımıza başından beri destek olan Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi Müdürü Arkeolog Mevlüt ÜYÜMEZ ve Arkeolog Ahmet İLASLI başta olmak üzere müze çalışanlarının hepsine teşekkür etmeyi borç bilmekteyiz.

Bu çalışmalara, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın temsilcisi olarak Isparta Müzesi'nden Arkeolog Şerife IŞIK katılmıştır. Ekibimizde Doktora öğrencilerimiz Okutman Harun OY ve Salih KAYMAKÇI bulunmaktadır. Yüksek Lisans öğrencilerimizden Arkeolog Aslı KISA ve Lisans öğrencimiz Şükrü ÜNAR da laboratuvar çalışmalarına katılmıştır. Arazi ve laboratuvar çalışmalarını tam bir uyum içinde gerçekleştiren ekip üyelerimizin hepsine candan teşekkür ederiz.

Yüzey buluntularının değerlendirilmesi sırasında ise Uzman Arkeolog Mustafa BİLGİN'le birlikte çalıştık. Mustafa BİLGİN'e yoğun çalışmaları arasında, özveriyle yaptığı katkıdan dolayı teşekkür etmek isteriz.

2009 yılı yüzey araştırmalarındaki ana amacımız, önceki yıl Sinanpaşa kesiminde başladığımız çalışmaları tamamlamak ve planladığımız ölçüde, Sandıklı bağlantısı üzerindeki yerleşmeleri incelemektir². Bu yüzden, bu çalışma döneminde Sinanpaşa İlçesi'nin doğu/güneydoğusu, Küçük Ova ve Sandıklı İlçesi'nin kuzeyindeki alanı araştırdık. Bunun yanında önceki yıllarda tespit ettiğimiz bazı yerleşmeler de yeniden incelendi. Bunlar: Sinanpaşa Eyice Höyük ve Kınık Höyük ile Çobanlar Pani Höyük yerleşmeleri idi (harita).

Çalışmalara Sinanpaşa'nın güneydoğusunda Küçük Ova kesiminde başladık. Sinanpaşa'nın doğusundan Sandıklı kesimine inen bir ana yol vardır. Bu yol Tınaztepe'den

* Doç. Dr. Özdemir KOÇAK, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kampüs-Konya/TÜRKİYE, ozdekocak@hotmail.com

¹ Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü: "2008-2009 Yılları Afyonkarahisar ve Çevresi Yüzey Araştırmaları ve Yukarı Çaybelen Köyü Kazı Ön Çalışmaları" (08401013 Proje no).

² Koçak 2004 a; Koçak 2004 b, 173 vdd.; Koçak 2005, 19 vdd.; Koçak-Bilgin 2005, 85 vdd.; Koçak 2006, 83 vdd.; Koçak-Işık 2007, 357 vdd.; Koçak-Işık 2008, 85 vdd.; Koçak 2009, 51 vdd.; Koçak 2010, 287 vdd.

sonra bir boğaz vasıtasıyla güneydeki Küçük Ova'ya inmektedir. Bu ovada 4 kasaba vardır. Bunlardan üçü Sinanpaşa'ya bağlı Nuh, Taşoluk ve Savran; diğeri de Sandıklı'ya bağlı Akharım'dır. Burası Afyon'daki kapalı havzalardan birisidir (harita).

Bu kesimdeki araştırmalarımıza Nuh Kasabası'ndan başladık. Nuh Kasabası'ndan güneydeki dağlık ve ormanlık kesime doğru bir yol vardır. Ancak Nuh kesiminden asıl yol bağlantısı batı ve kuzeye doğru olanıdır. Bu kasaba sınırları içerisinde Nuh Höyük isimli bir yerleşmede çalıştık.

Nuh Höyük: Bu yerleşme Nuh Kasabası'nın yaklaşık 2 km. B-KB'sında yer almaktadır (Resim: 1). Yerleşme doğu-batı uzantılıdır. Höyüğün batı ve doğu kesiminde 2 tane çeşme vardır. Bunun yanında çevrede daha başka su kaynakları da bulunmaktadır. Bu su kaynakları, güneydeki dağlık kesimden kuzeydeki ovalık kesime uzanan alanlarda sıralanmıştır. Höyüğün güney kesiminden itibaren ormanlarla kaplı olan dağlık kesim başlamaktadır. Höyüğün 1 km. kadar batısında Tınaztepe-Sandıklı ana yolu geçmektedir. Bu yerleşme bu kesimdeki doğal yolu kontrol etmektedir. Yine bu yerleşme Tınaztepe kesiminden Sandıklı bölümüne inen doğal boğazın bittiği yerde yer almaktadır. Yerleşme ayrıca kuzey-doğu ve batısındaki ovalık kesime de hakimdir. Nitekim, Nuh Höyük kesiminden doğuda Taşoluk Höyük Mevkii'ne ve buradan da Şuhut kesimine bir bağlantı olduğu gözlenmektedir. Bundan dolayı Nuh Höyük yerleşmesi birçok özelliği ile önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Burada İTÇ'a ait çanak-çömlek parçaları ile ilmik ve sepet kulplar ele geçmiştir³.

DB: 210 m. KG: 190 m.
N38°36.682' E030°17.369' El: 1195 Ac: 5 h: 8 m.

Bundan sonra Taşoluk Kasabası çevresi araştırıldı⁴. Burada önce Kızılağlı Mevkii'nde çalıştık.

Taşoluk sınırları içerisinde Höyük Mevki ismi verilen bir alanda çalışıldı.

Taşoluk Höyük Mevkii: Burası Taşoluk Kasabası sınırları içerisinde ve kasabanın 2.8 km. KB'sında yer almaktadır. Çevresi ağaçlarla kaplı olduğundan höyüğü arazide belirlemek hemen hemen imkansızdır. Taşoluk yerleşmesinin batısından Şuhut kesimine doğru dağlar arasından bağlantı sağlanmaktadır. Yerleşmede, özellikle B-KB tarafları tarımsal faaliyetlerden dolayı taban seviyesine yaklaşmıştır. Burada, en yakın benzerlerini Beycesultan'da gördüğümüz Kalkolitik⁵ ve İTÇ'a ait çanak-çömlek parçaları ele geçmiştir (Resim: 2-3; çizim: 1-2). Yerleşmede ağırlıkta olarak İT2'ye ait omurgalı

³ Bazı örnekler için bkz. Lloyd-Mellaart 1962, 139 vdd (EB2); Duru 1996, Lev. 120: 11-19; 125 (İTII-I).

⁴ Buradaki çalışmalarımız sırasında bize gerekli yardımları yapan Taşoluk Belediye Başkanı Murat Öner, Yazışmaları Müdürü Cemil Akdi ve rehberimiz Süleyman Akdi'ye teşekkürü borç bilmekteyiz.

⁵ Lloyd-Mellaart 1962, 71 vdd (LCA).

ya da yuvarlatılmış gövdeli çanaklar⁶, çok farklı ilmik ve sepet kulpları, tavalılar⁷, halka kaideli çömlekler vardır. Ayrıca taş aletlere de rastlanmaktadır.

KG: 190 m. DB: 150 m.
N38°37.034' E030°19.897' El: 1152 Ac: 6

Daha sonra Nuh ve Taşoluk Kasabalarının kuzeyindeki Savran Kasabası'nda çalıştık. Burada önce Höyük Gölü Mevkii ismi verilen bir alan araştırıldı. Burası Savran'ın 3 km. GB'sında yer almaktadır.

N38°37.731' E030°20.159' El: 1196 Ac: 5

Daha sonra Savran Tepe (Serban-Kervan) isimli alanda çalıştık. Burası Savran Kasabası'nın içerisinde ve Belediye binasının hemen karşısında yer alan doğal bir tepedir. Üzeri piknik/dinlenme alanı olarak düzenlenen bu tepe üzerinde yerleşim izleri vardır.

N38°38.756' E030°21.022' El: 1246 Ac: 5

Küçük Ova kesiminin Sandıklı İlçesi'ne ait olan bölümü de araştırıldı. Burada önce Akharım Kasabası ve daha sonra Çiğiltepe Köyü çevresi incelendi.

Akharım Kasabası çevresinde Karaçöyür ve Akharım Göleti isimli yerleşmeleri araştırdık⁸.

Karaçöyür: Burası Akharım Kasabası'nın 1 km. doğu çıkışında yer almaktadır (Resim: 4). Höyüğün KD'sunda Hotpınar isimli bir kaynak bulunmaktadır. Yerleşmenin tamamında tarım yapılmaktadır. Karaçöyür, verimli Küçük Ova ve Tınaztepe-Sandıklı yoluna hakim bir konumdadır. Burada İT1 ve İT2'ye tarihlenen buluntular ele geçmiştir (resim: 5).

KD-GB: 100 m. K-G: 210 m. h: 8 m.
N38°37.715' E030°14.955' El: 1187 Ac: 8

Akharım Göleti: Burası Akharım Kasabası'nın 2 km. doğusunda, Sandıklı-Afyon karayolunun 25. km.sinde, karayolunun 3.5 km. batısında ve Nuh Höyüğü'nün 4 km. batısında yer almaktadır (resim: 6). Höyüğün hemen GD'sunda bir su kaynağı vardır. Günümüzde bu kaynak Akharım Göleti'ni beslemektedir. Höyük güneyindeki dağlık kesime doğru yaslanan doğal bir sırtın üzerine kurulmuştur. Höyük kuzey, doğu ve batısındaki verimli ovaya tamamen hakim bir konumda yer alır. Ayrıca doğusundaki Afyon-Sandıklı ana yoluna da hakimdir. Bu şekliyle yerleşme Küçük Ova'dan Sandıklı Ovası'na geçişi kontrol edecek bir konumdadır. Bu yerleşme üzerinden Nuh Höyük açık bir şekilde görülmektedir. Burada İTÇ buluntularına rastlanmaktadır (çizim: 3-4).

⁶ Lloyd-Mellaart 1962, 116 vdd (EB2).

⁷ Duru 1996, Levha 78: 3-5; Levha 57: 2-3 (GKÇ); Lloyd-Mellaart 1962, 86, Fig. P. 7/19; 92, Fig. P. 9/15; 102, Fig. P. 13/ 12-17 (LCA); Mellaart 1963, 203; Bahar-Koçak 2003, 32, Fig. 15; Topbaş vd. 1998, 41, 61 vdd., Fig. 48/89, (İTÇ 2); Bahar-Koçak 2003, 63; Koçak 2004 a, 62; Koçak 2009, 55.

⁸ Buradaki çalışmalar sırasında, bizlere yardım eden Akharım Belediye Başkanı Nurettin Özdemir ve rehberimiz Ahmet Doğan'a teşekkür ederiz.

K-G: 190 m. D-B: 180 m. h: 21 m. (gölet seviyesinden)
N38°36.892' E030°15.292' El: 1185 Ac: 4

Daha sonra Çiğiltepe Köyü çevresi incelendi.

Bu kesimde önce Kayalı Mevkii araştırıldı. Burası Çiğiltepe'nin 3.5 km. kuzeyinde, tren yolunun hemen doğu bitişiğinde, Afyon-Sandıklı karayolunun hemen batısındadır.

N38°36.013' E030°16.186' El: 1191 Ac: 12

Bundan sonra Darıpınarı Mevkii araştırıldı. Burası Çiğiltepe Köyü'nün 3 km. KD'sunda, Akharım Kasabası'nın 6 km. GD'sunda, Afyon-Sandıklı karayolu ve tren yolunun 300 m. doğusunda ve Kayalı'nın 300 m. doğusunda yer alır.

N38°36.227' E030°16.730' El: 1194 Ac: 7

Küçük Ova kesimindeki araştırmalardan sonra çalışmalarımızı kuzeyde Tınaztepe Kasabası ile Sinanpaşa İlçesi arasında yer alan bölgede sürdürdük. Tınaztepe çevresi güneydeki Sandıklı Ovası'na inen önemli bir tarihi doğal yola hakim konumdadır. Çalışmalarımıza bu kasaba çevresinden başladık.

Hasan Öreni: Burası Tınaztepe sınırları içerisinde ve kasabanın 600 m. G-GD'sundadır. Yerleşme demiryolunun hemen yanında yer almaktadır. Bu kesimde nehir yatağı değiştirilmiştir. Bunun üzerine Hasan Öreni üzerinden geçen nehir, yerleşmeyi ve yerleşmenin altındaki doğal kist tabakasını ortadan ikiye bölmüştür. Nehir yatağı boyunca yerleşmenin 150 m.lik kısmı görülebilmektedir.

N38°43.176' E030°22.902' El: 1128 Ac: 4

Halaköy Mevkii: Tınaztepe Kasabası sınırları içerisinde ve kasabanın 1.8 km. GB'sında bulunur. Höyük dağlık bir alanda yer almaktadır. Bu yerleşmenin 50 m. GD'sunda bir çeşme vardır.

DB: 60 m. KG: 50 m.
N38°43.123' E030°21.323' El: 1134 Ac: 4

Halaköy Mevkii'nden sonra yine Tınaztepe Kasabası sınırları içerisinde yer alan Çiftlik Mevkii incelendi. Burası oldukça geniş bir yayılım alanına sahiptir.

N38°44.827' E030°20.640' El: 1071 Ac: 4

Daha sonra Tınaztepe Kasabası sınırları içerisinde Kayıştepe Mevkii araştırıldı.

N38°45.012' E030°23.046' El: 1087 Ac: 5

Kayıstepe'den sonra, Tınaztepe'nin hemen doğu bitiminde ve demiryolunun hemen doğusundaki Bağ Tepesi Mevkii araştırıldı.

N38°43.709' E030°23.076' El: 1130 Ac: 4

Daha sonra Sinanpaşa'nın en doğusunda çalışmalara başlandı. Önce dağlık kesime yaslanan Kayadibi, Gezler ve Boyalı Köyleri araştırıldı.

Gezler Köyü'nde Sarıkaya Mevkii incelendi.

N38°44.633' E030°24.720' El: 1153 Ac: 6

Boyalı Köyü'nde Ulukarım Mevkii araştırıldı.

N38°46.021' E030°23.426' El: 1082 Ac: 5

Ulukarım'dan sonra Saraycık Köyü ve Küçükhöyük Kasabası çevresi incelendi. Saraycık Köyü'nün 200 m. batısında Höyük ismi verilen bir tümülüs bulunmaktadır. Tümülüsün 800 m. batısında Küçükhöyük yerleşmesi vardır.

N38°46.053' E030°19.599' El: 1072 Ac: 5

Küçükhöyük Kasabası'nda Toprak Höyük isimli bir tümülüs araştırıldı. Burası kasabanın 1.5 km. GB'sında yer almaktadır. 20 m. çapındaki tümülüs 11 m. yüksekliktedir.

N38°45.337' E030°16.564' El: 1094

Küçükhöyük: Burası Küçükhöyük Kasabası sınırları içerisinde bölgenin önemli yerleşmelerinden birisidir. Bu yerleme İTÇ, M. Ö. II. binyıl ve Demir Çağı'nda iskân görmüştür. Yerleşmenin İTÇ ve M. Ö. II. binyıla ait bölümü, bütün alanın en kuzeybatısında yer alan bir höyüktür. Bu höyüğün üst kısmında batıya doğru bir de tümülüs bulunmaktadır. Demir Çağı yerleşmesi bu höyüğün bütün çevresi dahil olmak üzere özellikle doğu ve güneyine doğru yayılmıştır. Buradaki Demir Çağı iskânı daha basıktır.

Demir Çağı yerleşmesinin yayılımı KG: 520 m, DB: 470 m. Burasının yüksekliği en kuzeyde 9 m.ye kadar çıkmaktadır. Bu yerleşmenin en ortasından alınan GPS ölçüleri:

N38°46.072' E030°19.210' El: 1067 Ac: 6

Bu yerleşim alanının en kuzeybatısında yer alan ve Tunç Çağı yerleşiminin olduğu alanın GD-KB: 145, KD-GB: 170 m.dir. Höyüğün taban seviyesinden yüksekliği 14 m.dir.

N38°46.110' E030°19.058' El: 1091 Ac: 4

Buradaki Tümülüs, altındaki höyükten 6 m, taban seviyesinden 20 m. yüksekliktedir.

Küçükhüyük Tümülüs zirvesi

N38°46.133' E030°19.039' El: 1086 Ac: 4

Daha sonra Sinanpaşa'nın doğusunda incelemediğimiz köy ve kasabalardan Bulca, Akören, Kılınçarslan, Ahmetpaşa ve Kırka'da çalıştık.

Kırka Kasabası'nda Savakbaşı Mevkii araştırıldı.

N38°43.403' E030°14.266' El: 1165 Ac: 7

Bundan sonra çalışmalarımızı Küçük Ova'nın güneyinde, Sandıklı Ovası'nın bulunduğu kesimde sürdürdük.

Sandıklı'da önce ilçenin kuzeybatısındaki dağlık alan araştırıldı. Bu kesimde Hocalar ve Sinanpaşa ile dağ yolları aracılığıyla bağlantıları olması muhtemel Çambeyli ve Çukurca Köylerine gidildi.

Önce Çambeyli Köyü araştırıldı. Bu köy, dağların arasında ve ormanlık bir alanda yer almaktadır. Bu şekliyle ova yerleşmelerinden bütünüyle farklı bir görüntü vermektedir. Çambeyli, batıda Hocalar İlçesi'ne bağlı Çepni ile dağ yolları aracılığıyla bağlanmaktadır.

Çambeyli Köyü'nde Çamlığın Yanı Mevkii incelendi.

N38°35.904' E030°07.631' El: 1274 Ac: 4

Daha sonra Sandıklı'nın kuzeydeki son köyü olan Çukurca araştırıldı. Bu köy Çambeyli'den daha yüksekte ve yine dağlık-ormanlık alanda yer almaktadır. Burası da kuzeybatıda Hocalar İlçesi'ne bağlı Yağcı Köyü ile dağ yolları aracılığıyla bağlantıya sahiptir. Çukurca dağlık bir alanda olmasına rağmen yerleşim, etrafındaki dağ silsilesine göre daha alçak bir yerde kurulmuştur.

Çukurca'dan sonra çalışmalarımız Sandıklı İlçesi'nin KB'sında Başkuyucak-Alacami arasındaki bölgede sürdürüldü. Burada Susuz, Başkuyucak, Ülfeciler (Ortakuyucak), Kozvan (Kuyucak) Köyleri çevresinde çalışıldı.

Bu kesimde ve Ülfeciler Köyü'nde Karşıkır isimli yerleşimde çalışıldı.

Karşıkır Mevkii: Burası Ülfeciler Köyü'nün 1 km. güneyinde, Koçhisar-Kaplıca yolunun 250 m. doğusunda ve Karşıkır Mevkii Mezarlığın 80 m. kuzeyinde yer almaktadır. Burada OTÇ, Roma ve Türk Dönemlerine ait bir yamaç yerleşmesi vardır. Yerleşim alanı çok dağınık ve tarım alanı olduğundan uzantısını saptamak mümkün olmamıştır.

N38°28.607' E030°11.138' El: 1030 Ac: 9

Karşıkır Mevkii Mezarlık: Burası Ülfeciler Köyü'nün 1.5 km. güneyinde, Koçhisar-Kaplıca yolunun 50 m. doğusunda ve Karşıkır yerleşmesinin 80 m. güneyinde

yer alır. Bu mezarlık da bir yamaç üzerinde yer alır. Burası bütünüyle tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Burada OTÇ'a ait olan bant bezemeli ve dışa çekik-kalın ağızlı küp parçaları bulunmaktadır. Köylüler bize buradaki küplerden kemikler çıktığı bilgisini verdiler.

N38°28.485' E030°11.197' El: 992 Ac: 4

Daha sonra Dodurga ve Odaköy çevresi araştırıldı. Buradan Alagöz Köyü'ne geçildi⁹.

Çandır: Bu yerleşme Alacami ve Alagöz köyleri arasındadır (resim: 7). Yerleşme Alagöz Köyü'nün 4 km. GB'sında, Alacami Köyü'nün 3 km. güneyinde, Emirhisar yolunun ve Çandır Köprüsü'nün 500 m. kuzeyinde, İler Mevkii'nin B'sında, Aktaş Tepe'nin GD'sunda ve Köyaltı Höyüğü'nün 2 km. güneyinde yer almaktadır. Karadirek Çayı bu yerleşmenin kuzey ve batı eteklerinden geçmektedir. Burası yayvan bir höyüktür. Üzerinde tarım yapılmaktadır. Yerleşmede GKÇ ve İT2 malzemeleri bulunmaktadır. Çandır'da çanak, çömlek, tava, ilmik ve sepet kulplara ait parçalarla taş alet örneklerine ait zengin bir malzeme grubu bulunmaktadır. Bu yerleşme batıdaki dağlık kesime yakın ve doğusundaki ovaya hakim bir konumdadır.

K-G: 160 m. D-B: 140 m. h: 9 m.
N38°29.327' E030°04.667' El: 980 Ac: 5

Daha sonra Alacami ve Emirhisar Köyleri araştırıldı

Köyaltı: Burası Alacami Köyü'nün 600 m. güneyinde, Alacami-Çandır yolunun 25 m. doğusunda, Adatepe'nin doğusunda ve Çandır Höyüğü'nün 2 km. kuzeyinde yer alır. Burada İTÇ, M. Ö. 2. bin ve Roma Dönemi buluntuları yer almaktadır. Bu yerleşme, KB'sındaki dağlık alana yakın ve doğusundaki ovaya hakim bir konumdadır.

KB-GD: 120 m. KD-GB: 125 m h: 13 m.
N38°30.713' E030°04.702' El: 1014 Ac: 4

Hisar Tepesi: Burası Emirhisar Köyü'nün hemen kuzeyinde yer almaktadır. Yerleşme çok geniş bir alana yayılmaktadır. Bu yayılım alanının asıl kullanımı Roma Dönemi yerleşmesine aittir. Muhtemelen bu döneme ait kale ve yapı kalıntıları höyüğü'nün yükselmesi ve yayvanlaşmasına neden olmuştur. Hisar Tepesi Sandıklı Ovası'na bütünüyle hakim bir yerleşmedir. Burada Roma malzemeleriyle beraber az miktarda M. Ö. 2. bin buluntuları vardır.

K-G: 340 m D-B: 200 m h: 30 m
N38°28.740' E030°06.369' El: 1003 Ac: 4

⁹ Alagöz Köyü'nde yaptığımız çalışmalar sırasında bize bütün içtenliğiyle yardım eden, tarih meraklısı Muhtar Murat Çankaya Bey'e teşekkür etmeyi borç biliyoruz.

2009 çalışma döneminde, daha önceki dönemlerde tespit ettiğimiz ve önemli gördüğümüz üç yerleşmeyi yeniden inceledik. Bunlar: Kınık Höyük (Sinanpaşa Kınık Köyü), Eyice (Sinanpaşa Eyice Köyü) ve Pani Höyük'tür (Çobanlar Kocaöz Kasabası).

Pani Höyük'ten GPS ölçümleri alındı.

N38°41.540' E030°52.175' El: 983 Ac: 4

2009 yılı araştırmaları sonucunda Sinanpaşa İlçesi'nin hemen hemen bütün kasaba ve köylerini inceledik. Bunun yanında bu ilçeyle bağlantılı olarak Sandıklı İlçesi'nin kuzeyindeki bir alanda çalıştık. Böylece Afyonkarahisar yüzey araştırmalarında bölgenin batı ve kuzeyini içine alan ikinci çalışma alanımızdaki araştırmalar ileriletildi.

Geçen yıldan itibaren bu kesimde yaptığımız çalışmalar bize bölgenin doğusundan farklı bazı yerleşme ve kültür özellikleri vermektedir. Bu durum hem Afyonkarahisar'ın topoğrafik özelliklerinden ve hem de batıya doğru yaklaşılmasından kaynaklanır.

Afyonkarahisar İli farklı dağ kitleleri tarafından bölünmüş ve bunların arasında birbiriyle geçitler yoluyla bağlanan ovalar oluşmuştur. Bu sene çalıştığımız alanda da her biri diğerinden belirgin şekilde ayrılan Sincanlı, Küçük Ova ve Sandıklı Ovaları yer almaktadır. Bu en doğuda Sultandağı-Bolvadin-Emirdağ kesiminden batıya doğru olan kültürel farklılaşmaların nedenlerinden birisidir. Doğudan batıya mesafe açıldıkça bir farklılaşma görüldüğü gibi, dağlar arasında yer alan kapalı havzalar da bu farklılaşmayı güçlendirmektedir.

Doğudan batıya oluşan farklılığın ikinci ana nedeni çevre kültürlerle ilişki ya da yakınlaşmadır. Sinanpaşa-Sandıklı kesimi ile beraber artık Denizli-Uşak ve Kütahya çevresine yaklaşılmaktadır. Bu çalışma alanımız aynı zamana İç-Batı Anadolu Bölgesi'nden Ege Bölgesi'ne geçişi de işaret eder. Bu durum artık daha batıdaki kültürel unsurların ya da yerleşme özelliklerinin görülmesini mümkün kılmaktadır. Bu durumun en güzel örneği Eyice Höyük buluntuları ve bölgenin İTÇ 1-2 buluntularında gözlenmektedir.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, bu çalışma döneminde birbirinden dağ kitleleri vasıtasıyla ayrılmış olan Afyon Ovalarının, bölgenin sadece coğrafi/topoğrafik özellikleri bakımından değil, aynı zamanda kültürel ve yerleşim özellikleri bakımından da ne derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin Küçük Ova kesiminde yapılan incelemeler sırasında buradaki Taşoluk Höyük, Nuh Höyük, Akharım Göleti ve Karaçöyür yerleşmelerinin Tınaztepe-Sandıklı yoluna hakim oldukları açıkça görülmektedir (harita). Ayrıca bu yerleşmeler ovanın ortasında yer almamakta doğu ve batılarındaki dağlık alana yaslanmaktadırlar. Yaklaşık 1150-1200 m. yükseklikte olan bu ova, Sincanlı Ovası ve Sandıklı Ovası arasında doğal bir geçit görevi görmektedir.

Bölgenin batı kültürleri ile yakınlaşmasını daha iyi gözlemleyebilmek için 2010 yılında yüzey araştırmalarımızı Sandıklı İlçesi'nin güneyi ve Hocalar İlçesi'ne doğru genişletmeyi planlamaktayız.

KAYNAKÇA

- BAHAR, H.- Ö. KOÇAK (2003), “Western Links of the Lykaonia Plain in the Chalcolithic and Early Bronze Age”, *Anatolia Antiqua*, XI, s. 21-51.
- DURU, R. (1996), *Kuruçay Höyük II, 1978-1998 Kazılarının Sonuçları, Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri*, Ankara.
- KOÇAK (2004 a), *Erken Dönemlerde Afyonkarahisar Yerleşmeleri*, Konya.
- KOÇAK, Ö. (2004 b), “Afyon-Bolvadin YüzeY Araştırmaları 2002 (Neolitik Çağdan İlk Tunç Çağına Kadar)”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXI-1, 173-184.
- KOÇAK, Ö. (2005), “Bolvadin- Çay ve Sultandağı YüzeY Araştırmaları 2003”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXII-1, 19-28.
- KOÇAK, Ö. (2006), “Afyon İli ve İlçeleri YüzeY Araştırmaları 2004”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXIII-1, 83-94.
- KOÇAK, Ö. (2009), “Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2007 Yılı YüzeY Araştırması”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXVI/2, 51-72.
- KOÇAK, Ö. (2010), “Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2008 Yılı YüzeY Araştırmaları”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXVII-2, 287-312.
- KOÇAK, Ö.- M. BİLGİN (2005), “Taşlı Höyük: An Important Early Bronze Age Settlement and Necropolis in Bolvadin-Dişli Village”, *Anatolia Antiqua*, XIII, 85-109.
- KOÇAK, Ö.- A. IŞIK (2007), “2005 Yılı Afyonkarahisar İli ve İlçeleri Arkeolojik YüzeY Araştırması”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXIV/1, 357-380.
- KOÇAK, Ö.- A. IŞIK (2008), “2006 Yılı Afyonkarahisar İli ve İlçeleri Arkeolojik YüzeY Araştırması”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXV-2, 85-102.
- LLOYD, S.- J. MELLAART (1962), *Beycesultan I, The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, London.
- MELLAART, J. (1963), “Early Cultures of the South Anatolian Plateau II, The Late Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Konya Plain”, *AS*, XIII, 199-236.
- TOPBAŞ, A.- T. EFE- A. İLASLI (1998), “Salvage Excavations of the Afyon Archaeological Museum, Part 2: The Settlement of Karaoğlan Mevkii and the Early Bronze Age Cemetery of Kaklık Mevkii”, *Anatolia Antiqua*, VI, 21-94.

KATALOG

Çizim No: 1: 1: BN (buluntu no): 308.17.09.06; BM (buluntu merkezi): Taşoluk; BA (buluntu adı): Çanak parçası; BD (buluntu durumu): Yüzey Araştırması; AÇ (ağız çapı): 20.4 cm; Y (yükseklik): -; DKÇ (dip/kaide çapı): -; HR (hamur rengi): 2.5 YR 6/8 Light Red; HK (hamur katkısı): Yoğun mika, kireç ve taşçık; AR (astar rengi): 10 R 5/6 Red; Açkı: Açıklı Bezeme: -; PD (pişme durumu): Kötü; YT (yapım tekniği): El yapımı; Form: Basit ağız kenarlı, açık ağızlı ve yayvan.

Çizim No: 1: 2: BN: 308.17.09.08; BM: Taşoluk; BA: Çanak parçası; BD: Yüzey Araştırması; AÇ: 14.2 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 7.5 YR 6/8 Reddish yellow; HK: Yoğun mika, az kireç ve taşçık; AR: 5 YR 6/6 Reddish yellow; Açkı: Açıklı Bezeme: -; PD: İyi; YT: El yapımı; Form: İçe dönük ağızlı, yuvarlatılmış gövdeli.

Çizim No: 1: 3: BN: 308.17.09.10; BM: Taşoluk; BA: Çanak parçası; BD: Yüzey Araştırması; AÇ: 24 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 5 YR 6/8 Reddish Yellow; HK: Yoğun mika, kireç ve az taşçık; AR: 10 R 5/6 Red; Açkı: Açıklı; Bezeme: -; PD: İyi; YT: El yapımı; Form: İçe dönük ağızlı, hafif yuvarlatılmış gövdeli.

Çizim No: 1: 4: BN: 308.17.09.07; BM: Taşoluk; BA: Çanak parçası; BD: Yüzey Araştırması; AÇ: 22 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 2.5 Y 5/2 Grayish Brown; HK: Yoğun mika, az kireç ve taşçık; AR: 7.5 YR 6/8 Reddish Yellow; Açkı: Açıklı; Bezeme: -; PD: Kötü; YT: El yapımı; Form: Hafif içe kalınlaştırılmış dudaklı, açık ağızlı ve derin.

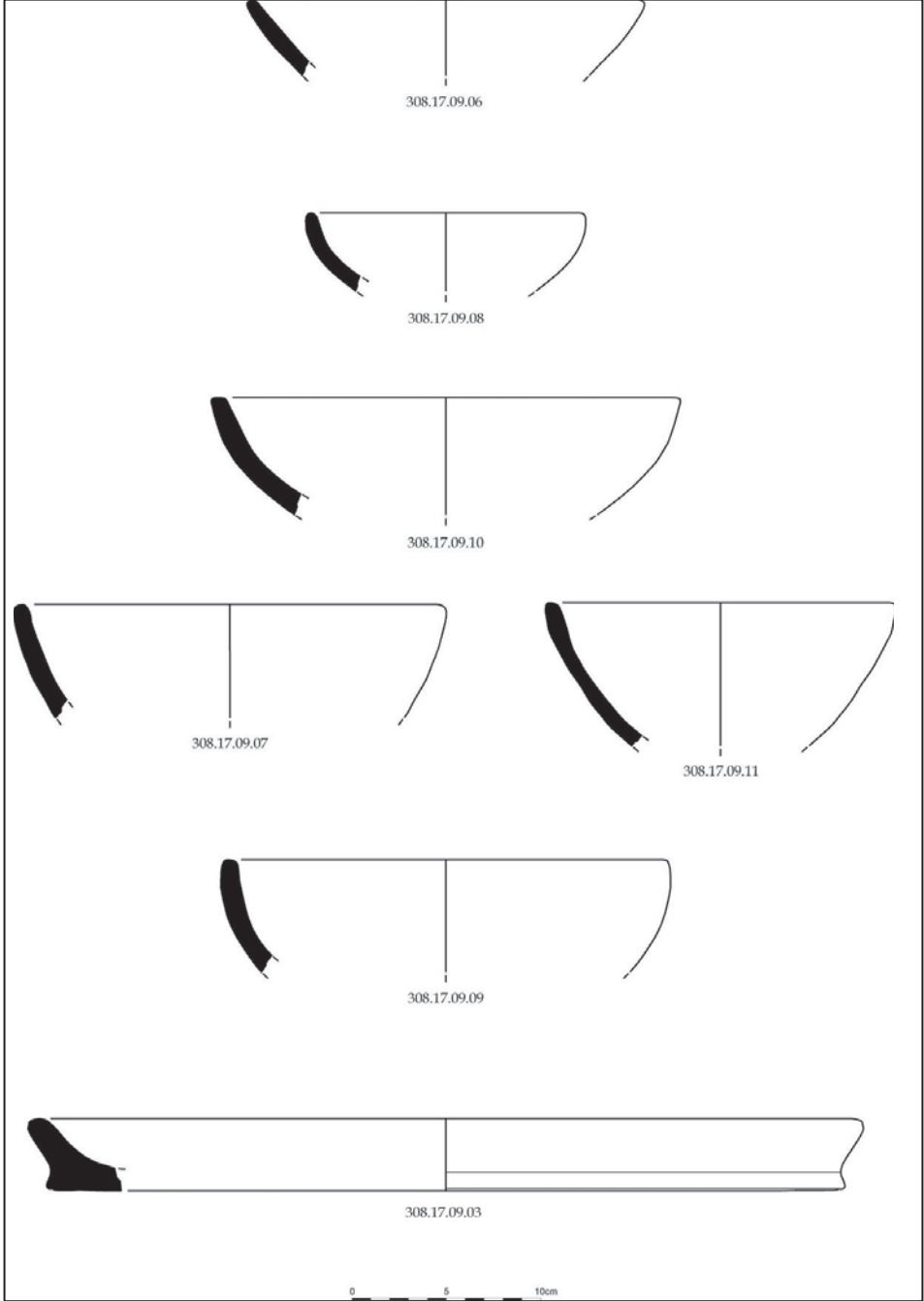
Çizim No: 1: 5: BN: 308.17.09.11; BM: Taşoluk; BA: Çanak parçası; BD: Yüzey Araştırması; AÇ: 18 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 10 R 6/6 Light Red; HK: Yoğun mika, kireç ve az taşçık; AR: 10 R 5/6 Red; Açkı: Açıklı; Bezeme: -; PD: Kötü; YT: El yapımı; Form: Basit ağızlı ve derin.

Çizim No: 1: 6: BN: 308.17.09.09; BM: Taşoluk; BA: Çanak parçası; BD: Yüzey Araştırması; AÇ: 23 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 5 YR 6/8 Reddish Yellow; HK: Yoğun mika, kireç, taşçık, az bitkisel katkı; AR: 10 R 5/6 Red; Açkı: Açıklı; Bezeme: -; PD: Orta; YT: El yapımı; Form: Hafif içe dönük ağızlı, yuvarlatılmış gövdeli.

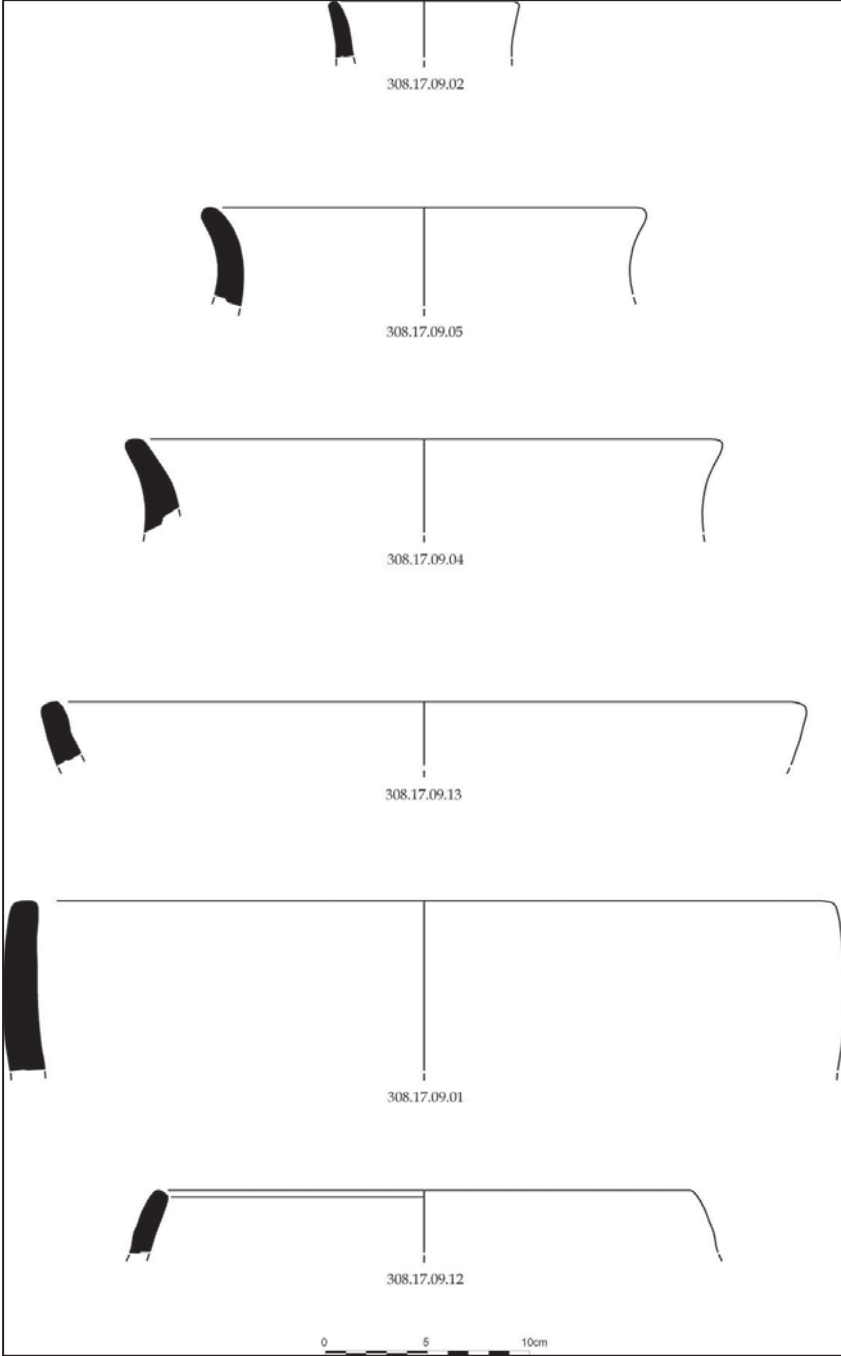
Çizim No: 1: 7: BN: 308.17.09.03; BM: Taşoluk; BA: Tava parçası; BD: Yüzey Araştırması; AÇ: 43 cm; Y: -; DKÇ: 42 cm; HR: 5 YR 6/8 Reddish Yellow; HK: Yoğun mika, az kireç; AR: 10 YR 8/2 Very Pale Brown; Açkı: Açıklı; Bezeme: -; PD: Orta; YT: El yapımı; Form: Açık ağızlı, düz dipli.

- Çizim No: 2: 1:* 308.17.09.02; BM: Taşoluk; BA: Çömlek parçası; BD: YüzeY Araştırması; AÇ: 9.2 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 10 YR 4/2 Dark Grayish Brown; HK: Yoğun mika, az kireç; AR: 10 YR 3/1 Very Dark Gray; Açkı: Açkılı; Bezeme: -; PD: İyi; YT: Elde; Form: Hafif dışa dönük ağızlı.
- Çizim No: 2: 2:* BN: 308.17.09.05; BM: Taşoluk; BA: Çömlek parçası; BD: YüzeY Araştırması; AÇ: 21 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 2.5 YR 5/6 Red; HK: Yoğun mika, az kireç; AR: 7.5 YR 6/4 Light Brown; Açkı: Silik; Bezeme: -; PD: İyi; YT: El yapımı; Form: Dışa dönük ağızlı.
- Çizim No: 2: 3:* BN: 308.17.09.04; BM: Taşoluk; BA: Çömlek parçası; BD: YüzeY Araştırması; AÇ: 28.2 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 2.5 Y 3/2 Very Dark Grayish Brown; HK: Yoğun mika, az kireç; AR: 10 YR 7/4 Very Pale Brown; Açkı: Silik açkı; Bezeme: -; PD: Orta; YT: El yapımı; Form: Dışa dönük ağızlı.
- Çizim No: 2: 4:* BN: 308.17.09.13; BM: Taşoluk; BA: Çanak parçası; BD: YüzeY Araştırması; AÇ: 36 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 7.5 YR 6/6 Reddish Yellow; HK: Yoğun mika, az kireç ve bitkisel katkı; AR: 10 YR 8/1 White; Açkı: Açkılı Bezeme: -; PD: Orta; YT: El yapımı; Form: Hafif içe kalınlaştırılmış dudaklı, açık ağızlı.
- Çizim No: 2: 5:* BN: 308.17.09.01; BM: Taşoluk; BA: Küp parçası; BD: YüzeY Araştırması; AÇ: 40 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 5 YR 6/6 Reddish Yellow; HK: Yoğun mika, az kireç, taşçık, bitkisel katkı; AR: 2.5 YR 5/4 Reddish Brown; Açkı: Silik açkı; Bezeme: -; PD: Kötü; YT: El yapımı; Form: Kapalı ağızlı.
- Çizim No: 2: 6:* BN: 308.17.09.12; BM: Taşoluk; BA: Çömlek parçası; BD: YüzeY Araştırması; AÇ: 26 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 10 R 6/6 Light Red; HK: Yoğun mika, kireç; AR: 2.5 YR 6/6 Light Red; Açkı: Açkılı; Bezeme: -; PD: İyi; YT: El yapımı; Form: Kapalı ağızlı, basit ağız kenarlı.
- Çizim No: 3: 1:* BN: 309.02.09.39; BM: Akharım Göleti; BA: Çanak parçası; BD: YüzeY Araştırması; AÇ: 21 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 2.5 YR 6/8 Light Red; HK: Yoğun mika, kireç ve bitkisel katkı; AR: 2.5 Y 8/2 Pale Yellow; Açkı: Açkılı Bezeme: -; PD: Kötü; YT: El yapımı; Form: Açık ağızlı, derin.
- Çizim No: 3: 2:* BN: 309.02.09.20; BM: Akharım Göleti; BA: Çanak parçası; BD: YüzeY Araştırması; AÇ: 32. cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 7.5 YR 6/6 Reddish Yellow; HK: Yoğun mika, kireç ve taşçık, yoğun bitkisel katkı; AR: 10 YR 8/2 Very Pale Brown; Açkı: Açkısız; Bezeme: -; PD: Orta; YT: El yapımı; Form: Açık ağızlı, derin.

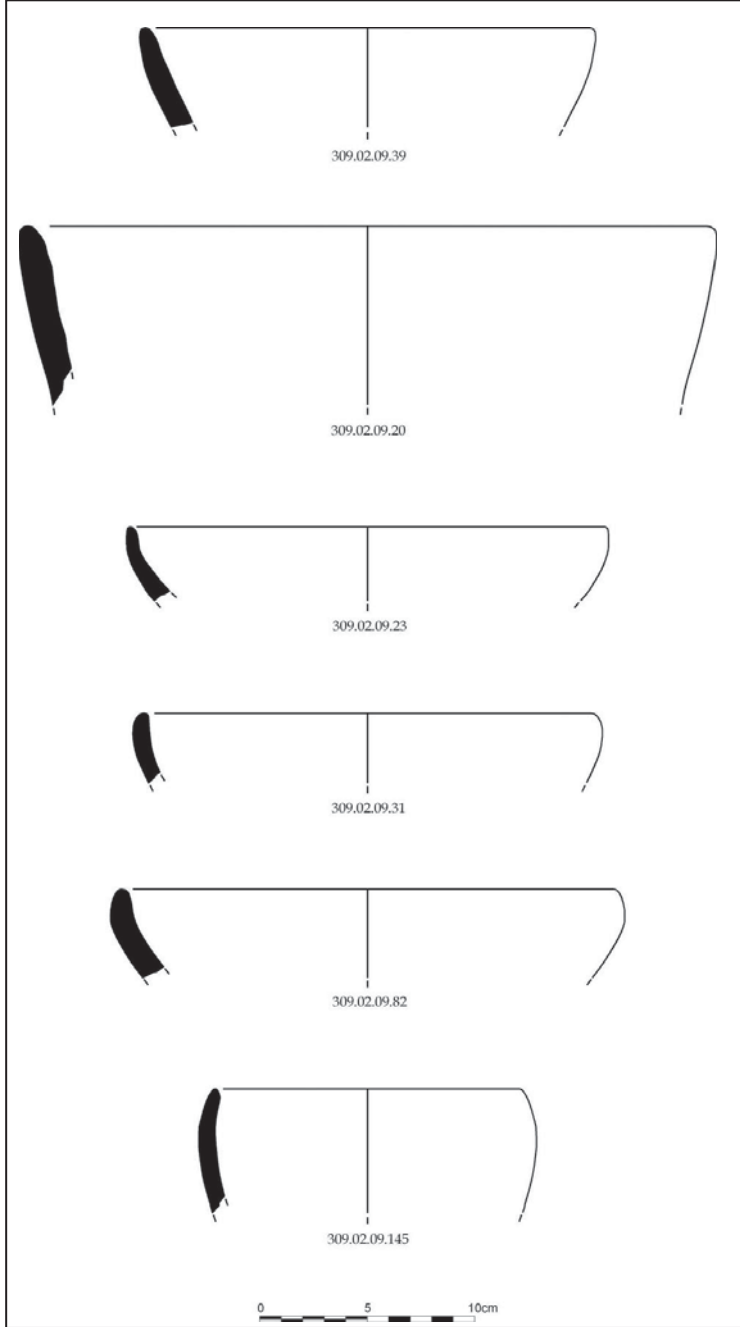
- Çizim No: 3: 3:* BN: 309.02.09.23; BM: Akharım Göleti; BA: Çanak parçası; BD: Yüzey Araştırması; AÇ: 22 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 10 YR 7/4 Very Pale Brown; HK: Yoğun mika ve kireç, taşçık; AR: 5 YR 6/6 Reddish Yellow; Açkı: Açıklı Bezeme: -; PD: Kötü; YT: El yapımı; Form: Hafif içe dönük ağızlı.
- Çizim No: 3: 4:* BN: 309.02.09.31; BM: Akharım Göleti; BA: Çanak parçası; BD: Yüzey Araştırması; AÇ: 21 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 7.5 YR 6/6 Reddish Yellow; HK: Yoğun mika, kireç; AR: 2.5 YR 5/8 Red; Açkı: Açıklı; Bezeme: -; PD: İyi; YT: El yapımı; Form: İçe dönük ağızlı.
- Çizim No: 3: 5:* BN: 309.02.09.82; BM: Akharım Göleti; BA: Çanak parçası; BD: Yüzey Araştırması; AÇ: 23 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 10 R Light Red; HK: Yoğun mika, kireç ve az taşçık; AR: 5 YR 8/1 White; Açkı: Açıklı; Bezeme: -; PD: Orta; YT: El yapımı; Form: İçe dönük ağızlı, ağız altında hafif omurgalı.
- Çizim No: 3: 6:* BN: 309.02.09.145; BM: Akharım Göleti; BA: Çanak parçası; BD: Yüzey Araştırması; AÇ: 14 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 5 YR 6/8 Reddish Yellow; HK: Yoğun mika ve kireç, az taşçık; AR: 2.5 YR 6/8 Light Red; Açkı: Açıklı; Bezeme: -; PD: İyi; YT: El yapımı; Form: İçe dönük ağızlı, yuvarlatılmış gövdeli.
- Çizim No: 4: 1:* BN: 309.02.09.121; BM: Akharım Göleti; BA: Çömlek parçası; BD: Yüzey Araştırması; AÇ: 24 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 10 YR 4/3 Brown; HK: Yoğun mika ve kireç, az bitkisel katkı; AR: 2.5 YR 6/8 Light Red; Açkı: Açıklı; Bezeme: -; PD: Kötü; YT: El yapımı; Form: Dışa dönük ağızlı.
- Çizim No: 4: 2:* BN: 309.02.09.21; BM: Akharım Göleti; BA: Küp parçası; BD: Yüzey Araştırması; AÇ: 43 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 5 YR 6/6 Reddish Yellow; HK: Yoğun mika, kireç, taşçık, bitkisel katkı; AR: 2.5 YR 5/6 Red; Açkı: Açıklı Bezeme: -; PD: Kötü; YT: El yapımı; Form: Açık ağızlı, düz dipli.
- Çizim No: 4: 3:* BN: 309.02.09.10; BM: Akharım Göleti; BA: Çömlek parçası; BD: Yüzey Araştırması; AÇ: 20 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 7.5 YR 6/6 Reddish Yellow; HK: Yoğun mika ve kireç, taşçık; AR: 2.5 YR 5/6 Red; Açkı: Açıklı; Bezeme: Gövde üzerinde kabartma yatay bant; PD: Kötü; YT: El yapımı; Form: Dışa kalınlaştırılmış dudaklı, kapalı ağızlı.
- Çizim No: 4: 4:* BN: 309.02.09.83; BM: Akharım Göleti; BA: Tava parçası; BD: Yüzey Araştırması; AÇ: 37 cm; Y: -; DKÇ: -; HR: 10 R 5/4 Weak Red; HK: Yoğun mika, kireç, taşçık; AR: 2.5 YR 5/6 Red; Açkı: Açıklı Bezeme: -; PD: Kötü; YT: El yapımı; Form: Açık ağızlı, düz dipli.

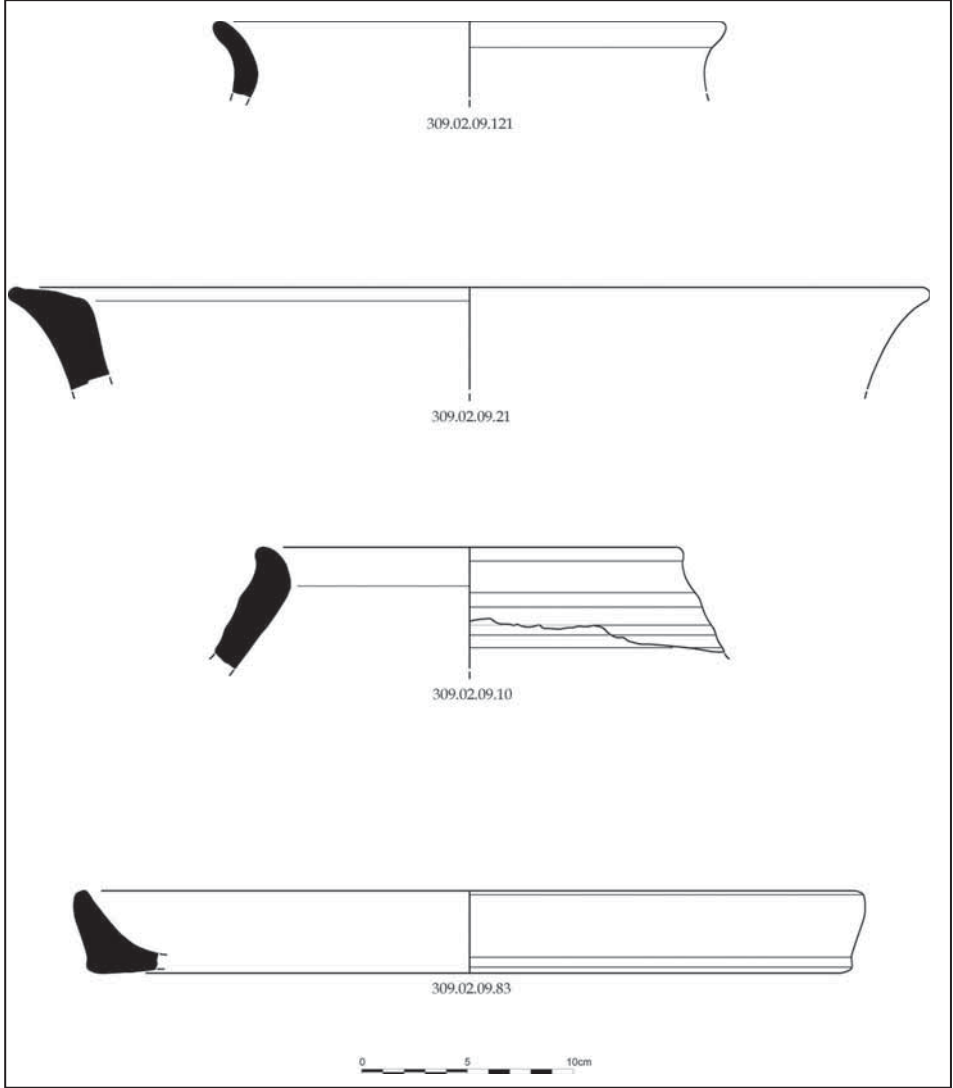
Çizim 1: Taşoluk çanak-çömleği.

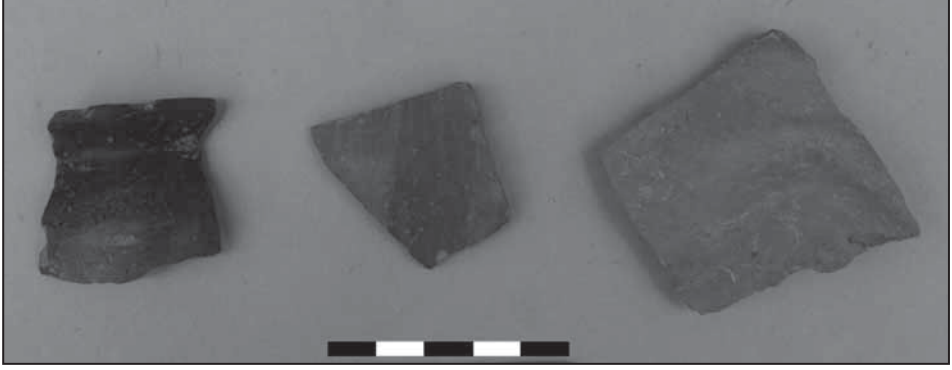
Çizim 2: Taşoluk çanak-çömleği.

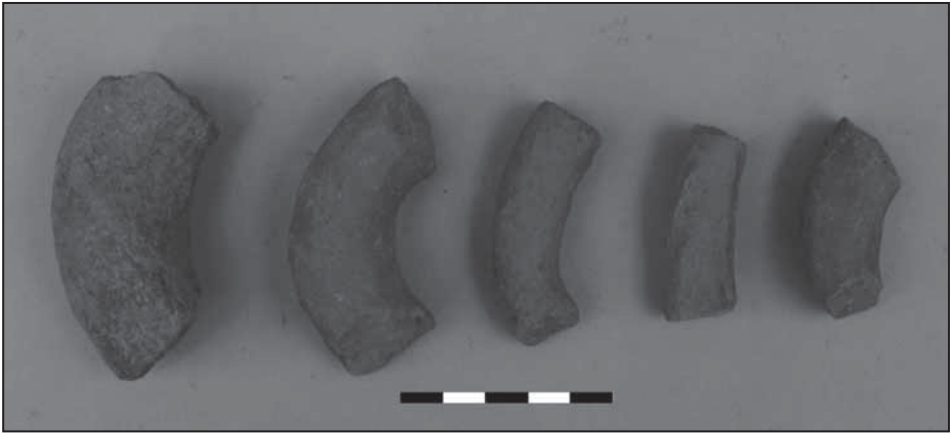
Çizim 3: Akharım Göleti çanak-çömleği.

Çizim 4: Akharım Göleti çanak-çömleği.

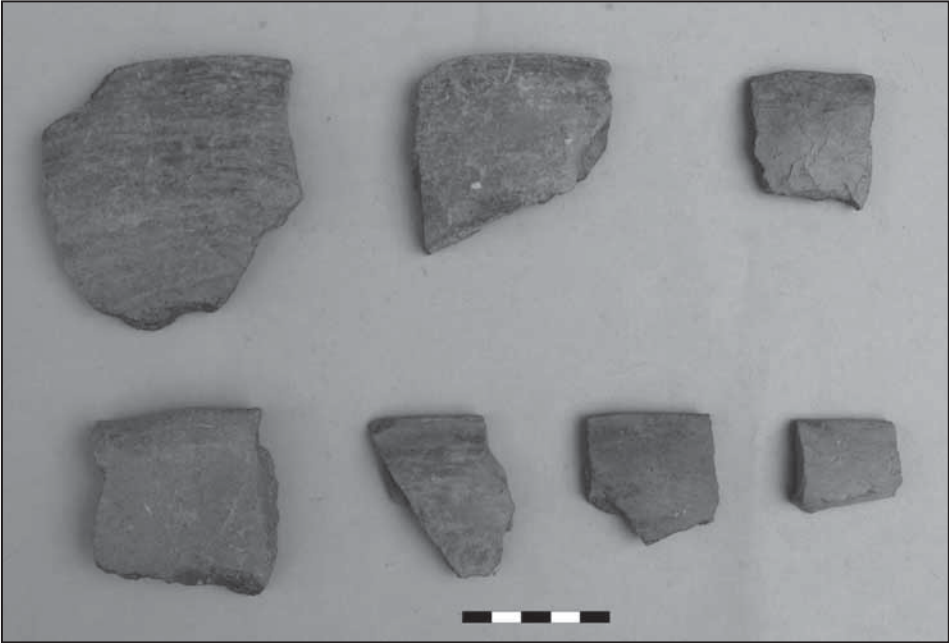
Resim 2: Taşoluk çanak-çömleği.

Resim 3: Taşoluk çanak-çömleği.

Resim 4: Karaçöyür yerleşmesi.

Resim 5: Karaçöyür çanak-çömleği.

Resim 6: Akharım Göleti.

Resim 7: Küçükhöyük.

MUŞ İLİ VE İLÇELERİ 2009 YILI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI (DEMİR ÇAĞLARI)

Hanifi BİBER*
Rafet ÇAVUŞOĞLU

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 23.07.2009 tarih ve B.16.0.KVM.0.12.01.00.222.0.8-141712 sayılı izinleriyle, “Muş İli ve İlçeleri Arkeolojik YüzeY Araştırması” 2009 yılı çalışmaları 04.08.2009-17.08.2009 tarihleri arasında yürütülmüştür.¹

DoğU Anadolu'nun Yukarı Murat-Van bölümünde, Çar Deresi ve Kornı Deresi arasındaki ovada yer alan Muş ve çevresi tarihi ve kültürel değerler açısından Ülkemiz için oldukça önem arz etmektedir.

Muş İli, doğudan Ağrı'nın Patnos ve Tutak, Bitlis'in Ahlat ve Adilcevaz, kuzeyden Erzurum'un Karayazı, Hınıs, Tekman ve Karaçoban, batıdan Bingöl'ün Karlıova ve Solhan, güneyden ise Diyarbakır'ın Kulp, Siirt'in Sason ve Bitlis'in Güroymak ve Mutki İlçeleriyle çevrilidir (Harita: 1).

Muş ve çevresinde gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar 1945 yılında Kılıç Kökten tarafından yapılan prehistorik yüzeY araştırması² ile başlamıştır. C. A. Burney tarafından 1950'lerin sonunda yapılmış olan araştırmalar da bölgede yapılan arkeolojik çalışmalar arasında önemli bir yere sahiptir.³ Varto İlçesi'ne 20 km. uzaklıktaki Kayalıkaya Köyü'nde bulunan, Urartu Kralı II. Sarduri (M.Ö. 764–735) dönemine tarihlendirilen Kayalıdere Kalesi'nde 1965 yılında, C. Burney başkanlığındaki bir ekip tarafından

* Yrd. Doç. Dr. Hanifi BİBER, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 65080, Kampüs/Van/TÜRKİYE, e-mail: hanifibiber@hotmail.com.

Yrd. Doç. Dr. Rafet ÇAVUŞOĞLU, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 65080, Kampüs/Van/TÜRKİYE, e-mail: rcavusoglu@yahoo.com

¹ YüzeY Araştırmamız için gerekli izini sağlayan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, finansal destek sağlayan DÖSİMM'e ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı'na (Proje No: 2009-FED-B035), araştırmalarımızın yüzeY çalışmalarına katılan bu satırların yazarlarından başka, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Arş. Gör. Sabahattin Erdoğan ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri Fesih Özdemir ve Fatih İrgin'e, labortatuvar çalışmalarını yapan Arş. Gör. Davut Yiğitpaşa, Arş. Gör. Bilcan Gökçe, Arş. Gör. Nilgün Coşkun Köse, Arş. Gör. Gulan Ayaz, Yüksek Lisans Öğr. Cem Haydaroğlu'na ve Araştırmamızın Bakanlık temsilciliğini yürüten Elazığ Müzesi'nden arkeolog Kenan Öncel'e, Muş İl merkezinde kalınan süre içerisinde tesislerinden faydalanmamıza olanak sağlayan T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Tarım İşletmeleri Genel Müdürü Sayın M. Halis Bilden, Muş Alpaslan Tarım İşletmeleri Müdürü Sayın Abdurrahim Orbay'a, araştırmalarımız esnasında yardımlarını esirgemeyen Muş İl Kültür ve Turizm Müdürü Sayın Hayrettin Çetin'in şahsında bütün Müdürlük personeline teşekkür ederiz.

² Kökten 1947.

³ Burney 1958.

gerçekleştirilen ve bir sezon süren kazılar bölgede doğrudan Urartu Dönemi'ne yönelik tek kazı çalışmasıdır.⁴ Daha sonra, M. Rothmann'ın 1991-1993 yıllarında yürüttüğü yüzey araştırmaları⁵ ise daha çok Alpaslan I Barajı Gölü alanında kalacak höyüklerin tespit edilmesine yönelik olmuştur. A. Özfırat tarafından 1995-1999 yılları arasında bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında⁶ ise öncelikli amaç Orta Tunç Çağı (M.Ö. 2.Bin) kültürünün araştırılmasıdır. Yukarıda sayılan araştırmalar dışında daha çok yayına yönelik, münferit bazı araştırmalardan da söz etmek mümkündür.

Muş bölgesi, hem Urartu'nun merkezi bölgesi olan Van havzasına yakın olması hem de Urartu'nun batı yayılımı (Elazığ-Malatya bölgesi) için önemli bir geçiş noktası olması bakımından oldukça önemliydi. Zira başkent Tuşpa'dan batıya giden yol, Van Gölü'nün kuzeyini dolandıktan sonra Malazgirt Ovası'nı geçerek Murat Irmağı vadisi boyunca Varto'nun güneyinden Muş Ovası'na varıyor, buradan batıya yöneliyor, Bingöl üstünden Elazığ-Malatya yolu ile Orta Anadolu'ya uzanıyordu.⁷ Bu yüzden Muş ve çevresi Demir Çağları'nda, özellikle de Orta Demir Çağ'da (Urartu Dönemi) oldukça büyük öneme sahiptir.

İşte bu nedenle 2009 yılında başlayan ve beş yıl sürmesi planlanan yüzey araştırmalarımızın odak noktasını, M. Ö. 9-7. yüzyıllar arasında bu bölgede devlet kurmuş olan Urartu Dönemi'ni de içine alan Demir Çağları oluşturmaktadır. Ancak Muş İli'nin kültür varlıkları envanterinin çıkarılmasına katkıda bulunmak amacıyla araştırmalarımız sırasında tespit edilen diğer dönemlere ait merkezler de incelenmiş ve bundan sonra da incelenmeye devam edecektir.

Muş İli; Merkez, Bulanık, Malazgirt, Varto, Hasköy ve Korkut İlçelerinden oluşmaktadır. Yüzey araştırmalarımız sonucunda bütün Muş İli, ilçeleri ve köylerinin tamamının incelenmesi amaçlanmaktadır. 2009 yılı araştırmalarımızda Bulanık'a bağlı 23 belde ve köy araştırılmış, 12 höyük, 6 kale, 1 yerleşim alanı, 7 nekropol, 1 baraj ve 1 kaya sığınağı olmak üzere toplam 28 merkez tespit edilmiştir (Harita 2).⁸

Yapılan arazi taramalarında tespit edilen taşınmaz kültür varlıkları ile ilgili çalışmalarda öncelikli olarak taşınmazın koordinatları alınarak işe başlanmıştır. Söz konusu taşınmaz eğer tek bir eserse sadece tek bir koordinat alınmış, kale, höyük veya nekropol gibi geniş alanlara yayılım söz konusu ise sınırlarını belirlemek amacıyla ya tüm çevre koordinatları alınmış ya da belli noktalardan koordinatlar alınmaya çalışılmıştır. Daha sonra taşınmazın ait olduğu dönemi belirlemek amacıyla, yüzeyden amorf nitelikli

⁴ Burney 1966.

⁵ Rothman 1993.

⁶ Özfırat 1999; 2000; 2001.

⁷ Bölgedeki Urartu ulaşım sistemi hakkında bkz. Burney, 1957, 43, Fig.1.; Balkan 1964, 235; Sevin 1988, 451 vd.; Sevin 1989, 47 vd.

⁸ Bulanık'taki çalışmalarımız esnasında desteklerini bizden esirgemeyen, Bulanık Kaymakamlığı Yazı İşleri Müdürü Sayın Abdulhekim Erdoğan'a, Mollakent Beldesi'ndeki çalışmalarımızda yardımlarını gördüğümüz Belediye Başkanı Mazhar Yıldız ve Belediye personeli Muhlis Yıldız'a teşekkür ederiz.

seramik parçaları toplanmıştır. İncelenen alan kale veya mimarî kalıntıları olan höyük veya mezar ise çizim çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Son olarak taşınmaz kültür varlığını tüm yönleriyle belgelemek üzere fotoğraf çekimi yapılmıştır.

ÜÇTEPE HÖYÜK (J48A01)

Bulanık İlçesi'nin 8 km. doğusunda, Üçtepe (Mirbar) Köy merkezinin hemen doğusundadır. Kuzey-güney istikametinde uzanan üç tepeden en güneyde olanıdır. Güney eteğinden Körsu Deresi geçmektedir. Burney,⁹ Rothmann¹⁰ ve Özfırat¹¹ tarafından da incelenmiş olan höyük kuzey-güney istikametinde 245 m., doğu-batı istikametinde 210 m. ölçülerinde oval yaplıdır (Resim: 1). 39.06.63 kuzey, 42.35.29 doğu koordinatlarındadır. 1572 m. rakımlı olup 30 m. yüksekliğe sahiptir.

2000'li yılların başında höyüğün hem kuzey hem de güney kesiminde, köy muhtarı tarafından, izin alınarak yapıldığı söylenen maden arama kanal ve çukurları yer almaktadır. Kuzey kesimdeki 5 m. derinliğinde, 8 m, genişliğinde ve yaklaşık 50 m. uzunluğundaki kuzey-güney doğrultulu kanal şeklindeki maden arama çukuru ve Höyük konisindeki kaçak kazı çukurlarında yarı işçilikli bazalt taşlar ve kalın çeperli Orta Çağ küp parçalarına rastlanmaktadır. Höyük konisindeki çukurlarda ayrıca iskelet parçaları ve boncuk gibi mezar buluntularına rastlanmaktadır.

Höyüğün güney kesiminde ise 15 m. derinliğinde, 7-8 m. genişliğinde bir alan maden arama çalışması sırasında tahrip edilmiş ve höyüğün güney uç kısmı höyükten ayrılmış durumdadır. Tahribat nedeniyle oluşan kesitte ana toprak üzerinde, yaklaşık 1,5 m. yüksekliğinde, bazalt cinsi yarı işçilikli ve düzgün dörtgen yapılı taş temel üzerine kerpiçe örülmüş kalın duvarlar izlenebilmektedir. Bu kesimde yoğun bir mimarînin varlığı anlaşılmaktadır. Höyük yüzeyinde EDC, ODC (Bianili), Orta Çağ (OÇ) Dönemlerine tarihlenen seramik parçalarına rastlanmaktadır.

GÜMÜŞPINAR (PULUR) HÖYÜK (J48A02)

Bulanık İlçe merkezinin 11 km. doğusunda, Köy merkezinin güneydoğusunda yer almaktadır.¹² Kuzey-güney istikametinde 250 m., doğu-batı istikametinde 185 m. ölçülerindedir. 39.06.20 kuzey, 42.37.92 doğu koordinatlarındadır. 1585 m. rakımlı olup kuzey kesimde 20 m., güney kesimde 10 m. yüksekliğe sahiptir. Güney ve doğusu yayvan kuzey ve batı yönlerde oldukça dik yapılı, düz konili bir höyüktür. Höyüğün üst kuzey kesiminde bu alandaki mimarî yapıları kısmen tahrip etmiş bir su deposu, doğu ve güney eteklerinde ise köy konutları bulunmaktadır.

⁹ Russell 1980, No:259.

¹⁰ Rothmann 1993, No:38.

¹¹ Özfırat 2000, 196-197.

¹² Gümüşpınar Höyük Burney, Rothmann ve Özfırat tarafından incelenmiş höyüklerden biridir. Bkz. Burney 1958, 192, No.260; Russell 1980, No. 260; Rothmann 1993, No. 42; Özfırat 2000, 193.

Höyüğün kuzey üst bölümünde 70x80 cm. ve 50x70 cm. ölçülerinde, işçilikli ve yarı işçilikli kalker taşlarla örülmüş temel kalıntıları kare ve dikdörtgen planlı mekânlar yer almaktadır. Höyüğün diğer kesimlerinde de dağınık vaziyette iri ve işçiliksiz taşlar bulunmaktadır. Höyük yüzeyinde Erken Demir Çağ (EDÇ.), Orta Demir Çağ (ODÇ.) dönemlerine tarihlenen seramik parçalarına rastlanmaktadır.

MOLLA KENT BELDESİ:

BENDEPUR (GELE NADO) HÖYÜK (K48A01.1)

Bulanık'ın 35 km. güneybatısındaki Mollakent Beldesi'nin yaklaşık 800-900 m. kadar kuzeyinde, güneyinden akan Bendepur Deresi ile kuzeyindeki Avalizi Deresi arasında yer almaktadır (Çizim: : 1, Resim 2). 38.96.26 kuzey, 42.07.08 doğu koordinatlarındadır. Höyük kuzey-güney istikametinde 250 m., doğu-batı istikametinde 205 m. ölçülerinde, oval yapılıdır. 1489 m. rakımlı olup kuzey kesimde 27 m. yüksekliğindedir. Doğu ve güney yönlerde daha az eğimlidir. Höyük düz konili olup, koniye yakın doğu ve kuzey kesimlerde sur temelleri izlenebilmektedir. Yerleşimin güneybatı köşesinde, kayalıklara işlenmiş 3 basamaklı bir merdiven kale girişi izlenimi vermektedir. Höyüğün kuzey yamacında yaklaşık 5-6 m. genişliğinde, 10 m. uzunluğunda, 10 m. den 2 metreye kadar daralan kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Kazı çukurunun kesitinde farklı dönemlere ait yapı katları izlenebilmektedir. Höyük yüzeyinde EDÇ, ODÇ, GDÇ (Geç Demir Çağ) (?) (Resim: 3), Orta Çağ (OÇ.) Dönemlerine tarihlenen seramik parçaları ele geçmektedir.

Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (K. ve T.V.K.B.K.)'nun 03.07.2006 tarih ve 368 sayılı kararı ile "Mollakent Höyüğü" adıyla doğusundaki nekropol alanı ile birlikte tescil edilmiştir.

MOLLA KENT NEKROPOLÜ (K48A01.2.)

Nekropol Mollakent Beldesi'nin 700 m. kadar kuzeyinde, Bendepur Höyüğün hemen doğusunda, höyüğün kuzeydoğu köşesinden başlayarak bir kavis çizerek güneye doğru devam eden kayalıkların kuzey, doğu ve güney cephesi ile üst kesimindeki yaklaşık olarak kuzey güney yönde 375 m., doğu batı yönde 150 m. genişlikteki düz alanda dağınık şekilde işlenmiş kaya mezarlarından oluşmaktadır (Çizim: 1). 38.96.07 kuzey, 42.07.22 doğu koordinatlarındadır. Kayalıkların doğu kesiminde, düzensiz aralıklarla açılmış 3-5 m. genişliğinde kanal şeklinde 3 adet açıklık ile nekropolün özellikle güney kesiminde, ana kaya üzerine işlenmiş, dairesel yapılı kaya çanakları bulunmaktadır. Bunlar muhtemelen kültüsel-törensel aktivitelere işaret etmektedir.

Nekropolde çok sayıda mezarın varlığı tespit edilmiş ve zaman darlığı nedeniyle, nekropolde yapılacak detaylı çalışmalar önümüzdeki yıllara bırakılmıştır.

Nekropol Erzurum K. ve T.V.K.B.K.'nin 03.07.2006 tarih ve 368 sayılı kararı ile batısındaki höyükle birlikte tescil edilmiştir.

MARNUK KALESİ (K48A01.3.)

Molla Kent Beldesi'nin 4 km. kadar güney batısında, 1634 rakımlı, kuzeyi kayalık yüksek bir tepe üzerinde yer almaktadır (Çizim: 1). 38.93.54 kuzey, 42.02.51 doğu koordinatlarındadır. Kalenin güneydoğusundan gelen Marnuk Deresi kalenin güneyi ve batısını dolanarak kuzeyinden Develan Düzü'ne ulaşmaktadır.

Marnuk Kalesi güneyinde yer alan Marnuk Mevkii'nde ve kuzeyinde yer alan Zoğar Mevkii'nde (Develan Düzü) bulunan tarım arazilerine hâkim konumdadır. Güneydoğusundaki Akkent Kalesine 2.250 m., Gavur Bendi olarak bilinen Urartu Barajı'na 2.350 m. mesafededir.

Doğu ve batı olmak üzere iki farklı teras üzerinde inşa edilen Marnuk Kalesi Dış ve İç kale olmak üzere iki bölüm halindedir. İç Kale, daha geniş tutulmuş olan 95x105 m. ölçülerindeki doğu teras üzerindeki bölümünde yer almaktadır. Yaklaşık 40x50 m. ölçülerindedir. Kalenin batı teras üzerindeki bölümü doğu bölümden daha dar olup, 50x55 m. ölçülerinde, kareye yakın plana sahiptir. Kaleye, Marnuk Deresi'nin de geçtiği güney kesimde, batıdan doğuya doğru devam eden, daha sonra eğimli doğu kesimden batıya dönen antik bir yolla ulaşılmaktadır. Kalenin girişi doğu kesimdedir. Yol doğu teras üzerinde, kalenin içinde de devam etmektedir. Gerek dış kale ve gerekse iç kale, yer yer 1 m.yi bulan yükseklikte günümüze ulaşmış kalker cinsi, işçiksiz ve yarı işçilikli taşlarla örülmüş surla çevrilidir. Sur üzerinde, alanın topografik yapısından kaynaklanabilecek savunma zafiyetini ortadan kaldırmak için inşa edilmiş kule benzeri çıkıntılar yer almaktadır. Marnuk Deresi'nin de geçtiği kuzeyi oldukça dik bir yapıya sahip olmasına karşın bu yönde de sur kalıntıları izlenebilmektedir. Kalenin batı bölümünde ve iç kalede surlarla benzer işçiliğe sahip taş duvarlı mekân temelleri bulunmaktadır.

Gerek sur duvarları ve gerekse mekân duvarları kiklopik sayılabilecek boyutta, düzgün olmayan çok köşeli taşlarla örülmüştür. Bu duvar tekniği kalenin Erken Demir Çağ'a ait olduğunu göstermektedir. Ayrıca yüzeyden toplanan seramik parçaları da EDC. ve ODC. Dönemlerine ait seramik parçaları da bunu desteklemektedir.

Erzurum K. ve T.V.K.B.K.'nun 31.05.2008 tarih ve 968 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

AŞAĞI MARNUK (TAKÇE TEPE) NEKROPOLÜ (K48A01.4.)

Mollakent Beldesi'nin 4.5 km. kadar güneybatısında, Marnuk Kalesi'nin ise 200 m. kuzeydoğusunda, Aşağı Marnuk Yolu Mevkii'nde yer almaktadır. Marnuk Kalesi'ne çıkan yolun iki yanında devam eden, yaklaşık 150x500 m. lik bir alana yayılmış vaziyette, kaçak kazılarla tahrip edilmiş çok sayıda mezardan oluşan bir nekropoldür (Çizim: 1). 38.93.42 kuzey, 42.02.97 doğu koordinatlarındadır.

Alanın en batı ucunda, küçük bir tepenin batıya bakan yüzünde giriş kısmı tahrip edilmiş bir oda mezar yer almaktadır (Çizim: 2, Resim 4). Tahrip edilmiş olsa da girişinin

doğudan olduğu anlaşılan mezar batı-doğu yönlüdür. 2.00x6.00 m. ölçülerindeki mezar odası 1.50 m. yüksekliğe sahiptir. Girişin karşısına gelen doğu kısmında taş duvar kısmen tahrip olmuş durumdadır. Kuzey ve güneyde oldukça iri boyutlu, çok kenarlı, işçiliksiz kalker taşlarla, bindirme tekniğinde örülmüş duvarlara sahip mezarın üstü yaklaşık 1.30x2.20 m. ölçülerindeki 5 adet iri kapak taşıyla kapatılmış vaziyettedir. Van bölgesi Erken Demir Çağ mezarlarıyla aynı işçiliğe sahip bu mezar da Erken demir Çağ'a aittir. Mezar çevresinde EDÇ. ve ODÇ. dönemlerine tarihlenen seramik parçaları da bu görüşü destekler niteliktedir.

Erzurum K. ve T.V.K.B.K.'nun 31.05.2008 tarih ve 968 sayılı kararı ile "Takça Tepe Nekropolü" adıyla tescil edilmiştir.

AKKENT KALE/KULESİ (K48A01.5.)

Mollakentin 3.750 m. güneybatısında yer almaktadır. Güllüce (Abdu) Çeşmesi Mevkii'nde, 1600 m. rakımlı bir tepe üzerinde, 38.92.34 kuzey, 42.04.70 doğu koordinatlarındadır (Çizim: 1). Akkent Tepesi'nin doğu ucunda yer alan kale/kule kuzeybatı-güneydoğu yönlü, 115 m. x 70 m. ölçülerinde, dikdörtgen bir plana sahiptir. Doğu bölümünde yer yer ana kayaya açılmış sur yataklarına oturan iri kiklopik taşlardan, kuzey kesimde daha küçük boyutlu, işçiliksiz, çok kenarlı kalker taşlarla örülü sur duvarları yer almaktadır. Hem duvar örgü tekniği hem de yüzeyden toplanan seramik parçaları (Çizim: 3) kale/kulenin Demir Çağ'a tarihlenebileceğini göstermektedir.

Kalenin yaklaşık 900 m. kadar güneydoğusunda, 40 m. çapında, pergelle çizilmiş gibi yuvarlak planlı, küçük boyutlu taş sırasıyla çevrili bir yapı izi bulunmaktadır. Ancak işlevi ve niteliği konusunda herhangi bir şey söyleyebilmek mümkün değildir.

Erzurum K. ve T.V.K.B.K.'nun 31.05.2008 tarih ve 968 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

AKKENT (GAVUR BENDİ) BARAJI (K48A01.6.)

Mollakent'in 4 km. güneybatısında, Akkent Kalesi'nin ise 250 m. kadar güneyinde, Akkent Tepesi'nin doğu ucunda, doğudaki Ağaçalı Tepe ile batıdaki Ağaçasız Tepe adlı iki tepe arasında yer almaktadır (Çizim: 1, Resim 5). 38.92.12 kuzey, 42.04.56 doğu koordinatlarında, 1607 m. rakımlıdır. Güneyden akıp gelen Mami Deresi'nin suyunun toplandığı 200x250 m. ölçülerindeki su havzasına sahiptir. Bent havzanın kuzey kesimindedir. DSİ'nin çeşitli dönemlerde yaptığı müdahalelerle kısmen bozulmuş, orta kesimde 7 m. genişliğinde bir tahribat açıklığı oluşmuş durumdadır. Urartu Dönemi'nde, günümüzde Ziyaret Mevkii ve Develan Düzü adıyla bilinen düzlüklerdeki tarlaların sulanması için yapılmış olmalıdır.

Doğu-batı doğrultulu baraj bendi yaklaşık 50 m. boyunda, doğu kesimde 13 m. batı kesimde 10 m. gövde genişliğine sahip, yakın zamanlarda üzeri toprak dolguyla

kapatılmış bir iç bent ile dış bentten oluşan iki kademeli bir sisteme sahiptir. Yer yer düzgün işçilikli kesme, çoğunlukla yarı işlenmiş iri taşlardan inşa edilmiştir. Bentteki izlerden birden çok savağın bulunduğu anlaşılmaktadır.

Erzurum K. ve T.V.K.B.K.'nun 31.05.2008 tarih ve 968 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

ÇAYGELDİ KÖYÜ

DEĞİRMEN TEPE HÖYÜK (J48A03.1)

Bulanık'ın 17 km. güneydoğusundaki Çaygeldi (Alibocan) Köyü merkezinde yer almaktadır. 39.01.14 kuzey, 42.44.51 doğu koordinatlarındadır. 1721 m. rakımlı olup, doğu kesimde 25 m. yüksekliğe sahiptir (Çizim: 4). Kuzey ve doğu kesimlerinde köy evleri bulunmaktadır. Doğu eteklerinden Alitacir Deresi geçmektedir. Değirmen Tepe Höyüğü 110x170 m. ölçülerinde, kuzey-güney yönünde oval yapılı, batısı yayvan, doğusu daha dik, yayvan konilidir. 1995 yılında DSİ tarafından yapılan kanal nedeniyle doğu kesimi tahrip edilmiş durumdadır. Tahribat nedeniyle oluşan kesitlerde herhangi bir mimarînin varlığına işaret edecek buluntu görülmemektedir. Höyük yüzeyi ve çevresinde EDÇ, ODÇ (Bianili), OÇ. Dönemlerine tarihlenen seramik parçaları ele geçmiştir.¹³

ÇAYGELDİ (BİREKTAŞ TEPE) HÖYÜK (J48A03.2.)

Çaygeldi Köyü'nün kuş uçuşu 1250 m. güneyinde, 38.99.93 kuzey, 42.44.66 doğu koordinatlarındadır. 1912 m rakımlı Birektaş Tepe üzerindedir (Çizim: 4). Kuzeyden güneye doğru kademeli olarak yükselen dört teras halindeki yükseltinin en güneyinde ve en yüksekte olanı üzerindedir. 160x275 m. ölçülerinde, kuzey-güney yönünde, düz konili, oval yapılı bir höyüktür. Güney kesimi 90° lik eğime sahip dik bir doğal kayalıkla sonlanıyor. Höyük üzerindeki kaçak kazı çukurlarında mimarînin varlığına işaret eden duvar izleri görülebilmektedir. Yüzeyde OTÇ (?), EDÇ, ODÇ ve GDC. dönemlerine ait seramik parçaları bulunmaktadır.

ÇAYGELDİ NEKROPOLLERİ (J48A03.3.)

Çaygeldi Köyü'nün kuş uçuşu 1300-1500 m. güneyinde, Çaygeldi (Birektaş tepe) Höyüğü'nün 250 m. kadar batısından başlayarak, kuzeydeki Ziyaret Tepe ve buranın güneyindeki Kindo, Kurtik ve Küçük Kurtik Mevkiilerini kapsayan oldukça geniş bir alana yayılmış yüzlerce mezardan oluşmaktadır (Çizim: 4). Yaklaşık 1825 m. rakımlı merkezi noktada 38.98.90 kuzey, 42.44.00 doğu koordinatlarındadır. Mezarları tamamına yakını kaçak kazılarla açılmış ve plan çıkarılamayacak durumda tahrip edilmiş vaziyettedir. Kaçak kazı çukurlarındaki taş bulgulardan anlaşıldığı kadarıyla çoğunluğu

¹³ Özfirat, Çaygeldi ile ilgili yayında Çaygeldi Höyüğü (Birektaştepe) ve nekropollerinden bahsettiği halde Köy içinde yer alan "Değirmen tepe" höyüğüne değinmemektedir. Bkz.: Özfirat 2000, 194.

örme mezar tipindedir. Kindo Mevkii'nde mezarların çevresine yayılmış yüzlerce parça seramik buranın daha çok 2.Bin mezarlığı olduğunu belgelemektedir (Çizim: 5). Ziyarettepe Mevkii'ndeki mezarlarda daha çok 1.Bine ait (EDÇ, ODC, GDÇ.) seramik parçaları (Çizim: 6) ele geçmektedir.

ELMAKAYA BELDESİ

ELMAKAYA (LATER) HÖYÜK (J48A04.1)

Bulanık'ın 25 km. güneydoğusunda yer alan Elmakaya (Later) Beldesi'nin batı girişindedir.¹⁴ İncesu Höyük'ün 300 m. kadar batısındaki höyük 39.03.16 kuzey, 42.47.70 doğu koordinatlarında, 1695 m. rakımlıdır. Dairesel yapılı höyük, 150 m. çapında ve yaklaşık 20 m. yüksekliktedir. Köy yerleşimi ile çevrili höyüğün konisinde ve eteklerinde yeni konutlar bulunmaktadır. Höyüğün doğu kesiminde tahribat vardır. Bu alanda harcın kullanılmış olduğu, Orta Çağ veya daha yakın döneme ait duvarların üst kodunda yarı işçilikli iri bazalt taşlarla örülmüş duvar kalıntısı yer almaktadır. Höyük yüzeyinde az sayıda İTÇ. ve OÇ. Dönemi'ne ait seramik parçaları ele geçmektedir.

İNCESU HÖYÜK (J48A04.2)

Höyük Elmakaya Beldesi'nin doğusunda, İncesu Deresi'nin doğu kenarındadır. 39,0320 kuzey, 42.48.07 doğu koordinatlarında, 35x60 m. ölçülerinde, yaklaşık 20 m. yükseklikte doğu-batı yönünde oval yapılı, düz konilidir (Resim: 6).¹⁵ Hemen batı eteğinden höyüğe bitişik geçip güneyinden akıp giden İncesu Deresi'nin höyüğe zarar vermesini engellemek için, höyüğün batı kenarı boyunca, 1.0 m. den büyük boyutlu, beş sıra halinde günümüze ulaşan, bazalt taşlardan inşa edilmiş, 3.0-3.5 m. yükseklikte duvar yer almaktadır (Resim: 7). Höyüğün konisinde kaçak kazı çukurları bulunmaktadır. Gerek duvar tekniği ve gerekse yüzeyde ele geçen seramik parçaları höyüğün Urartu Dönemi'ne ait olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca yüzeyde İTÇ (?). OÇ. Dönemlerine ait seramik parçalarına da rastlanmaktadır.

GURGURA (GÜRGÜRE) KALE/KULESİ (J48A04.3)

Elmakaya Beldesi'nin 2 km. kadar güneyinde, Kale Sırtı (Gurgura) adlı alanın batıya bakan yüzünde, 1870 rakımlı kayalık bir tepe üzerinde yer almaktadır. 39.01.16 kuzey, 42.46.79 doğu koordinatlarındadır. Güney ve doğusundan Gürleyen (Gurgura) Dere geçmektedir. Oldukça kayalık olan alanı çevreleyen sur-duvar örgüsü izlenebilmektedir.

¹⁴ Rothmann yayınlarında Elmakaya'da tek bir höyükten bahsetmektedir. Ancak anılan höyüğün Elmakaya Belde'sinin içindeki höyük mü yoksa beldenin doğusunda bulunan İncesu Höyük mü olduğu anlaşılmalıdır. Bkz.: Rothmann 1993, Tablo 1: 34. sıra; 1995, 294: 34. Özfirat ise höyükten hiç söz etmemektedir.

¹⁵ Özfirat, Elmakaya Nekropollerini anlattığı yayımında " Elmakaya'nın içinde de, İncesu Mevkii'nin dışında da kalıntılar vardır ve olasılıkla yerleşim buradadır" demektedir ancak, İncesu Höyükten bahsetmemektedir. 1999, 8; 2000, 195.

Özellikle kuzey ve üst kesiminde yarı işçilikli kiklopik taşlardan birkaç sıra duvar örgüsü belirgindir.

ELMAKAYA NEKROPOLLERİ:

Gurgura Mevkii Mezarları (J48A04.4)

Gurgura Kalesini dört yönden de kuşatan yamaçlarda, güney ve batı kesimlerinde Gurgura Kalesi ile Gürleyen Dere arasında kalan oldukça geniş bir yayılmış vaziyettedir. 39.01.18 kuzey, 42.46.77 doğu koordinatlarındadır. Kaçak kazılar sonucu tahrip edilmiş yüzlerce mezardan oluşmaktadır. Kazı çukurları çevresindeki kalıntılardan taş örme tekniğinde inşa edilmiş oldukları anlaşılan mezarlar plan alınamayacak durumdadır. Yüzeyde çok sayıda ele geçen seramik parçalarından (Çizim: 7-8) nekropolün OT. ve DÇ. dönemlerinde kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

ALTINTEPE MEVKİİ MEZARLARI (J48A04.5)

39.01.28 kuzey, 42.47.10 doğu koordinatlarındaki Kale Sırtı Mevkii'nin Elmakaya Beldesi'ne bakan kuzey yamaçları boyunca binlerce metre karelik alan yayılmış vaziyettedir (Resim: 8). Batı kesimde Gurgura Nekropolü ile bitişik vaziyettedir. Kimisinin taş örme mezar olduğu anlaşılan mezarlar kaçak kazılarla tümüyle tahrip edilmiş durumdadır. Plan çıkarabilmek mümkün değildir. Bütün nekropol alanına yayılmış yüzlerce seramik parçası OTÇ. ve DÇ (?) dönemlerine işaret etmektedir.

HARABEŞEHİR YERLEŞİMİ (J48A05)

Bulanık'ın 9 km. güneyinde, Örenkent Köy merkezinde, köyün batı kesimindedir. 39.02.40 kuzey, 42.23.75 doğu koordinatlarındadır. Çevresi ve üzeri köy evleri ile işgal edilmiş durumdadır. Doğu-batı doğrultusunda oval bir tepe üzerindedir. Yerleşimin çevresi, yer yer 2-3 m.yi bulan yükseklikte günümüze ulaşmış, işçiliksiz ve yarı işçilikli taşlardan bir duvarla çevrili gibidir. Ancak yeni köy evleri de eski yerleşimin taşları kullanılarak ve hemen hemen aynı teknikte inşa edilmiş olduğu için eski ve yeni mimarî karışmış durumdadır. Yerleşimin hiçbir yerinde düzgün mimarî veren bir kalıntı tespit edilememiştir. Çevrede M.Ö. I. Bine (EDÇ. ve ODÇ. dönemleri) ait seramik parçaları ele geçmektedir.

GÖZTEPE KÖYÜ

GÖZTEPE (HESİYA DERİ) HÖYÜĞÜ (K48A02.1)

Bulanık'ın 17 km. güneyindeki Göztepe (Piran) Köyü'nün merkezinde yer almaktadır. 38.98.08 kuzey, 42.30.05 doğu koordinatlarındadır. 1619 rakımlı Göztepe Höyüğü 230 m. çapında, dairesel yapılı bir höyüktür. Konisinde büyük boyutlu bir tahribat çukuru bulunmaktadır. Bu alanda eski bir kilisenin varlığından söz edilmektedir. Ancak

tahribat nedeniyle, birkaç duvar izi dışında herhangi bir plan çıkarılabilmek mümkün değildir. Höyüğün üzeri ve çevresi yeni köy evleri işgali altındadır. Höyük ve çevresinde yüzeyde İlk Tunç Çağı (İTÇ), EDC-ODÇ. ve OÇ. Dönemlerine ait seramik parçaları mevcuttur.

GÖZTEPE ODA MEZARI (K48A02.2)

Bulanık'ın 17 km. güneyindeki Göztepe (Piran) Köyü'nün hemen doğusunda, Göztepe Höyüğü'nün 215 m. kadar güneyindeki, 38.98.04 kuzey, 42.30.45 doğu koordinatlarında ve 1624 rakımlı bir sırt üzerinde yer almaktadır. Sırtın güney ucunda ve batıya bakan yüzünde yer alan mezar doğu-batı doğrultuludur. Kısmen tahrip edilmiş mezarın girişi muhtemelen doğudan olmalıdır. Mezarın üzerini örten kapak taşlarından ikisi bozulmadan yerinde duruyor. Batı uçtakinin konumu bozulmuş durumdadır. 2.00x3.10 m. ölçülerinde, dikdörtgen planlı mezarın içi moloz doludur. Bu yüzden yüksekliği tam anlaşılamiyor, ancak mevcut yükseklik 1.10 m. dir. Duvarlar ölçüleri standart olmayan büyüklükte, çoğu işçiliksiz kalker taşlardan örülmüştür. Doğudan olduğu tahmin edilen girişin yıkılmış durumdadır. Bu nedenle bir ön girişin varlığı anlaşılammaktadır. Girişin karşısına gelen batı duvarın ortasında 0.30x0.50 m. ölçülerinde bir niş yer almaktadır. Gerek mezarın yapısı ve gerekse 1990'lı yıllarda bu mezardan çıkarılıp Van Müzesi'ne nakledilmiş eserlerden Urartu Dönemi'ne ait olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶

GÜNYURDU KÖYÜ

GÜNYURDU KALESİ (K48A03.1)

Bulanık'ın 28 km. güneyindeki Günyurdu (Tirtop) Köyü'nün 1 km. güneydoğusunda, 38.92.16 kuzey, 42.26.02 doğu koordinatlarındadır. Biraz kuzeyde birleşerek Geli Deresi'ni oluşturan iki dere arasında uzanan 1780 rakımlı, kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu bir sırt üzerinde yer almaktadır. Kaleye güney düzlüklerden doğu yönde ilerleyip nekropolün batısından geçtikten sonra batıya dönerek ilerleyen ve bu alanda ana kayanın düzeltilmesiyle yapılmış antik yolla ulaşılmaktadır (Çizim: 9). 75.00x220.00 m. ölçülerinde, kabaca dikdörtgen planlı kalenin girişi kuzeydoğu köşesindedir. 6 m. genişliğindeki kapı açıklığının köşe taşları belirgindir. Kalenin tamamı, işçilikli ve yarı işçilikli farklı boyutlardaki kalker-andezit taşlarla örülü surla çevrilidir. Sur üzerinde yer yer kurtin-bastion benzeri girinti ve çıkıntılar mevcuttur (Resim: 9-10, Çizim: 10).

Kalenin güneybatı köşesinin hemen bitişiğinde, kale surlarının dışında, etekteki kayalara oyulmuş iki mezar yer almaktadır. Her ikisine de kemerli birer açıklıkla girilen mezarlar tahrip edilmiş durumdadır. Kaleye yakın olan doğu mezarı kademeli olarak alçalan düzensiz bir üst örtüye sahiptir. İçi moloz dolu olan mezar kuzey ve doğu duvarı düzensiz girinti (niş) şeklinde oyuktur.

¹⁶ Göztepe Höyüğü ve Mezarı daha önce Özfirat tarafından da incelenmiştir. Bkz. Özfirat 2001, 125.

Kalenin batısındaki derenin batısında yer alan düzlükte yüzeyde, işçiliksiz taşlardan, yapı temel kalıntıları izlenebilmektedir.

Kale ve çevresinde yüzeyde EDÇ, ODÇ, GDÇ (?) (Resim: 11). ve OÇ. dönemlerine ait seramik parçaları mevcuttur.

GÜNYURDU KAYA MEZARLARI (K48A03.2)

Günyurdu Kalesi'nin 230 m. kuzeydoğusunda, kaleye ulaşımı sağlayan yolun hemen kuzeyinde, kuzey-güney doğrultulu dere yatağının doğu kenarında uzanan sırt üzerinde kayalıklara oyulmuş 2 kaya mezarı bulunmaktadır. Bu mezarlar ile ilgili çalışmalar da önümüzdeki yıl devam edilecektir.

ESENLIK KALESİ (J48A05)

Bulanık'ın 22 km. güneybatısında, Eretepe Beldesi'nin ise 4 km. doğusundadır. Esenlik (Abri) Köyü'nün yaklaşık 700-800 m. doğusundaki kale 39.00.94 kuzey, 42.10.79 doğu koordinatlarında, 120x225 m. ölçülerinde, doğu-batı doğrultulu, oval yapılı, 1550 m. rakımlı bir tepe (Seri Tepe) üzerinde yer almaktadır.

Özellikle kuzey kesimi oldukça dik yapılı tepe üzerindeki kalenin, batı kesimde belirgin sur temelleri görülebilmektedir. Gerek surlar ve gerekse tepe üzerinde yer alan yapı temel kalıntıları iri boyutlu, yarı işçilikli dörtgen taşlarla inşa edilmiştir. Kalenin güneybatı kesimindeki yolun hemen güneyinde, bir tepe üzerinde kiklopik taşlarla örülü bir duvara ait temel kalıntısı ile yapı temel kalıntıları izlenebilmektedir.

Kale ve çevresinde EDÇ, ODÇ. (Çizim: 11) ve Orta Çağ'a ait seramik parçaları ele geçmektedir.

UZGÖRÜR BELDESİ

NEYNIK KALESİ (K48A04.1)

Bulanık'ın 34 km. güneybatısında, Mollakent Beldesi'nin 3.6 km. güneyindeki Uzgörür (Neynik) Beldesi'nin hemen güney bitişiğindedir. 38.92.79 kuzey, 42.07.74 doğu koordinatlarında, 1522 rakımlı bir tepe (Kuş Tepe) üzerinde yer almaktadır. Batı kesiminde Taşlık İçi Deresi akmaktadır. Tepenin bu kesimi oldukça dik yapılı ve yaklaşık 40 m. yüksekliğe sahiptir. Güney kesimi ise kayalıkla sonlanıyor. Doğu kesimi yayvan yapılıdır.

Kale 60.00x160.00 m. ölçülerinde, kuzeydoğu-güneybatı yönünde oval bir plana sahiptir. Dört yanı dolanan surun bazı bölümleri 2.5-3.0 metre yükseklikte günümüze ulaşabilmiştir. Bazı bölümlerde duvarlar 3-4 sırası ayaktadır. Gerek surlarda ve gerekse iç kesimlerde kalıntıları mevcut mekânlarda yarı işçilikli, çok yüzlü kalker taşlar kullanılmıştır. Büyük boyutlu taşlarla inşa edilmiş olan surlar Erken Demir Çağ karakteri taşımaktadır. Mekânlarda ise daha küçük boyutlu taşlar kullanılmış durumdadır.

Yüzeyde M.Ö. I.Bin (EDÇ., ODÇ GDÇ (?)) (Resim: 12) ve Orta Çağ'a ait seramikler ele geçmektedir.

ERENTEPE (LİZ) HÖYÜK (J48A07)

Bulanık'ın 24 km. güneybatısındaki Muş-Bulanık karayolu üzerindeki Eretepe (Liz) Belde merkezinde, beldenin doğu kesiminde yer almaktadır. 39.01.56 kuzey, 42.05.63 doğu koordinatlarındadır. 1488 m. rakıma sahiptir. 285 m. çapında, dairesel yapılı bir höyüktür (Resim: 13). Güney ve doğusunu, Alpaslan 1 Baraj Gölü'ne dökülen Liz Deresi çevrelemektedir. Batı kesimi yayvan olan höyüğün doğusu oldukça dik yapılı olup 43 m. yüksekliğe sahiptir.

Günümüzde, höyüğün konisinde beş mezardan oluşan şehitlik bulunmakta, batı kesimi ise modern konutlarla işgal edilmiş durumdadır. Kuzey kesiminden geçen karayolu ve köprü nedeniyle kısmen tahrip edilmiştir.

Höyük üzerinde herhangi bir mimarî kalıntı görülmemektedir. Ancak tahribat sonucu oluşan kesitlerde duvar kalıntıları ile höyük üzerinde ve çevresinde çok sayıda İTÇ., OTÇ., EDÇ., ODÇ. ve Orta Çağ'a ait seramik parçasına rastlanmaktadır.

Erzurum K. ve T.V.K.B.K.'nun 27.06.1990 tarih ve 246 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

OLURDERE HÖYÜK (J47A01)

Bulanık'ın 35 km. güneybatısındaki Olurdere (Kopo) Köyü'nde, köyün hemen güney bitişiğindedir. 38.98.91 kuzey, 41.93.04 doğu koordinatlarındadır. 240x260 m. çapında, dairesel yapılı bir höyüktür (Resim: 14). Doğu kesimde 32.0 m. yüksekliğe sahiptir. Batı kesimi kayalık olan höyüğün kuzey etekleri Alpaslan 1 barajı göl suları altında, güney ve güneydoğusu hariç köy evleri altında kalmış durumdadır.

Höyüğün batı ve güney eteklerinde, yarı işçilikli taşlardan örülmüş duvar kalıntıları görülmekte, höyük üzerinde ve çevresinde İTÇ., OTÇ, EDÇ., ODÇ. (Çizim: 12) ve Orta Çağ Dönemlerine ait seramik parçaları ele geçmektedir.

2009 yılı yüzey araştırmasında tespit edilen merkezlerde daha çok Tunç Çağları ile Demir Çağları'na ilişkin bulgular elde edilmiştir. Buna göre:

TUNÇ ÇAĞLARI

Muş İli ve İlçeleri yüzey araştırmasında tespit edilen Göztepe Höyüğü, Eretepe (Liz) Höyük (Resim: 10) ve Olurdere Höyüğü (Resim: 11, Çizim: 12) gibi bazı höyüklerde ve özellikle kilometrelerce karelik alanlara yayılan Elmakaya (Resim: 7) ve Çaygeldi Nekropoller (Çizim: 3) gibi mezarlıklarda ele geçirilen seramiklerden Bulanık bölgesinin Tunç Çağı'nda, özellikle de Orta Tunç Çağı'nda yoğun yerleşim görmüş

olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷

İlk Tunç Çağı Seramikleri: Yüzeyden toplanan seramiklerin ilk değerlendirmelerine göre bölgenin Tunç Çağı seramikleri kremden kahveye, kiremite ve griye değişen hamur renklerine sahiptir. Değerlendirilen örnekler genellikle hamurunun renginde astarlıdır. Bu örnekler arasında içi ya da dışı pişirilme nedeniyle siyahlaşmış olanları mevcuttur. Bu tür örneklerin içi ve dışı kahve ve siyah renklerde olabilmektedir. Değişik boyutlarda kum, bazen de bitki ve taşçık katkıdırlar. Çoğu orta ya da kötü fırınlanmış örnekler genellikle açıkıldır ve çoğunluğu el yapımıdır.

Orta Tunç Çağı Seramikleri: Çoğu pembe, kiremit ve kahve tonlarında hamurludur. Hamurunun renginde astarlı örneklerin yanında bezemeli olanlarda bezemenin altına zemin olarak ya da tüm dış yüzeyin krem renkte astarlandığı örnekler de vardır. Boya bezemeli olanlar monokrom ve polikrom olmak üzere iki grupta incelenir. Çoğunlukla koyu kahve, kiremit ve siyah renkte boya bezeme uygulanmıştır. Değişik boyutlarda kum katkıları farklı derecelerde fırınlanmıştır. Çoğu açık ve çark yapımıdır (Çizim: 5).

DEMİR ÇAĞLARI

2009 yılı yüzey araştırmamız esnasında incelenen gerek höyükler ve gerekse nekropollerden pek çoğunda Tunç Çağı yanı sıra Demir Çağ seramiklerine de rastlanmıştır. Ancak bazı merkezler hem mimarisi hem de seramikleriyle tam anlamıyla Demir Çağ merkezi olarak dikkati çekmektedir.

Mollakent şimdilik Bulanık'ta yer alan en önemli Demir Çağ merkezlerinden biridir (Çizim: 1). Beldenin hemen kuzeyinde bulunan Bendepur Höyük'ten toplanan Demir Çağı seramiklerinden (Resim: 3) höyüğün bu dönem tabakalarına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Marnuk Kalesi'nin kyklopik taşlarla örülü, yer yer kule benzeri çıkıntılara sahip surları ve yoğun olarak ele geçen Demir Çağ seramikleri kalenin Demir Çağ'a (muhtemelen Erken Demir Çağ) tarihlenebileceğini göstermektedir. Bu konumuyla küçük ölçekli Akkent Kale/Kulesi kesin olmamakla birlikte birkaç yüz metre güneyindeki Gavur Bendi (Urartu ?) barajının (Resim: 5) güvenliğini sağlamak amacıyla yapılmış izlenimini vermektedir. Aşağı Marnuk (Takçatepe) nekropolündeki oda mezar ise (Çizim: 2, Resim: 4) merkezi Urartu bölgesindeki Ernis¹⁸, Karagündüz¹⁹ ve Hakkari mezarıyla²⁰ hem tek odalı, üste doğru daralan formu hem de bindirme tekniğinde örülerek iri sal taşlarla kapatma şeklindeki inşa tekniğiyle hemen hemen aynı özelliklere sahiptir.

Bulanık İlçesi, Elmakaya Beldesi höyük ve nekropollerini ile önemli merkezlerden

¹⁷ Önceki yıllarda bölgede yapılmış yüzey araştırmaları sonuçları için bkz: Rothmann 1993; Özfırat 1999, 2000,2001.

¹⁸ Belli-Konyar 2003, 35 vdd.

¹⁹ Sevin-Kavaklı 1996, 15 vdd.

²⁰ Sevin-Özfırat-Kavaklı 2001, 356 vd. Çizim 1-2.

biridir. Buradaki iki höyükten biri olan Elmakaya (Leter) Höyük'te Tunç Çağı ve Orta Çağ'a ait seramikler ele geçmiştir. Ancak beldenin hemen doğusundaki İncesu Höyük önemli bir orta Demir Çağı merkezi gibi görünmektedir. Az sayıdaki Tunç Çağı ve Orta Çağ seramiklerine karşın Orta Demir Çağ seramikleri oldukça yoğunluk göstermektedir. Özellikle höyüğün batı bitişiğinden geçen İncesu Deresi'nin höyüğe zarar vermesini engellemek üzere inşa edilmiş olduğu anlaşılan, oldukça iyi işçilikli istinat duvarı (Resim:7) Urartu özellikleri sergilemektedir.

Bulanık'ın 17 km. güneyindeki Göztepe Köyü'nde yer alan örme-oda mezar gerek seramikleri ve gerekse diğer buluntularıyla²¹ klasik Urartu Dönemi mezarlarından birini oluşturmaktadır.

Bulanık'ın 28 km. güneyindeki Günyurdu (Tirtop) Köyü'nün 1 km. kadar güneydoğusunda yer alan Günyurdu Kalesi (Resim: 10) kabaca dikdörtgen plana sahiptir. Yarı işçilikli ve işçilikli taşlardan inşa edilmiş surları ve yüzeyde ele geçen Erken, Orta ve Geç Demir Çağları'na tarihlenen seramikleriyle (Resim: 11) önemli bir merkez olduğu anlaşılmaktadır.

Esenlik Köyü'nde yer alan, surlarının ve bazı mekânların temelleri ayakta kalabilmiş Esenlik Kalesi'nde yoğun olarak ele geçen seramikler (Çizim: 11) bu kalenin de Demir Çağ'a ait olduğunu belgelemektedir.

Uzgörtür Beldesi'ndeki Neynik Kalesi bir başka Demir Çağ kalesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyük boyutlu kalker taşlarla örülmüş surları Erken Demir Çağ özellikleri göstermektedir. Yüzeyde ele geçen seramikler Orta Çağ'ın yanı sıra yoğun olarak M.Ö. 1.Bine (Demir Çağları) (Resim: 12) aittirler.

Demir Çağı Seramikleri: 2009 yılı yüzey araştırmalarımız esnasında toplanan Demir Çağ seramikleri genel olarak kremden kahveye, pembeden kiremide ve griye değişen hamur renklerine sahiptirler. Bu dönem çanak çömleklerinin çoğu hamurunun renginde astarlıdır. Hamurunun renginde astarlıların yanı sıra kiremit, krem ve kahve astarlı olanları da vardır. İnceden kabaya değin değişik boyutlarda kum ve bazen de taşçık katkılı olan seramiklerde çoğu kez az veya yoğun bitki katkı da vardır. Çoğunluğu orta derece de fırınlanmış çanak çömlekler yanı sıra iyi ya da kötü fırınlanmış örneklerle rastlanmaktadır. Genellikle açık ve çark yapımıdır.

Demir Çağı seramikleri arasında basit veya dışa kalınlaştırılmış ağızlı, yuvarlak ve bazen de keskin gövdeli çanaklar, kapalı ağızlı, kısa ve uzun boyunlu küresel gövdeli çömlekler en sık karşılaşılan formlardır.

Sonuç olarak; sadece bu sınırlı 2009 yılı yüzey araştırmamızda tespit edebildiğimiz yukarıda tanımlanmaya çalışılan örnekler ışığında dahi Bulanık ve çevresinin Demir Çağlarında en az Van Gölü Havzası kadar yoğunlukta kullanılmış olduğu söylenebilir.

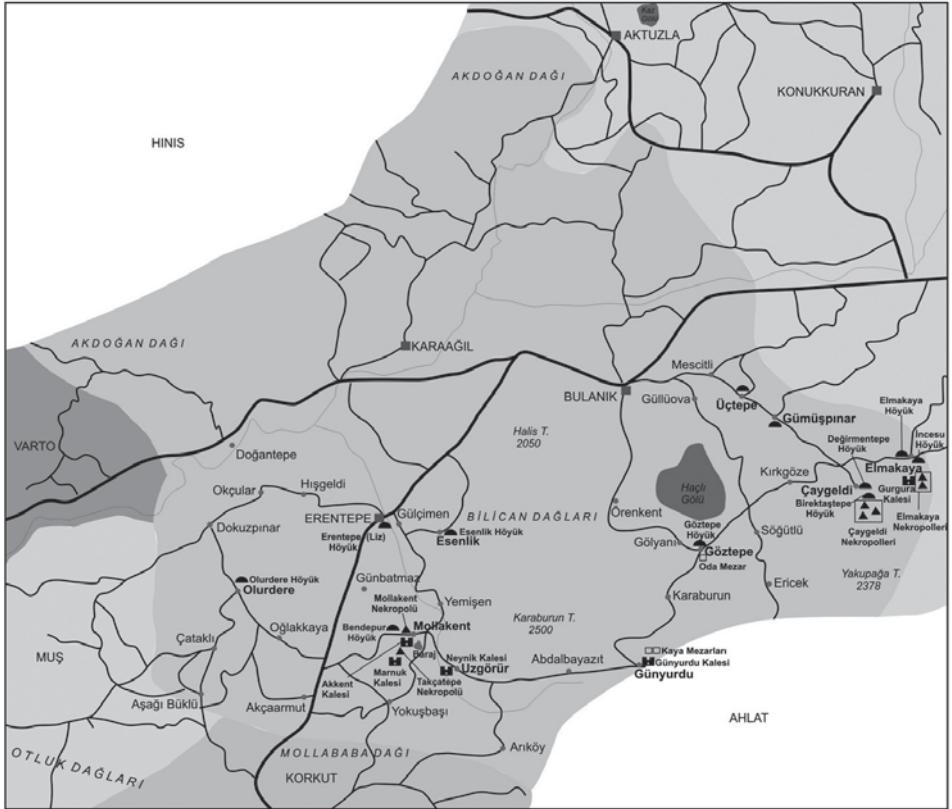
²¹ Mezar buluntuları için bkz. Özfirat 2001, 137-138, Çizim: 7-8.

KISALTMALAR VE KAYNAKLAR

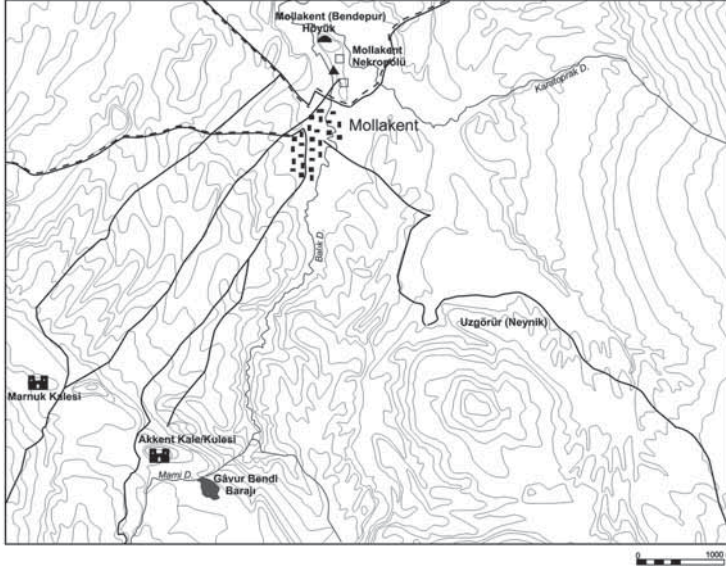
- BALKAN 1964; Balkan K., “Patnos’ta Keşfedilen Urartu Tapınağı ve Urartu Sarayı” *Türk Tarih Kurumu Yıllık Konferansları, I. Atatürk Konferansları*, 235-243.
- BELLİ-KONYAR 2003; O. Belli- E. Konyar, *Doğu Anadolu Bölgesi’nde Erken Demir Çağı Kale ve Nekropollerini-Early Iron Age Fortresses and Necropolises in the East Anatolia*, İstanbul.
- BURNEY 1957; Burney C. A., “Urartian Fortresses and Towns in the Van Region”, *AnSt. VII*: 37-53.
- _____ 1958; C.A. Burney, “Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze”, *Anatolian Studies VIII*, 157-209.
- _____ 1966; C. A. Burney, “ A First Season Of The Urartian Citadel of Kayalıdere”, *Anatolian Studies XVI*, 55-111.
- KÖKTEN 1947; K. Kökten, “1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi, Araştırmaları”, *Belleten XI/43*, 431-472.
- ÖZFIRAT 1999; A. Özfirat, “1997 Yılı Bitlis-Muş Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları”, *XVI.Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II. Cilt, 1-22.
- _____ 2000; A. Özfirat, “1998 Yılı Bitlis-Muş İlleri Yüzey Araştırması Tunç ve Demir Çağları”, *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 193-210.
- _____ 2001; A. Özfirat, “1999 Yılı Muş İli Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları”, *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 123-140.
- ROTHMAN 1993; M. S. Rothman, “Alpaslan Baraj Gölü Alanında Muş Ovasında Yüzey Araştırmaları Ön Rapor, 1991” *Araştırma Sonuçları Toplantısı X*: 279-295.
- RUSSELL 1980; H. F. Russel, *Pre-Classical Pottery of Eastern Anatolia, Based on a Survey by Charles Burney of sites along the Euphrates and around Lake Van*, BAR Int. Series 85, Oxford.
- SEVİN 1988; V. Sevin, “Elazığ-Bingöl Yüzey Araştırması, 1987”, *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 451-500.
- _____ 1989; V. Sevin, “Urartular’a Ait Dünyanın En Eski Karayolu”, *Anadolu Araştırmaları XI*, 47-56.
- SEVİN-KAVAKLI 1996; V. Sevin-E. Kavaklı, *Bir Erken Demir Çağ Nekropolü Van/ Karagündüz An Early Iron Age Cemetery*, İstanbul.
- SEVİN-ÖZFIRAT-KAVAKLI 2001, “1997-1999 Hakkari Kazıları”. *22. Kazı Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, 355-368.

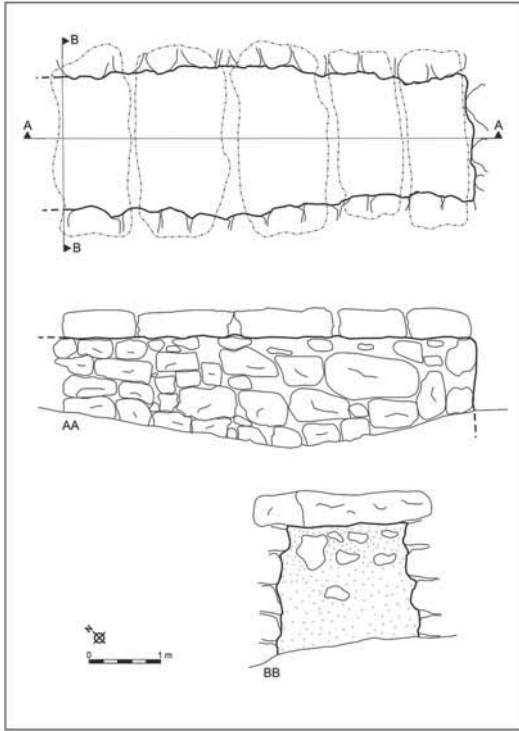
Harita 1: Muş ve çevresi.

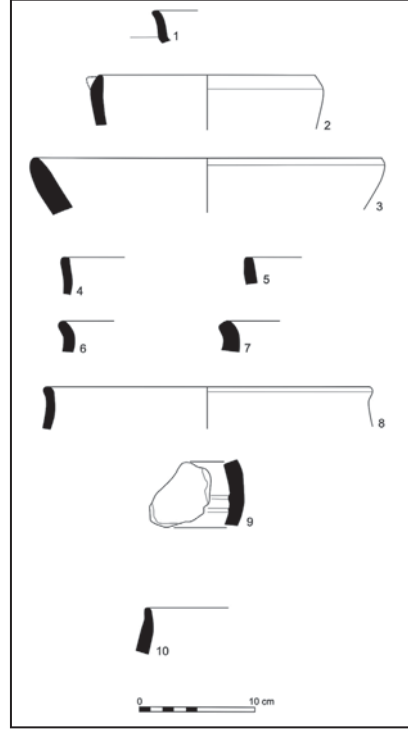
Harita 2: 2009 Yılı Muş-Bulanık yüzey araştırması'nda incelenen merkezler.

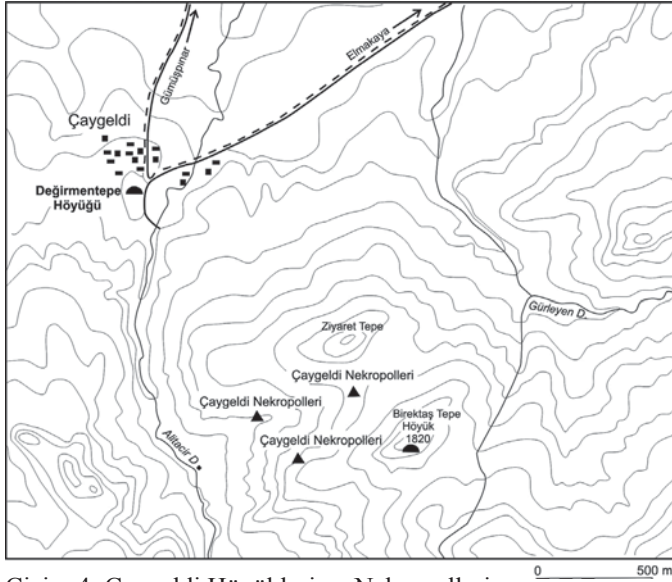
Çizim 1: Mollakent Höyük, kale, baraj ve nekropollerini.

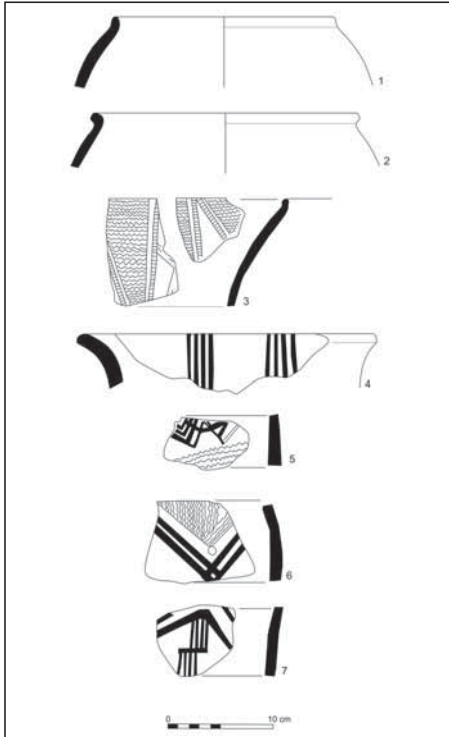
Çizim 2: Aşağı Marnuk Nekropolü oda mezarı.

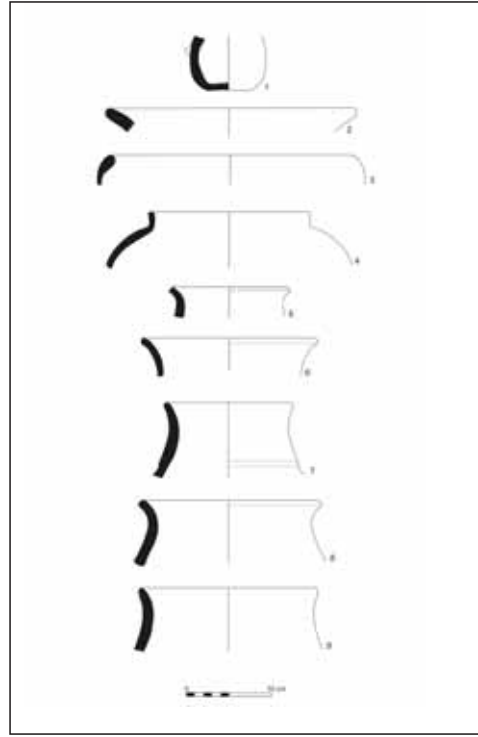
Çizim 2: Akkent Kalesi Çanak-çömlekleri (1-9 Demir Çağ, 10 İlk Tunç Çağı).

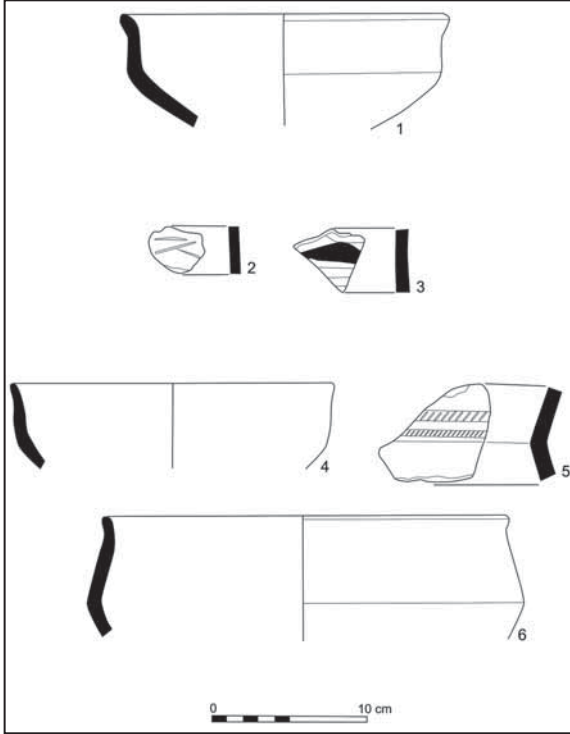
Çizim 4: Çaygeldi Höyükleri ve Nekropolleri.

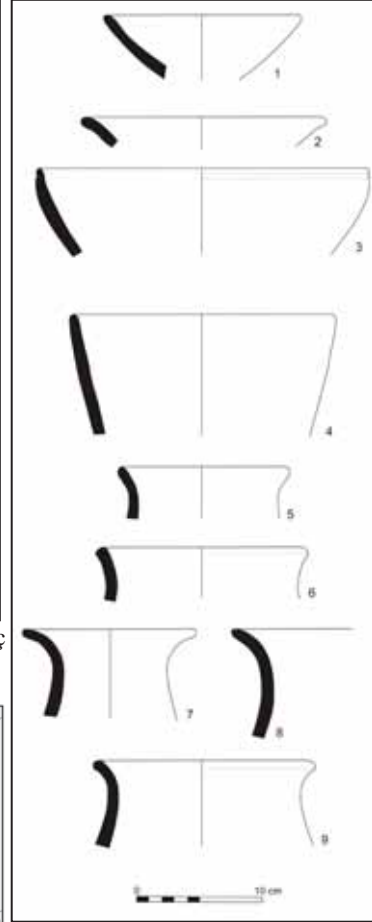
Çizim 5: Çaygeldi Nekropolü (Kindo Mevkii) Orta Tunç Çağı Çanak-çömlekleri.

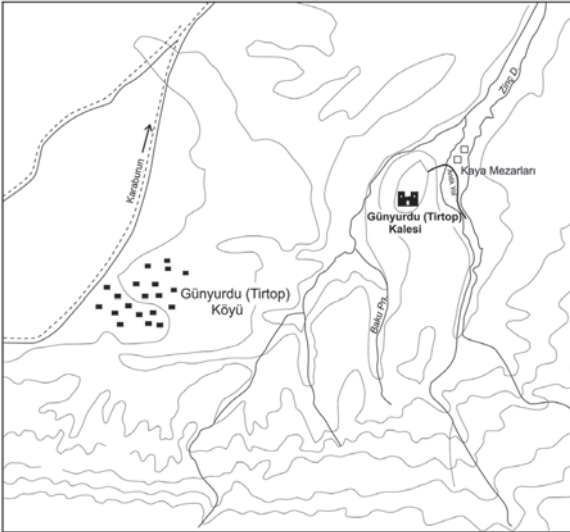
Çizim 6: Çaygeldi Nekropolü Ziyarettepe Mevkii) Demir Çağ çömlekleri.

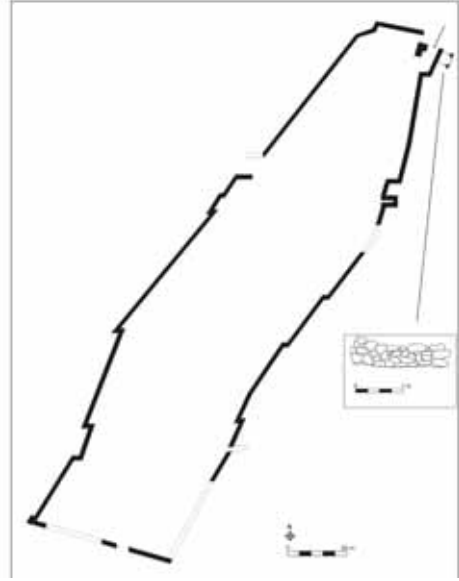
Çizim 7: Elmakaya Nekropolü (Gurgura Mevkii) Orta Tunç Çağı Çanak-çömlekleri.

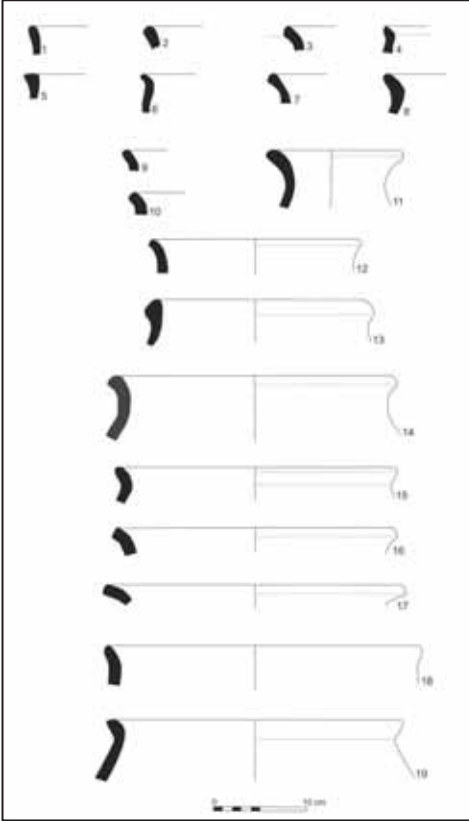
Çizim 8: Elmakaya Nekropolü (Gurgura Mevkii) Demir Çağ çanak-çömlekleri.

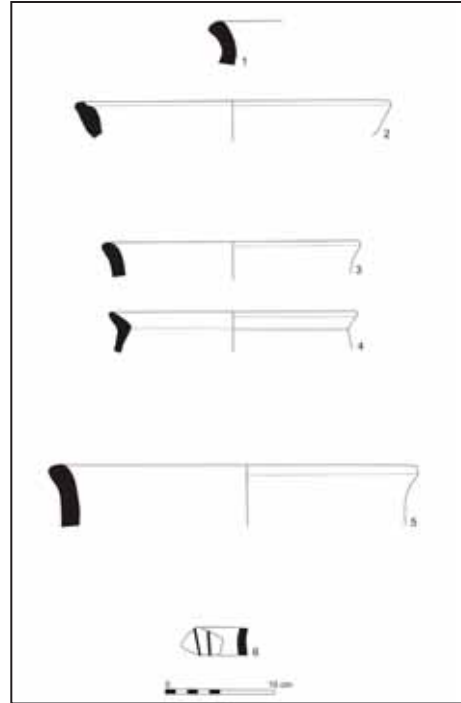
Çizim 9: Günüyürdü Kale, Antik Yolu ve mezarları.

Çizim 10: Günyurdu Kalesi ç

Çizim 11: Esenlik Kalesi Demir Çağ çömleri.

Çizim 12: Olurdere Höyüğü çömleri:
1-4 Demir Çağ, 5 İTÇ, 6 ÖTÇ.

Resim 1: Üçtepe Höyük.

Resim 2: Mollakent, Bendepur (Gele Nado) Höyük.

Resim 3: Mollakent, Bendepur (Gele Nado) Höyük Demir Çağ Çanak-çömlekleri.

Resim 4: Aşağı Marnuk (Takçatepe) Nekropolü oda mezarı.

Resim 5: Akkent (Gavurbendi) Barajı.

Resim 6: Elmakaya, İncesu Höyük.

Resim 7: İncesu Höyük istinat duvarı.

Resim 8: Elmakaya, Altıntepe Nekropolü.

ÇALTILAR YÜZEY ARAŞTIRMASI PROJESİ 2009

Nicoletta MOMIGLIANO¹
Alan M. GREAVES
Tamar HODOS
Belgin AKSOY

Çaltılar Höyük'teki (Muğla İli, Fethiye İlçesi) ikinci sezon, Kuzey Lykia'da iyi bilinen çok sayıdaki klasik yerleşimlerin öncesinde de burada önemli bir prehistorik yerleşim (Kalkolitik-Orta Demir Çağı) olduğunu göstermeyi sürdürmüştür. Xanthos Nehri'nin yukarı havzasında yüksek bir yayladaki konumuyla Çaltılar, ilk bakışta sapada kalan bir yerleşim olarak görünse de, arkeolojik kanıtlar buranın özellikle İlk Tunç Çağı ve Orta Demir Çağı'nda dikkate değer bir ilişkiler ağına sahip olduğunu göstermektedir.

Çok yönlü araştırmalarımızın soruları, Türkiye'nin görece az araştırılmış bu bölgesinde, bu anahtar yerleşimde kültürel ve kronolojik dizilimi ortaya koymayı devam ettirdiği gibi, birkaç binyıl süresince Orta Anadolu, Ege ve Doğu Akdeniz Bölgelerinin kültürleri ile arasındaki etkileşim ve ilişkilerin araştırılmasını da sürdürmüştür. 2009 yılında yüzey araştırması ve topografik belgelendirme işine devam edilmiş, ayrıca çocuklara yönelik oyunları da içeren halka açık bir etkinlik daha gerçekleştirilmiştir. Bunların yanı sıra höyüğün hava fotoğraflarının çekilmesi, çanak çömlek analizleri için örneklerin seçilmesi, modern seramik üretimi ile ilgili etnoarkeolojik inceleme ve bir ön jeomorfolojik yüzey araştırması da yeni etkinlikleri oluşturmaktadır.

İntensiv Survey, Topografik Survey and Hava Fotoğraflarının Çekilmesi

Kapsayıcı yüzey araştırmasının 2009 sezonunun esas önceliğini, önceki yıl çalışılan kuzey güney doğrultusundaki aksın höyüğün tümünü kapsayacak şekilde genişletilmesi teşkil etmiştir. Buna ulaşmak için 715 adet 5x5 m. boyutlarındaki kareler üzerinden 2008 yılı aksı doğudan batıya doğru ilerleyerek tetkik edilmiştir. 17,825 m² lik bir alan içinde, her bir karede görülebilir bütün yüzey buluntuları toplanmıştır. 2008

¹ N. MOMIGLIANO, School of Humanities, University of Bristol, 11 Woodland Road, Bristol BS8 1TB, UK (n.momigliano@bristol.ac.uk);

A. GREAVES, School of Archaeology, Classics and Egyptology, University of Liverpool (greaves@liverpool.ac.uk);

T. HODOS, School of Arts, University of Bristol (t.hodos@bristol.ac.uk);

B. AKSOY, Uludağ Üniversitesi, Bursa/türkiye (belaksoy@yahoo.com).

den 2009 a incelenen toplam alan 28,200m² ye yükselmiş ve böylece aşağı teras, güney ve kuzeydoğu ile bitişiğindeki alanlarla beraber höyük alanının tamamı incelenmiştir. 2009 yılında 18,700 çanak-çömlek parçası ile 580 diğer buluntu, toplanmasının ardından temizlenip kayıt altına alınmıştır. Böylelikle ele geçen toplam buluntu sayısı çanak-çömlekte 33,000'e, diğer küçük buluntularda (taş aletler, cüruf, yanmış kerpiç vb.) 1000'e ulaşarak, yerleşimdeki iskânın tarihi hakkındaki bilgilerimizi genişletmiştir. Geçen yıl da işaret edildiği gibi, karelerin her birinden toplanan buluntuların miktarı tarla sürülmesi yahut köstebek yuvaları gibi yakın zamanda gerçekleşen hareketlerden kaynaklanmış gibi gözükmektedir. Bu iki süreci anlamak ve karşılaştırmak için 2008 de malzeme toplanmasının gerçekleştirildiği 10x10 m. boyutlarındaki iki alan yeniden incelenmiştir.

Bu sezonun bir diğer amacı da höyük ve onun bitişiğindeki alanların topografisinin belgelenmesinin tamamlanmasıydı. Total station ile toplanan veriler, bir sayısal yükselti haritasının (SYH) oluşturulmasında kullanılmıştır. Daha sonra gerçekleştirilecek olan, buluntuların konumsal dağılımlarının analizi için bu harita temel oluşturmaktadır.

Höyüğün şeklinin yanı sıra fiziki ve çevresel koşulları hakkında daha da bilgi edinmek amacıyla Antalya Air Studio'dan Ceyhun Sökün ve Erhan Küçük tarafından (<http://www.airstudio.com/>), helyum balonu kullanılarak uzaktan kumanda ile dijital fotoğraflar çekilmiştir. Höyük üzerindeki bütün alanları tek tek içeren fotoğraflar aynı zamanda höyüğün bütün çevresini daha geniş bir konumda karşılaştırmalı olarak gösteren çekimleri de içermektedir (Resim: 1 A, B).

Seramik ve Diğer Buluntular

Demir Çağı tabakalarının, yüzeyin hemen altındaki tabakalar olduğunun geçen yıl anlaşılmasıyla beklendiği üzere, bu dönem seramiği, buluntuların büyük kısmını oluşturmaya devam etmiştir. Çoğunluğu Orta Demir Çağ ve Arkaik Çağa (9. ve 6. yy.lar arası) tarihlenmektedir, buna karşın bunlardan bazıları Protogeometrik Çağa işaret etmektedir ki, bu da en azından 10. yy.a kadar uzanan bir iskânı göstermektedir: Bunlar birkaç yüksek ayaklı monokrom örneği içeren, çoğunlukla konik diplerden oluşan bir grup olup (Resim: 2.1), başka yerlerde protogeometrik kontekstlerden bilinmektedirler (Lefkandi: Catling and Lemos 1990, 69-70; Knossos: Coldstream 1996, 379-84). Tunç Çağı sonrasının tarihini verir gibi görünürken, Erken Demir Çağı için bir tarihin doğrulanması, gelecekte stratigrafik verilerin bir kazı ile ortaya çıkarılmasına bağlıdır. Çok iyi bezenmiş, büyük ve yerel üretim olan kaplar, kalın pembemsi bir astar üzerinde yaygın bikrom stildeki örneklerle birlikte Orta Demir Çağı için ayırıcı niteliktedir ancak bunlardan ilkinin kökeni net değildir (Resim: 2.2).

İ.Ö. birinci binin ilk yarısında Batı Anadolu kökenli bezemeli kaplar sayısı artarlar. Aralarında Yaban Keçisi üslubunun dikkate değer örnekleri de mevcuttur. Bunlardan birisi (Resim: 2.3) karmaşık bir gamalı haç dolgu motifi ve muhtemel bir grifon başı ile Yaban Keçisi II üslubunun orta dönemine ve bu şekilde de 7. yy. sonlarına tarihlenir (Lemos 1991, fig. 40); diğerinin üzerindeyse (Resim: 2.4) bir geyik bacağı ve bir hayvanın toynağının dış çizgileri görülmektedir ki, çift toynaklı hayvan ayaklarının gösterilmesinde silüetin en yaygın yöntem olduğu düşünüldüğünde, bu dikkate değerdir (e.g. Lemos 1991, 26).

Demir Çağı malzemesinin çoğunun, özellikle tepenin alt kısımlarından gelenlerin yoğun bir şekilde su aşınmasına maruz kaldığı anlaşılmaktadır ancak aynı yerlerden gelen Kalkolitik/İlk Tunç Çağı malzemeleri buna bir tezat oluşturmaktadır. Bu durum, geç dönem malzemesinin bir süre için açıkta kaldığı, belki yukarıdan aşağıya doğru sürüklenerek geldiğiyle yahut Demir Çağı iskânının önceki dönemlerden çok daha küçük olduğu şeklinde açıklanabilir.

Ayrıca Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı (İ.Ö. dört ve üçüncü bin) malzemelerinin yoğun olarak çıktığı kesimler çoğunlukla kuzeydoğu kısmında yer almaktadır: Özellikle dikkate değer husus, birkaç tutamağın ve ağza doğru genişleyen profile sahip, kulplu büyük bir kâse parçasının (Resim: 3) ele geçmesi olup, buna benzer örnekler Elmalı-Bağbaşı malzemesinde de rastlanılmasıdır (Eslick 1992, pl. 17: 4, 6, ve 7 kaseler için; pl. 105: *e* kulp için). Kimi ilk Tunç Çağı malzemesi; kırmızı açkılı beyaz bezemeli seramik Elmalı V ve VI'daki örnekler çok yakındır (Early Bronze Age II-III: cf. Eslick 2009, 51-3); ayrıca kil analizinin ilk sonuçları bunların yerel üretim olmadığına ve bir başka bölgeden Çaltılar civarına ithal edildiğine işaret etmektedir ki, bu durumda Elmalı Bölgesinin söz konusu olması oldukça güçlü bir olasılıktır (bkz. 'Seramik Örneklerinin Alınması ve Etnoarkeoloji').

II. Bin iskânına ilişkin bu yıl daha fazla malzeme toplanmıştır. Geçen yıl da buna işaret eden buluntular ele geçmişti. Çoğunlukla büyük, şişkin ağızlı, omurgalı kâselerle ait parçalardan oluşmaktadırlar; ağız kenarına tutturulmuş kulplar ve bazı örneklerde hafif parlak kırmızı bir astarla kaplıdırlar. Benzer malzeme 1960'larda Mellink tarafından Elmalı-Bağbaşı'da (Mellink 1969, pl. 78: figs. 41-5) ve daha yakınlarda Bademağacı Höyük ve (Umurtak 2003) Hacımusalarda da (İlknur Özgen'in sözlü ifadeleri) ele geçmiştir.

Diğer buluntular dikkate alındığında çört ve çakmak taşından aletler ele geçmeye devam etmekle birlikte geçen yıl bulunanlara ek olarak yeni obsidyen parçalar bulunmamıştır (Resim: 4). Bunlar, Dr. Tristan Carter (McMaster Üniversitesi, Kanada)

tarafından kendisinin daha geniş bağlamları ele aldığı, gruplar arası ilişkilerdeki yeri itibarı ile obsidyen üzerine sürdürmekte olduğu tekno-tipolojik/kaynak çalışmalarının bir parçası olarak incelenmiştir. Makroskobik ön tetkiklere göre İlk Tunç Çağı'na tarihlenmekte ve Ege'deki Melos Adası'ndan geldiği tahmin edilmektedir. Dikkate değer sayıdaki yanmış kerpiç, cüruf, Demir Çağına ait cüruflaşmış seramik parçaları metalurjiyi içeren sınaî etkinliklerin ve seramik üretiminin son dönemlerde Çaltılar'da yer tuttuğuna işaret etmektedir.

Seramik Numunelerinin Alınması ve Etnoarkeoloji

Dr. Mustafa Kibaroglu (Tübingen Üniversitesi) yerleşimdeki en yaygın ve ayırt edilebilen Geç Kalkolitik-Demir Çağı çanak-çömlek gruplarını kimyasal ve petrografik yönden tanımlamak amacıyla seramik numuneleri almıştır. Analizlerin ilk sonuçları Tunç Çağı ve Demir Çağı seramiğinin dikkate değer bir bölümünün yerel olarak imal edilmediğini göstermiştir. Önümüzdeki yıllarda numuneler arttırılıp, incelemeler imalat süreci ve teknik yönleri doğru genişletilecektir. Kibaroglu ve Momigliano yakındaki Esenköy'de (eski adıyla Dont) geleneksel çanak çömlek üretimini ele alan etnoarkeolojik bir araştırmanın ön incelemesini de gerçekleştirmişlerdir. Çömlekçilik sadece kadınlar tarafından yürütülmekte olup, birkaç kuşak sonra bu zanaatın kaybolması kuvvetli bir ihtimaldir (Resim: 5).

Çevre ve Jeomorfoloji

Dr Warren Eastwood, Anneley McMillan (University of Birmingham) ve Berna Hepbilgin'den (Ankara Üniversitesi) oluşan küçük bir çevresel araştırma ekibi gerek jeomorfolojik bakımdan Çaltılar'ı değerlendirmek, gerekse höyük ve civarını çevresel bir bağlamın içine oturtmak amacıyla bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Özellikle Gölhisar Gölü, Söğüt Gölü ve Elmalı olmak üzere önemli paleocoğrafi veriler kazandıran yerlerle olan ilişkinin irdelenmesinin yanı sıra, mağaralar gibi ilerideki incelemelerde potansiyel oluşturabilecek yerleri de keşfetmek amaçların arasındaydı. Önümüzdeki yaz mağara çökellerinden (sarkit ve damlataşlardan) numuneler toplanması planlanmıştır. Çaltılar Çevresi McMillan'ın CBS tekniklerini kullanarak gerçekleştirdiği çevre modellemesini konu edinen doktora tezinin çekirdek bölgesini oluşturmaktadır. Hepbilgin'in yüksek lisans tezinin bir bölümünü oluşturan Xanthos Çayı da bir diğer geniş keşif alanıdır.

Halka Yönelik Etkinlikler

Çaltılar'daki son sonuçları buranın köylüleri ile paylaşmak amacıyla 25 Ağustos

2009’da halka açık bir toplantı düzenlenmiştir (Resim: 6 A, B). Bu etkinlik yaklaşık olarak 60 yetişkin ve 20 çocuk tarafından izlenmiştir. Etkinlikler çocuklar için bir ‘hazine avı’ da içermektedir; burada çocuklar, içine modern çanak-çömlek ve kiremit parçalarının serpiştirildiği karelerde ‘yüzey araştırması’ yapıp, ardından buldukları parçaları yapıştırarak tümlediler. Bu etkinlik yetişkinler için de yüzey araştırmasında bulunan eserler hakkında sorular sorup yanıtlar aldıkları ve höyük hakkında bilgi edindikleri bir bilgilendirme toplantısı oldu.

Mayıs ayında projemizin İngilizce ve Türkçe versiyonları ile birlikte internet sayfası oluşturulmuştur. (sace.liv.ac.uk/lycia).

Özetlemek gerekirse, Çaltılar Höyüğü’ndeki ikinci sezonumuz, burasının Geç Kalkolitikten Orta Demir Çağı’na kadar uzanan bir yerleşime işaret eden önemli bir klasik öncesi yerleşme olduğu yönündeki fikrimizi kuvvetlendirmiştir. Bölgedeki varlığı henüz netlik kazanmamış olmakla birlikte, ikinci binin varlığına yönelik emareleri de içermektedir. Obsidyen ve ithal seramik gibi arkeolojik buluntular, buranın görece uzak ve sapa konumuna rağmen, diğer bölgelerle ilişki içerisinde, hem Ege’ye hem de Anadolu’ya bakan, uzun süre iskân edilmiş bir yerleşim yeri olduğu fikrini vermektedir.

Teşekkürler

İkinci sezonumuz 10 Ağustos ve 4 Eylül 2009 arasında gerçekleştirilmiştir. Projemize hem çalışkanlığı hem de dostça katkılarından dolayı temsilcimiz Handan Özkan (Aydın Müzesi) içtenlikle teşekkür ediyoruz. Fethiye Arkeoloji Müzesi Müdürü ve ekibine, Muhtar Nafiz Aktan’a ve tüm Çaltılar Köyü halkına minnettarız. Bu raporun yazarlarının yanındaki katılımcılar: Ahmet Arı ve Ayşe Duran (Uludağ Üniversitesi, Bursa); Andrew Brown ve Emma Jordan (Bristol Üniversitesi); Andrew Wilson, Maria Young, Danielle Bradshaw, Sian O’Neill ve Katherine Edwards (Liverpool Üniversitesi); Mustafa Kibaroglu (Tübingen Üniversitesi); Warren Eastwood ve Anneley McMillan (Birmingham Üniversitesi); Berna Hepbilgin (Ankara Üniversitesi). Orhan Köse, Nurgül Eraslan, Hüseyin Köktürk, Jim Coulton, David French, Fethiye Kaymakamı ve Muğla Valisi’ne de teşekkürü borç biliyoruz.

Maddi destek INSTAP ve Bristol ile Liverpool Üniversitelerinden gelmiştir. The British Institute at Ankara gereken şartların kolaylaştırılmasında çok büyük yardım ve katkılar sağlamıştır. Anneley McMillan da ayrıca BIAA, The Bromsgrove Institute Trust and the School of Geography, Earth and Environmental Sciences’a (University of Birmingham) Çaltılar’daki çevresel çalışmalara verdikleri maddi destekten dolayı teşekkür etmektedir.

KAYNAKÇA

- CATLING, R. and I. Lemos 1990. *Lefkandi II. The Protogeometric Building at Toumba: Part I: The Pottery* (London)
- COLDSTREAM, J.N. 1996. The Protogeometric and Geometric Pottery. In J.N. Coldstream and H.W. Catling, eds. *Knossos North Cemetery, Early Greek Tombs II. Discussion*, 311-420 (London).
- ESLICK, C. 1992. *Elmalı-Karataş I. The Neolithic and Chalcolithic Periods: Bağbaşı and Other Sites* (Bryn Mawr, PA).
- ESLICK,, C. 2009. *Elmalı-Karataş V. The Early Bronze Age Pottery of Karataş Habitation Deposits* (Bryn Mawr, PA and Oxford).
- LEMOS, A.A. 1991. *Archaic Pottery of Chios* (Oxford).
- MELLINK, M.J. 1969. Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1968, *American Journal of Archaeology*, Vol. 73, No. 3 (Jul., 1969), pp. 319-331
- Umurtak, G. 2003. A study of a group of pottery finds from the MBA deposits at Bademağci Höyük, *Anatolia Antiqua* vol. XI (2003), pp. 53-74.

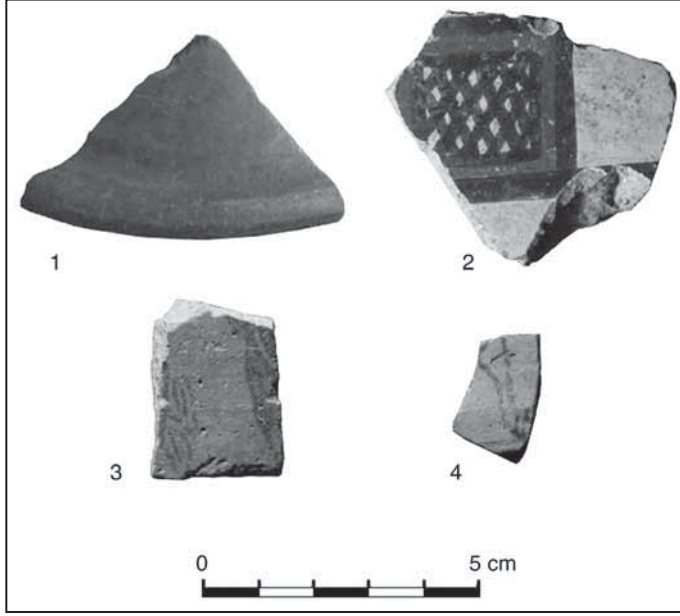
Web Site: www.sace.liv.ac.uk/lycia

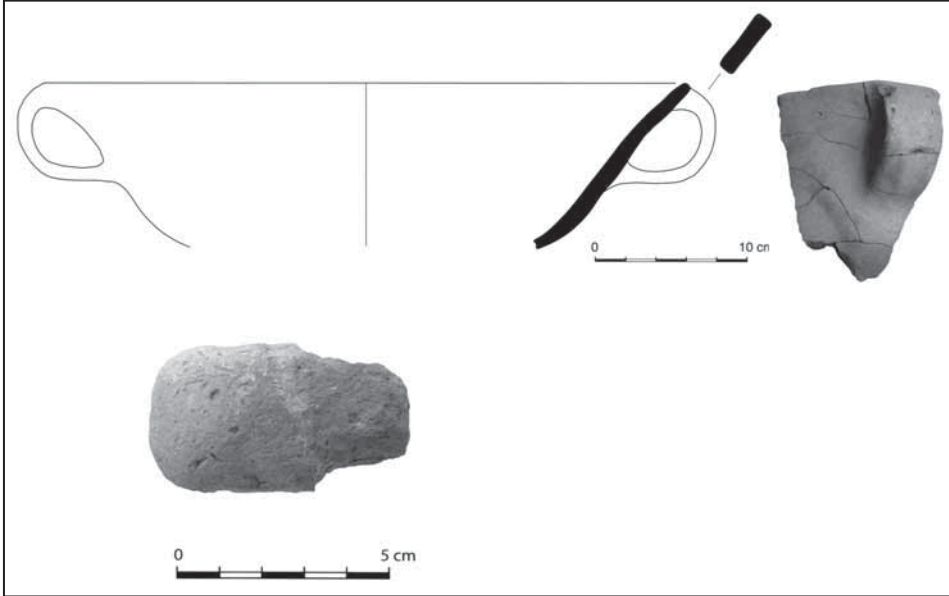
Resim 1 A: Çaltılar Höyüğü'nün havadan görünümü (Ceyhun Sökün, Erhan Küçük of Air Studio, Antalya (<http://www.airstudio.com/>)).

Resim 1 B: Çaltılar Höyüğü'nün havadan görünümü (Ceyhun Sökün, Erhan Küçük of Air Studio, Antalya (<http://www.airstudio.com/>)).

Resim 2: Demir Çağı Seramiği: 1) Konik Dip; 2) Bikrom Seramik Parçası; 3) Yaban Keçisi II üslubunda, muhtemel grifon başı; 4) Yaban Keçisi üslubunda toynaklı bir hayvanın arka ayağı.

Resim 3: Geç Kalkolitik seramiği.

Resim 4: akmak taşından bir kesici ve obsidyen ekirdek.

Resim 5: Esenköy'deki (Dont) mleki.

Resim 6 A: Halkla buluşma.

Resim 6 B: Halkla buluşma.

ADIYAMAN MÜZESİ'NDEKİ HELENİSTİK VE ROMA DÖNEMİ “DİNSEL BETİMLER”

E. AKIN*
F. S. ŞAHİN

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile Adıyaman Müzesi'nde başlatılan araştırma, müzede yer alan eserlerin ayrıntılı incelenmesiyle tamamlanmıştır. Çalışma esnasında her türlü yakınlığı gösteren ve yardımlarını esirgemeyen Adıyaman Müze Müdürü Fehmi Erarslan'a teşekkür ediyorum.

Çalışmada asıl hedef, eski Anadolu kültürleri ile şekillenen ve Kommagene olarak bilinen bölgede Helenistik ve Roma kültürlerinin egemen olmaya başlaması ile dinsel alandaki yapılanmanın boyutunu anlamak ve ortaya koymaktır. Bu çerçevede söz konusu müzeye gidilerek bu dönemlere ait olduğu düşünülen çok sayıda mimarî eleman, pişmiş toprak eser ve sikkeler üzerinde incelemeler yapılmıştır. İncelenen bu eserlerin önemli bir bölümünün satın alınma ve müsaderelerden, ancak küçük bir bölümünün kazı ve araştırma yolu ile müzeye kazandırıldığı gözlemlenmiştir. Aslında bu araştırma daha önceki yıllarda gerçekleştirilen çalışmaların devamı niteliğinde ve bölge müzelerinin tamamını kapsar şekilde düşünülmüş, ancak çeşitli gerekçelerden dolayı bu dönem izin alınmadığından 2009 yılı çalışmaları Adıyaman Müzesi ile sınırlı kalmıştır. Önümüzdeki dönemlerde de geri kalan müzelerdeki çalışmalara devam etmeye çalışılacaktır.

Tarih sürecinde Kommagene olarak bilinen bölgenin merkezinde yer alan Adıyaman ve çevresinin önemi neolitik çağ öncesine kadar indiği bilinmektedir. Sonraki dönemlerde de Mezopotamya ve Anadolu arasında önemli bir pazara dönüşen bölgenin özellikle Helenistik ve Roma Dönemlerinde öneminin daha da artmış olduğu anlaşılıyor. Bir taraftan eski Anadolu kültürel geleneğini sürdüren bölge, sonraları yerleşmeye başlayan Helenistik kültür ve doğuda varlığını sürdüren İran kültürlerinin yanı sıra, Mezopotamya ve Suriye kültürlerinin de katkısıyla harmanlanmıştır¹. Roma

* Öğr. Gör. Enver AKIN, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 21280, Diyarbakır/TÜRKİYE. envrakn@mynet.com.tr.
Uzman F. Süha ŞAHİN, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 21280, Diyarbakır/TÜRKİYE. suha@dicle.edu.tr.

¹ Akın, 2006.

Dönemi'nde de bu harmanlamanın sürdüğü anlaşılıyor². Greklerin yayılmasında esas, koloni kurma ve karşılıklı ticaret çabası ön plana çıkarken dinsel anlamda belirgin bir yayılma ve başka toplumlara dinlerini empoze etmenin ön plana çıkması belirgin değildir. Buna karşın, Helenistik dönemde doğu ve batı kültürlerini kaynaştırarak doğuyu elde tutma ve yönetme stratejisinin geliştirildiği gözleniyor. Ancak bu çabanın tam olarak başarıldığı söylenemez. Bu bağlamda başarısızlığı belirginleştiren bazı örnekler mevcuttur. Örneğin Dura Eoropos Kenti kurulurken Hellenler buna Eoropos ismini vermelerine rağmen, yerli halk bu kente Dura demiş, sonuçta kentin adı Dura Eoropos olarak kalmıştır. Yine Ptolomaios Krallarının bütün aksi çabalarına rağmen Mısır'da Kopt Dili'nin M.Ö.1.yüzyılda resmi dil olarak kabul edilmesi Helenistik çabanın tam olarak hedefine ulaşamadığına bir başka örnek olarak verilebilir. Dinsel anlamda da istenilen amaca ancak kısmen ulaşabildiğini arkeolojik bulgu ve bilgilerden okumak mümkündür. Nitekim Helenistik kültür idaresi döneminde Greklerin bilinen tanrı figürleri yerine Anadolu'da kentlerin koruyucu tanrıçaları Tykhe'lerin³ ön plana çıkması bunun bir yansıması olarak görülebilir. Diğer taraftan Grek Panteon'undaki baş tanrı Zeus'un Kommagene'de Zeus Dolicenus⁴ olarak boğa üzerinde gösterilmesi, Grek ve Anadolu kültürlerinin kaynaştırma çabasının bir sonucudur. Bunların yanında Mitras⁵ dininin burada ortaya çıkması ilginç bir örnektir. Roma Dönemi'nde bu bölgede ortaya çıkan Mitras dini uzun süre Roma Devletini uğraştırmış, sonuçta askerler tarafından gizlice benimsenen bu inanç bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Resmileşen bu inanç sistemlerinin yanında müzede yer alan buluntuların bir bölümünün at, koç, inek gibi hayvan betimlerinden oluşması, halkın ekonomi veya geçim kaynaklarının ne denli dini inanç sistemlerini etkilediğinin bir göstergesi olarak görülmelidir. Yine müzede yer alan buluntuların bir bölümünden halkın geleneksel olarak gördüğümüz tılsım, büyü ve sihir gibi inançlarını kuvvetli bir şekilde sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Bütün bu veriler, Helenistik ve Roma idarelerinin resmi ideallerine rağmen halkın önemli bir bölümünün kendi geleneksel inanç yapılarını sürdürmeye devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Jüpiter Dolicenus Kabartması

2001 yılında Perre Antik Kenti'nde ortaya çıkmış olan kabartmada Jüpiter bir elinde şimşek diğer elinde kartalı ile betimlenmiştir (Resim: 1). Kabartmada yer alan sekiz satırlık yazıtta Julius Paulus adlı komutanın kazandığı bir zaferde yardımını aldığına inandığı tanrısına kendi elbiselerini giydirerek Doliche'li Zeus'a adandığını

² Akın, 2009.

³ Helenistik Dönem kent sikkelerinin ön yüzlerinde başlarında kale şeklinde başlıkla betimlenen kentin koruyucusu tanrıçalarıdır.

⁴ Darga, 1992, 243 vd. Ayrıca Bkz. Akın, 2001, 44, Dn. 405.

⁵ Ulansey, 1989, 12.

belirtmektedir. Alt kısmı kırık olduğundan devamı bilinmemekle birlikte bir boğa üzerinde durması muhtemeldir (Resim: 1). Grek panteonunda baş tanrı Zeus (Jupiter) hiçbir şekilde boğa üzerinde gözlenmezken⁶ burada, Anadolu'da kökü çok eskilere giden tanrıların boğa üzerinde durmasının tasarlanmış olması Grek-Roma kültürlerinin Anadolu kültürleri ile ne denli kaynaştığını gösteren bilinen tek örnek olması açısından önemlidir. Roma Dönemi M.S. 2. yy.

İnek Yontusu

Adıyaman Müzesi'nde bolca örneğinin görülmesi şaşırtıcı olmamıştır (Resim: 2). İnek yontularının bol görülmesinin bir nedeni bölgenin belli başlı geçim kaynaklarından birinin de hayvancılık olmasıdır. Bu nedenle dinsel olarak saygı görmüş olması mümkündür (Env. No:3594). Roma Dönemi M.S. 2- 3. yy.

Koç Başlı Kapak

Alt kısmı kapak üst kısmı koçbaşı şeklinde pişmiş topraktan yapılmıştır (Resim:3). Koç başının boynundan kapağa bağlanan bir tutamağı mevcuttur. Koç başlı kapak tasarımı yukarıda da değinildiği gibi bölgenin belli başlı geçim kaynaklarından biri olan hayvancılık içerisinde küçükbaş hayvancılığının da önemli yer tuttuğunu göstermektedir (Env. No:4206). Roma Dönemi M.S. 2- 3. yy.

At Biçimli Kap(Ryton)

Silindirik gövdeli, at başlı ve at yeleli şekilde yapılan kabın gövdesinin üst kısmında, kısa boyun üzerinde dışa doğru genişleyen bir ağız kısmına yer verilmiştir (Resim: 4). Kırmızı boyalı ve perdahlıdır. Arka ve ön bölümünde iki adet delik mevcuttur. Dinsel amaçlı mezarlara ölü hediyesi olarak kullanılmış olabilir (Env. No:6118). Çeşitli inanç sistemlerinin yansımaları olarak görülmektedir. Roma Dönemi M.S. 2-3. yy.

Kartal Başı

Grek mitolojisinde baş tanrı Zeus'un kutsal hayvanı olarak bilinen kartal, Adıyaman Bölgesinde bolca karşımıza çıkmaktadır (Resim: 5). Nemrut Dağı'nın başında ve bölgede egemen olan Kommagene'nin sikkelerinde de bir sembol olarak betimlenmiştir. Anadolu'da Malatya İlluyanka⁷ kabartmasında fırtına tanrısının yanında da görülen kartal, muhtemelen Anadolu üzerinden Grek kültürüne geçmiş olmalıdır (Env. No:3595). Roma Dönemi M.S.1-2.yy.

⁶ Grek kültüründe salt bir defa Zeus Eoropa mitosunda Zeus boğa üzerinde betimlenmiştir.

⁷ Kınal, 1998, 214, Bkz. Akın, 44, Dn. 405.

Tanrıça Kommagene

Bölgede egemen olan Kommagene Krallığı'nın Milli Tanrıçası ve krallığa ismini veren tanrıça Kommagene, Anadolu'da kökeni neolitik çağa kadar inen Ana Tanrıça'nın devamı niteliğindedir (Resim: 6). Hatti'de Vuruşemu, Hitit'te Arina'nın güneş tanrıçası, Geç Hitit'te Kubapa, Frig'de Kybele ve İonya'da Artemis gibi Anadolu'da ölümsüzleşmişlerdir⁸. Roma Dönemi M.Ö. 1. yy.

Kandil

Grek Mitolojisinde Tanrı Poseidon soyundan gelen Triton betimi pişmiş toprak kandil üzerinde betimlenmiştir (Resim: 7). (env. no:4398). Tanrı Poseidon soyundan geldiği için daha çok denizle ilgili olması gereken Triton'un denizden çok içeride Adıyaman Bölgesinde görülmesi bölgeye Grek-Roma kültürünün ne denli yerleştiğini ya da bölgeye gelenler tarafından yerleştirilmiş olduğunu göstermektedir⁹ (Env. No:4398). Roma Dönemi M.S. 3. yy.

Yılan Kabartması

İç içe helezon şeklinde tasarlanan yılanın ağız kısmından kuyruğuna kadar içi boşaltılmıştır (Resim: 8). Bu şekilde yapılmış olması ona işlevsel özellik kazandırmaktadır. Muhtemelen başından bir sıvı bırakılır, kuyruğundan boşaltılması sağlanırdı. Dönemin bir tür inanç veya bolluk bereket ile ilişkili olduğu düşünülmüş olmalıdır. Taşın arka yüzünde yer alan oyuk bunun olasılıkla bir mimarî yapıya monte edildiğini göstermektedir (Env. Eo:6674). Roma Dönemi M.S. 3. yy.

Horoz Heykelciği

Pişmiş topraktan yapılan horoz heykelciği başka inançlarla ilgili buluntular olarak değerlendirilmelidir (Resim: 9). Genellikle mezarlara ölü hediyesi olarak bırakılan horoz heykelciklerinin bazen çocuklar için oyun malzemesi olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Grek sanatında özellikle mezar stelleri üzerinde görülen horoz betimlerinin daha çok üreme ve bereketle ilişkili olduğu ileri sürülmektedir (Env. Eo:5921). Roma Dönemi M.S. 3. yy.

Grifon

Adıyaman Müzesi'nin bahçesinde yer alan mermer üzerinde iki yüzde işlenmiş olan grifon betiminin Anadolu'da kökü çok eskilere kadar gitmektedir (Resim: 10). Bazı

⁸ Işık, 1999, 12 vd.

⁹ Akın, 2008.

aştırmacılara göre grifonlar ilk olarak Mitanni sanatında biçimlenmiş¹⁰, bazı araştırmacılara göre ise Eski Babil sanatından Anadolu'ya geçmiştir¹¹. Geleneksel olarak Geç Hitit'te de devam eden grifon betimi¹² Kolonizasyon Dönemi'nde Grek sanatına aktarılmıştır¹³. Hesiodos'un Theogonia'sında da aktarıldığı gibi grifon gibi karışık yaratıklar ilk defa M.Ö. 7. yy. başlarında ve aniden ortaya çıkmışlardır. Roma Dönemi M.S. 2- 3. yy.

Altar

Kalkerden yapılmış olan atların üst bölümü kırkıdır. Dört ayrı yüzünde dört ayrı betimin yer aldığı atlar, muhtemelen bir askeri komutan veya bölgenin ileri gelenlerinden biri tarafından adanmıştır (Resim: 11 a, b). Dört ayrı yüzünde dört tanrısal betimle verilmiş olması, değişik tanrılara olan minnet ifadesini göstermiş olmalıdır. Roma Dönemi M.S. 2-3. yy.

SONUÇ

Adıyaman Müzesi'nde sürdürülen araştırmada temel amaç, Helenistik ve Roma kültürlerinin Anadolu'nun Güneydoğusu'ndaki dinsel etkilerini ve yansımalarını anlamaktır. Eski Anadolu kültürleri ile şekil bulmuş olan Kommagene'nin Helenistik ve Roma Dönemlerinde bir ölçüde Grek ve Roma dinlerinin etkisinde kaldığı gözleniyor. Zeus Dolichenus örneğinde görüldüğü gibi eski Anadolu ve Grek inançlarının kaynaştırma çabası içine girilerek bir miktar başarıya ulaşıldığı anlaşılıyor. Ancak Roma Dönemi'nde Mitras inancı örneğinde olduğu gibi yerel karakterlerin sistemi zorladığını ve yerleştiğini de gösteriyor. Müze buluntuları arasında, yılan, at, inek ve koç gibi hayvan betimlerinin bulunmuş olması bölge ekonomisi, diğer anlamıyla geçim kaynakları ve dinin bir grifleşmesi olarak görülebilir. Bu durum bir anlamda halk olarak adlandırdığımız sıradan insanlar ile sistemle kaynaşmış elitlerin arasında ya da bölgeye yerleşen göçmenler arasında bir inanç farklılığının verileri olarak değerlendirilebilir. Yani Helenistik ve Roma idarelerinin belki de aksi çabalarına rağmen yerli halk için kendi coğrafyalarının sunduğu yerüstü ve yeraltı kaynakları inanç sistemlerinden daha fazla belirleyici olmuştur. Bu da bize Anadolu'nun ne denli köklü bir kültürel geçmişe sahip olduğunu gösteriyor. Tarih sürecinde Anadolu'ya gelenler bu köklü kültürü değiştirememiş aksine bu kültür içinde erimiştir. Bu bağlamda kesintisiz yerleşme ve hiçbir dönemde önemini yitirmeyen bu bölge üzerinde araştırmaların devam etmesi Anadolu Arkeolojisi açısından önemli olacaktır.

¹⁰ Hançerlioğlu, 1975, 216.

¹¹ Özgüç, 1965, 30.

¹² Akurgal, 1966, 196.

¹³ Akurgal, 1998, 177.

KAYNAKÇA

- AKIN, E., “Arkeolojik Veriler Işığında Klasik Anadolu Arkeolojisindeki Güneydoğu Kültür Etkileri”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2001.
- AKIN, E., F. S. Şahin, N. İnan, “Güneydoğu Anadolu Müzelerindeki Roma Dönemi Eserleri Işığında Bölgesel Özellikler ve Atölye İlişkileri”, *XXIV Araştırma Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, 2006, 341-356.
- AKIN. E., F.S. Şahin, “Güneydoğu Anadolu Müzelerindeki Roma Dönemi Mimari Buluntular”, *XXVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı I. Cilt*, 2008, 221-234.
- AKIN, E., Adıyaman, Gaziantep ve Şanlıurfa Müzeleri’nde Yer Alan Roma Dönemi Ticaret Malları, *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı 3. Cilt*, 2009, 289-304
- AKURGAL, E., *Orient und Okzident*, 1966.
- AKURGAL, E., *Anadolu Kültür Tarihi*, 1998.
- DARGA, A. M., *Hitit Sanatı*, 1992.
- HANÇERLİOĞLU, O., *İnanç Sözlüğü*, 1975.
- IŞIK, F., *Doğa Ana Kubaba, Tanrıçaların Ege’de Buluşması* 1999.
- KINAL, F., *Eski Anadolu Tarihi*, 1998.
- ÖZGÜÇ, N., *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu*, 1965.
- ULANSEY, D., *Mitras Dininin Kökeni*, 1989.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

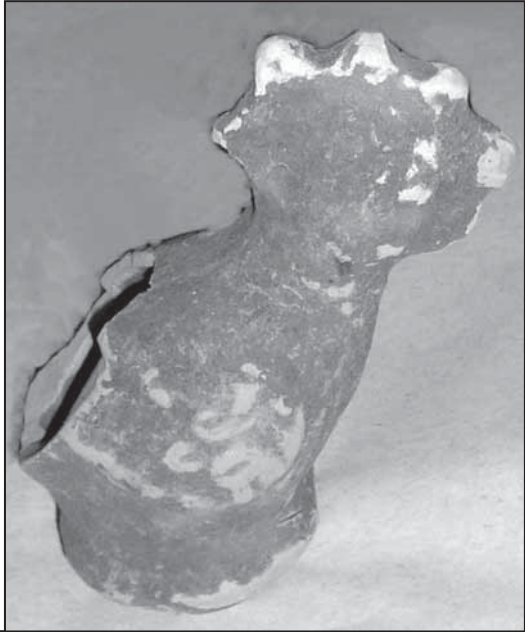
Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11 a

Resim: 11 b

KİLİKYA YÜZEY ARAŞTIRMALARI 2009

Mustafa H. SAYAR*

İstanbul Üniversitesi'nin 2009 yılı Adana, Osmaniye, Hatay ve Mersin İlleri yerleşim arkeolojisi ve tarihi-coğrafya çalışmalarına Adana'nın Kozan İlçesi'nin Dilekkaya Köyü'nde bulunan *Anazarbos* ören yerinde yapılan çalışmalarla başlanmıştır¹.

Kozan İlçesi Çalışmaları

2009 yılında yapılan çalışmalarda daha önceki yıllarda yapılan çalışmalara devam edilerek antik kentin yapıları, yazıtları ve tarihi hakkında önemli ipuçları elde edilmiştir. Akropoldeki yapıların ölçekli plana yerleştirilmesi çalışmaları tamamlanmıştır. Kentin içi ve yakın çevresindeki nekropollerde 8 adet yazıtlı mezar steli bulunmuştur.

Anazarbos'un güneybatısında yer alan tarlalardan birinde antik kentin akropolisinde tapınım gören ve yerel bir dağ tanrıçası olduğu önceki yıllarda bulunan yazıtlardan anlaşılan *Aphrodite Kasalitis*'e adanmış bir yuvarlak sunak incelenmiştir. M.S. 1.yy. sonlarına tarihlenen bu yazıt önceki yıllarda birçok sunak üzerinde benzerleri bulunmuş olan *Aphrodite Kasalitis*'e yapılmış sunuların yeni bir örneğidir².

Adana İli, Kozan İlçesi sınırları içinde bulunan Uzunoğlan Tepesi üzerinde bulunan tapınak yapısı ve çevresindeki eskiçağ ve ortaçağ yapılar grubu üzerinde önceki yıllarda başlanan çalışmalara 2009 yılında devam edilmiştir³. Uzunoğlan

* Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Vezneciler, 34459 İstanbul/TÜRKİYE.

¹ İstanbul Üniversitesi 2009 yılı Adana, Osmaniye, Hatay ve Mersin İlleri çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle Tarsus Müzesi mensubu Bakanlık temsilcisi Arkeolog Fırat Güngör'ün denetiminde yapılmıştır. İstanbul Üniversitesi ve araştırma heyeti verilen izin için Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, ve Bakanlık temsilcisi Arkeolog Fırat Güngör'e teşekkür eder.

² *Aphrodite Kasalitis* hakkında bkz. M. H. Sayar, *Die Inschriften von Anazarbos*. Band I. Bonn 2000, 39 – 43 ve No.: 29 – 40; aynı yazar, *Kulturbegegnung in einem Brückenland. Asia Minor Studien*. Band 53. Bonn 2004,

³ Uzunoğlan tepesindeki anıtlar ve burada daha önceki yıllarda yapılan çalışmalar hakkında bkz. M. H. Sayar, *Die Tarkondimotiden – ein späthellenistisches Kleinkönigreich im Ebenen Kilikien. Austausch & Inspiration. Kulturkontakt als Impuls architektonischer Innovation. Kolloquium vom 28. - 30. 4. 2006 in Berlin anlässlich des 65. Geburtstages von Adolf Hoffmann*. Mainz 2008, 82 – 88.

Tepesi'nin Anazarbos'un kuzeyindeki arazisinde, Çukurova'da Anazarbos ve Kastabala Kentlerinin bulunduğu alanı da kapsayacak şekilde M.Ö. 1.yy. son çeyreği ile M.S. 1.yy başlarında Çukurova Bölgesine hâkim olan yerel bir egemen güç olan Tarkondimotos isimli bölgesel hükümdar ve oğullarının hakimiyeti altında olduğu burada bulunan eski Yunanca yazıtlardan anlaşılmaktadır. Çukurova'ya hakim bir tepe üzerinde bulunan Uzunoğlan daha sonra Eskiçağ ve Geç Antik Devir boyunca çeşitli yapıların inşa edildiği bir yerleşim alanı olarak ta kullanılmıştır. Uzunoğlan Tepesi'nde bulunan tapınağın birkaç metre kuzeydoğusunda ana kayaya oyulmuş durumda bulunan bu kaya kabartması M.Ö. 9.yy.da Uzunoğlan Tepesi'nin bulunduğu bölgeye kadar sefer yapmış olduğu kraliyet arşivi belgelerinden Asur kralı 3. Salmanassar'ı tasvir etmektedir. Tapınağın yapıldığı dönemde tepenin teraslama duvarları ile yapı faaliyetlerine uygun hale getirildiği anlaşılmaktadır. Belki de tapınağın etrafında stoa olarak tanımlanabilecek sütunlu bir mekân oluşturulmuştu. Uzunoğlan Tepesi'nin hava ve bereket tanrılarının tapınım gördüğü bir kutsal alan haline dönüşmesinin ne zaman gerçekleştiği kesin olarak bilinmemektedir. Uzunoğlan Tepesi'ndeki kutsal alanı tarihlemeye yarayacak en erken belge tapınak civarında geç antik bir yapı üzerinde kullanılmış durumda bir geç antik devir latince yazıtı ile birlikte bulunan ve M.S. 1.yy.ın başlarına tarihlenen, metninde bir rahibin *II. Tarkondimotos Philopator* ismindeki yerel kralı onurlandırdığı yazıttır. Tapınağın biraz uzağında Uzunoğlan Tepesi'nin doğu yamacında bulunmuş olan ve M.S. 149 yılına tarihlenen bir adak yazıtı sayesinde Uzunoğlan Tepesi'ndeki kutsal alanın Yıldırım Tanrısı olarak tanımlanan Zeus Keraunios'a adanmış bir kutsal alanın çekirdeğini teşkil ettiği belirlenebilmektedir. Uzunoğlan 35 m. uzunluğunda ve 13 m. genişliğindeki prostylos olarak inşa edilmiş tapınağın halen 10 metre yüksekliğinde 4 sütunu güneydoğuya yönelik inşa edilmiş cephesinde ayakta durmaktadır. Tapınağın planı ve diğer mimarî özellikleri dikkate alındığında bu tapınağın M.S. 2.yy. son çeyreğinde Severuslar Dönemi'nde yapılmış olma ihtimalinin daha kuvvetli olduğu düşünülebilir. Roma İmparatorluk Devri Kilikya Eyaletinin başka bölgelerindeki örneklerinde de görüldüğü gibi Severuslar Devri'nde kutsal alanların yenilendikleri görülmektedir.

Tapınağın yaklaşık 40 m. doğusunda 9.5 m. genişliğinde ve 15 m. uzunluğunda işlevi henüz belirlenemeyen bir Roma İmparatorluk Devri yapısının kalıntısı görülmektedir. Bu yapının üzerinde Geç Antik ve Ortaçağ Dönemlerinde yeni yapıların inşa edildiği mevcut duvar ve harç kalıntılarından anlaşılmaktadır. Böylece Uzunoğlan Tepesi'ndeki kutsal alanın M.Ö. 9.yy.dan Eskiçağ içlerine kadar sürekli kullanılan, hava olayları ve bereket tanrılarına adanmış bir tapınak ile çevresinde Roma Dönemi'nden başlayarak bir yerleşme yeri oluşmuş olan bir ören yeri olduğu anlaşılmaktadır.

Kozan İlçesi, Akçalıuşağı Köyü Çamlık Mevkii'nde Geç Antik Devire tarihlenen tek nefli bir sakral yapının kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkarılmış olduğu anlaşılan mozaikli zemini incelenmiştir. Akçalıuşağı Köyü'nün kuzeyinde bir kaya mezarına ait yazıttan arta kalan tek bir satır incelenebilmiştir. Bu tek satırlık yazıtta kullanılan yıl sayısından Akçalıuşağı Bölgesinin Eskiçağda Anazarbos Antik Kenti arazisinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Akçalıuşağı Köyü'nün birkaç km. kadar batısında Esebeleni Mevkii'nde oldukça geniş bir alana yayılan bir Eskiçağ ve Ortaçağ yerleşmesi görülmüştür.

Akçalıuşağı Köyü'nün güneyinde Kuyubeleni Mevkii'nde bir Ortaçağ Gözetleme Kulesi ile Kozan İlçesi, Durmuşlu Köyü, Kisse Alanı denilen mevkide Ortaçağ Dönemine ait sakral bir yapıya ait kalıntılar tespit edilmiştir. Her iki alanın da kaçak kazılar sonucunda ağır bir tahribata maruz kaldığı gözlemlenmiştir.

Tarsus'tan gelip Adana üzerinden Yüreğir İlçesi, Yakapınar Beldesinde yer alan Mopsuestia Kenti'nden geçerek bir kolu Akdeniz kıyısındaki Yumurtalık İlçesi'nde lokalize edilen Aigeai Antik Kenti'ne diğer bir kolu da İskenderun Körfezi kıyısı boyunca güneye yönelen antik yol güzergahı üzerinde Tarsus'tan 48 Roma mili uzaklıkta bulunduğu ve İmparator Vespasian zamanında M.S. 73 yılında dikildiği üzerindeki Latince yazıttan anlaşılan Nacarlı Köyü civarında bulunmuş bir mil taşı incelenmiştir.

Magarsos Kutsal Alanı ve çevresindeki yerleşme yerinde yapılan çalışmalar

Adana İli Karataş İlçe merkezinin 4 km. kadar batısında bulunan *Magarsos* Ören yerinde 2006 yılında başlanan ve 2007 ve 2008 yıllarında sürdürülen belgeleme çalışmalarının son kontrolleri ve eksik kalan bazı verilerin tamamlanması 2009 yılında yapılan iki günlük bir çalışma sonucunda gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalar sayesinde Karataş burnunda bulunan *Magarsos*'un önceleri Helenistik Devirde bir yerel Anadolu Tanrıçası olan *Athena Magarsia*'nın kutsal alanı ve bir kehanet merkezi olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Çalışmalar sırasında elde edilen bulgular sayesinde *Magarsos*'un M.Ö. 3.yy. in son çeyreğinden başlayarak Geç Helenistik Devirden başlayarak MÖ. 2.yy.in ortalarına kadar geçen dönemde Pyramos (= Ceyhan) nehri batı kıyısında denizden yaklaşık 25 km. kadar içeride bulunan Kızıлтаhta Köyü civarında kurulduğu tahmin edilen ve daha milattan önceki yüzyıllarda nehir taşkınları nedeniyle önemini yitirmeye başlayarak tamamen alüvyon altında kalan Kilikya'nın en eski şehirlerinden Mallos'un yerini aldığı anlaşılmaktadır. *Magarsos*'taki kutsal alanın çevresinde bir ticari ve askeri liman şehri şeklinde Pyramos kıyısındaki Antiokheia adıyla M.Ö. 3.yy. in son çeyreğinde yeni bir Mallos şehri oluşturulduğu Karataş burnunda bulunan bazı onurlandırma yazıtlarında bu kentin yerel yönetim organlarının bazen bu yeni şehrin ismiyle ve bazen de kentin

eski ismiyle anılmalarından anlaşılmaktadır. Bu kentin etrafında halen kalıntıları görülen surlar ise tarım faaliyeti sonucunda her yıl daha büyük bir tahribata uğramalarına rağmen M. Ö. 3. ve 2. yy. larda Kilikya Bölgesinin başka yerlerinde rastlanan ızgara planlı kent şemasına sahip bir Helenistik kentin savunma sistemini oluşturmaktaydılar.

Yumurtalık İlçesi 2009 yılı Çalışmaları

Adana İli'nin Yumurtalık İlçe merkezinde bulunan ve Eskiçağda Doğu Akdeniz'in en önemli limanlarından biri olan *Aigeai* Antik Kenti'nin 5 km. kuzeybatısında bulunan Yeniköy'de bir evin bahçe duvarına inşa edilmiş durumda bir tabula ansata üzerinde bulunan ve Roma İmparatorluk Devrine tarihlenen bir eski Yunanca mezar yazıtı incelenmiştir.

Çalışmaların daha sonraki bölümüne Osmaniye İli Kadiri İlçe merkezinde devam edilmiştir. M.S. 72 yılında İmparator Vespasian tarafından Çukurova Bölgesinin yeniden ihdas edilen Roma Eyaleti Kilikya'ya ilhak edilmesi sırasında uygulanan şehirleşme faaliyeti kapsamında Flaviuslar hanedanının adını yaşatmak üzere kurulan Flaviopolis Kenti'nin devamıdır. *Flaviopolis* Antik Kenti ve çevresindeki yüzey araştırmaları 2009 yılında da sürdürülerek bu kentin antik yazıtlar kataloğunun yapılması amacıyla yürütülen çalışmalara devam edilmiştir.

Osmaniye İli Düziçi İlçe merkezinde bulunduğu tahmin edilen ve Roma İmparatoru Nero tarafından kurulduğu sanılan *Neronias* Antik Kenti'nin bulunduğu Harap Mahallesi'nde önceki yıllarda başlanmış olan çalışmalara yönelik gözlemler yapılmıştır.

Hatay İli Dört Yol İlçesi, Erzin Beldesi yakınlarında bulunan ve Seleukos İmparatoru 4. Antiokhos tarafından adı Oeneandos'tan *Epiphaneia*'ya çevrilen Gözeneler Mevkii'ndeki ören yerinde bulunan antik kentin tarihi-coğrafyası ve yazıtları üzerindeki çalışmalar sürdürülmüştür.

Kilikya Eyaletinin Roma İmparatorluk Devri boyunca başkenti konumunda bulunan *Tarsos* Antik Kenti kuzeyindeki arazide bulunan köylerde 2009 yılında yapılan çalışmalar sırasında Tarsus İlçe merkezinde Kızılmurat Mahallesi'nde bir evin avlusunda döşeme taşı olarak kullanılan eski Yunanca yazıtlı bir mermer mezar kapağı incelenmiştir.

2009 yılında Kilikya Bölgesinde yapılan çalışmalar Anadolu ile Mezopotamya arasında bulunan bu bölgenin Roma İmparatorluk Devrinde geçirdiği şehirleşme süreci ve ile kırsal kesimdeki köy ve çiftlik yerleşmelerinin bu süreçteki konumlarını belirlemede önemli veriler elde edilmiştir.

BELGELER İŞİĞİNDA FOSSATI'NİN AYASOFYA'DA YOK ETTİĞİ İZLER VE AYASOFYA'DA KULLANILAN HARÇ ÜZERİNE ETİMOLOJİK VE DENEYSEL BİR ARAŞTIRMA

Hasan Fırat DİKER*

Bu çalışmada, görsel veriler üzerinden Ayasofya'nın Fossati onarımları (1847-1849) sırasında geçirdiği değişimler sırasında yok edilmiş bazı izler üzerinde durulmuş ve Osmanlıca yazmalarda Ayasofya'da kullanıldığı nakledilmiş harcın tanımıyla ilgili etimolojik ve deneysel bir araştırma yapılmıştır.

Ayasofya ana kubbesi altındaki dört pandantifte yer alan melek figürlerinden, kuzeydoğu ve güneydoğu yönündekiler mozaikle bezenmiş olup, diğerleri kalem işiyle tümlenmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nde yapılan araştırma sonucunda, müze envanterinde 3578M olarak kayıtlı, M.S. 6. Yüzyıla tarihlenen ve Halep'ten getirilmiş gümüş yelpazenin arkasındaki hexapteryga figürü (Resim: 1) ile Ayasofya pandantiflerindeki altı kanatlı melek figürü, büyük bir benzerlik içermektedir (Resim:2). Bu bulgu, pandantif üzerindeki melek figürlerinin Ayasofya'nın yapımı aşamasında (6.yüzyıl)bezenmiş olduğu fikrini çağrıştırmaktadır. Serafin ya da Kerubim olarak tanımlanan bu altı kanatlı dört melek figürünü, Evliya Çelebi yüzleri açık olarak görmüş ve her birini Azrail, Cebail, Mikail ve İsrâfil olarak isimlendirmiştir.¹ D'ohsson'un 1787², Bartlett'in 1838³ ve Allom'un gene aynı yıl tarihli gravürlerinde⁴, güneydoğu ve kuzeydoğu pandantiflerindeki melek figürlerinin yüzleri açık görülmektedir. Mango, melek figürlerinin yüzlerinin Fossati tarafından kapatılmış olduğunu dile getirirken,⁵ Eyice'de bu görüşü paylaşmakta ve meleklerin yüzünün Fossati onarımlarına dek hiçbir zaman kapatılmadığını ifade etmektedir.⁶

* Dr. Hasan Fırat DİKER, Kültür ve Turizm Uzmanı, İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Topkapı Sarayı 1. Avlu Sultanahmet Fatih İstanbul

¹ Kahraman, Seyit Ali ve Dağlı, Yücel; *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, İstanbul, 2003, c.1.,1. Kitap,s.87.

² D'ohsson, Mouradja (1787), *Tableu General de l'Empire Othoman*, Paris

³ Pardoe, Julia, *The Beauties of the Bosphorus*, Resimleyen W.H.Bartlett, 1838

⁴ Allom, Thomas (1838), *Constantinople Illustrated*, Fisher, Son & Co, Londra

⁵ Mango, Cyril, *Materials for the Mosaics of St. Sophia at İstanbul*, Dumberton Oaks Studies Studies VIII, New York, 1962,s.83-91.

⁶ Eyice, Semavi, *Ayasofya2* , İstanbul, 1984, s. 25.

Fossati onarımlarında kuzeybatı ve güneybatı pandantiflerinde yer alan ve mozaikleri döktüğü için yüzleri de kaybolmuş melek figürlerinin kanat kısımlarını kalemişiyile tümlenmiştir. Bu onarımlar sırasında, mozaik bezeme özelliklerini koruyabilmiş kuzeydoğu ve güneydoğu melek figürlerinin yüzlerini diğerleriyle birlikte, oval dış bükey sekiz uçlu yıldız formundaki varaklanmış çinko maskelerle kapatılmıştır. Ancak Fossati'nin meleklerin yüzlerini neden kapattığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Yukarıda bahsi geçen gravürlerde yüzü açık olarak görülen melek figürlerinin dışında dikkat çeken bir başka husus, batı yarım kubbedeki dikdörtgen çerçeveli büyük yazıdır. Fossati, restorasyon sırasında yarım kubbe bezemelerini kendi estetik anlayışı doğrultusunda güncellerken, I.Ahmed Dönemi'nde 1607-1609 yıllarında ana ve yarım kubbe tezyinatı sırasında yapıldığı düşünülen bu Klasik Dönem Osmanlı tezyinatını⁷ da yok etmiştir. Zira, I.Ahmed ve Fossati onarımlarının yapıldığı Abdülmecid Dönemleri arasında ana ve yarım kubbe tezyinatına ilişkin başka bir belgeye rastlanamamıştır.⁸

2009 yılında denetimi İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü ile İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü tarafından yapılan, "Ayasofya ana kubbe kuzeydoğu çeyreği ve narteks mozaikleri restorasyonu ve konservasyonu çalışmaları" kapsamında, kuzeydoğu pandantifinde yer alan *hexapteryga* (altı kanatlı melek) figürünün yüzü de ele alınmıştır.

Söz konusu mozaik restorasyon ve konservasyonu sürecinde, melek figürünün yüzü üzerindeki çinko maske, yüzeye raptedildiği yerden vidalarının alınması suretiyle kaldırılmış ve figürün yüz kısmının ince (2-3mm.) bir nefaset sıvasıyla kapatıldığı görülmüştür (Resim:3). Ancak, maskenin pandantif yüzeyine raptedildiği vidalar incelendiğinde bunların bir kısmının yeni olduğu fark edilmiş, bu durum aynı çeyrekte daha önceden yapılan onarımlar sırasında bu maskenin çıkarılabildiği olduğu fikrini uyandırmıştır.

Sıva altında kalan mozaik alanın korunup güçlendirilmesi amacıyla, üzerindeki sıva hassas raspayla alınmıştır (Resim:4). Sıva alındıktan sonra oynayan tek ve grup halindeki mozaiklerin sağlamlaştırılması yapılmış ve mozaik yüzey saf su ile temizlenmiştir. Tüm detaylarıyla iyice ortaya çıkarıldıktan sonra, melek figürünün yüzünü oluşturan mozaik kompozisyonunun, çevresindeki diğer mozaik işçiliğinden daha farklı ve özenli bir teknikle yapıldığı gözlemlenmiştir (Çizim: 1; Resim: 5). Doğu yarım kubbeyle birlikte çöken kubbenin (Çizim: 2) doğu kısmının onarımı sırasında, dokusundaki dikiş üzerinden de anlaşılacağı üzere 1346-1353 yılları arasında yapılmış olduğu düşünülen kuzeydoğu pandantifi üzerindeki bu mozaik bezeme, Fossati onarımlarından sonra ilk defa dünya

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MAD.d., nr. 6484, s. 2-13

⁸ Diker, Hasan Fırat; *Belgeler Işığında Ayasofya'nın Geçirdiği Onarımlar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 2010, s.53-56

kamuoyunun bilgisine sunulmuştur.⁹

Fossati onarımlarından günümüze değin, kayıp yüzeylerin mozaik taklidi kalem işi ile tümlenmesi bir gelenek haline gelmiş ve yaklaşık 1900 m² olan ana kubbe yüzeyinin yaklaşık 900 m².si, 1847'den günümüze değin bu yöntemle tümlenmiştir. Bu restorasyon anlayışı devam ettiği sürece önümüzdeki yüzyıllarda, orijinal mozaik bezeme yüzeyi gitgide daha da azalacaktır. Kayıp mozaik yüzeylerin kalem işi yöntemiyle tümlenmesi yerine, müze deposunda zaman içerisinde yapının farklı tavan bölgelerinden dökülmüş tesseraelerin renk ve dönemlerine göre ilerideki onarımlarda Ayasofya'nın orijinal malzemesi olarak kullanılması,kanımca 6.,10. ve 14. yüzyıl dönemlerine ait yaklaşık 1000m².lik orijinal mozaik bezeme alanının azalmasına engel olacaktır.

Fossati onarımları sırasında, Ayasofya bünyesinde sadece bezeme anlamında değil, Ayasofya'nın silüetini etkileyecek çapta yapısal değişimlere de gidilmiştir. Bunlardan en önemlisi, ana kubbeyi dört yönden destekleyen uçan payandaların bu onarımlar sırasında yok edilmiş olmasıdır (Çizim: 3). Swift, yok edilmiş bu payandaların gösterdiği Gotik özelliklerinden ötürü, 1204-1261 yıllarında Constantinopolis'i ele geçirmiş Latinler tarafından yaptırılmış olabileceğini düşünmektedir.¹⁰ 57 yıllık bir yağma sürecinde böylesi bir tahkimat kaybı düşündürücü olabilir.¹¹ Antoniadi ise restitüsyonlarıyla bu payandaların 14. yüzyıldaki son büyük Bizans onarımlarında yapılmış olabileceği fikrini öne sürmektedir (Çizim: 4). Mainstone'un hazırlamış olduğu ve dönemlerine göre büyük kubbe çatlaklarının yer aldığı röhlöve, kanımca Antoniadi ve Swift'in görüşlerini destekler niteliktedir. Zira, bugün var olmayan bu uçan payandaların, şaşırtıcı biçimde 10. ve 14. yüzyıldaki kubbe rekonstrüksiyon izlerine denk gelmesi (Çizim: 5), hem Ayasofya onarımlarının kronolojisi, hem de payandaların gotik formları itibariyle, 14. yüzyıldaki son büyük kubbe çökmesinden sonra yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Kubbeyi dört yönden yaklaşık beş yüz yıl desteklemiş bu uçan payandalar, Ayasofya'yı dıştan destekleyen büyük payandalar kadar önemli statik elemanlardır. 2007 yılında, Ayasofya kurşun örtüsü yenileme işi kapsamında ve Antoniadi ile Swift'in restitüsyonları doğrultusunda, söz konusu bu dört payandadan ikisinin, kubbe kasnağının güney cephesine denk gelebileceği öngörülen yüzeylerde yapılan kısmî araştırmada bu payandaların izleri tespit edilmiştir. Restitüsyonlarında kuzey-güney aksına dört yönden 21°'lik açı yapacak şekilde ana kubbeye saplandığı öngörülen bu dört payandadan, güneydoğu (Resim: 6) ve güneybatı tarafındakilerin kasnakla birleşmiş olacağı düşünülen yüzeylerde, kasnağın tuğla dokusu bünyesinde mermer

⁹ Diker, Hasan Fırat; *a.g.e.*, s.309-310

¹⁰ Swift, Emerson Howland; *Hagia Sophia*, New York,1940, s.117-118.değerlendirilmekteydi. tay ayer verilmiş olup kelin bulunduğu Augusteon,bir forum olmaktan çok Ayasofya

¹¹ Diker, Hasan Fırat; *a.g.e.*, s.30-36.

lentolara rastlanmıştır. Bu sınırlı bulgu dışında, malzeme ve yapım teknikleri hakkında kaynak bilgisi bulunamadığından, payandaların yapısal özellikleri, ana kubbeğe bağlanma biçimleri ve kubbe konstruksiyonuna katkısı, statik bir araştırmanın konusu haline gelmiştir.

Yapıldıkları dönemde kubbenin burulmasını engellemeleri maksadıyla inşa edildikleri düşünülebilecek bu payandaların Fossati tarafından yok edildikten sonra bunlara muadil olarak ana kubbenin üzerine oturduğu kasnağı demir lama kullanarak kuşatma yöntemi, dönemi itibariyle dahi çağdaş olmayan ve yapısal işlevi tartışılabilecek bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Payandaların, Fossati onarımlarına değin, ana kubbedeki 10. ve 14. yüzyıllarda yapılmış rekonstruksiyonların, 6. yüzyıl kubbe dokusu ile bağlantı yerlerine denk gelen isabetli ve bilinçli tahkim kurgusu, bugün artık var olmayan bu uçan payandaların önemini daha çok vurgulamaktadır.

Bugüne dek, Ayasofya kubbe strüktürü açısından olası statik önemleri çok ciddi olarak irdelenmemiş bu ilginç yapı elemanlarının Ayasofya ana kubbesi üzerindeki yapısal etkisini anlamak adına, bilgisayar ortamında payandalı ve payandasız olarak biçimlendirilmiş iki model üzerinden sonlu elemanların kullanıldığı bir statik-simülasyon denemesi yapılmıştır. LUCAS programının kullanıldığı bu çalışmada, 7500 eleman ile 12000 düğüm noktasından birer analiz modeli oluşturulmuş ve Ayasofya yapısının hem payandalı (Çizim: 6), hem de payandasız (Çizim: 7) modellerinin sonuçları karşılaştırılmıştır.

İstanbul'a özgü bir depremin merkez üssünün Ayasofya'ya en az 12-15km uzakta gerçekleşebileceği savıyla, Ayasofya'ya en fazla etki edebilecek, sını bir deprem oluşturulmuş ve yapılan bu denemede "*Half Cycle Impulse Displacement Curve*" kullanılmıştır. Bu sanal deprem, yapının periyodu kullanarak elde edilmiş ve aşağıdaki değerler kullanılmıştır.

Burada yapının periyodu, $t=0.5$ saniye (2Hz frekans) olarak kabul edilmiş ve ivme de $0.4g$ ($4m/s^2$) değerinde alınmıştır. Bu değerler üzerinden yaklaşık 7,5 Richter şiddetinde sını bir deprem oluşturulup, modele tekrarlanarak verilmiştir. Zaman aralığı, dinamik deprem analizinde periyodun $1/15$ ile $1/30$ 'u kadar olarak kabul edilmiş ve bu denemede 0.04 saniye ($1/25s$) alınmıştır. Oluşturulan sını deprem, X doğrultusunda %80, Y doğrultusunda %80 ve Z doğrultusunda ise %50 olacak şekilde ve yapıya aynı anda etkiyecek biçimde uygulanmıştır. Böylesi bir sanal deprem uygulaması, yapıdaki burulmayı en etkin şekilde meydana getirme ve payandaların etkileri daha rahat izlenebilmesi amacıyla yapılmıştır. 2 saniyelik tam bir döngü elde edilerek bu tekrarlanan bu animasyonunda, deprem süresi 12 saniye uzunluğunda tutulmuştur. Non-lineer analiz ile değerlendirilen bu çalışmada, yığma yapılarıdaki harç ve tuğla malzemelerin çekme

ve basınç değerleri arasında 10 kat fark olduğu kabul edilmiş ve çalışma bu kabul ile gerçekleştirilmiştir.

İlk evrelerde, payandalı ve payandasız model davranışlarında az bir fark tespit edilmiş, ancak 4. mod'da farkın arttığı gözlemlenmiştir. Özet olarak, ilk 3 modda payanda etkisi %2-3 civarındayken, mod 4'te daha fazladır. Çünkü bu mod kubbeyi en çok kuzey-güneyde salınım yaptırmakta ve payandanın varlığı bunu engellemektedir. Bu moda ait frekanslar payandalı model için 2.791 ve payandasız model için de 2.776 Hz'dir. Bu 12 saniyelik depremde oluşmuş evrelerin üstten görünümü verilmiş olup, uçan payandaların etkisini görülebilmektedir.

Bu animasyonda, kubbenin kilit noktasındaki maksimum öteleme 20-22 cm. civarında tespit edilmiş olup, gerçek değer bunun %10'una tekabül eder. Fakat 11 saniyeye kadar öteleme farkı, bu miktarla salınırken bundan sonraki zamanda 6 cm.ye çıkmaktadır. Burada varılabilecek sonuç, deprem süresi uzadıkça payandaların yapı üzerindeki etkisinin daha çok olabileceği doğrultusundadır. Deprem sırasında malzemede ezilmeler ve akmalar meydana geleceğinden, uçan payandaların yapısal etkisini, depremin ilerleyen saniyelerindeki aşamalarında daha çok hissettirebileceği söylenebilir. Bu sınırlı ve kapsamlı modelleme çalışması, bizlere Ayasofya'nın Fossati onarımları sırasında kaldırmış olduğu uçan payandaların yapısal bir işleve sahip olduklarını göstermektedir. Daha güvenli sonuçlara ulaşabilmek adına, bu çalışmalara gelecekte de devam edilmeli ve oluşturulan modellerin, değişik sonlu eleman programları ile analizlerinin yapılması gerekmektedir.

Mimarlık ve Sanat Tarihi araştırmalarındaki belgelere dönük çalışmalarda yazmalardan yeteri kadar istifade edilmemesi, onların nesnel anlamdaki bağlayıcı yönlerinin göreceli olarak sorunlu olmasıyla ilişkilendirilebilir. Ancak, yazmaların subjektif içeriklere sahip olması, onların satır aralarında ilgi görmeyi bekleyen ve gerek teorik, gerekse de pratik anlamda araştırmaya değer bulgular barındırmayacağını göstermemektedir. Örneğin, bu araştırma kapsamında irdelenmiş Ayasofya ile ilgili yazmalarda rastlanmış bir satır arası bilgi önce etimolojik, sonra da deneysel anlamda değerlendirilmiş ve Ayasofya harcının sırrına ilişkin oldukça müspet sonuçlara ulaşılmıştır.

İstanbul'un 1453 yılında Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmesinden sonra, Grekçe'den Osmanlıcaya çevrilmiş farklı dönem ve yazarlara ait eski İstanbul ve Ayasofya tarihi yazmalarında¹², Ayasofya'nın yapımı aşamasında Lisan-ül Usfur (Asafir) ağacının

¹² Şemseddin Karamâni, *Haza Tarih-i Beyan-ı Bina-i Ayasofya-ı Kebir*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T2637,s.25b-26a; *Kitâb-u Kal'a-i Kostantiniyye ve Bina-i Ayasofya*, Fatih Milet Kütüphanesi, no:3024, s.45.,Gelibolulu Mustafa Ali (2003), *Künhü'l-Ahbâr*; Çev. M. Hüdayi Şentürk, c.II, TTK Basımevi, Ankara, s.58, AKGÜNDÜZ A.-ÖZTÜRK, S. vd (2005), *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, Osmanlı Vakfı Yayınları, İstanbul, s.113.

yaprağı suda kaynatıldığı ve elde edilen sıvının kirece katıldığı bilgisi bulunmaktadır. Bu terkiplerle hazırlanan harcın kurduğunda taştan daha sert bir özelliğe sahip olduğu nakledilen bu harcın tanımlanabilmesi için öncelikle kirece katıldığı belirtilen Lisan-ül Usfur kelimesinin etimolojisi araştırılmıştır.

Lisan-ı asâfir kelimesi, kuşdili (biberiye) çiçeği anlamına gelebilmekle birlikte, söz konusu kaynaklarda “Lisan-ı Asafir ağacı” olarak geçen kelimenin, gerek Osmanlıca¹³ gerekse de Batı dillerindeki sözlüklerde¹⁴ Farsça Dişbudak ağacı (*fraxinus excelsior*) anlamına geldiği tespit edilmiştir (Resim: 7). Konuyla ilgili yapılan bir başka incelemede ise, 9.yüzyıla ait anonim bir Yunanca yazmada¹⁵ Ayasofya kubbesinin örülmesi sırasında kullanılan harcın yapımında dişbudak ağacı yaprağının yukarıdaki gibi kullanıldığı bilgisine ulaşılmış ve söz konusu Osmanlıca yazmaların ulaşılabildiği bu en erken tarihli Grekçe yazmadan çevrilebilmiş olduğu fikri uyanmıştır.

Bu bağlamda söz konusu kaynaklarda tarifinin yapıldığı şekliyle dişbudak ağacının yaprakları suda kaynatılmış ve bu bilginin doğruluğu teyid edilmek istenmiştir. Yapılan araştırmanın belirleyici olması için, antik inşaat malzemeleri kullanılmıştır.

Dişbudak yapraklarının suda kaynatıldıktan sonra elde edilen sıvı ile su mukayeseli olarak aşağıdaki tabloda ölçekleri verilmiş terkiplere katılmış ve her örnekten birer adet 10cm.x10cm.x10cm. ebatlarında harç numunesi imal edilerek bunlar ahşap kalıp içerisinde prizlerini almaları için 1 ay bekletilmiştir. Daha sonra laboratuvar ortamında standart 70 x 70 mm. ebatlarında oluşturulan prizmalar aksenal basınç deneyine tabi tutulmuştur. Ulaşılan en büyük kırılma yükleri ve karşı gelen dayanımlar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir. Tabloda verilen sonuçlardan da görüldüğü gibi aynı boyutlardaki numunelerden elde edilen en büyük basınç dayanımı değeri, 2 numarada belirtilen Tatlı kireç ve Dişbudak yaprağı suyu ile yapılan numunede gözlenmiştir. Orta sınıf bir beton için ulaşılan mukavemet değerlerinin 20 MPa civarında olduğu göz önüne alınırsa 2. harç örneğinin ne kadar iyi özellikler taşıdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca 3. harç örneğinin bağlayıcı gücü zayıf olsa da, 4. harç örneğinde dişbudak suyunun bu zayıf harca bile %40 nispette direnç kazandırdığı gözlemlenmiştir (Resim: 8).

¹³ “Ebu Tahir Muhammed B. Yakub Firuzabâdî, *El-Okyanus-ül-basit fi Tercümet-il-Kamûs-ül-muhit*, (Çeviren: Ahmed Asım). İstanbul 1305(hicri) 1888 (miladi) Cemal Efendi Matbaası, Neşreden: Kitabçı Rizeli Hasan Hilmi, (3. Cilt), 4+1464; Ahmed Vefik Paşa, *Lehce-i Osmani Tab-ı Cedid*, İstanbul 1306(hicri) 1889(miladi) Mahmud Bey Matbaası, (2. Cüz), 857-1455

¹⁴ Franciscus a Mesgnien Meninski, *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae Lexicon Turcico-Arabico-Persicum*, Yay.: Mehmet Ölmez, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:28, Simurg Kitabevi, İstanbul, 2000, c.2; James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, Haz.: A.H.Boyajian, İstanbul, 1890; F.Steingass, *Persian-English Dictionary*, Librairie du Liban, Beyrut, 1975.

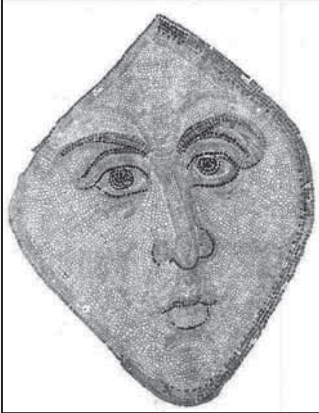
¹⁵ Anonymous, 830-860 A.D. *Diigisis on the construction of Hagia Sophia*, Publ. Til. Preger, Scriptorum originum Constantinopolianarum I, Leipzig 1901,s. 74-108

Numune no:	Harç muhtevası	Kırılma Yüğü (kN)	Mukavemet değeri (MPa)
1	Tatlı kireç + Su	50	10.2
2	Tatlı kireç + Kaynatılmış dişbudak yaprağı suyu	125.9	25.7
3	Dere kumu(%60)+Sönmüş kireç(%40)+Su	4.9	1
4	Dere kumu(%60)+Sönmüş kireç(%40)+ Kaynatılmış dişbudak yaprağı suyu	6.9	1.4

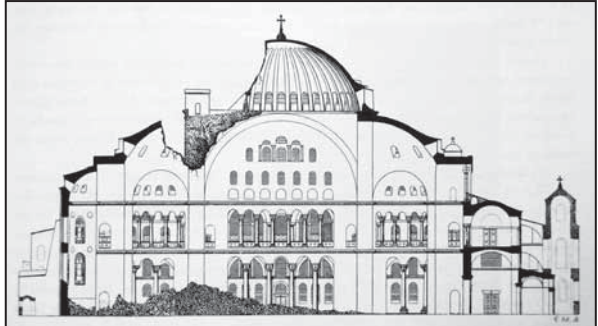
Bu çalışma aynı zamanda 2010 Mart ayında, Ayasofya üzerine yaptığı çalışmalarla ilgili olarak İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nde bilgi vermiş olan Atina Üniversitesi'nden Prof. Antonia Moropoulou'nun son kitabında¹⁶ vurgulamış olduğu Ayasofya harcının organik ve elastik özelliklerine yeni bir boyut kazandırabilir. Bir ön çalışma mahiyetini taşıyan bu deney, bizlere Ayasofya'nın çözülmeye bekleyen nice gizemlerinden birinin daha kapısını açabilir. İstanbul'un pek çok yerinde rastlayabileceğimiz Dişbudak ağacının, yazmalarda deşifre edilmeyi beklemiş yaprağının suyu, bizleri, ona bu gücü veren özelliği anlamaya da teşvik edeceği gibi, Ayasofya gibi nice kültür varlığımızın onarımında bu ve bunun gibi algılanmayı bekleyen nice kâdim bilginin gelecek onarımlara ışık tutabileceği inancındayım.

Kendileri olmadan bu çalışmayı yapamayacağım değerli bilim adamları Prof. Dr. Ali Hikmet MERİÇLİ (İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi), Yrd.Doç.Dr. Burak BARUTÇU (İ.T.Ü. Enerji Enstitüsü), Yrd.Doç.Dr. Ercan YÜKSEL (İ.T.Ü. İnşaat Fakültesi), Dr. Aras NEFTÇİ (İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi), Dr. Petros MOUNDOULAS (Atina Üniversitesi Kimya Mühendisliği Bölümü), Dr.Hafez KEYPOUR ve İnş.Yük. Müh. Ali BAYRAKTAR ile Topkapı Sarayı Müzesi Uzmanı Sevgi AĞCA'ya teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

¹⁶ Moropolou, Antonia; *The Greek contribution to the conservation of Haghia Sophia*, The Technical Chamber of Greece, Athens, 2010.

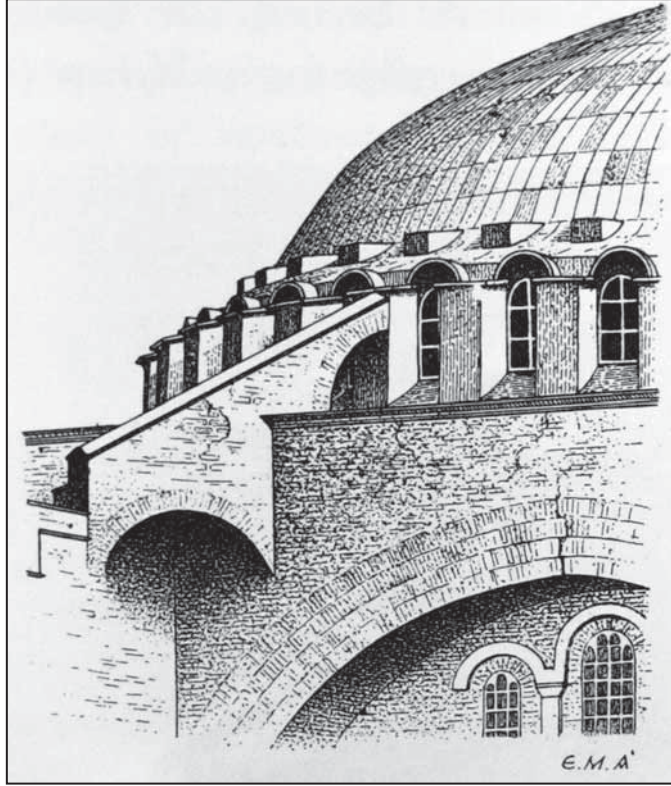
Çizim 1: Kuzeydoğu pandantifindeki melek figürünün yüzü açıldıktan sonra alınan rölovesi (Hasan Fırat Diker).

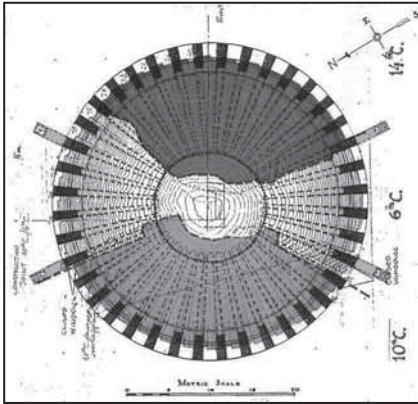
Çizim 2: 1346 depreminde Ayasofya'nın gördüğü zararı betimleyen doğu-batı yönündeki kesitten, ana kubbenin doğu kısmı ile doğu yarım kubbesinin nasıl çöktüğü hakkında fikir sahibi olunabilir.(Antoniadi, Eugene Michael, St. Sophia (1907-1909), tıpkı basım, Atina,1983)

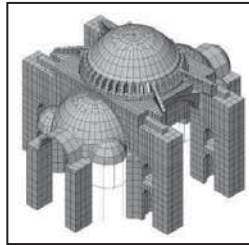
Çizim 3: Fossati onarımları öncesi uçan payandalar henüz kaldırılmadan Ayasofya görünümünden detay(Fossati, Gaspare, Aya Sofia Constantinople as Recently Restored by Order of H.M. The Sultan Abdul Mejid, Londra,1852)

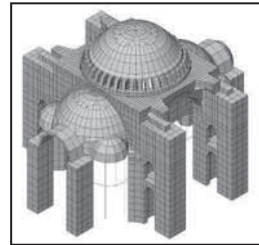
Çizim 4: Fossati onarımlarında kaldırılmış kubbeyi dört yönden destekleyen uçan payandanın perspektif restitüsyon denemesi(Antoniadi, Eugene Michael, St. Sophia (1907-1909), tıpkı basım, Atina,1983).

Çizim 5: Mainstone'un ana kubbedeki çatlakları gösteren rölovesiyle (Mainstone, Rowland J. Hagia Sophia, Slovenya,2001,s.90) Swift'in (Swift, Emerson Howland, Hagia Sophia, New York, 1940)restitüsyonunun çıkıştırılmış hali

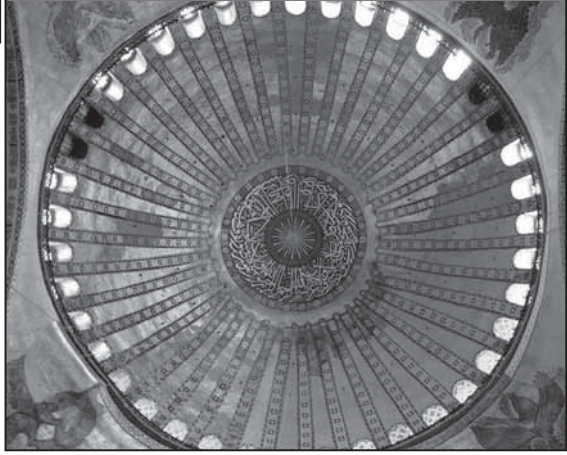
Çizim 6: Ayasofya'nın ana kubbeyi dört yönden destekleyen payandalarıyla hazırlanmış modelinin perspektifi (Hafez Keypour, Ali Bayraktar, Hasan Fırat Diker)

Çizim 7: Ayasofya'nın ana kubbesin mevcut durumunda olduğu gibi payandasız olarak hazırlanmış modelinin perspektifi(Hafez Keypour, Ali Bayraktar, Hasan Fırat Diker)

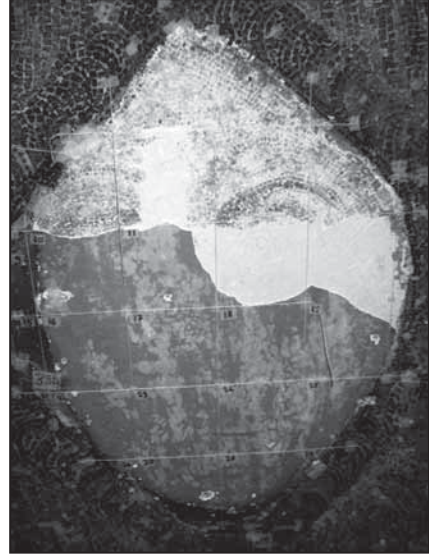
Resim 1: 31 cm uzunluğunda, 25,6 cm genişliğinde, M.S. 6. yüzyıla tarihlenen ve Halep'ten getirilmiş Gümüş yelpaze (Gülbahar Baran Çelik)

Resim 2: Ayasofya ana kubbesinin pandantiflerindeki melek figürleriyle görünümü (Hasan Fırat Diker)

Resim 3: Maske kaldırıldıktan sonra ortaya çıkan kuzeydoğu pandantifindeki mozaik melek figürünün nefaset sıvasıyla kaplanmış yüzü (Hüseyin Baş)

Resim 4: İp ile karelere bölünen sıvalı yüzün raspa edilmesi (Hüseyin Baş)

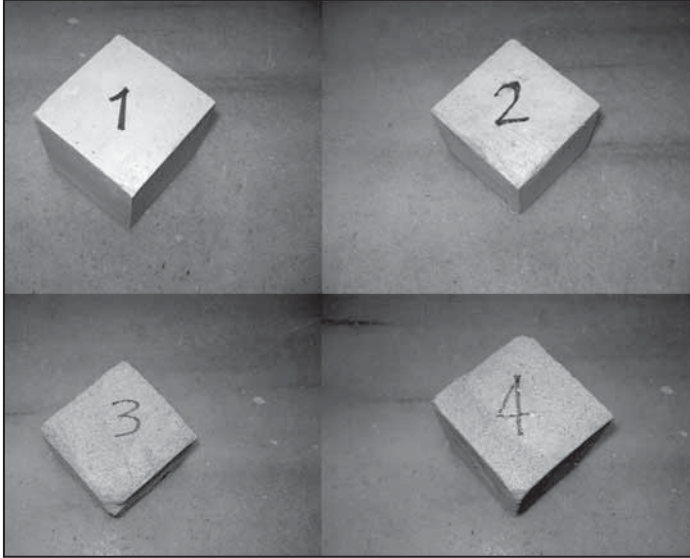
Resim 5: Yüzü açılan mozaik melek figürü motifinin konservasyon sonrası görünümü (Hüseyin Baş)

Resim 6: Antoniadi ve Swift'in restitüsyonları esas alınarak güneydoğu yönündeki uçan payandanın izlerinin araştırıldığı kasnak yüzeyi (Hasan Fırat Diker)

Resim 7: Dişbudak ağacından detay (Hasan Fırat Diker)

Resim 8: Rakamlarıyla birlikte harç numunelerinin görüntümü (Hasan Fırat Diker)

KAHRAMANMARAŞ 2009 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI¹

Erkan KONYAR²

2006 yılında başladığımız Kahramanmaraş yüzey araştırmamız, iki ana bölgede M.Ö. III. binyıldan Geç Demir Çağı'na uzanan kronolojik süreç çerçevesinde yürütülmektedir³ (Harita: 1). Kahramanmaraş İli sınırlarının ortasından geçen Güneydoğu Toros dağ silsilesi güney ve kuzey ovaları arasında aşılması güç bir sınır oluşturmuştur. Güneydoğu Toroslar'ın kuzeyindeki alanlar, Elbistan, Afşin ve Göksun Ovaları ortalama 1100 m. yüksekliğinde geniş düzlükleri kaplar. Bu açıdan Orta Anadolu ve Elazığ-Malatya Bölgesi ile aynı yapısal özelliklere ve kültürel yapıya sahiptir. Güney ovaları ise Toroslar'ın güney eteklerinden ortalama 450–550 m. yükseklikte başlayan alçak ovalar dizisiyle, Doğu Akdeniz coğrafyasına bağlanır.

Kuzey ovalarının özellikle M.Ö. II. binyıldan başlayarak, Mezopotamya-Orta Anadolu arasındaki ticaret yolu güzergâhlarında, önemli istasyonlardan biri olduğu anlaşılır. Elbistan Ovası'nda Ceyhan Nehri ve bu suya karışan Hurman, Söğütlü ve Göksun Nehirleri, bölgede su bakımından zengin verimli tarım alanlarını bu çerçevede de yoğun yerleşme karakterini barındırmıştır.

Topoğrafik yapı ve arkeolojik veriler değerlendirildiğinde, bazı yol güzergâhlarının ön plana çıktığı, kullanılabilirliğinin fazla olduğu anlaşılmaktadır. Elazığ-Malatya/ Fırat Havzası üzerinden gelen ve Tohma Suyu boyunca Darende, Gürün üzerinden Orta Anadolu'ya uzanan kuzey yolunun bir kolunun da Elbistan Ovası'na inerek, Hurman Suyu boyunca Sarız üzerinden Orta Anadolu'ya bağlandığı öne sürülür. Diğer taraftan yine Elbistan üzerinden gelen başka bir alternatif yol Göksun, Pınarbaşı, Sarız hattından Orta Anadolu platosuna bağlanır (Harita: 2). Yine Göksun üzerinden, Sarız Suyu boyunca Şar-Kommana üzerinden Pınarlar, Doğanbeyli, Hanyeri boyunca Torosları aşan başka bir yolunda kullanılmış olabileceği öne sürülür⁴. Bu yol üzerindeki Fraktin, Taşçı, İmamkulu

¹ 2009 yılı çalışmalarımıza Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu, Can Avcı (MA) ile yüksek lisansiyer Armağan Tan, Emre Özdoğan ve İnci Şahin katılmışlardır. Bakanlık temsilciliği görevini ise Van Müze Müdürlüğü'nden Yunus Yavuz yürütmüştür. Yüzey araştırmamız İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (Proje No: 3662), Vehbi Koç Vakfı Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED) ve Kültür ve Turizm Bakanlığı- DÖSİMM maddi destek vermiştir. Ekip üyeleri ve maddi destek veren kuruluşlara teşekkür ederim.

² Yrd. Doç. Dr. Erkan KONYAR, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Vezneciler/Fatih-İstanbul/TÜRKİYE, konyar@İstanbul.edu.tr.

³ Konyar 2008; Konyar 2009; Konyar 2009; Konyar 2010.

⁴ Garstang 1959; Garelli 1963; Orlin 1970; Forlanini 1988; Yiğit 1997

ve Hanyeri Hitit kaya anıtları buranın Hitit Dönemi'nde önemli bir güzergâh olduğunu gösterir. Elbistan-Maraş Ovası bağlantısı ise henüz problemlidir. Bu konuda çalışma yapan kimi bilim adamları Elbistan-Maraş Ovası bağlantısının geçit vermez Toros Dağlarını yararak güneye inen Ceyhan Vadisi üzerinden gerçekleşmiş olabileceğini öne sürmektedirler⁵. Maraş-Aksu Vadisi üzerinden, Malatya, Malatya üzerinden de yukarıda belirttiğimiz güzergâhtan Elbistan'a ulaşmak da mümkün görünmektedir.

Bütün bunların yanında daha önce de belirttiğimiz gibi zaten yüksek güneydoğu dağ silsilesiyle ortadan ikiye ayrılmış, kuzeyde Elbistan ile güneyde alçak düzlüklere sahip Maraş Ovaları arasında özellikle Hitit Çağı'na kadar ortak kültürel bir bağlantıdan da söz etmek bugün için zor görünmektedir.

Toroslar'ın güneyi ise coğrafi yapı ve kültürel özellikleri bakımından daha çok Doğu Akdeniz Bölgesi çevresinde değerlendirilmiştir. Ortalama yükseltisi 450–550 m.yi bulan Maraş ovaları alçak tepelerle birbirinden ayrılır. Maraş Ovası güneye doğru Sakçagözü, İslâhiye, Hassa Ovaları dizisiyle Amik Ovası, dolayısıyla Kuzey Suriye düzlüklerine ve Mezopotamya coğrafyasına açılır. Bu ovalar dizisinde yer alan Gedikli-Karahöyük, Sakçagözü, Zincirli, Tilmen Höyük ve Amik Vadisi'ndeki höyükler bu coğrafi bağlantıyı kültürel açıdan da doğrulayacak buluntular sunarlar⁶. Maraş güney ovalarının Belen ve Bahçe geçitleri aracılığıyla Çukurova Bölgesiyle de kültürel açıdan bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Domuztepe kazılarında ortaya çıkarılan Halaf tabakaları ve çanak çömleği ve bölgede yüzey araştırmalarında tespit edilen İlk Tunç Çağı, II.binyıl ve Hitit Dönemi çanak çömleği Maraş Ovalarının en azından Kalkolitik Dönemden başlayarak, Amik - Kuzey Suriye ve Çukurova ile aynı kültürel yapıyı taşıdığını göstermektedir.

Toros Güneyi Ovaları: Pazarcık-Narlı, Türkoğlu

Kahramanmaraş Merkez, Türkoğlu ve Pazarcık İlçelerinde sürdürdüğümüz çalışmalarda 2009 yılında buluntularıyla ön plana çıkan merkezlerin başında Pazarcık-Bozhöyük, Kartalkaya-Körali Höyüğü ve Pazarcık - Bağdınısağır Höyükleri gelir (Harita: 3).

Narlı Ovası'na batı yönden uzanan tepelerin doğu ucunda ovaya hakim konumda doğal bir platform üzerinde yer alan Bozhöyük, konum ve buluntuları açısından önem kazanır. Düz ağızlı, yüksek boyunlu, şişkin karınlı formlar ile yine düz ağızlı omurgalı derin çanaklar Geç Kalkolitik form gruplarını yansıtır. Aynı alandan İlk Tunç Çağı portakal astarlı malları, dışa çekik ağızlı kısa boyunlu şişkin ve omurgalı karınlı kap parçaları ile yine düz ağızlı küresel gövdeli kaplara ait parçalar da bulunmuştur.

Pazarcık İlçe merkezinin yaklaşık 4 km. güneybatısında, bugün Kartalkaya Baraj Gölü'nün içinde, bir adaya dönüşmüş Kartalkaya-Körali Höyüğü de konumu

⁵ Garelli 1963; Brown 1967; Orlin 1970

⁶ Braidwood 1960; Bell 2001; Yener 2005; Duru 2006

ve buluntularıyla önemli veriler sağlamıştır. Kayalık bir alanda oluşmuş höyük, baraj gölünün sularının son yıllarda çekilmesiyle daha belirginleşmiştir.

Göl sularının aşındırması sonucu höyüğün zirveye yakın alanları dışındaki kültürel dolgu ortadan kalkmıştır. Ancak özellikle iri taş bloklardan oluşan mimarî kalıntılar günümüze kalabilmiştir.

Höyüğün batısındaki yüksek alan iri ve işlenmiş taşlardan bir savunma duvarı ile çevrilmiştir. Doğusundaki alçak alanlarda ise savunma duvarı ile çağdaş olabilecek, kare ve dikdörtgen planlı, taş temel kalıntıları gözlenmiştir. Bu alanda duvar tekniği ve kullanılan malzeme açısından iki farklı dönemin de söz konusu olabileceği değerlendirilmiştir.

Höyük üzerinde yoğun olarak İlk Tunç Çağı, portakal kırmızısı astarlı örnekler toplanmıştır. Dışa çekik ağız kenarlı kısa boyunlu, şişkin karınlı, kaideli kaplara ait parçalar dikkat çekecek derece yoğundur. Bunun yanında II. binyıl boyalıları olabilecek kap parçaları bulunmuştur.

Çanak çömlek analizlerine dayanarak geçen yıllarda olduğu gibi bölgedeki höyüklerin en belirgin, tanımlanabilir malzeme grubunu İlk Tunç Çağı'nda Amik, Çukurova Bölgesinde yoğun bir kullanım gördüğü anlaşılan portakal kırmızısı mallar ile boz astarlı mallar oluşturmuştur.

Toros Kuzeyi Ovaları: Göksun, Afşin ve Elbistan

Kahramanmaraş 2009 yılı çalışmalarımızın önemli ayağı Elbistan-Afşin Ovalarında sürdürülmüştür. Söz konusu ovalar Orta Anadolu-Malatya-Fırat Havzası ve dolayısıyla Mezopotamya Orta Anadolu Bölgesi arasındaki yolların önemli bir durak noktasıdır.

Çalışmalarımız, kuzeyde Tanır Kasabası'ndan başlayarak, güneye Ceyhan Irmağı'na dökülen Hurman Suyu boyunca konumlanan höyükler üzerinde yoğunlaşmıştır (Harita: 4). Daha önce de belirttiğimiz gibi Hurman Suyu Afşin-Elbistan Ovalarını Sarız üzerinden Orta Anadolu'ya bağlayan ve bugünde kullanılan yolun güzergâhını da belirlemiştir. Tarihsel süreçte bölgedeki yerleşme karakterinin ve dağılımının oluşumunda oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Tanır Kasabası'nda bugün bir Ortaçağ yapısı içinden çıkan Yukarı Boğaz bölgesinde, Sahren olarak adlandırılan kaynak suyu çevresinde yaptığımız incelemeler sonucunda, kayalık zemine işlenmiş, hiyeroglif yazıt tespit edilmiştir. Yerden 2.70 m. yükseklikte hiyeroglif yazıt üzerindeki alanda ise yere paralel uzanan 90 cm derinliğinde, yine 60–70 cm. yüksekliğinde ve yaklaşık 8 m uzunluğunda bir niş yer almaktadır. Söz konusu yazıt içeriği ve niteliği üzerinde Yrd. Doç. Dr. Meltem Doğan Alpaslan ve Yrd. Doç. Dr. Metin Alpaslan çalışmaktadırlar.

Tanır kasabasının yaklaşık 4 km. güneyinde yer alan Yassihöyük, Hurman Suyu'nun kıyısında, kayalık bir alan üzerinde yükselir. Yassihöyük, boyutları, konumu ve

yüzey bulgularıyla dikkat çekicidir. Bu yönleriyle yine Hurman Suyu kıyısında yer alan ve kazılar sonucunda önemli Hitit ve Geç Hitit tabaka ve buluntularının ortaya çıkarıldığı Elbistan-Karahöyük ile doğrudan benzerlikler göstermektedir.

İki yerleşme arasında Hurman Suyu arcılığıyla bir bağlantının olduğu görülmektedir. Karahöyük'ün 22 km. kuzeydoğusunda yer alan Yassihöyük, yukarıda da bahsettiğimiz gibi Sarız üzerinden gelen, Hurman Suyu boyunca uzanan yolun, Afşin-Elbistan Ovalarına açılan kuzey geçiş noktasının başında yer alır. Bu açıdan önemli bir istasyondur. Höyük üzerinden toplanan çanak çömlek, Elbistan-Karahöyük örnekleriyle doğrudan benzerlik gösterir⁷. Bu açıdan Hitit İmparatorluk Çağı çanak çömleği en belirgin malzeme gruplarını oluşturur.

Gerek Yassihöyük, gerekse Elbistan-Karahöyük ve daha güneyde İğde-İskartun Höyük bölgedeki Hitit yerleşme tipini en iyi yansıtan alanlardır. Bir akarsuyun kenarında, akarsuya ulaşan, kayalık alanlardan çıkan pınar-kaynak sularının yanı başında yer almışlardır. Büyük boyutları ve yükseklikleri kalın Hitit katmanlarını barındırdıklarını gösterir. Çünkü en azından her üç höyükte yaptığımız çalışmalarda da erken dönem tabakalarına, Kalkolitik-İlk Tunç Çağı'na tarihlenen belirgin çanak çömlek örnekleri şimdilik saptanamamıştır. Yerleşmelerin bugün eldeki verilerle, Hitit İmparatorluk Çağı'nda büyüdüğü ve genişlediği anlaşılmaktadır. Bu höyüklerde en belirgin ve sayıca fazla malzeme grubunu Hitit İmparatorluk Çağı çanak çömlekleri oluşturur.

1940'lı yıllarda kazısı yapılan Elbistan-Karahöyük bölgedeki Hitit kültürel varlığının tabakalarını barındırır. Bu açıdan oldukça önemlidir. Elbistan-Karahöyük'te Hitit İmparatorluk Çağı katmanlarından ortaya çıkarılmış çanak-çömlek grupları özellikleri form grupları açısından merkezi Hitit Bölgesinin karakterini taşımakla birlikte Hitit periferisinde oluşan çanak çömlek kültürünün de yansımalarını taşır⁸.

Hitit çanak çömleğinin yoğun olarak toplandığı Elbistan-Karahöyük, İğde-İskartun ve 2009 yılında inceleme olanağı bulduğumuz Yassihöyük de, literatürde *drabware* denilen, içe kalınlaştırılmış, yayvan çanak ve tabakların, kırmızı astarlı olanları yanında, astarsız, bazen de hamurunun renginde astarlı, devetüyü, pembemsi krem astarlı örnekler toplanmıştır. Dışa çekik ağız kenarlı, boyunlu, yüksek gövdeli, düz dipli vazo-küp örnekleri, yine dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı, küresel gövdeli çömlek parçaları da saptanmıştır. Bu form gruplarının iyi açıklanmış, kırmızı astarlı örneklerine de rastlanmıştır. Hitit merkezi bölgesinde ve Elazığ-Malatya Bölgesi Hitit tabakalarında rastlanan boya bant bezekli Hitit çanak çömleği örnekleriyle büyük paralellik taşıyan örnekler de aynı höyüklerden toplanmıştır. Yüzey bulgularının güvenilirliği hakkındaki kaygılarımızı da göz önüne alarak özellikle bazı boya bezekli örneklerin Asur Koloni Çağı ve Eski Hitit Dönemi boya bezekli çanak çömlekleriyle paralellik taşıdığını da

⁷ Özgüç 1949

⁸ Özgüç 1949; Konyar 2006

belirtmek isteriz⁹.

Bölgede özellikle Hitit İmparatorluk Çağı sonrası, Geç Hitit-Orta Demir Çağı çanak çömlekleri henüz yeterince tanımlanabilmiş değildir. Bunun yanında gerek Elbistan-Afşin ovalarında, gerekse Maraş güneyi ovalarında bu dönemde Hitit İmparatorluk Çağı çanak çömlek kültürünün, form gruplarının yerel ölçekte devam ettiği düşünülebilir¹⁰. Özellikle Elbistan-Karahöyük Hitit İmparatorluk Çağı sonrası, Geç Hitit Dönemi olarak adlandırılan tabakalarından çıkarılmış çanak çömlekler, Orta Demir Çağı çanak çömlek kültürünün tanımlanması açısından önemlidir.

Elbistan-Karahöyük'ün Demir Çağı tabakalarından çıktığı belirtilen boya bezemeli çanak çömleklere, Yassihöyük'te de yoğun olarak rastlanmıştır. Krem astar üzerine bordo veya siyah boya bantla, genellikle geometrik motifler işlenmiş, bazen bu geometrik şekillerin içi ızgara motifiyle doldurulmuştur. Üçgen, kare, dalgalı ve düz hatların arası bazı örneklerde noktalarla bezenmiştir.

2009 yılı çalışmalarımız özellikle Güneydoğu Toroslar'ın kuzeyinde yer alan Göksun, Afşin, Elbistan hattının önemli ve yoğun bir yerleşme dokusunu barındırdığını göstermiştir. Asur, Hitit kaynaklarından yola çıkarak bölge için yapılan tarihi-coğrafya çalışmalarının tekrar ele alınması yerinde olacaktır. Özellikle Asur Koloni Çağı'nda bölgenin niteliğini, bu bölgeden geçen olası kervan-ticaret yolları ile önemli merkezlerin varlığını belirleyecek arkeolojik bulguların tanımlanması gerekmektedir. Aslında arkeolojik potansiyeli oldukça yüksek olan bölgenin Eski Hitit Krallığı, Hitit İmparatorluk Çağı ve yine Geç Hitit Dönemi hakkında da halen cevaplanması gereken birçok sorun bulunmaktadır.

Bölgede yine buluntularıyla dikkat çeken diğer bir höyük Karasüleymanlı Höyüğü'dür, Oldukça fazla tahrip edilmiş höyükten toplanan malzeme içinde İlk Tunç Çağı örnekleri dikkat çekicidir. Bölgede Hozan, Karalbistan ve daha güneyde Ortaören höyüklerinde de aynı malzeme grupları izlenmiştir¹¹.

İlk değerlendirmeler ışığında Elbistan-Afşin Ovalarında Doğu ve Güneydoğu etkileşimli bir çanak çömlek kültürünün var olduğu görülmüştür. Bu gruplar arasında portakal ve kırmızı astarlı, düz ağız, kenarlı, kısa boyunlu, küresel gövdeli, düz dipli çömlekler ile yine düz ağız kenarlı, açığazlı çan biçimli ile küresel biçimli çanaklar yanında, aynı formların koyu yüzlü, bazıları açık örnekleri de belirgindir. Koyu yüzlü, açık örnekler form ve yüzey işlemleri açısından Erken Transkafkasya-Karaz mallarıyla paralellik gösterirler. Yine Güney Anadolu'da İlk Tunç Çağı'nda görülen, astar bezekli örnekler de tespit edilmiştir. Dış çekik ağız kenarlı, şişkin karınlı, kaideli kaplara ait bu örneklerde kırmızı astar, birbirine paralel hatlar halinde kesik çizgiler şeklinde yer alır.

⁹ Konyar 2006; Konyar 2008; Konyar 2010

¹⁰ Dodd 2003; Dodd 2005; Dodd 2007

¹¹ Brown 1967; Konyar 2009; Konyar 2010

KAYNAKÇA

BELL, A. M.

- 2001 “Tilmen Höyük kazılarında Bulunmuş Olan Portakal Renkli Çark Yapımı Mal Grubu (Brittle Orange Ware) Üzerine Bir Araştırma”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

BRAIDWOOD, R., L. Braidwood

- 1960 *Excavation in the Plain of Antioch I: The Earlier Assemblages Phases A-J* Chicago.

BROWN, G. H.

- 1967 “Prehistoric Pottery from the Antitaurus”, *Anatolian Studies* 17: 123-64.

DODD, L. S.

- 2003 “Chronology and Continuity in the Early Iron Age: The Northeastern Side of the Amanus”, B. Fischer, H. Genz, E. Jean, K. Köroğlu (ed), *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions*, İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü: 127-47.

- 2005 “Legitimacy, identity and history in Iron Age Gurgum”, A. Çilingiroğlu, G. Darbyshire (ed), *Anatolian Iron Ages 5: (Proceedings Of The Fifth Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Van, 6-10 August 2001)*, Ankara: British Institute of Archaeology at Ankara: 47-64.

- 2007 “Strategies for future succes: Remembering the Hittites during the Iron Age”, *Anatolian Studies* 57: 203-16.

DURU, R.

- 2006 *Gedikli Karahöyük I- Prof. Dr. U. Bahadır ALKİM'in yönetiminde 1964-1967 yıllarında yapılan kazıların sonuçları, The Results of Excavations Directed By Prof. U. Bahadır ALKİM in The Years 1964-1967* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

FORLANINI, M.

- 1988 “The Geography of Hittite Anatolia in the Light of the Recent Epigraphical Discoveries”, S. Alp, A. Süel (ed), *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum 16-12 Eylül 1996)*, Ankara: 217-22.

GARELLI, P.

- 1963 *Les Assyriens en Cappadoce* Paris: Librairie Adrien Maisonneuve.

GARSTANG, J.

1959 *The Geography of the Hittite Empire* London: The British Institute of Archaeology at Ankara.

KONYAR, E.

2006 “Old Hittite Presence in the East of the Euphrates in the Light of the Stratigraphical Data from İmikuşağı (Elazığ)”, U. D. S. D. P. Mielke, J. Seeher (ed), *Structuring and Dating in Hittite Archaeology, BYZAS 4*, İstanbul: 333-48.

2008 “Kahramanmaraş 2006 Yılı Yüzey Araştırması”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 25/2: 403-10.

2008 “Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2007/Surveys in Kahramanmaraş in 2007”, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri-News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas* 6: 130-36.

2009 “Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2007”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 26/2: 175-86.

2009 “Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2008-Kahramanmaraş Survey 2008”, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri-News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas* 7: 138-42.

2010 “Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2009”, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri-News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas* 2010-8: 136-42.

ORLİN, L. L.

1970 “Assyrian Colonies in Cappadocia”, Paris: Mouton.

ÖZGÜÇ, T., N. Özgüç

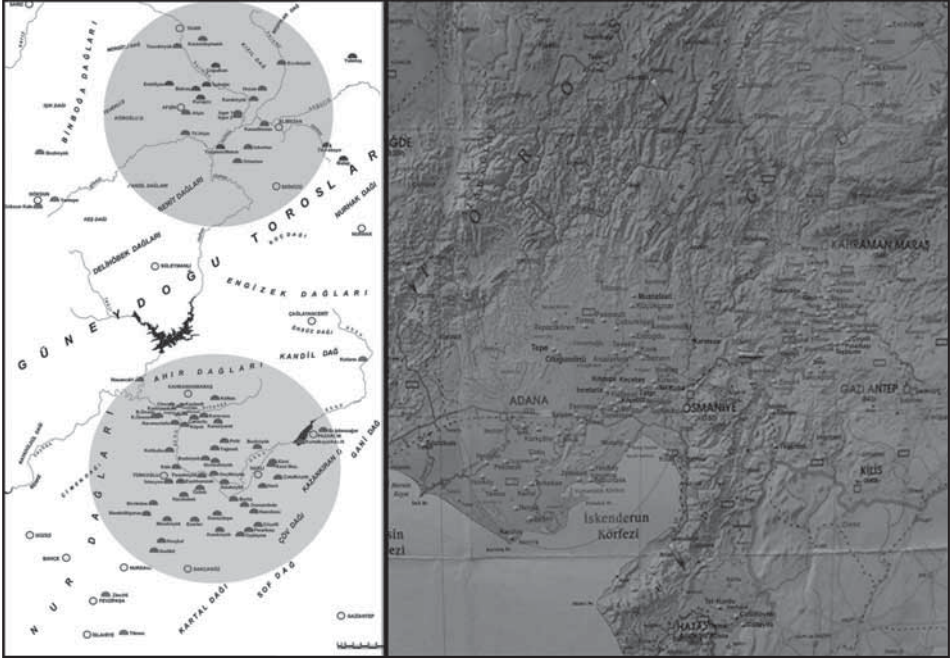
1949 *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Karahöyük Harfîyat Raporu 1947* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

YENER, K. A. (ed)

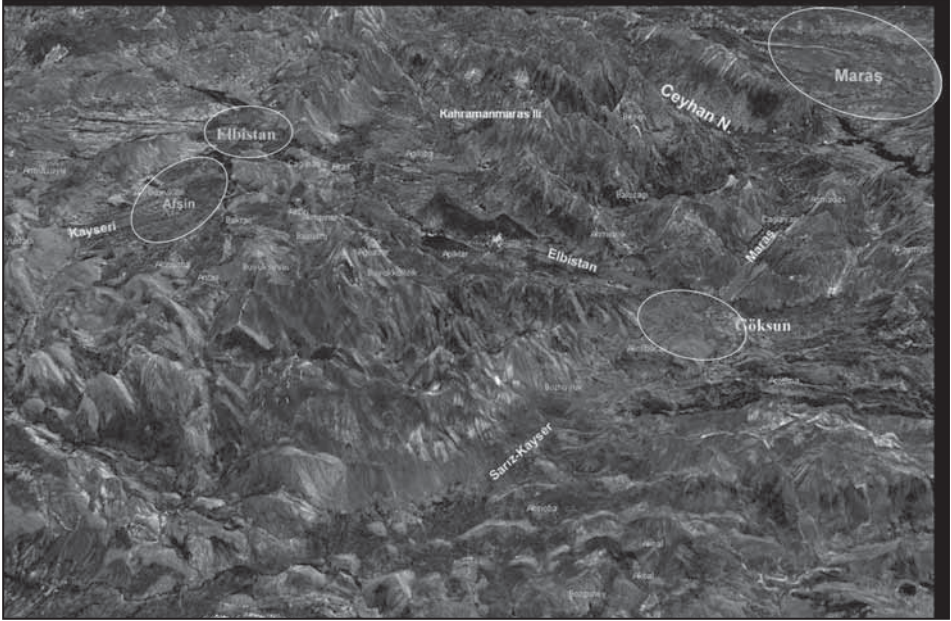
2005 *The Amuq Valley Regional Projects: Surveys in the Plain of Antioch and Orontes Delta, Turkey, 1995-2002*, Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago.

YİĞİT, T.

1997 “Eski Anadolu Kentlerinden Luhuzatia/Lawazantiya'nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine”, *Belleten* Cilt:LXI/230: 1-14.

Harita 1: Kahramanmaraş Yüzey Araştırması, çalışma alanları ve yakın çevre.

Harita 2: Elbistan, Afşin, Göksun ovaları, topografya ve yollar.

MERSİN SİLİFKE OLBA 2009 ARAŞTIRMALARI

Emel ERTEN*
Murat ÖZYILDIRIM
Tuna AKÇAY

Olba araştırmalarının dokuzuncu dönem çalışmaları 2009 yılı Temmuz ayı içinde gerçekteştirildi. Başkanlığımdaki ekibe üye olarak Doç. Dr. Gülgün Köroğlu, Yrd. Doç. Dr. Kıvanç Zorlu, Yrd. Doç. Dr. Sibel Ünalın, Yrd. Doç. Dr. Merih Cevdet Erek, Okutman Murat Özyıldırım, Arkeolog Tuna Akçay, Kimya Yüksek Mühendisi Sabri Noyan Dilek, Mimar Özgür Öztürk, Sanat Tarihçisi Ali Çelik, Arkeoloji Öğrencisi Yavuz Yeğin ve Mimarlık Öğrencisi Işılray Tiarnagh Sheridan katıldılar. Araştırmada Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak Ankara Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Uzmanı Arkeolog Turhanalp Gültekin Yanbeyi görev aldı.

Olba 2009 Dönemi Araştırma aşağıdaki başlıklar altında yapıldı:

1. Olba ve çevresinin yerleşim tarihi ile ilgili olarak arkeolojik araştırmaların sürdürülmesi:

- a) Prehistorya araştırması
- b) Helenistik ve Roma Yapıları ve Yerleşimi ile ilgili çalışmalar
- c) Erken Hristiyanlık Dönemi çalışmaları

2. Jeofizik Araştırmalar

a) Prehistorya Araştırması:

Yrd. Doç. Dr. Merih Cevdet Erek tarafından Şeytanderesi Vadisi'ndeki potansiyel prehistorik varlık incelendi. Bu kapsamda elde edilen ilk sonuç, bu alanda geniş bilgi elde edilebilmesi için daha kapsamlı ve uzun çalışmaların yapılmasının gerekli olduğu yönündedir. Bu nedenle, önümüzdeki çalışma dönemlerinde prehistorya inceleme ve

* Doç. Dr. Emel ERTEN, Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Teknik Okullar, Ankara/ TÜRKİYE. eerten@gazi.edu.tr
Okt. Murat ÖZYILDIRIM (Klasik Filolog, ma.), Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Mersin /TÜRKİYE. muratozyildirim@mersin.edu.tr
Tuna Akçay (Arkeolog, ma.), Köln Üniversitesi, Doktora Öğrencisi. akcaytuna@gmail.com

kazıları bağımsız bir inceleme alanı olarak programımıza alınacaktır. Yrd. Doç. Dr. Merih Ereğ'in ön arazi çalışması sonucu elde ettiği sonuçlar aşağıda belirtilmektedir:

“Olba Territoriumu'nun prehistorik incelenmesi şimdiye dek yapılmamış durumdadır. Kilikia genelinde prehistorya çalışmaları ve kazılar bulunmakla birlikte, batıda Alanya'dan doğuda Hatay'a dek uzanan kıyı şeridi üzerinde özellikle de Paleolitik Dönem konusunda hiçbir çalışmanın yapılmamış olduğu görülmektedir.

Olba'da arazinin dağlık yapısı birçok mağara ve kaya sığınaklarının varlığına elverişli topografyası buradaki insan varlığının erken dönemlere dek uzanabileceğini düşünmemize yol açmaktadır. Özellikle arazinin sahip olduğu kayaç yapıları prehistorik yerleşime uygun malzeme sergilemektedir. Öte yandan, Prehistorik Dönem içinde bölgedeki iklimin sıcak ve insan yaşamına elverişli özellikte olması gerekmektedir. Kuvaterner Dönem (Dördüncü Zaman) için tipik sayılan göl tabanlarının var olabileceği olasılığından yola çıkılarak, bölgede yeterli su kaynaklarının da bulunduğu düşünülmektedir. Bu veriler doğrultusunda, ilk kez 2009 araştırma döneminde Olba Şeytanderesi Vadisi içinde bir ön çalışma yapılarak, buranın prehistorik potansiyeli incelenmiştir.

Şeytanderesi Vadisi içinde yapılan arazi incelemesinde, buradaki mağaraların oluşum biçimleri ve boyutlarının Kuvaterner Dönemi yansıttığı ön saptaması yapılmış bulunmaktadır. Ayrıca, Şeytanderesi Vadisi girişinde (bu kesim Olba akropolisinin güney yamacı altındadır) bir akarsuyun getirdiği malzemenin oluşturduğu birikim katmanı içinde dere yatağı kesitinde çakmaktaşı yonga, seramik kırıkları, bir boncuk, kemikler saptanmıştır. Karışık, farklı dönemlere ait bu malzeme yığını içinde çakmak taşı bir yonganın bulunması prehistorik yerleşim olasılığını doğrulamaktadır. Vadi üzerindeki kaya sekilerinin üzerinde yapılacak sondajların jeolojik ve arkeolojik tabakalanmayı gösterebileceği ve açık hava istasyonu niteliğindeki prehistorik yerleşimlerin saptanmasını mümkün kılabileceği düşünülmektedir. Alanın bir bütün olarak değerlendirilmesi için Şeytanderesi Vadisi'nin tamamında prehistorik araştırma yapılarak, kurumuş dere yatağındaki kesitlerin temizlenmesi, tabakalaşmanın görülmesi gerekmektedir. Özellikle dağlık - kayalık arazi yapısı içinde fark edilmesi güç olan yamaç yerleşimlerinin ve höyüklerin saptanmasının da prehistorik arazi çalışmalarıyla mümkün olacaktır”.

b) Helenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi Yapıları ve Yerleşimi Konusundaki Çalışmalar

Bilindiği gibi, Olba'da şimdiye dek saptanan en erken mimarî veriler Helenistik Dönem'e ait bulunmaktadır. Helenistik Dönem içinde bir kale yerleşimi niteliği taşıyan

Olba, akropolisi çevreleyen sur ve kulelerle kısıtlı bir iskân alanına sahiptir.

Akropolis'in kuzeydoğu eteğindeki polygonal örgülü ve büyük boyutlu yapıya ait kalıntının saptanması, Olba'daki yerleşimin erken tarihi konusunda aydınlatıcıdır (Resim: 1). 2009 yılı çalışmalarımız sırasında incelenen bu yapının sahip olduğu düz yüzeyli, büyük çokgen taşlardan oluşan polygonal örgülü duvarlar Olba Territoriumu'nda Helenistik Dönem için tipik sayılmaktadır¹. Önceki yıllarda Olba yüzey araştırmaları sırasında yaptığımız saptamalar, akropolisin polygonal bir surla da çevrili olduğunu da göstermektedir. Polygonal yapı ise, bu sur içinde yer alan Helenistik yerleşimi doğrulamakta; Olba Territoriumu içinde kalan diğer merkezlerde de saptanan Helenistik Dönem yerleşim modeli ile uyum göstermektedir.

“Helenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi Yapıları ve Yerleşimi” konusundaki çalışmalar kapsamında 2009 döneminde de Olba'daki tarımsal yapıların incelenmesi çalışmalarına da devam edildi. Bu çalışmalar sonucunda, akropolisin kuzeydoğu kesiminde, Kızılgeçit'e giden modern karayolu üzerinde, geniş tarımsal alanlar içinde yer alan karstik kaya kütleleri içinde bir şarap presi saptandı (Resim: 2; Çizim: 1). Tümüyle kayaya oyularak biçimlendirilmiş olan işliğin yakın çevresinde yapılan araştırmalarda bu alanı kontrol eden bir tarımsal yapı saptanamamıştır. Bu durum, bağbozumu sonrasında şarap üretiminin açık alanlarda, bağların yanı başındaki işliklerde yapıldığını göstermekte; bu uygulamaya Dağlık Kilikia'daki pek çok merkezde yaygınlıkla rastlanmaktadır². Olba'daki bu pres, iki yanında üzüm ezme teknelerinin yer aldığı, ortada yuvarlak ağızlı bir haznenin bulunduğu tiptedir³.

Olba'nın gerçek kent kimliği kazandığı Roma İmparatorluk Dönemi'nin görkemli anıtlarından biri de hiç kuşkusuz anıtsal çeşme (nymphaeum) yapısıdır (Resim: 3). Önceki yıllarda sadece basit bir çizimi yapılabilen⁴ bu önemli anıtın ayrıntılı etüdünün yapılması zorunlu hale gelmiştir. Bu amaçla yapının ayrıntılı mimarî belgeleme çalışmalarına 2009 yılında başlanmış bulunmaktadır (Çizim: 2 ve 3). Önümüzdeki dönemlerde rekonstrüksiyon ve restorasyon çalışmaları yapılacaktır.

2009 Araştırmaları kapsamında Olba'daki kaya kült alanları konusunda yürütülen çalışmalar sırasında Şeytanderesi Vadisi kült alanı içinde yüzeyde ele geçen bir Roma cam buluntusunun kentin yaşadığı tarihsel süreçler ve sosyal durumu ile ilgili bilgi vermesi bakımından önemlidir. Söz konusu yapıt (Resim: 4) az sayıda örneği bulunan ve küresel kaseler ve sığ kaselerden oluşan bir gruba aittir. Başlıca özellikleri cam çubuklarla

¹ Tırpan 1994, 405-424, 139-157.

² Aydınöglü 2009, 64.

³ Bu tip presler Aydınöglü tarafından “Çift Ezme Düzlemlili ve Tek Toplam Fıçılı Tip” olarak adlandırılmaktadır: Aydınöglü 2009, 57.

⁴ Erten 2003, 192-193, Resim 4-7.

oluşturulan ağ bezemesine sahip olmalarıdır. Bu süsleme, vazo üzerinde dantel görünümü sağlamakta genel bir tanımlama için bu eserlere “Reticella Grubu” adı verilmektedir⁵. Helenistik Dönem için tipik sayılan bu kaselerin örnekleri en seçkin cam gruplarından sayılan Canosa (İtalya) ve Antikythera Batığı (Yunanistan) buluntuları arasında yer almaktadır⁶. Helenistik örneklerinin Doğu Akdeniz ya da Alexandria kökenli olabileceği önerilmekle birlikte, Roma İmparatorluk Dönemi reticella kaselerinin sadece İtalya, İtalya’ya komşu ülkeler ve Batı Roma topraklarında buldukları, batıya özgü bir stili yansıttıkları belirtilmektedir⁷.

Bu durumda, böylesine ender bulunan gruba ait bir parçanın Olba gibi ücra bir Dağlık Kilikia Kenti’nin alanı içindeki bir kaya kült yerinde bulunması, kentin yaşadığı tarihsel süreçlerde, Akdeniz dünyasındaki ortak kültürel yapılanma içindeki varlığını, yerini ortaya koymaktadır.

c) Erken Hristiyanlık Dönemi Çalışmaları

Olba’nın Erken Hristiyanlık Dönemi içinde de bir yerleşim ve piskoposluk merkezi olarak varlık ve önemini koruduğunu önceki yıllarda yapılan çalışmalarımız açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum Olba’da yer alan çok sayıdaki Erken Hristiyanlık Dönemi yapıları ile de doğrulanmaktadır.

Akropolis’de Saptanan Şapel

2009 Araştırma Dönemi çalışmaları sırasında Olba akropolisinin kuzeybatı yamacında geç evre suru (rektagonal örgülü) üzerinde bir şapel kalıntısına rastlandı (Resim: 5). Yapı kayaya oyularak ve harçsız duvar örgüsünün bir arada kullanılmasıyla inşa edilmiştir. Özellikle apsis’de bu yapı tekniği belirginlik kazanır. Apsisin çapı içten içe ölçüldüğünde 0.70 m’dir. Tek nefli bir planlamaya sahip olan şapelin genişliği 2.40 m.dir ve yapı tümüyle teras duvarı olarak kullanılan surun üzerine oturmaktadır. Nef uzunluğu 6.00 m. olarak belirlenmektedir. Yüzeydeki lento ve söve parçalarından şapelin girişinin doğuda, yan (uzun) kenarından olduğu anlaşılmaktadır. Yüzeyde çok sayıda çatı kiremitinin bulunması, şapelin ahşap iskelet üzerine kiremit örtülü bir çatıya sahip olduğunu göstermektedir.

⁵ Stern/Schlick-Nolte 1994, 71-72, 272-275; no.73-74.

⁶ Antik çağdaki adı Canusium olan ve İtalya’nın güneydoğu Adriyatik kıyısında yer alan Canosa mezar gruplarına ait cam buluntular (İ.Ö. ikinci yüzyıl) konusunda: Grose 1989, 185-193; İ.Ö. 80 yılından hemen sonra batmış olduğu saptanan Antikythera Batığı ve cam buluntularına ilişkin ayrıntılı bilgiler için: Weinberg 1992, 28-33

⁷ Grose 1989, 253; Barag 1985, 85-86, no. 107.

Manastır

2009 araştırma döneminde Doğu Vadisi içinde güneyde yer alan manastır kalıntılarında çalışmalarımız sürdü. Olba'nın Erken Hristiyanlık Dönemi dinsel mimarisinin önemli yapılarından biri olan manastır, akropolisin doğusundaki "Doğu Vadisi" içinde ve aquaeductus'un yaklaşık 300 m. güneyinde bulunmaktadır. Manastırın bilinen ilk mimarî çizimi Keil ve Wilhelm tarafından yapılan yayında yer alır⁸. Ancak eksiklikleri nedeniyle bu plan, manastırın durumunu göstermekten oldukça uzaktır. Keil – Wilhelm'den sonra manastırın planı biraz daha ayrıntı olarak Hellenkemper tarafından manastırın bazı eksik bölümleri eklenerek çizilir⁹. Ancak 2008 ve 2009 yılındaki araştırmalarımız sırasında manastırın güney bölümünde yer alan maki bitki topluluğunda yapılan temizlik sonrası ortaya çıkan alanlar, Hellenkemper'in eklemelerine karşın yeni planda da eksiklikler bulunduğunu ortaya koymuş; manastırın yeni planı, Adnan Menderes Üniversitesi Sanat Tarihi Bölüm Başkanı ve Olba araştırmaları ekip üyesi Yrd. Doç. Dr. Sibel Ünal tarafından çizilmiştir (Çizim: 4).

Söz konusu çizimde dikkat çekici eksiklik olarak özellikle manastırın güney duvarındaki bitim yerinin tespit hatası dikkati çekmektedir. Şöyle; Hem Keil – Wilhelm hem de Hellenkemper'in verdiği planlarda manastırın güney duvarı ana kayaya dik olarak çizilmekte ve dolayısıyla manastır yapısı mimarî olarak tam bir dikdörtgen şeklinde yer almaktadır. Oysa yapılan bitki temizlik çalışmalarından sonra ayrıntılı incelemelerimiz gösterdi ki manastırın güney duvarının bitimi kesinlikle bu biçimde değildir. Manastırın güney duvarı ana kayaya dik olarak inşa edildikten sonra orada bitmeyip güneye bir dönüş yaparak aynı yönde yaklaşık 12 m. daha uzamaktadır. Bu bölüm içinde manastıra ait olduğunu belirlediğimiz yaklaşık kare planlı yeni bir oda yer almaktadır.

Daha önce yapılan manastır planlarında olmayan ve ekibimizin yaptığı çalışmalar sırasında belirlenen bir yenilik de Olba'da manastırın ana kayaya oyularak oluşturulan sarnıcıdır. Bir yazma kaynağı olarak görünen bu sarnıçla manastır arasında bağlantı ana kayaya yapılan on beş adet merdivenle sağlanmaktadır.

Yine manastırda yer alan güney-kuzey doğrultulu tonozlu yapı içinde doğu – batı doğrultulu olması nedeniyle Hristiyan mezarı olduğunu belirlediğimiz mezar yapısı da daha önceki planlarda yer almamaktadır. Bu mezar, çok güçlü bir olasılıkla Olbalı bir din adamına aittir. Çünkü Hristiyan dinsel yaşamında, manastırlar içinde saygın din adamları için bir mezar yeri yapılması eski bir gelenektir.

Yine plana eklediğimiz başka bir yenilik de manastır Kuzey Kilisesinin ana kayaya

⁸ Keil – Wilhelm 1931, 97, figür 116.

⁹ Hellenkemper – Hild 1986, 63, figür 6.

birleşen doğu yönünde yer alan merdivenlerdir. Bu merdivenlerin ulaştığı yer ne yazık ki tahrip olmuştur ancak yaklaşık altı metre doğuda yer alan bir nişe doğru basamakların ilerlemesi ve çevrede başka bir mekân bulunmaması aralarındaki bağlantı olasılığını oldukça güçlendirmektedir.

Manastır yapısının en ilginç yeniliklerinden birini de “itikaf odası” ya da “inziva odası” olarak adlandırılan keşişlere özel küçük mekân oluşturmaktadır. Güney Kilisesi’nin güney duvarında bir alt oda olarak yer alan mekâna giriş biriken yığıntı nedeniyle oldukça zordur. Söz konusu oda, ana kayaya yapılan düzleme ve yer yer blok taşlar kullanılarak düzenlenmiştir. Yaklaşık üç metrekarelik alan, kiliseden içine girilebilen bir odacık olarak, Hristiyan münzevi yaşamında önemli bir yer tutan inzivaya çekilme mekânıdır.

Yine manastırın Güney 1 girişinin dışında, ancak manastıra bitişik olarak yapılan ve manastır su sistemiyle ilgisi olan dikdörtgen planlı su haznesi bulunmaktadır. Ancak bu haznenin şimdiye kadar yapılan plan çizimleri de yanlış yapılmış ve bu yılki çalışmalarımızda söz konusu haznenin doğru çizimi oluşturulmuştur.

Şeytanderesi Vadisi – Kilise ve Mağara

Şeytanderesi Vadisi içindeki mağara ve kilise ile ilgili çalışmalar Doç. Dr. Gülgün Köroğlu başkanlığında, Okt. Murat Özyıldırım ve Sanat Tarihçi Ali Çelik katılımıyla yapıldı. Doç. Dr. Gülgün Köroğlu’nun arazi çalışmaları sonrasında ulaştığı sonuçlar aşağıda yer almaktadır:

“Olba Antik Kenti’nin Şeytanderesi Vadisi’nde manastır kompleksinin yanısıra bir de kilise kalıntısı yer almaktadır (Resim: 6). Kilise kalıntısının olduğu alanın hemen batısındaki mağaranın da kiliseye olan yakınlık ve içerisinde yer alan apsidal bölümleri sebebiyle dinsel amaçla kullanılmış olduğu düşünülmektedir.

Kilisenin vadinin ortasından akan dereye bitişik olan doğu teras duvarı erozyon nedeniyle tahrip olmuştur. Kilisenin apsis ve güney pastophorion hücrelerinin olduğu alanda kaçak kazılar yapılmıştır. Toprak yüzeyinde sadece kilisenin kuzey ve güney duvarlarına ait izler görülebilmektedir. Kilisenin olduğu alanın çevresinde kesme ve moloz taş yığınları bulunmaktadır. Kaçak kazılar kilisenin doğusundaki ana apsis, güneyindeki pastophorion mekânı üzerine denk gelen alan ve güney duvarın olduğu alanlarda yapılmıştır. Bu illegal çalışmalar sonucunda açılan kazı sondaj çukurlarında kuzey güney doğrultusunda 4.10 m., doğu-batı doğrultusunda 2 m. olan yarım daire biçimli apsisin güney duvarına ait kalıntılar belirlenmiştir. Kilisenin güney doğusunda yapılan kaçak kazılarda ise kilisenin düzgün kesme taşla kaplanmış zeminine ait kalıntılar ortaya çıkartılmıştır. Kaçak kazı yapanlar düzgün kesme taştan zemin taşlarını orijinal yerlerinden kaldırarak tahrip etmişlerdir.

Kilise apsisinden 20 m. uzaklıkta girişi doğuya bakan büyük bir mağara vardır. Mağaranın yarım daire biçimli geniş bir yay kemer şeklindeki girişinin yüksekliği günümüzde yaklaşık 1.20-1.30 m.dir. Yıkılan duvarlara ait taşlar, mağaradan kopan taşlar bu girişi daraltmış olmalıdır. Kuzeyden güneye doğru oval biçimde uzanan oval biçimli mağaranın yaklaşık 20 m. uzunluğunda ve 14 m. genişliğinde olduğu tahmin edilmektedir. Kuzey kesiminde kayadan oyulmuş yarım daire biçimli üç apsisin kalıntıları vardır. Bunlardan kuzeydoğu ve batıdaki içinde atlar biçimli kayadan oyularak şekillendirilmiş bölümler mevcuttur. Apsislerin üst kısımları yarım daire kademeli kemer şeklinde düzenlenmiştir. Kuzeydoğudaki apsisin alt kısmında yer alan dikdörtgen şeklinde bir dizi deliğin bu alana taş/ahşap ya da madeni bir panoyu yerleştirmek için açılmış olabileceğine işaret etmektedir. Mağaranın batısında da bir apsis kalıntısı daha vardır.

Mağaranın güneydoğusundaki havalandırma penceresi şeklindeki açıklığın (Resim: 7) üst kısmındaki kazıma haç tasviri mağaranın Hristiyan inancındaki kişiler tarafından özel ibadetler veya mezar şapeli amaçlarıyla kullanıldığına işaret eder. Mağaranın, Hristiyan dönemden önceki (Mitras vs.) bir inancın ibadet mekânı olduğu ancak Hristiyanlıkla birlikte haç ve benzeri tasvirlerle bezenerek yeni dinin gerektirdiği amaçlar doğrultusunda kullanılmış olması mümkündür. Olba'nın çok uzağında bulunmayan Alahan Manastırı'nın batı kilisenin çok yakınında ve Aloda Manastır Kilisesinin içinde kısmen ana kilise mekânından ayrı tutulmuş mezar odası şeklinde kullanılmış kayadan oyma mekânlar mevcuttur. Mağaranın zemininde kaya ve taş yığınları, işlenmiş mimarî plastik eleman parçaları ve kaçak kazı çukurları bulunmaktadır.

2. Jeofizik Araştırmalar

Dokuz yıldır sürmekte olan Olba Araştırmaları bu merkezin yerleşim tarihi konusunda önemli bilgiler sunmaktadır. Ancak, bu bilgileri arttırmak, ayrıntılara ulaşmak için daha çok arkeolojik veriye gereksinim duymaktayız. Geçmiş dokuz araştırma dönemi içinde oluşturduğumuz altyapı, bilgi birikimi Olba'da kazı çalışmalarının başlatılması için zamanın geldiğini bize göstermektedir. Kazı çalışmalarına başlamadan önce, Olba'da arkeolojik anlamda değerlendirilmesinin gerekli olduğunu düşündüğümüz noktalarda 2009 sezonunda jeofizik araştırmalara da yer verilmiştir.

Bu bağlamda, Mersin Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi'nden Yrd. Doç. Dr. Kıvanç Zorlu denetiminde Güzeloluk Mühendislik Ltd. Şirketi tarafından yapılan jeofizik araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarda, "rezistivite" (özdirenç) yöntemi kullanılmıştır. Bu yönteme "Çok Kanallı / Çok Elektrotlu Rezistivite Yöntemi" de denilmekte ve toprak yüzeyine çakılan elektrotlar aracılığıyla yere verilen elektrik

akımından yararlanılarak ölçüm yapılmaktadır. 50 cm. aralıklarla yerleştirilen elektrotlar birbirlerine içinde 42 adet tel bulunan bir kablo ile bağlanarak, aralarındaki temas sağlanmakta ve incelenmekte olan alanda bir ağ oluşturulmaktadır. Her bir elektrotun yeraltı saptama derinliği en çok 500 m. kadardır. Ayrıca, uygulanan yöntemde elektrotların bir karelej oluşturacak biçimde çakılması halinde, yeraltına ait üç boyutlu görüntülere ulaşmak da mümkün olabilmektedir¹⁰.

Olba'da tarafımızdan belirlenen arkeolojik sorunlara yanıt bulmak amacıyla jeofizik araştırma yapılmak üzere üç nokta seçilmiştir (Çizim: 5). Bunlardan ilki tiyatro, ikincisi büyük kilise ile modern karayolu arasında kalan kesim, üçüncüsü ise, araştırma evi olarak kullanılan eski ilkokul binası önündeki alandır.

Bilindiği gibi, Olba Tiyatrosu'nun adının geçtiği ve basit bir planının da yer aldığı ilk yayın Keil ve Wilhelm tarafından kentte yapılan çalışmaların sonuçlarının yer aldığı kitaptır ve 1931 tarihini taşımaktadır¹¹. Söz konusu yayında, planda skene binasının varlığı görülmekte ve hatta bu yapının derinliği de planda yaklaşık 20 m. olarak gösterilmektedir. Ancak, aradan geçen uzun süre içinde bu skene binasına ait üç girişe ait izler korunmakla birlikte, skene binasının derinliğine ait hiçbir iz kalmamıştır. 2008 dönemi çalışmalarımız sırasında tiyatro binasında yapılan ot ve çöp temizliği sonrasında tiyatronun yaklaşık izleyici kapasitesini de belirlemek mümkün olmuştur¹². Buna göre, sadece 500 kişilik izleyici kapasitesi bulunan yapı, yakındaki Diocaesarea Tiyatrosu'ndan çok daha küçük boyutludur.

Arkeolojik kazı hedeflerimizden biri olan tiyatronun skene yapısının Keil ve Wilhelm tarafından yapılan yayında görüldüğü gibi bir derinliğe sahip olup olmadığını belirlemek üzere burada bir jeofizik inceleme yapılmasına karar verildi. Bu inceleme sırasında iki ayrı kesitte serilen elektrot dizilimleriyle toprakaltı değerlendirmesi yapıldı. Tiyatro'da yapılan jeofizik incelemesinin özellikle ikinci serim sonuçları, bir skene binasının varlığını gösteren sonuçları yansıtmaktadır (Resim: 8). Önümüzdeki dönemde yapılacak kazılar, konu ile ilgili ayrıntılar konusunda açıklık getirecektir.

Jeofizik inceleme için seçilen ikinci alan Olba'daki büyük kilisenin yanındaki kesimdir. Bu alan jeofizik çalışmaları sırasında "Kiliseönü" olarak adlandırılmıştır. Burada yüzeyde bir kısmı görülen blok taş örgüsünün büyük bir Roma yapısına ait olabileceği tarafımızdan düşünülmektedir. Buranın aynı zamanda kentin hidrolik sisteminin son bulunduğu, anıtsal çeşme ve tiyatro ile yakın konumda olması, bazı apsisli yapı kalıntılarının saptanması belki de bir Roma hamamı bulunabileceğini düşündürmektedir.

¹⁰ Zorlu-Erten-Aksoy 2010, 237-238.

¹¹ Keil-Wilhelm 1931, 81, plan 102.

¹² Erten-Özyıldırım-Akçay 2009, 53-54, 62, Çizim: 1.

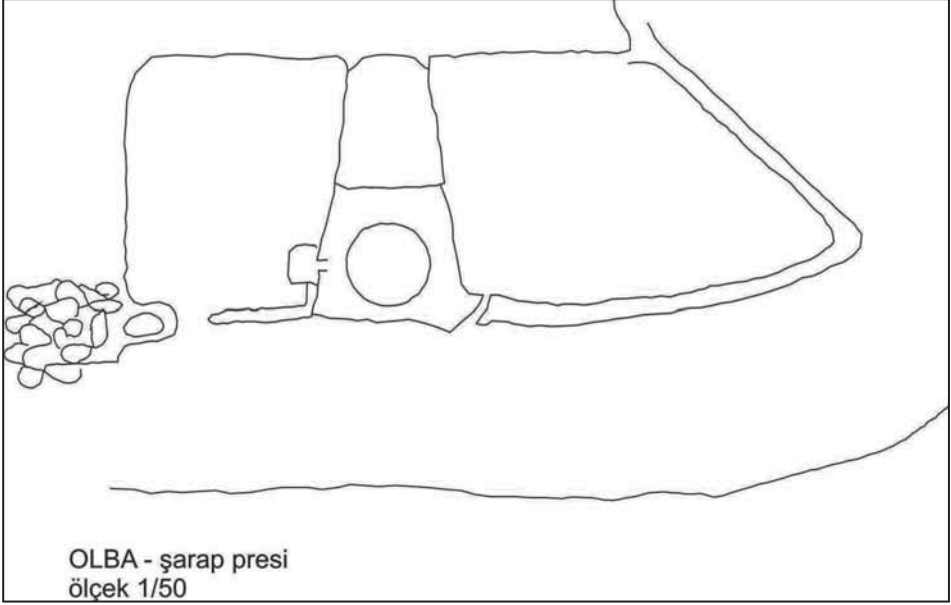
Kiliseönü Mevkii'nde yapılan jeofizik araştırmasında ortaya çıkan kesit görünümünün ekibimizin Jeoloji Mühendisleri tarafından yapılan değerlendirmesinde, geniş boşluk alanlarının yanı sıra, kesin duvar kalıntıları olarak nitelenen izlere de rastlanmış bulunmaktadır (Resim: 9). Bu durumda, söz konusu kesimde büyük ölçekli bir Roma yapısının bulunmakta olduğu yönündeki düşüncemiz doğrulanmışa benzetilmektedir. Geniş boşlukların bu yapıya ait iç hacimleri göstermekte, aynı yapıya ait duvarların da doğrultu ve konumları görülebilmektedir.

Jeofizik araştırma için seçilen üçüncü nokta olan Araştırma Evi'nin önündeki alan ise, şimdiki dek tanımlanamayan arkeolojik izlerle doludur. Buradaki toprak zemininden 2.5-3 m. yükseklikte üzeri işlenerek düzleştirilmiş kaya kütleleri üzerinde bir yekpare bir taş bloktan oluşan sütun ayakta durmakta, diğer bir sütun da parçalanarak yerde yatmaktadır. Kaya kütlelerinin güney yüzünde ise bir nişin işlenmiş olduğu görülmektedir. Bir kutsal yer ya da tapınak niteliği taşıması olası bu alanda ileride yapılacak kazıların için ilginç sonuçlar getirebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, toprak altında yapılara ait jeofizik verilerin bulunup bulunmadığını anlamak üzere son çalışma alanı olarak da bu kesim seçilmiştir.

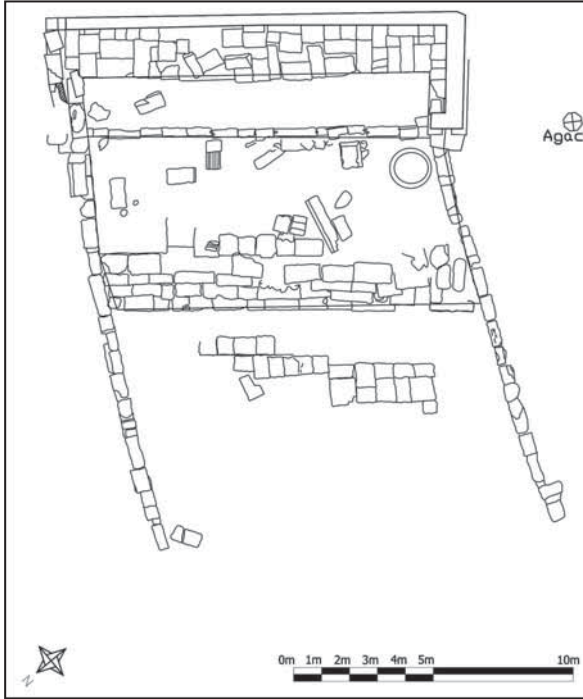
Bu alanın gösterdiği elverişlilik, elektrotların bir karelej oluşturacak biçimde serilmelerini olası kılmıştır. Böylece, her bir dizide 21 elektrot olmak üzere toplam 84 elektrottan oluşan bir karelej serim yapılmıştır. Bu sayede alanın üç boyutlu görünümünü de elde etmek mümkün olmuştur (Resim: 10). Ortaya çıkan sonuç, burada da ciddi oranda sert kaya/taş formasyonlarının, olası duvar kalıntılarının bulunduğu ve bunların konum ve toprakaltı derinlikleri ile ilgili kesin değerleri sağlamış bulunmaktadır. Bu sonuçlardan gelecekte yapılacak arkeolojik çalışmalarımızda yararlanılacaktır.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

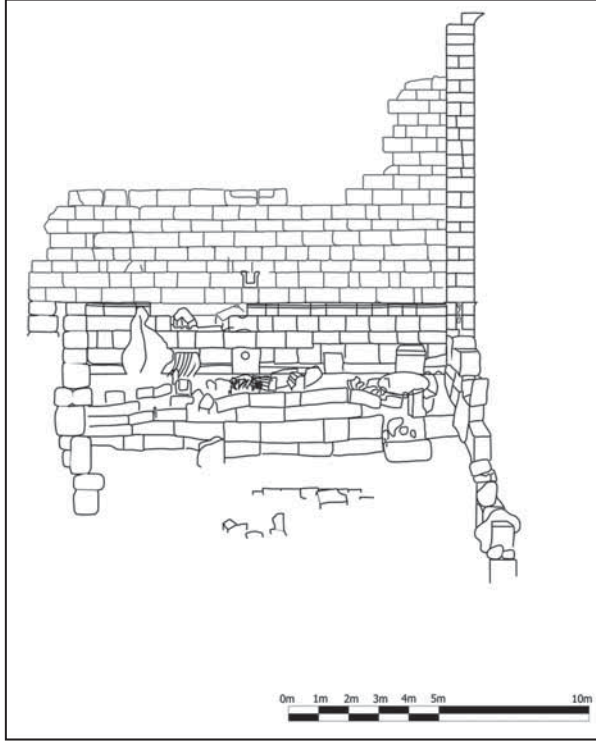
- AYDINOĞLU 2009 Ü. Aydınöğlu, *Dağlık Kilikia Bölgesinde Antik Çağda Zeytinyağı ve Şarap Üretimi: Üretimin Arkeolojik Kanıtları*, İstanbul.
- ERTEN-ÖZYILDIRIM-AKÇAY 2009 E. Erten- M. Özyıldırım- T. Akçay, “Olba 2008 Yılı Yüzey Araştırması, 27. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 3. Cilt, 51-67.
- GROSE 1989 D. F. Grose, *Early Ancient Glass – The Toledo Museum of Art*, Toledo-Ohio.
- HELLENKEMPER - HILD 1986 H.Hellenkemper - F. Hild, “*Neue Forschungen in Kilikien und Isaurien*”, Band 4, Viyana 1986.
- KEIL-WILHELM 1931 J. Keil- A. Wilhelm, “Denkmaler aus dem Rauhen Kilikien”, *Monumenta Asiae Minoris Antiqua* III, Manchester.
- STERN/SCHLICK-NOLTE 1994 E. M. Stern- B. Schlick-Nolte, *Early Glass of the Ancient World – 1600 B.C. – A. D. 50 – Ernesto Wolf Collection*, Ostfildern-Ruit.
- TIRPAN 1994 A. A. Tırpan, “Kilikya Tracheia’da Poligonal Örgülü Taş Duvarlar”, *XI. Türk Tarih Kongresi, Ankara 5-9.Eylül 1990-Kongreye Sunulan Bildiriler*, Cilt I.
- WEINBERG 1992 G. D. Weinberg, *Glass Vessels in Ancient Greece: Their History Illustrated from the Collection of the National Archaeological Museum, Athens*, Atina.
- ZORLU-ERTEN-AKSOY 2010 K. Zorlu- E. Erten- Ö. Kargı Aksoy, “Determination of the Boundaries of Archaeological Structures by a Geophysical Prospecting Method in the ancient site of Olba: Mersin, Turkey – Olba Antik Kentinde Arkeolojik Yapı Sınırlarının Jeofizik Yöntemle Belirlenmesi: Mersin, Türkiye”, *Türkiye 63. Jeoloji Kurultayı – Bildiri Özetleri Kitabı*, Ankara.

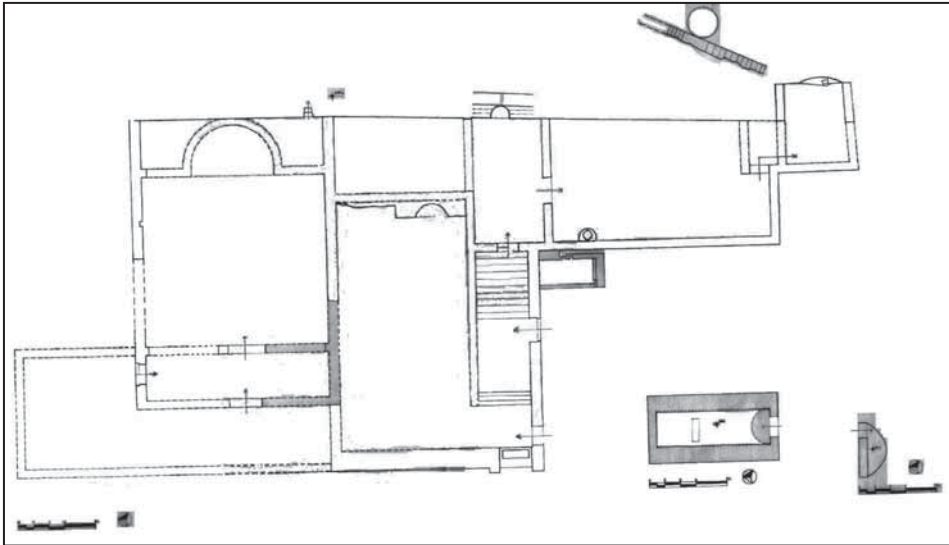
Çizim: 1

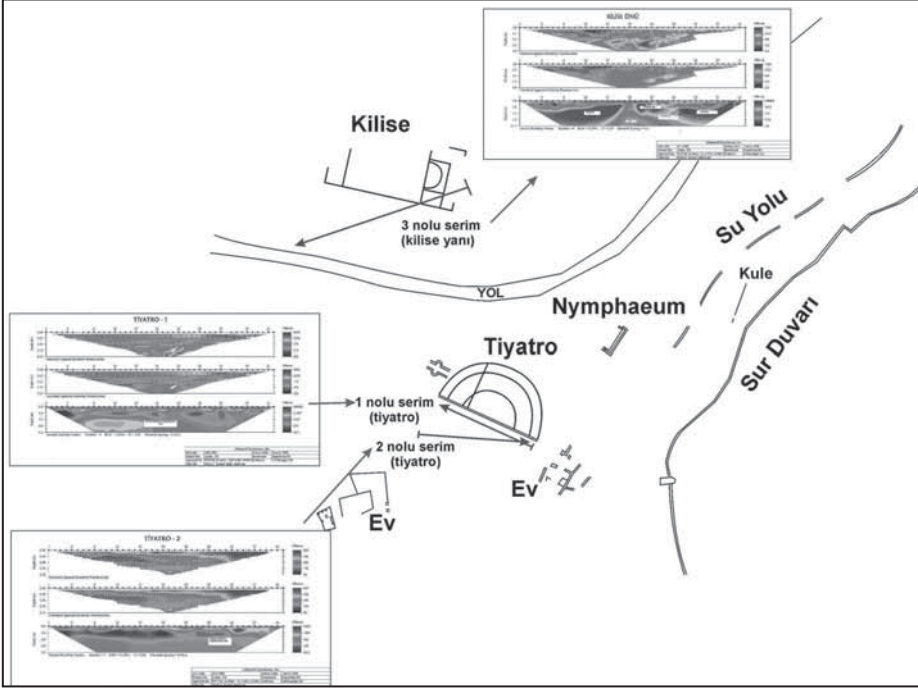
Çizim: 2.

Çizim: 3

Çizim: 4

Çizim: 5

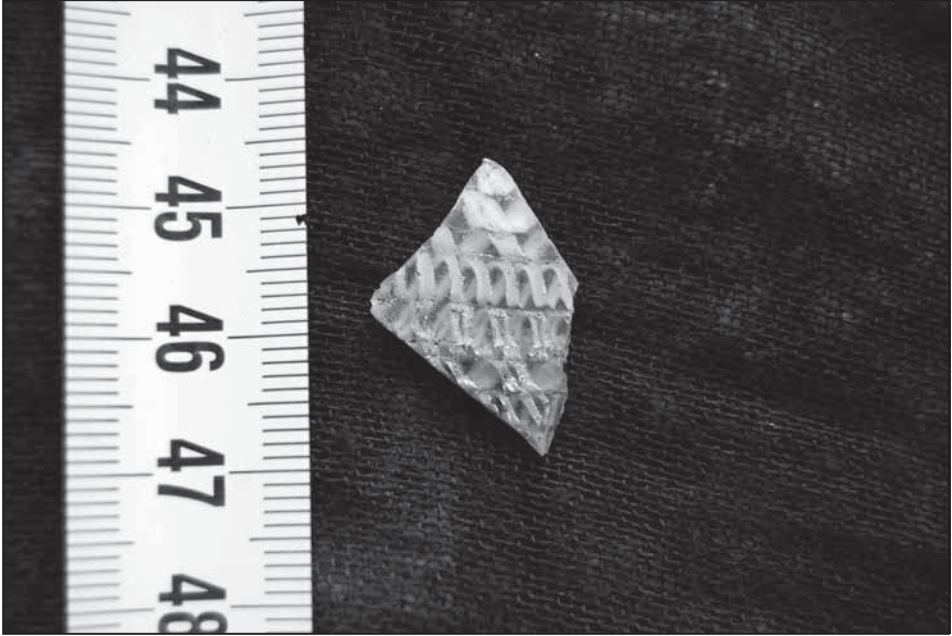
Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

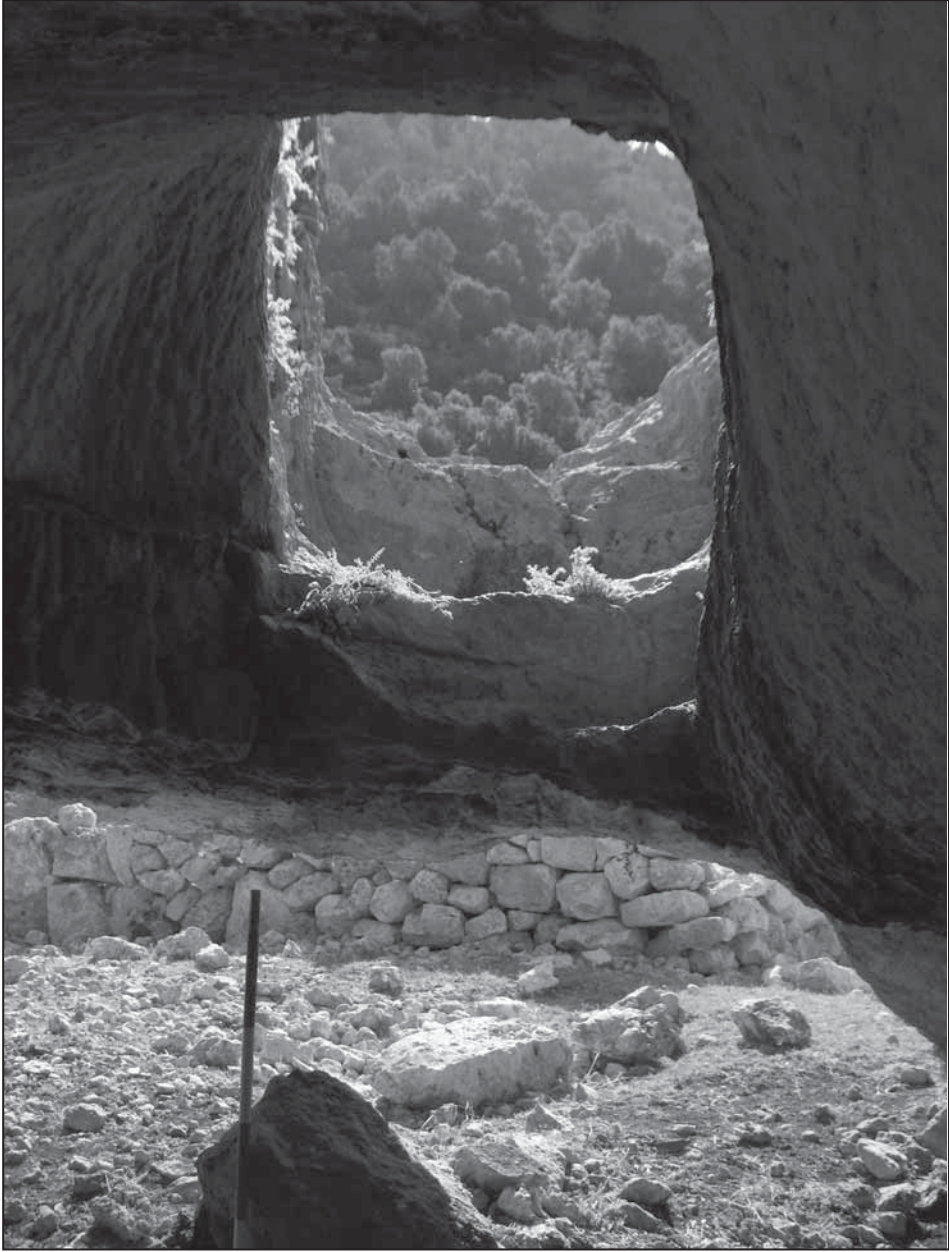
Resim: 4

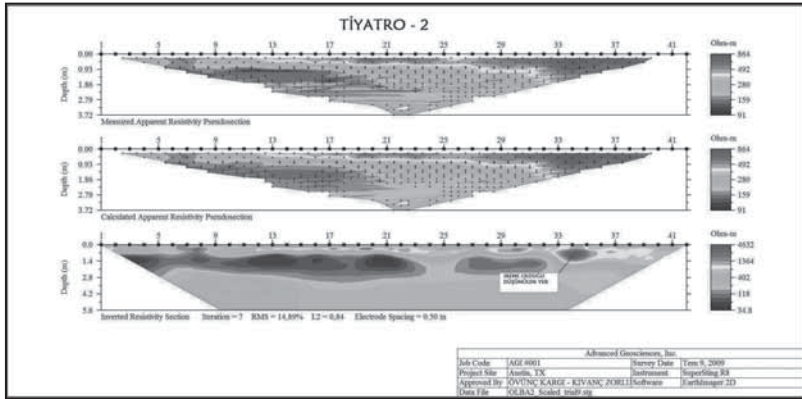
Resim: 5

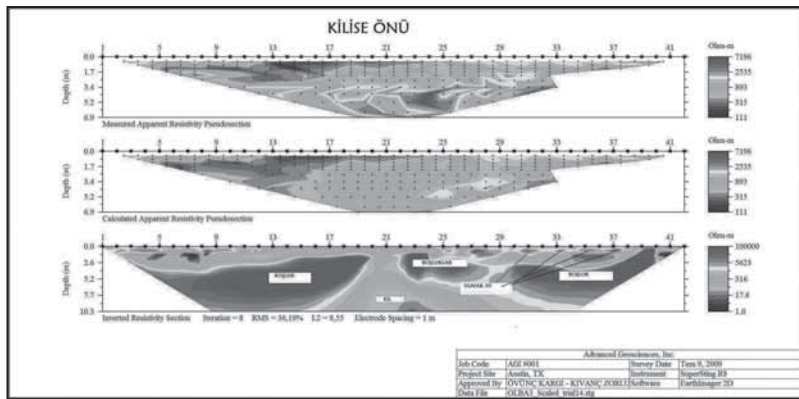
Resim: 6

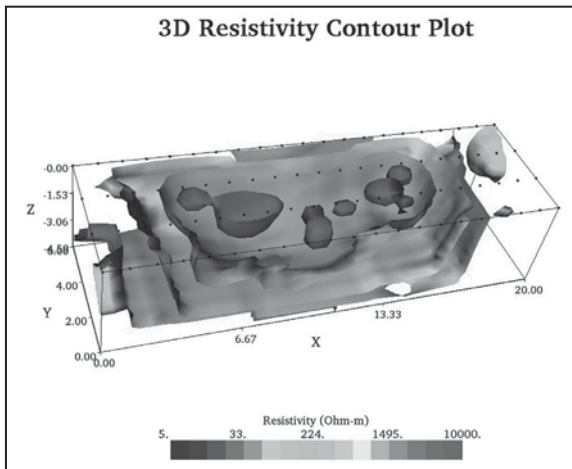
Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

2009 YILI BOZKÖY-HANAYTEPE ve ÇEVRESİ PREHİSTORİK DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI

Rüstem ASLAN*
Stephan W. E. BLUM
Tobias L. KIENLIN
Faika Evrim UYSAL
Sebastian KIRSCHNER

Araştırmanın Amacı

Troas Bölgesini bilimsel anlamda ele alan ilk çalışmalar 1850’li yıllardan itibaren Frank Calvert tarafından başlatılmış ve 1868 yılından itibaren de Heinrich Schliemann’ın çalışmalarıyla devam ettirilmiştir. Schliemann bölgede Troia ile karşılaştırılabilecek başka yerleşmelerin olup olmadığını anlamak için, 1881 yılında Çanakkale’den başlayarak tüm Troas’ı kapsayan bir araştırma gezisi yapmıştır. Batıdan başlayıp, güneye doğru ilerleyen yolculuğu, İda Dağı üzerinden Çanakkale Boğazı’na kadar devam etmiştir. Schliemann’ın yanısıra başka bilimadamları da benzeri araştırma gezileri yapmış olsalar da, o gezilerin birinci amacı daha çok klasik dönem yerleşmesi ve bu yerleşmelerle ilgili yazıt bulmak olmuştur.

Troas Bölgesinin daha yoğun bir şekilde araştırılması ise 1970’li yıllarda John M. Cook ve A. Akarca’nın çalışmalarıyla başlamıştır. Söz konusu bu çalışmalar sayesinde Strabon ve diğer antik dönem yazarları tarafından isimleri anılan antik kentler büyük oranda lokalize edilmişlerdir. Yine aynı şekilde Gelibolu Yarımadası ile Biga Yarımadası prehistorik ve klasik dönem yerleşmeleri Prof. Dr. Mehmet Özdoğan’ın 80’li yıllarda gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları sayesinde büyük oranda belirlenmiştir. Troia’nın yakın çevresindeki, yani Troia Tarihi Milli Parkı sınırları içindeki yerleşmeler ise Troia Projesi’nin 90’lı yıllarda yaptığı yoğun yüzey araştırmalarıyla saptanmıştır.

Söz konusu bu yüzey araştırmaları sonucunda bu bölgenin özellikle İ.T.Ç.’de özellikle kıyı kesiminde yoğun yerleşim gördüğü, ama aynı zamanda Kaz Dağları gibi arka bölgelerle bağlantıları sağlayan ara istasyon yerleşmelerin varlığını ortaya koymuştur. Ancak bu yerleşim sistemindeki merkezi yerleşme, ara istasyonlar ve sınır

* Doç. Dr. Rüstem ASLAN – Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi- Fen/Edebiyat Fak. Arkeoloji Bölümü
Terzioğlu Kampüsü _17100 Çanakkale/TÜRKİYE

yerleşmeleri karakterleri kesin olarak saptanamamıştır. Bölgedeki Tunç Çağı kazılarının azlığı, Troia'nın dışındaki merkezi bir yerleşmenin var olup, olmadığı konusunda kesin ifadeler kullanmayı zorlaştırmaktadır.

Bölgedeki, özellikle son birkaç yıl içinde Troia merkezli tartışmalara konu olan dönem ise Son Tunç Çağı yerleşim sistemidir. Bu dönemde Troia dışında hangi merkezler vardır ve bunların işlevleri nelerdir?

Bu soruların cevabı da, bölgedeki bu dönem için yeterli olmayan sistemli yüzey araştırmaları ve kazılar nedeniyle detaylı bir şekilde cevaplanacak durumda değildir. İşte bu bağlamda sözkonusu alandaki Bozköy-Hanaytepe merkezi yüzey araştırmaları yukarıdaki soruların cevaplanmasında çok büyük rol oynayacaktır.

2009 Yılı Araştırmaları

Yukarıdaki Tunç Çağı ve öncesi ile ilgili soruları cevaplamayı amaçlayan çalışmalarımızın bu yılki bölümü planlandığı gibi gerçekleştirilmiştir. 7 Eylül- 30 Eylül tarihleri arasında yapılan araştırmalara Bakanlık temsilcisi olarak Erzurum Koruma Kurulu'ndan Erkan Tunç katılmıştır. Ayrıca ekip listesinden Reyhan Körpe (Arkeolog - Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi); Faika Evrim Uysal (Çizimci - İzmir Ege Üniversitesi); Stephan Blum (Arkeolog - Tübingen Üniverstesi/Almanya); Sebastian Kirchner (Arkeolog - Tübingen Üniversitesi / Almanya) çalışmalarda yer almışlardır.

Çalışmalar planlandığı gibi iki kapsamda aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir:

- 1) Bozköy (Hanaytepe) Tunç Çağı Höyüğü çevresinde prehistorik döneme ait daha önceden bilinmeyen başka bir yerleşme olup olmadığının tespiti için arazi çalışmaları.
- 2) Bozköy (Hanaytepe) Tunç Çağı Höyüğü üstünde sistemli bir biçimde yüzey araştırması şeklinde malzeme toplanması ve bunların değerlendirilmesi.

1) Bozköy (Hanaytepe) Tunç Çağı Höyüğü Çevresindeki Araştırmalar

19. yüzyıldan beri Troia lokalizasyon araştırmaları nedeniyle bu bölge pekçok araştırmacı tarafından incelenmiş de olsa, Bozköy (Hanaytepe) Höyüğünde olduğu gibi farklı nedenlerle tespit edilemeyen yerleşmelerin varlığı halen söz konusudur. Bu nedenle araştırma sınırları içindeki Pınarbaşı Ballıdağ'dan, Ege Denizi kıyısındaki İn Limanı bölgesini gezilmiştir Resim: 1) Bu çalışmalarda Pınarbaşı Ballı Dağ'ın çevresi ile Çamoba Köyü ile Mecidiye Köyü arasındaki araziler de sistemli bir şekilde incelenmiştir.

Daha önceki çalışmalardan bilinen Pınarbaşı Köyü'nünün hemen doğusundaki Ballı Dağ ziyaret edilmiştir. Ballı Dağ'daki yoğun defneci tahribatı dikkati çekmiştir

(Resim: 2). Özellikle yerleşmedeki tümülüslerin hepsi kacak kaçak kazılar sonunda tahrip edilmiştir. Bu tümülüslerden en batıdaki olanı tünel şeklinde delinmiştir (Resim: 3). Önlem alınmadığı takdirde tümülüsün ortasına açılan bu tünelin çökmesi söz konusu olabilir. Ayrıca yerleşmenin Araplar Boğazı'na bakan tarafındaki yamaçlarda yapılan kaçak kazılarda M.Ö. 4 ve 5. yüzyıla tarihlenebilecek ev temelleri de görülmektedir (Resim: 4). Yerleşmenin güneybatısındaki nekropolde de yoğun bir tahribat söz konusudur. Bazı mezarların açılmış olduğu da tespit edilmiştir. Balı Dağ yerleşim alanında tümü dolaşmış ve yüzeyde M.Ö. 4-5. yüzyıllara ait çanak çömlek tespit edilmiştir; ancak sözkonusu bu malzemeler çalışma konusu dışında kaldığı için toplanmamış, sadece fotoğraflanmıştır.

Bunun dışında Mecidiye Köyü'nün yaklaşık 500 metre güneyindeki köylülerin Araplar mezarlığı mevkiisi olarak adlandırdıkları bölge gezilmiş ve burada sadece Bizans Dönemi'ne ait birkaç çanak çömlek tespit edilmiştir. Yüzeyde görülen granit sütunların yakınlardaki bir Bizans yapısında söküldüğü tahmin edilmektedir (Resim: 5). Bu alanda yaklaşık 1 km.lik kadar alan yoğun bir şekilde yürünerek incelenmiş, ancak başka herhangi bir yerleşme kalıntısına rastlanmamıştır.

İn Limanı Bölgesinde, Beşik Koyu'nun güneyindeki sahil kesiminde de yoğun bir şekilde dolaşmıştır. Bu alanda önceki yıllarda erozyon sonucunda kıyı kesiminde ortaya çıkmış fosil kalıntılarının olduğu alan yeniden ziyaret edilmiştir. Burada son birkaç yıl içinde fosilin olduğu yerde toprak göçükleri olduğu tespit edilmiştir. Fosilin olduğu profil yoğun bir şekilde fotoğraflanarak belgelenmiştir (Resim: 6). Burada ilginç olan, M.Ö. 5. yüzyıl vazo resimlerinde betimlenen mitolojik "Troia Canavarı" olarak tanımlanan öyküye kaynaklık etmiş olabileceği akıllara getirilebilir. Çünkü Troia Mitolojisinin şekillendiği 8. yüzyılda bu tür fosil kalıntıların mitolojik öykülerle ilişkilendirildiği bilinmektedir.

Bir sonraki aşama olarak ise, Mahmudiye Beldesinden Bozköy ve Mecidiye Köyleri arasındaki arazi dolaşmıştır (Resim: 7). Büyük oranda zeytinlikle kaplı alanlarda, topografik olarak bazı göze çarpan yükseltilerin doğal yükseltiler olduğu anlaşılmıştır. Sadece Çamoba ile Bozköy arasındaki Baklatepe'de bir olasılıkla geç dönemlere ait Bizans Dönemi'ne ait zayıf bir yerleşmenin olabileceği tespit edilmiştir. Özellikle Bozköy'den Geyikli yönüne doğru arazi yoğun bir şekilde dolaşmış ancak prehistorik döneme ait herhangi bir yerleşme tespit edilememiştir.

Bozköy içinde yapılan araştırmada ise, köy camisinin avlusunda, yakındaki antik dönem yapısından getirildiği tahmin edilen sütun başlığı tespit edilmiştir (Resim: 8).

Önmüzdeki yıl çalışma alanı içinde kalan, Araplar Boğazı'ndan Troia Ovası'na doğru açılan alan ile İn Limanı ile Beşik Koyu arasındaki kıyı kesmi ve iç bölgelerin araştırılması planlanmaktadır.

2) Bozköy (Hanaytepe) Höyüğü'nde Sistemli Yüzey Araştırmaları

Çalışmaların diğer aşaması olarak, yüzey araştırmasının merkezini oluşturan Bozköy-Hanaytepe Höyüğü'nün üstünde yoğunlaşmıştır. Çalışmalar öncesinde Mecidiye Köyü'nden arazi sahibi Rasim Yalçın bilgilendirilmiş ve izni alınarak höyük üstündeki araştırmalara başlanmıştır.

İlk aşamada yüzeyden genel bir malzeme toplanmış ve bu malzemelerin değerlendirilmesi, buranın Son Kalkolitik'le başlayıp, İlk Tunç Çağı'ndan Son Tunç Çağı'na kadar yerleşim gördüğünü ortaya koymuştur. Ancak höyüğün yapısı ve özelliklerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, höyüğün beşbinlik planı çıkartılmış ve koordinat sistemine uygun uydu fotoğraflarıyla planı koordinat sistemine yerleştirilmiştir (Resim: 9). Sonraki aşama olarak ise höyük, yirmi metrelik karelaajlar beşer metrelik küçük karelaajlara bölünmüş ve bu koordinat sisteminde her beşmetrelik karelaajlar kendi karelaaj numarasıyla numaralandırılmıştır (Resim: 10). Yüzey malzemeleri bu karelaaj sistemi içinde toplanmış ve ayrı ayrı numaralandırılmıştır. Buradaki amaç höyük yüzeyindeki malzemelerin dağılım planı çıkartılarak höyük yapısının daha iyi anlaşılabilmesidir. Bu çalışmalara paralel olarak toplanan yüzey malzemeleri aynı gün yıkanmış ve tasnif edilmiştir. Böylelikle çanak çömlek tarihlemelerinde yanlışlığı en aza indirilmiştir.

Tarihlendirilerek tasnif edilen malzemeler kendi içinde ağız, kenar parçası, bezekli ve benzeri özelliklerine göre ayrılmıştır. Ayrılan bu parçalar teker teker numaranlandırılmış ayrıca çizimi yapılmış ve fotoğrafları çekilmiştir. Bu çalışmalarla yaklaşık 300 tane ağız parçası, bezekli gövde parçaları ve küçük buluntunun çizimi yapılmış; 700'e yakın çanak çömlek ise fotoğraflanmıştır. Bu sistem sayesinde yüzeyden toplanan parçaların tek tek höyüğün neresinden toplandığı (5 metrelik alan içinde) kolaylıkla tespit edilecektir. Bu sistemle höyüğün sadece % 10'u araştırılabilmiştir. Önümüzdeki yıl höyüğün diğer alanları da kuzey ve doğu bölgesinin aynı sistemde çalışılması planlanmaktadır.

Şimdiye kadar yapılabilen malzeme tarihlemeleri höyüğün merkezinde Troia I öncesi dönemine ait bir yerleşme olduğu ve onun hemen üstüne Troia I yerleşmesi ve daha sonra bir Son Tunç Çağı (Troia VI) Dönemi yerleşmesinin yer aldığı tespit edilmiştir (Resim: 11). Özellikle Son Tunç Çağı'na ait çok sayıda pithos parçası ve kaliteli çanak çömlek buranın Son Tunç Çağı'nda Troia ile birlikte bölgede önemli bir işleve sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca envanterlik eser olarak Çanakkale Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilen bir adet Kilia idolu (Kalkolitik Dönem) İlk Tunç Çağı idolleri, taş baltaları ve bir adet baskı mühür bu önemin 4. binden başlayıp İlk Tunç Çağı ve sonrasında (M.Ö. 3 ve 2. binde, söz konusu olabileceğini ortaya koymaktadır (Resim: 12)

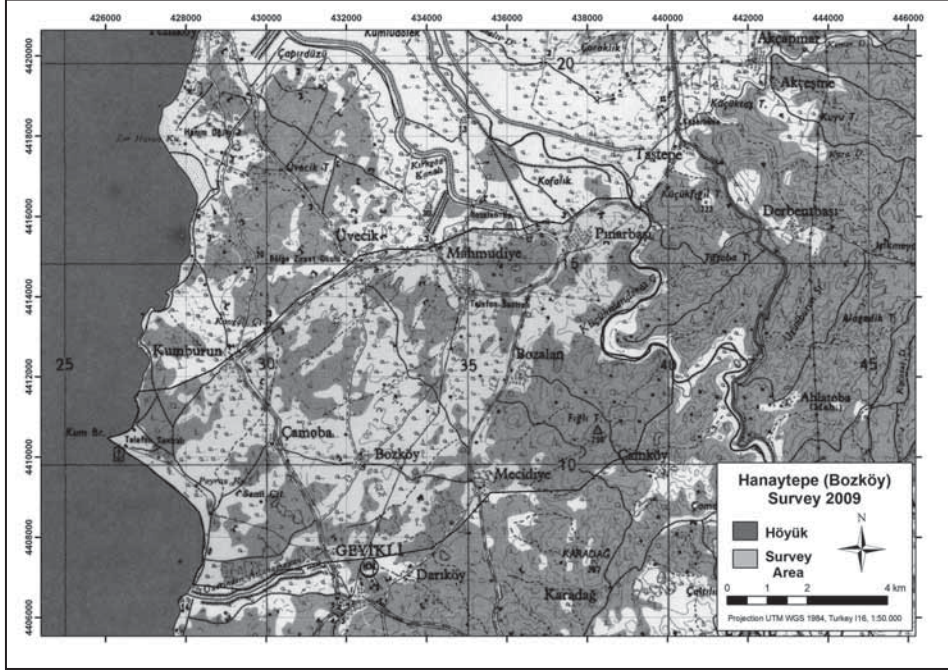
Bu yıl gerçekleştirilen çalışmalar sonunda toplam 15 adet envanterlik eser ile 15

kasa etüdük eser Çanakkale Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Bu yıl gerçekleştirilen çalışmalar sırasında elde edilen buluntular ve sonuçlar Bozköy (Hanaytepe) Höyüğü ve çevresindeki araştırmaların bu bölgenin yakınlarındaki diğer prehistorik yerleşmeleri de kapsayacak şekilde genişleyerek devam ettirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Özellikle Bozköy Hanaytepe Höyüğü üstündeki yoğun yüzey araştırmasının bölge prehistoryası için önemli yeni sonuçlar verecektir.

Höyük üstündeki zeytinlik arazideki tarım çalışmaları höyüğün kültür katmanlarını tahrip ettiği için, burada höyük üstündeki yüzey araştırmasının sonuçlanması sonrasında, arkeolojik bir kazının yapılmasını çok önemli yeni bilgiler verebileceğini ortaya koymaktadır.

Bozköy-Hanaytepe alışmaları, Troas Bölgesi'ndeki Tunç ağı yerleşim sisteminin daha iyi anlaşılmasını (Resim: 13) ve Troia'nın bu yerleşim sistemindeki rolünü açıklayabilecektir.

Resim 1: Yüze araştırması yapılan alan (G. Bieg).

Resim 2: Ballı Dağ tümülüsleri ve akropol (batıdan) (G. Bieg).

Resim 3: Ballı Dağ'daki tmlsde yaplm kaçak kaz (G. Bieg).

Resim 4: Ballı Dağ'daki kaçak kazlar (G. Bieg).

Resim 5: Araplar Mezarlığı Mevkii (kuzeyden).

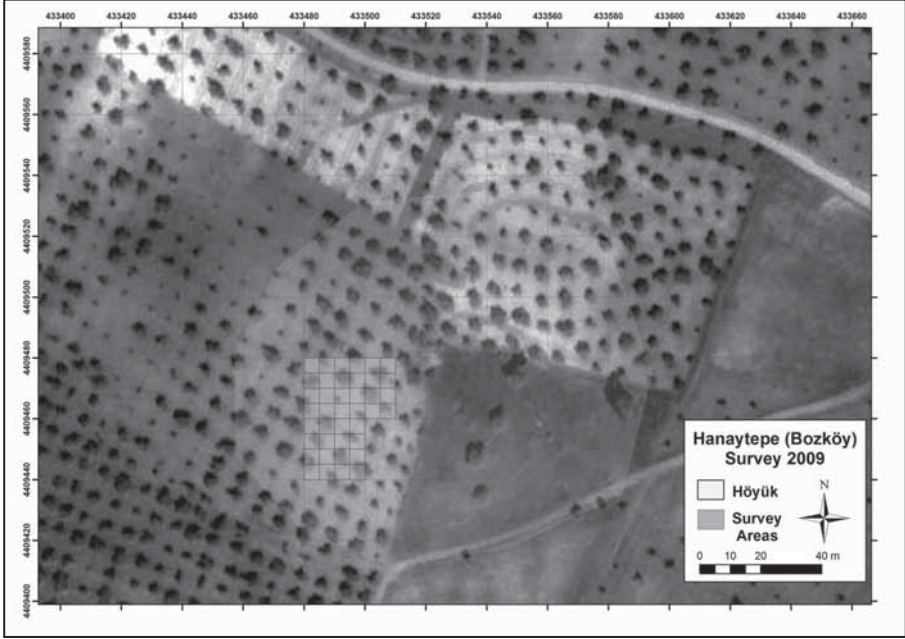
Resim 6: İn Limanı Mevkii'ndeki fosil kalıntısı.

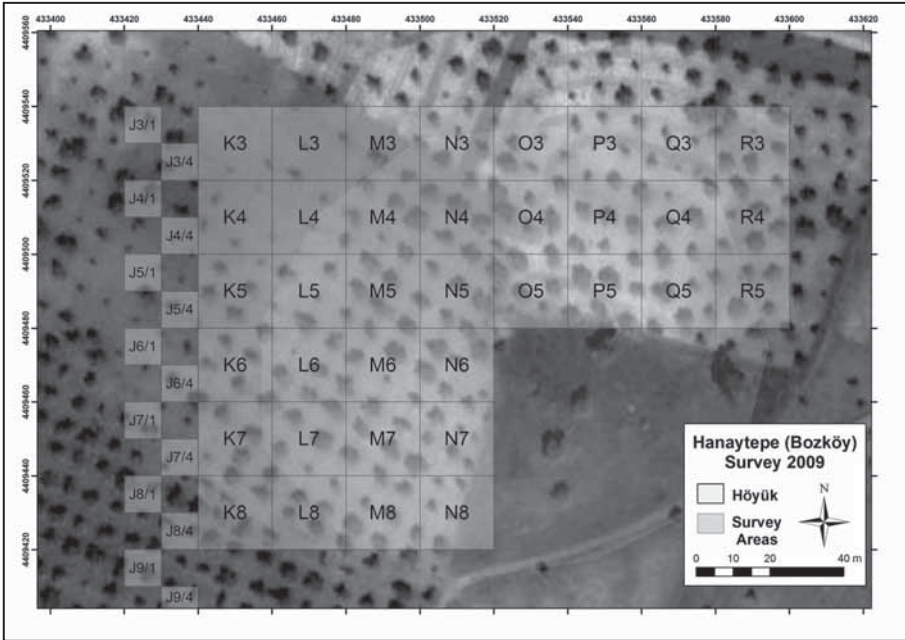
Resim 7: Bozköy Höyüğü ve batısındaki rüzgar gülleri (G. Bieg).

Resim 8: Bozköy Camii bahçesindeki sütün parçası.

Resim 9: Bozköy –Hanaytepe Höyüğü'nün planı (G. Bieg).

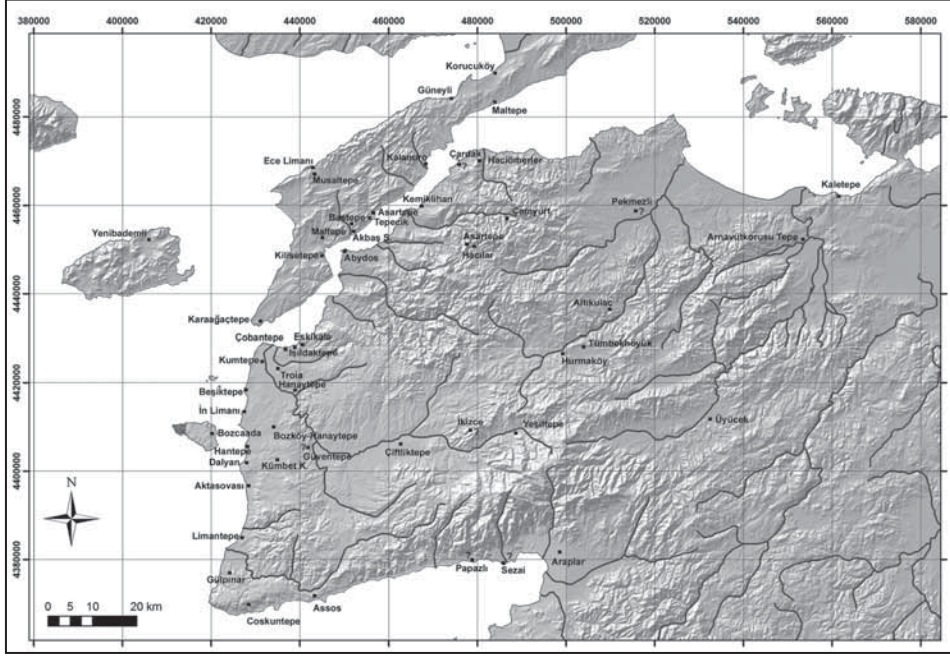
Resim 10: Bozköy Hanaytepe - Karelaj sistemi (G. Bieg).

Resim 11: Güneyden Bozköy-Hanaytepe Hüyükü (G. Bieg).

Resim 12: Bozköy – Hanaytepe höyüğü buluntularından seçmeler.

Resim 13: Troas Bölgesi'ndeki İ.T.Ç yerleşmeleri (G. Bieg).

KONYA VE KARAMAN İLLERİ VE İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2009

Hasan BAHAR*

Konya ve Karaman İli ve İlçelerinde, başkanlığım altındaki bir ekiple, 18-30.10.2009 tarihleri arasında yüzey araştırmaları yapılmıştır. Çalışmalar, Bakanlık temsilcisi olarak Bergama Müzesi'nden Arkeolog Gökçe SAĞLAMER, Arş. Gör. H. Gül KÜÇÜKBEZCİ ve Doktora öğrencimiz İsmail BAYTAK katılımıyla Konya İlçelerinden: Kadınhanı, Sarayönü, Selçuklu, Çumra, Meram, Bozkır, Hadim, Taşkent ve Karaman İlçelerinden Sarıveliler'de gerçekleştirilmiştir (Harita 1)¹. Çalışmalarımız kuzeyden güneye Kadınhanı İlçesi'nde; Kestel, Sarayönü İlçesi'ne bağlı Ladik, Kurşunlu Kasabaları ve Bahçesaray yerleşmelerinden güneye Selçuklu İlçesi'nde; Bilecik(Yükselen), Sille Parsana, Meram İlçesi'nde Çayırbağı, Çumra İlçesi'nde; İçeri Çumra B, Sağsağ Höyük, Seçme Kalesi, A ve B Höyükler, Bozkır Bağbaşı Baraj Höyük, Hadim Kaleönü, Holuslar (İğdeören Anıtı) ve Korulan Korkluca Yerleşmeleri ve Karaman İl sınırları içinde Sarıveliler İlçesi Gemi Tepe, Kale Mevki, Asartepe Göktepe (Fariske) ve Uğurlu Köristanları ziyaret edilmiştir. Bir bakıma kuzeyden güneye Antik Dönemde Doğu Phrygia Bölgesinden başlayan çalışmalarımız Lykaonia, Isauria ve Dağlık Kilikia'ya kadar uzanmıştır (Harita 1).

2009 yılı Konya İli Araştırmaları

Kadınhanı İlçesi (Resim: 1- 2)

Kestel Kalesi: Kadınhanı İlçesi'ne bağlı Kestel (Beykavağı) Köyü'nün 2 km. güney batısında yer alan kalede Roma ve Bizans Dönemi'ne ait sur duvarları ve kale içinde yerleşime ait mimarî mekânların yanında sarnıçlar dikkat çekicidir. Oval bir görüntüde olan kalenin boyutu; kuzeyden güneye uzunluğu 150 m. ve doğudan batıya genişliği 100 m. kadardır. Kalenin batı-güney eteklerindeki geçmişten gelen bazı çukurlarda cıva madeni alındığı izlenimini vermektedir.

* Prof.Dr.Hasan BAHAR, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kampus-Konya/TÜRKİYE, hbahar@selcuk.edu.tr

¹ Çalışmamız laboratuvar çalışmalarında Doç.Dr. Özdemir Koçak, Doç. Dr. Kerim Koçak, Yüksek Lisans Öğrencisi Aslı Kısa ve lisans öğrencisi Şükrü Ünar yardımcı olmuşlardır, kendilerine teşekkür ederim.

Sarayönü İlçesi

Ladik Çırakman Mevkii: Geçmiş yıllarda değişik zamanlarda ziyaret ettiğimiz Ladik Kasabası ve kasabanın 3 km. güneyinde bulunan Çırakman Mevkii (K: 38°09.720, D: 032°22.731', yükseklik 1357 m.) antik dönemde cıva madenciliği yapılan önemli merkezlerden biridir. Bu yıl da bir ihbar üzerine aynı mevkii ziyaret edildi. Geçmiş yıllarda verdiğimiz taş atölyeleri ve madencilikle ilgili havuz olabilecek yapının kuzeyine doğru kaçak kazıcılar tarafından yapılan kazıda çıkarılan ana kayanın tesviyesi ile yapılan mimarî alan genişlemesi toprak altına doğru ilerlemektedir (Resim: 3). Bu da buradaki yapılaşmanın daha geniş alana yayıldığını yansıtmaktadır. İleride burada yapılacak bir kurtarma kazısının bu alandaki yapılaşmayı ortaya çıkarması ve define meraklılarının tahribatından kurtarması bakımından önemlidir. Daha önceki yıllarda değinildiği gibi alanın 100-200 m. doğusunda kurşun ve cıva madenleri bulunmaktadır ve bu yapılaşmaların buradaki madencilik faaliyeti yapan antik dönem işçilerine ait olmalıdır.

Kurşunlu Kale: Kale, Sarayönü İlçesi Kurşunlu Kasabası'nın 2 km. güneyinde yer alır. Kurşunlu Kalesi (K: 38°09.237', D: 032°26.071'. yükseklik: 1607 m.), kasaba merkezinin yaklaşık 1 km. güneyinde, Nevine (Bahçesaray) Kalesi'nin 1 km. batısında yer almaktadır (Resim: 4). Yerleşim üzerinde, sur duvarlarına ait izler kısmen takip edilebilmektedir. Yüzeydeki malzemelerden de Roma Dönemi'ne ait olduğu görülmektedir. Alanda kaçak kazı çukurlarına rastlanılmıştır. Kasaba içinde de çok sayıda Roma Dönemi'ne ait mezar kitabesi ve mimarî parçalar özellikle çeşme yapılarında dikkati çekmektedir. Daha önceki yıllarda da ziyaret ettiğimiz² kaleyi bu yılki ziyaret amacımız antik madencilik faaliyetleri ile ilgili izleri tespit etmektir. Ancak kalede madencilikle ilgili bir faaliyete rastlanılmamıştır, ancak Kurşunlu Kasabası'nın güney kesimindeki yamaçlarda madencilikle ilgili galerilerden antik dönemden günümüze değişik zamanlarda madencilik faaliyeti yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bahçesaray (Nevine) Kalesi

Nevine Kalesi'nin (K: 38°09.211', D: 32°26.774'. yükseklik 1597 m.) yerleştiği bölge, Sızma ve Ladik arasında yer alan antik dönemde madencilik faaliyetlerinin yoğun olduğu bir alandır. Köyün batısındaki doğal tepede, Roma ve Bizans Dönemi'nde kullanılan bir kale yerleşmesi (Resim: 5) ile bu kaleye ait surlar ve sarnıç yapıları dikkati çekmektedir. Yamacın güneyi uçurum, kuzeyinde ise yerleşime ait mimarî mekânlar bulunmaktadır. Çevrede, cıva cevheri izlerini yansıtan çukurlar madencilikle ilgili faaliyetlere işaret eder.

² Bahar 1996:37,60,75-76,88,9,106,119,122,124,

Bahçesaray Köyü merkezinde, modern ev yapıları ve çeşme yapıları üzerinde kullanılmış bol miktarda antik devşirme malzeme bulunmaktadır. Köy merkezindeki camisinin avlu duvarında, yapımı sırasında kullanılan bir kabartma fotoğraflanmıştır (Resim: 6-7).

Selçuklu İlçesi

Yükselen Kalesi: Yükselen Beldesi (eski adıyla Bilecik), Konya-Kadınhanı karayolu üzerinde, Selçuk Üniversitesi'ne yaklaşık 22 km. uzaklıktadır. Yükselen Beldesi'nin kuşuçu mu 15 km. kuzeyinde Ladik İlçesi, doğusunda Malas, kuzeydoğusunda Sızma Kasabası yer almaktadır. Yükselen Beldesi'ndeki Bilecik Kalesi'nde madencilikle ilgili tespitler yapılmıştır. Bu kale, Malas (Ardıçlı) Kalesi ile Kestel Kalesi arasında bir bağlantı noktasıdır (Resim: 8-9). Araştırma sırasında çok az maden posası dikkati çekmiştir. Yükselen beldesi içindeki bazı mimarî yapılar içine kullanılmış antik döneme ait mezar stelleri ve mimarî parçalar bulunmaktadır.

Sille Parsana Höyük

50x50x8 m. Boyutlarında olan höyük Konya Büyük şehre ait Huzur Bahçesi olarak bilinen hobi bahçesi içindedir (K 37° 57' 07 26, D 32°28'30.86, yükseklik 1047m.). Doğal bir tepe üzerinde yer yer antik döneme ait malzemeler görülen höyüğün üst yüzeyi temizlenmiş olduğundan fazla çanak çömlek bulunamamaktadır (Resim: 10). Höyük üzerine dikilen ağaçlar ve yapılan bir yol nedeniyle yürüyüş parkuru olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır. Bulunan çanak çömlekten İlk Tunç, Roma ve Bizans Dönemi'nde cılız bir yerleşmeye sahne olduğu sanılmaktadır.

Meram İlçesi

Göden (Dikmeli) Kalesi: Meram İlçesi'ne bağlı Dikmeli Mahallesi'nin doğu girişinde yer alan kale (K. 37°45.114', D. 032°24.267', yükseklik 1145 m), Konya-Akören karayolu üzerinde, İl merkezine yaklaşık 16 km. mesafededir. Mahallenin doğu yönündeki doğal tepe üzerinde yer yer Roma ve Bizans Dönemi'ne ait keramik parçaları görülmektedir (Resim: 11). Ayrıca tepenin doğusundaki çeşmenin etrafında bulunan Roma Dönemi'ne ait mimarî parçalar da bu alanın antik dönemde yerleşim gördüğünü yansıtmaktadır.

Çayırbağı Höyük

Höyüğün konumu,(K 37°45.869', D.032°20.883'. yükseklik 1260 m.), İl merkezine

yaklaşık 7 km. mesafede, Karadiğın Deresi'nin kuzeybatısında, Çayırbağı Köyü'nün batısındadır. Tatlı su kaynaklarının önemli merkezlerinden biridir. Konya-Seydişehir karayolunun güneyinde bulunan doğal tepe üzerinde Kalkolitik Çağdan itibaren İlk Tunç Çağı, Roma, Bizans Dönemi çanak çömlek parçaları görülmektedir (Resim: 12). Bu yıl ki yüzey araştırmasında, daha önceki yıllarda da incelenen merkezdeki madencilik faaliyetleri üzerine tespitler yapılmıştır. Tepenin güney yamacındaki yapay mağaralar, madencilikle ilgili açılmış olduğu izlenimini vermektedir. Araştırma sırasında ele geçen bazı taşlarda cıva izleri, bulunan posa da ise kurşun olma ihtimali vardır. Kestel Kalesi bölgeyi sulayan Kestel su kaynaklarını kontrol ettiği gibi Kadınhanı Konya arasındaki dağ yollarının antik dönemde bağlantısını sağlayan önemli bir yerleşmedir. Kale 15 km. kadar güneyinde bulunan Bilecik (Yükselen) Kalesi ile aynı yol güzergâhını koruma altına alır.

Çumra İlçesi

İçeri Çumra B Höyük

Çumra İlçesi'nin batısında, İçeri Çumra'ya yaklaşık 3 km., Seçme Köyü'ne yaklaşık 8 km. mesafede bir höyük tespit edilmiştir. 90'lı yıllarda İçeri Çumra'nın kuzeyinde tespit edilen höyük, İçeri Çumra-A olarak adlandırıldığından, tespit edilen bu höyüğe de İçeri Çumra-B (K: 37°34.865', D: 032°37.399'. yükseklik: 1029 m.) denilmiştir. Seçme Köyü yolu üzerinde, yolun hemen güneyinde yer alan höyük, yaklaşık 75x75x9 m. ölçülerindedir. Yüzeyde, İlk Tunç Çağı çanak çömleği tespit edilmiştir (Resim: 13).

Seçme Kalesi: İçeri Çumra'ya 11 km. mesafedeki Seçme Köyü'nün batı kesimindeki kayalık tepe üzerinde bir kale yerleşmesi (K: 37°33.907', D: 032°31.225'. yükseklik: 1325 m.) bulunmaktadır (Resim: 14). Moloz taşlarla örülmüş duvarları bulunan bu kalenin surları halen sağlam durumdadır³. Ancak son yıllarda yeni başlayan tahribatlar da dikkat çekmektedir. Kalenin surlarının iç kesimlerinde dikdörtgen ve değişik şekillerde depo binaları görülebilmektedir. Kalenin kuzey yamacında prehistorik çağdan itibaren yerleşmeyi yansıtan çanak çömlek parçaları bulunmaktadır. Kuşkusuz bu yerleşmenin A ve B olarak adlandırdığımız höyüklerle de ilişkisi vardır (Resim: 15).

Seçme A ve B Höyükleri

Kalenin 500 m. kadar kuzeyinde A ve B olarak adlandırdığımız iki höyük vardır. Höyük-A (K: 37°34.454', D: 032°31.161'. yükseklik: 1171 m.), Höyük-B'nin (N:

³ Daha önceki yıllarda Seçme'nin kale ve A Höyüğünde tarafımızdan ziyaretler olmuştur. Bkz. Bahar 2000:15-31.

37°34.269', E: 032°30.958'. yükseklik 1192 m.) kuzeyindedir. Bu höyükler ve kalenin kuzey yamaçlarında, İlk Tunç Çağ ve Helenistik, Roma, Bizans keramik parçaları tespit edilmiştir. Kaçak kazı çukurları da bu alanda çalışma yapıldığına işaret etmektedir. B Höyük'de A Höyüğünde olduğu gibi Prehistorik Çağdan itibaren yerleşme görülmektedir. Özellikle İlk Tunç Çağı keramik parçaları dikkat çekicidir. De Seçme A ve B Höyüğün doğusunda bulunan höyük üzerinde tarım yapılmaktadır.

Sağsağ (veya Saksak) Höyük

Konumu, K: 37°36.478', D: 032°35.284'. yükseklik: 1045 m.), Seçme Köyü'nün 10 km. kuzeydoğusunda yer alır. Yaklaşık 300x300x25 m. ebatlarında büyük bir höyüktür⁴. Ancak toplulaştırma çalışması sonucu orta kesimlerine kadar tarıma açılan höyük, tahribata maruz kalabilecek niteliktedir. Bu nedenle, M.Ö. II.bin Dönemi ile ilgili yoğun miktarda Erken Hitit karakterli çanak çömlek parçası vermesine rağmen geleceği tehlikededir. Burada bulunan bir keramik üzerindeki yabancıçisi kabartması M.Ö. II.Bin yılına aittir, ancak resim geleneği olarak bölgedeki Çatal Höyük duvar resim geleneğine kadar kökleri giden bir geleneğin devamını yansıtmaktadır.

Bozkır İlçesi

Bağbaşı (Eğiste) Baraj Höyüğü

Konya- Hadim karayolunun yaklaşık 90. km.sinde yörede Eğiste Deresi adıyla anılan Hadim Göksuyu'na varılır, burada son yıllarda Konya Ovası Sulama Projesi olan KOP'un en önemli bölümünden biri Bağbaşı Barajı yapılmaktadır. Baraj Gölünün dolum alanın kuzey eteklerindeki kayalılarda insan eliyle yapılmış mağaraların ağızları dikkati çeker. Bu yapay mağaralar geçen yıllarda üzerinde durduğumuz alanın 5-6 km. batısında bulunan Yelbeyi Kaya Anıtı ve cıva galerileri ile bağlantılı antik madencilikle ilgili galerilerdir. Dolum alanına gelinmiştir. Yamaçta; ağızları işlenmiş, yaklaşık 4-5 m. ağız genişliği bulunan galerilerin bulunduğu alanda yoğun miktarda cıva belirtileri görülmektedir. 5-6 metre ağız çapı olan bu galerilerin içinde cıva zehirlenmesi olabileceğinden tarafımızdan içine girilip çalışma yapılmamıştır. Galerilerde çalışan antik dönem insanların yerleşmesi olabilecek höyük yerleşmesi de bu alanın 1 km. kuzeyindedir. Bu yerleşme Baraj Göletine yakın olmasından dolayı yeri kolay bulunabilmesi için Bağbaşı Baraj Höyük adı verilmiştir.

Bağbaşı Baraj Höyüğü

Bozkır'ın Taşbaşı Köyü'nün yaklaşık 3 km. güneydoğusunda, Yeniköy'ün

⁴ 1986 yılında S.Güneri tarafından Saksak Höyük adıyla incelenmiştir. Bkz. Güneri 1987.

güneybatısında, Eğiste Deresi'nin kuzeyinde, Eğiste Deresi ile Konya karayolunun çıkışında yer almaktadır (K: 37°07.883', D: 032°27.752'. yükseklik: 1410 m.) ismi verilmiştir. Yaklaşık 100x150x15m. ölçülerindeki höyüğün yüzeyinde maden posaları ile Geç Kalkolitik, Tunç Çağı ve Roma-Bizans çanak çömlek parçaları tespit edilmiştir.

Hadim İlçesi

Kaleönü

Hadim İlçesi'nin 1 km. doğusunda yer alan Kaleönü Mevkii (K: 36°59.139', D: 032°27.943'. yükseklik: 1492 m.) de incelenmiştir. Bu alan, Hadim İlçesi'nin Taşkent İlçesi'ne açılan yolun başlangıç noktasındadır. Yolun batısında bulunan doğal tepe Hadimliler tarafından kale olarak adlandırılmıştır⁵. Ayakta kalan bir mimarî olmamasına rağmen üst kesimlerindeki taş duvar mimarî kısmen izlenebilmektedir. Tepenin doğu yamacında ana kaya üzerinde Roma Dönemi'ne ait bir süvari kabartması ve bu süvariye çelenk uzatan bir kabartma vardır. Tepenin doğu yamacından güneye doğru gidildiğinde yoğun maden posası ile karşılaşılır. Özellikle demir ve kurşun posalarının olduğu mevkiide madencilikle ilgili bir faaliyet olduğu anlaşılmaktadır. Helenistik ve Roma Dönemi'ne ait keramik parçaları belirgindir.

Korkluca Kalesi

İnceleme yapılan bir diğer alan da Hadim İlçesi, Korualan Kasabası Korkluca Kalesi'dir (K: 36°59.098', D: 032°21.136'. yükseklik: 1628 m.). Roma Dönemi'ne ait keramik parçalarının bulunduğu alanda maden cürüfları da (civa) yüzey buluntuları arasındadır. Kasaba merkezinde, günümüzde kullanılan mimarî içinde antik döneme ait kabartmalar görülmüştür.

Holuslar (İğdeören) Anıtı

Hadim-Bozkır karayolunun batısındaki Holuslar Anıtı (K: 37°03.414', D: 032°19.487'. yükseklik: 1374 m.), Hadim'in 25 km. kuzeyinde, Göksu Vadisi'nde yer alır. Önceki yıllarda da ziyaret ettiğimiz⁶, İğdeören Köyü'nün 500 m. güneybatısındaki kayalıkta yer alan anıt kabartmalar, son yıllarda büyük tahribata uğramıştır. İncelemelerimiz sırasında, yakın zamanda kabartmaların etrafının dinamitle parçalandığı izlenimi oluşmuştur. Tespitlerimize göre, korunmadığı takdirde anıtların geleceği tehlikededir. Yüzeyde yoğun maden posasının yanı sıra Helenistik ve Roma Dönemi

⁵ Bahar 1996 b:7172.

⁶ Bahar 1995, Bahar 1996 b, 67-83, res.9-10.

seramik parçaları ile karşılaşmıştır. Bu da, yerleşimin Helenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlenebileceğini göstermektedir.

Karaman İli Çalışmaları

Sariveliler İlçesi, İç Anadolu Bölgesi'nin güneyinde, Orta Torosların Güney yamaçlarında Göksu havzasını kapsayan, doğusunda Ermenek, kuzey doğusunda Başyayla, kuzeyinde Taşkent, güneyinde Gazipaşa, güney batısında Alanya İlçeleri ile çevrilidir. İlçe sınırları aynı zamanda Karaman-Konya ve Karaman-Antalya İl sınırlarının bir kısmını oluşturmaktadır.

Sariveliler İlçesi

Gemi Tepesi

Gemi Tepe Mevkii (K: 36°41.617', D: 032°35.635'. yükseklik: 1862 m.), İlçenin 500 m. batısında yer almaktadır. Gemi Tepe olarak da adlandırılan alanda antik bir yerleşim mevcuttur. Yüksek bir kayalık üzerinde Roma ve Bizans Dönemi'nde kullanılan mimarî ile çanak çömlekten anlaşılan burada bir kale yapısı bulunduğu. Bu alanda bulunan mimarî yıkıntılar, bir kale kent izlenimi verir. Bu yapıların batı kesiminde, ana kayaya oyulmuş bir şapele ait apsis yer almaktadır. Kale yerleşmesinin kuzeyindeki düz alanda ise yer yer antik döneme ait mezarlıklar dikkati çekmektedir. Batı yamacında ana kayaya oyulmuş kaya oyuğu mezarlar ve düz alanlarda da sandık mezar kalıntıları dikkati çekmektedir. Bu bakımdan korunması gerekli antik bir yerleşmedir.

Asartepe (K: 36°42.932', D: 032°28.390'. Yük: 1762 m.), Karaman'ın Sariveliler İlçesi ile Antalya İli'nin Alanya İlçesi sınırları içinde yer almaktadır. Sariveliler İlçesi ile Antik Alanya (Coracesium) yolunun kontrolünü sağlayan bir kaledir. Yaklaşık 1 km. tırmanıldığında yamacın batısında kule yapısına ait mimarî görülmektedir. Kuzey yönündeki sur duvarları ve iç kesimdeki mimarî, bir tapınak yapısının varlığına işaret eder. Kesme taş bloklardan oluşan temeller kısmen görülebilmektedir. Tepe üzerindeki bir kabartma da Kybele kültürünün varlığının göstergesidir. Buradaki yapılar ve Kybele kabartması ile Göktepe'deki mezar kabartmaları arasındaki sanatsal benzerlik de dikkat çekicidir. Yüzeyde Roma Dönemi keramik parçaları bulunmakla birlikte yoğun miktarda demir posası tespit edilmiştir.

Asartepe'yi Sariveliler'e bağlayan antik yol güzergâhındaki Asağıboyalı Mevkiii Sariveliler'e yaklaşık 13 km. mesafede, Erenler Dağı'nın güney eteklerindedir. Cılız da olsa Roma ve Bizans keramik parçalarına rastlanmış ve bu yerleşimlerin bir konaklama yeri olduğu sanılmaktadır.

Boyalı Kale Mevkii

Sarıveliler'e bağlı Kale Mevkii'nde (K: 36°42.849', D: 032°33.403'. yükseklik: 1689 m.), Roma ve Bizans Dönemi'ne ait keramik buluntuları görülmektedir. Burası güçlü bir yerleşme olmayıp güney ve kuzey yolunu birleştiren bir konaklama yeridir.

Pharax (Göktepe)

Karaman İli, Sarıveliler İlçesi sınırları içinde bulunan Antik Dönemde 'Pharax' olarak da bilinen Göktepe Fariske Köristan'ı Mevkii (K: 38°35.936', D: 032°37.745'. yükseklik: 1610 m.), merkezin yaklaşık 5 km. güneyinde yer almaktadır. Daha önce de araştırmacılar tarafından incelenen bu alanda⁷, üzerlerinde kabartma tasvirlerin bulunduğu Roma Dönemi'ne ait kaya mezarları dikkat çekmektedir. Kabartmalardaki figürlerin işlenişi, Asartepe'deki plastik sanat ile ilişkili olduğunu yansıtmaktadır. Bu yıl ki yüzey araştırmasında alanın ziyaret edilmesinin sebebi, anıtların son durumunu görmek ve tespit etmek üzerine olmuştur. Anıtlarda yakın döneme ait büyük bir tahribat olmadığı fotoğraf ve çizimlerle belgelenmiştir Araştırmamızın konusu kapsamında, mezar anıtlarının çevresindeki kayalarda cıva izlerinin bulunması bölgede antik dönemde madencilikle ilgili faaliyetlerde bulunulduğu izlenimi vermektedir.

Uğurlu Köyü, Sarıveliler İlçesi'nin güneydoğusundadır. İlçe merkezine 10 km., Ermenek'e 30 km. mesafedeki köyün 500 m. doğusundaki kayalıkta Roma Dönemi'ne ait kaya mezarları Mevkii (K: 36°39.050', D: 032°40.975'. yükseklik: 1611 m.) fotoğraflanarak son durumları tespit edilmiştir .

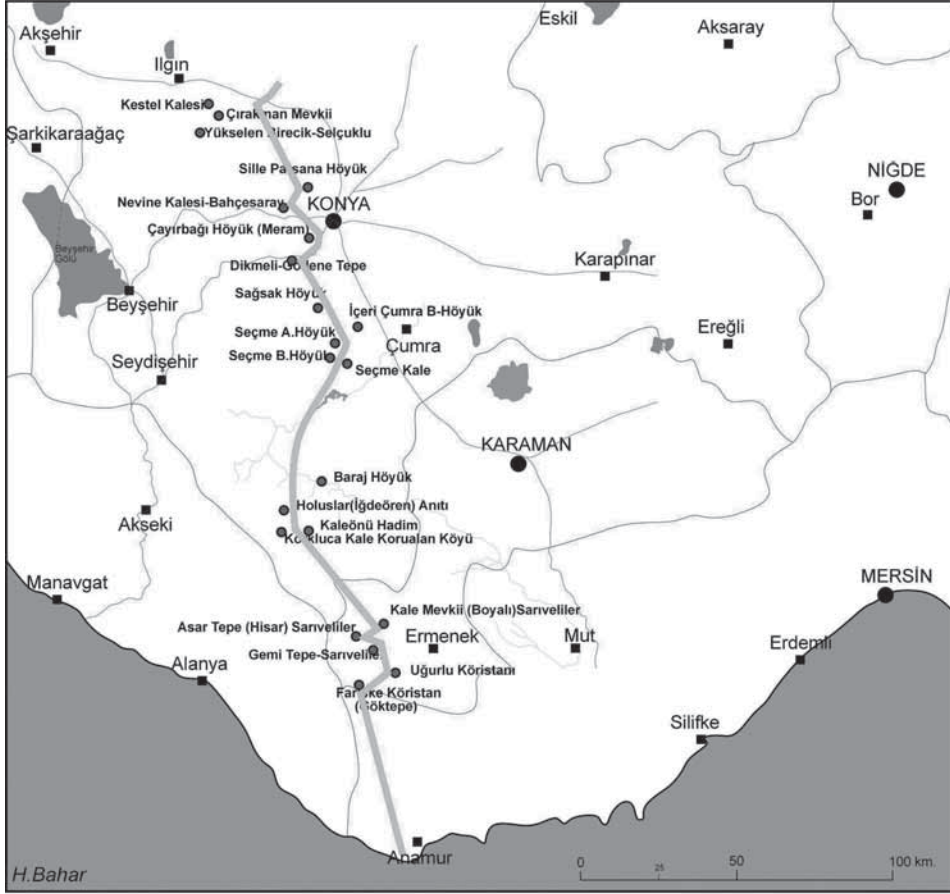
Araştırma rotası üzerinde, Karaman İli ve İlçeleri'ndeki çalışmalarımızın son bulması üzerine dönüş yolunda da incelemelere devam edilmiştir. Sarıveliler-Hadim karayolu üzerindeki Ambarkaya Mevkii'nde (K: 36°46.467', D: 032°37.449', Yük: 1737 m.) mevsimlik yerleşme alanı olarak kullanılan terk edilmiş bir yayla yerleşimi görülmektedir. Alanda iki odadan meydana gelen genişliği yaklaşık 6 m., yüksekliği 1.60 m. olan bir kaya mezarı mevcuttur.

2010 yılı yüzey araştırmalarımız Konya ve Karaman İllerinde özellikle güneydeki dağlık kesimde sürdürülecektir. Bu kesimdeki çalışmalarımız antik dönemde güney bölgesi ile Orta Anadolu'nun ilişkisini ortaya koymanın yanında bölgenin madenciliği konusunda önemli sonuçlar vereceği kanısındayız.

⁷ Bean 1970.

KAYNAKÇA

- BAHAR 1995, H. Bahar, “Konya Çevresi Araştırmaları, Hititlerden Romalılara Kadar İsauria Bölgesi”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Dergisi*, 1994-1995, S. 9-10, Konya:219-246.
- BAHAR 1996 a, H.Bahar, G. Karauğuz, Ö.Koçak, Eskiçağ Konya Araştırmaları, 1, İstanbul.
- BAHAR 1996 b, H.Bahar, “İsuria Bölgesinin Antik Çağdaki Yerleşim Merkezleri”, *Anadolu Araştırmaları*, XIV, Prof.Dr. Afif Erzen’e Armağan, İstanbul:51-91.
- BAHAR 2000, H. Bahar, “İlkçağ’da Çumra ve Çevresi”,*Çatalhöyük’ten Günümüze Çumra, Kongresi Bildiriler*, 15-16 Eylül 2000, Çumra: 15-30.
- BARDAKÇI 1976, Halit Bardakçı, *Bütün yönleriyle Ermenek*, (Baskı yeri ve tarihi yok)
- BEAN 1962, G.E.Bean- T. B.Mitford, “Sites Old and New in Rough Cilicia”, *Anatolian Studies*, XII:185- 217.
- BEAN 1970, G.E.Bean- T. B.Mitford, *Journeys in Rough Cilicia 1964-1968*, Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris, Nr.3, Wien.
- GOETZE 1962, “Cilicians”, *Journal of Cuneiform Studies*, 16:48-58.
- GÜNERİ 1987, S. Güneri, “Orta Anadolu Höyükleri”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara: 207-225.
- HOPWOOD 1991, K. Hopwood, “The Links Between the Coastal Cities of Western Rough Cilicia and the Interior During the Roman Period”, *Anatolia Antiquai*: 305-310.
- MELLAART 1961, J. Mellaart, “Early Cultures of the South Anatolian Plateau”, *Anatolian Studies*, XI:159-183.
- MELLAART 1963, J.Mellaart, “Early Cultures of the South Anatolian Plateau, II”, The Late Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Konya Plain”, *Anatolian Studies*, XIII:199-230.

Harita: 2009 Yılı Konya Karaman İlleri Yüzey Araştırması Yerleşim Birimleri.

Resim 1: Kestel Kalesi.

Resim 2: Kestel Kale, Sarıçılar.

Resim 3: Ladik Çırakman.

Resim 4: Kurşunlu Kale.

Resim 5: Bahçesaray (Nevine).

Resim 6: Bahçesaray (Nevine).

Resim 7: Nevine (Bahçesaray).

Resim 8: Bilecik (Yükselen) Kalesi.

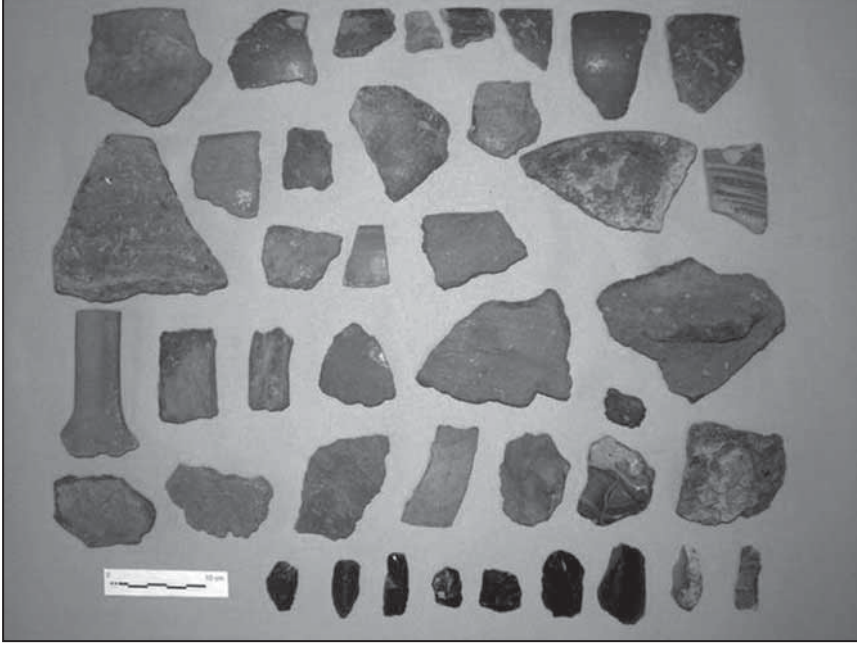
Resim 9: Bilecik Kalesi.

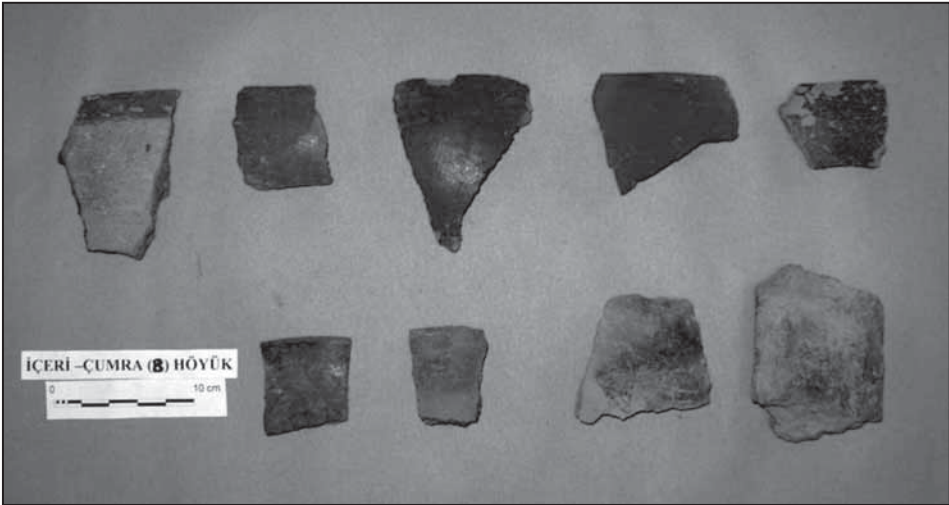
Resim 10: Sille Parsana.

Resim 11: Gödene Kale.

Resim 12: Çayırbağı.

Resim 13: İçeriçumra B.

Resim 14: Seçme Kale.

Resim 15: Seçme Kale Kuzey Yamacı.

DAĞLIK KILIKIA BÖLGESİ YERLEŞİM TARİHİ- EPIGRAFYA ARAŞTIRMALARI VE KORYKION ANTRON ÇALIŞMALARI 2009

H. ŞAHİN*
F. A. YÜKSEL
E. ERTEN
Z. GÖRÜCÜ
G. ERGİN
F. ŞAHİN
F. CAMGÖZ
S. R. ÜNSAL

Antik Dönemde Kilikia Trakheia (Dağlık Kilikia) olarak adlandırılan bölgede, antik kentlerin hinterlandında yer alan yerleşmeleri saptamaya, nitelik ve işlevlerini anlamaya yönelik olarak gerçekleştirdiğimiz yerleşim tarihi araştırmaları kapsamında, 2009 yılında Seleukeia pros to Kalykadno, Korykos, Korasion, Diokaisareia, Olba antik kentleri ile yakın çevrelerinde çalışılmış ve 33 adet antik yerleşme ile 40 adet yazıt tespit edilmiştir (Resim: 1). Çalışmalarımızın ikinci aşamasını, Silifke İlçesi Narlıkuyu Beldesi Cennet-Cehennem Obrukları Mevkii'nde (Korykion Antron) yer alan tapınak/kilise ve buranın yaklaşık 3 km. kuzeydoğusunda bulunan Göztepesi tapınak alanı çizim, belgeleme ve Jeofizik çalışmaları oluşturmuştur¹.

1) Yüzeysel Araştırması

Arpalık: Narlıkuyu'nun yaklaşık 6 km. kuzeydoğusunda oldukça tahrip olmuş

* Yrd.Doç.Dr.Hamdi ŞAHİN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE. E-posta: hcsahin@istanbul.edu.tr

¹ Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı (Proje no.: 3498) ve Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED) tarafından desteklenmiştir. Her iki kuruma vermiş oldukları destekten dolayı teşekkürü borç bilirim. Dağlık Kilikia Yerleşim Tarihi ve Epigrafiya Araştırmaları'na (Rough Cilicia Settlement History and Epigraphy Project-RCSHEP) başkanlığım altında, Yrd. Doç. Dr. Emre Erten, Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet Yüksel (Jeofizik Araştırması), Dr. Gürkan Ergin, Dr. Ziya Görücü (Jeolojik, Petrografik, Paleontolojik ve Arkeojeofizik çalışmalar) Restoratör Nazım Can Cihan (Mimarî ölçüm ve çizim çalışmaları), Klasik Filolog Figen Şahin, Klasik Filolog Filiz Camgöz, Klasik Filolog Sima Ünsal ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nı temsilen, Niğde Arkeoloji Müzesi'nden Arkeolog Murat Tektaş katılmıştır. Tüm ekip üyelerine özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ederim. Metni okuyup değerlendiren ve çalışmamaya değerli düşünce ve bilgileriyle yön veren hocam Prof. Dr. A. Vedat Çelgin'e sonsuz teşekkürlerimi ebedi bir borç bilirim.

durumda olan Geç Roma – Erken Bizans Dönemi'ne ait yerleşmenin hemen güneyinde iki adet harman yeri ve iki adet zeytinyağı-şarap işliğı bulunmaktadır. Yerleşmenin ortasında bir sütun üzerinde altı satırlık mezar yazıtı tespit edilmiştir.

Ökkeşyurdu: Narlıkuyu'nun 5 km. doğusunda bulunan yerleşme Erken Bizans Dönemi'ne ait olup, yerleşme doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Yerleşme merkezinde bir harman yeri, 5x3 m. boyutlarında işlik atölyesi ve işliğıne ait değirmen taşı tespit edilmiştir. Yaklaşık 10 adet konuttan oluşan yerleşmenin yakın çevresinde dikdörtgen formlu iki adet sarnıç belgelenmiştir.

Demirciören: Narlıkuyu'nun 4 km. doğusunda, doğu-batı ekseninde uzanan Geç Roma-Erken Bizans Dönemi'ne ait antik yerleşme, yaklaşık 15 kadar dikdörtgen planlı konuttan oluşmaktadır. Konutların arasında iki adet yaklaşık 7 m. çapında olan harman yeri ve üç sarnıç tespit edilmiştir.

Obruklu: Keşlitürkmenli'nin 3km. doğusunda kuzey-güney doğrultulu uzanan yerleşme, 15 adet konuttan meydana gelmektedir. Yerleşmenin güney ve kuzeyinde zeytinyağı- şarap işlikleri ve tarımsal araziler saptanmıştır.

Gökören: Kızılisalı Köyü Kızılisalı Mahallesi'nde 100x50 m. boyutlarında olan kuzey-güney doğrultulu yerleşme, yaklaşık 20 adet konuttan oluşmaktadır. Yerleşmenin Geç Roma-Erken Bizans olmak üzere, iki yerleşim evresi geçirdiğı konutların taş işçiliğinden ve yüzeydeki keramik buluntularından anlaşılmıştır. Konutların yakın çevresinde iki adet zeytinyağı-şarap işliğı, altı adet sarnıç ve çapları yaklaşık 10 m. olan iki adet harman yeri saptanmıştır. Yerleşmenin batısından genişliğı 2,5 m. olan antik yol geçmektedir. Konutlara ait kapı lentoları üzerinde haç kabartmaları tespit edilmiştir.

Öveklilik 1: Narlıkuyu'nun 9 km. kuzeyinde kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve yaklaşık 15 konuttan oluşan Geç Roma-Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenen yerleşmenin hemen kuzeyinde aslan betimli kapağına sahip olan bir lahit tespit edilmiştir. Lahidin yaklaşık 30-40 m. güneyine doğru ilerledikçe, konutlara ait mimari bloklara ve dört adet khamasorion'a rastlanmıştır. Konutların hemen güneyinde tek sıkma ve çift toplama havuzlu zeytinyağı-şarap işliğı ve işliğın yakın çevresinde Geç Roma ve Geç Antik Çağına ait keramikler saptanmıştır.

Öveklilik 2: Öveklilik 1 yerleşmesinin hemen 300 m. batısında muhtemelen Öveklilik 1 yerleşmesinin devamı olan ve 10 dikdörtgen planlı konuttan oluşan Geç Roma- Erken

Bizans Dönemi'ne ait bir yerleşme saptanmıştır. Yerleşmenin batısında 6x3 m. boyutlarında zeytinyağı- şarap atölyesi ve hemen yanında dikdörtgen bir sarnıç, yerleşmenin en batı noktasında ise üzerinde malta haçı bulunan bir adet khamasorion tespit edilmiştir.

Kayıkköy: Kayıkköy yerleşmesi Cennet-Cehennem Obrukları'nın 6 km. kuzeybatısında yer almaktadır. Yerleşmenin kuzeyinde, polygonal duvarlı, yaklaşık 6x4 m. boyutlarında olan bir çiftlik yapısı saptanmış, doğuya doğru ilerledikçe ise kapı söveleri ve mimarî elemanlara rastlanmıştır. Yerleşmenin hemen batısında 20 m. çapında bir harman yeri mevcuttur. Oldukça tahrip edilmiş olan yerleşmenin doğusundan, kuzey-güney doğrultulu antik bir yol geçmektedir.

Araca: İmamlı'nın arazisi içerisinde saptadığımız Araca yerleşmesi kuzey-güney doğrultusunda uzanmakta olup yerleşmenin güneyinde ve kuzeyinde çift sıkma havuzlu birer zeytinyağı-şarap işliği tespit edilmiştir. Yerleşmenin güneyinde 5x3 m. boyutlarında bir konuta ait lento üzerinde lobut kabartması, batısında ise bir değirmen taşı saptanmıştır. Konutların içerisinde ve çevresinde saptanan keramikler, yerleşmenin ikiden fazla yerleşim evresi gördüğünü kanıtlamaktadır. Yerleşmenin batısında, çapı yaklaşık 20 m. olan bir harman yeri ile 4x2 boyutlarında zeytinyağı-şarap atölyesi yer almaktadır. Yerleşmede işliklere ait dikdörtgen formlu pres taşları da saptanmıştır.

Akış Ali Tarlası Mevkii: Araca yerleşmesinin yaklaşık 1 km. kuzeydoğusunda bulunan Akış Ali tarlasının kuzeydoğusunda saptanan yerleşme yaklaşık 15 konut, üç adet zeytinyağı-şarap işliği ve iki adet sarnıçtan oluşmaktadır. Tahribata uğramış olan yerleşmenin doğusunda bulunan 3x5 m. boyutlarındaki yapının hemen güneyinde tek sıkma ve tek toplama havuzlu bir işlik saptanmıştır. İşliğin hemen güneyinde ise çapı yaklaşık 10 m. olan bir harman yeri bulunmaktadır.

Çamçukuru: İmamlı'ya bağlı Çamçukuru Mevkii'nde saptanan yerleşmenin doğu bölümünde dikdörtgen planlı mezar anıtı saptanmıştır. Anıtın 50 m. batısında bir zeytinyağı- şarap işliği ve sarnıç bulunmaktadır. Yerleşme üzerindeki tahribat nedeniyle, konutlara ait mimarî belirlenememiştir. Yerleşmenin yaklaşık 200 m. kuzeyinde bir adet zeytinyağı-şarap atölyesi ve beş odalı bir villa rustica saptanmıştır.

Palazgediği: İmamlı'ya bağlı Palazgediği Mevkii'nde isodom duvar örgüsüne sahip 5 konuttan oluşan bir yerleşme saptanmış olup, yerleşmenin hemen doğusunda 2 adet sarnıç tespit edilmiştir. Oldukça tahribata uğramış olan yerleşme üzerinde, işliklere ait bir kalıntı saptanamamıştır.

İkiztepe/Aracain Tepesi: İmamlı'nın 8 km. güneybatısında İkiztepe'nin 1 km. doğusunda yer alan Aracain Tepesi antik yerleşmesi doğu-batı doğrultusunda uzanmakta olup sekiz adet konuttan meydana gelmektedir. Oldukça tahrip edilmiş olan yerleşmenin güneyinde ve kuzeyinde birer zeytinyağı-şarap işliği saptanmıştır. Yerleşmenin güneyinde çapları yaklaşık 8 m. olan iki adet harman yeri ve dikdörtgen formlu iki adet sarnıç tespit edilmiştir.

Deveini/Kızılmezarlık: Ovacık'ın 5 km. kuzeybatısında Kızılmezarlık Mevkii'nde yaklaşık 20 konuttan oluşan Geç Roma-Erken Bizans Dönemi'ne ait bir yerleşme saptanmıştır. Konutlardan birine ait lento üzerinde daire içinde malta haçı kabartması bulunmaktadır. Yerleşmenin hemen ortasında üstten kırık ve tahribattan dolayı yazıtı kısmen okunabilen bir mezar sunağı; sunağın hemen güneyinde ve kuzeyinde çapları yaklaşık 10 m. olan iki adet harman yeri bulunmaktadır. Merkezden doğuya doğru ilerledikçe Erken Bizans duvar örgü tekniğiyle oluşturulmuş tek katlı, içinde iki tonozlu kemer bulunan bir konut tespit edilmiştir. Yerleşmenin yaklaşık 100 m. batısında bir konuta ait lento üzerinde lobut ve phallos kabartması tespit saptanmıştır. Buranın hemen 50 m. kuzeybatısında bir kayalık tepe üzerinde üç konut daha tespit edilmiştir. Konutlar isodom duvar örgüsüne sahiptir. Yine kapı sövelerinin üzerinde bir lobut kabartması ve konutun hemen 3 m. batısında uzunluğu yaklaşık 4 m. olan bir sütun tespit edilmiştir. Söz konusu bu tepe yerleşmenin en erken evresini oluşturmakta olup muhtemelen aynı antik köyün sınırları içinde yer almaktadır.

Tatarlıyurt: Ovacık'a bağlı Tatarlıyurt Mevkii'nde saptanan yerleşme doğu-batı doğrultusunda uzanmakta olup, yerleşmenin giriş noktası olan batı noktasında tonozlu bir mezar, mezarın hemen batısında yazıtlı bir mezar sunağı tespit edilmiştir. Tonozlu mezarın doğu plasterinin hemen önünde bir adet zeytinyağı-şarap işliği mevcuttur. Yerleşmenin doğusuna doğru ilerledikçe konutlara ait mimarî elemanlar saptanmıştır. Yerleşmenin en doğu noktasında 4x5 m. boyutlarında bir villa rustica bulunmaktadır. Bunun hemen kuzeybatısında yaklaşık 10x5 m. ebatlarında 3-4 odadan oluşan ikinci bir villa rustica'nın izine rastlanmıştır. Villa rustica'nın güney ve doğu duvarlarının birleşme noktasında tarımsal nitelikli araziler bulunmaktadır.

Tol/Damüstü: Tol/Damüstü yerleşmesi Hüseyinler'in 3 km. batısında, Cambazlı'nın 3 km. güneybatısında yer almaktadır. Yerleşme kuzey-güney doğrultusunda uzanmakta olup, yaklaşık 25 konuttan meydana gelmektedir. Yerleşmenin merkezinde 10x5 m. boyutlarında dört odalı bir çiftlik evi, evin hemen batısında 6 m. çapında üç adet harman yeri, güneyinde ve doğusunda ise zeytinyağı-şarap işlikleri ile yer yer profilli mimarî elemanlar gözlenmiştir. Yerleşmenin yaklaşık 200 m. güneyinde 10x 10 m. boyutlarında

ikinci bir çiftlik evi saptanmıştır. Evin ön yüzünde kemerli kapı girişi, sağda pencere açıklığı, kuzey cephesinde ise ikinci bir giriş daha mevcuttur.

Kırıkkabağaç: Silifke'nin Kocapınar Köyü'nün 5 km. doğusunda yer alan Kırıkkabağaç yerleşmesi, dört adet konut ve iki adet zeytinyağı-şarap işliğinden meydana gelmektedir. Bugün orman içerisinde bulunan yerleşmenin merkezinde, 3x 4 m. boyutlarında bir işlik yapısı ve değirmen yatağı tespit edilmiştir. Yüzeyde saptanan keramiklerden yola çıkılarak, yerleşmeyi Geç Roma- Erken Bizans Dönemi'ne tarihlemek mümkündür.

Malır/Sakızlık: Çaltıbozkır'ın 18 km. güneyinde tespit edilen Malır/Sakızlık yerleşmesi beş adet konut, üç adet zeytinyağı-şarap işliği ve altı adet sarnıçtan oluşmaktadır. Geç Roma- Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenen yerleşmenin doğusunda, işlik atölyesi ve değirmen taşları mevcuttur. Yerleşmenin kuzeyinden güneyine doğru uzanan antik döşeme bir yolun kalıntıları da tespit edilmiştir.

Malır/Pınaralanı: Malır/Pınaralanı yerleşmesi ise Çaltıbozkır'ın 15 km. güneyinde yer almaktadır. Yaklaşık 300x 300 m. boyutlarında ve oldukça tahrip edilmiş olan yerleşme üzerinde, 30-40 kadar konuta ait temellerin varlığı saptanmıştır. Yerleşmenin doğusunda ise zeytinyağı-şarap işlikleri ve Geç Roma-Erken Bizans Dönemi'ne ait keramik buluntuları tespit edilmiştir. Yaklaşık 300 m. boyunca takip edilen antik döşeme yol ise yerleşmenin ortasından kuzey-güney doğrultulu olarak ilerlemektedir.

Kepezüstü: Kepezüstü yerleşmesi Keşlitürkmenli'nin 6 km. doğusunda bulunmakta ve kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır. Roma-Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen yerleşmenin kuzeyinde, yaklaşık 6x4 m. boyutlarında çiftlik evleri ve evlerin hemen güneyinde çift sıkma havuzlu bir işlik saptanmıştır. İşliğin hemen yanında ise pres taşları tespit edilmiştir. Yerleşmenin kuzeyine doğru ilerledikçe tarımsal nitelikli araziler bulunmaktadır. Söz konusu arazilerde yürüttüğümüz araştırmalarda, toprak içerisinde işlenmiş blok taşlar saptanmıştır.

Dedeveli Kalesi: Narlıkuyu Beldesi Kızılısalı Köyü Kavaklı Mahallesi'nin 3 km. batısında, saptanan Erken Bizans Dönemi'ne ait yerleşme 20-25 adet konuttan oluşmaktadır. Konutlar Erken Bizans duvar örgüsüyle oluşturulmuştur. Yerleşmenin merkezinde, iki katlı olduğu kemerler üzerindeki hatıl deliklerinden anlaşılan 8x5 m. boyutlarında, 3-4 odadan oluşan bir çiftlik evi saptanmıştır. Yerleşmede ve yakın çevresinde 15 adet sarnıç; kuzeyde ise 8 m. çapında bir harman yeri tespit edilmiştir.

Çokumlu Zeytin 1: Narlıkuyu'nun 10 km. kuzeydoğusunda saptanan yerleşme üzerinde, beş adet konut ve iki adet zeytinyağı-şarap işliğı saptanmıştır. Konutlar genellikle 4x6 m. boyutlarında olup, dikdörtgen planlıdır. Yerleşme merkezinde 6x4 m. boyutlarında bir işlik atölyesi ve bunun batısında 6 m. çapında bir harman yeri mevcuttur.

Çokumlu Zeytin 2: Çokumlu Zeytin 1'in yaklaşık 1 km. batısında Çokumlu Zeytin 2 olarak adlandırdığımız bir yerleşme, kuzey- güney doğrultusunda uzanmakta olup, yaklaşık 30- 40 adet Roma İmparatorluk- Erken Bizans Dönemi'ne ait konuttan oluşmaktadır. Yerleşmenin merkezinde bulunan 8x5 m. boyutlarındaki bir çiftlik yapısının kapı sövesi üzerinde bir yazıta ait harf kalıntıları tespit edilmiştir. Çiftlik evinin hemen önündeki bir blok taş üzerinde, üzüm salkımı, çelenk ve Kerykeion kabartması saptanmıştır. Buranın hemen güneyinde ise 8 m. çapında bir harman yeri bulunmaktadır.

Arılık: Narlıkuyu'nun 13 km. kuzeyinde yer alan yerleşmede, 8x15 m. boyutlarında bir çiftlik evi saptanmıştır. Yerleşmenin güneyinde iki adet zeytinyağı-şarap işliğı bulunmaktadır. Çiftlik evinin kuzey duvarında işlik atölyesine ait hatlı delikli bir duvar, güney duvarının köşesinde ise bir adet sarnıç, yapının hemen doğusunda ise bir adet harman yeri mevcuttur. Yapının içerisindeki kemer taşları, çiftlik evinin iki katlı olduğunu göstermektedir.

Fakıoğlu: Fakıoğlu yerleşmesi Narlıkuyu'nun 13 km. kuzeyinde, Arılık çiftlik evinin 500 m. doğusunda yer almakta ve 10- 15 kadar konuttan meydana gelmektedir. Konutların arasında değirmen taşı saptanmış olup, yerleşmenin güneyinde 6 m. çapında bir harman yeri mevcuttur. Konutlara ait kapı lentoları ayaktaadır.

Yukarı Kömürlük: Narlıkuyu'nun 13 km. kuzeyinde, Fakıoğlu yerleşmesinin 700 m. kuzeydoğusunda yer alan Yukarı Kömürlük yerleşmesi 3- 5 kadar dikdörtgen planlı konuttan oluşmakta olup, yerleşmenin güneydoğusunda bir adet zeytinyağı-şarap işliğı ve bir adet sarnıç bulunmaktadır. Konutların güneyinde ise 6 m. çapında harman yeri mevcuttur.

Kıraçhavlı: Yukarı Kömürlük'ün 300 m. batısında bulunan Kıraçhavlı Erken Bizans Dönemi yerleşmesi, 8-10 kadar konuttan meydana gelmektedir. Yerleşmenin hemen doğusunda 6 m. çapında harman yeri ve bir adet zeytinyağı-şarap işliğı bulunmaktadır.

Kocanın Hayratı: Yukarı Kömürlük yerleşmesinin 500 m. kuzeydoğusunda bulunmakta ve 10 adet konut ile iki çiftlik evinden oluşmaktadır. Çiftlik evleri 2- 3 odalıdır. Yerleşmenin kuzeyinde ve doğusunda iki adet zeytinyağı-şarap işliğı ile iki adet 6- 7 m. çapında harman yeri mevcuttur.

Güzelhan: Çaltı Köyü arazisinde saptadığımız Güzelhan yerleşmesi Çaltı'nın 5 km. güneybatısında, Pınaralanı'nın 2 km. güneyinde bulunmaktadır. Yerleşmenin güney eteklerinde 10x10 m. boyutlarında dört odalı bir çiftlik evi tespit edilmiştir. Çiftlik evinin hemen batısında ışık ve armut biçimli bir sarnıç mevcuttur.

Şahba: Narlıkuyu'nun 13 km. kuzeyinde saptadığımız Şahba yerleşmesi altı adet zeytin kırma işleminde kullanılan değirmen taşı, bir adet ışık ve yerleşmenin güney girişinde bulunan 6x3 m. boyutlarında bir ışık atölyesinden oluşmaktadır. Konutların taşları sökülerek ağır yapılarında kullanılmıştır. Yapıların duvarlarının keşiştiği temeller ve üç adet kapı lentosu ayaktadır.

Çıtlıklı: Narlıkuyu Kızılisalı arazisinde saptanan Çıtlıklı yerleşmesi beş konuttan oluşmaktadır. Yerleşmenin hemen batısında ışık ve harman yeri, doğusunda ise bir lahit ve buna ait sunak tespit edilmiştir. Bazı konutların içerisinde bulunan tonoz kemerler, yapının iki katlı olduğunu göstermektedir.

Deli Domuz: Narlıkuyu Kızılisalı arazisinde saptanan Deli Domuz yerleşmesi doğu-batı yönünde uzanmakta olup, beş adet konuttan oluşmaktadır. Yerleşmenin kuzeyinde bir adet zeytinyağı- şarap işliği tespit edilmiştir.

Gülümpaşalı: Silifke Gülümpaşalı Köyü, Toprak Tepe Mevkii'nde üzerinde tarım yapılan ve çevresindeki keramik kırıklarından Roma Dönemi'ne tarihlediğimiz 2 m. yüksekliğinde ve 100 m. çapında bir höyük tespit edilmiştir.

2) *Korykion Antron ve Göztesesi Çizim, Belgeleme, Jeoloji ve Arkeojeofizik Çalışmaları*²

Mersin İli Silifke İlçesi'nin yaklaşık 20 km. kuzeydoğusunda, Narlıkuyu Beldesi'nin 2 km. kuzeybatısında ve Korykos Antik Kenti'nin yaklaşık 5 km. güneybatısında bulunan Cennet-Cehennem obrukları (Korykion Antron), 1852 yılında Rus doğa bilimcisi P. de Tchichatcheff³ tarafından keşfedilmesinin ardından, bilim dünyasının ilgisini çekmiştir. Strabon⁴ ve Pomponius Mela⁵ tarafından ayrıntılı olarak tasvir edilen obruklar Toros Dağları'ndan gelen yeraltı sularının neden olduğu erozyon sonucu oluşan çöküntülerdir. Cennet Obruğu yaklaşık 250 m. uzunluğunda, 30 m. genişliğinde ve 70 m. derinliğindedir. Obruğun içerisinde bulunan mağaranın girişinin

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Şahin-Yüksel Görücü 2010: *passim*.

³ P. de Tchichatcheff, 1854: 127-134.

⁴ Strabon, XIV, V, 5.

⁵ Pomponius Mela II, 63-67.

doğu duvarında Hermes ve Pan'a adanan bir epigram⁶ bulunmaktadır⁷.

1890 yılında Th. Bent, obruklarda ve buranın yaklaşık 10 m. güneyinde yer alan ve Geç Antik Çağ'da bir kiliseye dönüştürülen tapınakta incelemelerde bulunmuştur (Resim: 2). Th. Bent araştırmasının sonuçlarını iki makale halinde yayımlamıştır. Ancak her iki makalede de birbiriyle çelişen bilgiler bulunmaktadır. 1890 yılında yayımladığı makalesinde⁸, biri tapınağın duvarında *grafitto*, diğeri ise bir sunak üzerinde yer alan Zeus Korykios ile ilgili iki yazıtı ve Korykion Antron'daki kilisenin kuzey duvarının kuzeydoğu *antesinde* rahip isimlerden oluşan listeleri, “*Obruklar'ın bir mil yukarısındaki*” bir tapınakta tespit ettiklerini ifade etmektedir. 1891 yılında yayımladığı makalesinde⁹ ise Zeus Korykios ile ilgili iki yazıtın ve isim listelerinin buluntu yerlerinin, farklı tapınaklar olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim E. L. Hicks'in 1891 yılında, Bent'in kopyalarına dayanarak yayımladığı ve yazıt buluntularının tanıtıldığı makalesindeki¹⁰ bilgilerden, isim listeleri ve Zeus Korykios'a ait yazıtların, buluntu yerlerinin farklı olduğu kesinlik kazanmıştır. Th. Bent, listeler üzerindeki isimlerin, “*Teukros Hanedanlığı mensupları*

⁶ Hicks 1891, no.: 24; Heberdey-Wilhelm 1896, no.: 154; Hagel-Tomaschitz 1998, no.: KrA 3: ...Agkesi kaÜ drumoYü ±df lsesi prÜn muxön eérçn | dæmenai ɔn gaÜhü bñnyesin ebn ArÜmoüi, |±x@eüi ±yf „AÖöü Žfengjsi =eæmasi feægei, | P na kaÜ „ErmeÜhn eř (?) Pfiü (?) eßlas+mhn.

⁷ Mitolojiye göre Zeus ve Typhon arasındaki mücadele bu mağarada gerçekleşmiştir. Bkz. Homeros, Ilias 780-785; Pindaros, Olymp. Od. IV, 9; Aiskhylos, Prom. Vinc. 351; Hesiodos, Theogon. 295-307; Apollodoros, Biblioth. I, 6, 3; Oppianos, Halieu. III, 9-25; Nonnos, Diony. I, 124.

⁸ Bent 1890a, 448.

⁹ Bent 1891, 214 vd. Tapınağın batı duvarı yazıtı için bkz.: Hicks 1891, no.: 30; IGR III, 859; Hagel-Tomaschitz 1998, no.: KrA 2: Zeè Koræ[kie] |T(Ütoü) (?) | Traó'anñü (?). Aynı tapınak alanında tespit edilen dikkörtgen sunak üzerindeki yazıt için bkz.: Hicks 1891, no.: 26; IGR III, 860; Dagron-Feissel 1987, no.: 16; Hagel-Tomaschitz 1998, no.: KrA 4:DiÜ KvrükÜÄ | fEpineikÜÄ | TropαιοæXÄ | fEpikarpÜÄ | êpř eéteknÜau | ka'Ü" [[filadelfÜau]] | vac. tÇn vac. | SebastÇn.

¹⁰ Hicks 1891, no: 26'da Zeus Korykios yazıtının buluntu yerini, “From temple on height above the Corycian Cave”; isim listelerinin buluntu yerini ise (1891, 243 vd.) “On the front of North anta of temple above the cave” şeklinde tanımlamaktadır. Listeler için bkz. Heberdey-Wilhelm 1896: 71-79, , A. I, A. II, A. III, A. IV, A. V, A. VI, A. VII, A. VIII, A. IX, B. I, B. II, B. III, B. VI, B. VII, B. VIII, C. I, C. II, C. III, C. VI, C. VII, C. VIII; Hagel-Tomaschitz 1998, 184, KrA 1A1, 1A2, KrA 1A3, KrA 1A4, KrA 1A5, KrA 1A6, KrA 1A7, KrA 1A8, KrA 1A9, KrA 1B1, KrA 1B2, KrA 1B3, KrA 1B6, KrA 1B7, KrA 1B8, KrA 1C1, KrA 1C2, KrA 1C3, KrA 1C6, KrA 1C7, KrA 1C8. Korykion Antron'daki kilisenin kuzeydoğu *antesini* oluşturan dokuz bloğun, doğu yüzü (A), *ante* çıkıntısının güney yüzü (B) ve *ante* bloğunun güney yüzü (C) olmak üzere, üç yüzünde isimler yer almaktadır. A yüzü üzerindeki liste, 169 isimden oluşmakta ve Yunan kökenli isimlerle başlamaktadır. A III bloğuyla birlikte, listeye yerel isimlerin eklenmeye başladığı görülmektedir. B ve C yüzü listeleri, A yüzü listesine göre daha kısa olup Yunan ve Roma kökenli isimlerden oluşmaktadır ve A listesindeki isimlerden daha geç bir döneme aittirler. C listesinde yer alan isimlerin tümünün Aurelius *gens* adı (*nomen gentile*) ile başlaması, listelerin tarihlenmesi gerek en erken zaman dilimi olarak M. S. 3. yüzyılı zorunlu kılmaktadır. Son blok (A IX) üzerinde yer alan Arkhelaos isminden sonra, boşluk olmasına rağmen, bloğun sonuna kadar başka bir isim yer almamaktadır. Bazı isimlerin hemen arkasında yer alan bE ibaresi, ilgili kişinin iki yıl üst üste rahiplik görevini sürdürdüğünü göstermektedir, bkz. Heberdey-Wilhelm 1896, 72; Ten Cate 1965, 204. Son blok üzerinde yer alan Arkhelaos'un, Augustus'un M. Ö. 25 yılından kısa bir süre sonra, Dağlık Kilikia'nın bazı bölümlerini verdiği Kappadokia Kralı I. Arkhelaos olabileceği düşünülmektedir, bkz. Mitford 1980, 1243; Ten Cate 1965, 38 vd; MacKay 1990, 2015. Liste üzerinde Arkhelaos'a kadar 168 kişinin görev yaptığı göz önüne alınırsa, toplam 214 yıllık bir zaman dilimi söz konusu olmaktadır. I. Arkhelaos şayet yönetime geldiği ilk yıl, aynı zamanda rahiplik mevkiini de almışsa, listenin son bloğunun M.Ö. 20 ve M. S. 17 yılları arasında tarihlendirilmesi gerekmektedir. Bu durumda, A listesinin ilk isimleri M. Ö. 234 ve M. Ö. 222 yılları arasına ait olmalıdır.

ya da Olba'nın rahip kralları"¹¹; E. L. Hicks "tapınağın yapımına katkıda bulunanların listesi"¹² ve W. M. Ramsay, "tapınağın yapımına bağlıta bulunan kişiler"¹³ olduklarını düşünmüşlerdir. 1891-1892 yılları arasında bölgede araştırmalar gerçekleştiren R. Heberdey ve A. Wilhelm ise isimlerin, Zeus Korykios'un rahiplerine ait olduklarını ileri sürmüşlerdir.¹⁴ Th. Bent'in ardından 1925 yılında J. Keil ve A. Wilhelm, Dağlık Kilikia Bölgesinde tarihi coğrafya ve epigrafya araştırmalarına başlamış ve bu vesile ile de Korykion Antron'daki kilisenin çizimini ve kısa tanımlamasını yapmışlardır¹⁵. Bu çalışma, O. Feld ve H. Weber'in 1967 yılında yayımladıkları makaleye kadar, Korykion Antron'daki tapınak ve kilise hakkındaki en kapsamlı yayındır¹⁶. 1978 yılında G. Dagron ve J. Marcillet-Jaubert, Silifke Müzesi'nde bulunan bir yazıtı yayınlamışlardır. Dikdörtgen bir sunak üzerinde yer alan yazıttan, sunağın Hermes Korykios'a adandığı anlaşılmaktadır. Dagron ve Marcillet-Jaubert yazıtı İmparator Caracalla ve Geta'nın birlikte hüküm sürdüğü M.S. 209-211 yılları arasına tarihlendirmişlerdir¹⁷ (Resim: 3). 1996 yılında bölgede tarihi coğrafya ve epigrafya araştırmaları gerçekleştiren M. H. Sayar, Göztepesi tapınak alanında, Zeus *Kodopaios*'a adanmış iki sunak saptamıştır¹⁸ (Resim: 4). 1990'lı yıllarda bölgede araştırmalar yürüten S. Durugönül, Göztepesi tapınak alanında üç parçaya ayrılmış ve baş aşağı duran ve üzerinde harfler ve bir şimşek demeti kabartması bulunan bir blok tespit etmiştir¹⁹. Söz konusu yazıtlı bloklar 2005 yılında E. Varinlioğlu tarafından da görülmüş ve yazıtta Tò Se[bastoè Diòw K]odo[paiou ßerñin] şeklinde²⁰ bir çözüm getirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu çözümleme, blokların *in situ* durumda bulunmaması ve ikinci bir kullanım söz konusu olmasından dolayı pek mümkün görünmemektedir²¹.

Zeus *Kodopas* ile ilgili diğer bir buluntu makalenin yazarı tarafından, 2007 yılında Korykion Antron'un yaklaşık 3 km. kuzeybatısındaki Çele Mevkii'nde saptanmıştır. İki satırdan oluşan yazıttan, sunağın Zeus *Kodopas*'a adanmış olduğu anlaşılmıştır²² (Resim: 5). Göztepesi'nde saptanan diğer iki yazıt üzerindeki *Kodopaios*, *Kodopas*'ın Yunancaştırılmış şeklidir. *Kodopas*, büyük bir olasılıkla, bu bölgede yerel halk tarafından kullanılan Anadolu kökenli bir dilin, Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar

¹¹ Bent 1890a, 448.

¹² Hicks 1891, 256.

¹³ Ramsay 1890, 233-234.

¹⁴ Heberdey-Wilhelm 1896: 72. Aynı görüş için bkz. Durugönül 1998, 85.

¹⁵ Keil-Wilhelm 1931, 214-219, Çiz. 167, 171.

¹⁶ Feld-Weber 1967, *passim*.

¹⁷ Bkz. Dagron-Marcillet-Jaubert, 1978, no.: 42; SEG 28, 1278; BE 1979, 588; AE 1978, 817; Dagron-Feissel, 1987, 44, no.: 17; Hagel-Tomaschitz 1998, no. inc 13. „ErmeÝ KvrikÚÁ |fEpinhkÚÁ | TropaiοæxÁ | fEpikarpÚÁ ê- | pér eéteknÚ- | aw kaÚ filadel- | fÚaw« | tÇn vac. SebastÇn. fol.

¹⁸ Sayar 1998, 331-360; Sayar 2005, 1-12.

¹⁹ Durugönül 1998, 112.: ODO/Şimşek Demeti/ TO/SE.

²⁰ Varinlioğlu, 2008, 172.

²¹ Sayar-Şahin 2008, 116 vd.

²² Ön rapor için bkz. Şahin 2008, 17 vd.; Sayar-Şahin 2008, 118.

S. 6: Ermhsinaj (?) (Kırş. Blok A 8, 6; B 7, 4; C 1, 6).

Blok üzerindeki isimler, tıpkı kuzeydoğu *ante* duvarındaki isimlerde söz konusu olduğu gibi, rahiplere ait olmalıdır. Ancak bloğun, her iki yanında *ante* çıkıntılarının bulunmaması nedeniyle, ne kuzey ne de güney *ante* duvarına ait olma ihtimali bulunmaktadır²⁶.

Th. Bent'in 1890 yılında Korykion Antron'daki kilisenin, "Obrukların yukarısındaki tapınaktan (Göztepesi)" getirilen taşlar ile inşa edildiği varsayımı, kendisinden sonra, bazı bilim çevrelerince²⁷ de kabul görmüştür. Th. Bent'den itibaren süregelen bu varsayımın doğruluğunu araştırmak üzere, 2009 yılı yüzey araştırmalarımız kapsamında mimarî ölçümlerin yanı sıra jeolojik, petrografik, paleontolojik ve arkeojeofizik çalışmaları da gerçekleştirilmiştir.

1- Mimari Ölçüm Çalışmaları

Göztepesi "tapınağının" mevcut batı ve kuzey duvarlarını oluşturan, farklı blok taşların ölçüleri alınarak, Korykion Antron'daki kilisenin kuzey duvarında kullanılan bloklar ile karşılaştırılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucundaki ilk bulgulara göre, her iki yapıda kullanılan blok taşların *farklı* ölçülere sahip olduğu saptanmıştır. Göztepesi "tapınağının" duvarlarında kullanılan blokların yükseklikleri 47-56 cm., genişlikleri 57-142 cm. ve derinlikleri ise 46-62 cm.; buna karşılık Korykion Antron'da yer alan kilisenin kuzey duvarının yapımında kullanılan blokların yükseklikleri 35-79 cm., genişlikleri 91-134 cm. ve derinlikleri ise 72-78 cm. arasında değişmektedir. Yani Göztepesi'nde kullanılan bloklar, arka yüzleri kaba haliyle bile Korykion Antron'daki kilisenin yapımında kullanılan bloklara göre daha incedir. Tıraşlama işlemi ise blokların mevcut kalınlıklarını daha da inceletecek olacağından, söz konusu blokların, Obruklar'daki kilisenin yapımında kullanılmış olma ihtimalini geçersiz kılmaktadır.

2- Jeolojik, Petrografik, Paleontolojik ve Arkeojeofizik Çalışmalar

Jeolojik çalışmaya, önce Korykion Antron ve Göztepesi'ndeki antik yapıların bulunduğu alanların genel jeolojisinin incelenmesiyle başlandı. Her bir yapının oturtulduğu temel kayalardan ve yapıları oluşturan bloklardan laboratuarda petrografik ve fosil içeriği incelenmek üzere örnekler alındı. Alınan bu örneklerden, petrografik analiz için ince kesitler hazırlandı. Her bir ince kesitin polarizan mikroskop altında incelenmesiyle, görülen petrografik farklılıklar belirlendi. Bu analiz ile amaç, antik yapıların inşası sırasında, birinden diğerine malzeme aktarımının olup olmadığını belirlemektir.

Yapılan çalışmalar sonucunda, gerek makro gerekse mikro örneklerin incelenmesiyle, AT 1 ve AT 2 örneklerinden elde edilen petrografik ve paleontolojik

²⁶ Feld-Weber 1967, 259.

²⁷ Durugönül 1998, 112.

veriler ile ATT 1 ve ATT 2 örneklerinden elde edilen verilerin uyum içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Korykion Antron'daki kilisesinin inşası sırasında kullanılan taşlar büyük olasılıkla bu tapınağın oturduğu ana zemindeki temel kayadan kesilerek temin edilmiştir. Nitekim yapının yakın civarında, eski taş ocağı kalıntılarının varlığına işaret eden bulgular mevcuttur.

Göztepesi "Tapınak" alanı ile civarında yapılan gerek makro gerekse mikro ölçekteki incelemelerden anlaşıldığına göre ise, bu tapınağın inşası esnasında kullanılan taşların da civar alanlardan temin edildiği anlaşılmaktadır. Çünkü tapınak duvarlarından alınan örneklerdeki killi kireçtaşı, yine sadece bu tapınağın etrafındaki kayalarda ara seviye olarak karşımıza çıkmakta ve bu killi kireçtaşları, tapınak duvarlarındaki taşlarda da bulunmaktadır. Diğer taraftan, Korykion Antron'daki tapınağın/kilisenin duvarlarından alınan örneklerde, hiç killi kireçtaşı bulgusuna rastlanmamıştır. Dolayısıyla iki tapınak alanının litolojisi ve buna bağlı olarak da petrografisinin dokusu, farklılık göstermektedir. Korykion Antron'daki tapınağın/kilisenin duvarlarında kullanılan taşlarda killi kireçtaşı bulgularına rastlanmaması, söz konusu her bir yapının, kendi doğal kaya ortamından alınmış taşlarla inşa edilmiş olduğunu göstermektedir.

Gerek mimarî ölçümler gerekse jeolojik, petrografik ve paleontolojik çalışmalar sonucunda, Th. Bent'in yaklaşık 120 yıl önce ileri sürdüğü ve bilim camiasında doğruluğu araştırılmaksızın uzun süre kabul görmüş olan varsayımının, hatalı bir yaklaşım olduğu anlaşılmıştır.

Göztepesi'nde yürüttüğümüz çalışmalarda, "tapınağın" doğu duvarının temellerinin tespit edilmesi ve yapı devamlılığının var olup olmadığının saptanabilmesi için jeofizik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Göztepesi "tapınak" alanının güney bitiminde yer alan ve kısmen köylüler tarafından tarımsal amaçlı düzeltilmiş olan 10x25 m. boyutlarında, karelajlanmış 250 m².lik düzlük kısmında, manyetik ölçüm yapılmıştır (Resim: 6).

Korykion Antron'daki tapınak/kilise alanının iki ayrı bölümünde ölçümler gerçekleştirilmiştir. Tapınağın/kilisenin batı bitimiyle *peribolos* duvarı arasında kalan ilk bölüm, 11x12 boyutlarında karelajlanan, 132 m².lik bir alandan ibarettir (Resim:7). Manyetik haritalar incelendiğinde anomalilerin düzenli ve düzensiz formda dağılım gösterdiği görülmektedir. Yapıya ait taş malzemelerin yığıntı kümeleri, düzensiz manyetik anomaliler sergilemektedir. Bunun yanı sıra, mimarîye ait sütun kaideleri ise, yer yer müstakil dairesel görünüm vermektedir.

Göztepesi'nde gerçekleştirilen ölçme sonucunda elde edilen manyetik haritada, herhangi bir arkeolojik mimarî kalıntı görünümü verebilecek anomali dizilerine rastlanmamıştır. Mevcut karmaşık anomalilerin, daha çok karst morfolojisinden kaynaklanmış olabileceği saptanmıştır.

Korykion Antron'da *peribolos* duvarı içerisinde yapılan ölçmeler sonucu elde edilen dairesel formlu anomalilerin, sütun kaide ya da tamburlarına ait olma olasılığı bulunmaktadır. Düzenli hatlar ve köşeli anomali gidişleri ise temel yapılarına işaret etmektedir. Kilisenin kuzey duvarının hemen paralelinde, batıdan doğuya doğru uzanan 15x9 boyutlarında kareleştirilmiş, 135 m².lik ikinci bir alanda yapılan ölçümlere göre ise, tapınağın mimarî kalıntılarına ve temel unsurlarına işaret eden, bir takım düzenli anomaliler saptanmıştır.

Sonuç olarak şunları söylemek mümkündür: E. L. Hicks'in yayımlanmış olduğu 1891 tarihli makalesinde, Zeus Korykios yazıtlarının ve isim listelerinin bulunma yerlerinin farklı olduğu belirtilmesine rağmen, Korykion Antron'daki tapınak, Bent'in makalelerindeki hatalı tanımlamalar nedeniyle, kendisinden sonra, Zeus Korykios tapınağı olarak kabul görmeye devam etmiştir. Bu duruma büyük bir ihtimalle yine Bent'in Korykion Antron'daki kilisenin, Göztepesi "tapınağından" getirilen taşlarla inşa edildiği görüşü neden olmuş gibi gözükmektedir.

Her iki yapı ve yakın çevresinde yürüttüğümüz çalışmalar sonucunda elde ettiğimiz verilere göre, Korykion Antron'daki kilisenin yapımı sırasında, Göztepesi'nden taş temin edilmediği anlaşılmıştır.

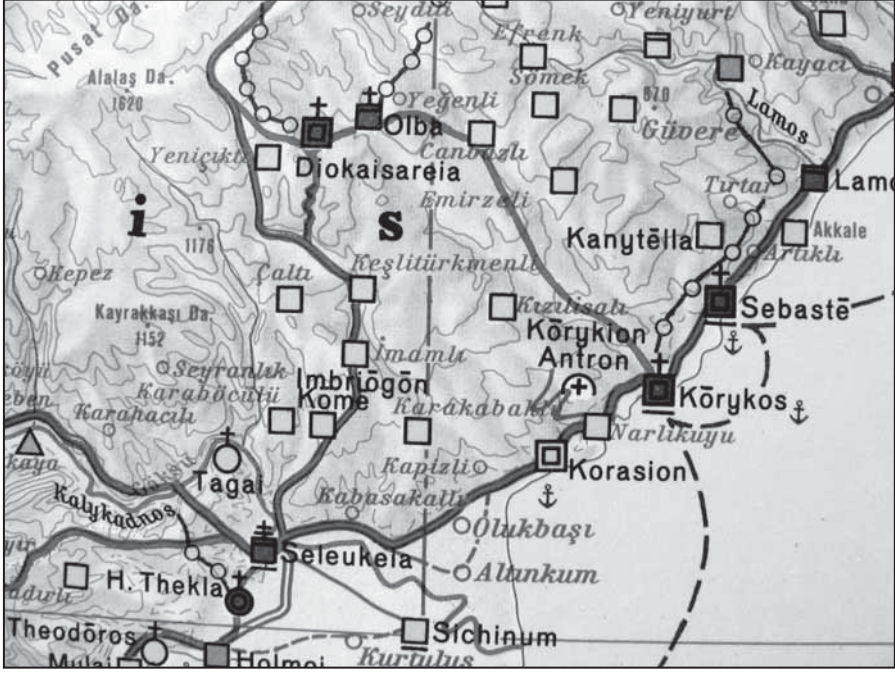
Göztepesi "tapınağı" ve yakın çevresinde saptanan ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen Zeus Korykios, Hermes Korykios, Zeus Kodopaios ve Zeus Kodopas'a ait yazıtlar, Göztepesi'ndeki yapının tek bir tanrıya ait bir "tapınaktan" ziyade, farklı tanrılara sunular gerçekleştirilen, bir kutsal alan niteliğini taşıdığını göstermektedir. Göztepesi ile Korykion Antron arasında tespit ettiğimiz 1100 m. uzunluğundaki antik yol, bu görüşümüzü destekler niteliktedir. Antik yol, Göztepesi "tapınağının" hemen güneydoğusundan başlayarak güneye doğru 1050 m. ilerlemekte, Cennet Obruğunun doğusundan geçtikten sonra, Korykion Antron'daki tapınağın/kilisenin kuzey duvarına yaklaşık 50 m. kala sona ermektedir (Resim: 8). Son kalan 50 m.lik bölüm, 1988 yılında inşa edilen turistik tesislerin altında kalması nedeniyle takip edilememektedir. Yol boyunca rastlanan döşeme taşlar, belirli bir program çerçevesinde gerçekleştirilen inşa faaliyetlerini yansıtmaktadır. Antik yol, Korykion Antron ve Göztepesi'ni birbirine bağlayan en kısa hat olup, Roma İmparatorluk Dönemi'nde büyük bir olasılıkla, tören yolu olarak kullanılmıştır.

Korykion Antron'da günümüze kadar ulaşan kuzey duvarında yer alan rahip isimlerine ilişkin listelerde, tapınağın hangi tanrıya ait olduğu konusunda bilgiler bulunmamaktadır. Bu bilgiler büyük bir olasılıkla isim listelerinin başladığı ilk blok ile *ante* başlığının altındaki, bugün yerinde olmayan bir blok üzerinde yer alıyor olmalıydı. Bu nedenle tapınağın hangi tanrıya ait olduğu ve Helenistik Dönem'de ilk inşa edildiği yer, ancak gerçekleştirilecek olan bir kazı çalışmasıyla aydınlığa kavuşabilecektir.

BİBLİYOGRAFYA VE BİBLİYOGRAFİK KISALTMALAR

- AE L'Année épigraphique
- ANRW Aufstieg und Niedergang der römischen Welt
- AST Araştırma Sonuçları Toplantısı
- BE Bulletin épigraphique
- BENT 1890a J. Th. Bent, "Explorations in Cilicia Tracheia", Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography, 12/8 (Aug., 1890), 445-463.
- BENT 1891 J. Th. Bent, "A Journey in Cilicia Tracheia", JHS 12, 1891, 206-224.
- DAGRON-FEISSEL 1987 G. Dagron-D. Feissel, Inscriptions de Cilicie, Paris 1987.
- DAGRON-MARCILLET-JAUBERT 1978 G. Dagron-J. Marcillet-Jaubert, "Inscriptions de Cilicie et d'Isaurie", Belleten 42, 1978, 373-420.
- DRECOLL 1997 C. Drecoll, Die Liturgien im Römischen Kaiserreich des 3. und 4. Jh. n. Chr., Stuttgart 1997.
- DURUGÖNÜL 1998 S. Durugönül, Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien, Asia Minor Studien 28, Bonn 1998.
- FELD-WEBER 1967 O. Feld-H. Weber, "Tempel und Kirche über der Korykischen Grotte (Cennet-Cehennem) in Kilikien", İstanbuler Mitteilungen 17, 1967, 278.
- HAGEL-TOMASCHITZ 1998 S. Hagel-K. Tomaschitz, Repertorium der westkilikischen Inschriften, (ETAM 22), Wien 1998.
- HEBERDEY-WILHELM 1896 R. Heberdey-A. Wilhelm, Reisen in Kilikien. Ausgeführt 1891 und 1892 im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Dph ÖAW 44, Wien 1896, 71.
- HICKS 1891 E. L. Hicks, "Inscriptions from western Cilicia", The Journal of Hellenic Studies 12, 1891, 225-273.
- IGR Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes
- JHS The Journal of Hellenic Studies
- KEIL-WILHELM 1931 J. Keil-A. Wilhelm, Monumenta Asiae Minoris Antiqua III, Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien, Manchester 1931.
- MACKAY 1990 Th. S. MacKay, "Major Sanctuaries of Pamphylia and Cilicia", ANRW II, 1990, 2045-2124.

- MITFORD 1980 T. B. Mitford, "Roman Rough Cilicia", ANRW II, 7. 2, 1980, 1230-1261.
- MISSLER 1970 H. E. L. Missler, Der Komarch. Ein Beitrag zur Dorfverwaltung im ptolemäischen, römischen und byzantinischen Ägypten, Marburg 1970.
- PEISIGKE 1921 F. Preisigke, "Komarches", RE IX/1, 1921, 1129-1131.
- RAMSAY 1890 W. M. Ramsay, "Notes from Isauria and Cappadocia", The Athenaeum, 16 August 1890, 233-234.
- SAYAR 1998 M. H. Sayar, "Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1996", AST XV/1, 1998, 331-360.
- SAYAR 2005 M. H. Sayar, "Kilikya Yüzey Araştırmaları 2004", AST, XXIII/1, 2005, 1-12.
- SAYAR-ŞAHİN 2008 M. H. Sayar-H. Şahin, "Zeus Kodopas, Eine neue Epiklese des Zeus aus dem Rauhen Kilikien", EA 41, 2008, 113-124.
- SEG Supplementum Epigraphicum Graecum
- ŞAHİN 2008 H. Şahin, "Dağlık Kilikia: Yerleşim Tarihi ve Epigrafya Araştırmaları-2007", Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi, Mayıs 2008, Sayı 26, 17-18.
- ŞAHİN-YÜKSEL-GÖRÜCÜ 2010 H. Şahin-F. A. Yüksel-Z. Görücü, "Korykion Antron ve Göztesesi: Eski Problemler, Yeni Bulgular, Yeni Çözüm Önerileri", Adalya XIII, 2010, 65-89.
- TCHICHATCHEFF De. 1854 P. De Tchihatcheff, "Lettres sur les antiquités de l'Asie Mineure adresser à M. Jules Mohl", Journal Asiatique, 5, 4, 1854, 49-143.
- TEN CATE 1965 H. Ten Cate, The Luwian Population Groups of Lycia and Cilicia Aspera During the Hellenistic Period, Leiden 1965.
- VARİNLİOĞLU 2008 E. Varinlioğlu, "Karya'da 2006 Yılı Yüzey Araştırması", AST 25/1, 2008, 171-174.

Resim 1: Korykion Antron ve çevresi.

Resim 2: Korykion Antron, kuzey nef duvarı ve apsis.

Resim 3: Silifke Müzesi sunak üzerinde Hermes Korykios yazıtı.

Resim 4: Göztepesi sunak üzerinde Zeus Kodopaios yazıtı.

Resim 5: Çele Mevkii Zeus Kodopas yazıtı.

Resim 6: Göztepesi, jeofizik çalışmalar.

Resim 7: Göztepesi ve Korykion Antron arasındaki antik yolun güzergahı.

URLA VE SEFERİHİSAR İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2009 YILI ÇALIŞMALARI

Yaşar ERSOY¹
Numan TUNA
Elif KOPARAL

Urla ve Seferihisar İlçeleri yüzey araştırması 2009 yılı çalışmaları T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izinleri ile TÜBİTAK, ODTÜ-TAÇDAM, ODTÜ Yerleşim Arkeolojisi Bölümü ve Klazomenai Kazıları'nın destekleri ile Bakanlık temsilcisi Zübeyde Aktaş denetiminde, Doç. Dr. Yaşar E. Ersoy ve Prof. Dr. Numan Tuna'nın bilimsel yönetiminde gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmaları Elif Koparal yönetiminde A. Ertan İplikçi'nin değerli katkıları ile Seda Eryılmaz, Maximillian G. Lubos ve Esra Terzi'nin özverili çalışmaları ile yürütülmüştür.

2006 yılından bu yana coğrafi bir birim oluşturan Urla-Çeşme Yarımadası üzerinde yer alan Teos ve Klazomenai polis yerleşimlerinin art-alanları ve merkezlerinde sistematik arkeolojik yüzey araştırması tarafımızdan gerçekleştirilmektedir (Harita: 1). Bölgede 1980'li yılların başından bu yana gittikçe artan modern yapılaşma çağdaş arkeolojik kuram açısından büyük önem taşıyan ikincil derecedeki arkeolojik sitlerin varlığını tehdit etmektedir. Bu nedenle Urla ve Seferihisar ilçelerinde yürütmekte olduğumuz projenin en önemli çıktılarında biri bölgede diyakronik olarak gerçekleştirdiğimiz sistematik yüzey araştırması yöntemi ile tüm arkeolojik sitlerin optimum düzeyde belgeleniyor olmasıdır. Çalışmanın temel amacı ise Urla-Çeşme yarımadası üzerinde yer alan birbirine komşu iki polis yerleşimi olan Klazomenai ve Teos'un toprak sınırlarına ilişkin bilgi edinmek ve merkeze bağlı ikincil yerleşimleri saptayarak her iki polis yerleşiminin arazi kullanımı ve yerleşim modellerine ilişkin bilgi üretmektir. Böylelikle her iki kent devletinin arazi kullanımı, yerleşim dokuları, yerleşim kademelenmesine ilişkin bilgi üretilerek dönemsel değişimleri çevresel, ekonomik ve politik faktörlerle açıklamak mümkün olmaktadır. Teos ve Klazomenai'nin art-alanlarında tutarlı bir metod ile gerçekleştirilmekte olan yüzey araştırmalarından elde ettiğimiz bilgiler farklı iç dinamikler ve değişkenlere sahip bu iki polis yerleşiminin kıyaslamalı çalışılmasına olanak tanımaktadır. Proje kapsamında Coğrafi Bilgi Sistemleri veritabanı kullanılarak

¹ Doç. Dr. Yaşar E. ERSOY, Urla – Klazomenai Kazievi, Urla – İzmir,
Prof. Dr. Numan TUNA, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yerleşim Arkeolojisi
ABD TAÇDAM 06531 Ankara-Türkiye,
Elif KOPARAL ,Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yerleşim Arkeolojisi Bölümü, 06531 Ankara-Türkiye.

topografik ve çevresel koşullar belirlenmiş; daha sonra bu veriler yazılı kaynaklarla desteklenerek sınırlar hipotetik olarak önerilmiştir. Buna göre batı yönünde Gülbahçe Körfezi'nden, Kokar Burnu'na dek kuzey-güney doğrultusunda uzanan yüksek tepeler Klazomenai hinterlandını Erythrai'nin hinterlandından ayırırken, doğu yönünde Güzelbahçe'den Doğanbey'e uzanan dağlık alan Teos ve Klazomenai'nin Smyrna ile olan sınırlarını belirliyor olmalıdır. Tespit edilen sınırlar içerisinde arazi morfolojileri tepe, yamaç, vadi, kıyı olarak dört ana sınıfta gruplanmış ve intensif yöntemle yüzey araştırması gerçekleştirilecek alanlar söz konusu morfolojilerin eşit dağılımı göz önünde tutularak örneklenmiştir. Örneklenen alanlarda yüzey buluntusu yoğunluğu, görünürlük değişken alınarak değerlendirilmektedir. Yüzeyde seramik buluntusu, mimarî eleman, tarım terası, kült aktivitesi ile ilgili buluntu saptandığında koordinatlar Coğrafi Bilgi Sistemleri veri tabanına işlenmektedir. İskân alanlarında daha sonra bir yerleşim hiyerarşisi oluşturabilmeyi mümkün kılmak amacı ile yüzey buluntusunun dağılımı koordinatlandırılarak yerleşim boyutu hesaplanmaktadır. Saptanan tüm sitlerde intensif yöntemle diagnostik buluntuların tümü toplanmış, fotoğraflanıp çizilerek buluntu katalogu oluşturulmuştur.

Urla ve Seferihisar İlçeleri yüzey araştırmaları 2009 yılı çalışmaları I. Klazomenai Khorası II.Klazomenai Adaları, III.Teos khorası, IV.Teos nekropol alanları olmak üzere dört farklı alt-bölgede gerçekleştirilmiştir.

I. Klazomenai Khorası

2009 yılı çalışmaları kapsamında Klazomenai khorası sınırları içinde kalan 10 alanda çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu 10 alandan Taşharmanı, Demircili Fidanlık, Delikkaya, Kiliseyanı, Arap Deresi ve Mersin Boğazı hariç diğerleri geçmiş yıllarda noktasal olarak saptanan ancak yüzey malzemesi sistematik olarak intensif yöntemle toplanmamış olan sitlerdir.²

Yıldız Tepe'nin kuzeybatısında yer alan Taş Harmanı Mevkii'nden güneybatıya doğru uzanan alçak tepeler ve yamaçlar da taranmış ve bu çalışma sonucunda yaklaşık 2 hektarlık alanda yoğun yüzey buluntusu belgelenmiştir. Buluntular Arkaik, Klasik, Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenmektedir. Bu alan bir iskân alanı olmakla beraber kentin akropolü olarak belirlenen alana uzanan bir kutsal yol niteliği taşıyor olmalıdır. Yüksek bir anakaya parçasına oyularak oluşturulmuş nişli bir mekânın çevresinde ele geçen çok sayıda Arkaik dönem adak kandili parçaları bu düşünceyi destekler niteliktedir (Resim: 1).

Urla İlçesi'ne bağlı Yağcılar Köyü'nden Demircili'ye dönen kavşakta yer alan Fidanlık'ta, iki hektarlık alanda az sayıda Roma ve Bizans Dönemi seramikleri ele

² B. Aydın, "A Survey of Clazomenian Chora Territory in Turkey-İzmir-Urla 1997", *Hayat Erkanal'a Armağan; Kültürlerin Yansımaları*, Homer Kitabevi, 2006, İstanbul, 95-107.

geçirilmiştir. Yüzey buluntusunun seyrek olması, büyük ölçüde bu alanda anakayanın yüzeye çok yakın olmasından kaynaklanır. Anakayanın yer yer işlendiği görülmüş ve anakaya üzerinde negatif mimarının izleri belgelenmiştir. Bu alan, yüzey buluntularının işaret ettiği üzere bir Geç Roma-Bizans iskân alanıdır.

Urla-İskele Mahallesi yakınında, Bardakçı Kulübesi olarak adlandırılan konumda, on hektarlık alanda yüzey buluntusu dağılımı belgelenmiştir. Buluntular söz konusu alanda Klasik, Roma ve Bizans dönemlerinde iskânın varlığına işaret eder.

Yağcılar Köyüne yakın Dutlu Pınar Mevkii'nde ormanlık alanda 136 m. yükseklikte 0.5 hektarlık bir alanı kapsayan iskân alanının yerleşim süreci yüzey buluntularına ilişkin olarak Roma ve Bizans Dönemine tarihlenmektedir. Yüzeyde seramiğin yanı sıra yapı taşları ve çatı kiremidi oldukça yoğundur.

Yine Yağcılar yakınındaki Delikkaya Mevkii'nde yüzeyde yoğun olarak konut temelleri, yapı taşları ve çatı kiremitleri belgelenmiştir. Ele geçen seramik buluntular yerleşimin Roma ve Bizans dönemlerinde iskân edildiğini ortaya koyar. Yüzey buluntusunun dağılımı iki hektardan az bir alanı kaplamaktadır.

Yağcılar köyüne yakın Kiliseyanı Mevkii'nde, Roma Dönemi'ne ait buluntuların yanı sıra Erken Tunç Çağı seramikleri de ele geçmiştir. Ancak yüzey yoğun olarak maki ile kaplı olduğundan buluntuların dağılım alanı net olarak saptanamamıştır (Resim: 2).

Çiftliktepe, Urla İskele Mahallesi'nden güneydoğuya doğru Koca Dere yönünde uzanan tepeler üzerindedir. Tepenin Klazomenai'nin merkez yerleşimine bakan kuzeydoğu yamacında tümülüs olması muhtemel yığma taş tepeler belgelenmiştir. Ele geçen pişmiş toprak lahit tabanı parçaları ve olası tümülüsler bu alanın Klazomenai'ye ait Arkaik Dönem nekropollerinden biri olduğunu düşündürmektedir. Aynı alanda ele geçen Roma ve Bizans dönemlerine ait seramik buluntular ve tarım terasları söz konusu alanın daha geç dönemlerde tarım amaçlı kullanıldığına işaret eder (Resim: 3).

Göller Mevkii olarak adlandırılan alanda yüzey görünürlülüğü az olmakla beraber yaklaşık üç hektarlık alanda seyrek Roma ve Bizans Dönemi seramiği belgelenmiştir. Buluntular söz konusu dönemde bu alanda çiftlik evlerinin varlığını akla getirir.

Helvacılar Mevkii'nden Ovacık Köyü'ne doğru uzanan iki dar boğaz olan Mersin Boğazı ve Arap Deresi ise tümüyle taranmıştır. Mersin Boğazı doğu-batı yönünde yaklaşık 2 km. Arap Deresi kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 1.3 km. uzanan iki dar boğazdır. 1. Derece Doğal Sit alanı olarak tescillenen Mersinboğazı'nın batı ucunda inşaatı yarım kalmış yaklaşık 150 haneli bir site yer almaktadır. Boğazın her iki tarafında dik yamaçlarda yer yer yakın döneme ait tarım terasları izlenmektedir. Söz konusu alan antik dönem içinde tarım potansiyeli yüksek bir bölge olmalıdır. Ancak terasların yakın döneme dek kullanılmış olması antik dönemdeki kullanımını net olarak belgelememizi imkânsız kılmaktadır. Bununla beraber bu alanın antik dönemde de tarım amaçlı kullanıldığı öne sürülebilir. Zira boğazda dağınık halde yamaçlarda belli

noktalarda genişliği 1 hektardan az iskân alanlarının bulunması küçük çiftlik evlerinin varlığına işaret etmektedir. Alandaki yüzey buluntuları Roma ve Bizans Dönemlerine aittir. Arap Deresi adından da anlaşılacağı üzere ortasında bir derenin aktığı dar bir boğazdır. Yamaçlar nispeten daha yumuşak eğimli olup yerleşime uygundur. Boğazın kuzey ucunda bulunan geniş açıklık alanda 200 metre çapında alanda yakın zamanda terk edilmiş bir Rum köyüne ait kalıntılar mevcuttur. Yüzeyde yoğun olarak çatı kiremidi ve künk parçaları belgelenmiştir. Boğazın güneybatı yamaçlarında tarım terasları olduğu saptanmıştır. Bu alanda yüzeyde ele geçen Roma Dönemi'ne ait buluntular alanın söz konusu dönem içinde iskân edildiğini ve tarım amaçlı kullanıldığını ortaya koyar. Boğazın güney ucunda yer alan günümüze ait konutun çevresinde ise devşirme olarak kullanılmış Bizans Dönemi'ne ait sütun parçası, zeytin ezme silindiri ve Bizans Dönemi'ne ait seramikler belgelenmiştir. Yüzey buluntuları bu alanda Bizans Dönemi'nde bir çiftlik olduğunu ortaya koyar (Resim : 4).

2009 yılı çalışmaları ile beraber “Urla ve Seferihisar Yüzey Araştırması” projesi kapsamında belgelenen arkeolojik sit sayısı 189'a ulaşmıştır. Bugüne dek belgelenen sitlerden 141 tanesinin Klazomenai khorası sınırları içinde kaldığı belirlenmiştir. Klazomenai'nin art-alanında makro arkeolojik dönemler bazında yerleşim dokusu, yerleşim düzeni ve yerleşim hiyerarşisini belirlemeye yönelik mekânsal analizler için temel veriler 141 arkeolojik sitten oluşmaktadır. Yoğunluk haritası üzerinde 2006-2009 yılları arasında belgelenen ve Klazomenai sınırları içinde kalan arkeolojik sitlerin tümü görülmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Taşharmanı (6), Fidanlık (47), Göller (140), Bardakçı (141), Çiftliktepe (142), Dutlupınar (146), Delikkaya (156), Kiliseyanı (157), Mersinboğazı (164) ve Arap Deresi (165) 2009 yılı saha çalışmaları kapsamında yüzey araştırması gerçekleştirilen alanlardır (Harita: 2).

II. Klazomenai Adaları (Harita: 3)

Klazomenai khorasının yaklaşık % 10'unu oluşturan adalardan Hekimadası, Pırnallı, Yassıca, İncirli ve Akçaada'da çalışılmıştır. Adalar arasında yüzölçümü en büyük olan ve olasılıkla savunma ve yerleşim amaçlı en yoğun kullanılan Uzunada'da çalışma yürütebilmek için T.C. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na izin için başvurulmuş ancak hali hazırda adada sürdürülen çalışmalardan dolayı başvurumuz olumlu cevaplandırılmamıştır. Karantina Adası ise kazı çalışmaları kapsamında önceki yıllarda çalışılmış bir alan olduğundan 2009 yılı yüzey araştırması kapsamı dışında tutulmuştur.³ Adaların Klazomenai tarafından belirli süreçlerde tarım, ticaret ve savunma amaçlı kullanıldığı antik kaynaklardan bilinmektedir (Thuc.8.31.3-4; Pausanias 7.3.9; Strabon 14.1.36).

³ Ü. Güngör, “The History of Klazomenai in the Fifth Century and the Settlement on the Island”, in A. Moustaka, et.al., (eds), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropolis and Colony, Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdera, 20-21 October 2001* (Thessaloniki, 2004), 121-133.

Adaların tümünde karşılaşılan en büyük problem bunların uzun süredir iskân görmemiş olmamalarından ötürü bitki örtüsünün çok yoğun ve buna bağlı olarak da yüzey buluntusu temsiliyetinin de düşük olmasıdır. Adaların tümünde örnekleme yapılmaksızın tüm alan taranmıştır. Yüzey buluntusu belgelenen alanlar koordinatlandırılarak haritaya işlenmiştir.

Akçada büyüklüğü yaklaşık onüç hektar olan orta kısmı sarp kayalık küçük bir adadır. Yüzey buluntusu yoğunluğu güney kıyıda en yüksek derecede olup doğu ve batı yönünde de devam eder. Sarp kayalık olan kuzey burunda buluntu belgelenmemiştir. Yüzey buluntularından diagnostik örneklerin büyük bölümü Roma ve Bizans Dönemi'ne ait olmakla beraber adanın Arkaik ve Klasik Dönemde de farklı amaçlar için kullanılmış olduğunu belgeleyen seramik buluntuları da az da olsa ele geçmiştir.

Yüzölçümü yaklaşık yedi hektar olan İncirli Ada'nın tümü taranmış sadece kuzey ve güney kıyılarda iskândan ziyade depolama faaliyetlerinin varlığına işaret, sadece çatı kiremidi ve pithos parçalarından ibaret zayıf yüzey buluntusu belgelenmiştir.

Günümüzde turizme açık olan Yassıca Ada yaklaşık 20 hektarlık bir yüzölçümüne sahiptir. Adada yolların açılması ve bitki örtüsünün nispeten temizlenmiş olması yüzey görünürlüğünü olumlu anlamda etkilemiştir. Adanın güneye bakan geniş kıyısı bugün yoğun olarak kullanılan kısımdır. Kuzey Burnu nispeten kayalık olup doğu ve batı kıyıları ile birlikte daha korunmuş haldedir. Yüzey buluntusu diğer adalarda da olduğu gibi genellikle kıyılarda yoğunlaşır. En belirgin iskân izleri adanın batı kıyısında yüzeyden kolaylıkla izlenen duvar temelleri ile temsil edilir. Doğu ve kuzey kıyılarda denize bakan dik yamaçlarda tarım terasları olduğu belgelenmiştir. Yüzey buluntuları çokça Bizans ve Roma Dönemi seramiğinin yanı sıra Arkaik ve Klasik döneme ait buluntuları içermektedir (Resim: 5).

Pırnallı Ada yaklaşık 25 hektarlık bir yüzölçümüne sahiptir. Kuzeydoğuda bulunan dik yamaçlık ve sık bitki örtüsünün bulunduğu kısım dışında tüm alan taranmış ve tüm diagnostik buluntular toplanmıştır. Yüzey buluntuları Roma ve Bizans Dönemi seramiğinin yanı sıra Arkaik ve Klasik Dönem buluntularını da içermektedir. Adanın güney kıyısında yaklaşık 5 hektarlık alanda duvar temelleri iyi korunmuş olan harçlı yapı kalıntıları ve bunlarla ilişkili yoğun seramik buluntusu belgelenmiştir. Yüzey buluntuları yapının Bizans Dönemi'ne ait olduğunu ortaya koymaktadır.

Hekim Adası sistematik yüzey araştırması gerçekleştirilen adalar arasında 200 hektarlık yüzölçümü ile en büyük adadır. Adanın batı ve güney kıyılarında yoğun iskân izleri belgelenmiştir. Adanın batı kıyısında denize bakan hafif yüksek bir tepe üzerinde temelleri iyi korunmuş halde bir şapel yapısı olduğu görülmüştür. Şapelin yakın çevresinde Bizans Dönemi'ne ait konutlar belgelenmiştir. Adanın güneydoğu burnunda denizin aşındırmasına bağlı olarak yüzey buluntusu nispeten daha belirgindir. Yaklaşık iki hektarlık alanda genellikle Roma Dönemi'ne ait olmakla beraber, Arkaik ve Klasik

Dönem iskânını belgeleyecek buluntular ele geçmiştir. Yüzeyde özellikle çatı kiremidi ve pithos parçaları yoğunluktadır. Adanın kuzeydoğu kıyısında kesitlerden nispeten fazla miktarda Klasik Dönem seramiği olduğu izlenmiştir. Yüzey buluntuları bu alanda bir Klasik Dönem yerleşimin varlığına işaret eder. Hekim Adası üzerinde ayrıca yine şapelin yakınında yakın döneme ait konut izleri olduğu görülmüştür. Adanın 19. yüzyıl ortalarında Kefalonya'dan gelen bir hekim tarafından satın alındığı ve adada bağıcılık ve tahıl ziraati yapıldığı bilinmektedir (Resim: 6).

Urla adaları içinde yüzölçümü bakımından diğerlerinden büyük olan Hekim Adası, Pırnallı ve Yassıcaada üzerinde yoğun ve daimi iskândan söz edilebilir. Ancak diğer adalar daha ziyade tarım faaliyetleri ile ilişkili geçici iskân ve depolama için kullanılmış olmalıdır. Yüzey buluntuları adaların Erken Arkaik Dönemde kullanıldığına işaret eder, ancak daha erken dönemlere ait kullanımın diagnostik yüzey buluntusu ile temsiliyetinin düşük olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Adalar üzerinde iskân ve ya depolama amaçlı olarak kullanılan alanların topografyanın daha uygun olduğu yumuşak eğimli kıyıya yakın noktalarda seçilmesi doğaldır, ancak dikkat çekici olan unsur özellikle Roma Dönemi öncesi buluntuların genellikle adaların Klazomenai'nin anakarada yer alan yerleşimini gören kıyılarda yoğunlaşıyor olmasıdır. Pırnallı ve Hekim Adasında iyi korunmuş mimarî kalıntılar ile temsil edilen Geç Roma-Bizans ve 19. yüzyıl yerleşimleri de olasılıkla rüzgârların yönü de gözönünde bulundurularak doğu kıyılarda konumlanmaktadır.

III. Teos Khorası

Proje kapsamında önceki yıllarda Teos'un merkez yerleşimini oluşturan savunma duvarları ile çevrili 120 hektarlık alanda intensif yüzey araştırması tamamlanmıştır.⁴ Teos'un merkez yerleşimini oluşturan alanda jeo-arkeolojik birimler tanımlanmış ve herbiri için kültürel potansiyeli gösteren veriler derlenmiştir. Böylelikle Teos yerleşiminde derin kültür tabakaları ve Helenistik Dönem öncesi yerleşim dokusu belirlenerek arkeolojik kazı stratejisi oluşturmak mümkün olmuştur. Araştırmalar kapsamında sit alanının anıtsal mimarî öğeleri ve surların yapılanmasını da gösteren topografik planı tamamlanmıştır (Plan: 1). Aynı süreçte Teos yerleşimini doğal peyzajı ile beraber korumaya yönelik olarak bir alan yönetim planı hazırlanmış, gerekli kamulaştırma sürecine ilişkin öneri raporu Seferihisar Kaymakamlığı'na sunulmuştur. Sit alanı içinde mevcut kadastral yollar üzerinden bir gezi güzergâhı hazırlanarak ODTÜ-TAÇDAM tarafından hazırlanan bilgilendirici levhalar Seferihisar Belediyesi'nin duyarlı girişimi sonucu önemli kalıntıların bulunduğu gerekli noktalara yerleştirilmiştir.

⁴ Y. E. Ersoy-E. Kopalal, "Klazomenai Khorası ve Teos Sur içi Yerleşim Yüzey Araştırmaları", 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 28 Mayıs-01 Haziran 2007, Kocaeli; Y. E. Ersoy-E. Kopalal, "Urla ve Seferihisar İlçeleri Yüzey Araştırması 2007 Yılı çalışmaları", 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 26-30 Mayıs 2008, Ankara. Y. E. Ersoy-E. Kopalal, "Urla ve Seferihisar İlçeleri Yüzey Araştırması 2008 Yılı Çalışmaları", 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, (25-29 Mayıs 2009, Denizli) (Ankara 2010), 127-135.

Teos Örenyeri ile ilgili araştırmalar 1980’li yıllardan bu yana Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nin desteği ile sürdürölmektedir. 1993 yılından sonra Prof. Dr. Numan TUNA tarafından üstlenilen ve ODTÜ-TAÇDAM tarafından desteklenen Teos arkeolojik yüzey araştırmaları 1998 yılına kadar sürdürölmüştür. Daha sonra, 2006-2009 yıllarında Teos’taki araştırmalara yine ODTÜ-TAÇDAM desteği ile Doç. Dr. Yaşar Ersoy başkanlığında “Urla ve Seferihisar İlçeleri Yüzey Araştırması” kapsamında devam edilmiştir. Bu çalışmalar önceki yıllarda yürütölen arkeo-jeofizik araştırmalar ışığında Prof. Dr. Numan Tuna’nın danışmanlığında sürdürölmüştür ve yayına hazırlanmaktadır.

2009 yılı “Urla ve Seferihisar İlçeleri Yüzey Araştırmaları”nın bir diğer çalışma alanı Teos teritoryasının Klazomenai ile sınır oluşturduğu bölgedir. Bu bölgede çalışma yürütölen alanlar Bademler, İhsaniye, Turgut, Düzce, Çobanpınarı ve Azmak’tır. Topografik yapı, yazılı kaynaklar, kült alanlarının dağılımı, sınırları koruyan kalelerin konumlanışı ve sınır yazıtlarının konumu Bademler ve İhsaniye’nin Teos ve Klazomenai arasındaki sınırdaki bulunduğunu, Turgut, Düzce ve İhsaniye’nin ise Teos khorası sınırları içinde yer aldığını ortaya koyar (Harita: 4).

Öte yandan dar birer vadi ile güney kıyıya açılan Çobanpınarı ve Azmak için durum daha karmaşık olmalıdır. Güney kıyıda bulunan bu iki alanın Teos ve Klazomenai arasında farklı politik süreçlerde el değiştirmiş olması mümkündür.

Çobanpınarı, olasılıkla Daphnous olan ve Klazomenai’nin güney yönündeki son yerleşimi ve savunma kalesi olan Yarentepe’nin önünde güney denizine açılan vadidir. Bu alanda saptanan 8 yerleşimden biri hariç tümü üç hektardan küçük olup Yarentepe’ye bağlı yerleşimler olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Yarentepe’nin hemen doğusunda yüksek tepede antik dönemde kullanıldığı anlaşılan bir taş ocağı belgelenmiştir (Resim: 7). Bu alanda kayalar üzerinde keski izleri net olarak izlenebilmektedir, etrafta yarı işlenmiş bloklar bulunmaktadır. Tepenin en yüksek noktasında düzensiz bloklardan oluşan ve muhtemelen savunmaya yönelik bir yapılanmaya işaret eden mimarî kalıntılar belgelenmiştir. Bu mimarî yapılanma prehistorik mimarî ile ilişkili olabilir ancak yüzeyde diagnostik buluntuya rastlanmamıştır.

Çobanpınarı Vadisi’nin son bulduğu noktada Çataltepe üzerinde yaklaşık 15 hektarlık alanda yoğun olarak mimarî buluntu ve yüzey seramiği belgelenmiştir. Yüzeyde ele geçen seramik buluntular Arkaik, Klasik ve Roma dönemlerine tarihlenmektedir. Yerleşim Azmak Limanına hâkim stratejik bir konumdadır (Resim: 8).

Azmak Bölgesi Turgut ve Düzce’nin bulunduğu verimli ovoidan güney kıyıya açılan dar boğaz ve 2 kilometrelik kıyı şeridinden oluşmaktadır. Bölgede yürüttüğümüz sistematik yüzey araştırması sonucunda 4 adet yerleşim ve 10 adet tümölüs tespit edilmiştir. Kıyı boyunca sıralanmış halde 10 adet tümölüsün tümü Klazomenai’den iyi bilinen ve Arkaik Döneme tarihlenen yığma taş tekniğinde inşa edilmiştir.

Tümülüsler antik dönemde ve yakın zamanda tahrip edilmiş olduğundan ilk kullanım evrelerini arkeolojik buluntu ile belirlemek mümkün değildir. Ancak çapları 5 metre ile 10 metre arasında değişen tümülüslerin inşa teknikleri Arkaik dönemde yapılmış olduğunu düşündürmektedir. Birkaçının etrafında Arkaik Dönem ve Helenistik Dönem buluntularının bir arada ele geçmesi mezarların birkaç kullanım evresine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Tümülüslerin dokuz tanesi basit yığma taş tekniğinde inşa edilmişken sadece Kokurdak Koyu yakınında yüksekçe bir kayalık üzerinde belgelenen mezar yapısı 2.30x4.50m. boyutlarında girişi güneye bakan dikdörtgen bir mezar odası şeklindedir. Etrafında yoğun olarak ele geçen yığınlar halindeki orta boy taşlar mezar odasının üzerinin yine yığma taş tekniği ile örtüldüğünü ve tümülüs şeklinde inşa edildiğini ortaya koyar (Resim: 9).

Kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan Azmak Boğazının batı yamaçlarında yeralan 150 metre çapındaki açıklık alanda olasılıkla Geç Roma Dönemi'ne ait konutların iyi korunmuş temelleri ve yer yer ayakta kalan duvarları belgelenmiştir. Yüzeyde ele geçen buluntuların tümü Geç Roma Dönemi'ne aittir.

Azmak Vadisinden kuzeydoğuya ilerlendiğinde, Kılıç Pınarı'na yakın bölgede genişlikleri 1.30 metreyi bulan ve yaklaşık 45 metre boyunca doğu-batı istikametinde devam eden sanduka duvarlar belgelenmiştir. Sanduka duvarların hemen önünde 8 metrelik bir giriş izlenimi uyandıran ve her iki yanında bastion benzeri 4 metre çapında yuvarlak planlı yapılar bulunan mimarî bir yapılanma izlenmiştir. Ancak bu alanda söz konusu kalıntıları tarihlendirmeye yarayacak diagnostik buluntu ele geçmemiştir.

Azmak Koyu'ndan batıya doğru ilerlendiğinde, Büyük Evli Koyu ile Küçük Evli Koyu arasında güneye doğru belirgin bir biçimde uzanan burun üzerinde yaklaşık olarak onbeş hektarlık alanda yüzeyde mimarî yapılara ait temeller ve seramik belgelenmiştir. Ele geçen seramikler bu alanda Geç Antik Dönemin yanı sıra Klasik Dönem boyunca yoğun bir iskânın varlığına işaret etmektedir. Antik Dönem yerleşimi ile bağıntılı olarak doğu-batı yönünde 12 m. kadar uzanan düzgün bloklardan inşa edilmiş bir mekâna ait duvar belgelenmiştir. Duvarın inşa biçimi ve harç kullanılmayışı bunun Roma Dönemi öncesine tarihlenmesi gerektiğini ortaya koyar.

Bademler, İhsaniye, Turgut ve Düzce'nin yer aldığı verimli allüvyal ova Teos sınırları içinde yer almaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar sonucu 18 arkeolojik sit belgelenmiştir.

Camiyığı olarak adlandırılan mevkide yaklaşık 1 hektarlık alanda Roma Dönemi'ne ait yüzey buluntuları belgelenmiştir. Ayrıca aynı alanda inşa tarihi olasılıkla Geç Roma-Bizans Dönemi bir hamam yapısına ait mimarî kalıntılar tespit edilmiştir.

Bademler Köy merkezine yakın Kesikkaya olarak adlandırılan mevkide Antik

Dönem’de kullanılmış olan bir taş ocağı olduğu bilinmektedir. Söz konusu taş ocağı Seferihisar, Karagöl yakınında bulunan taş ocağı ile birlikte Teos’un imar faaliyetlerinde kullanılmış olmalıdır.

Yine Bademler Köyü yakınında zeytinlik arazi içinde bulunan ve yaklaşık iki hektarlık bir alana yayılan Tümbek olarak adlandırılan küçük tepe üzerinde Roma ve Bizans seramiğinin yanı sıra olasılıkla Geç Neolitik ve ikincinin ilk yarısına yani olasılıkla Orta Tunç Dönemi’ne tarihlendirilen günlük kullanım kaplarına ait parçalar ele geçmiştir.

Bademler civarında son olarak Hanyıkığı olarak adlandırılan mevkide yaklaşık 100 metre çapındaki bir alanda Roma ve Bizans Dönemi’ne ait yüzey buluntusunun yanı sıra konutlara ait yapıtaşları ve temel duvarları belgelenmiştir.

Turgut yakınında Bürüncük olarak bilinen mevkide duvarları halen ayakta iyi korunmuş halde bir Bizans yerleşimi mevcuttur. Binalar fotoğraflanarak belgelenmiş ve sistematik olarak yüzey buluntusu toplanmıştır. Bu kesimde iskân alanı yaklaşık 500 metre çapında bir alanı kaplamaktadır.

İhsaniye Köyü’nün batısında Balıklı Dere Mevkii’ne yakın alanda ise doğu-batı yönünde uzanan ve dik yamaçlarla çevrili küçük bir boğaz oluşturan alanda yamaçlar üzerinde yer yer sanduka duvar biçiminde olan toprak harçlı teras duvarları belgelenmiştir. 500 metre uzunluğunda olan boğaz boyunca her iki yamaçta teraslar devam etmektedir. Yüzeyde ele geçen buluntular seyrek olup MS 3.-5. yüzyıllara tarihlenmektedir.

İhsaniye Köyü’nden batı yönünde ilerlendiğinde köyün zeytinlik arazisi içinde yaklaşık 100 metre çapında alanda Roma Dönemi’nin yanı sıra Arkaik ve Klasik Döneme tarihlenen yoğun yüzey buluntusu belgelenmiştir. Bu noktadan Taşkesiği’ne doğru 1 km. kadar ilerlenmiş yer yer yamaçlarda tarım faaliyetinin varlığına işaret eden tarım terasları saptanmıştır.

Klazomenai ve Teos arasındaki sınır bölgesinde sistematik arkeolojik yüzey araştırması gerçekleştirilen bir diğer alt bölge Düzce’dir. Düzce civarında Herakleia, Ağıltepe, Asarcıktepe, Kızılayan Tepesi, Kılıç Pınarı ve Paşa Çiftliği adlı mevkilerde çalışılmıştır. Düzce köy merkezinde bulunan Herakleia, yerleşim tarihçesi Roma Dönemi’ne ve olasılıkla öncesine uzanan bir antik yerleşimdir. Bugün Düzce Köyü bu yerleşim üzerine kuruludur. Herakleia’da bir keşif çalışması yapılarak şipolyen kullanılmış yazıtlar, mezar taşları ve mimarî elemanlar fotoğraflanarak belgelenmiştir. Yerleşimde yine şipolyen malzeme ile inşa edilmiş Anadolu Selçuklu Dönemi’ne ait bir medrese kompleksi ve hamam yapısı bulunmaktadır.

Düzce’nin kuzeyinde bulunan Asarcıktepe üzerinde ise Roma-Bizans Dönemi’ne ait yapı temelleri ve yoğun yüzey buluntusu belgelenmiştir. Tepenin özellikle batı

yamacında konut temelleri oldukça net izlenebilmektedir.

Düzce'ye yakın Kılıç Pınarı adlı alan kuzey-güney doğrultusunda uzanan sarp yamaçlardan oluşan bir boğazdır. Bu mevkide tüm alan intensif yöntemle taranmıştır. Doğal bir su kaynağı üzerine inşa edilmiş bir çeşme binası iyi korunmuş halde olup mimarî yapısından dolayı Bizans Dönemi'ne ait olmalıdır. Çeşme binası etrafında az sayıda Geç Antik Dönem seramiği ele geçmiştir. Boğazda Azmak koyuna bakan yamaçlarda doğal teraslar üzerinde Bizans ve Roma Dönemi'ne ait seramikler ve çok sayıda Roma Dönemi çatı kiremidi ele geçmiştir.

Kılıç Pınarı Boğazı'nın hemen batısında yaklaşık iki hektarlık alanda yoğun olarak, MÖ ikinci binin ilk yarısına yani Orta Tunç Dönemi'ne tarihlenebilecek kaba günlük kullanım kaplarına ait seramikler bulunmuştur. Aynı alanda tahrip edilmiş bir mezar içinde seramik parçaları ve kemikler olduğu gözlenmiştir. Bu alanda aynı yoğunlukta olmamakla beraber, onbeş hektarlık alanda Prehistorik Dönem'e ait olması muhtemel mimarî yapılanma ve yüzey buluntuları belgelenmiştir.

Yaklaşık 20 hektarlık bir alanı kaplayan Kızılayan Tepesi'nin zirve noktasında ve doğu eteklerinde yoğun olarak hayvan ağılları yer almaktadır. Tepenin hemen tüm yamaçlarında antik döneme ait düzgün taşlardan oluşan temellerin yanı sıra yüzeyde zeytin değirmenleri, işlenmiş yapı blokları ve sütun parçaları dikkati çekmektedir.

Kızılayan Tepesi'nin güneydoğu yönünde bulunan Paşa Çiftliği adlı mevkii günümüzde askeriye alanıdır ve yaklaşık iki kilometrekarelik bir alanı kaplamaktadır. Tüm alan intensif yöntemle taranmış ve bu mevkide üç farklı noktada yüzey buluntusu yoğunluğu belgelenmiştir. İlk olarak mozaik ocağı olarak bilinen alanda yüzeyde dağınık halde çok sayıda işlenmiş yapı bloğu, kuyu bileziği, şarap üretimi için kullanılan akıtıçlı tekne olduğu gözlenmiştir. Yüzey buluntusu olarak seramik şaşırtıcı biçimde azdır ve aralarında diagnostik örnek yoktur.

İkinci alan Paşa Çiftlik Tepesi olarak adlandırılan tepedir. Tepenin özellikle güney yamacında yoğunlaşan yüzey buluntuları 5 hektarlık bir dağılım gösterip Arkaik, Klasik ve Roma dönemlerine tarihlenmektedir.

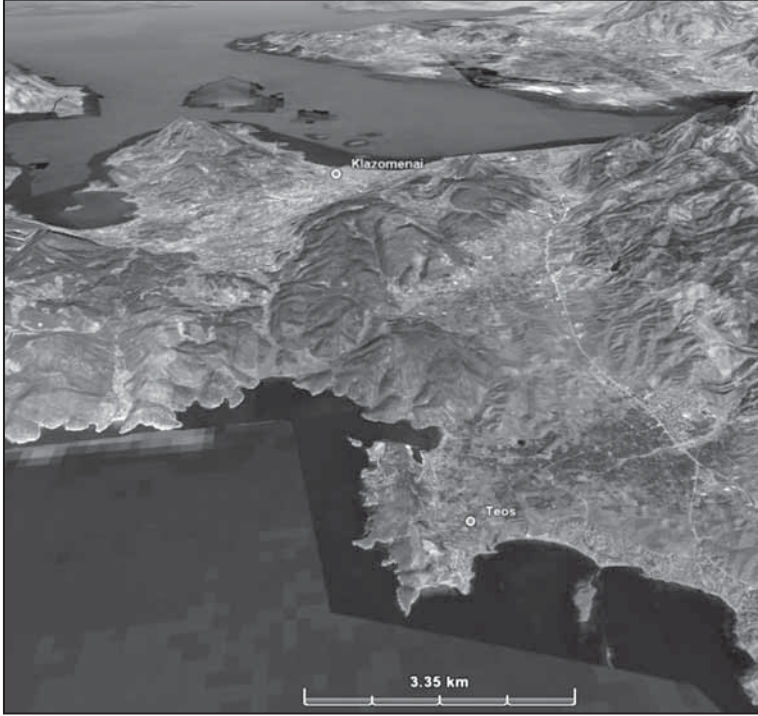
Son olarak Ağıltepe'ye yakın alanda yaklaşık 10 hektarlık alanda Roma ve Bizans dönemlerine ait yüzey buluntusu belgelenmiştir. Alanın geri kalan kısmında yamaçlarda izlenen tarım terasları ve seyrek yüzey buluntusu alanın tarım amaçlı kullanımını da ortaya koymaktadır.

IV. Teos nekropol alanları ve Tümülüsler

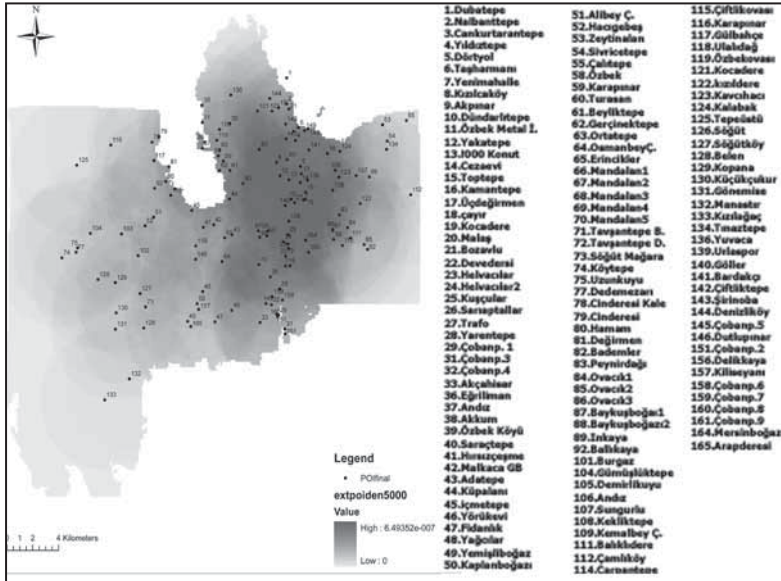
2009 yılı saha çalışmaları kapsamında Teos merkez yerleşim etrafındaki nekropol alanları ve tümülüslerde çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı Teos'un yerleşim düzenini bütüncül bir bakış açısı ile tanımlayabilmek, merkez yerleşim ve nekropol alanlarının bir arada değerlendirilmesi ile arkeolojik peyzajın kurgulanmasını sağlamaktır. Bir sonraki aşamada bu verilerin değerlendirilmesi ile polis ve asty'nin oluşum süreçleri ile beraber bu süreçlerde arazi kullanımını açıklayabilmek amacı güdülmüştür. Teos Antik Kenti'nin nekropol alanı surla çevrili merkez yerleşimin batısında kalan, Dalyan Burnu, Akkum Burnu, Sırtlan Koyu, Ekmeksiz Koyu, Killik Burnu, Değirmen Burnu ile Çamtepe, Ekmeksiz Tepesi ve Değirmentepe ile vurgulanan üç kilometrekarelik bir alandır (Plan: 2).

Söz konusu alanın tümü intensif yöntemle taranmış kaçak kazı veya müze kazısı ile ortaya çıkmış mezarların tümü belgelenmiş ve bir katalog hazırlanmıştır. Gömü tipi ve tarihi belirlenebilen mezarlar kataloga işlenmiştir. Kuşkusuz kazı ile ortaya çıkarılmadıkça ya da tahrip söz konusu olmadıkça mezarlara ilişkin tarihsel sürecin belirlenmesi mümkün değildir. Yüzey araştırması tekniklerinin el verdiği ölçüde tüm mezarlar belgelenmiştir. Bu alanda 35 adet tümülüs mezarın yanı sıra 32 adet çatı kiremidi, 12 adet taş ve terracotta lahit, 1 adet tonoz mezar ve 5 adet pithos mezar belgelenmiştir. Mezarların yoğun olarak yer aldığı bu alanın dışında merkez yerleşimin doğusunda kalan arazide dağınık halde bulunan 20 adet tümülüs olduğu saptanmıştır. Bu tümülüsler Sazlıgöl, Mangırtepe, Tuzlabağı, Haritacılar sitesi, Göztepe ve Karagöl Mevkii civarında yer alırlar. Söz konusu Tümülüslerin çapları 7 ile 20 metre arasında değişmektedir. Hemen tümünün üst konisi tahrip edilmiş durumda olup üzerinde kaçak kazı çukuru bulunmaktadır.

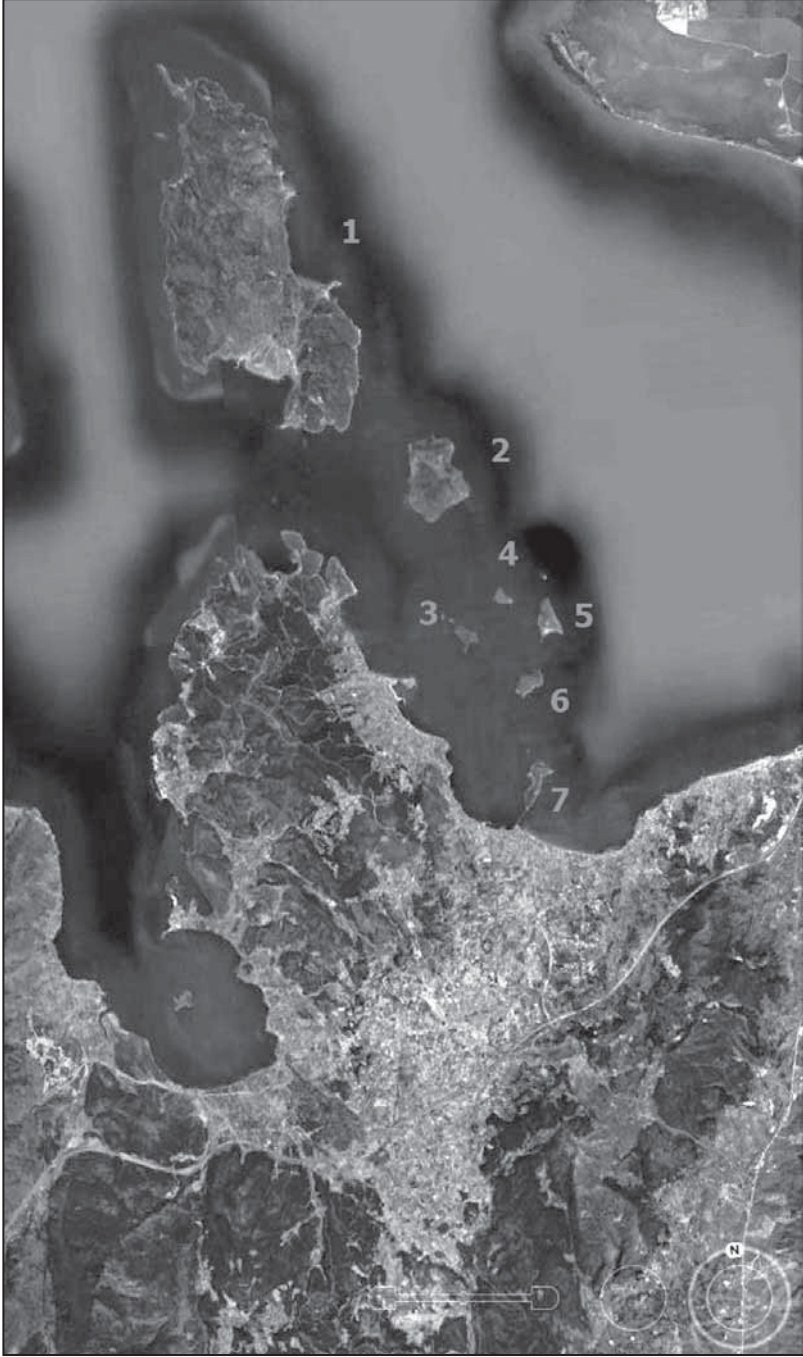
Proje kapsamında bölgenin yerleşim tarihçesinin yanısıra paleo-coğrafyasına ilişkin bilgi edinilmesi de amaçlanmaktadır. CBS tabanlı yazılım kullanılarak verileri görsel olarak da anlaşılır kılan haritalar üretilmekte ve bölgeye dair tüm veri ve kültürel mirasın işlendiği veritabanı her saha çalışması sonrasında güncellenmektedir. "Seferihisar ve Urla ilçeleri Yüzey Araştırmaları Projesi" Kuzey Ionia Bölgesi'nin önemli bir kısmını oluşturan Teos ve Klazomenai'ye ait arazide sistematik yüzey araştırması yöntemleri ile veri toplayarak gelecekte farklı yaklaşımların sorularına da cevap verecek bir veritabanı oluşturulmasına hizmet etmektedir.

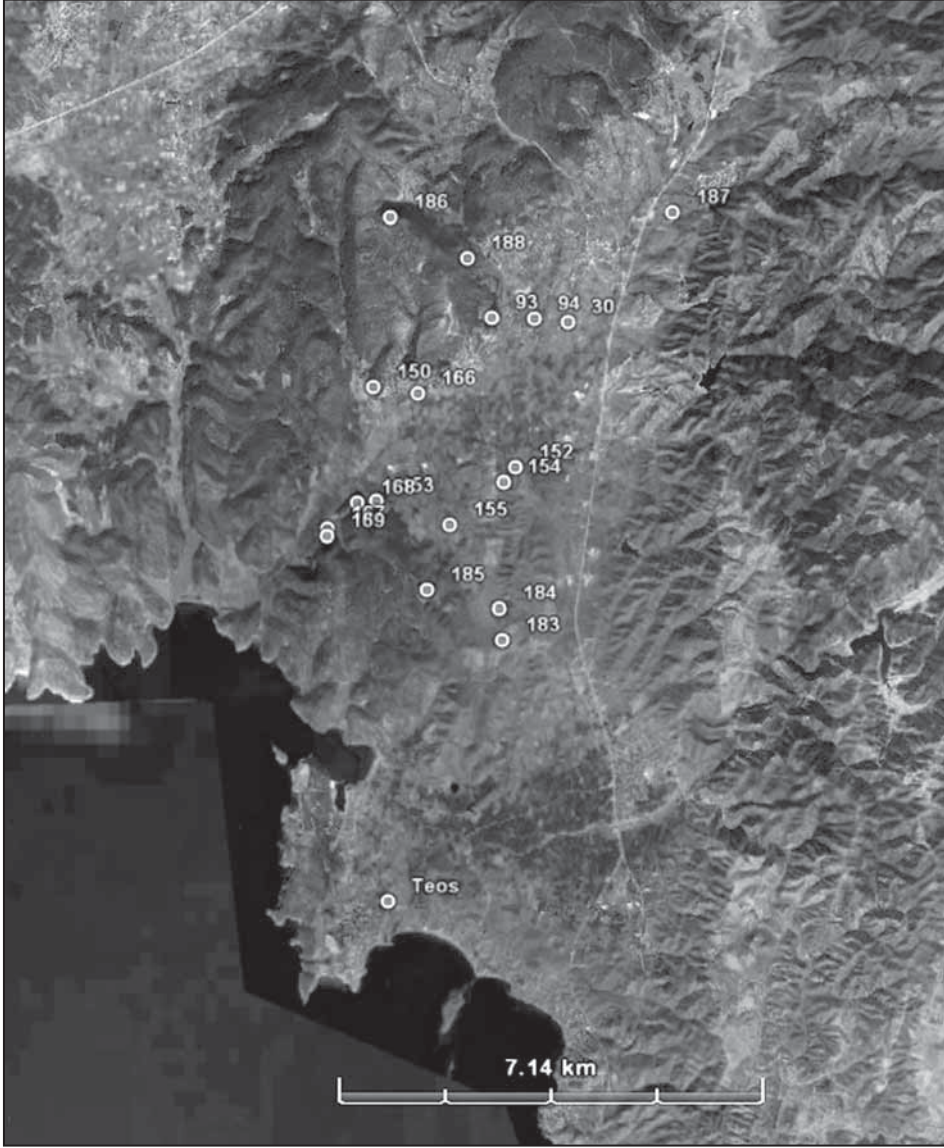
Harita 1: Klazomenai ve Teos polis yerleşimlerinin konumları ve art-alanları.

Harita 2: Yoğunluk haritası üzerinde Klazomenai khorası sınırları içinde kalan yerleşimlerin dağılımı.

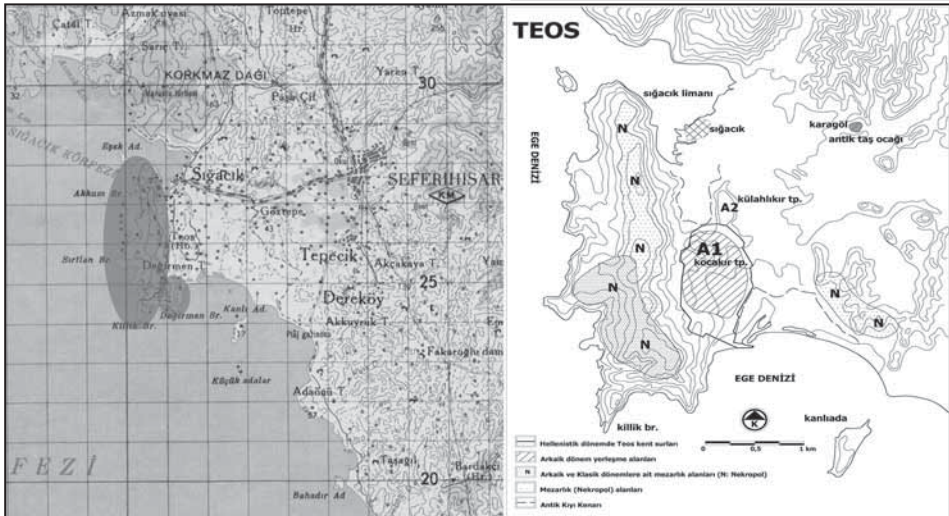
Harita 3: Klazomenai Adaları, Uzunada (1), Hekimadası (2), Akçada (3), İncirliada (4), Yassıcaada (5), Pırnallı (6), Karantina (7).

Harita 4: Teos art-alanının Klazomenai ile sınır oluşturduğu kesimde 2009 yılında belgelenen sitlerin dağılımı (30.Camiyıkığı, 93.Kesikkaya, 94.Tümbek, 150.Bürüncük, 152.Herekas, 153.Ağıltepe, 154.Asarcık, 155.Kızılayan, 166.Düzce, 167.Kılıçpınarı 1, 168.Kılıçpınarı 2, 169.Kılıçpınarı-Düzce arası, 183.Paşaçiftliği 1, 184.Paşaçiftliği 2, 185.Paşaçiftliği 3, 186.Ihsaniye Batı, 187.Hanyıkığı).

Plan 1: Teos Topografik Planı.

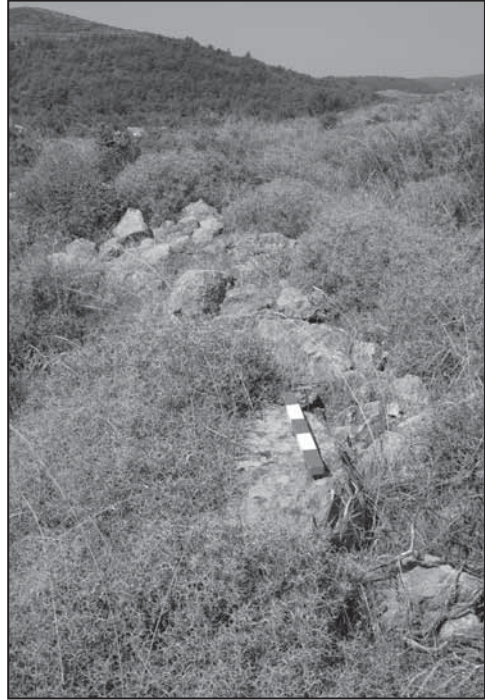
Plan 2: Teos nekropol alanının konumu ve planı.

Resim 1: Taşharmanı, nişli yapı ve Arkaikdöneme tarihlenen kandiller.

Resim 2: Yağcılar Köyü, Kiliseyanı Mevkii. Geç Antik dönem yapısı.

Resim 3: Çiftliktepe, teras duvarları.

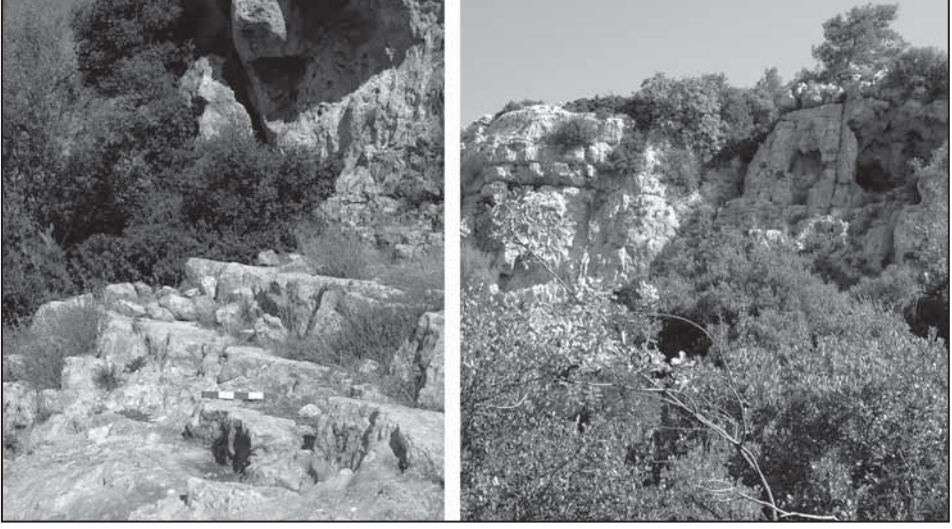
Resim 4: Arap Deresi, Geç Antik dönem yapısı ve mimari parçalar.

Resim 5: Yassıcaada, yüzeyden izlenen duvar temelleri.

Resim 6: Pırnallı Ada, arkeolojik kültür tabakalarının izlendiği kesitler ve Bizans Dönemi Yapısı.

Resim 7: obanpınarı, antik dönem taşocağı.

Resim 8: Çataltepe, duvar temelleri ve mimari parçalardan rnekler.

Resim 9: Azmak Bölgesi, Kokurdak Koyu'nda bulunan oda mezarlı tümülüs ve üst konisi tahrip edilerek üzerine beton platform yapılmış olan yığma taş tümülüs.

Resim 10: AzmakBölgesi'nde savunma duvarı temelleri.

SAINT SOPHIA MUSEUM PROJECT 2009: THE COLLECTION OF BYZANTINE MARBLE SLABS IN THE AYASOFYA MÜZESİ, İSTANBUL

Alessandra GUIGLIA¹
Claudia BARSANTI
Roberta FLAMINIO

The project of a Corpus of the Byzantine sculptures in the Ayasofya Müzesi at İstanbul started in 2005 and has been carried on through the following years by the universities of Rome Sapienza, Rome Tor Vergata, and, since 2007, Bologna². It is a pleasure to thank here the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Turkey for giving us permission to work in the Museum; thanks are also due to the Ayasofya Müzesi authorities.

Research work for the year 2009³ focused on a group of marble slabs that, although few in number, display noteworthy decorative and technical characteristics, as has already been observed about the refined Middle-Byzantine slabs that are now preserved in Saint Irene and which we presented at the Kocaeli Symposium⁴.

Among the sculptures in Saint Irene figures a very interesting, but damaged and incomplete Early-Byzantine slab, inv. 388, which was briefly published by Ayten Erder in 1965⁵ (Fig. 1). Of unknown provenance, it shows a quite unusual composition

¹ Prof. Dr. Alessandra GUIGLIA, Sapienza Università di Roma, Facoltà di Lettere e Filosofia, Dipartimento di Storia dell'Arte, Piazzale Aldo Moro 5, 00185 Roma/ITALY; e-mail: alessandra.guiglia@uniroma1.it
Doç. Dr. Claudia BARSANTI, Università di Roma "Tor Vergata", Facoltà di Lettere e Filosofia, Dipartimento di Beni Culturali, Musica e Spettacolo, via Colombia, 00133 Roma/ITALY; e-mail: claudia.barsanti@uniroma2.it

Dr. Roberta FLAMINIO, Università di Roma "Tor Vergata", Facoltà di Lettere e Filosofia, Dipartimento di Beni Culturali, Musica e Spettacolo, via Colombia, 00133 Roma/ITALY; e-mail: robflaminio@yahoo.it

² The research project, which in the years 2006-2008 has been already financed by the Ministry of Education, University and Research (project PRIN, national coordinator Prof. Eugenio Russo, University of Bologna), has received another financial support also for the years 2008-2010.

³ The research team of the year 2009 was composed by Alessandra Guiglia, Claudia Barsanti, Roberta Flaminio, Silvia Pedone, and Alessandro Taddei.

⁴ A. Guiglia Guidobaldi, C. Barsanti, "St. Sophia Museum Project 2006: The Marble Sculptures of the Middle-Byzantine Period", 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Kocaeli 28 Mayıs - 1 Haziran 2007, Ankara 2008, 2. Cilt, 117-132.

⁵ A. Erder, "Geyikli mermer levha /Slab with Representation of a Stag", *Ayasofya Müzesi Yıllığı*, 6, 1965, 63-66. The slab measures cm 86 x 85 x 7 (along the frame, but it becomes very thin in the smooth background of the central composition). On the right it lacks the outermost framing and, on the left, the whole framing and also part of the composition; it is broken in several pieces assembled together. The slab was located in the 60s of the last century in the exonarthex of Saint Sophia together with other marble sculptures and with fragments marble and mosaic floors; afterwards, when the restoration of the exonarthex took place in 2000, it was temporarily moved to the northern gallery and was subsequently placed in the atrium of Saint Irene, without the plaster repairs and the wooden box in which it was preserved.

with a stag sculpted between two leafy trees, which are framed by an elaborate cornice decorated with a sequence of oblique, fine-toothed acanthus leaves, a row of bead-and-reel ornament, and, along the upper and lower edges, an undulating vine-shoot, whose leaves are likewise fine-toothed. The two tree-like foliages, which emerge vigorously from the background, also show the same refined carving. The stag, whose lower part is unfortunately missing, is represented as moving to the left, with its head erect and the horns parallel to the body. The smoothness of the carving of the stag, accomplished with soft light-and-shade effects, almost clashes with the more distinct rendering of the sharp contours characterising the arboreal scene.

This composition is also unusual because it has the appearance of being complete in itself, as is demonstrated by the position of a small Greek cross within a *clipeus* and a gem, both of which are placed in the outermost frames, above and below in alignment with the stag's head. As is also shown by the symmetrical convergence and divergence of the oblique acanthus leaves in the frames, the *clipeus* and gem were meant to highlight the middle of the slab, which would have thus been centred on the figure of only one stag flanked by two trees. Therefore, it follows that there existed a twin slab with a mirror-image composition and the common motif of a pair of stags symmetrically arranged on either side of a central element should be excluded.

The more complex and crowded scene sculpted on one of the extraordinary capitals coming from the Episcopal Basilica of Stobi (Fig. 2), which date to around 500 and are now in the Belgrade Museum, offers an interesting parallel⁶. It displays two running stags and other animals in a composition full of inventiveness divided by trees. It is very similar to our slab, as regards both the shape of the animals and the carving of the leaves. Also stylistically close is a marble revetment panel in two fragments, one in the Dumbarton Oaks Collection and the other in the Baltimore Museum of Art, probably coming from Palestine and dating to the middle of the 6th century, adorned with two antelopes, organically modelled, drinking from the rivers of Paradise⁷. Likewise stylistically close is the composition on the silver 'capsella africana' in the Vatican Museums (dating to the late 5th or early 6th century), where the protagonists are just two stags⁸.

This chronology fits well also with the sculpture in question, if we look at the

⁶ Ch. Strube, *Polyeuktoskirche und Hagia Sophia. Umbildung und Auflösung antiker Formen, Entstehen des Kämferkapitells* (Bayerische Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse, Abh. N.F. 92), München 1984, 47-49, pl. 11.44; V. P. Lilcik, *Corpus elementorum architecturae antiquae rei publicae Macedoniae, Pars secundae* (Monumenta Macedoniae Liber VI), Skopje 2002, 903-904, fig. 4. We like to thank our colleague prof. Valentino Pace for the photographic documentation that we publish in fig. 2.

⁷ G. Vikan, *Catalogue of the Sculptures in the Dumbarton Oaks Collection from the Ptolemaic Period to the Renaissance*, Washington D.C. 1995, 79-82, n. 33.

⁸ H. Buschhausen, *Die spätromischen Metallschreine und frühchristliche Reliquiare*, Wien 1971, 242-243, n. B15; G. Morello, "Capsella africana", *Dalla terra alle genti. La diffusione del Cristianesimo nei primi secoli*, Milano 1996, 253-254, n. 127.

vegetal friezes that frame the central scene. A striking parallel can be seen in the cornices of the openwork slabs from the fragmentary ambo of Basilica A of Nea Anchialos in Thessaly; this piece dates to around 500, both in terms of the choice of motifs and as regards the carving⁹. The coupling of a classical motif, like the bead-and-reel ornament, with a festoon of fine-toothed leaves also characterizes a refined marble post in the Kütahya Museum in Asia Minor¹⁰. On the other hand, the frieze of oblique acanthus leaves belongs to the ornamental components that are usually to be found on two-zone or composite capitals having fine-toothed acanthus leaves. Among the several exemplars in Constantinople or exported from this area through the whole Empire, we can mention, in the first case, the two-zone capitals in the Archiepiscopal Museum of Ravenna¹¹, in Cherson¹² and in the Byzantine Museum of Athens, coming from Thessaloniki¹³; in the second case, we note also the composite capitals from Cherson¹⁴, those from Thessaloniki and Poreč¹⁵, and, lastly, in Constantinople, the capitals inv. 185 and 200 that are preserved in the garden of Saint Sophia Museum¹⁶. The vine-shoot of the outermost framing of the slab also finds striking comparisons in the ornamental repertory of the capitals, especially with regards to the type of *à-jour* carved panel capitals, like the ones in the Euphrasian Basilica of Poreč, coming from Constantinople and dated to the middle of 6th century¹⁷. The same type of undulating vine-shoot with fine-toothed acanthus leaves often occurs as a cornice on the openwork slabs, among which we note the Justinianic ones in Saint Sophia and in Sts. Sergius and Bacchus in Constantinople¹⁸, where usually

⁹ G.A. Sotiriou, “Αι χριστιανικαι Θηβαι της Θεσσαλιας”, *Αρχαιολογικη Εφημερις*, 1929 (1993²), 91, 93, figs. 119-120.

¹⁰ Ph. Niewöhner, “Frühbyzantinische Steinmetzarbeiten in Kütahya. Zu Topographie, Steinmetzwesen und Siedungsgeschichte einer zentralanatolischen Region”, *Istanbuler Mitteilungen*, 56, 2006, 407-473: 458, n. 90, fig. 54.

¹¹ R. Farioli Campanati, “La scultura architettonica e di arredo liturgico a Ravenna alla fine della tarda antichità: i rapporti con Costantinopoli”, *Storia di Ravenna II.1*, Venezia 1991, 249-267: 253, fig. 14a.

¹² C. Barsanti, “L’exportazione di marmi dal Proconneso nelle regioni pontiche durante il IV-VI secolo”, *Rivista dell’Istituto Nazionale di Archeologia e Storia dell’Arte*, serie III, 12, 1989, 91-220: 150-156, fig. 76; for more examples from Constantinople, see N. Firatlı, *La sculpture byzantine figurée au Musée Archéologique d’Istanbul*, Catalogue revu et présenté par C. Metzger, A. Pralong et J.-P. Sodini (Bibliothèque de l’Institut Français d’Études Anatoliennes d’Istanbul, XXX), Paris 1990, 110-112, nos. 200, 202, 205, pls. 64-65.

¹³ M. Sklavou Mavroëidi, *Γλυπτα του Βυζαντινου Μουσείου Αθηνων*, Athena 1999, 50-51, n. 52.

¹⁴ Barsanti, *L’exportazione*, 146, fig. 70.

¹⁵ J. Kramer: “Bemerkungen zu den Methoden der Klassifizierung und Datierung frühchristlicher oströmischer Kapitelle”, *Spätantike und byzantinische Bauskulptur. Beiträge eines Symposions in Mainz, Februar 1994*, edd. U. Peschlow, S. Möllers, Stuttgart 1998, 43-58: 56, pl. 13.19-21; 15, 35. For the capital in the Basilica Euphrasiana cfr. E. Russo, *Sculture del complesso eufrasiano di Parenzo*, Napoli 1991, 38-39, n. 12, figs. 14-15. The frieze of leaves folding downwards occurs also along the base of a panel capital with vegetal tendrils: *ibidem*, 60-63, n. 30, figs. 48-49.

¹⁶ U. Peschlow, “Kapitell”, *Reallexikon für Antike und Christentum*, XX, Stuttgart 2004, 57-123: 96-98, fig. 9; C. Barsanti, A. Guiglia, *The Sculptures of the Ayasofya Müzesi in Istanbul. A Short Guide*, Istanbul 2010, 87, figs. 84-85.

¹⁷ E. Russo, *Sculture del complesso eufrasiano*, figs. 12, 13, 23, 25, 30-31, 39-43, 46-47.

¹⁸ C. Barsanti, “Le transenne”, in A. Guiglia Guidobaldi, C. Barsanti, *Santa Sofia di Costantinopoli. L’arredo marmoreo della Grande Chiesa giustiniana* (Studi di Antichità Cristiana pubblicati a cura del Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, LX), Città del Vaticano 2004, 489-529: 503-504, fig. 276; 513-515, fig. 288.

a small *clipeus* also highlights the middle of the frieze.

The practice of framing a figural scene with a luxurious frieze of fine-toothed acanthus leaves finds an interesting parallel in two fragmentary panels from the basilica of Damos el Karita and now in the National Museum of Carthage. Also dating to the 6th century, these show respectively the Adoration of the Magi and the Annunciation to the Shepherds¹⁹.

Two marble slabs, formerly in the garden of Saint Sophia and today in the storerooms of the Museum, belong to another sculptural category, that of the so-called pseudo-transennas, a kind of slab that looks like openwork screens in scheme and ornamentation, but lacks the *à-jour* carving²⁰. These two slabs display different ornamental grids, both consisting of the motif of the swastika meander. Framed with a simple plain edge, the first one, inv. 466²¹ (Fig. 3), displays an orthogonal grid of meanders that create quadrangular spaces filled with stylised vegetal motifs. In the second one, inv. 465²² (Fig. 4), framed by a triple moulding, the meander generates, also on an orthogonal grid, simple swastikas whose tips outline irregular polygonal spaces that bear vegetal elements. Since the slabs have different types of framing and nothing is known about their provenance, we cannot suppose them to belong to the same context. However, we can assert that they both draw upon a common decorative repertory.

Both compositions echo the ornamental language of the classical tradition and are widespread in sculptural production of the 4th to 6th centuries, when they appear in different types of patterns²³. The meander can be simple or complex, either developing in

¹⁹ J.-P. Sodini, “La sculpture “proconnésienne” de Damos el Karita à Carthage: avant ou après 533?”, *Mélanges Gilbert Dagron* (= *Travaux et Mémoires* 14), Paris 2002, 579-592: 590-591; R. Warland, “Hirtenverkündigung und Magierhuldigung”, *Das Königreich der Vandalen. Erben des Imperiums in Nordafrika*, Karlsruhe 2009, 348-349, n. 303, a, b.

²⁰ This category of marble slabs has been analyzed in its peculiar formal characteristics by Jean-Pierre Sodini in several articles: J.-P. Sodini, “Remarques sur la sculpture architecturale d’Attique, Béotie et du Péloponnèse à l’époque paléochrétienne”, *Bulletin de correspondance hellénique*, 101, 1977, 423-450: 441; J.-P. Sodini, “La sculpture architecturale à l’époque paléochrétienne en Illyricum”, *Actes du Xe Congrès International d’Archéologie Chrétienne, Thessalonique 1980, Città del Vaticano 1984*, I, 207-298: 281-282; J.-P. Sodini, C. Barsanti, A. Guiglia Guidobaldi, “La sculpture architecturale en marbre au VIe siècle à Constantinople et dans les régions sous influence constantinopolitaine”, *Acta XIII Congressus Internationalis Archaeologiae Christianae*, Split – Poreč 1994 (Studi di Antichità Cristiana pubblicati a cura del Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, LIV), Città del Vaticano 1998, 301-378: 350.

²¹ The slab, now in Depo 33, measures cm 93 x 151 x 8, but is incomplete and broken along the edges; the framing is lacking on three sides and the surface looks rather corroded; the back is smooth. The slab is briefly mentioned with the sculptures of the complex of St. Symeon Stylite the Younger near Antioch by W. Djobadze, *Archeological investigations in the region west of Antioch on-the-Orontes*, Stuttgart 1986: 104, pl. 37, fig. 147, but with the inv. 187, different from the present one. We should underline that at page 102 both the slabs are inventoried with completely wrong inv. numbers (1187 and 1188); moreover, at fig. 135 the caption identifies the sculpture as being located in the Saint Sophia Museum, while it belongs to the Adana Museum collection, also mentioned by the author at the same page 102.

²² The slab, now in Depo 33, measures cm 94 x 120 x 6 along the border and 3 in the central field; it is incomplete because it lacks the framing on the left side; it is damaged on the lower left corner; the back is smooth.

²³ G. Dimitrakalles, *Παλαιοχριστιανικοί και βυζαντινοί μαιανδροί*, Athenai 1982.

linear fashion as a frame or a border²⁴ or extending, as in our slabs, in an endless, more or less elaborate, carpet pattern having different compositional solutions. Among the most significant parallels, also pertaining to the typology of pseudo-transennas, are some fragmentary slabs from the Early Christian basilicas of Nea Anchialos in Thessaly²⁵. A slab in the Museum of Byzantine Civilization at Thessaloniki offers an interesting parallel even if the meander functions as a cornice for the central panel containing a couple of birds facing a *kantharos*²⁶.

But for a more cogent parallel for the decorative pattern of both the slabs, particularly of the second one, which seems not to find significant comparisons in the field of sculpture, we must look at the wide repertory of floor and wall mosaics. Whereas slab inv. 466 has close parallels in a mosaic panel adorning the presbyteral area of the Justinianic basilica of Sabratha²⁷ (Fig. 5) and another, virtually identical panel in the church of St. John the Evangelist at Ravenna²⁸, the scheme of slab inv. 465 – likewise to be found in Early Byzantine pavements²⁹ – also has parallels in wall mosaics, especially two soffits of the nave arcades in the Acheiropoietos Basilica at Thessaloniki³⁰ (Fig. 6).

Further observations about the chronology of the slabs can be drawn from the morphology of the vegetal fillings, e.g. the foliate calyx or the four-lily-shaped flower, which clearly belong to the extremely rich repertory of Justinianic sculpture, especially that of *à-jour* work exemplified in the precious openwork slabs and the delicate designs

²⁴ This kind of decoration is used for door frames, as in the basilica A of Nea Anchialos (G.A. Sotiriou, *Αι χριστιανικαὶ Θηβαί*, 83-86, figs. 104-105; G. Dimitrokalles, *Παλαιοχριστιανικοὶ*, 144, figs. 118-120), for chancel posts, as it is testified by two exemplars from the Acropolis of Athens, one of them in the Byzantine Museum (G. Dimitrokalles, *Παλαιοχριστιανικοὶ*, 145, figs. 126-127), and for cornices and wall revetments, like the fragment of frieze with birds in the Archaeological Museum of İstanbul (N. Firatlı, *La sculpture byzantine*, 135, n. 265, pl. 84) and the other one from the church of S. John the Baptist at the Hebdomon in Constantinople (G. Dimitrokalles, *Παλαιοχριστιανικοὶ*, 145, fig. 123), both of the 6th century; for other comparisons concerning linear meanders with fillings, see once again G. Dimitrokalles, *Παλαιοχριστιανικοὶ*, figs. 103-105, 124-125.

²⁵ G.A. Sotiriou, *Αι χριστιανικαὶ Θηβαί*, 82, figs. 99-100; G. Dimitrokalles, *Παλαιοχριστιανικοὶ*, 156-157, figs. 150-153. A small fragment with part of a swastika meander, whose development is difficult to understand, has been found in the church of the monastery of Chora at Constantinople (Ø. Hjort, "The Sculpture of Kariye Camii", *Dumbarton Oaks Papers*, 33, 1979, 201-289: 273, fig. 102).

²⁶ G. Dimitrokalles, *Παλαιοχριστιανικοὶ*, 145, 147, figg. 130-131; J.-P. Sodini, "La sculpture architecturale", 282, fig. 41; other marble slabs with a framing meander have also been found in the *extra muros* basilica at Philippi and in the area of Asklepieion in Athens (G. Dimitrokalles, *Παλαιοχριστιανικοὶ*, respectively 145, figs. 128-129; 147, figs. 132-133).

²⁷ S. Aurigemma, *L'Italia in Africa. Le scoperte archeologiche (a. 1911-a. 1943). Tripolitania, I – I monumenti d'arte decorativa. Parte I – I mosaici*, Roma 1960, 27-29, pl. 41.

²⁸ R. Farioli, *I mosaici pavimentali della chiesa di S. Giovanni Evangelista a Ravenna*, Ravenna 1995, 46-47, figs. 14-15. For this and other mosaic pavements, like, above all, that one from the Basilica C of Amphipolis, see, again, G. Dimitrokalles, *Παλαιοχριστιανικοὶ*, figs. 396-401.

²⁹ G. Dimitrokalles, *Παλαιοχριστιανικοὶ*, 112-117. See, for example, the mosaic floor of the Early-Christian Basilica at Concordia Sagittaria, 4th century (G. Dei Fogolari, "Concordia paleocristiana", B. Scarpa Bonazza *et al.*, *Iulia Concordia dall'età romana all'età moderna*, Treviso 1978, 183-207: 189, fig. 133; G. Dimitrokalles, *Παλαιοχριστιανικοὶ*, 268, fig. 379) and another one in Aegina, date to 5th century (*ibidem*, 270, fig. 381).

³⁰ G. Dimitrokalles, *Παλαιοχριστιανικοὶ*, 326, fig. 461. They are the first two symmetrical arcades on the western side of the northern and southern colonnades.

cut upon capitals or imposts³¹.

The swastika meander is protagonist in another original slab of the Ayasofya Müzesi, inv. 610³² (Fig. 7). Here, in fact, an unusual geometrical design has been sculpted: a *clipeus* containing a christogram, with furrowed arms linked at the tips and a small six-pointed star at its centre, is encircled by a refined radial meander pattern with a perspectival effect and there are trilobed vegetal motifs at the corners. This centralized composition evokes an ornamental pattern of classical taste, which had hitherto seemed absent from the ornamental repertory of 5th- and 6th-century Constantinopolitan sculpture. It is instead documented in Greece, on a similar fragmentary slab from Corinth now in the Byzantine and Christian Museum of Athens (Fig. 8), that, however, shows in its centre the more classical and pagan protome of Medusa, while the cross is sculpted on the reverse; in the circular development of the meander, the swastikas alternate with animal figures³³. Also in Greece, but in Athens, was found another marble screen of this kind, which shows a meander developing in a circle as well, but of a simple type and with floral inserts; in the sole surviving corner there is a classical palmette and in the centre a Latin cross inside a refined *guilloche*³⁴. There is a significant parallel to this kind of centralized pattern in a fragmentary slab of uncertain date in the church of S. Lorenzo in Milan³⁵. Here the circular meander encloses an intertwined pattern and a christogram between *alfa* and *omega*.

As for the two above-mentioned meander slabs and the composition of slab inv. 610, their decorative roots in the genre of mosaic pavements goes back to late Hellenistic ones, such as an *opus signinum* floor at Solunto, in Sicily³⁶.

Another slab, inv. 489³⁷ (Fig. 9), shows a very unusual composition of concentric squares, the outermost and the innermost of which have a high moulding with curved profile separated by a deep groove. The innermost frame bears a square in relief on which is a “triple-8-knot” motif. Its corners are highlighted by four “L-shaped” mouldings

³¹ C. Barsanti, “Le transenne”, 494-529.

³² The slab (cm 54 x 67 x 7,5) is now in Depo 29; little more than half of the original composition and only one, simple moulded cornice are preserved.

³³ M. Sklavou Mavroeidi, Γλυπτά, 71, n. 95; N. Dimitrakopoulou-Skiloghianni, “Lastra decorata su entrambi i lati”, *Aurea Roma* 2000, 644, n. 347: the slab measures cm 48 x 49 x 3,5.

³⁴ C. Barsanti, “I plutei di Siponto, Monte Sant’Angelo e Benevento”, *1983-1993: dieci anni di archeologia cristiana in Italia*, Atti del VII Congresso Nazionale di Archeologia Cristiana, Cassino 20-24 settembre 1993, a cura di E. Russo, Cassino 2003, II, 745-760: 757, fig. 10.

³⁵ C. Bertelli, “I mosaici di S. Aquilino”, *La basilica di S. Lorenzo in Milano*, Milano 1985, 145-169: 147, fig. 152; S. Lusuadi Siena, “Pluteo con cristogramma entro labirinto”, *Milano capitale dell’impero romano 286-402 d. C.*, catalogo della mostra, Milano 1990, 144-145, 491, n. 2a.37b. Both give the incorrect interpretation of this pattern as a labyrinth.

³⁶ C. Greco, “Pavimenti in *opus signinum* e tassellati geometrici da Soluto: una messa a punto”, *Atti del IV Colloquio dell’Associazione Italiana per lo Studio e la Conservazione del Mosaico*, Palermo 9-13 dicembre 1996, a cura di R. M. Carra Bonacasa, F. Guidobaldi, Ravenna 1997, 39-62: 43, fig. 5; V. Vassal, *Les pavements d’opus signinum. Technique, décor, fonction architecturale* (BAR International Series 1472), Oxford 2006, 51, figs. 5-6.

³⁷ The slab was in the garden in the 1990s, but is now located in the storerooms.

alternating with four small buttons.

The ornamental components, very similar to those on the slab in question, can be found on the 6th-century monumental marble sham doors in the south gallery of Saint Sophia. There they look like the metallic brackets used to strengthen the structure of the wooden doors³⁸. In both cases the bosses evoke metallic studs. The panels of the partition screen differ from our slab for their rectangular shape. Moreover, as they are arranged in sequence, the “L-shaped” motifs become “T-shaped” along the edges. They closely resemble the 6th-century marble wings reused in the later church of the monastery of Chora, but there are differences in pattern, such as the latter group’s lack of bosses³⁹. This kind of marble partition is echoed in two peculiar, small panels, also 6th-century in date, that were reused on the western wall of the Kalenderhane Camii and exhibit two *aediculae* framing the same kind of miniature door⁴⁰.

These parallels point to a 6th-century date for the slab in question. If that is correct, then this marble slab would be among the first examples displaying the well-known motif of the “triple-8-knot”. This is a pattern of classical tradition, as many floor mosaics attest, but it does not seem to have been a part of the repertory of Byzantine sculpture so early⁴¹.

However, slab inv. 489 is not unique. In fact, during recent research carried out in the Küçük Ayasofya Camii (the church of Sts. Sergius and Bacchus built by Justinian), there came to light among the numerous marbles recovered a sculpture of great interest showing the same composition of four L-shaped motifs that frame a christogram sculpted on a boss⁴² (Fig. 10).

A significant chronological indication for the 6th century comes from a small marble fragment found in 1953 during restoration work on the court of the Fatih Camii. Here only one of the “L-shaped” motifs survives, together with the central boss decorated by a christogram stylized in form of ivy leaves (Fig. 11). This slab most likely should

³⁸ R. Flaminio, “Gli elementi marmorei di reimpiego”, A. Guiglia Guidobaldi, C. Barsanti, *Santa Sofia*, 533-648: 638-645, figs. 340, 344, 346-347.

³⁹ R. Flaminio, “Gli elementi marmorei”, 642-643, fig. 345, but especially Ø. Hjort, “The Sculpture”, 222-223, figs. B,1-3, 5, 8-9, 12-14, 16-18-19. This kind of marble doors was also re-used, perhaps in the 10th century, in the monumental façade of the Boukoleon Palace at Constantinople: C. Mango, “Ancient Spolia in the Great Palace of Constantinople”, *Byzantine East, Latin West*, Studies in Honour of K. Weitzmann, edd. C. Moss, K. Kiefer, Princeton 1995, 645-649: 647, figs. 11-13.

⁴⁰ U. Peschlow, “Altar und Reliquie. Form und Nutzung des frühbyzantinischen Reliquienaltars in Konstantinopel”, *Architektur und Liturgie*, Akten des Kolloquiums vom 25. bis 27. Juli 2003, Greifswald, Wiesbaden 2006, 175-202: 184-185, fig. 11-12.

⁴¹ C. Barsanti, “Ancora sulla lastra con i monogrammi del monaco Giacinto, il presunto fondatore della Koimesis di Nicea”, *Annuario dell’Istituto di Storia dell’Arte*, n. s. 1, 1981-1982, 5-16.

⁴² A. B. Yalçın, “Constantinople after the Fall: Some considerations on the use of Byzantine *spolia* sculpture in early Ottoman buildings (1453-1500c.)”, *Constantinopla. 550 años de su caída*, eds.

E. Motos Guirao, M. Morfakidis Ficaltós, Granada 2006, 3, *Constantinopla Otomana*, 67-77: 76, fig. 15.

The slab, inv. 2078, is kept today in the garden of the Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi, west of Saraçhane. It is a pleasure to thank our friend, dr. Ferudun Özgümüş, for the picture here published at fig. 10, and for taking us to this small, but very important, open-air museum.

have belonged to the great Justinianic church of Holy Apostles⁴³.

This kind of decoration with “L-shaped” motifs recalls in a different way the ornamental repertory of luxury arts, such as jewellery - a well-known instance is the book-cover of Theodolinda’s Gospel in Monza⁴⁴ - and textiles⁴⁵. Among these, the curtains and liturgical table-cloths offer the widest range of parallels. First, because of the presence of small discs between the “L-shaped” motifs, we remark a miniature of the Menologion of Basil II in the Vatican Library (gr. 1613, fol. 107), where there is an altar covered by a richly embroidered cloth⁴⁶. But in most of represented textiles the “L-shaped” motifs are enriched by two round pendants, as we can see either in the well-known mosaic of S. Apollinare Nuovo, on the curtains of the middle arch of Theoderic’s Palace⁴⁷, or in the mosaic of the Offering of Abel and Melchisedec in S. Vitale⁴⁸, on the altar-cloth, both in Ravenna. Related to this kind of textile ornamentation, but to the decorative structure of the marble sham doors as well, are also two of the five refined bronze doors that open to the narthex of Saint Sophia, dating from the Justinianic period⁴⁹.

Coming back to sculpture, we can find this particular decorative solution in at least two fragmentary reliefs, one at Syracuse⁵⁰, in Sicily, and the other at Corinth⁵¹, both, however stylistically far from the Ayasofya Müzesi slab.

Completely different is slab inv. 177⁵² (Fig. 12). Inside a panel framed by a moulded framing, this piece displays an uncommon composition centred upon a disc bearing a whirl, surrounded by four half-circles shaped like a close row of concentric mouldings, not overlapping but merging where they touch one another. It is a kind of

⁴³ S. Eyice, “Les fragments de la décoration plastique de l’église des Saints-Apôtres”, *Cahiers Archéologiques*, VIII, 1956, 63-74: 70, n. 8, fig. 9d (the reference in the text to fig. 7 is clearly a mistake).

⁴⁴ R. Farioli, *La cultura artistica nelle regioni bizantine d’Italia dal VI all’XI secolo*, in *I Bizantini in Italia*, Milano 1982, 137-426: 410-411, n. 208, fig. 279.

⁴⁵ Among the many examples, especially from Egypt, we note a fragment of tunic or shroud with the 5th-century Judgement of Paris (W.A.P. Childs, in *Age of Spirituality*, catalogue of exhibition, New York 1979, 138-139, n. 116) and two large clothes dated to the 6th century, now in the Louvre Museum (M.H. Rutschowskaya, *Au fil du Nil, couleurs de l’Égypte chrétien*, Nantes 2001, 108-109, 118-119, nn. 76, 82).

⁴⁶ P. Canart, in *Oriente Cristiano e Santità*, catalogue of the exhibition, Venice 1998, 152-156, n. 6, fig. at page 153.

⁴⁷ W.F. Deichmann, *Ravenna. Hauptstadt des spätantiken Abendlandes. Bd. III. Frühchristliche Bauten und Mosaiken von Ravenna*, Wiesbaden 1958: fig. 108

⁴⁸ Deichmann, *Ravenna*, figg. 322-323.

⁴⁹ A. Guiglia Guidobaldi, C. Barsanti, “Le porte e gli arredi architettonici in bronzo della Santa Sofia di Costantinopoli”, *Le porte del Paradiso. Arte e tecnologia bizantina tra Italia e Mediterraneo*, a cura di A. Iacobini, Roma 2009, 81-123: 86, figg. 10, 13.

⁵⁰ G. Agnello, *Le arti figurative della Sicilia bizantina*, Palermo 1962, 27-28, n. 2, fig. 7; R. Farioli, *La cultura artistica*, 286-287, n. 140, fig. 204, dated to the 6th-7th century.

⁵¹ C. Vanderheyde, “Les sculptures découvertes lors des fouilles de trois églises byzantines à Corinthe: un témoignage en faveur d’une occupation continue de la ville du VIIe au XIIe siècle”, *La sculpture byzantine. VIIe XIIe siècle*, Actes du colloque international, Athènes 2000, éd. par Ch. Pennas et C. Vanderheyde, *Bulletin de Correspondance Hellénique, Supplément* 49, Paris- Athènes 2008, 341-357: 351, fig. 9, of problematic chronology.

⁵² The slab came from the Archaeological Museum in 1939 and has remained in the garden until few years ago when it was stored in Depo 33; it measures cm 84 x 72 x 7; the moulded framing measures cm 9, the central whirl is cm 25 in diameter; the back is smooth.

pattern for which suitable parallels have not been found to date, with the exception of generic references to the decorative repertory of middle Byzantine sculpture, where the whirl is really ubiquitous and protagonist in every kind of sculptural furnishing⁵³. A possible clue to attempt a proposal of chronology can be found in the decoration of one of the edges of the slab: here an elegant undulating vine-shoot with three-fingered half leaves is sculpted (Fig. 13). It can be significantly compared with the undulating rinceau along the base of the dome in the church of Christ Pantepoptes (Eski Imaret Camii) at Constantinople, founded by Anna Dalassena, mother of the Emperor Alexios I Komnenos, at the end of the 11th century⁵⁴.

Closely linked with the slabs, the moulded marble handrails are less striking artefacts devoted to the secondary function of slab crowning. They can be found in homogeneous series in the church of Saint Sophia in Constantinople⁵⁵ and in the church of S. Clemente in Rome⁵⁶, here imported from the Byzantine capital. As a rule they are simply moulded and undecorated, but in a few cases they exhibit on the upper face simple crosses or a disc with a cross, as can be seen in the items from Knidos⁵⁷, from Anchiasmos in Albania⁵⁸ and from Cherson in Crimea⁵⁹. So, the small fragment of marble handrail inv. 487⁶⁰ (Fig. 14) looks really exceptional. It arouses particular interest because of its rich ornamentation consisting of large vine leaves spread on both the oblique opposite sides. The stylistic rendering of the leaves has parallels in the sculptural production of the Justinianic age, such as the capitals of two churches at Tirilye in Bithynia⁶¹ (Fig. 15), and this fact may help to date this small but virtually unique relief.

This short but significant selection of sculptures very nicely illustrates the quality and the documentary value of the marble collection of the Ayasofya Müzesi *vis-à-vis* the wider background of the artistic trends of the Byzantine capital.

⁵³ A. Grabar, *Sculptures byzantines du Moyen Age. II (XIe-XIVe siècle)*, Paris 1976; E. Parman, *Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri*, Eskişehir 2002; *La sculpture byzantine. VIIe XIIIe siècle*, Actes du colloque international 2008.

⁵⁴ R. Flaminio, "La decorazione scultorea della chiesa di Cristo Pantepoptes (Eski Imaret Camii) a Costantinopoli", *La sculpture byzantine*, 39-53: 41, 44, figg. 4, 8. For this type of vine-shoot with leaves having the same form, see *inter alia* a pilaster in St. Sophia of Ochrid and a slab in the Berlin Museums (A. Grabar, *Sculptures byzantines*, 71-72, 95-96, nn. 69, 80, pls. XLIIa, LXIV).

⁵⁵ C. Barsanti, "Le cimase", A. Guiglia Guidobaldi, C. Barsanti, *Santa Sofia*, 475-487.

⁵⁶ F. Guidobaldi, C. Barsanti, A. Guiglia Guidobaldi, *San Clemente. La scultura del VI secolo* (San Clemente Miscellany IV,2), Roma 1992, 229-232.

⁵⁷ F. Guidobaldi, C. Barsanti, A. Guiglia Guidobaldi, *San Clemente*, 231, fig. 363.

⁵⁸ C. Barsanti, "Le cimase", 486, fig. 272.

⁵⁹ A. B. Biernacki, *Wczesnobizantyjskie elementy i detale architektoniczne Chersonezu Taurydzkiego (The Early-Byzantine Architectural Elements and Details of Chersonesus Taurica)*, Poznan 2009, 69-72, pls. 202-203.

⁶⁰ The sculpture is kept in Depo 29; it measures cm 38 x 28 x 12 (three leaves survive intact on each side and there is a fourth in fragmentary condition; they are ca. 10 cm high).

⁶¹ Y. Ötügen, *Forschungen im nordwestlichen Kleinasien: antike und byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa* (Istanbul Mitteilungen Beiheft 41), Tübingen 1996, 203, 207, nn. M27, M28, M30, pl. 38,2-3; *ibidem*, 230-232, n. M22, pl. 42,2. A. Guiglia Guidobaldi, "Da Costantinopoli a Genova e a Varese: insolito itinerario di una scultura bizantina del VI secolo", «*Alle gentili arti ammaestra*» *Studi in onore di Alkistis Proiou*, a cura di A. Armati, M. Cerasoli, C. Lucani (Testi e Studi Bizantino-Neellenici, XVIII), Roma 2010, 97-124: 104-113, figs. 2, 6-8; in the footnote 17 a short mention of the Ayasofya Müzesi handrail.

Fig. 1: İstanbul, Ayasofya Müzesi, Atrium of Saint Irene, marble slab inv. 388.

Fig. 2: Belgrade, National Museum, two-zone capital from Stobi.

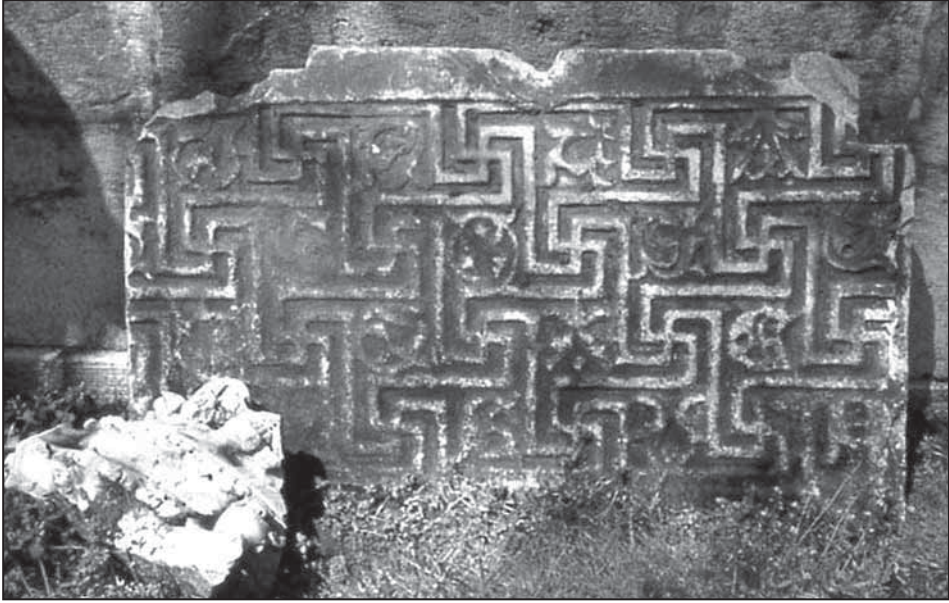

Fig. 3: İstanbul, Ayasofya Müzesi, marble slab inv. 466.

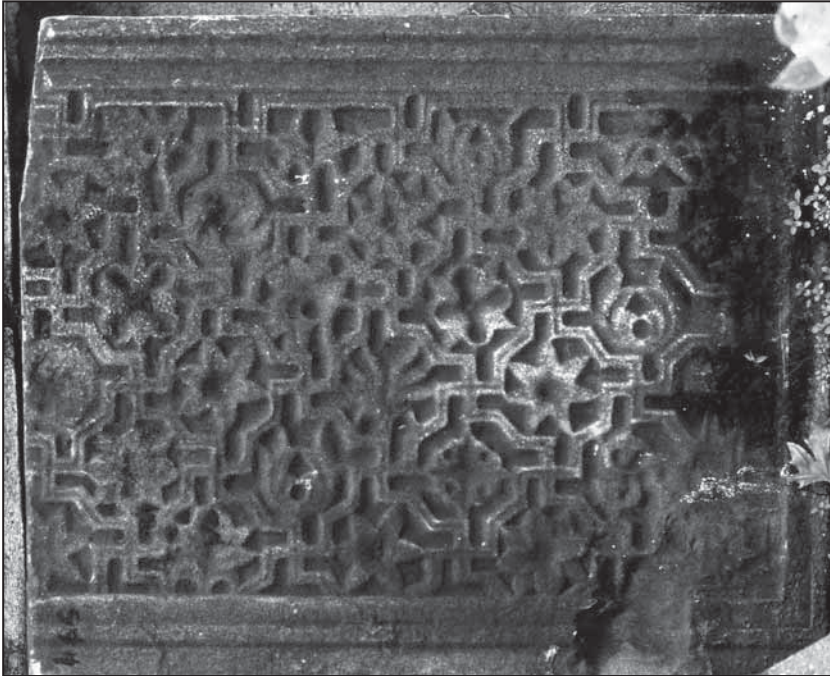

Fig. 4: İstanbul, Ayasofya Müzesi, marble slab inv. 465.

Fig. 5: Sabratha, Justinianic Basilica, floor mosaic in the chancel area.

Fig. 6: Thessaloniki, Acheiropoietos Basilica, mosaic of the soffit of the first arcade in the north aisle.

Fig. 7: İstanbul, Ayasofya Müzesi, marble slab inv. 610.

Fig. 8: Athens, Byzantine and Christian Museum, marble slab from Corinth (inv. BM 577.T28).

Fig. 9: İstanbul, Ayasofya Müzesi, marble slab inv. 489.

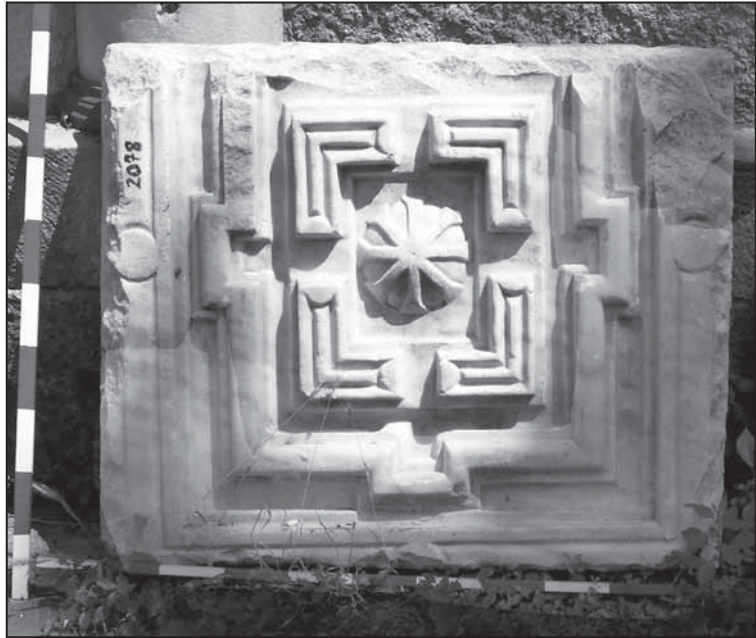

Fig. 10: İstanbul, Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi, marble slab inv. 2078.

Fig. 11: Fragment from the excavation in the court of Fatih Camii (after Eyice 1976).

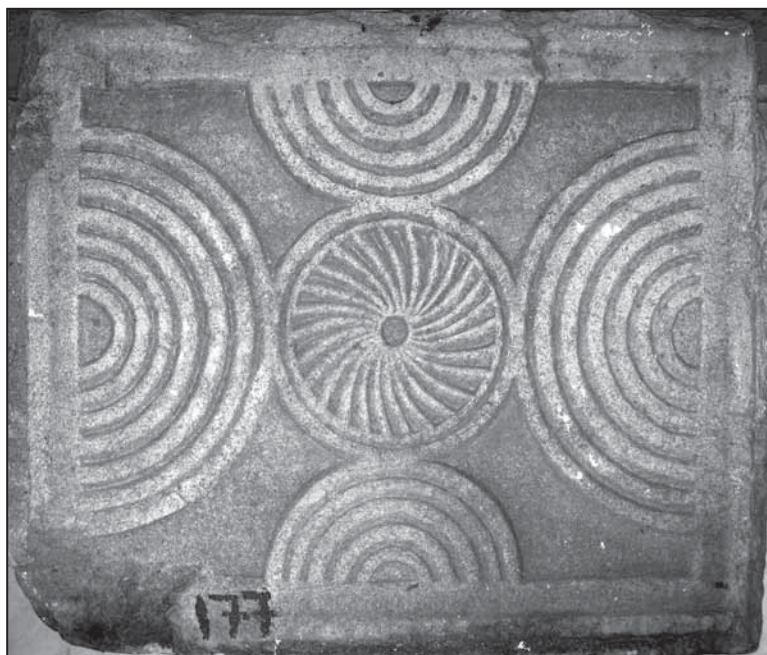

Fig. 12: İstanbul, Ayasofya Müzesi, marble slab inv. 177.

Fig. 13: İstanbul, Ayasofya Müzesi, marble slab inv. 177.

Fig. 14: İstanbul, Ayasofya Müzesi, handrail inv. 487.

Fig. 15: Tirilye (Zeytinbağı), Pantobasilissa (Kemerli Kilise), ionic impost capital.

TATARLI MEZAR ODASININ RESTORASYON VE REKONSTRÜKSİYON PROJESİNİN SON ÇALIŞMALARI

Latife SUMMERER*
Alexander VON KIENLIN

2006 yılından beri devam eden Tatarlı boyalı ahşap mezar odasının restorasyon ve rekonstrüksiyon projesi 2010 yılında son aşamasına girmiş ve 17 Haziran 2010 günü Yapı Kredi Kültür Merkezi'nde açılan “Tatarlı-Renklerin Dönüşü” sergisiyle bitirilmiştir¹. Yapılan restorasyon çalışmaları bir katalog halinde yayınlanmıştır.

Daha önceki raporlarda da bildirildiği gibi ahşap mezar odası orijinalinde 28 kirişten yapılmıştı. 5 kiriş parçası dışında bütün elemanlar korunmuştur. Ancak bu kirişler dendrokronolojik analizlere örnek sağlamak için birkaç kere kesilmiştir. Bu projenin başlangıcında 66 parça kiriş Afyonkarahisar Müzesi'nde, dendrokronolojik analizler sonrası 38 ahşap dilimi Cornell Üniversitesi'nde (Ithaca, New York) ve dört parça kiriş Münih'te “Bavyera Arkeoloji Koleksiyonu”nda” bulunmaktaydı. Önce buluntuların durumu ve mezar odasının parçalarının konumu anlaşılmış, mezar odasının rekonstrüksiyon projesi başlamış ve parçaların birleştirilmesi için plan yapılmıştır.

Restorasyon Çalışmaları

Çalışmaların başlangıcında, Afyonkarahisar Müzesi'ndeki 66 parça kirişin 3 tanesi teşhirde, geriye kalan 63 tanesi tavan arasındaydı. Daha uygun muhafaza koşullarını sağlamak için kirişler tavan arasından alınarak yeni yapılmış raflarda depolanmıştır. Ancak o zaman kirişlerin müzede fotoğraflanması, belgelenmesi ve üzerinde çalışılması mümkün olmuştur. Rekonstrüksiyon için önemli bilgiler Hasan Uçankuş'un 1970 yılındaki kurtarma kazısı hakkındaki raporundan²; ayrıca yaptığımız envanter çalışmaları sayesinde kiriş parçalarını birbirine uydurarak belirli duvarlar yapması ve restorasyon ve konservasyon işlemleri sırasındaki yapılan gözlemlerden elde edilmiştir.

¹ L. SUMMERER- A. VON KIENLİN, Renklerin Dönüşü. Yapı Kredi Kültür Merkezi. Nedim Tör Müzesi İstanbul. Sergi 17 Haziran – 26 September 2010 (İstanbul 2010).

² H.T. Uçankuş, Afyon'un Tatarlı kasabasında bulunan Phryg Tümülüsü kazısı, Türk Tarih Kurumu Kongre, (Ankara 1979) S. 305-34.

Konservasyon Çalışmaları

Yaklaşık 2500 yaşında olan mezar odası kirişleri, kesme taş bloklardan oluşan koruyucu üst yapı ve üzerindeki yığma toprak sayesinde oluşan oldukça sabit, kuru ortamda kalan bu mezar odası 1969'da açılana kadar büyük ölçüde korunmuştur. Çeşitli türde bozulmaların üstesinden gelmenin en iyi yolu herhangi bir konservasyon önleminde önce yapılacakların belirlenmesini gerektirmektedir. Kirişlerin özü sağlam olup dış yüzeylerde mantarlaşmanın (kahverengi küf) yanı sıra ahşabı tahrip eden böceklerin yol açtığı geniş delikler görülmektedir. Orijinal ahşap yüzeyin hemen altındaki deliklerin üstesinden gelmek, ince ahşap tabakalarında dağılma riski yaratacağı için oldukça hassas bir konuydu. Yalnızca aşağıda olan kirişlerin orijinal ahşap yüzeyi yok olmuş ve yaklaşık 3 cm. derinliğe kadar çürümüştü.

Doğal bozulmanın yanı sıra, insan eliyle yapılan yoğun müdahale ve hasarlar da gözlemlenebilmektedir. Üst üste duran birkaç kiriş Antik Çağ'da niş açmak için kesilmiştir (kalan balta ve keser izleri). Yine Antik Çağ'da açılan bir başka yer tavan kirişlerindedir. Bu açıklığın ne zaman oluşturulduğu kesin olarak bilinmemekle beraber kalkan duvarına yakın olan tavan kirişlerinden bir tanesinin mezar odasının içinden 25 cm. kesildiğini biliyoruz. Ayrıca 2 bitişik kiriş daha kesilmiştir. Kesmeler odanın oluşturulduğundan sonra yapılmış olup 1969'da mezar soyguncuları tarafından bırakılan izlerden daha eski görünmektedir. Bu açıklığın işlevinin tam olarak bilinmemesine rağmen ölü gömme gelenekleri ve öbür dünya inançlarıyla ilgili olduğu düşünülür: Almanca *Seelenlöcher* diye adlandırılan "ruh delikleri", diğer çağlarda ve bölgelerde ve kültürlerde de görülür. Orijinal ahşap birleşme yerleri kaçak kazıcılar tarafından ve onu takip eden kurtarma kazısı sırasında sökülmüştür. Hasan Tahsin Uçankuş'un kazı raporuna göre kaçak kazıcılar batı duvarındaki kirişleri keserek içeriye girmişlerdir. "Münih kirişleri" olarak adlandırılan doğu duvarının iki sırasını kesilip ve dörde bölünmüş olarak Münih'te bulunmuştur. Mezar hırsızları tarafından bırakılan testere izleri geriye kalan alt kirişlerde birkaç milimetre daha devam etmektedir. Türkiye'de kalan kirişler kurtarma kazısı, taşıma ve müzede depolama süresince (bazen yer sıkıntısından dolayı dışarıda) sıkıştırma izleri, aşınma, özellikle kenarlarda kırılma ve kirlenme gibi hasarlara uğramıştır. En fazla hasara dendrokronoloji analizi sebep olmuştur. Rötüşlanmış ağaç dübellerle kapatılan daha eski ve daha az zarar vermiş olan ağaç özü deliklerinin yanı sıra bazı kirişlerin ortalarından olmak üzere kirişlerden 38 ağaç dilimi testere ile kesilmiştir. Bu dilimler bu gün bile 2 ila 4 cm. genişliğindedir. Motorlu testere ile kesimin yanı sıra zımparalama ve dilimleri hazırlama sonucundaki materyal kaybını eklersek kesim işlemleri sebebiyle kayıp 8 cm'ye ulaşmaktadır. Bazıları boyalı olan, her geniş kiriş iki ila dört defa kesilmiştir. Varolan 23 kiriş böylelikle 104 parçaya kesilmiştir.

Boyalı Resimlerin Restorasyonu

Boya tabakalarının büyük bir kısmı yok olmuş ya da yaşlanma ve mekanik aşınma nedeniyle oldukça azalmıştır. Boya tabakalarındaki bu önemli azalma bağlayıcıdaki yoğun bozulmayı işaret eder. Yüzeyin büyük bir kısmında sadece mekanik olarak ahşabın yüzeyine tutunmuş birbirinden ayrı boya partikülleri bulunur. Bu partiküllerin önemli bir kısmı -muhtemelen küçük boyutlarından dolayı- kırmızı ve siyahtır ve yüzeyin bu günkü görünümünü bunlar meydana getirmiştir. Birbirine bitişik orijinal boya tabakalarının korunmuş olduğu alanlar çoğunlukla budak gibi ahşabın sert olduğu bölgelerin birkaç santimetrekaresi ile sınırlıdır. Boya tabakasının eski durumu, dini tören alayı frizinin yer aldığı kiriş (doğu duvarı, alttan dördüncü sıra) ve özellikle de kirişin ortasındaki geniş budağın olduğu alan esas alınarak anlaşılabilir. Burada beyaz, kırmızı ve siyah yan yana veya üst üstedir.

Resimler kurtarma kazısından sonra kısmen solup kısmen yok olmuştur. Tümülüsün içerisindeki odanın içinde hava koşulları sabit iken, ahşap ve boyamalar daha sonra depolandıkları yerlerin değişken şartlarına maruz kalmıştır. Ayrıca boya tabakalarının bir başka yok olma sebebi ise taşıma, dışarıda ve tavan arasında depolamadır. Korunmuş boyamaların mikroskobik analizleri yapılmış ve dijital olarak belgelenmiştir. Kurtarma kazısından önce kiriş yüzeylerinin üzerinde ve dolayısıyla boyamaların da üzerinde açık renkli, kil gibi bir tabaka bulunmaktaydı. Bu tabaka, ahşaba ve boyamalara oldukça kuvvetli bir şekilde yapışmıştı ve bazı alanlarda boyamaların anlaşılabilirliğini önemli ölçüde engellemektedir. Müzedeki depolama koşulları hem ek toz birikimine hem de su lekelerine sebep olmuştur.

Restorasyonda Ön Çalışmalar

Ahşaplar üzerinde temizlik işlemleri, ufak ahşap parçalarının yapıştırılması ve boşlukların macunla doldurulması kapsamlı bir şekilde belgelenmiştir. Yapıştırma ve dolgu macunu için bağlayıcı olarak paraloid B72 kullanılmıştır. Mikro cam baloncuklar macundaki dolgu malzemesini oluşturur. Afyonkarahisar Müzesi'nde kirşlere daha önce yapılan işlemler hakkında hiç bir belgeleme raporu yoktur. Kazı fotoğraflarına göre müzede teşhir salonundaki bir vitrinde sergilenmekte olan kuzey kalkan duvarına ait 3 parçanın üzerindeki kalın kil tabaka temizlendiğinden bu alanlardaki boyalar artık görülememektedir. Daha sonra bu 3 parçanın her yerine bilinmeyen bir madde uygulandığından, bunlar diğer kiriş parçalarına kıyasla daha koyu ve parlak bir görünüm almışlardır.

Konservasyon / Restorasyon

En son restorasyon ve konservasyon çalışmaları Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi'nde yapılmıştır. Mezar odası çok eski ve ünük olması nedeniyle yalnızca koruma önlemleri alınmıştır. Temizlik işlemlerinden sonra daha fazla kayıp olmaması için kirişlerin sağlamlaştırılması gerekmiştir. Dayanıklı bir sağlamlaştırma malzemesi olan tavşan tutkalı kullanılarak yarık ve kırıklar yapıştırılmış, dağılma tehlikesi gösteren ağaç lifleri ve pulcuklar korumaya alınmıştır. Toz şeklinde veya kavlayarak yok olma tehlikesinde olan çürümüş yüzeylerin sağlamlaştırılması için, ultrasonik nebulizör kullanılarak metil selüloz uygulanmış veya bazı yerlerde ince fırça ile tatbik edilerek birkaç dakika sonra fazla kalan selüloz karışımı nemli mikro süngerle alınmıştır.

Kirışlerin bazıları özellikle kenarları boyunca önemli ölçüde ahşaba zarar veren böceklerin yol açtığı bozulmaları sergiliyorlardı. Bunlar karınca ve termitler olup, ağacın yumuşak yaş halkalarına zarar vermiş, bundan dolayı daha sert olan diğer yaş halkaları İnce bir tabaka şeklinde kalmıştır. Birçok yerde ince tabakaların arasında hiçbir birleştirici doku kalmamıştır. Diğer alanlarda, kemirme yolları yüzeyin hemen altında olduğu için sağlam yüzeyler boş alanların içine çökme tehlikesi göstermektedir. Bu alanlar macunla doldurularak korunmuştur. Kemirme yollarına ancak küçük bir açıklık vasıtasıyla ulaşılabilirdi için enjektör ya da kanül kullanılarak bu boş alanlara enjekte edilebilecek özel bir dolgu malzemesi geliştirilmiştir. Bu uygulama için hazır ürün yoktur. Özel olarak hazırlanan dolgu karışımı farklı boyutlarda mikro cam baloncuklar, ahşap unu ve nano partikül boyutlarında silika içermekteydi. Bu karışım yoğun kürecikler sayesinde kolayca uygulanmış, Tikotropik özellikleri karışımın kontrol edilemez bir şekilde akmasını engellemiş ve fazla bağlayıcı gerektirmemiştir. Burada da bağlayıcı olarak tavşan tutkalı, çok az sönmüş kireç eklenerek kullanılmıştır (pH 8.5). Bağlayıcıyı emmesini engellemek için, ince ahşap tabakaya önce beyaz ispiroto uygulanmış, beyaz ispirotonun su geçirmez özelliği boyalı yüzeyler üzerinde su veya bağlayıcı izlerinin oluşmasını engellemiştir. Kuruyan macun mekanik olarak kolayca şekillendirilebilen, nemlendirilmiş pamuklu çubuk kullanılarak çalışılabilen düzgün bir yüzeye sahiptir. Son olarak doldurulan alanlar Kadmiyum ve Krom içeren suluboya ile renklendirilmiştir.

Ahşap yüzeylerin üzerine gevşekçe yapışmış toz tabakası, yumuşak bir fırça ile ve elektrikli vakum aleti kullanılarak kolayca temizlenebilmiştir. Nemli mikro sünger yardımıyla boyalı yüzeylerin görünümünü engelleyen küçük toz kalıntıları başarılı bir şekilde temizlenmiştir. Boyalı yüzeye sıkıca yapışmış ve boyamaların görünümünü azaltan kalın kil tabakası, altındaki boyamalara zarar vermemek için çok yönlü bir yaklaşımı gerektiriyordu. Bu tabaka su ile nemlendirilerek yumuşatıldıktan sonra ahşap spatül kullanılarak inceltilmiştir. Bu işlem, kir tabakaları önemli ölçüde azalana ve

boyalı yüzey üstünde yalnızca ince bir tabaka kalana kadar tekrarlanmış ve bu tabaka da hafifçe nemlendirilmiş mikro sünger aracılığıyla azaltılmıştır. Su lekeleri ve son kalan kil izleri mikro sünger ile yüzeyin nemlendirilmesi ve temizlenmesiyle yok edilememiştir. Bunun yerine kâğıt restorasyonunda kullanılan bir methoddan yararlanılmıştır. Söz konusu alanlar, nano partikül boyutlarında silika (Silisyum dioksit) ile kaplanmış ve sonra nemlendirilmiştir. Çok miktarda sıvıyı emen ve fiziksel olarak bağlayan amorf, küresel nano partiküller (10-20 nm) kir tabakasını çözmüştür. Böylece hem inatçı su lekeleri hem de dağılmış ince kil kalıntıları boyamalara zarar vermeden yüzeyden uzaklaştırılmıştır. Sadece birkaç alanda, sıkıca yapışmış kir, giderilmesi halinde boyalı yüzeye zarar verebileceği için bilerek bırakılmıştır. İlerideki temizlik çalışmaları göz önüne alınarak ve boyalı yüzeylerde daha fazla kayıpları önlemek için %1.5 balık tutkalı bu alanlara atomize olarak uygulanarak sabitleme yapılmıştır.

Mezar Odasını Çalışmaları

Temizlik ve koruma çalışmaları tamamlandıktan sonra, yapılması gerekli diğer bir iş de dendrokronoloji analizleri için alınmış “numuneler” olan birbirinden ayrı birçok parçanın yerinin belirlenerek mezar odasının yeniden yapımı olmuştur. Kurtarma kazı raporundaki çizimlere dayanarak, mezar odası duvarlarının birbirinden ayrı birçok parça kullanımıyla ayrıntılarının tamamlanması ve doğrulanması gereken taslak çizimini yapmıştır. Dilimlerin hangi kirişlere ait olduğunun belirlenmesi zaman alan bir yapı-boz olmuştur. Öncesinde birçok testere kesiklerinden dolayı sadece tahmin edilebilen odanın ölçüleri, ahşaptaki izlenimlere dayanılarak tespit edilmiştir. Odanın yeniden yapımı üstünde çalışmak onun yapım tekniğini de daha fazla anlamayı sağlamıştır. En üstteki duvar kirişinin üzerinde kalan sövenin pozisyonuna bakarak ve onu, yan duvarda, üst sövenin altındaki kapı duvarının destekleriyle uyum sağlayan zıvana delikleriyle karşılaştırarak, kapı duvarının içte kalan yüzeylerinin düzeltilmiş olduğu düşünülebilir. Bu duvarda kalan tek kiriş olan söve kirişi boyalı olduğundan, kapı duvarının kayıp kirişleri de diğer duvarların düzgün iç yüzeyleri gibi boyalı olmalıydı. Alt sıradaki kirişlerin alt taraflarında bulunan ağaç çivi deliklerinden dolayı kapı duvarının kiriş ve dikme yapımı için gerekli olan bir temel eşiği eklenmesine karar verilmiştir.

Bir sıradaki kiriş parçalarının birbirine bağlanması, sentetik bir yapıştırıcı ile yapılamayacağından ve parçaların uç dokularının birleştirilmesi çok zor olduğundan bunları birleştirmenin çeşitli yollarının kapsamlı denemelerinin ardından, paslanmaz çelik pimler kullanılmıştır. Bu paslanmaz çelik pim, bir parçada matkapla delinen deliğe tam olarak girmiş, onun karşı tarafı da metal yuvaya uymuştur. Yuvanın içi pimin çevresinden milimetrenin onda biri kadar büyüktür. Böylece değişen genişlikteki

testere kesikleri denkleşmiş, kiriş sıraları, ahşabın genişlemesinden veya büzülmesinden kaynaklanabilecek problemler önlenmiş ve bunlar ileride kolayca sökülebilecek hale getirilmiştir (Resim: 1).

Geçici iskelenin yardımıyla mezar odasının duvarları yeniden inşa edilebilmiştir. Ancak bu aşamada, ayrı kiriş sıralarının konumu, duvarların birbirine olan açıları ve duvarların eğimi belirlenebilmiştir. Köşe bağlantılarındaki değişken etkiler doğu ve batı duvarının orijinalinde birbirine doğru 2.5 cm. eğildiğini ortaya çıkarmıştır ve daha sonra hafif batıya doğru eğik olan orijinal pozisyonlarına dönmüşlerdir. Mezar odası Uçankuş tarafından keşfedilen bu hafif eğik konumda yeniden inşa edilmiştir. Ölçüler anlaşıldıktan sonra, yapısal bütünlük için gerekli olan eksik ahşap parçalarının yerine yenileri konulmuştur. Bunların yerlerine yerleştirilmesiyle daha fazla tamamlanmış bir mezar odası görüntüsü de ortaya çıkmıştır.

Orijinal ahşap çalışma izleri çeşitli aletlerin kullanıldığını göstermektedir. Taşıyıcılar ve bağlantılar en az 7 cm. genişliğindeki balta ve keser kullanılarak kabaca yontulmuş, boyama yüzeyleri özenli bir şekilde düzleştirilmiştir. Zıvanalarda 1.4 ila 5.2 cm. genişliğindeki çeşitli kesiklerden kaynaklanan izlerin yanı sıra 3 mm. genişliğinde testere kesiklerine ait izler bile görülmektedir.

Yeni parçaların yapılması için geniş bir balta ile orijinal parçaların boyutunda kuru sedir ve ardıc gövdeleri kesilmiş, mümkün olduğu kadar orijinaline yakın bir yüzey oluşturmak amacıyla iç yüzleri düzleştirilmiştir. Aşağıdan ve yukarıdan kirişlerle temas eden alanlar balta ile şekillendirilmiş, yan duvarlara dişli geçme sistemi yapılmıştır. Korunmuş olan söve kirişine benzer olarak sadece kapı duvarının yerine konulacak kirişlerin dış tarafları kabaca düzleştirilmiştir. Ölçüleri bilinmediğinden temel eşğine, fark edilebilir derecede değişik bir görünüm verilmiştir. Temel tahtası, üstündeki kirişlerden daha geniş olarak boyutlandırılmıştır.

İlk geçici kurma çalışmasında, kirişler, oldukça yük taşıyabilmelerine rağmen bazı yerlerde ek desteğe ihtiyaç olduğu görülmüştür. Paslanmaz çelik ögelerden oluşan bu ek destek yeni yapılan temel tahtasına tutturulmuştur. Kuzey tarafta, odanın dışında, tavan kirişlerini aşağıdan destekleyen çelik iskelete, tavan kirişlerinin yükü dağıtılmıştır. Kirişlerin yandan temas ettiği iskeletin yüzey alanları, eşit olmayan alanları dengelemek için ayarlanabilir şekilde yapılmıştır. Kapı duvarındaki gizli çelik destekler tavanın yükünü iskelete dağıtmış böylece sağlam olmayan söve kirişinden yükü uzak tutmuştur. Kirişlerin arasındaki boşluklara polimer alçı ile özel takviye yapılmıştır. Bu uygulama yardımıyla kirişlerin arasındaki kırık alanlar ve bazı kesik ahşap dilimler dengelenmiş, üst kirişlerin yükü dağıtılabilmektedir.

Kazı raporundan iki fotoğraf yardımıyla, tavan kirişleri kendi orijinal pozisyonlarına getirilmiştir. Kirişlerin altındaki boya kalıntıları, çerçeveye benzer çizgi gibi görünmektedir. Her ikinci kiriş, iki tarafından dişlidir; dişli olmayan kirişler hafifçe yükseltilmiş şekilde dişli olanların arasına oturur. Tavan kirişlerinin tam konumu geçici bir taşıyıcı iskelet kurularak saptanmıştır. Dendrokroloji analizleri için kesilen tavan kirişleri de paslanmaz çelik pimler ve yan destekler kullanılarak kendi yüklerini taşıyabilmeleri sağlanmıştır.

Nakliyat

Mezar odasının İstanbul'daki sergi için taşınmasından önce, kirişlerin özenle sandıklanması gerekmektedir. Kırılgan dış yüzeylerin desteklenmesi için uygun yastıklamanın seçimi oldukça zor olmuştur. Kirişlerin dış yüzeyleri üzerine yatması yanı sıra basıncın eşit olarak dağıtılması ve paketleme malzemesi ile taşıma sandığının boyalı yüzeye değmemesi gerekiyordu. Bu sorun kaza geçiren hastaların taşınmasında kullanılan vakumlu yastıklarla çözülmüştür. Bu vanalı yastıklar hava geçirmez bir malzeme ile kaplı olup polistiren taneciklerle doldurulmuştur. Yastıktan hava boşaltıldığında tanecikler sıkışmakta ve yastık, kiriş yüzeyinin şeklini alıp kirişi sabitlemektedir.

Tüm restorasyon ve konservasyon çalışmaları yazılı belgelerin yanı sıra fotoğraf ve çizimlerle (MetigoMap) belgelenmiştir.

Resim: 1

TEKİRDAĞ GANOS DAĞI 2009 YÜZEY ARAŞTIRMASI

Zeynep KOÇEL ERDEM*

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 28.07.2009 gün ve 144847 sayılı resmi izni ile, Tekirdağ İli Merkez ve Şarköy İlçeleri'nde bu yıl ikincisini gerçekleştirdiğimiz 'Tekirdağ Ganos Dağı Arkeolojik YüzeY Araştırması'.

31 Ağustos-13 Eylül 2009 tarihleri arasında 9 kişilik bir ekiple yürütülmüştür¹. Araştırma bölgemizin sınırını güneyde Marmara Denizi, kuzeyde ise Tekirdağ Karayolu'nun güneyinden geçen Kocadere oluşturmaktadır. Araştırmamızın bu yılında Tekirdağ Merkez İlçe'ye bağlı Araphacı, Tatarlı, Yenice (Dağ Yenicesi), Ormanlı, Beyoğlu, Palamut Köyleri ve Şarköy İlçesi'ne bağlı Gaziköy, Güzelköy, Hoşköy, Mursallı, Tepeköy, Çengelli, İğdebağları (Araplı) Köyleri ve çevrelerindeki alanlar taranmıştır (Harita). Araştırmamız geçen yıl olduğu gibi bir intensive survey şeklinde yürütülmüş ve araştırma süresince 45 antik alan ve kültür varlığı tespit edilmiştir². Arazi çalışmalarımızın yanı sıra, Tekirdağ Müzesi'nde bölgeden çeşitli yollarla daha önceki yıllarda getirilmiş olan mimarî parça, heykel, seramik, cam, sikke ve maden eser gibi çeşitli buluntulara ilişkin tespit ve katalog çalışmalarımız da sürdürülmektedir³.

Tespitler

Tespitlerimizde genel olarak yerleşmeler, savunma sistemleri, kutsal alanlar, mezar tipleri ve nekropoller, tekil anıt, tekil buluntular ve üretim merkezlerine ilişkin bilgiler elde edilmiştir.

* Doç. Dr. Zeynep KOÇEL ERDEM

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Meclis-i Mebusan Cad. Orya Han 85/B Salıpazarı Fındıklı-İstanbul/TÜRKİYE. zeyneperdem2000@hotmail.com ve zerdem@gmail.com.

1 Çalışma iznimizin sağlanması konusunda T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne; çalışmamıza maddi katkı sağlayan MSGSÜ Bilimsel Araştırmalar Başkanlığı'na, her konuda karşılıksız destekleri ve yardımlarından dolayı bakanlık temsilcimiz Sn. Pınar Kuşseven'e, Tekirdağ Arkeoloji Müzesi eski Müdürü M. Akif Işın ve Müdür Önder Öztürk ile ve tüm müze çalışanlarına, sikkelerin yorumu konusunda önemli bilgiler veren Doç. Dr. Oya Yağız'a, arazi ve müze çalışmaları sırasında fotoğrafları çeken Yard. Doç. Dr. Seçkin Tercan'a ve ekibime (Arkeolog Dr. Kenan Eren ve öğrenciler: Osman Yılmaz, Arda Bülbül, Ceren Erdem, Susanne Richter (Rostock Üniversitesi-Almanya) ve şöförümüz Süleyman Altın) ve başta Hoşköy halkı olmak üzere tüm bölge halkına candan teşekkürü borç bilirim.

² İlk yıllık araştırmamızın sonuçlarına ilişkin makalelerimiz : Koçel Erdem 2009; Koçel Erdem 2010.

³ Epigrafik malzemenin değerlendirilmesi araştırmamız kapsamı dışındadır.

1. Yerleşmeler

Bölge yerleşmeleri kıyı yerleşmeleri ve iç kısım yerleşmeleri şeklinde gruplanabilir. Ganos (Işıklar Dağı) ve Uçmaktdere'den Şarköy tepelerine kadar uzanan bölgenin orta kısmında arazi şartlarından dolayı bugün olduğu gibi yoğun yerleşme hemen hemen yoktur. Bu alanda arazi dere yatakları ve vadilerle yarılmış durumdadır.

Kıyı Yerleşmeleri

Propontis (Marmara Denizi) kıyıları iskânı genel olarak Yunan koloni hareketi ile ilişkilendirilmektedir⁴. Ancak, hem Propontis kıyıları, hem de bölgenin iç kısımları kuşkusuz M.Ö. 7. yüzyıldaki koloni hareketinden çok daha önce prehistorik devirlerden beri yerleşime sahne olmuştur. Ancak kazı çalışmalarının eksikliğinin yanı sıra, araştırma bölgemizdeki kıyı şeridinin, en yakın bilineni 1912 yılındaki Ganos Fayı'nın kırılması sonucu oluşan depremler yüzünden yüzyıllar içerisinde şekil değiştirmesi ve bugünkü fiziksel şekli bu tarih öncesi devirlere ait yerleşimlerin tespitlerini şimdilik olanaksız kılmaktadır. Ancak kıyı yerleşmeleri günümüze dek çok uzun süre iskân edilmişlerdir, örneğin bölgenin büyük yerleşmeleri arasında sayılabilecek Gaziköy (Ganos), Güzelköy (Melen) Paleor, Hoşköy (Hora) mimarî kalıntı, mezar steli, sikke, heykel, seramik gibi buluntuların ışığında Arkaik Devir'den Bizans'a dek farklı kültür katlarına sahip höyük yerleşmeleridir.

Bölgenin tarihçesine ilişkin en eski bilgileri antik kaynaklarda bulmaktayız. Ksenophon'a göre M.Ö. 5. yüzyılın sonunda Hieron Oros kıyılarının Güney Doğu Trakya'nın yöneticisi Odrys prensi Seuthes'tir ve yönetimi Odrys kralı Kotys I (384/383-359) Dönemi'ne kadar sürmüştür. Bisanthe, Ganos ve yeri tam olarak lokalize edilemeyen Neon Teichos onun idaresi altındaki önemli kentler olarak belirtilmiştir. Yine antik kaynaklarda Bisanthe, Ganos, Myriophyton (Mürefte), Tristasis (Şarköy) Samos kolonileri arasında geçmektedir⁵.

Hora (Hoşköy) Antik Kenti

Hoşköy Kasabası'nın hemen batısında kalan, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Fransızlar tarafından 1861 yılında inşa edilmiş olan Hoşköy Feneri'nin yer aldığı tepe üzerinde (akropol) ve sırtlarında kurulmuş bir höyük yerleşmesidir. Akropol Hoşköy'e tamamen hâkim bir manzaraya sahiptir.

Antik kentin Ksenophon tarafından söz edilen ve M.Ö. 5. yüzyılın sonunda bir süre Odrys Krallığı'nın denetimi altında kalan üç yerleşmeden Bisanthe, Ganos ve bunların yanı sıra adı geçen ancak yeri tam olarak saptanamayan Neon Teichos⁶ adlı yerleşme olabileceği varsayımlar arasındadır. Deniz kıyısında konumlanmış olarak

⁴ Isaac 1986 : 198 vd., Archibald 1998 : 113 vd., Koromila 2002 : 63.

⁵ Koromila, 2002 : 63.

⁶ Danov 1976 : 328; Isaac 1986: 212 ; Archibald 1998 : 121.

yorumlanan bu yerleşmenin kesin lokalizasyonu henüz kanıtlanamamıştır (Xen. VII, 5. 8). Farklı antik kaynaklarda da burasının Odrys Krallığı'na ait olduğu belirtilmiştir⁷. Burada ayrıca Apollon Mrytenos'un kutsandığı belirtilmektedir⁸. Bölgede adı geçen bir diğer şehir de, yine yeri tam olarak tespit edilemeyen Ornoi'dir⁹. Her iki kentin de lokalizasyonuna ilişkin sorun henüz çözülememiştir.

Bulutnu yoğunluğu nedeniyle Tekirdağ Müzesi tarafından 1995 yılında yapılan bir araştırmada söz konusu alan 1. derece arkeolojik sit alanı olarak tescil edilmiştir. Bugün büyük ölçüde zeytinlik ve tarım arazisi olarak kullanılan antik kentte yaptığımız araştırmalarda çeşitli yapılara ilişkin temel ve duvar izleri görülmüştür. Antik alan Hoşköy tarafından gelen ve tepeye çıkan bir tarla yolu tarafından kesilmiştir ve bu kesitte de yapı tuğlaları ve duvarlar ile yoğun seramikler görülmektedir. Araştırmamız sırasında elde edilen yüzey bulguları arasında Klasik, Helenistik, Roma ve Bizans Devirleri'ne ait çok sayıda çanak çömlek parçası, çatı kiremidi parçaları, ön yüzde imparator Augustus portresi, arka yüzde ise bir rahip tarafından sürülen çiftte öküz betimi bulunan Parion darbu bronz bir Erken İmparatorluk sikkesi sayılabilir (Resim: 1)¹⁰. Fener arkasındaki alanda yoğun insan kemiklerine de rastlanmıştır. Yüzey bulguları arasında ayrıca, antik kaynaklarda anlatıldığı üzere boya ve ilaç yapımında kullanıldığı bilinen çok miktarda murex denen deniz kabuğu parçalarına rastlanmıştır¹¹.

Ayrıca, Hora Feneri'nin batısında, antik kentin sırtlarında kalan tepelik kısımda yer alan yapı ya da yapılara ait kalıntılar tespit edilmiştir. Denize hâkim tepe Kumbağ Burnu, Kartalkaya (Hieron Oros) ve karşı sahildeki Karabiga taraflarını da içerisine alan geniş bir görüş açısına sahiptir. Günümüzde de denizden Hoşköy'e gelen tekneler için bir kerteriz noktası olarak kullanılmaktadır. Tam tepede *in situ* köşe taşları tespit edilebilen dikdörtgen planlı bir yapıya ait temel kalıntısı bulunmaktadır. Etrafta dağılmış şekilde düzgün kesilmiş mermer bloklar mevcuttur. Ayrıca olası bir çevre duvarı kalıntısı da belirli belirsiz bir şekilde takip edilebilmektedir. Alanın ortasındaki yapı yükseltilmiş bir platform üzerinde inşa edilmiş izlenimi vermektedir, bu nedenle bir tapınak/kutsal alan olabileceği düşünülebilir. Tepe geç bir dönemde ise savunma amaçlı kullanılmış olabilir. Yüzey bulgusu olarak çok az sayıda Bizans Devri sırlı çanak çömlek parçaları ele geçmiştir. Arazinin yoğun çalılık yapısı detaylı araştırmayı mümkün kılmamaktadır.

Antik kalıntılar dışında, Hoşköy'ün 1922'li yıllara kadar var olan Rum yerleşmesine ait okul, kilise, çeşme ve mezarlığından ise günümüze birkaç devşirme

⁷ Kahrstedt 1954 :21; Sevin 2001 : 22.

⁸ Külzer 2008 : 315.

⁹ Kahrstedt 1954 : 23; Isaac 1986 : 212.

¹⁰ BMC, Mysia, 86-88; RPC 1656.

¹¹ Antik çağda murekslerden boya elde edilmesi ve ilaç yapımı Tekirdağ İl sınırlarında yer alan, Propontis kıyısı kentlerinden Karaevlialtı (Heraion Teichos) yerleşmesinde ve ayrıca Troia'da tespit edilmiştir. Murexlerle ilgili genel olarak bkz: RE 1923 II A, 585-614; Heraion Teichos'ta bulunan murex fırını: Atik 2007: 17 vd., res. 13; Troia'da murexlerin işlenmesi: Çakırlar-Becks 2009: 87 vd.

kalıntı dışında hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır. Ancak Hoşköy-Güzelköy (Melen) yolu üzerinde, denize hâkim bir tepe üzerinde yer alan manastır yapısı (Hoşköy Manastırı/ Ioannes Theologos Manastırı), bölgede bir zamanlar çok sayıda bulunan manastırlar arasında oldukça iyi durumda kalabilmiş olan bir anıt eserdir (Resim: 2).

Hoşköy içerisinde yapılan araştırmalarda da çeşitli yerlerde aralarında çok sayıda Ganos ve yanı sıra Rodos gibi farklı merkezlere ait amphoralar tespit edilmiştir. Hoşköy Tekel Fabrikası'nın bulunduğu alan ve sahili çok yoğun Ganos amphora parçaları ile doludur.

Ganos (Gaziköy) Antik Kenti

Antik kaynaklarda da sözü geçen (Xen VII, 5.8.) Propontis Kenti, Uçmakede'den sonra ve Hoşköy'den (Hora) önceki en önemli yerleşmedir. Gaziköy (Ganos), Modern Köy yerleşim alanı içerisindeki yüksek tepede (akropol) ve eteklerinde kurulmuş bir höyük yerleşimidir (Resim: 3). Burada Tekirdağ Müzesi tarafından 2003 yılında bir kurtarma kazısı yapılmıştır. Bu amaçla açılmış açmalar akropol üzerinde halen görülebilmektedir. Kazıda Helenistik Devir'den Bizans Devri'ne kadar farklı devirlerin varlığına işaret eden başta yoğun seramik olmak üzere çeşitli buluntular ele geçmiştir. Akropol üzerinde ayrıca 1920'li yıllara kadar kullanılmış olan Rum yerleşmesine ait taş evlerin kalıntıları da bulunmaktadır. Bu evlerden birinin duvarında devşirme olarak kullanılan bezemeli mermer Bizans mimarî parçalar gözlemlenmiştir. Akropolün yamaçlarında kısmen kalan anıtsal sur duvarları ve teras duvarlarına ait taşlar görülmektedir. Araştırmamızda yüzey bulgusu olarak akropolden ve yamaçlarından toplanan çok sayıda Klasik, Helenistik, Roma ve Bizans Devirleri'ne ait çanak çömlek ve cam parçaları ele geçmiştir.

İç Kısımlardaki Yerleşmeler

Antik yazarlarca da söz edilen ve uzun süre kullanılmış Propontis kıyı yerleşmelerine karşılık, iç kısımlarda daha küçük ölçekli ve daha çok kırsal nitelikli yerleşmelerin varlığı saptanmıştır. Bölgenin iç kısımlarında başta çanak çömlek olmak üzere çeşitli küçük yüzey buluntularına dayanarak farklı dönemlere ait kültür katlarının varlığının tespit edildiği yerleşmeler şunlardır:

Prehistorik Devir: Geçen yıl Yazır İçmeler Mevkii'nde bulduğumuz Orta Kalkolitik Devir'e tarihlenen kap parçası bölgenin kültür tarihinin prehistorik devirlere uzandığını kanıtlamaktadır. Çanakçı Maşatlık; Naip Köyü Damlıca Tepesi, Avşar Köy Çakıllar Mevkii, Prehistorik taş aletlerin ele geçtiği yerlerdir.

Arkaik Devir: Kartaltepe /Bakacaktepe (Hieron Oros) ve Şarköy Dolucatepe'deki kutsal alanlardır.

Klasik Devir'in saptandığı yerleşmeler: Beyoğlu Köyü Odunhattı Mevkii, Beyoğlu Köyü Yavuz Özcan Tarlası, Tatarlı Köyü Karaağaçlık Tümülüsü (Tatarlı I Tümülüsü) bitişiğindeki tarla ile Şarköy Dolucatepe'deki ve Kartaltepe'deki kutsal alanlardır.

Helenistik, Roma, Geç Roma ve Bizans Devirleri'ne ait kültür katlarının saptandığı yerleşmeler: Ormanlı Köyü Hasip Çınar Tarlası, Ormanlı Köyü Doğanca Mevkii, Beyoğlu Köyü'nün tam yanında yer alan tümülüsün bulunduğu tarla, Beyoğlu Köyü Odunhattı Mevkii, Beyoğlu Köyü İçek (İrek?) tarla, Beyoğlu Köyü Yavuz Özcan tarlası, Tatarlı Köyü Karaağaçlık Tümülüsü (Tatarlı I Tümülüsü) bitişiğindeki tarlada tespit edilmiştir.

Bizans Devri'nde iskân edildiği anlaşılan düz yerleşmeler; kaliteli sigrafitto sırlı çömlek parçalarının bulunduğu Yenice Köy (Dağ Yenicesi), Cihat Ertuğrul ve İlyas Uyumaz Tarlası, Şarköy Palamut Köyü Maşatlık, Palamut Köyü sırtı, Hoşköy Manastır arazisi, Hoşköy Çingene Kulübeleri Mevkii, Hoşköy (Hora) Tepesi yapı kalıntısının olduğu yer, Tatarlı Ören Tepe, İğdebağları (Araplı) Köyü Manastır Mevkii, Tepeköy eski köy yeri arkasındaki Köy Arkası Mevkii, Tepeköy Kilise Tepesi, İğdebağları (Araplı) Köyü ve Araphacı Köyü'nde tespit edilen yerleşmelerdir. Geç Roma ve Bizans Devirleri'nde oldukça yoğun bir iskân görülmektedir. Bölgenin iç kısmında saptanan en büyük ölçekli antik kent ise Paleor'dur (Güzelköy/Melen).

Paleor (Güzelköy/Melen) Antik Kenti

Güzel Köy'ün (Melen) kuzeydoğusunda, Gazi Köy'den denize dökülen çayın batısında, denize hâkim ve geniş bir alana yayılı düz bir tepe üzerinde yer alan sığlaşmış bir höyük yerleşimidir. Tepenin hemen aşağısı dere yatağıdır ve dere yatağından buraya dik bir yamaç yükselmektedir. Antik yerleşimin yayıldığı alan Tekirdağ Müzesi tarafından 1994 yılında yapılan inceleme sonucunda bulunan seramik yoğunluğuna dayanarak 2. derece arkeolojik sit alanı ilan edilmiştir. Yüzeysel bulgularını oluşturan Klasik, Helenistik, Roma, Bizans Devirleri'ne ait çok sayıda kap ve amphora parçaları, cam parçaları ve olası antik yapılara ait bazıları *in situ* mermer bloklar önemli bir antik yerleşimin varlığını bize kanıtlar. Ancak arazi zeytinlik ve üzüm bağı olarak kullanıldığından antik yerleşme büyük ölçüde tahrip edilmiştir.

2. Savunma Sistemleri

Bölgede kale niteliği taşıyan, kule ve sur duvarı kalıntılarının oluşturduğu savunma sistemlerine sahip yerler Kartaltepe/Bakacaktepe (Hieron Oros) (Bkz. Kutsal Alan), Naip Kalesi ve bu yıl incelediğimiz Beyoğlu Kalesi'dir. Bu kalelerin ortak özellikleri etrafa hâkim konumdaki yüksek bir tepe üzerinde yer almaları, kuleli bir çevre duvarı ile tahkim edilmiş olmaları ve Bizans Devri'ne kadar kullanılmış olmalarıdır. Özellikle Naip Kalesi içerisinde tuğla kırıkları bulunan moloz harçla örülmüş çevre duvarları ile

Bizans ve Geç Antik Dönem’i temsil etmektedir. Kartaltepe ve Beyoğlu Kalesi’nin çevre duvarına ait taş temeller yer yer *in situ* halde görülebilmektedir. Beyoğlu Kalesi ve Naip Kalesi’ne çıkan yollar üzerindeki yapı ve duvar kalıntıları ve etraftaki bir takım kenet delikli kesme taş bloklarına bakarak bir takım kontrol noktalarının oluşturulmuş olduğu söylenebilir. Kartaltepe’deki taş temel kalıntılarında çevre duvarının belirli yerlerinde kulelerin ve girişlerin oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Kartaltepe, sur içerisinde çeşitli hizmet yapılarının da bulunduğu bir korunma/sığınma yeri, bir savunma kalesi karakteri taşımış olmalıydı. Çevrede kenet delikleri olan blok taşlar görülebilmektedir (Resim: 4). Antik kaynaklar da Odrys Kralı Kersebleptes’in buraya sığındığından bahsedilmektedir¹². Bu kale içerisinde yapıların bir kısmı da ahşap konstrüksiyonlar olabilir. Alanın tam niteliğinin açığa çıkartılması ancak kazı çalışmaları ile mümkün olabilecektir.

Beyoğlu Kalesi

Vadiye tamamen hâkim manzarası olan bir tepe üzerinde kurulmuş kaledir. Konum olarak kuzeyde Beyoğlu ve Ormanlı Köyleri’ne, doğuda Kartaltepe/Bakacaktepe (Hieron Oros); güneyde Şarköy sırtları, batıda Palamut, Bulgur, Esendik, Sağlamtaş Köyleri ve Malkara taraflarına hâkim bir görüş alanı vardır. Tepeyi çevirdiği anlaşılan sur duvarlarının yalnızca taşları dağılmış temelleri, özellikle güney ve batı tarafında yer yer görülebilmektedir. Köşelerde dikdörtgen planlı kulelerin olduğu anlaşılmaktadır. Doğu Kulenin köşesine ait *in situ* taşlar da izlenebilmektedir (Resim: 5). Köylülerin ifadesine göre taşlar bölgede kullanılan yerel taştır ve buradan modern köy camisi inşası için taş alınmıştır. Tepe üzeri yoğun çalılık olduğundan az miktarda Roma Devri kaba çanak çömlek parçası, döşeme tuğlası parçaları ve taş bloklar gibi çok az yüzey bulgusuna rastlanmıştır.

Beyoğlu Kalesi’ne çıkarken, ‘Oduhhattı Mevkii’ olarak adlandırılan ve köyün piknik alanı olarak kullanılan mevkide kaçak kazı sonucu tahrip edilmiş yapılara ait kenetli kesme taş bloklar, yanık kap parçaları, bronz fibula parçası ve yoğun seramik bulunmuştur. Seramikler arasında özellikle M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen siyah firnisli çanak çömlekler yoğunluktadır. Kalan parçadan anlaşıldığı üzere fibula tipinin benzerlerinde de Bulgaristan’daki Vetren’in M.Ö. 4. yüzyıl buluntuları arasında rastlanmaktadır. Buluntulara dayanarak burada Klasik Devir’de önemli olan küçük çaplı bir yerleşimin ya da kaleye çıkan yol üzerinde kale öncesi bir kontrol noktası nitelikli bir yerleşimin kurulmuş olduğu söylenebilir.

3. Kutsal Alanlar

Bölgede Kartaltepe, Bakacak Tepe (Hieron Oros), Şarköy Dolucatepe (Kocatepe) şimdiye kadar tespit ettiğimiz en önemli ve büyük kutsal alanlar arasındadır.

¹² Koçel Erdem 2009 : 420.

Kartaltepe/Bakacaktepe (Hieron Oros) Tahkimli Kale ve Kutsal Alanı

İlk olarak geçen sene ziyaret ettiğimiz alan bölgenin en yüksek yer tepesidir (Işıklar Dağı / Ganos Dağı zirvesi)¹³. Antik kaynaklarda M.Ö. 5. yüzyıldaki önemi ve tahkimli bir kale oluşu belirtilmiştir¹⁴. Ayrıca burada Traklar için kutsal olan ve dağ ile özdeşleştirilen Ganea adlı bir ana tanrıçanın varlığı da yazıtlardan bilinmektedir.¹⁵ Kutsal alana panoramik fotoğrafların çekilmesi ve daha detaylı bir araştırma amacı ile tekrar gidilmiştir¹⁶. Alanı çevreleyen duvarın bazı *in situ* blok taşları yer yer izlenebilmekte, ayrıca kuzey doğu köşesindeki kule duvarına ait olabilecek taşlar da *in situ* halde görülebilmektedir. Yüzeysel bulguları arasında Klasik, Helenistik ve Roma Devirleri'ne tarihlenen çanak çömlek parçaları, üzerinde kenet delikleri olan kesme blok taşlar sayılabilir. Burada ayrıca Tekirdağ Müzesi tarafından 1985 yılında yapılan çok kısa süreli kazıda ortaya çıkartılan Arkaik Devir'den Roma Devri'ne dek tarihlediğimiz demir mızrak uçları, çok sayıda bronz ok uçları, bronz fibulalar, pişmiş toprak tezgâh ağırlıkları (Resim: 6), pişmiş toprak figürin parçaları, pişmiş toprak kaplar, taş güller, kurşun sapan taşları ve çeşitli metal obje tarzında çok sayıda obje bulunmuştur¹⁷. Buluntular Bulgaristan'da özellikle Rodop Dağları'daki çeşitli Trak kutsal alanların adak buluntuları ile benzerlik göstermektedir.

Şarköy Dolucatepe (Kocatepe) (Toronte?) Kutsal Alanı

Bu yıl ki saptamalarımızda, zengin buluntuları bakımından en az Kartaltepe (Hieron Oros) kadar önemli olan diğer bir kutsal alan da Şarköy Dolucatepe'deki (Kocatepe) kutsal alanıdır. Çengelli Köyü'nün kuzey doğusunda yer alan, Tepeköy'e bağlı Dolucatepe 690 m yüksekliktedir ve Şarköy civarının çevreye tamamen hâkim en yüksek tepesidir (Resim: 7). Tepeden Mürefte sahil şeridi, Terziköy burnu, Tepeköy, Çengelli ve Mursallı Köyleri ile arka kısımlardaki Karıştırınan Yolu ve Tekirdağ Yolu görülebilmektedir.

Etekleri yakınında yer alan Tepeköy'deki büyük kilisenin giriş cephesi duvarında daha önceki yıllarda tespit edilen devşirme mermer yazıtına dayanarak burasının Apollon Torontenos'a adanmış bir kutsal alan olabileceği görüşü ileri sürülmüştür (Resim: 8)¹⁸. Bu görüşü destekler nitelikte çok önemli buluntular veren bu tepe büyük ölçüde tahrip edilerek üzerinde 1980'li yıllarda Türk Telekom Radyolink İstasyonu inşa edilmiştir. Tepe üzerinde radar, telsiz, deprem ölçme istasyonu, jeneratör binası gibi devletin çeşitli

¹³ Koçel Erdem 2009 : 422, res. 13.

¹⁴ Demosth. VII 37; IX 15; XIX 156; XIX 334; Aesch. II 90; Sayar 1993 : 156; Theodossiev 1995 : 371.

¹⁵ Theodossiev 1995.

¹⁶ Önümüzdeki çalışma sezonunda alanın CIS sistemleri ile arazi modelinin oluşturulması ve toprak altı kalıntıların tespiti amacı ile arkeojeofizik yöntemlerle araştırılması planlanmaktadır.

¹⁷ Detaylı bir kazı raporunun düzenlenmediği ve bilimsel hiçbir belgelemenin yapılmadığı bu kazıdan çıkan ve daha önce yayınlanmayan buluntular müze araştırmamız kapsamında detaylı olarak çalışılmaktadır.

¹⁸ Sayar 1998; Külzer 2008 : 679.

kurumlarına ait bina, anten ve vericiler dikilmiştir (Resim: 7). Ayrıca burada 1985 yılında greyderlerle define kazısı yapıldığı öğrenilmiştir. Tortul kayalık yapıdaki tepe tüm bu yapılar ve müdahaleler nedeniyle büyük ölçüde tıraşlanmıştır. Araştırmalarımızda Arkaik Devir'den Roma Devri'ne farklı dönemlere ait çok sayıda seramik ve amphora parçaları (Resim: 9), ön yüzünde ata binmiş ve uçuşan pelerini ile bir süvari betimi, arka yüzde ise bir kuş betimi ve ΔAP yazısı olan çok iyi durumda kalmış, M.Ö. 4. yüzyıl Klasik Dönem'e ait bronz bir Dardanos sikkesi, mermer bir heykele ait diz parçası; sol ayağı ve üzerine yılan sarıllı destek kısmı kalmış bir başka mermer heykele ait parça; pişmiş toprak figürin parçaları; cam ve kemik parçaları, mermer bloklara ait parçalar ile üretime ilişkin cüruf parçaları ele geçmiştir. Burada ayrıca 1994 yılında burada bulunarak Tekirdağ Müzesi'ne getirilen mermer torso (Resim: 10), demir mızrak ucu ve orak bulunmuştur.¹⁹ Mermer torso çıplak genç bir erkeğe (olasılıkla bir tanrı, Apollon?) aittir. Ancak eserin ön ve arka yüzlerinde farklılıklar görülmektedir. Ön yüz Klasik Devir, arka yüz ise Arkaik Devir özellikleri göstermektedir. Eser yüzeyindeki bozulmalar da göz önüne alındığında, ikinci defa işlenerek kullanıldığı düşünülmektedir.

Tepe etekleri halen önemli bir taş ocağı olarak kullanılmaktadır. Dağın eteklerinde ayrıca su kaynakları da olduğu bildirilmiştir. Antik çağda su kaynaklarının kutsal alanlarla olan ilişkisi göz önüne alındığında, Dolucatepe'nin de tüm bulguların ışığı altında bir kutsal alan niteliğine sahip olduğu düşünülmelidir.

Palamut Köyü Tepeleri (Akropol?) / Kutsal Alanı

Bir başka kutsal alan niteliği taşıdığını düşündüğümüz yer ise Palamut Köyü sırtındaki tepedir (akropol). Buradaki doğal kaya oluşumları geçen yıl incelediğimiz ve bir kutsal alan özelliği taşıdığını düşündüğümüz Yazır Köyü İzkayalar Mevkii'ni hatırlatmaktadır²⁰. Bölgeye tamamen hâkim olan bu kayalık alanın fiziksel şekli ve kayalar üzerindeki doğal taş platformları Trakya'nın özellikle kuzey batı kesiminde (Kırklareli ve çevresinde) yaygın kaya kutsal alanlarını çağrıştırmaktadır. Platformların üzeri aynı zamanda bir gözetleme yeri işlevi de taşımış olmalıdır. Doğal tepe eteğinde ayrıca arazinin eğimi de göz önüne alınarak örülmüş adeta bir istinat duvarı gibi gözükür ve yer yer kalmış poligonal duvar kalıntıları da incelenmiştir (Resim: 11). Arkaik Devir poligonal duvarlarını hatırlatan bu duvarlar doğal bir oluşuma benzemektedir. Ancak ana kayadan yararlanarak ve taşlar arasında derzler yapılarak adeta tepelyi çeviren bir tür istinat duvarı oluşturulmuş olduğu anlaşılmıştır.

Ayrıca buradan Rumlar zamanında da Ayazma olarak adlandırılan bir su kaynağına kolaylıkla ulaşılıyor olması, kutsal alanların kutsal su kaynağı ilişkisini bir kez daha hatırlatmaktadır. Dolayısıyla bu alanın çeşitli amaçlarla mutlak kullanılmış olduğu

¹⁹ Kurtuluş 2006: 53, 66, res. 29.

²⁰ Koçel Erdem 2009: 421 vd., res. 14, 15.

düşüncesini güçlendirmektedir. Yüzeyde herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Ancak alanın niteliğinin anlaşılabilmesi için daha detaylı araştırmalara gereksinim vardır.

4. Mezar Tipleri ve Nekropoller

Tümülüsler bölgenin en yaygın mezar tipidir. Geçen yıl saptadığımız Oruçbeyli Tümülüs mezarlığında²¹ olduğu gibi, Beyoğlu ve Tatarlı Köylerinde de birçok tümülüstten oluşan tümülüs mezarlığı saptanmıştır. Hemen hepsi kaçak kazı ile soyulmuş ve tahrip edilmiş olan yapıların mezar odaların ait dağıtılmış blok taşlar, kemik ve seramik kalıntıları yapıların nitelikleri hakkında bilgi vermektedir. İncelenen bazı tümülüsler şunlardır.

Beyoğlu Köyü Tümülüs Mezarlığı

Şarköy'e bağlı Beyoğlu Köyü'nün kuzeybatısında, Höyükdibi Mevkii'nde birbirlerine çok yakın olarak konumlandırılmış dört adet tümülüs saptanmıştır. Bunlardan bir tanesi 'Kocahöyük Tümülüsü' olarak adlandırılmaktadır ve mezar tepesi oldukça iyi durumda kalabilmiştir. Kocahöyük Tümülüsü'nün yaklaşık 100 m. doğusunda yer alan diğer bir tümülüs ise, tamamen dağıtılarak tahrip edilmiştir. Bu tümülüsün yakınında olasılıkla tümülüse ait kesme taştan mimarî blok tespit edilmiştir. Bir başka tümülüs ise köyün hemen bitişiğinde yer almaktadır.

Beyoğlu Tümülüsleri grubuna dâhil olan bir başka tümülüs ise, Beyoğlu ve Ormanlı Köyleri'nin keşiştiği yerde, Askertepe Mevkii'nde yer alan ve 'Askertepe Tümülüsü' olarak adlandırılan tümülüstür (Resim: 12). Tekirdağ Müze Müdürlüğü ve Trakya Üniversitesi tarafından kazılmıştır.²² Yapı tescil edilmiştir. Blok taşlarla örülü dromos ve tek mezar odasından oluşmaktadır. Mezar odasının üzerinin tonozlu olduğu ve defineci tahribatı ile önceden çökmüş olduğu kazı sırasında anlaşılmıştır. Ön avluda iki at iskeleti kalıntısı ortaya çıkartılmıştır. Yapı duvar işçiliği ve çeşitli buluntulara dayanarak (sikke, saç iğnesi, Herakleia Pontike ve Enez amphoraları) M.Ö. 4. yüzyıla (M.Ö. 330-320) tarihlenmiştir.

Tatarlı Köyü Tümülüsleri

Beyoğlu Köyü'nde olduğu gibi Tatarlı Köyü'nde de Karaağaçlık (Tatarlı I) ve Höyüktepe Tümülüsleri tespit edilmiştir.

Karaağaçlık Tümülüsü (Tatarlı I Tümülüsü)

Tatarlı Köyü'nde yer alan tümülüs daha önceki yıllarda soyulmuş ve yağmalanmış, bunun üzerine 1980 yılında Tekirdağ Müze Müdürlüğü bir kurtarma kazısı

²¹ Koçel Erdem 2009 : 419, res. 9.

²² Tümülüs Trakya Üniversitesi'nden Yard. Doç. Dr. Şahin Yıldırım ve Tekirdağ Müzesi'nin işbirliği ile kazılmıştır. Mimarîsi ve buluntularıyla yayına hazırlanmaktadır.

gerçekleştirilmiştir. Mezar odası tahrip edilmiş ve taşları civara dağıtılmış haldedir. Mezar odasına ait blok taşlar kısmen görülmektedir. Arazi yoğun çalılıktır. Tümülüs etrafında herhangi bir seramik buluntuya rastlanmamıştır. Müze kazısı sırasında buradan çıkartılan mermerden milli kapı kanadı ve taş kline Tekirdağ Müzesi bahçesinde sergilenmektedir. Kapı ve klinenin yanı sıra, ölü elbisesi üzerine dikilmiş olduğu düşünülen altın kaplama boncuklar, bronz ok ucu, bronz fibula parçası, pişmiş toprak kandil gibi çeşitli buluntular ele geçmiştir²³.

Höyüktepe Tümülüsü: Karaağaçlık Tümülüsü'nün (Tatarlı I) çok yakınında yer alan, Tatarlı Köy manzarasına hâkim konumdaki bir başka tümülüstür. Halk arasında Höyüktepe olarak adlandırılmaktadır. Bu yapı da kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Oldukça derin kaçak kazı çukurunda ve etrafında dağılmış halde blok taşlar görülmektedir. Köylüler ifadelerinde kaçak kazı sırasında hep kömürün çıktığını söylemişlerdir. Bu durum olasılıkla Heredotos'un da bahsettiği Trakların gömü adetleri arasında bulunan kremasyon geleneği ile ilgili olmalıdır. Arazinin çok yoğun çalılık olmasından dolayı detaylı araştırma yapılamamıştır ve yüzeyde seramik buluntuya rastlanmamıştır.

Ormanlı Köyü Söğütlük Nekropolü

Ormanlı Köyü Söğütlük Mevkii'nde de çok yoğun insan kemiği buluntularına rastlanan ancak dönem tespiti yapılamayan bir nekropol alanı tespit edilmiştir, burada lahitlerin de çıktığı ifade edilmiştir, ancak mezar tipleri konusunda bir şey söyleyebilmek detaylı araştırma ve kazı yapmadan mümkün değildir.

Diğer Mezar Türleri

Hoşköy Manastır bahçesinde bulunan Prokonessos (Marmara Adası) mermerinden yapılmış ve Prokonessos'ta üretilmiş olan bir Roma Devri girlandlı lahit gövde parçası da bölgede Roma Devri'nde yaygın olarak kullanılan bir başka mezar tiptir.

BeYOğlu Köyü Kavakovası Mevkii içinde insan kemikleri bulunan büyük pithosların bulunduğu belirtilen alandır. Olasılıkla pithos gömü söz konusu olup alandaki araştırma sırasında bu konuyu aydınlatıcı herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Tatarlı Ören Tepe Nekropolü, Geç Roma ve Bizans çanak çömlekleri, pişmiş toprak mezar levhalarına ait olabilecek parçaların ve kemiklerin bulunduğu dağıtılmış bir nekropoldür.

Şarköy Palamut Köyü Maşatlık'da Bizans Devri'den Rum yerleşmesine dek kullanılmış bir nekropol alanıdır. Burası da tarım arazisi olarak kullanıldığından mezar tiplerine ilişkin herhangi bir şey söylenememektedir. Ancak alanda çok yoğun insan kemikleri ve Bizans Devri çanak çömlekleri görülebilmektedir.

²³ Buluntular müze araştırmamız kapsamında detaylı olarak çalışılmaktadır.

5. Tekil Anıt

Hoşköy yakınındaki manastır'ı yapısı (Ioannes Theologos) bölgenin Bizans Devri'nde yapılmış ve 1920'li yıllara kadar kullanılan en görkemli anıt eseridir (Resim: 2). Çok iyi bir durumda kalabilmiş çok mekânlı yapının tuğla ve taş sıraları ile bazı yerlerde sıvaları kalmış duvarları yaklaşık çatı yüksekliğine kadar büyük ölçüde sağlam bir şekilde ayakta kalmıştır. Yapının 18. ve 19. yüzyıllarda Rumlar tarafından kullanıldığı, 1923 mübadelesinden sonra ise işlevini yitirdiği belirtilmiştir. Çeşitli işlevleri olan mekânlardan iç avlu, yetimhane, şarap işleme mekânları, depolar, ahırlar, çan kulesi, mutfaklar, su kuyuları, apsisli mekan (küçük şapel?) gibi bir takım mekanları rahatlıkla tanımlanabilmektedir. Manastır alanı içerisinde girlandlı bir Roma Devri Proconessos lahit parçasına rastlanmıştır. Ayrıca alanda Bizans Devri sırlı çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır.

6. Tekil Buluntular

Araştırmalarımız sırasında tekil rastladığımız ya da devşirme olarak kullanılmış olduğunu saptadığımız buluntulardır. Şarköy Tepeköy eski kilise duvarında devşirme olarak kullanılmış tanrı Apollon'a sunulan mermer adak yazıtı parçası, Araphacı Köyü'nde bir vatandaşın evinin bahçesinde bulunarak vatandaş tarafından müzeye teslim edilen Bizans Devri bezemeli mermer mimarî parça (Resim 13), Hoşköy (Hora) Antik Kenti sit alanı yakınında bir vatandaşın evinin duvarında bulunan bezemesiz, mermerden, küçük bir sütun başlığı; Hoşköy Melen Şarap Fabrikası duvarında iki tanesi gömük halde korunan, diğeri ise fabrika önünde duran volütlü sütun başlıkları (bunların Hoşköy Tekel fabrikası yanında bir zamanlar var olan Rum kilisesine ait başlıklar olduğu bildirilmiştir). Hoşköy Belediyesi'nde korunan bir Rodos amphorası; İğdebağları Köyü'nde bulunan dört yüzü bezemeli Bizans Devri mermer postament; Beyoğlu Köyü Parpıdar Tepe'de bir zamanlar var olduğu belirtilen mezar anıtı?/zafer anıtı? dağıtılmış parçaları arasında fark edilerek daha önce vatandaşlar tarafından Tekirdağ Müzesi'ne getirilen, Attika tipindeki volütlü alınlıklı miğferli başı ve ön kısmında zırhı (thoraks) kabaca belirtilmiş, bir trophaion olabilecek yarım işlenmiş blok²⁴ (Resim 14). Şarköy Dolucatepe'de ele geçen mermer bir heykele ait diz parçası ve yine aynı yerde bulduğumuz mermer bir heykele ait yılanlı desteği olan ayak parçası; Gaziköy'deki bir pansiyonun bahçesindeki farklı devirlere ait stel, mimarî parça vs. gibi eserler ve Tatarlı Köyü mezarlığında saptadığımız sütun parçaları bölgedeki araştırmalarımız sırasında rastladığımız münferit eserler arasında sayılabilir.

²⁴ Trakya'da bu tür miğferlerin kullanımını gösteren bronz bir örnek Naip Tümülsü'nde bulunmuştur. Delemen 2004 : 103, res. 102. Roma Devri'ne tarihlendirilmiş benzer bir trophaion için bk. Usman 2008 : 1204, res. 4.

7. Üretim Merkezi

Antik çağdan beri bölgenin en önemli faaliyetleri üzüm yetiştiriciliği, şarap yapımı ve zeytinciliktir. Kıyı yerleşmelerinden Yeniköy, 10. -12. yüzyıllar arası amphoraları ile ünlü Gaziköy (Ganos), Hoşköy (Hora), Mürefte, Şarköy vs. gibi yerleşmeler Bizans Devri'nden günümüze şarap üreten önemli merkezlerdir. Bu yerleşmeler antik çağdan bu yana Propontis kıyılarının önemli limanları olup, bölgeden şarap sevkiyatının da yapıldığı önemli ticari merkezlerdir. Gaziköy ve Hoşköy kıyılarında gözlemlenen çok sayıda amphora parçası, cüruf ve fırın kalıntıları üretime ilişkin kanıtlardır²⁵. Hoşköy'de dere yatağı boyunca, dere yatağı ağzında, Tekel'e ait içki fabrikası önünde uzanan sahil şeridi boyunca ve kesitlerde incelemeler yapılmıştır. Bu kısımlarda çok yoğun amphora parçalarına rastlanmıştır. Uçmaktare tarafına hâkim bir manzarası olan bu sahil, antik çağda amphora üretim ve sevkiyatının yapıldığı yerdir.

Bölgenin en önemli gelir kaynağı olan amphora üretiminin yanı sıra, araştırmalarımız sırasında yüzey bulguları arasında yer alan cürufklar bölgedeki maden ya da seramik üretimlerinin önemli kanıtlarıdır. Bu yılki tespitlerimizde Beyoğlu Köyü Kavakovası Mevkii Ahmet Tiryaki Tarlası'nda ve Şarköy Dolucatepe'de de çok sayıda cüruf parçaları ele geçmiştir. Şarköy İğdebağları Köyü Kozman Mevkii'nde daha önceki yıllarda ele geçen toplu maden buluntularına dayanarak bölgede maden üretimlerinin M.Ö. 11. yüzyıla dayandığı ileri sürülmüştür²⁶.

Ayrıca Propontis kıyısı kentlerinde ele geçen çok fazla sayıda mureks kalıntısı da boya ve ilaç üretimine işaret etmektedir.

SONUÇ

2009 yılı araştırmamıza ilişkin sonuçlara genel olarak bakıldığında, geçen yılki bulgularımıza paralel olarak Propontis kıyılarının erken devirlerden beri daha uzun süreli- *long duree*-, iç kesimlerin ise özellikle Geç Roma ve Bizans Devirlerinde yoğun olarak iskân edildiği anlaşılmıştır. Bölgenin topografik özellikleri göz önüne alındığında, Uçmaktare-Şarköy arasında kalan kıyı şeridinin orta kesimde kıyıdaki yoğunluğun aksine yerleşmelerin azlığı dikkati çekmiştir. Bu yerleşmelerde yüzeyde rastlanan birkaç mermer mimarî parça ve duvar ve temel kalıntıları dışında herhangi bir anıtsal kalıntı tespit edilmemiştir. Bölgenin en iyi durumda kalan anıtsal yapısı ise Geç Antik Dönem'den kalan Hoşköy Manastırı'dır.

Bölgenin iç kesiminde şimdiye dek saptadığımız en eski yerleşim, Orta Kalkolitik Dönem'e (yaklaşık M.Ö. 4500) tarihlenen el yapımı kap parçasının da bulunduğu Yazır Köyü İçmeler Mevkii'ndeki alandır.

²⁵ Daha önceki yıllarda bölgenin amphora fırınları ile ilgili yapılan kazı ve araştırmalar için bkz. Günsenin 1992 a: 193 vd; Günsenin 1993 : 85 vd.

²⁶ Harmankaya 1995: 217 vd.

Yerleşim birimlerinde yüzeyde ele geçen küçük buluntuların ışığı altında -Hoşköy'de (Hora) bulunan Parion darbı Roma Devri bronz sikke, Şarköy Dolucatepe'de bulunan Klasik Devir Dardanos sikkesi, çeşitli yerleşmelerde ele geçen Attika siyah firnisli gruba ilişkin çok sayıda seramik parçası, Rodos, Thasos ve Herakleia Pontike kökenli amphora parçalarının çokluğu, geçen yıl Mermer Höyük seramik buluntuları arasında tespit edilen Sagalassos kökenli sigillata kap parçası- bölgenin çevresi ile olan ticaret ilişkilerini ortaya konulabilmektedir.

Bölgenin kutsal alanlarını değerlendirecek olduğumuzda, Türkiye Trakyası'nın kuzeybatı kesimindeki kayalık alanlarda oluşturulmuş kült alanlarının fiziksel şekli ve yoğunluğu kadar olmasa da, kutsal alanların varlığı ortaya konulmuştur. Bölgenin en önemli tahkimli kale ve kutsal alanı olan Işıklar Dağı'nın (Ganos Dağı) zirvesindeki Kartaltepe/Bakacaktepe (Hieron Oros) kadar önemli ikinci bir kutsal alanın varlığı da Şarköy Dolucatepe'de saptanmıştır. Yüzey bulgularının Arkaik Devir'den Roma Devri'ne dek tarihlenmesi ve çeşitlilik göstermesi bu alanların fonksiyonlarının yüzyıllar boyunca sürdüğünü göstermektedir. Kartaltepe'de Tekirdağ Müzesi'nin kısa süreli kurtarma kazısında ele geçen idol, figürin, fibula, çeşitli maden alet, silah vs. türündeki buluntuların paralellere ise Bulgaristan'daki Rodop Dağları çeşitli kutsal alanlarda Arkaik Devir'den Roma Devri'ne dek tarihlenen buluntular arasında rastlanmaktadır. Kaya ıkıntuları üzerinde düzenlenmiş kutsal alanlar arasında sayılabilecek Palamut Köyü akropol nde yer alan kutsal alan, doğal kayalarının şekli ve konumu bakımından geçen yıl saptadığımız Yazır Köyü İzkayalar Mevkii'ndeki kutsal alan olarak nitelendirdiğimiz yer ile benzerlik göstermektedir. Doğal kayaların üzerinde yer alan düzlükler hem kült işlevlerine yönelik hem de gözetleme amaçlı kullanılmış olmalıdır.

Kutsal alanlar gibi kalelerin de bölgeye en hâkim tepelerde konumlanmaları ve çevrelerinde rastlanan k ek buluntulara bakılarak Geç Antik Devir'e kadar kullanıldıkları anlaşılmıştır.

Bölgenin yaygın mezar tipi olan tümülüslerin, kazısı yapılan ve buluntuları araştırılmış olanların ışığı altında Klasik Devir'den Roma Devri'ne kadar kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Oruçbeyli, Beyoğlu ve Tatarlı Köyleri çevreleri t m l s nekropollerinin tespit edildiği yerlerdir. Tatarlı ve Beyoğlu köyleri birbirlerine çok yakındır ve bu alanda tümülüslerin yoğunlaştığı dikkati çekmiştir. Ancak yoğun kaçak kazılar ve tarımsal faaliyetler pek çoğunun yok olmasına neden olmuştur. Yukarıda kısaca söz ettiğimiz Tatarlı T m s  ve Naip Tümülüsü gibi tümülüslerden elde edilen mezar eşyaları M. . 4. - 3. yüzyıllar arasındaki tümülüslerin günümüze çok azı kalabilmiş mezar envanterleri konusunda önemli bilgilere sahip olmamızı sağlamaktadır.

Nekropol alanları ile ilişkili olduğunu düşündüğümüz ve Türkiye Trakyası'nın kuzeybatı kesiminde yoğun olarak karşımıza çıkan, olası megalitik anıtlara ait anıtsal taşların bulunduğu alanların ise, bölgemizde yüzeyde ele geçen taş aletler ve seramiklere dayanarak Prehistorik Devirlerden Bizans Devri'ne ve hatta bölgedeki Rum yerleşimine dek nekropol olarak kullanıldıkları anlaşılmıştır. Çanakçı Köyü ve Ormanlı Köyü Söğütlük Mevkii dolmen tipindeki anıtların bulunduğu yerlerdir.

Bölgenin antik çağdan bu yana yaşayan en önemli faaliyeti üzüm yetiştiriciliği ve şarap yapımı olmasına rağmen, araştırmalarımızda zeytinyağı ya da şarap işliklerine nadiren rastlanmıştır. Kalan izler ise bölgede 1920'li yıllara kadar varlıklarını sürdürmüş olan Rum yerleşmelerinden kalan işlik ve teçhizatır. Bölge Bizans Devri ve Geç Antik Devir'de şarap üretimi ve sevkiyatı bakımından çok önemli konumdadır. Günümüze kadar bağcılık faaliyetlerinin devam ettiği Gaziköy (Ganos) ve Hoşköy (Hora) çok sayıdaki amphora parçası, seramik parçaları ve atıklarına bakılarak önemli üretimlerin yapılmış olduğu merkezler arasında sayılabilir.

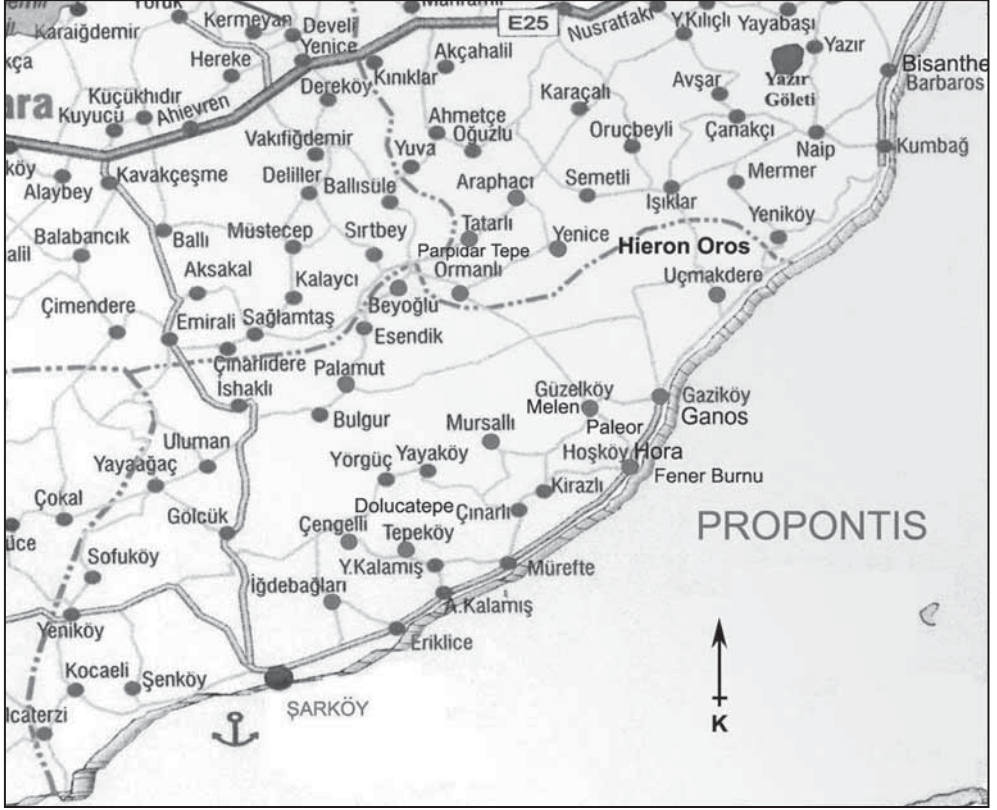
Bölgenin antik yerleşimlerinin yanı sıra, 1920'li yıllara kadar var olan Rum yerleşmelerine ait izlerin ve yapıların bulunduğu Güzelköy, Hoşköy, Şarköy Palamut Eski Köy yeri ve Tepeköy bu dönemden kalan çeşitli nitelikteki yapıları ile korunması gerekli yerleşimlerdir.

Yurdumuzun her yerinde olduğu gibi antik alanların ve eserlerin hızla yok edilişleri araştırma bölgemizde de görülmektedir. Antik yerleşmelerin kıyılarda kurulmuş olanları modern yazlık sitelerin yapımı dolayısıyla yok edilmekte, kırsaldaki büyük bir kısmı ise tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Kaçak kazılarla en çok yok edilen yapılar ise tümülüs mezarlardır. Bölgedeki araştırmalarımızın önümüzdeki yıllarda sürdürülmesi planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- ARCHIBALD, Z. H., 1994: 'The Philipp II of Macedon and Odryssian Thrace', *CAH VI* : 465-471.
- ARCHIBALD, Z. H., 1998: *The Odryssian Kingdom of Thrace*, Oxford.
- ATİK, N., 2007: 'Eine Thrakische Stadt an der Propontis: Heraion Teichos', *Thrace in the Graeco-Roman World. Proceedings of the 10th International Congress of Thracology*, Athens: 13-23.
- ÇAKIRLAR, C.-R. Becks 2009: 'Murex Dye Production at Troia : an Assesment of Archaeomalacological Data from Old and New Excavations', *Studia Trioca* 18 : 87-105.
- DANOV, C. M. 1976: *Altthrakien*, Berlin.
- DANOV, C. M., 1996: 'Hieron Oros ' *Kleine Pauly*, 1966, s. 1136.
- DELEMEN, İ., 2004: *Tekirdağ Naip Tümülsü*, İstanbul.
- GÜNSENİN, N., 1992 a: 'Ganos: Centre du production d'Amphores a l'Epoque Byzantine'; *Anatolia Antiqua* II : 193-201.
- GÜNSENİN, N., 1992 b: 'Ganos. Bin Yıldır Şarap Üreten Kutsal Dağ', *TAD XXX* : 197-207.
- GÜNSENİN, N., 1993: '1991 Yılı Tekirdağ İli, Hoşkøy-Gazikøy Amphora Atölyeleri Yüzey Araştırması', X. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* , Ankara : 85-102.
- HARMANKAYA, S., 1995: 'Kozman Deresi Mevkii (Şarkøy, Tekirdağ) Maden Buluntuları', *Halet Çambel İçin Prehistorya Yazıları* : İstanbul : 217-254.
- ISAAC, B., 1986: *The Greek Settlements in Thrace until the Macedonian Conquest. Studies of the Dutch Archaeological and Historical Society* 10, Leiden.
- IŞIN M. A.-N. GÜNSENİN 1994: 'Tekirdağ İli Hoşkøy Gazikøy Amphora Fırınları Kurtarma Kazısı', IV. *Müze Kurtarma Kazıları* : 497-512.
- IVANOV, R.- G. von BÜLOW, 2008: *Thracia. Eine römische provinz auf der Balkanhalbinsel*, Mainz am Rhein.
- KAHRSTEDT, U., 1954: *Beitrage zur geschichte der thrakischen Chersones*, Baden-Baden.
- KOÇEL Erdem, Z., 2009: 'Preliminary Report of the Tekirdağ Ganos 2008 Survey, *Anatolia Antiqua* XVII : 411-426.
- KOÇEL Erdem, Z., 2010: 'Tekirdağ Ganos Dağı Araştırmaları 2008', 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2, Ankara : 79-107.
- KOROMILA, M., 2002: *The Greeks and the Black Sea from the Bronze Age to the early 20th Century*, Athens.
- KURTULUŞ, İ. H., 2006: *Tekirdağ, Mürefte, Şarkøy Kıyı Şeridi Monografisi*, İstanbul.
- KÜLZER, A., 2008: *Ostthrakien. Tabula Imperii Byzantini* 12, Wien.

- LOUKOPOULOU, L. D., 1987: *Contribution a l'histoire de la Thrace propontique durant la periode archaique*, Lausanne.
- MANSEL, A. M., 1939: *Trakya'nın Kültür Tarihi. En Eski Zamanlardan M.S. 6. Yüzyıl Ortasına Kadar*, İstanbul.
- NEKHRIZOV, G. 2005: 'Cult Places of the Thracians in the Eastern Rodope Mountains (End of the 2nd-1st millenium B.C.)', *The Culture of the Thracians and Their Neighbours*, Ed. J. Bouzek-L. Domaradzka, Oxford: 153-158.
- OBERHUMMER, E., 1910: 'Ganos', *RE* 7.1: 708.
- OBERHUMMER, E., 1913: 'Hieron Oros', *RE* 8.2 :1530.
- OBERHUMMER, E., 1936: 'Thrake, Name, Grenzen, Land, Klima, Produkte, Bevölkerung', *RE* 6A 1 : 393-404.
- ÖZDOĞAN, M., 1999: 'Anadolu'dan Avrupa'ya Açılan Kapı Trakya', *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 90 : 2-29.
- ÖZDOĞAN, M., 2000: 'Marmara Bölgesi Yüzey Araştırması', *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, Ankara: 308-313.
- Özdoğan, M.-M. Akman, 1991: '1990 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları', *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara: 405-423.
- SAYAR, M. H., 1993: 'Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları', *X. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara: 153-173.
- SAYAR, M. H., 1998: 'Weihung für Apollon Torontenos': Ed. U. Peter, Stephanos Nomismatikos, *E. Schönert-Geiss zum 65. Geburtstag*, Berlin: 585-590.
- SAYAR, M. H., 1999: 'Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1997', *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara: 423-431.
- SAYAR, M. H., 2000: 'Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1998', *XVII. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara: 245-250.
- SAYAR, M. H., 2003: 'Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 2002', *XXI. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara: 169-172.
- SEVİN, V., 2001: *Anadolu Tarihi Coğrafyası I*, Ankara.
- STRONK, J., 1994: 'An Inquiry Into the Political Function of Some Ports on the Northern Shores of the Propontis, About 400 B.C.', *Thracia Pontica V* : 221-226.
- TAŞLIKLIOĞLU, Z., 1971: *Trakya'da Epigrafi Araştırmaları*, İstanbul.
- THEODOSSIEV, N., 1995: 'The Sacred Mountain of the Ancient Thracians', *Thracia* II:371-385.
- USMAN, M., 2008: 'Tokat Müzesi'ndeki Mermer Trophaion Tasviri', *Euergetes II, Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı*, Antalya: 1201-1204.
- VON BREDOW, I., 1998 a: 'Ganos', *Der Neue Pauly* 4: 778.
- VON BREDOW, I., 1998 b: 'Hieron Oros', *Der Neue Pauly* 5: 545.

Harita: Araştırma bölgesi ve 2009 yılı tespitleri.

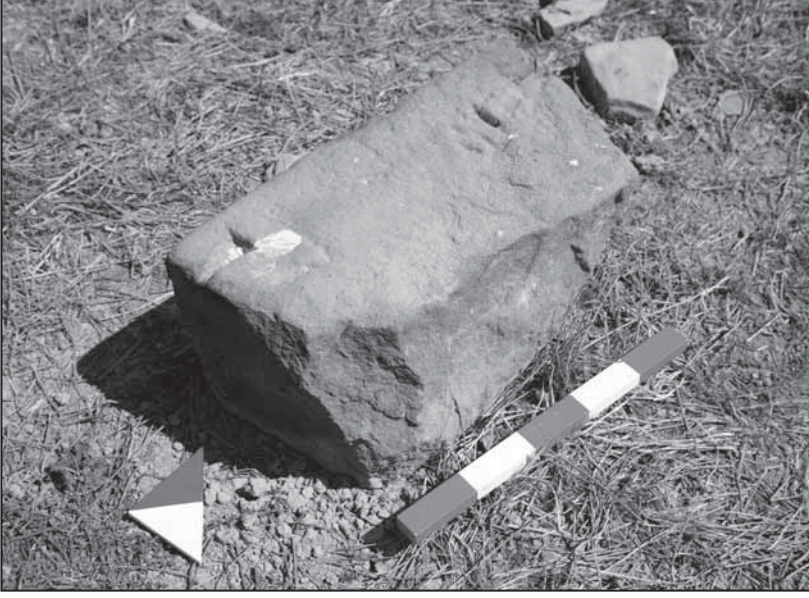
Resim 1: Hora (Hoşköy) Parion darbı bronz Augustus Devri sikkesi.

Resim 2: Hoşköy Manastır.

Resim 3: Ganos (Gaziköy) denizden akropol n görünüş.

Resim 4: Kartaltepe/Bakacaktepe (Hieron Oros) kutsal alanı, kenetli taş bloklar.

Resim 5: Beyoğlu Kalesi *in situ* taş bloklar.

Resim 6: Kartaltepe/Bakacaktepe (Hieron Oros) kutsal alanı pişmiş toprak tezgah ağırlığı.

Resim 7: Şarköy Dolucatepe kutsal alanı.

Resim 8: Şarköy Tepeköy eski kilise duvarındaki devşirme Apollon adak yazıtı.

Resim 9: Şarköy Dolucatepe kutsal alanı amphora parçaları.

Resim 10: Şarköy Dolucatepe kutsal alanı mermer torso (Apollon?), ön ve arka yüz.

Resim 11: Palamut Köyü akropolü poligonal duvar kalıntısı.

Resim 12: Beyoğlu Köyü Askertepe Tümülüsü.

Resim 13: Arapacı Köyü Bizans Devri mermer mimari parça.

Resim 14: Beyoğlu Köyü Parpıdar Tepe mermer trophaion.

AKŞEHİR MÜZESİ SERAMİK VE CAM ESERLER KOLEKSİYONU

Mehmet TEKOCAK*

“Akşehir Müzesi Müdürlüğü Küçük Buluntular Kataloğu” isimli bilimsel müze çalışmamız 2008 yılında başlamış ve de halen devam etmektedir¹. Bugüne kadar yapmış olduğumuz çalışmalarda önceliğimiz müze teşhirinde bulunan eserler olmuş, buna bağlı olarak da sergideki seramik ve cam eserlerin tamamının kataloğu bitirilmiştir. Aşağıda ele alacağımız malzeme gurubu da bu çalışmanın bir sonucudur.

1. SERAMİK KAPLAR

1.1. ATTİK VAZOLAR

1) 07-89. *Lekythos* (Resim: 1.1)

Kiremit kırmızısı killi. Boyun, ağız ve kulp ile kaide kırık ve eksik. Silindirik gövde, düz omuzludur. Benzer örneklerden yola çıkarak bu kabın (kesik) huni biçimli ağza, uzun boyuna ve silindirik içbükey (disk şeklinde) bir kaideye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Omuzda kısa çizgi ve ışın motifi. Gövde beyaz zeminli olup üzerindeki süslemeler kırmızıdır. Gövdede iki kafes süsü arasında sarmaşık dalı süsü bulunur. Süslemeler Beldam Atölyesine ait eserler üzerinde görülenler ile benzerlik gösterir. Eseri M.Ö. 5.yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlendirebiliriz².

2) 90-2. *Bodur Lekythos* (Resim: 1.2)

Kırmızı Figür Tekniğinde yapılmış bir vazodur. Boynun üst bölümü ve ağız

* Yrd.Doç.Dr. Mehmet TEKOCAK, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı-Kampüs KONYA/TÜRKİYE (mtekocak@yahoo.com).

1 Bu çalışmayı yapabilmem için verdikleri izinden ötürü öncelikle T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Kazılar Dairesi başkanı Sayın Melik AYAZ ve Akşehir Müzesi Müdürü Sayın Ömer Faruk TÜRKAN'a çok teşekkür ederim. Ayrıca müzedeki çalışmalarımız sırasında bizlere rahat bir çalışma ortamı sunma konusunda gösterdikleri yakın ilgi, alaka ve yardımlarından dolayı başta Sayın Ömer Faruk TÜRKAN olmak üzere, Müze Uzmanları Muzaffer SAÇKESEN, Rabia GÖKALP, Sevcan KARAPIÇAK ve Sevgi GÜRDAL'a şükranlarımı sunarım. Tabi ki çalışmalarım sırasında yanımda olan değerli çalışma arkadaşlarım ve dostlarım Volkan YILDIZ, Asena KIZILASLANOĞLU, İsmail BAYTAK, öğrencilerim Aşlı İVDİK, Yasemin İNCEELGİL, Eren ESER, L.Ufuk ERDOĞAN ve Cüneyt ÖZ'e sonsuz teşekkürler. Onların özverili çalışmaları olmasaydı proje asla bu aşamaya gelemezdi.

² Haspels 1936, 69 ; Kurtz 1975, 154, 70.7 ; CVA Silifke, 2-4, Plate III/1-8.

kısmı ile kaide kısmı kırık ve eksik. Elma biçimli gövdeli, dar silindirik boyunludur. Boyunla gövdenin birleşme yerinde profillendirme yapılmış. Parlak siyah glazürlü olup gövde de ana sahnede rezerv yatay bir çizgi üzerinde bir kuğu kırmızı figür tekniğinde betimlenmiştir. Kuğu sağa dönük, kanatları yarım açık vaziyettedir. Detaylar özensiz. Gövde üzerinde siyah noktalar dikkat çeker. Mina Ressamı'nın boyadığı kuğu betimli lekythoslar ile yakın benzerlik göstermekle birlikte kuğunun betimlenmesindeki farklılıkları gözden uzak tutmamak gerekir. Tüm bunlardan yola çıkarak eserin M.Ö. geç 5.yüzyıla ait olabileceğini söyleyebiliriz³.

3) 875. *Bodur Lekythos (Resim: 1.3)*

Huni biçimli ağızlı, kısa ince boyunlu, basık küre gövdeli, geniş alçak halka kaideli. Boyundan omuza geçişi profillendirme yapılmış. Siyah glazürde dökülmeler var. Gövdede, kaidenin dışında kırmızı rezerv alan bırakılmış. Gövde yatık S motifleri ve kıvrık dal süsleri var. M.Ö. 5.yüzyılın son çeyreğine ait olmalıdır⁴.

4) 874. *Küçük Maşrapa*

Kiremit kırmızısı killi, yalın siyah glazürlüdür. Dışa açılan ağızlı, ikili kulp ağız kenarından omuza bağlanmakta. Gövde dikey kazıma yivli. Boyunla omuzun birleşme yerinde çiftli profillendirme var. Ağız kenarından gövde üst bölümüne bağlanan kulpun altındaki gövde bölümünde baskı yumurta dizisini andıran süsleme var. Benzerlerinden yola çıkarak bu eseri M.Ö. 5. yüzyılın son çeyreğine vermek istiyoruz⁵.

5) 07-83. *Cup Skyphos (Resim: 1.5)*

Kırmızılaşan ve kahverengileşen glazürde yer yer dökülmeler görülür. Kalınlaştırılmış dışa açılan dudaklı, kalın duvarlı derin kâse gövdeli, yüksek halka kaidedir. Kaide ayağının dışa bakan yüzünde profillendirme vardır. Kenar altından başlayan kulp ağız hizasını geçecek kadar yükselir ve burada kıvrım yapar. İçte tondo da kazıma konsantrik çift daire içerisinde damgayla yapılmış düzensiz yumurta veya dil süsü, merkezde ise damga ile yapılmış bağlı dört palmet motifi bulunmaktadır. Eseri benzer örneklerden yola çıkarak M.Ö. erken 4.yüzyıla tarihleyebiliriz⁶.

6) 07-85, 07-86, 07-88. *Kâseler/Skyphoslar (Resim: 1.6-8)*

Çift kulplu bantlı kaplardır. Hafif içe dönük kenarlı, derin yarım küre gövdeli, alçak halka kaidelidirler. Ağız kenarının hemen altından başlayan kulplar hafifçe yukarı

³ Beazley 1963, 1367/22 ; CVA Silifke, 13, Pl. VII/6.

⁴ Sparkes-Talcott 1970, Pl. 38/1124 ; Çokay Kepçe 2006, 103, kat.no:SFr 2

⁵ Sparkes-Talcott 1970, Pl. 11/203 ; Çokay-Kepçe 2006, 109-110, kat.no: SFr 21-22.

⁶ Sparkes-Talcott 1970, Pl. 27/617-621 ; Çokay-Kepçe 2006, 108-109, kat.no: SFr 19-20 ; CVA Silifke, 18, Pl. X/5

yükselir. İçte konsantrik daireler, ağız kenarının dış tarafından yatay bant ve kulpların üst yüzeyinde de aynı boya bulunur. Renkler kırmızimsı kahve, koyu kahve ve mat siyah renkte olup pişmeye ve uygulamaya bağlı olarak tonları değişir. M.Ö. 5. yüzyıl⁷.

1.2. ROMA KIRMIZI ASTARLI KAPLARI

Bu bölümde Müze koleksiyonunda yer alan farklı seramik gruplarına ait Roma Dönemi kırmızı astarlı kap gurubu alınmıştır. Değişik tarihlerde satın alma yoluyla müzeye kazandırılan eserlerin ne yazık ki geliş yerleri kesin olarak belli değildir. 2008 yılı içerisinde gerçekleştirmiş olduğumuz incelemeler sonucunda müzede Roma Dönemi'nde bilhassa Doğu Akdeniz dünyasında popüler olan Doğu Sigillatası A, İtalyan Sigillatası, Kıbrıs Sigillatası ve Sagalassos Kırmızı Astarlısı gibi farklı bölge atölyelerine ait Kırmızı Astarlı Kap Grupları tespit edilmiştir. Tespit edilen bu örnekler üzerinde yapılan ayrıntılı çalışmalar sonucunda ise müzede bulunan bu eserlerin bazılarının yukarıda belirtmiş olduğumuz atölyelere ait örneklerle birebir benzeştiği bazılarının da form ve astar kalitesi bakımından onlarla kısmen benzeşen düşük kalitede ikinci sınıf kaplar oldukları anlaşılmıştır. Burada şunu da hemen belirtmek isteriz ki; ikinci grup olarak ele aldığımız kaplar, orijinal atölyelerinde üretilen düşük kaliteli ikinci sınıf ürünler olmaktan daha çok, yerel atölye üretimi taklit ürünler gibi gözükmektedirler. Ancak incelenen eserlerin buluntu ve geliş yerlerinin belli olmaması bu durumun netlik kazanmasına bir engel teşkil etmektedir. Biz de bu yüzden söz konusu taklit vazoları literatürde bilinen ve kabul gören genel guruplara dahil ederek değerlendirmenin daha doğru olacağına inandığımız için tüm vazoları kendi gurup başlıkları altında ele aldık⁸.

Roma Dönemi'ne ait Kırmızı Astarlı Seramikler arasında en fazla örnek Doğu Sigillatası A Grubu'nda karşımıza çıkmaktadır. En erken örnekler de yine bu grup içinde yer almaktadır⁹.

1.2.1. Doğu Sigillatası A Grubu¹⁰

Bu gruba ait 8 farklı form saptanmış, bunlardan 6 adedi açık kaplara (tabak, kâse gibi) 2 tanesi ise kapalı kaplara (testi) aittir. Belirlenen formların dağılımları ise 70.225 envanterli tabak formundan 4 adet, 85.5 envanter No.lu kâse formundan 1 adet, 895

⁷ CVA Silifke, 40-41, Pl. XXVIII/1-8

⁸ İkinci sınıf veya taklit üretim olduğunu düşündüğümüz örnekler için "Taklit" kelimesi kullanılmıştır. Şayet bir guruba ait orijinal örnek hiç yoksa genel başlığın önüne, var ise benzer formlarını belirttiğimiz kısımda bunların önüne 'Taklit' kelimesi konmak suretiyle orijinal ve taklit üretimlerin ayrımını yapma yoluna gidilmiştir.

⁹ Eserlerin tarihlenmesinde ait oldukları gurupların örnekleri için verilen tarihlerle paralellik kurulmuştur. Bizi böyle bir tercihe iten en büyük neden ise müzedeki eserlerin geliş yerlerinin ne yazık ki belli olmayışıdır. Bu da bizi analogi yoluyla tarihlendirme yapmaya mecbur bırakmıştır.

¹⁰ Eserlerin tasniflerini yaparken vazo isimlerinin yanında parantez içerisinde literatürde bilinen ve kabul gören form numaralarını yazar isimleri ile birlikte vermeyi tercih ettik.

envanter No.lu tabak formundan 4 adet, 73-130 envanter No.lu kâse formundan 2 adet, 73-128 envanter No.lu kâse formundan 4 adet, 70-21 envanter No.lu kâse formundan 1 adet, 70-104 envanter No.lu kâse formundan 1 adet ve 70-122 envanter No.lu testi formundan 1 adet şeklinde sıralanmaktadır. Sıraladığımız bu formlara ait örnekleri astar ve form bakımından ele aldığımızda 85.5, 895 ve 73-130 envanter numaralı tabak ve kâselerin orijinal, ithal kaliteli gruptan olduğu diğerlerinin ise ikinci gruba giren düşük kalitede astara sahip imitasyon kaplar oldukları saptanmıştır. İkinci gruba dâhil ettiğimiz DSA'lar için önemli olan birkaç nokta üzerinde durmak ve bu malları ithal kaliteli mallardan ayıran unsurların neler olduğundan bahsetmek istiyoruz. Öncelikle bu gruba giren eserlerin astarları oldukça sulu, zayıf, ince bir tabaka halinde özensizce uygulanmış, buna bağlı olarak ta düşük kaliteli bir astar ortaya çıkmıştır. Tek daldırma yöntemiyle yapılan astarlama sonrasında hiçbir düzeltme işlemi yapılmadan kaplar bırakılmışlardır. Böyle bırakılmasından dolayı da kap üzerinde yer alan akmalar olduğu gibi kalmıştır. Bir başka husus ta orijinal ya da ithal olarak kabul ettiğimiz DSA'lar da asla görmediğimiz bir uygulamanın bizim eserlerimizden bazılarında, örneğin 70-225, 70-21, 70-104 envanter No.lu eserlerde olduğu gibi, özellikle kapların görünmeyen kısımlarının astarsız bırakılmasıdır. Bu durum daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi Dönemin revaçta olan bu kap gurubunu imal eden atölyelere ait ürünlerin lokal bazda taklitlerinin yapıldığı savını güçlendiren bir kanıt olması bakımından son derece önemlidir.

Servis kapları olarak kullanılan bu kapları içerisinde sunulan malzemenin türüne göre iki ayrı başlık altında ele aldık.

1.2.1.1. Yiyecek Servisi Kapları (Çizim 1.1-3)

Genel anlamda bu gruba giren formlar daha çok yemeklerin ve meyvelerin servisinde kullanılan zengin form repertuarına sahip tabak ve kâselerden oluşan lüks servis kaplarıdır. Akşehir Müzesi DSA'ları arasında ise bu başlık altında değerlendirebileceğimiz 3 form tespit edilmiştir.

1) 70-225. Tabak (Taklit Kenyon Form 1, Hama Form 1, Hayes Form 2- 4, Slane Tip 13)

Müzedeki dört örnekle temsil edilir. Yukarı dik uzanan düz kenarlı, alçak halka kaidelidir (Çizim: 1.1). Dış yüzünde yoğun kalker tabakası vardır. İç yüzü daha temizdir. Kabın iç yüzünde merkezde üç sıra yiv bant vardır. Kaidenin alt yüzünde de kabartma olarak merkezden başlayarak açılan daire süsü vardır. Kırmızımsı sarı (5 YR 7/6) renkli kil sıkı, gözeneksiz ve bünyesinde ince tanecikli mika içerir. Daldırma teknikli astar kırmızımsı sarı (5 YR 6/6) renginde ve çok az gümüş mikalıdır. Astar renginde ton

farklılıkları görülür. Genelde bu guruba giren bu tabaklar büyük ebatlı üretilmişlerdir. Ancak müze koleksiyonunda yer alan bu formdaki tüm kapların küçük boyutlu oldukları saptanmıştır. Bu durum da akla şöyle bir soru gelmektedir. Daha çok ziyafet sofralarında servis amaçlı kullanıldıkları için büyük ölçekli üretilen bu tabakların neden bu şekilde küçük ebatlı oldukları. Acaba bu kaplar mezar hediyesi olarak mı yoksa alışılmışın dışında benzerlerinde sunulan yiyeceklerden farklı gıdaları servis etmek için mi üretildiler? Bu konuda kesin bir yargıya varmak şimdilik pek mümkün gözükmemektedir¹¹. Form 1, DSA'ların ortaya çıkışından, yani yaklaşık olarak M.Ö. 2. yüzyıl ortalarından itibaren yaygın olan tabak formlarından biridir ve hemen hemen M.S. 1. yüzyıl sonlarına kadar da görülür¹². Astar kalitesi ve küçük ebatlı olmaları bizim örneklerimizin erken tarihlerden daha çok M.Ö. geç 1 – M.S. 1. yüzyıldan olabileceğini işaret etmektedir.

2) 85-5. *Kâse (Kenyon Form 2, Hama Form 2, Hayes Form 5a-b- 14, Slane 14a-b- 15)*

Kenar ucu içe döndürülmüş ve yuvarlatılmış, derin, yarım küre karınlı, alçak halka kaidelidir (Çizim 1.2). Kaidenin dış yüzünde merkezde, basamak şeklinde dış bükey profillendirme, iç yüzünün merkezinde ise 2 adet düzensiz yiv vardır. Kırmızımsı sarı (5 YR 6/8) rengindeki kil sıkı, gözeneksiz ve bünyesinde az miktarda iri taneli kireç bulunmaktadır. Çift daldırma tekniğinde yapılan astar ise Kırmızı (10 R 4/8) renginde ve parlaktır. Akşehir müzesinde tek örnekle temsil edilen Form 2 literatürde verilen M.Ö. 1. yüzyıl ile MS 1. yüzyıl arasına tarihlendirilir.

3) 895. *Tabak (Kenyon Form 7, Hama Form 7, Hayes Form 57- 60)*

Dışa yatay uzantılı kenarlı, iç bükey gövdeli, düz diplidir. Kaide alt yüzünde çark izi belirgindir (Çizim: 1.3). Açık kırmızı (2,5 YR 6/8) renkli sıkı, gözeneksiz ve bünyesinde az miktarda küçük ve iri tanecikli kalker ile gümüş mika ihtiva eder. Daldırma tekniğinde uygulanan Kırmızı (2,5 YR 5/8) renkli astar gümüş mikalıdır. Astar da yer yer dökülmeler görülür. Kabın dış yüzünde kireç patlamalarına bağlı yer yer iri gözenekler göze çarpar. Bu tabakların üretim tarihi olarak genelde Orta İmparatorluk Dönemi belirtilmektedir. Bu yüzden biz de Akşehir Müzesi örneğini aynı döneme veriyoruz.

1.2.1.2. *İçki Servisi ve Yağ Kapları (Çizim 1.4-6 ; Çizim 2.7-8)*

Yukarıda ele alınan yiyecek servisi kaplarına eşlik eden içecek servisi ve yağ kapları, genellikle derin ve dar biçimli çeşitli kâseler ile testilerden oluşur. Akşehir

¹¹ Bu tipin mezar hediyesi olarak kullanılmış olabileceği şimdilik bir olasılıktan öteye gitmediğinden, ileride bu konuda daha kesin kanıtlar elde edilinceye kadar genel literatüre bağlı kalarak bu grupta yer alan eserleri şimdilik yiyecek servis kapları başlığı altında değerlendirmenin daha doğru olacağına inanıyoruz.

¹² Cornell 1980: 57; Kenyon 1957: 309; Lapp 1961: 253- 254; Zoroğlu 1986: 76 ; Yıldız 2006: 26- 27.

müzesinde bulunan DSA'lar arasında Form 4, 5, 6, 7 ve 8 bu gruba girmektedir.

4) 73-130. *Kâse (Kenyon Form 15, Hama Form 15, Hayes Form 13b)*

Hafif dışa ve yukarı dik uzantılı kenarlı, dirsekli gövdeli, geniş halka kaidelidir (Çizim 1.4). Pembe (7,5 YR 8/4) rengindeki kil sıkı ve gözeneksizdir. Kırmızı (10 R 4/8) renkli astarın büyük bölümü dökülmüştür. Bu tip kâseler M.Ö. 1 - M.S. 1. yüzyıl aralığında üretilmişlerdir¹³.

5) 73-128. *Kâse (Taklit Kenyon Form 17, Hama Form 17, Hayes Form 21- 23, Slane Tip 25)*

Yukarı dik uzanan kenar ucu dışta hafifçe kalınlaştırılmış, yarım küreden biraz daha derin gövdeli, yüksek halka kaidelidir (Çizim 1.5). Kâsenin kaidesi dışta kalınlaştırılmıştır. Kaidenin oturma yüzeyinde çok belirgin olmayan yiv görülmektedir. Kâsenin iç yüzünde çok derin olmayan 2 sıra rulet süsü görülmektedir. Genelde kırmızımı sarı (7,5 YR 7/6) renkli kilin muhteviyatında gümüş mika, kuartz ve kalker tanecikleri bulunmaktadır. Tek daldırma tekniğindeki astarda öne çıkan renk kiremit kırmızısı (2,5 YR 4/6) olup ince ve parlaktır. Astarların renginde ton farklılıkları görülür. Form 5'e ait dört adet örnek saptanmış olup benzerlerinden yola çıkarak M.S. 1. yüzyıla tarihlendirmek istiyoruz¹⁴.

6) 70-21. *Kâse (Taklit Hayes Form 61)*

Kâsenin kenar ucu yuvarlatılmış, kenardan gövdeye geçişte oldukça sert bir dönüş yapar, yüksek halka kaidelidir. Dikey şerit kulplar kenar kısmına tutturulmuştur (Çizim: 1.6). Kabin yüzeyinde yer yer kalker tabakası görülmektedir. Kırmızımı sarı (5 YR 7/6) renkli kilin bünyesinde gümüş mika ve kalker tanecikleri vardır. Kabin gövde alt kısmında ve kaidesinde astar yoktur. Kabin iç yüzündeki ve dışta gövde üst bölümündeki astar tek daldırma tekniğinde özensizce ve ince bir tabaka halinde uygulanmış olup Kırmızımı sarı (5 YR 6/8) renklidir. Bu tip kâseler Doğu Sigillatalarının geç örnekleri arasında yer almakta olup M.S. 2.yüzyıla tarihlendirilirler¹⁵. Akşehir Müzesi'nde tek örnek olan bu kâse için biz de aynı tarihi öneriyoruz.

7) 70-104. *Testi (Taklit Kenyon Form 25, Hama Form 25, Hayes Form 101- 117, Slane Tip 36b)*

Dışa sarkıtılmış kenarlı, silindirik uzun boyunlu, küresel gövdeli, alçak halka kaidelidir (Çizim: 2.7). Yüzeyde çark izleri oldukça belirgindir. Kırmızımı sarı (7,5 YR

¹³ Hama: 113 ; Hayes 1985: 20 ; Kenyon 1957: 306- 309, 347.

¹⁴ Lapp 1961: 37, tip.25, 2a ; Robinson 1959: 22 ; Yıldız 2006: 31- 32.

¹⁵ Bu form Kıbrıs yüzey araştırmasında Nicosia ve Soli mezarlarında bulunmuştur. Form hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hayes 1985: 40.

8/6) renkli kilin bünyesinde gümüş mika, kuartz ve kalker tanecikleri vardır.

Gövde alt bölümünde ve kaidesinde astar yoktur. Uygulanan alanlardaki astar ince ve kırmızımsı sarı (5 YR 6/6) rengindedir. Benzer formların M.Ö. 1. yüzyılda üretildiği bildirilmektedir¹⁶.

8) 70-122. *Testi (Taklit Kenyon Form 26, Hama Form 26, Hayes Form 101- 117, Slane Tip 36b)*

Yuvarlak ve profilli kenarlı, iç bükey silindirik boyunlu, şişkin küresel gövdeli, halka kaideli, dikey şerit kulpludur (Çizim: 2.8). Kulp boyunla gövde üst bölümüne bağlanmaktadır. Kulp dış yüzünün ortasında tek sıra yivlendirme var. Emziğin yok olduğu bölümde gövde de küçük bir emzik deliği bulunmaktadır. İçte boyunla gövdenin birleşme yerinde ortada 1 etrafında 5 adet delik bulunan bir süzgeç vardır. Kırmızımsı sarı (5 YR 6/6) renkli sıkı, gözeneksiz olup bünyesinde gümüş mika bulunur. Portakal kırmızısı, kırmızımsı kahve ve siyaha çalan tonlarda renge Kırmızımsı sarı – Açık kırmızı (5 YR 6/8 den 2,5 YR 6/6 dek değişen) olan hafif sabunumsu astarda yer yer dökülmeler olduğu gözlenmiştir. Bu testi de M.Ö. 1. yüzyıldan olmalıdır.

1.2.2. *Taklit Kuzey İtalya Sigillatası ? (Çizim 3.10)*

Müzedeki tek bir örnekle temsil edilen eseri kulplu olması ve kenar profilinde görülen farklılığa karşın genel form şeklindeki büyük benzerlikten dolayı bu başlık altında değerlendirmeyi uygun bulduk. Astar rengi ve kalitesi de bu eserin taklit olabileceğini gösteren bir başka husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

9) 70-214. *Küçük Kâse (Dragendorff Form 35 Tip A)*

Dışa döndürülerek aşağı doğru sarkıtılmış kenarlı, dış bükey gövdeli, halka kaidelidir (Çizim: 3.10). Kenar üst yüzünde içte gövdeye geçişte bir adet yiv vardır. Kenar uç kısmında da tek sıra yiv görülür. Kalıp yapımı kulplar sonradan ilave edilmiş olup üst yüzlerinde spiral veya lotus çiçeğine benzer süsleme yapılmıştır. Bu süsleme oldukça yüzeysel bir şekilde basitçe yapılmıştır. Kırmızımsı sarı (5 YR 7/6) rengindeki sıkı, gözeneksiz kilin bünyesinde kalker, kum tanecikleri ile gümüş mika bulunmaktadır. İçte daha kaliteli uygulanmış olan astarın rengi Açık kırmızı (2,5 YR 6/8), dışta ise kiremit kırmızısından kırmızımsı kahveye dek değişen tonlardadır. Kabın dış yüzünde

¹⁶ DSA grubunun bilinen tek kapalı vazoları olan tek kulplu testilere, özellikle boyun ve karın biçimi dikkate alınarak, iki farklı biçim numarası verilmiştir. Bunlardan 70-104 envanter No.lu testi (Kenyon, Hama Form 25) uzun boyunludur. 70-122 envanter No.lu testi (Kenyon, Hama Form 26) ise daha kısa boyunludur. Her iki tipin de karınları, genelde, uzun ya da kısa boyunlu olmasına bağlı kalmaksızın, oval, küre, hatta basık küre biçimlidir ki, bu özelliği ile, söz konusu testiler yine lagynoslarla kıyaslanabilir. Bu formlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Jones 1950: 175, 234, fig. 189 A; 183, No. 512, fig. 145; Kenyon 1957: 340; Zoroğlu 1986: 93; Yıldız 2006: 35- 36.

yoğun gözenekler vardır. Kabın genel profil yapısı Kuzey İtalya Sigillatası Dragendorff Form 35 Tip A ile oldukça benzerdir¹⁷. En önemli fark kalıp yapımı kulplar ve kenar profilinin uç kısmı ile üst yüzünde içte gövdeye geçişte görülen yivlerdir. Benzer şekilde üzeri süslü kalıp yapımı kulplar Sagalassos örneklerinde karşımıza çıkmaktadır. Müzede böylesi süslü, hatta daha fazla süslü bir kulpları bulunan Taklit Sagalassos Kırmızı Astarlı bir tabak bulunmaktadır¹⁸. İtalyan Sigillatalarında görülen orijinal örnekler ve de müzedeki benzer 07-87 envanter No.lu taklit Sagalassos Tabağına bakarak bu eseri M.S. 1-2.yüzyıla tarihlendirmek istiyoruz¹⁹.

1.2.3. Taklit Sagalassos Kırmızı Astarlı Kapları (Çizim: 3. 9, 11)

Orta Anadolu'ya yakın bir bölgede üretilen ve oldukça geniş bir yayılım alanına sahip olduğu bilinen bu atölyenin ürünlerinin benzerlerine ait sadece iki örnek tespit edilmiştir. Sagalassos her ne kadar Akşehir Müzesi'ne yakın bir üretim merkezi olsa da bu atölyeye ait orijinal veya taklit üretim çok az örneğin müze koleksiyonunda bulunduğu gözlemlenmiştir.

10) 894. Küçük Kâse (Olasılıkla Taklit Poblome Variant 1B162)

Müzede bir örnek görülmüştür. Dışa yatay uzantılı kenarlı, dış bükey gövdeli, alçak halka kaideli, gövdeye yapışık yatay olarak düzenlenmiş kulpludur (Çizim: 3.9). Kenar üst yüzeyinde tek sıra yiv bant, içte kenardan gövdeye geçişte ise bir profillendirme yapılmıştır. Tondo da iç içe geçmiş yiv daireler vardır. Aynı şekilde kaidenin dış yüzünde de daire formunda tek sıra yiv bant ve merkezinde küçük daire yiv var. Açık kırmızı (2,5 YR 7/6) rengindeki kil sıkı ve gözeneksizdir. Astar rengi Kırmızı (10 R 5/8). Bizim örneğimizin çok yakın benzerinin Sagalassos Kırmızı Astarlı kapları arasında olduğu saptanmıştır. Sagalassosta ele geçen ve Orta Augustus Dönemine tarihlenen Variant 1B162 ile İtalyan Sigillatası Form 11'e ait örnekler arasında bir paralellik olduğu belirtilmiştir²⁰. Muhtemelen Akşehir Müzesi'ndeki küçük kâse de Sagalassos örnekleri ile aynı dönemden olmalıdır.

11) 07-87. Tabak (Taklit)

Dışa döndürülmüş ve hafifçe aşağı yatay uzanan geniş kenarlıdır. Kenar üst yüzeyi dış bükey profilli uç kısma doğru derin ve geniş yivlidir. Alçak halka kaidelidir (Çizim: 3.11). Kulplar sonradan ilave edilmiştir. Yani kap önce çarkta şekillendirilmiş, kalıpta ayrıca yapılan üst yüzünde dekoratif süslemeler bulunan kulp sonradan ilave

¹⁷ Saracino 1985, Tav. LXVI, 5-9. Bilhassa 5 No.lu örnekle bizim örneğimiz çok benzeşmektedir.

¹⁸ Bkz. Taklit Sagalassos Kırmızı Astarlı Form 2.

¹⁹ Saracino 1985: 207.

²⁰ Waelkens, Poblome1997: 448 ; Poblome 1999: 291, fig. 27,1.

edilmiştir (barbotin tekniği). Bu durum kabın dış kısmında belirgindir. Kulpların üst yüzeyinde spiral, kare, inci dizisi, basit yaprak süsü bulunmaktadır. Ortasında ise derin bir dikdörtgen vardır. Kulplarla kabın birleşim yerinde tabağın kenar profili bombeli özelliğini yitirmiştir. Açık kırmızı (2,5 YR 6/6) renkli kil sıkı, gözeneksiz ve bünyesinde kalker tanecikleri içerir. Daldırma tekniğinde uygulanan astarın rengi, dışta açık kırmızı (2,5 YR 6/6), içte ise açık ve koyu kırmızimsı gri (2,5 YR 4/1) tonlarındadır. Ayrıca astarda kabın dış yüzünde akıntı izleri görülür. Yer yer dökülmeler olmuştur. Kenar formunun profili Poblome Variant 1C132 ile benzerlik gösterir²¹. Ancak gövde formu ondan ayrıdır. Bir başka deyişle profil bakımından çok yakın benzerine rastlayamadık. Buna karşın Sagalassos örnekleri ile en yakın benzerliği Sagalassos'ta kalıp yapımı, üzeri dekoratif süslemeli ve sonradan kabın kenarına tutturulmuş kulplardır²². Benzeşen yönler olmasına karşın özellikle kabın hem genel profil yapısı, hem de astar kalitesi ve rengi bizde bu tabağın Sagalassos üretimi orijinal ürünlerden biraz farklı olduğu yönde bir şüphe uyandırmıştır. Geliş yeri belli olmayan bu tabağı şimdilik taklit eser olarak kabul ediyoruz. Bu eseri, M.S. 1.yüzyılın 2.yarısında oldukça popüler olan ve de M.S. 3.yüzyıla kadar da yaygın olarak kullanım gördüğü bildirilen benzeri örneklerle aynı tarih aralığına vermek istiyoruz²³.

1.2.4. Kıbrıs Sigillatası (Çizim: 3.12)

Akşehir müzesinde yaptığımız çalışmalar sonucunda Roma Dönemi'ne ait Kırmızı astarlı seramik gurubu arasında yer alan Kıbrıs Sigillatası'na ait tek bir örnek saptadık. Formunun genel özelliği, işçilik ve astar kalitesi örneğimizin orijinal ithal Kıbrıs Sigillatası olduğunu göstermektedir.

12) 07-81. Krater (Hayes EEA Form P37 ve X38)²⁴

Dışa döndürülerek hafifçe aşağı uzatılmış kenarlı, kenar üst ve dış yüzünde tek sıra yivlendirme yapılmış, içbükey kalın boyunlu, küresel gövdeli ve 3 adet yarım aşık kemiği formu kaidelidir (Çizim 3.12). Boyundan gövdeye geçişte keskin bir hat ve gövde de 3 ayrı sıra halinde tekli ve çiftli küçük üçgenlerden oluşan baskı rulet süsü vardır. Aşık kemiği kaidelerden geçen çift sıra sığ yiv bant vardır. Kırmızı (2,5 YR 5/6) rengindeki astar sıkı, gözeneksiz olup bünyesinde ince tanecikli kalker ihtiva eder. Daldırma tekniğinde yapılan astar dışta daha kaliteli, sabunumsu olup portakal renginden kiremit kırmızısına değişen renklerde alacalı bir görünüm arz eder. İçte ise yer yer kiremit kırmızısıdır. Hayes, Kıbrıs Sigillatalarını tanıttığı ilk çalışmasında bizim örneğimizin benzerlerini Form 1A ve Form

²¹ Poblome 1991: fig.56.

²² Sagalassos kulp örnekleri için bkz. Poblome 1999: 179-180, fig.84.

²³ Poblome 1999: 308

²⁴ Hayes 1985: 87- 88, Tav. XXI, fig.1-2

1B olarak kodlamış²⁵, daha sonraki bir çalışmasında ise aynı örnekleri Form P37 ile geç versiyonu olarak geniş ebatlı olan bir kap Form X38 olarak tanımlamıştır²⁶. Benghazi (Berenice)'de ele geçen benzer bir kratere ait parçalar B384 genel form numarası altında B384.1 ve B384.2 olarak adlandırılmışlardır. Karşılaştırma malzemesi olarak ta öncelikle Hayes (1967) Form 1A = (EAA) Form P37 seçilmiştir. Bunun yanında Hayes (1967) Form 1B = (EAA) Form X38 olarak tanımlanan benzer örnekle karşılaştırma yapılmış ve aralarındaki tek ayırım noktasının kenar profili olduğu belirtilmiştir²⁷. Bizim kraterimiz hem Berenike'de ele geçen parçalar ile hem de Hayes'in EAA'da tanıtmış olduğu örnekler ile çok yakın benzerlik gösterir. Kenar profili Berenice'de ele geçen pB384.1 No.lu örneğin kenar profili ile EAA'da tanımlanan Hayes FormX38'in gövde ve dip benzerliği çok daha dikkat çekicidir. Tıpkı Berenike örneğinde olduğu gibi bizim örneğimizin kenar profili de Hayes (1967) Form 1B = (EAA) Form X38 ile ayrılmaktadır. Tüm bunların yanında form ve astar rengi de müzede bulunan kraterin kesinlikle orijinal Kıbrıs üretimi ithal bir kap olduğunu, Anadolu'ya da ithal edilmek suretiyle getirildiğini göstermiştir. Tüm bunlardan yola çıkarak bu eserin M.Ö. 1.yüzyılın ilk yarısı veya M.S. 1.yüzyıla ait olduğunu söyleyebiliriz.

1.2.5. Kıbrıs Kırmızı Astarlı Kapları

Akşehir Müzesi'ndeki Kıbrıs Kırmızı Astarlılarına baktığımızda bu gruba ait tek kap saptandığını görmekteyiz. Bu kap Hayes Form 9 grubuna ait bir tabaktır.

13) 99-1. Tabak (Hayes Form 9)

Dışta kalınlaştırılmış dikey ya da içe dönmük kenarlı, dışa hafifçe açılan kavisli gövdeli, geniş düz dipli veya alçak çıkıntı kaideli tabak. Kenar dış yüzü dışbükey olup aşağı doğru sarkıktır. Kenar profillerine göre kendi içerisinde üç alt gruba ayrılmış olup MS 6. yüzyılın ortası – 7. yüzyılın sonları arısına tarihlendirilir²⁸. Kenar ve gövdede nokta ve çizgi rulet bezeme ile kısa dalga motifi ve tondoda baskı haç görülür. Doğu Akdeniz'de oldukça yaygın olarak görülen bir formdur.

Yapılan bu çalışma ile tespit ve tasnifi yapılan kapların sayısal azlığına rağmen çeşitlilik bakımından oldukça zengin olduğu saptanmıştır. Söz konusu vazolar, Doğu Sigillatası A, İtalyan Sigillatası, Sagalassos Kırmızı Astarlısı ve Kıbrıs Sigillatası gibi Roma Dönemi'nde oldukça popüler olan farklı bölge ve atölyelerde üretilen guruplara ait orijinal veyahut imitasyon örneklerden oluşmaktadır. Buna göre en yoğun buluntu grubumuzu 18 adet ile DSA'lar oluşturmaktadır. Diğer gruplar ise; 1 adet İtalyan Sigillatası, 1 adet Kıbrıs Sigillatası ve 2 adet de Taklit Sagalassos Kırmızı Astarlısıdır.

²⁵ Hayes 1967: 66, 67, 69, fig. a p.

²⁶ Hayes 1985, 87-88, Tav.21.1-2

²⁷ Kenrick 1985: 270, fig.49/384.1-384.2

²⁸ Hayes 1972: 379- 382, fig.81- 82.

Değerlendirmelerimiz sonucunda, müze koleksiyonunda bulunan Kırmızı Astarlı Vazoların büyük çoğunluğunun M.Ö. 1- M.S. 2. yüzyıl aralığında, bir örneğin de M.S. 7. yüzyıla ait olduğu saptanmıştır.

Akşehir Kırmızı Astarlıları içinde tespit ettiğimiz gruplara ait örneklerden DSA içerisinde yer alan 85-5, 895 ve 73-130 envanter numaralı kâse ve tabaklar, 07-81 envanter No.lu Kıbrıs Sigillatası Krater'in orijinal ithal eserler oldukları, diğerlerinin ise form olarak onlarla aynı veya benzer olmasına karşın astar özellikleri bakımından farklılık gösterdikleri belirlenmiştir. Bu durumu en iyi açıklayan grup da diğerlerine göre daha fazla sayıda örneğe sahip olması sebebiyle DSA'lar olmuştur. Genelde çift daldırma (double dipping) yöntemiyle astarlandıkları bilinen DSA'lara ait Akşehir Müzesi'nde rastladığımız örneklerin yarısından fazlasının astarının oldukça sulu, zayıf, ince bir tabaka halinde uygulandığı görülmüştür. Tek daldırma yönteminin uygulandığı tespit edilen bu kapların astarlarında aynı zamanda herhangi bir düzeltme işleminin yapılmadığını da hemen söylemeliyiz. Çünkü DSA'lar üzerinde pek fazla görülmeyen daha çok Helenistik Dönem boyalı seramiklerinin genel özelliklerinden birisi olan astardaki akmaların bu kaplar üzerinde de görülmüş olması bu fikrimizi teyit etmektedir. DSA'lar ile ilgili bir başka önemli unsur da bazı formlarda, örneğin 70-225, 70-21 ve 70-104 envanter No.lu eserlerde olduğu gibi, astarın özellikle kapların daha az görünen kısımları olan gövde alt bölümlerinde yapılmadığı, yani bu kısımların kil renginde astarsız olarak bırakılmış olduklarıdır. Benzer durum Sagalassos Kırmızı Astarlısına ait örnekler için de söz konusudur. Buradan da anlaşılacağı üzere müze koleksiyonunda tespit ettiğimiz Roma Kırmızı Astarlı kapların çoğunluğunu ikinci sınıf taklit üretimler oluşturmaktadır. İşte bizim üzerinde durmak istediğimiz asıl husus ta burada yatmaktadır. Bu kaplar orijinal atölyelerde üretilmiş ikinci sınıf mallar mı yoksa yerel atölyelerde üretilmiş taklit üretim örnekler mi? Bizim düşüncemiz bu kapların büyük olasılıkla taklit ürünler olduğu yönündedir. Çünkü benzer astar ve form özelliğine sahip çok daha fazla sayıda vazonun yakın civardaki müzelerde yer aldığını gözlemledik. Bu da biz de bu tip kapların henüz yeri bilinmeyen ancak olasılıkla bu bölgeye yakın yerel atölye veya atölyelerde üretilmiş taklit eserler olabileceği fikrini uyandırmıştır.

Ne yazık ki bizim örneklerimiz de olduğu gibi diğer müzelerde bulunanların da hem geliş yerlerinin bilinmemesi hem de herhangi bir kazı kontekstine ait olmamaları şimdilik bu düşüncemizin netlik kazanmasının önünde büyük bir engel olarak durmaktadır. Bilindiği üzere kaliteli malları ithal etmek her dönemde oldukça pahalıya gelen bir yöntem olmuştur. Çoğu zaman pek çok topluluk ithal ettiği kaliteli ürünlerin hemen taklitlerini yaparak benzer kaplara sahip olma yolunu tercih etmiş, böylece hem ekonomiye katkıda bulunmuş hem de çok istediği kaplara sahip olabilmıştır. Tüm bunlar, bu eserleri üreten atölyelerin Dönemin popüler olan kap guruplarını muhtemelen kendi

şartlarına uydurarak üretmiş olduklarını göstermektedir. Böylece Helenistik dönem boyalı seramik geleneğinin Roma Dönemi'ndeki devamı olarak kabul edilen ancak kimi zaman birbirleriyle rekabet eden kimi zaman da birbirlerinin yerini alan ve Döneminin revaçta olan Kırmızı Astarlılarının bir başka yansımasının da bu tip yerel üretim kaplar olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda özellikle gelecekte Orta Anadolu ve yakın çevresinde gelecekte yapılacak olan çok daha geniş kapsamlı çalışmalarla, literatürde bilinen Roma Kırmızı Astarlı kap gruplarına belki de yenilerinin eklenebileceğini gözden uzak tutmamak gerektiğini belirtmek isteriz.

2. CAM ESERLER

Burada sadece müze vitrininde sergilenmekte olan cam eserler ele alınmıştır. Müze sergisinde yer alan cam eserler sayı bakımından zengin olmasa da çeşitlilik bakımından nispeten iyi durumdadır. Bunların büyük çoğunluğu; içerisinde sıvı maddelerin saklandığı ve mezar hediyesi olarak kullanılan cam kaplar olup diğer kalan kısmı da süs eşyası olarak kullanım gören cam bileziklerdir.

2.1. UNGUENTARIUMLAR

Burada ele alınacak olan unguentariumların tamamı cam endüstrisinde üfleme tekniğinin ortaya çıkmasından sonra üretilmiş örneklerden oluşmaktadır. Aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan unguentariumlardan 84.34 envanter numaralı örnek hariç diğerlerinin tamamı koku ve yağ gibi maddeleri muhafaza etmek ve mezar hediyesi olarak kullanmak amacıyla üretilen örneklerdir. Tamamı satın alma yoluyla müzeye kazandırılan eserlerden 357 envanter No.lu sarkık armut gövdeli unguentarium Akşehir'in bir köyünde yer alan kum ocağından, 84-34 envanter No.lu küresel gövdeli şişenin ise Afyon Sandıklı çevresinden geldiği bildirilmekte olup diğerlerinin geliş yerleri ne yazık ki bilinmemektedir.

Sahip oldukları gövde formlarına göre Akşehir Müzesi Unguentariumlarını aşağıdaki başlıklar altında ele alabiliriz.

2.1.1. Tüp Biçimli Unguentariumlar

Armut Gövdeli Unguentariumlar

Bu form tipine ait unguentariumlar uzun veya kısa silindirik boyunlu, armudi/konik gövdeli, düz ve hafif konkav diplidir. Bazı örneklerde boyun ile gövde geçişinde boğum olup armut gövde profili ise kimi örnekte daha dar kimi örnekte ise daha geniş karınlı olacak şekilde aşağı doğru uzatılmıştır. Bu formula ilgili yapılan tipolojilerde bir isim karmaşası yaşandığı görülmektedir. Buna karşın, tarihlleme açısından böyle bir durum

söz konusu değildir. Genelde benzer örnekler M.S. 1-2.yüzyıllara tarihlendirilirler²⁹.

1) 76-03. (Çizim: 4.1; Resim: 2.1) Yük.: 12.4 cm, A.Çapı: 1.3 cm. Satın alma, geliş yeri bilinmiyor. Tamdır. Dış yüzeyinde yer yer kabuklaşma ve dökülme şeklinde bozulmalar görülmektedir. Açık yeşil, mavi geçirgen cam hamurlu, serbest üfleme, aletle şekillendirme. Ağız kenarı dışa ve içe katlanarak düzleştirilmiştir. Alta doğru hafifçe genişleyen ince uzun silindirik boyunlu, konik (uzun armudi) gövdeli, düzleştirilmiş diplidir. Boyun ile gövde geçişinde aletle yapılmış bir boğum vardır. Özellikle M.S. 1-2. yüzyılda oldukça popüler olan bir tiptir³⁰.

2) 76-16. (Çizim 4.2; Resim: 2.2) Yük.: 14.5 cm. ; A.Çapı: 1.3 cm. Satın alma, geliş yeri bilinmiyor. Tamdır. Neredeyse tüm yüzeyi kaplayan kahverengi toprak tabakası görülmektedir. Yüzeyde matlaşma, irizasyon ve küçük çukurlar görülmektedir. Yeşil, mavi geçirgen cam hamurlu, serbest üfleme tekniği ile yapılmıştır. Ağız kenarı dışa ve içe katlanarak düzleştirilmiştir. Uzun boyunlu, boyunun alt kısmı hafifçe aşağı çekilerek boğum yapılmıştır. İnce, uzun, dışa doğru profilendirilmiş konik (uzun armudi) gövdeli, düzleştirilmiş diplidir. M.S. 1-2.yüzyıl. 76-03 ile aynı.

3) 99-8. (Çizim: 4.3; Resim: 2.3)Yük.: 11.1 cm., A.Çapı: 1.2 cm. Satın alma, geliş yeri bilinmiyor. Tamdır. Camda matlaşma vardır. Yüzeyde açık kahverengi kavlamalar görülmektedir. Yeşil, mavi geçirgen cam hamurlu, serbest üfleme tekniği ile yapılmıştır. Ağız kenarı dışa ve içe katlanarak düzleştirilmiştir. Silindirik boynun alt kısmı hafifçe aşağı çekilerek boğum yapılmıştır. Uzun konik (uzun armudi) gövdeli, düzleştirilmiş diplidir. Camda matlaşma vardır. Yüzeyde açık kahverengi kavlamalar görülmektedir. M.S. 1-2.yüzyıl. 76-03 ve 99-8 ile aynı.

4) 78-21. (Çizim: 4.4; Resim: 2-4) Yük.: 9.5cm, A.Çapı: 1.6 cm. Satın alma, geliş yeri bilinmiyor. Tamdır. Dış yüzeyde bozulmalara, yer yer kabuklaşmaya rastlanır. Uçuk yeşil, geçirgen cam hamurlu, serbest üfleme tekniği ile yapılmıştır. Ağız kenarı dışa ve içe kıvrılmış, kısa silindirik boynun alt kısmı aletle şekillendirilmiş, aşağı doğru uzatılmış armut gövdeli, düz diplidir. Boyunla gövde geçişinde aletle şekillendirmeye bağlı olarak boğum vardır. Benzer örnekleri M.S. 1-2.yüzyıla tarihlendirilir³¹.

5) 357. (Çizim: 4.5; Resim: 2.5) Yük.: 10,4 cm., A.Çapı: 1.7 cm. Akşehir'in

²⁹ Harden 1936, 266, 277, lev.20, 833-835 ; Vessberg 1952, 140-141, lev.9,17-25 ; Isings 1957, 24, 42, 97-99 ; Hayes 1975, 151, 160-161, lev.20, 625 - 42, 666 ; Von Saldern 1980, 25, no:112 ; Gürler 2000, 28-29, 33-37, no: 10,11, 20-28.

³⁰ Özet 1998, 72, no: 37 ; Gürler 2000, 28-29, no: 10-11.

³¹ Özet 1998, 89, no: 50 (M.S. 1-2.yüzyıl) ; Gürler 2000, 36, no:25 (M.S. 1.yüzyılın ortasından 3.çeyreğine kadar)

Karabulut Köyü, Cıngılltepe adı verilen yerde bulunan kum ocağından çıkma olup müzeye naklen gelmiştir. Tamdır. Dış yüzeyde bozulmalar görülmektedir. Yeşil-mavi, geçirgen cam hamurlu, serbest üfleme tekniği ile yapılmış, ağız kenarı dışa ve içe katlanarak düzleştirilmiştir. Uzun, silindirik boyunlu ve aşağı doğru uzatılmış armut gövdeli, düz diplidir. Silindirik boyunla gövde geçişinden hafif bombeli ayrım. M.S. 1-2.yüzyıl³².

2.1.2. Şamdan Biçimli Gövdeli Unguentariumlar

Müzedeki iki adet örnekle temsil edilen bu tipin M.Ö. 1.yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra yaygın bir şekilde kullanım gördüğü ve de M.S. 3.yüzyıla kadar bu kullanımın devam ettiği, bu tarihten sonra da üretiminin sona erdiği ile ilgili bilgiler verilmektedir³³.

6) 99-4. (Çizim: 4.6; Resim: 2.6) Yük.: 10.1 cm, A.Çapı: 1.00 cm. Satın alma, geliş yeri bilinmiyor. Tamdır. Form eğridir. Dış yüzeyde bozulmalar ve dökülmeler vardır. Renksiz yakın, açık yeşil renkli geçirgen cam hamurlu, serbest üfleme tekniği ile yapılmıştır. Ağız kenarı dışa ve içe katlanarak düzleştirilmiştir. Uzun, ince boyunlu, konik (çan biçimli) gövdeli, hafif konkav diplidir. Tamdır. Form eğridir. Dış yüzeyde bozulmalar ve dökülmeler vardır. M.S. 2 – 3.yüzyıl³⁴.

7) 76-5. (Çizim: 4.7; Resim: 2.7) Yük.: 4,3 cm., A.Çapı: 1.7 cm. Satın alma, geliş yeri bilinmiyor. Tamdır. Dış yüzünde bozulmalar vardır. Yüzeyde siyah ve fildişi renginde kavkılı bir tabaka bulunmaktadır. Renksiz saydam cam hamurlu, serbest üfleme tekniği ile yapılmıştır. Ağız kenarı dışa ve içe katlanarak düzleştirilmiştir. Silindirik boynun alt kısmı aletle şekillendirilmiştir. Gövde dibe doğru genişleyen basık şişkin konik karınlı, düz diplidir. Benzer bir örnek M.S. 1-2.yüzyıla³⁵, bir başka benzer örnek ise M.S. 3-4.yüzyıla³⁶ tarihlendirilmiş, biz ise bu örneği M.S. 2-3.yüzyıla vermek istiyoruz.

2.1.3. Küresel Gövdeli Unguentariumlar

8) 76-6. Minyatür Unguentarium (Çizim: 4.8; Resim: 2.8) Yük.: 5.8 cm., A.Çapı: 1.1 cm. Satın alma, geliş yeri bilinmiyor. Tamdır. Yüzeyde görülen kabuk gibi kalınlaşan bej, kahverengi ve siyah aşınma tabakası altında mat ve irizeli bir yüzey ortaya çıkmaktadır. Yüzeydeki kabuklanmadan dolayı cam hamurunun rengi anlaşılammıştır. Serbest üfleme tekniği ile yapılmıştır. Ağız kenarı dışa ve içe katlanarak düzleştirilmiştir. Silindirik dar boyunlu, küresel gövdeli, düz diplidir. M.S. 3- 4.yüzyıl.

9) 99-7. (Çizim: 4.9; Resim: 2.9) Yük.: 7.5 cm., A.Çapı: 2.3 cm. Satın alma, geliş

³² Gürler 2000, 34, no:22.

³³ Harden 1936, 266 ; Isings 1957, 98 ; Vessberg 1952, 136-137, Pl. 22-23 ; Avigad 1972, 193-200

³⁴ Özet 1998, 135, no: 90 ; Gürler 2000, 61, no: 76.

³⁵ Özet 1998, 84, no: 47

³⁶ Lightfoot-Arslan 1992, 174, no:109.

yeri bilinmiyor. Tamdır. Yüzeyde yer yer aşınmalar göze çarpmaktadır. Cam içerisinde üfleme tekniğinden kaynaklanan hava kabarcıkları görülmektedir. Fildişi renginde, geçirgen cam hamurlu, serbest üfleme tekniği ile yapılmış, ağız kenarı muntazam olmayan boru şeklinde dışa ve içe katlanmış, konkav boyun, küresel gövde, düz dip içe doğru bastırılmıştır. M.S. 3-4.yüzyılda kullanılan sürahilerin küçük varyantı olarak kabul edebiliriz³⁷.

2.2. SÜRAHİ

10) 84-34. (Çizim 4.10; Resim 2.10): Yük.: 12.1cm., A.Çapı: 3.9 cm. Satın alma. Afyon Sandıklı çevresinde geldiği belirtilmiş. Tamdır. Yüzeyde kum kalıntıları ve özellikle arka kısımda aşınmalar görülmektedir. Renksiz, önce kalıplanıp sonra serbest üflenmiş. İşlenmemiş ağız kenarı, huni tipi boyun, küresel gövde, konkav dip. İnce spiral kaburgalar, bir kalıpta yapıldıktan sonra, serbest üfleme sırasında soldan sağa doğru bükülmüşlerdir. Yüzeyde kum kalıntıları ve özellikle arka kısımda aşınmalar görülmektedir. Isings Form 104b ile tanımlanabilecek olan bu eser M.S. 3– 4. yüzyıla ait olmalıdır³⁸.

2.3. MERHEM ŞİŞESİ

11) 96-51. (Çizim: 4.11; Resim: 2.11) Yük.: 6.0 cm., A.Çapı: 1.2 cm. Satın alma, geliş yeri bilinmiyor. Tamdır. Yeşil geçirgen cam hamurludur. Yaklaşık dikdörtgen yamuk gövdeli, silindirik vidalı boyunlu, düz diplidir. Vidalı boyun ile gövde geçişi arasında dışbükey bir bilezik vardır. Kapağı yoktur. Olasılıkla Geç Antik dönemde kullanım görmüş olmalı.

2.4. BİLEZİKLER:

12) 00-22 (Resim: 3.12) Çap: 8.0 cm., Kesit: 0.5-0.8 mm. Tam. Koyu yeşil opak cam. Dairesel kesitlidir. Bileziğin iki ucu yan yana getirilerek birleştirilmiş ve bu uçlar aletle yassılaştırılmıştır. Spear Tip A 1.

13) 96-48 (Resim: 2.13) Çap: 6,4 cm., Kesit: 0.4 mm. Üç parça halinde kırık ve yapıştırılmıştır. Kırmızı saydam cam. Oval kesitlidir. Bileziğin iki ucu yan yana getirilerek birleştirilmiş ve bu uçlar aletle yassılaştırılmıştır. Dışta baklava dilimi bezeme vardır. Spear Tip A 1.

14) 73-115 (Resim: 3.14) Çap: 5.2 cm., Genişlik: 0.7-0.9 cm., Kalınlık: 0.4-0.5 mm.

³⁷ Isings 1957, 119-120 ; Gürler 2000, 80, no: 98.

³⁸ Isings 1957, 123-125 ; Gürler 2000, 93-94, no: 109, 113 ; Lightfoot-Arslan 1992, 156, no: 96.

Tam olup küçük bir kırık mevcut. Koyu kobalt mavi opak cam. Şerit ya da düzleştirilmiş kesitli olup dışta çift sıra paralel yiv. Bileziğin iki ucu üst üste getirilerek birleştirilmiş ve bu uçlar aletle yassılaştırılmıştır. Benzer örnekler bakarak bu bileziğin Spear Tip B.4(a) tipinde olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz³⁹.

15) 70-11 (Resim: 3.15) Çap: 7.1 cm., Kalınlık: 0.4-0.6 mm. Tamdır. Koyu mavi saydam cam. Dairesel kesitlidir. Bileziğin iki ucu üst üste getirilerek birleştirilmiş ve bu uçlar aletle yassılaştırılmıştır. Birleşme yerinin karşısında üst kısımda noble izi görülmektedir. Dışta bej renkte stilize S kıvrımlarından ve çizgilerden oluşan mine bezeme yer almaktadır. Yüzeyde yer yer toprak tabakası vardır. Tire Müzesi'nde bulunan ve M.S. 10-13.yüzyıllara tarihlenen eserlerle benzerlik gösterir⁴⁰.

16) 96-49 (Resim: 3.16) Çap: 7.0 cm., Kalınlık: 0.5 mm. İki yerinden kırık ve yapıştirılmış. Dairesel kesitlidir. Renksiz saydam cam içinde mavi cam ipi sarmalı vardır. Sıkı spiral büklümlüdür. Bileziğin iki ucu üst üste getirilerek birleştirilmiş olup herhangi bir aletle düzeltilmediğinden kalın bir boğum şeklindedir. Spear Tip C.2(a)⁴¹.

3. YÜZÜKLER

1) 73-16. Bakır Yüzük (Resim: 3.1) Oval biçimli akik taşa ayakta, başı profilden, vücudu sola dönmüş, sol elinde Cadeceus diğer elinde ise asaya benzer bir nesne tutan Hermes kazanmış. Yüzük taşı çerçeve yüzeyi ile aynı hizada olup bir bütünlük içerisinde. Yani yüzük taşı çerçeveden taşma yapmaz. Trakya'da İkiztepe B Tümülüsünde altından benzer bir yüzük ortaya çıkarılmış ve tarih olarak ta M.S. 1. yüzyıla verilmiştir. Benzerliğe dayanarak bizde kendi eserimizin aynı tarihe ait olabileceğini düşünüyoruz.

2) 97-28. Bakır Yüzük (Resim: 3.2) Oval biçimli akik taşa Helios betimi kazanmış. Yüzük taşı çerçeve yüzeyinden biraz yüksekte olduğu için çerçeveden yukarı taşma yapar. Halka ile kaş ayrı yapılmış ve birleştirilmiştir. M.S. 1.yüzyıldan olmalıdır. Kırklareli Vize'de 1938 yılında A. M. Mansel başkanlığındaki bir Tümülüs kazısında Vize A olarak isimlendirilen Tümülüs mezarda altından benzer şekilde yapılmış bir yüzük bulunmuş ve M.S. 45-46 yıllarına tarihlendirilmiştir. Benzer örnekten yola çıkarak biz de yüzüğümüzü diğer örnekte olduğu gibi M.S. 1. yüzyıla tarihlendirmek istiyoruz.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

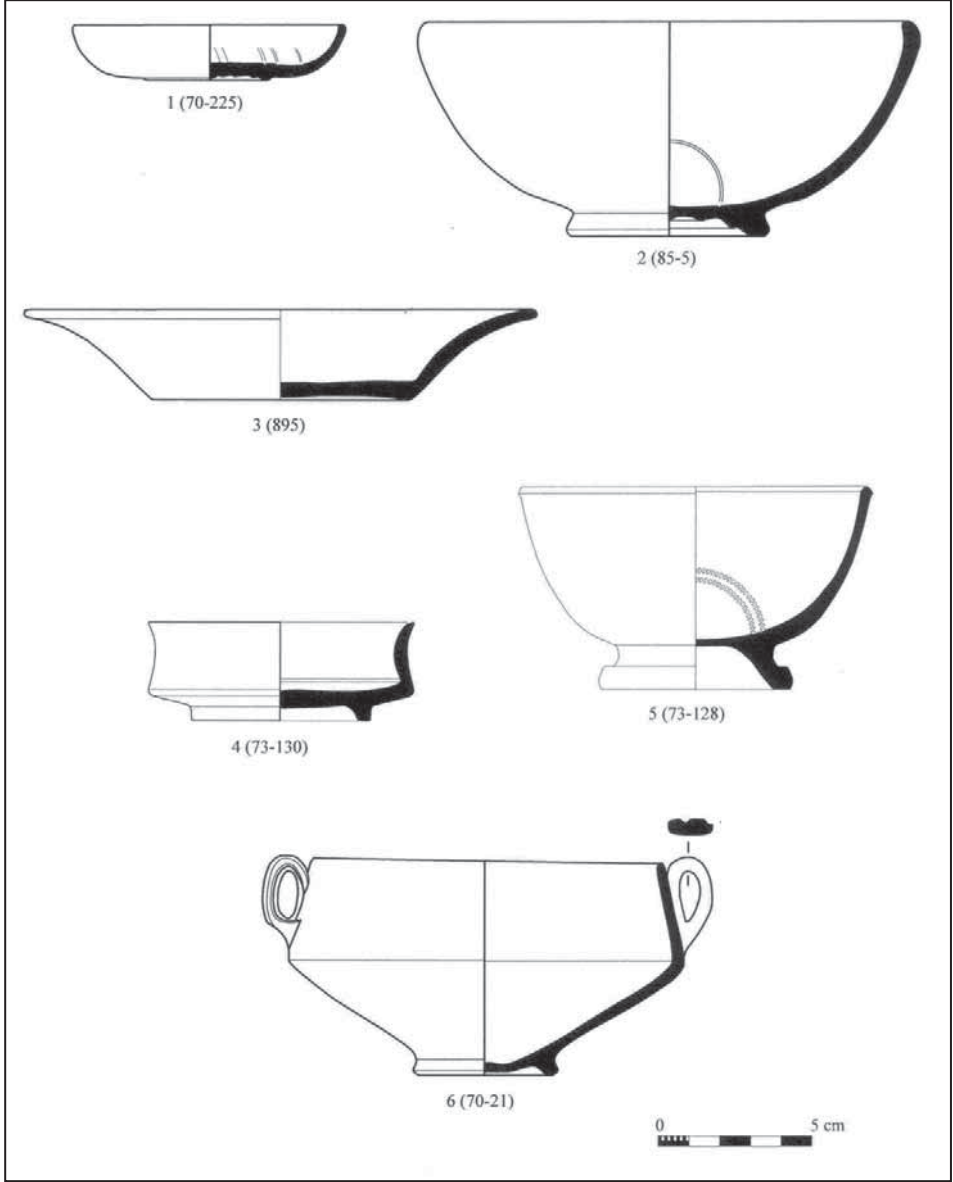
³⁹ Lightfoot-Arslan 1992, 228-229, no: 165-168.

⁴⁰ Gürler 2000, 128, no: 161.

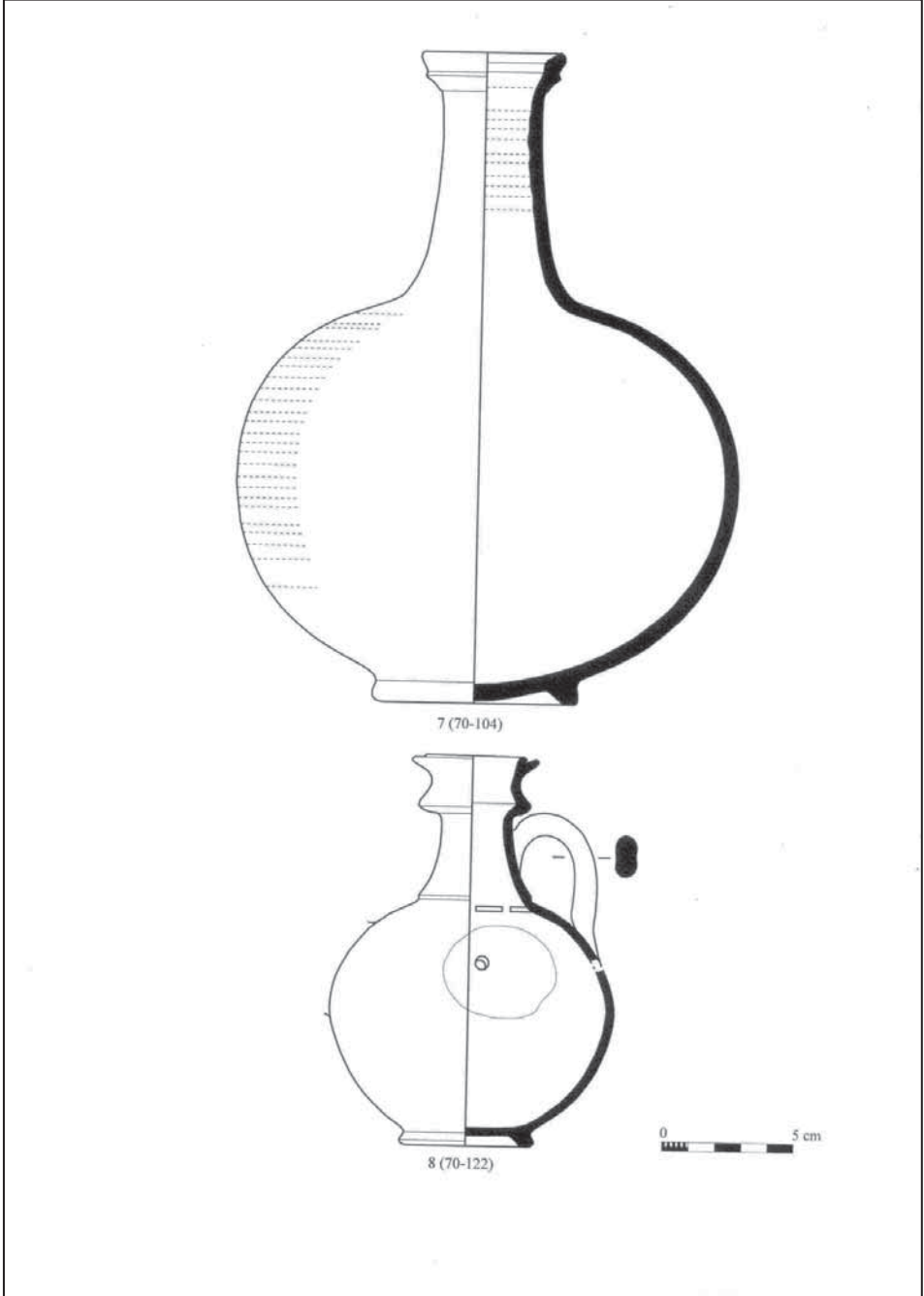
⁴¹ Lightfoot-Arslan 1992, 230-231, no: 171.

- AVIGAD 1972 Avigad, N., 1972, "Excavation in The Jewish Quarter of the Old City of Jerusalem", *IEJ* 22, 193-200.
- BEAZLEY 1963 Beazley, J.D., 1963, *Attic Red Figure Vase Painters*, Oxford.
- CORNELL 1980 Cornell, L.A. Jr, 1980, *Late Hellenistic and Early Roman Red Slipped Pottery From Tell Anafa, 1968- 1973*, PhD Dissertation, University of Missouri-Columbia.
- CVA SİLİFKE Zoroğlu, L., 2009, *Corpus Vasorum Antiquorum, Silifke Museum, İstanbul*.
- ÇOKAY-KEPÇE 2006 Çokay-Kepçe, S., 2006, *Antalya Karaçalı Nekropolü*, Adalya, Ek Yayın Dizisi 4, Antalya.
- GÜRLER 2000 Gürler, B., *Tire Müzesi Cam Eserleri*, Ankara.
- HAMA Christensen, A.P., Johansen, C.F., 1971, *Hama: Fouilles et Recherches 1931-1938, III.2: Les Poteries Hellénistiques et les Terres Sigillées Orientales*.
- HARDEN 1936 Harden, D.B., *Roman Glass from Karanis-Found by the University of Michigan Archaeological Expedition in Egypt 1924-29*, Oxford.
- HASPELS 1936 Haspels, C.H.E., 1936, *Athenian Black Figured Lekythoi*, Paris.
- HAYES 1967 Hayes, J.W., 1967, "Cypriot Sigillata", *Report of the Department of Antiquities (RDAC)*, Cyprus, 65-67.
- HAYES 1972 Hayes, J.W., 1972, *Late Roman Pottery*, London.
- HAYES 1975 Hayes, J.W., 1975, *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, Toronto.
- HAYES 1985 Hayes, J.W., 1985, "Sigillate Orientali", in *Enciclopedia dell'Arte Classica e Orientale. Atlante delle Forme Ceramiche II: Ceramica Fine Romana nel Bacino Mediterraneo (Tardo Ellenismo e Primo Imperio)*, Rome, 1- 96.
- ISINGS 1957 Isings, C., 1957, *Roman Glass from Dated Finds*, Groningen.
- JONES 1950 Jones, F.F., 1950, *The Pottery, Excavations at Gözlü Kule, Tarsus*, Vol.I, (ed. H. Goldman), Princeton, 149-296, Plate 119-210.
- KENRICK 1985 Kenrick Ph.M., 1985, *The Fine Pottery, Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice)*, Vol. III, Part 1, (Supplements to Libya Antiqua 5), Tripoli.
- KENYON 1957 Crowfoot, J.W., Crowfoot, G.M., Kenyon, K.M., 1957, *The Objects from Samaria, Samaria- Sebaste III*, London.
- KURTZ 1975 Kurtz, D.C., 1975, *Athenian White Lekythoi Pattern and Painters*, Oxford
- LAPP 1961 Lapp, P.W., 1961, *Palestinian Ceramic Chronology 200 BC – AD 70*, New Haven.
- LIGHTFOOT-ARSLAN 1992 Lightfoot, C., Arslan, M., *Anadolu Antik Camları: Yüksel Erimtan Koleksiyonu*, Ankara.

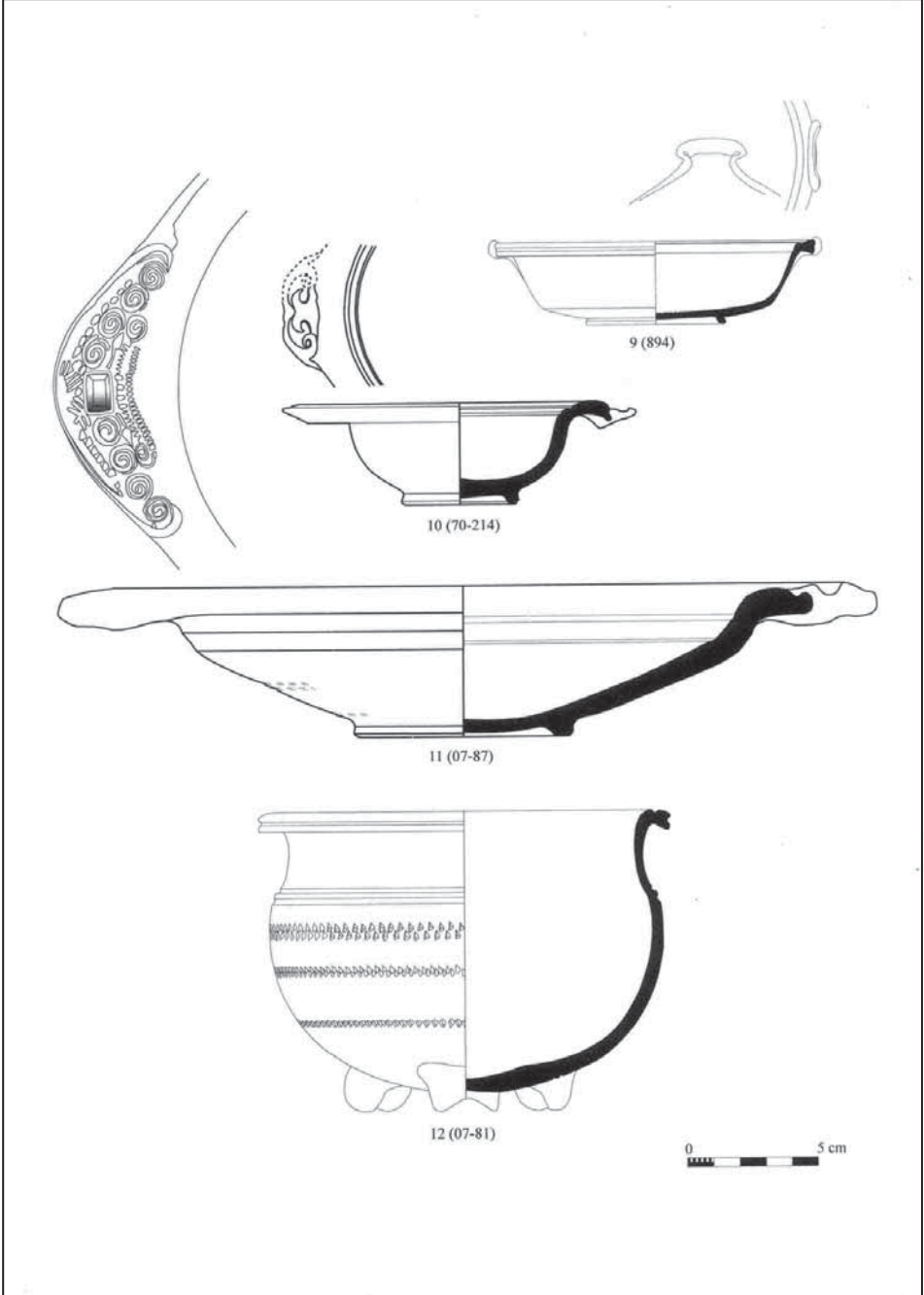
- ÖZET 1998 Özet, A., 1998, *Dipten Gelen Parıltı, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Cam Eserleri*, Ankara.
- POBLOME 1999 Poblome, J., 1999, *Sagalassos Red Slip Ware – Typology and Cronology, Studies in Eastern Mediterranean Archaeology II*, (Ed. M. Waelkens), Brepols.
- ROBINSON 1959 Robinson, H.S., 1959, *The Athenian Agora V, Pottery of the Roman Period*, Princeton
- SARACINO 1985 Saracino, L.M., 1985, “Terra Sigillata Nord-Italica”, *Enciclopedia dell’Arte Antica, Classica e Orientale. Atlante delle Forme Ceramiche II: Ceramica Fine Romana nel Bacino Mediterraneo (Tardo Ellenismo e Primo Imperio)*, Rome, 185-230.
- SLANE 1989 Slane, K.W., 1989, Corinthian Ceramic Imports: the Changing Pattern of Provincial Trade in the First and Second Centuries A.D., *The Greeks Renaissance in the Roman Empire*, (ed. S.Walker, A.Cameron), 219-225.
- SPARKES- TALCOT 1970 Sparkes, B.A. – Talcot, L., 1970, *The Athenian Agora 12: Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Century B.C.*, Princeton.
- VESSBERG 1952 Vessberg, O., 1952, “Roman Glass in Cyprus”, *Opuscula Archaeologica* 7, 109-168
- VON SALDERN 1980 Von Saldern, A., *Ancient and Byzantine Glass from Sardis*.
- WAEKENS, POBLOME 1997 Waelkens, M., Poblome, J., 1997, *Sagalassos IV. Report on the Survey and Excavation Campaigns of 1994 and 1995 (Acta Archaeologica Lovaniensa Monographiae 9)*, Leuven.
- YILDIZ 2006 Yıldız, V., 2006, *Tarsus Cumhuriyet Alanı Kazılarında Bulunan Doğu Sigillatası A Grubu Seramikleri* (Unpublished Master Thesis) Konya.
- ZOROĞLU 1986 Zoroğlu, L., 1986, “Samsat’da Bulunan Doğu Sigillitaları, İlk Rapor”, *S.Ü.Fen- Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Dergisi*, Sayı:3, Konya, 61-100.

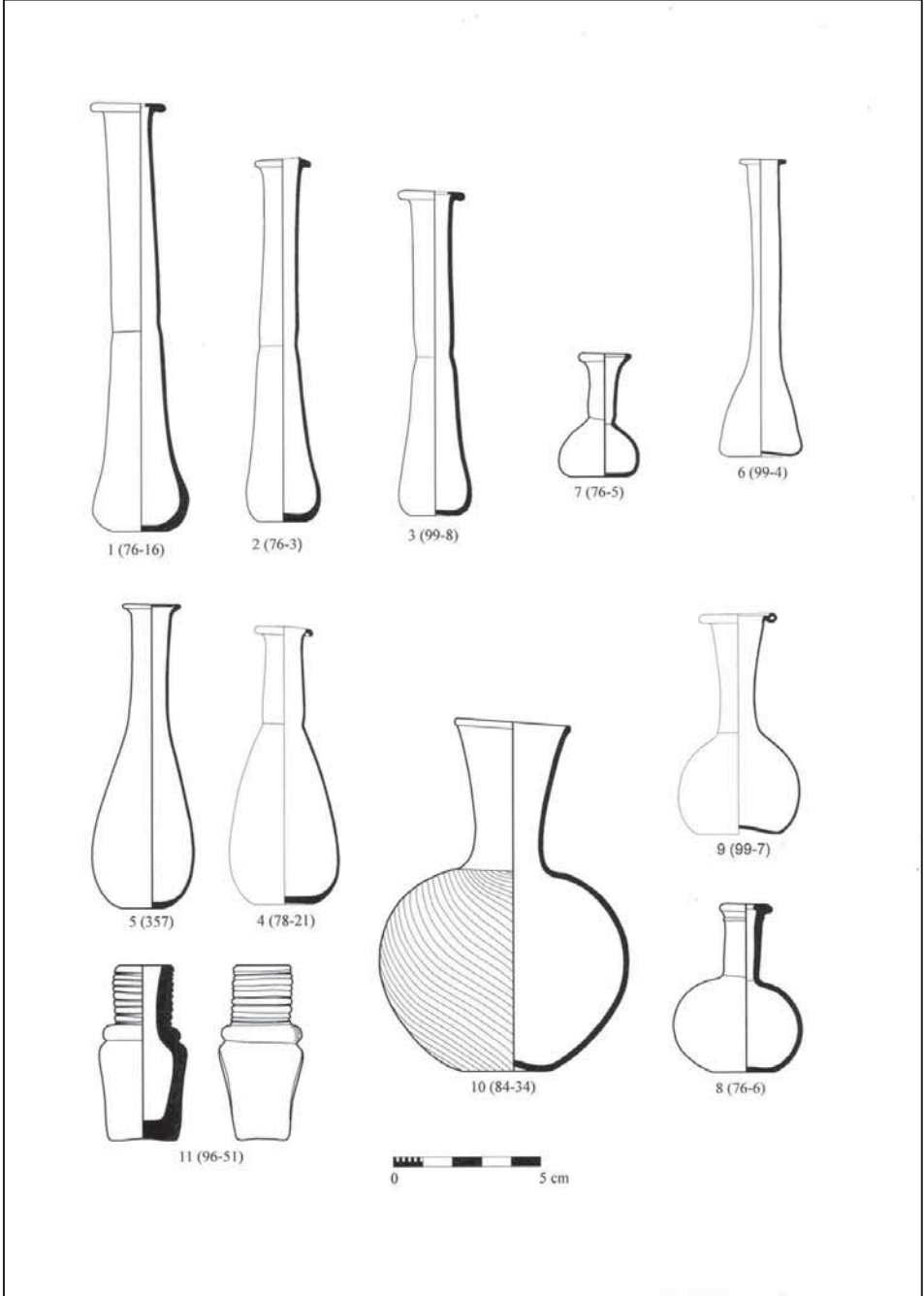
Çizim 1: Roma Kırmızı Astarlı Kapları.

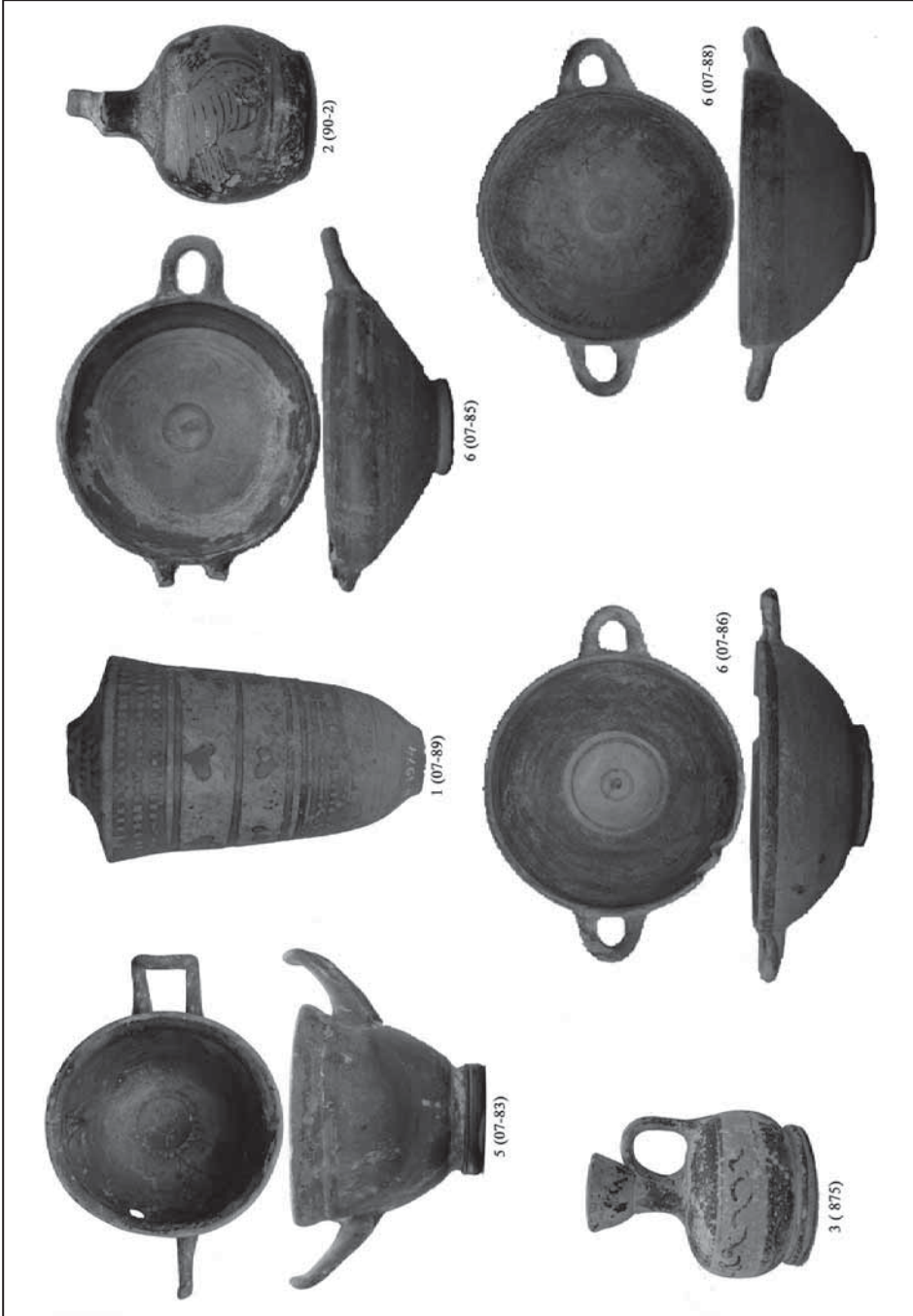
Çizim 2: Roma Kırmızı Astarlı Kapları.

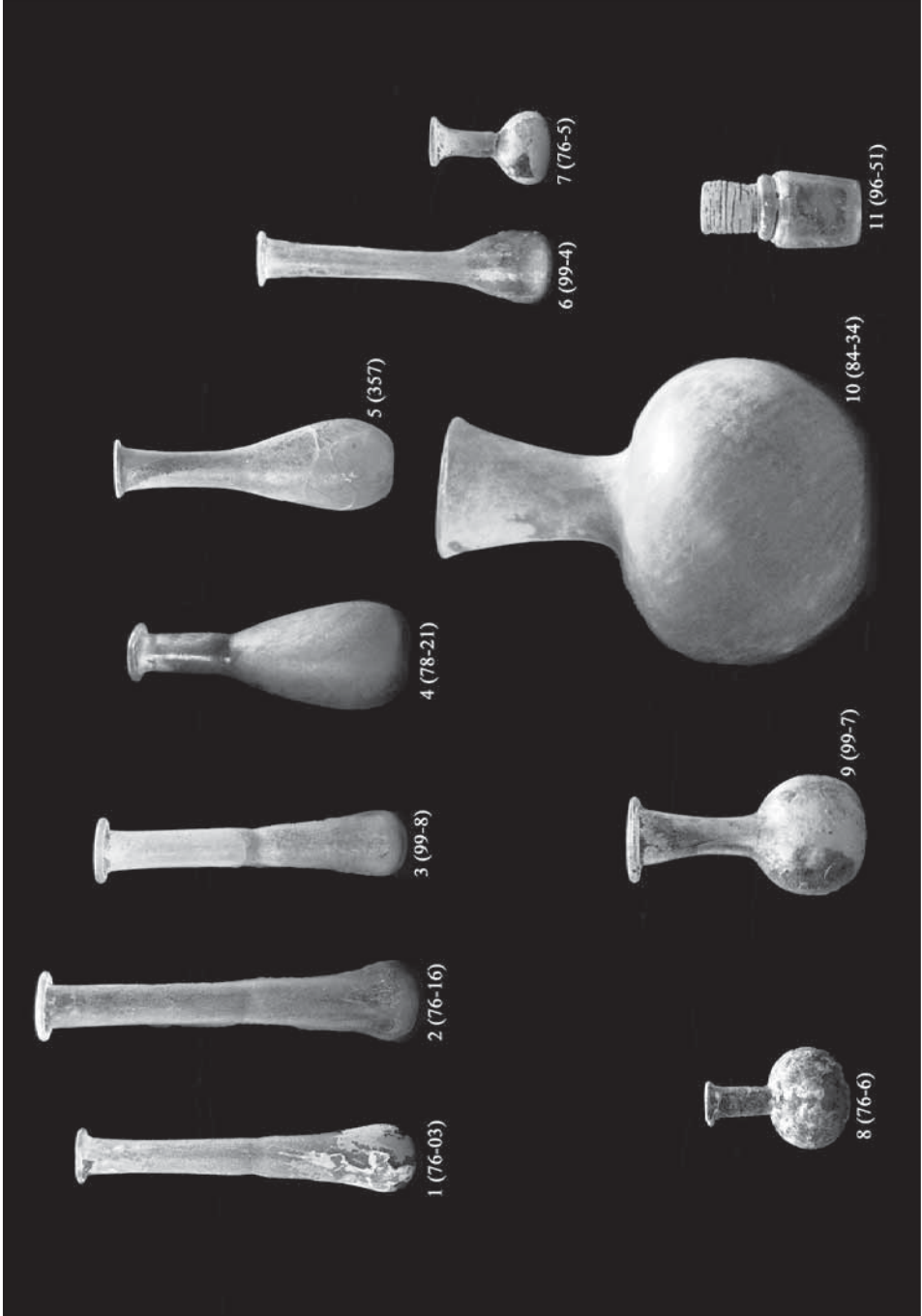
Çizim 3: Roma Kırmızı Astarlı Kapları.

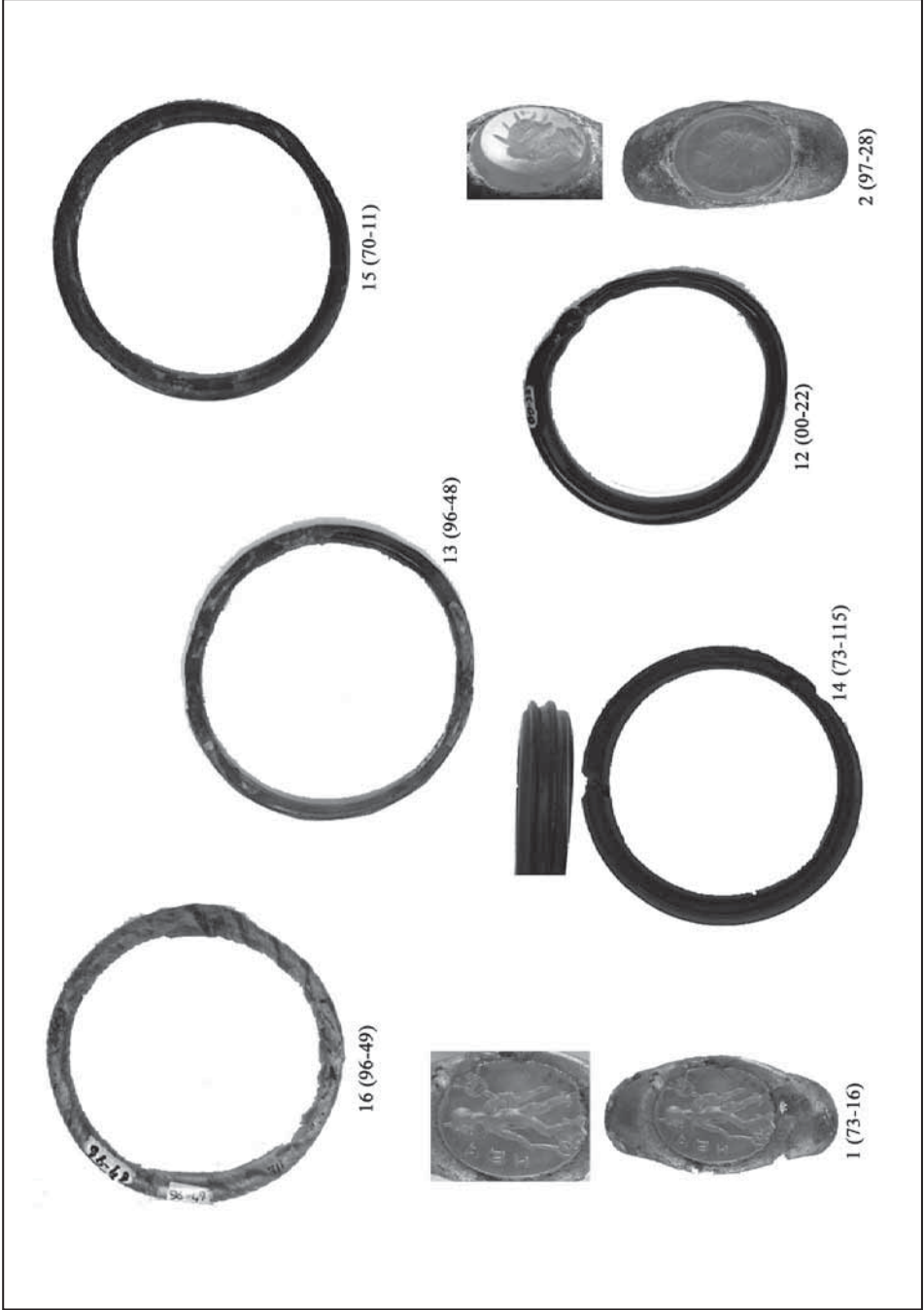
Çizim 4: Cam Eserler (Unguentariumlar, Sürahi ve Merhem Şişesi).

Resim 1: Attik Vazolar.

Resim 2: Cam Eserler (Ungueantariumlar, Sürahi ve Merhem Şişesi).

Resim 3: Cam Bilezikler ve Bakır Yüzükler.

KARAMAN ARKEOLOJİ MÜZESİ AĞŞAP ESERLER KOLEKSİYONU

Ertekin M. DOKSANALTI*
İ. Mete MİMİROĞLU

Karaman Arkeoloji Müzesi, Neolitik Dönemden Bizans Dönemlerine kadar geniş bir periyoda tarihlendirilen ve ait olduğu dönemin kültürel tarihini yorumlanmasında yeni bakış açıları kazandıracak zengin bir koleksiyona sahiptir¹. Bu koleksiyondaki önemli grup eserlerden biri de aĖşaptan² bir diptykhon, bir kozmetik takımı ve levhalar (Kapı kanadı yada mezar kapağı) ile bir İkonastasis Kapısıdır.

Müze kayıtlarına göre, söz konusu ağşap eserler (İkonastasis Kapısı dışında), 1965 yılında Karaman'ın merkeze bağlı Kılbasan Bucağı'nda kaçak kazılarda ortaya çıkartılmış olup, müsadere yoluyla Karaman Arkeoloji Müzesi'ne kazandırılmıştır. AĞşap eserler ile birlikte Roma İmparatorluk, Geç Antik ve Erken Bizans Dönemlerine ait pişmiş toprak, bronz ve camdan kap kacak, röliker ve haçlar da bulunmuştur. AĞşap eserlerin genel karakteristik özelliği tüm bu parçaların tek bir kaynaktan çıkmış olabileceği izlenimi vermektedir. Ancak bu konuda kesin bir yargıya varmak güçtür. Bununla birlikte ağşap eserlerin tümü, korunmuşluk durumu, stil ve dönem açısından yakın benzerlikler göstermektedirler. Özellikle kozmetik takımı olarak değerlendirilen setin, aynı ustanın yada atölyenin elinden çıkmış olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Bununla birlikte diptykhon ve kapı kanatlarının hem kullanılan ağşabın cinsi hem de stilistik özellikleri ile kozmetik takımdan ve birbirlerinden farklı unsurlar taşımaktadır.

Tüm bu gözlemler ışığında, aynı şahıslardan müsadere edilmişse de, Karaman Müzesi'nde saklanan ağşap eserlerin fonksiyonlarına ve cinslerine göre ayrı ayrı değerlendirilmesi gereklidir.

* Yard. Doç. Dr. Ertekin M. DOKSANALTI, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Konya/TÜRKİYE. erteekin96@selcuk.edu.tr

¹ Karaman Arkeoloji Müzesi'nde yer alan arkeolojik eserler katalogu, yayın çalışması olarak (Karaman Arkeoloji Müzesi Katalogu) Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile tarafımızdan hazırlanmaktadır. Bu çalışma sırasında bize büyük bir sabırla yardımcı olan Karaman Müze Müdürü Sayın Nurettin Özkan ve Müze Personeline (Sayın Ercan Er ve Sayın İsmail Atıcı) en içten teşekkürlerimiz sunarız.

² Eserlerin yapımında kullanılan ağşabın cinsi daha sonraki Arkeometri çalışmaları sonucunda belirlenecektir.

Diptykhon

Papirüs ve parşömenden sonra antik dönemdeki yaygın yazı yazma gereçlerinde biri de ahşaptan yapılmış yazı tahtalarıdır. Yazı tableti olarak değerlendirilen plakalar günlük yaşamda diğer yazı materyalleri kadar değer kazanmıştır.

Bu basit, dörtgen ahşap plakalar, tahta, kalas, kara tahta yada plaka anlamına gelen Grekçe *pinaks*, *deltos*, *piksion* Latince *tabulae* yada *tabulae ceratae,cerae, pugillares* olarak adlandırılır³. Bir menteşe yada ip aracılığıyla birbirine bağlanarak, açılır kapanır not defteri haline getirilen iki levhadan oluşan düzeneğe, Grekçe ikiye katlanmış tahta anlamına gelen *diptykhon deltion* adı verilmektedir⁴.

Bu tip yazı tabletleri yada diptykhonlar oldukça erken dönemlerden itibaren tanınmaktadır. Mektup, not defteri, edebi yazılar, fatura, senet, vasiyetname ve resmi belgelerin kayıt altına alınmasında diptykhonlar kullanılmıştır⁵.

Ahşap yanı sıra fildişi yada kristal ve oniks gibi yarı değerli malzemeler de form değişikliği olmaksızın yazı tableti olarak kullanılmıştır⁶. Diptykhonlar basit formları ile elde kolaylıkla taşınabilecek ölçülerde, birbirine bağlı iki plakadan oluşur. Her bir plakanın iç yüzeylerinin kenarları, yazı alanını sınırlandırmak için hafifçe yükseltilmiş dörtgen bir çerçeve şeklindedir. Yazı alanı ise bu çerçeveden biraz daha derinde ve yine dörtgen formulu olup, içi balmumu film ile kaplanmıştır⁷. Balmumu yüzey bir stilus ile yazı yazılıp, silinmek üzere kullanılmaktadır.

Plakaların dış yüzeyi, düz bırakıldığı gibi, genelde içeriği yada diptykhonun sahibini ifade eden birkaç satır ihtiva etmektedir. Özellikle Roma İmparatorluk yada Geç Antik Dönem fildişi Konsül diptykhonlarının dış yüzeyi oldukça gösterişli kabartmalar ile kaplıdır.

Karaman Diptykhon'u (Resim: 1- 6)

Diptykhon'un ön kapak ve arka kapak olmak üzere her iki levhası da oldukça sağlam bir şekilde günümüze ulaşabilmiştir⁸ (Resim: 1- 2). Arka kapağın iç-yazma yüzeyinde çatlaklar mevcut olup çok küçük bir parça eksiktir. Geçen zamana ve ahşabın doğal yapısına bağlı olarak her iki levhada da nemin yitirilmesi sonucu kenarlarda hafif bir dışa doğru genleşme meydana gelmiştir. Bu şekil bozukluğu nedeniyle iki levha üst

³ Montague 1890, 335- 36; Gardthausen 1911, 126.

⁴ Gardthausen 1911, 127; Birt 1913, 256; Blanck 2000, 60.

⁵ Blanck 2000, 60.

⁶ Gardthausen 1911, 131.

⁷ Montague 1890, 335; Gardthausen 1911, 127; Schubart 1921, 24; Blanck 2000, 59- 60.

⁸ Bu çalışmada, metnin kolay anlaşılabilmesi için, Karaman Diptykhon'unun olasılıkla sahibinin adının yazılı olduğu ve muzaffer araba yarışçısının hakim pozisyonda betimlendiği plaka ön kapak, dış yüzeyde ortasında ahşap bir çubuğun yatay olarak yapıştırıldığı ve 4 adet araba yarışçısının betimlendiği plaka arka kapak olarak kabul edilmiştir.

üste getirildiğinde kenarlarda açıklık kalmaktadır (Resim: 3).

Ön kapak tek parça, arka kapak dışta orta noktaya yatay yerleştirilen bir çubuk ile iki parça halinde hazırlanmıştır. Her iki levhanın dış yüzeyi tümüyle kazıma ile yapılmış figürlü betimlemeye sahiptir.

Ön kapak 16.2x 4.9 cm., arka kapak 16.4x 4.7 cm. ölçülerinde ve her iki levhanın, kesit kalınlığı 0.6 cm. dir (kalınlık uçlarda 0.2 cm. ye dek düşmektedir). İç yüzeylerde yazma alanı 15.5x 3.9 cm. ve 15.2x 3.8 cm. ölçülerinde olup kenar çerçeveleri ortalama 0.5- 0.6 cm. kalınlığındadır.

Her iki levhanın da bir dar dış kenarı ‘{’ biçimine benzer şekilde yontularak profilli bir görünüm kazandırılmıştır (Resim: 4). Buna bağlı olarak diptykhonun üst tarafının profilli bu dar kenarların olduğu söylenebilir. Diğer dar kenarlar ise düz bırakılmıştır. Ön ve arka kapakta, uzun kenarların her birinde uçlara yakın noktaya yerleştirilmiş, ikişer menteşe deliği bulunmaktadır (Resim: 3). Bu menteşe deliklerinin kalınlıkları (0.1- 0.2 cm.) göz önünde alınır, olasılıkla ip yardımı ile kapakların bir araya getirilerek bağlandığı ve açılır kapanır hale getirildiği anlaşılmaktadır. Diğer uzun kenarların tam orta noktasında ise yine birer delik bulunmaktadır. Bu delikler diptykhonun açıp- kapatma topuzu/klipsi yada ipi için kullanılmıştır.

Ön kapak betimlemesi (Resim: 5): Levhanın ana sahnesi, 4 atlı arabanın üzerinde araba yarışçısı betimlemesinden oluşmaktadır. Sahne, dar kenarlara yatay olarak yerleştirilmiş iki kafes bezemeli bant ile sınırlandırılmıştır. İkinci bir düz bant kafes dolgulu bantların hemen yanında yer almaktadır. Alt ve üstte ise ince birer çizgi ile sahnenin çerçevesi tamamlamaktadır.

Yarışçı, arabanın üzerinde, cepheden, ayakta, baldır hizasından itibaren betimlenmiştir. Baş sağ döndürülmüş ve hafifçe aşağı eğilmiştir. Böylece omuzu üzerinden geriye bakar bir görünüm kazandırılmıştır. Kısa saç ve belli belirsiz sakal görülmektedir. Sağ kolunu omuz hizasında yukarı kaldırmış, elinde tuttuğu, ucu püsküllü, ince bir çubuk-kırbacı savurmaktadır. Sağ elinde aynı zamanda iç içe iki dairesel çizgi ile gösterilmiş stilize bir çelenk tutmaktadır. Sol kolu karın hizasında dirsekten bükülerek, öne-ileri uzatılmış olup elinde palmiye dalı tutmaktadır. Palmiye elde dik olarak durmaktadır. ‘Araba Yarışçısı’ ikonografisinin temel unsuru olan, kıyafetinin yarış anında uçuşmasını engelleyen deri yada ip bantlar tüm vücudunu kaplamıştır⁹.

Yarışçının bindiği araba, profilden verilmiş iki tekerlek ve sol kısımda dingilin bir kısmı ile gösterilmiştir. Arabanın bağlandığı atlar profilden, her iki ön ayakları havada, ileri koşar şekilde betimlenmiştir. Yan yana bağlanmış olmalarına karşın, sağ baştaki at

⁹ Robertson 1975, 189.

tümüyle, diğerleri derinliği ifade etmek için, her biri bir baş ileride olmak üzere, sadece ön kısımları ile resmedilmiştir. Atların yeleleri diktir. Her bir atın ön kısmı ve sağ baştaki atın arka baldırı, tüylerini yada süslü bir kumaş örtüldüklerini ifade etmek üzere sık kafes bezemesi ile gölgelendirilmiştir. Atlar birbirinin tekrarı olup, ağızları hafifçe açık, boyun hizasında yular kayışı ve boyunlarını çevreleyen üç- dört noktadan oluşan stilize çelenk yada girland benzeri takı ile betimlenmişlerdir.

Sol baştaki atın havadaki sol ayağının hemen diz hizasında ikinci bir palmiye dalı daha görülmektedir. Hafifçe sağa yatık olan bu palmiye dalı boşlukta durmaktadır. Sağ baştaki atın sağ ön ayağının altında ‘XXX’ harfleri yada rakamı görülmektedir. Atların havadaki sağ ayaklarının altında sahneye paralel olarak yerleştirilmiş ince, dörtgen bir ansanın içinde “PALLADIO” yazısı bulunmaktadır. Araba yarışçısının hemen sağ yanında stilize, Ion başlıklı alçak bir sütun üzerine yerleştirilmiş bir çember- tambur görülmektedir. Bu çemberin içinde içeriği tam anlaşılmayan harfler kazanmıştır.

İkonografisi: Karaman Diptykhon’unun ön kapak betimlemesinde yer alan figürün ‘Muzaffer Araba Yarışçısı’ ikonografisi ile alakalı olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır¹⁰. Öncelikle kapaktaki erkek figürünün, hareket halindeki 4 atlı arabası ve giydiği kıyafeti ile Sirkus yada hipodrom araba yarışçısı betimlemesi olduğu açıktır. Aşağıda açılacağı üzere konu araba yarışında zafer kazanmış ‘Muzaffer Araba Yarışçısı’ olup zaferinin taçlandırılması ve zafer selamlaması yada zafer turu ile alakalıdır¹¹.

Figür, arabasının içinde yukarıya kaldırdığı sağ elindeki zafer çelengi, biri sol elinde diğeri atların önündeki iki palmiye dalı ile galip geldiği yarışın sonunda ödüllendirilmiş bir araba yarışçısıdır. Roma İmparatorluk ve Geç Antik Dönem görsel sanatlarında, birinci gelen araba yarışçılarının zafer çelengi ve palmiye dalı ile ödüllendirilmesi ve ellerinde bu zafer sembollerinin taşımaları, farklı materyallerden yapılmış tasvirlerde görülen bir unsurdur¹².

Plastik sanatlarda ve diğer görsel sanatlarda, Erken Roma İmparatorluk Dönemi (M.S. 1. ve 2.yüzyıllar) araba yarış sahneleri L. Vogel¹³ tarafından; bu temanın işleniş şekli, ikonografisi M.S. 3.yüzyıldan, Geç Antik Dönem’e dek olan süreç, özellikle Sirkus Lahitlerini inceleyen, G.Rodenwaldt¹⁴ tarafından ayrıntılı olarak incelenmiştir. G.

¹⁰ Karaman Diptykhon’unun ön kapağında görülen ‘Muzaffer Yarışçısı’ betimlemesinin ikonografisi, sahnede görülen tüm objeler (palmiye, çelenk, atlar ve pozisyonları, kırbaç, XXX yazısı ve anlamı, yarışçının pozisyonu) ve buna bağlı olarak yarışçı Pallodio’nun kişiliği ‘Karaman Arkeoloji Müzesi Katalogu’ çalışmamızda ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

¹¹ Dunbabin 1982, 66.

¹² Pişmiş toprak oinothoros- patera (M.S. 1.yüzyılın ilk çeyreği): Doksanaltı 2000, figür 15. Mezar steli (M.S. 1.yüzyılın sonu): Vogel 1959, 155, figür 7. Fresk (M.S. 2.yüzyılın ortası): Calza, Nash 1959, 54, figür 64. Pişmiş toprak kandil (M.S. 3.yüzyılın ilk çeyreği): Bailey 1980, Q1366, 357- 57, levha 79, figür 60.

¹³ Vogel 1959, 155- 59.

¹⁴ Rodenwaldt 1940, 20- 24.

Rodenwaldt, bu temanın Grek Sanatı ikonografisinin bir esinlenmesi olduğu, ancak Roma Heykeltıraşlık sanatında daha gerçekçi olarak işlendiği ve tipolojinin M.S. 2.yüzyılın ortasına doğru sabitlendiği ileri sürülmektedir.

Arka kapak betimlemesi (Resim: 6): levhadaki konu sirkus yada hipodromda geçen araba yarışı sahnesidir. Ön kapakta oldu gibi Sahne, dar kenarlara yatay olarak yerleştirilmiş iki kafes bezemeli bant ile sınırlandırılmıştır. İkinci bir düz bant kafes dolgulu bantların hemen yanında yer almaktadır. Alt ve üstte ise herhangi bir çerçeve görülmemektedir. Levhanın tam ortasına yerleştirilen dışbükey, üzeri kazıma kafes motifli kaplı, 1.5 cm.genişliğindeki çubuk sahneyi üst ve alt olmak üzere iki frize bölmektedir.

Üst friz: plakanın ortasına yakın bir noktaya yerleştirilmiş dar ve uzun bir üçgen sahneyi ikiye bölmektedir. Bu dar üçgenin iki yanına neredeyse simetrik olarak yerleştirilmiş birbirinin tekrarı niteliğinde betimlemeler yapılmıştır.

Sol baştan itibaren: üst uçlarına yuvarlak yerleştirilmiş yan yana 3 adet dar ve uzun, ucu kesik üçgen (koni); üstünde alev huzmesi bulunan bir dörtgen; üstü eğimli olarak gösterilmiş biri daha uzun iki dikey çizgiden oluşturulmuş dar bir yamuk (bu yamuğun içinde sol üst ucundan sağ alt uca devam eden diyagonal bir çizgi görülmektedir), alev huzmeli ikinci bir dörtgen; üst kısmı hafif bombeli dikey 4 çizgiden oluşan silindirik görünümlü dörtgen; alev huzmeli üçüncü bir dörtgen. Merkezdeki üçgenden itibaren: 9 bölümden oluşan, sol başında eğimli çatı görünümü olan alçak bir podyum benzeri yapı ve podyumun üzerinde stilize, profilden aslan ile belirsiz dikey çizgiler; alev huzmeli dördüncü bir dörtgen; üst kısmı hafif bombeli dikey 4 çizgiden oluşan silindirik görünümlü ikinci dörtgen; alev huzmeli beşinci bir dörtgen ve sahnenin sağ ucunda üst uçlarına yuvarlak yerleştirilmiş yan yana 3 adet, ucu kesik üçgen (koni) görülmektedir.

Alt friz: ön kapaktaki quadriga ile benzer özelliklerde verilmiş, birbiri ardı sıra 4 adet atlı araba ve üzerlerinde yarışçıları betimlenmiştir. Arabalar soldan sağa doğru dörtlü hareket halinde olup, yarışçılar ve arabaları ile atları profilden verilmiştir. Yarışçılar ön kapaktaki “Muzaffer Araba Yarışçı” betimlemesine göre daha ayrıntısız ve stilizedir. Atlar ise ön kapaktakilere göre daha küçük boyutlu olmanın dışında boyunlarında girland taşımamaktadırlar. Her arabanın atlarının ayaklarının altındaki boşlukta harfler görülmektedir. Ne yazık ki sağ baştaki arabanın altında görülen “PALLA” dışında diğer yazılar net anlaşılamamaktadır.

İkonografisi

Üst friz: ayrıntılara dikkat edilmeksizin, stilize işlenmiş olmalarına karşın üst sahnede görülen unsurların, bir Sirkus-Hipodromun, Euripos / Spina bölümünü

betimlendiği açıkça anlaşılmaktadır.

Roma İmparatorluk ve Geç Antik Dönemlerde görsel sanatlarda sevilen temalardan biri olan Sirkus- araba yarışı sahneleri, genelde yarışın sürdüğü pistte –arena- ve pisti yatay olarak ikiye bölen orta engel duvarı -euripos/spina- bölümünün önünde ve/veya arkasında oldukça canlı bir anlatımla verilmiştir.

Karaman Diptykhon’unda sahnenin her iki kenarında yer alan üçer adet dar, ucu kesik üçgen (koni), sirkus euriposlarının her iki ucunda yer alan ve yukarı doğru daralan dar konik formlu bir yada üçer adet sütundan oluşturulan dönüş direklerini -metae-¹⁵, üzerinde alev huzmesi olan yapılar altarları, eğik çatılı yapı tur sayacını ve merkezdeki üçgen obeliski sembolize etmektedirler. Obeliskin hemen sol ayınıdaki 9 bölümlü ve eğik çatılı yapı Çıkış Kapısı’nı –carceres- ve üstünde de stilize bir aslan ve üzerinde kadın binicisi temsil edilmiştir.

Karaman Diptykhonu’nda arka kapakta, üst frizde görülen Sirkus betimlemesinin herhangi bir Sirkus olmayıp, burada Roma’daki Sirkus Maximus’un tasvir edildiği anlaşılmaktadır¹⁶. Sahnede tek Obeliskin tam merkezde yer alması¹⁷, altarların yerleri¹⁸ ve özellikle obeliskin hemen yanındaki Aslan-Kybele betimlemesi bu düşüncüyü destekler niteliktedir.

Alt friz: Sahnede birbiri ardı sıra yerleştirilen 4 adet quadriga dörtlü hareket halindedirler. Bu durum arabaların ve yarışçıların, Çıkış Kapısı’nda –carceres- yarış öncesinde yada yarışa hazırlanır pozisyonda olmadıklarını göstermektedir. Karaman Diptykhonu’nda yarışçılar, standart yarışlara uygun olarak euripos/ spina önünde soldan sağa doğru yarışırken¹⁹ gösterilmişlerdir. Buna göre sahnede yarış anının betimlendiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

¹⁵ *Metae* kelimesi konik anlamına gelmekte olup, Sirkus Maximus’u anlatan Tertullian (Tertullian De Spect.,5) güney doğu uçtaki dönüş direği için *Primae metae* ifadesini kullanmıştır: Humphrey 1986, 255.

¹⁶ Olasılıkla İç Anadolu orijinli olan bu Diptykhon’da doğal olarak Anadolu’da bulunan Sirkuslardan birinin yada özellikle İstanbul Hipodromu’nun betimlemesinin bulunması beklenebilir. Ancak sahnedeki unsurlar ve yapılar tek tek incelendiğinde burada İstanbul Hipodrom yada Anadolu’daki diğer Sirkusların (Nicomedia, Antiochia yada Heraklea Sircusları) euriposlarında bulunan yapı yada anıtların tasvir edilmediği anlaşılmaktadır. Karaman Diptykhon’u ve Roma Sircus Maximus ilişkisi daha sonra ‘Karaman Arkeoloji Müzesi Katalogu’ çalışmamızda ikonografik, tarihsel ve arkeolojik verilere göre incelenerek açıklanmaya çalışılacaktır.

¹⁷ Augustus Dönemi’nde (M.Ö. 10 yılında) Sirkus Maximus’a Mısır’dan (Heliopolis) getirilen obelisk Isidoros (İsid. Etym. 18.11) ve Ammianus Marcellinus’un (Amm.Mar. XVII, 4, 15) ifadelerine göre her iki dönüş direklerinin –metae- ortasına yerleştirilmiştir. Modern araştırmalara göre Augustus Obeliski’nin euriposun merkezine yerleştirildiği görüşü ağır basmaktadır: Polzer 1965, 165- 166; Humphrey 1986, 270. Constantius’un M.S. 357-59) Sircus Maximus’a ikinci obeliski Augustus Obeliski’nin çok yakınına diktirtmiş olmasına karşın görsel sanatlarda Sirkus Maximus’da daime merkezde tek obelisk gösterilmiştir: Humphrey 1986, 232; Pitarakis 2010, 247;

¹⁸ Tertullian (Tertullian De Spect. 8) Sircus Maximus’daki üç adet altarın varlığından bahseder. Ancak Karaman Diptykhon’unda 5 adet altar görülmektedir. Bu altarlar ve Circus Maximus’daki olası yerleri daha sonra ayrıntılı olarak ‘Karaman Arkeoloji Müzesi Katalogu’ çalışmamızda tartışılacaktır.

¹⁹ Vogel 1969, 155.

Ön kapakta ‘Muzaffer Arabacı’ pozisyonunda tasvir edilen Palladio’nun ismi bu sahnede de en öndeki arabanın altında görülmektedir. Her bir arabanın altında görülen yazılar büyük olasılıkla diğer yarışçıların isimleri olmalıdır.

Değerlendirme ve tarihlendirme

Karaman Diptykhonu’ndaki betimlemelerde, ön ve arka kapaklardaki tasvirler birlikte düşünüldüğünde belli bir yarışta ve belli bir Sirkus’ta (büyük olasılıkla Roma-Sirkus Maximus), Palladio (yada Palas) isimli bir araba yarışçısının, yarış anı ve yarışın ardından zaferinin taçlandırılması şeklinde devamlığı ifade eden hikayeci bir anlatım uygulanmıştır.

Diptykhon’un sahibi için söylenebilecek kesin verilere sahip değiliz. ‘PALLADIO’ ismi olasılıkla, Karaman Diptykhon’unun sahibinin yada ilgili dönemdeki muzaffer bir araba yarışçısının adıdır. Ön ve arka kapak betimlemelerinden, bu ahşap Diptykhon’un sahibinin, Palladio yada bu sporcunun bir hayranı olduğu ifade edilebilir.

Tarihlendirme ile ilgili en önemli unsur ön kapaktaki ‘Muzaffer Arabacı’ betimlemesinin stildir. Ahşap yada fildişi diptykhonlar arasında Karaman örneği ile birebir benzerlik gösteren yoktur. Ancak gerek Geç Antik Dönem Mozaikleri ve gerekse camdan yapılmış bazı kase ve bardaklar üzerindeki betimlemelerin stili Karaman Diptykhonu’ndaki arabacının stili ile yakın benzerlikler göstermektedir.

Portekiz’de M.S. 3.yüzyıla tarihlendirilen Conimbriga Mozaïği’nde²⁰ görülen arabacı betimlemesindeki pozisyon, atların, araba ve sürücünün stili Karaman Diptykhonu’ndaki arabacı ile benzer tarzdadır. Ancak Karaman örneğindeki sürücünün yüz özellikleri, saç ve hafif kirli sakalın stili, M.S. 4.yüzyılın 2.yarisına ait Tunus – Dougga Mozaïği’ndeki²¹ Eros isimli arabacının yüzü ve M.S. 5.yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilen Kartaca ‘Grek Arabacılar Mozaïği’ndeki²² arabacıların yüzleri ile daha yakındır. Benzer yüz özelliği C. Alexander tarafından M.S. 3.yüzyıla tarihlendirilen, Metropolitan Müze’sindeki, altın-cam tekniğinde yapılmış bir kase yada kupa’nın madalyon şeklindeki kaidesindeki²³ arabacıda da görülmektedir.

Benaki Müzesi’nde saklanan, M.S. 4.-5.yüzyıllara tarihlendirilen cam bir kase yada şişenin²⁴ madalyon şeklindeki kaidesindeki ‘Muzaffer Arabacı’ betimlemesindeki arabacı Chryses’in pozisyonu ve stili, Karaman Diptykhonu’ndaki arabacı ise neredeyse tamamen aynıdır. Özellikle her iki arabacının başlarını hafifçe sağa eğerek geriye dönüşleri

²⁰ Oleiro 1965, 261- 62, figür 8, 9.

²¹ Dunbabin 1982, 74, 87- 88, no 8, figür 17.

²² Humphrey 1976, 30- 31, levha 12- 13.

²³ Araştırmacısı tarafından M.S. 3.yüzyıla tarihlendirilmiş olsa da arabacının ve atlarının pozisyonu ve stili ile bu madalyon M.S. 4.-5. yüzyıllara ait olmalıdır: Alexander 1931, 289, figür 1- 2.

²⁴ Clairmont 1977, 22, no 66, levha V.

ve kıyafetlerinin stili hemen hemen aynıdır.

Sonuç olarak Karaman Diptykhonu olasılıkla Geç Roma İmparatorluk geleneği kapsamında Sirkus Maximus betimlemeli eserler grubundan olup, stil özelliklerine göre M.S. 4. yada 5. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.

Kozmetik Takımı (Resim: 7- 12)²⁵

Müze Koleksiyonuna, 1965 yılında Karaman'ın merkeze bağlı Kılbasan Bucağı'ndaki kaçak kazılardan getirilen takım, 5 adet ahşap kap, 1 adet cam unguentarium ve 1 ahşap taraktan oluşmaktadır. Ancak bu takımına ait daha fazla parçanın olduğu, özellikle gövde kısmı bulunmayan Pyxis kapağından ve bölmeli Pyxisin eksik parçalarından anlaşılmaktadır. Takımdan arda kalan izler ve Pyxisin içinde kalan cam unguentariumdan anlaşıldığı üzere orijinalde bu kozmetik seti, ahşap pyxis ve ampul/merhem kaplarından, cam şişelerden, ahşap tarak ve metal yada ahşap bir stilus veya spatülden meydana gelmektedir. Ancak pyxisin içindeki cam şişe dışındaki diğer üç cam şişe ve stilus yada spatül günümüze ulaşmamıştır. Ahşap kaplar ve tarak aynı cins ağaçtan olup, stil özellikleri ile aynı usta yada atölyenin ürünü olarak değerlendirilmektedir.

Pyxis (Resim: 7- 8)

Kapak ve gövde olmak üzere 2 parçadan oluşmaktadır. Kapağın kenarından orta noktaya dek yatay olarak devam eden derin bir çatlak bulunmaktadır. Gövdenin tam ortasında dikey olarak devam eden derin bir çatlak görülmekte olup, gövde neredeyse ikiye ayrılacak gibidir. Kapağın gövdeye oturacağı kısımda da eksikler mevcuttur. Nemin kaybolmasına bağlı olarak gövdede derin çatlakların yanı sıra şekil bozukluğu da meydana gelmiştir.

Aşağı doğru çok hafifçe daralan silindirik formlu gövde, 6 cm. yüksekliğinde 7.5 cm. genişliğindedir. Ağız kenarı içte 1cm., dışta 0.5 cm. yüksekliğinde ve 0.2 cm. kalınlığında olup, 7 cm. çapındadır. Ağız kenarı kapağın yerleşeceği yuva şeklinde gövdeden içe hafifçe daralır şekilde yontulmuş ve gövdeden ayırt edilmiştir. Dip kısmı düzdür. En altta 0.1 cm. dışa taşan bir topuk kısmı görülmekte ve dip kısmı 7.6 cm.

²⁵ 1960'lı yılların ortasında Karaman'ın Kılbasan Bucağı'nda bulunan eserler, ifadelere göre tarım alanında bir tarlada bulunan çukurdan ortaya çıkmıştır. Kaçak kazılar sırasında açılan bu çukurun bir mezar olduğu ve bulunanların bir yabancıya satılacağı iddiaları mevcuttur. Müsadere yolu ile Karaman Arkeoloji Müzesi'ne kazandırılan eserlerin genel görünümü, fonksiyonları, dönemleri ve üretim teknikleri biriktelik göstermekte dolayısı ile bunların gerçekten mezar hediyesi olabileceği yada aynı kaynaktan olduğu düşüncesi akla gelmektedir. Ayrıca 19 yüzyılın sonlarında E.J. Davis'in çalışmasında Kılbasan ve Dine Köyü arasında bir ören yerinden ve yine Kılbasan yakınlarında Abeadae isimli bir yerleşmeden ve buradaki, Geç Antik Döneme ait mezarlardan, kapaklarından ve mezar hediyelerinden bahsedilmektedir. Dolayısı ile Kozmetik takımı ve Levhaların (Kapı kanadı yada mezar kapağı- Resim: 13- 14) aynı bölgeden ve bir yada birkaç mezardan gelme olasılığı göz ardı edilmemelidir: E.J. Davis *Life in Asiatic Turkey. A Journal of Travel in Cilicia, Isauria, and Parts of Lycaonia and Cappodocia*, 1879, 123.

çapındadır. Bu çıkıntının hemen üzerinde 2 adet paralel, ince kabartma ve yiv çizgiler yer almaktadır.

Gövdenin içinde 4 adet, ortalama 2.5 cm. çapında yuvarlak kenarlı ve silindirik formu, 4 cm. derinliğinde yuvalar bulunmaktadır. Kullanım sırasında bu bölümlerin içine camdan şişeler yerleştirilmekte olup, 1 adet cam şişe orijinal yerinde, yuvanın içinde sıkışmış durumda günümüze ulaşabilmiştir. Pyxisin içindeki yuvalar, küresel gövdeli ve dar boyunlu olan cam unguentariumların, küresel gövdelerine uygun olarak hazırlanmıştır. Cam şişe yuvalarının tam ortasında ise 1 cm. çapında 4 cm. genişliğinde spatül yada stilus için hazırlanmış başka bir yuva daha bulunmaktadır.

Kapak 2 cm. yüksekliğinde ve 8 cm. çapında olup üst dış yüzeyi kabartma ve yiv şeklinde iç içe daireler olarak düzenlenmiştir. İç yüzeyi iki düz basamak halinde derinleşmektedir. Kapak kenarı 7.2 cm. çapında ve gövdenin ağzına yerleşecek şekilde hazırlanmıştır. Kapağın üst dış kenarı dışa çıkıntılı olup yuvarlatılmıştır. Alt kenarı ise yine dışa çıkıntılı ince profillidir.

Klasik kutu fonksiyonu dışında aynı zamanda koku- merhem, kozmetik (boya) şişesi olarak da kullanılan bu tip silindirik pyxisler, Roma Dönemi'nden, Geç Antik ve Bizans Dönemi'ne dek kullanımda kalmış olan bir formdur. Geç Antik ve Bizans dönemlerinde genelde fildişinden yapılan bu tip pyxislerin dış yüzeyleri kabartma figürler ile bezelidir. Kemik yada bronz örnekler ise daha basit olup sade kazıma çizgiler yada bu çizgilerden oluşturulan yatay bantlar ile süslüdür.

Karaman Pyxis'i düz bırakılmış sade dış yüzeyi ve silindirik formu ile bronz ve kemik örneklere daha yakındır²⁶. Ancak iç kısmı cam şişeler için bölümlendirilmiş olması ile Klasik, Roma İmparatorluk ve Bizans Dönemi Pyxislerinden ayrılmaktadır. Genelde bu tip silindirik pyxislerin iç kısmı hangi materyalden olursa olsun boş bırakılmakta, sıvı yada taneli kozmetik ve tıbbi merhem yada tozlar içinde saklanmaktadır.

Form ve materyal açısından olmasa da iç kısmı 4 adet silindirik formu şişe için bölümlendirilmiş, Londra British Müzesi'nde bulunan ve M.S. 4.yüzyıla ait çokgen formu gümüş bir pyxis²⁷, fonksiyon ve kullanım şekli yönünden Karaman Pyxis'i ile benzer yapıdadır. Kozmetik kutusu olan Londra Pyxisi'nin içindeki gümüş şişeler de parfüm ve merhem kabı olarak kullanılmıştır. Vatikan Kütüphane Koleksiyonu'nda saklanan ve 11. ve 12. yüzyıllara tarihlendirilen ahşap Pyxis²⁸ oldukça geç tarihli olmasına karşın gövde formu açısından Karaman Pyxisi'ni anımsatmaktadır. Frankfurt'ta özel koleksiyonda bulunan M.S. 4. yüzyıla ait kemik, silindirik formu ve kazıma bezemeli başka bir

²⁶ Bronz: McDonald 1986, 163. Kemik: Davidson 1952, 132, 136, no 965, levha 69.

²⁷ Weitzmann 1977, 52, figür 47

²⁸ Schenck 1934, 241vd, figür 1- 4

pyxsis form açısından Karaman Pyxisi'ni anımsatmaktadır²⁹. Karaman Pyxisi M.S. 4.-6. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.

Pyxis Kapağı (Resim: 7- soldan üçüncü)

Kapağın üst, dış kenarından küçük bir parça eksiktir ve kenarından orta noktaya dek yatay olarak devam eden derin bir çatlak bulunmaktadır. Dairesel formlu olup 4.4 cm.çapında ve 1.6 cm. yüksekliğindedir. Üst dış yüzeyi hafifçe dışbükey düzenlenmiştir. Kenar hafifçe dışa çıkıntılıdır. Gövdenin ağzına yerleşeceği kenar dikey olup 0.3 cm.kalınlığındadır. İç kısım merkezden kenarlara doğru genişleyen, üçgen görümlü olup, gövdenin üzerine kapak kapatıldığında havayla irtibatı kesecek şekilde düzenlenmiştir. Üst dış yüzeyde pergel ile çizilmiş kenara yakın noktada 2 merkeze yakın noktada 1 adet kazıma iç içe daire bezemesi bulunmaktadır.

Ölçüleri ile bölümlendirilmiş pyxisten daha küçük olan kapağın gövde kısmı günümüze ulaşmamıştır. Ancak kapağın ölçüleri ve üzerindeki kazıma bant bezmelerden anlaşıldığına göre bu pyxis form özellikleri ile Roma İmparatorluk ve Erken Bizans Dönemi kemik pyxisleri ile aynı tipte olmalıdır.

Kavanoz (Resim: 7- 9)

Kapak ve gövde olmak üzere 2 parça halinde yapılmış olup kapak günümüze ulaşmamıştır. Kapağın oturacağı yuvayı oluşturan ağız kenarı büyük ölçüde eksiktir. Ayrıca ağız kenarından gövdeye üçgen bir parça eksiktir. Kap 5.1 cm. genişliğinde ve 4.6 cm. yüksekliğindedir. Aşağı doğru genişleyen küresel gövdeli ve düz diplidir. Ağız kenarı kapak yerleştirmek üzere daraltılmış olup dikeydir. Ağız kenarının hemen altında dışbükey bir çıkıntı bulunur. İç hanesi dörtgene yakındır. Ağız kenarının hemen altında içte 3 adet üst üste ince yivler görülmektedir. İç haznede dip kısım düzdür. Dış yüzeyde gövdenin ortasına yakın noktada kazıma 2 adet ince yivden oluşturulmuş dar bir bant bezeme görülmektedir.

Ampul/Alabastron- Merhem Şişesi (Resim: 7- 10)

Kapak ve gövde olmak üzere 2 parça halinde yapılmış olup gövdenin ağız kenarında ve dip kısmında küçük eksikler mevcuttur. Kapağın dış üst kenarında da küçük bir eksiklik görülmektedir.

Silindirik gövde 3 cm. yüksekliğinde ve 2 cm. genişliğindedir. Düz diplidir. İç hazne de silindirik formludur. Gövde tümüyle, birbirine paralel yatay kabartma çizgiler ve yivler ile kaplıdır. Ağız kenarı kapağın oturacağı yuva şeklinde hafifçe gövdeden daraltılarak dikey olarak yapılmış olup, 1.6 cm. çapındadır.

²⁹ Parlasca 1996, 196- 97, no 194.

Kapak 1.4 cm. yüksekliğinde ve 2.3 cm. genişliğinde olup silindirik formudur. Gövdeye oturacağı kenar hafifçe daraltılmış 1.8 cm. genişliğindedir. Üst kısmı düzdür ve kenarlarda dışbükey çıkıntı yapar. İç kısım merkezden kenarlara doğru genişleyen, üçgen görünümü olup, gövdenin üzerine kapak kapatıldığında havayla irtibatı kesecek şekilde düzenlenmiştir. Kapağın kenarında özellikle yapılmış küçük bir delik görülmektedir.

Ampul/Alabastron- Merhem Şişesi (Resim: 7- 11)

Kapak ve gövde olmak üzere 2 parça halinde yapılmış olup kapak günümüze ulaşmamıştır. Kapağın yerleşeceği ağız kenarında önemli ölçüde eksikler görülmektedir. Alttan yukarı doğru devam eden iki çatlak mevcuttur.

Yukarı doğru çok hafifçe daralan silindirik gövde 5.7 cm. yüksekliğinde ve 2.5 cm. genişliğindedir. Düz diplidir. En altta kaide görünümü kazandırılan dip kısma geçişte 0.1 cm. derinliğinde kazıma bir yiv yapılmıştır. İç hazne de silindirik formulu olup en dipte merkezde küçük bir çukurluk yapılmıştır. Ağız kenarı kapağın oturacağı yuva şeklinde hafifçe gövdeden daraltılarak dikey olarak yapılmış olup, 1.8. cm. çapındadır.

Tarak (Resim: 12)

İki taraflı yassı tarak 10.1 cm. uzunluğunda ve 5 cm. enindedir. Kenarlarda çatlaklar ve küçük eksiklikler mevcuttur. Dişlerin uç kısımları büyük ölçüde kırıktır. Ancak eksik diş bulunmamaktadır.

Bir taraftaki dişler kalın ince ve diğer taraftaki dişler kalındır. Böylece iki taraflı kullanıma uygun olarak düzenlenmiştir. Her iki yüzünde de dörder adet yan yana kazıma iç içe geçmiş çember bezemesi görülmektedir.

Klasik ve Bizans dönemleri boyunca taraklar (*pecten*) fildişi, ahşap ve nadiren metalden üretilmiş olup yaygın kullanıma sahiptirler³⁰.

3- Levhalar (Kapı kanadı yada mezar kapağı) (Resim: 13- 14)

Çalışmamıza konu olan diğer ahşap eserler ise iki adet ahşap levhadır. 271 envanter numarası ile sergilenen eserlerden ilki 175 cm. uzunluğunda ve 45 cm. genişliğindedir. Eserin her iki kısa kenarı da kırık durumda olup, uzun kenarının üst kısmında değişik boyutlarda dört delik yer almaktadır. Parçanın ön yüzünde oyma tekniği ile yapılmış 25 x 25 cm. ölçülerindeki dört kare pano içinde süslemeler görülebilmektedir. Geometrik motiflerden oluşan süslemelerde, altı kollu ve dört kollu yıldızlar; yan yana veya birbirini keser vaziyette yerleştirilmiş daireler ve kareler bulunmaktadır.

Aynı envanter numarasına sahip olan ikinci parça ise, 146 cm. uzunluğunda ve 38 cm. genişliğindedir. Büyük oranda kırık olan eserin ön yüzünde kazıma ve oyma tekniğinde

³⁰ Ward 1920, 263- 64.

yapılan süslemeler yer almaktadır. Yuvarlak bir madalyon ile dörtgen çerçeveler şeklinde düzenlenmiş olan süslemelerde zikzaklar ve yıldız motiflerinin yanında stilize bir balık figürü de görülebilmektedir.

1960'lı yıllarda yapılan bir kaçak kazı sonucu bulunduğu belirtilen bu iki parçanın dışında üçüncü bir parçanın da var olduğu Semavi Eyice tarafından söylenmiştir³¹. Eyice'nin Karadağ ile ilgili yayınında ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve fotoğrafları verilmiş olan bu parça, bugün Karaman Müzesi'nde tespit edilememiştir. Büyük oranda kırık olan bu parça da diğer örneklerle benzer özellikler göstermekte ve üzerinde aynı teknikler ile yapılmış, stilize asma dalları, üzüm salkımları ve bir kuş tasviri yer almaktadır.

Müze envanter defterinden 21.04.1965 tarihinde Karaman Müzesi'ne teslim edildiği görülen eserlerin, Karaman İl merkezinin 17 km. kadar kuzeyinde bulunan Kılbasan Kasabası'ndan getirildiği anlaşılmaktadır. Bir mezara ait olabileceği iddia edilen eserlerin kesin buluntu yerleri ise bilinmemektedir³².

İşlevleri konusunda farklı düşünceler bulunan parçaların kapı kanatları veya bir ikonostasise ait olabilecekleri ileri sürülmüştür. İlk incelenen parçanın uzun kenarında yer alan dört deliğin parçaya eklenen çivili menteşe veya bir kanat pervazı yüzünden oluşmuş olabileceği belirtilmektedir³³. Ele geçen üç parçanın da farklı süsleme düzenleri ve kompozisyonları içermesi; birbirlerinin eşi durumunda olmayıp, farklı bir işlevi oluklarını akla getirmektedir. Parçaların uzun yüzlerinde kapılarda yer alan tokmak ya da halka gibi herhangi bir aparata sahip olmamaları bu görüşümüzü desteklemektedir. Bu bakımdan bir mezara ait oldukları ileri sürülen parçaların mezar kapısı da olamayacağı düşünülmektedir.

Eserlerin işlevi konusunda göz önüne alınması gereken diğer bir seçenek ise mezar kapakları olabileceğidir. Birbirinden bağımsız farklı süsleme programlarına sahip olan benzer biçimli mezar kapakları özellikle Ereğli ve Karaman Müzeleri'nde bulunmaktadır. Taştan yapılmış olan bu örneklerin ön yüzünde de ele alınan ahşap eserlerdeki süslemelere benzer geometrik ve stilize hayvan figürlerine rastlanmaktadır. Parçaların işlevi konusunda bizi aydınlatan diğer bir nokta ise çalışmamızın başında incelenen ahşap diptik ve kozmetik takımıdır. Aynı tarihte ve aynı yerden geldikleri müze envanterinden öğrenilen parçaların mezar buluntuları oldukları anlaşılmaktadır. Daha önceki çalışmalarda birlikte değerlendirilmeyen bu parçaların aynı mezara ait olabilecekleri akla gelmektedir. Bu bakımdan ahşap levhalar ile diğer ufak buluntuların aynı döneme tarihli olup, mezar kapağı işlevinin, incelenen eserler açısından daha kabul edilebilir bir görüş olacağı düşünülmektedir.

³¹ Eyice 1971, 126- 127, Resim 278.

³² Eyice 1971, 123.

³³ Eyice 1971, 123- 124.

4- İkonastasis kapısı (Resim: 15)

Çalışmamızın konusunu oluşturan son eser ise herhangi bir envanter kaydına sahip olmayan ikonastasis kapısıdır. İki kanatlı olarak düzenlenen eser, üst kısmı yuvarlatılmış dikdörtgen formundadır. Ön yüzü oyma tekniğinde yapılan süslemelere sahip olan parçanın üst kısmında bugün kırık olan karşılıklı iki ejder motifi yer almaktadır. Kırmızı, mavi ve yeşil renklerin kullanıldığı eserin ön yüzü çiçekli kıvrık dallardan oluşan şeritlerle altı panoya ayrılmıştır. Panolardan üsttekilerde ters duran bir çiçek motifi ile bütün her şeyi bilen ve gören Tanrı'nın gözü³⁴, ortadakilerde melek ve Meryem'den oluşan Meryem'e müjde sahnesi, alttakilerde ise at üzerinde karşılıklı olarak duran Aziz Georgios ile diğer bir aziz tasviri yer almaktadır. Yanlarındaki isimleri net olarak okunmayan azizin Aziz Menas ya da Aziz Demetrios olabileceği düşünülmektedir.

Güzel kapı olarak da tanımlanan bu tür kapılar, ikonastasisin merkezindeki kapıdır³⁵. Kutsal olan bu kapılar sadece ayinlerde rahip tarafından kutsal ekmek ve şarap dağıtmak amacıyla bemaya ulaşmak için açılırlar. Bu tür kapılarda çoğunlukla dört İncil yazarı, Meryem'e müjde ve aziz tasvirleri işlenmektedir³⁶. Benzer örneklerini Konya Arkeoloji Müzesi'nde ve İstanbul'daki birçok Orthodox kiliselerinde gördüğümüz bu eserin, 19. Yüzyıla tarihli olup, Karaman'daki Çeşmeli Kilise'den gelmiş olabileceği düşünülmektedir.

Eserler ve Müze Envanter Numaraları

Diptykhon: Müze Envanter no 269

Kozmetik Takım

Pyxis: Müze Envanter no 266

Pyxis Kapağı: Müze Envanter no 267

Kavanoz: Müze Envanter no 1792

Ampul/Alabastron- Merhem Şişesi: Müze Envanter no 1791

Ampul/Alabastron- Merhem Şişesi: Müze Envanter no 267

Levhalar (Kapı kanadı yada mezar kapağı): Müze Envanter no 271

İkonastasis kapısı: Müze Envanter no -

³⁴ Ferguson 1961, 46.

³⁵ Karaca 2008, 617- 618

³⁶ Tradigo 2006, 14- 15

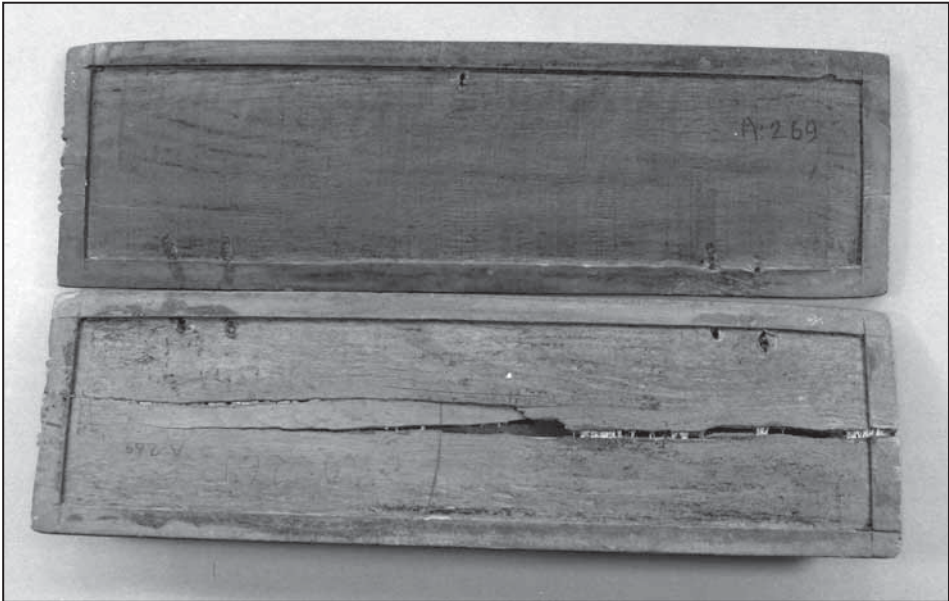
KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

- ALEXANDER 1931; Cristine A., "Gilt Glass of the Roman Imperial Period", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, Vol. 26, No. 12.1 1931, 288- 289.
- BAILEY 1980: Bailey, D.M., *A Catalogue of the Lamps in the British Museum 2, Roman Lamps Made in Italy*, Londra.
- BIRT 1913: Birt T., *Kritik und Hermeneutik. Nebst Abriss, Des Antiken Buchwesens*, München 1913.
- BLANCK 2000: Blanck H., *Antikçağda Kitap*, Çev. Z.A. Yılmaz, (Orij. Baskı: Das Buch in der Antike, 1992), Ankara.
- CALZA, NASH 1959: Calza R., Nash, E. *Ostia*, Florence 1959.
- CLAIRMONT 1977: Clairmont C.W. *Benaki Museum Catalogue of Ancient and Islamic Glass*, Atina, 1977.
- DAVIDSON 1952: Davidson G.R., *The Minor Objects. Corinth XII*, New Jersey.
- DOKSANALTI 2000: Doksanaltı E.M., "Die Keramikfunde aus den Arealen Z1 und Y1 der Dionysos- Stoa in Knidos", *Rei Cretariae Favtorvm Acta* 36, Abington, 2000, 75- 82.
- DUNBABIN 1982: Dunbabin K.M.D., The Victorious Charioteer on Mosaics and Related Monuments, *American Journal of Archaeology* Vol. 86, No. 1, 1982, 65- 89.
- EYİCE 1971: Eyice, S., *Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler*; İstanbul.
- FERGUSON 1961: Ferguson, G., *Sign & Symbols in Christian Art*, Oxford.
- GARDTHAUSEN 1911; Gardthausen V., *Griechische Palaeographie. Zweite Auflage, Erster Band: Das Buchwesen im Altertum und im byzantinischen Mittelalter*, Leipzig, 1911.
- HUMPHREY 1976: Humphrey J.H., *Excavations at Carthage 1975. Conducted by the University of Michigan I*, Tunis.
- HUMPHREY 1986: Humphrey J.H., *Roman Circuses. Arenas for Chariot Racing*, Berkeley ve Los Angeles.
- KARACA 2008: Karaca, Z., *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri*, İstanbul.
- MCDONALD 1986: J.K., The Museum Trail. Treasures of the Holy Land. Ancient Art from the Israel Museum, *The Biblical Archaeologist*, Vol. 49, No. 3, 1986, 155- 165.

- MONTAGUE 1890: Montague A.P., "Writhing Materials and Books Among the Ancient Romans", *American Anthropologist*, Vol. 3 no 4, (1890), 331- 340.
- OLEIRO 1965: Oleiro M. B., "Mosaiques romaines du Portugal," *La Mosaique greco-romaine. Colloques internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris 1963*, Paris.
- PARLASCA 1996: Parlasca K., *Ägypten. Schätze aus den Wüstenland, Kunst und Kultur der Christen am Nil*. Eine Ausstellung der Stiftung Preussischer Kulturbesitz und des Gustav-Lübcke-Museums der Stadt Hamm, Wiesbaden.
- PITARAKIS 2010: Pitarakis B., "Tarihte Hipodrom. I. Contantinus ve Yeni Roma'sı", *Hippodrom/Atmeydanı. İstanbul'un Tarih Sahnesi*, İstanbul.
- POLZER 1965: Polzer J., "The Location of the Obelisks in the Circus Maximus in Rome", *The Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 24, No. 2, 165- 69.
- ROBERTSON 1975: Robertson M., *A History of Grek Art*, Cambridge Uni.Presss, Cambridge.
- RODENWALDT 1940: Rodenwaldt, G. "Romische Reliefs. Vorstufen zur Spatantike," *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts 55 (1940)*, 12- 43.
- SCHENCK 1934: Schenck E.C., A Painted Wooden Pyxis in the Museo Cristiano of the Vatican Library, *The Art Bulletin*, Vol. 16, No. 4, 1934, 341- 357.
- SCHUBART 1921: Schubart W., *Das Buch bei den Griechen und Römern*, Berlin ve Leipzig.
- TRADIGO 2006: Tradigo, A., *Icons and Saints of the Eastern Orthodox Church*, J. Paul Getty Museum Pres, California.
- VOGEL 1959: Vogel L., Circus Race Scenes in the Early Roman Empire, *The Art Bulletin*, Vol. 51, No. 2, 1969, 155- 160.
- WARD 1920: Ward J., *The Roman Era in Britain*, Londra.
- WEITZMANN 1977: Weitzmann K., The Late Roman World, *The Metropolitan Museum of Art Bulletin, New Series*, Vol. 35, No. 2, 1977, 2- 96.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

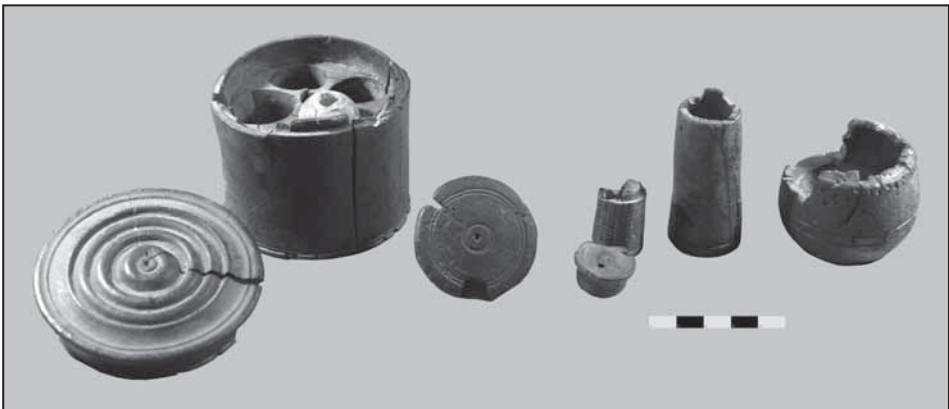
Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

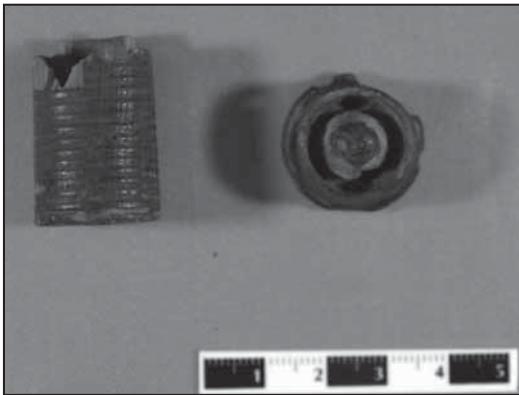
Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

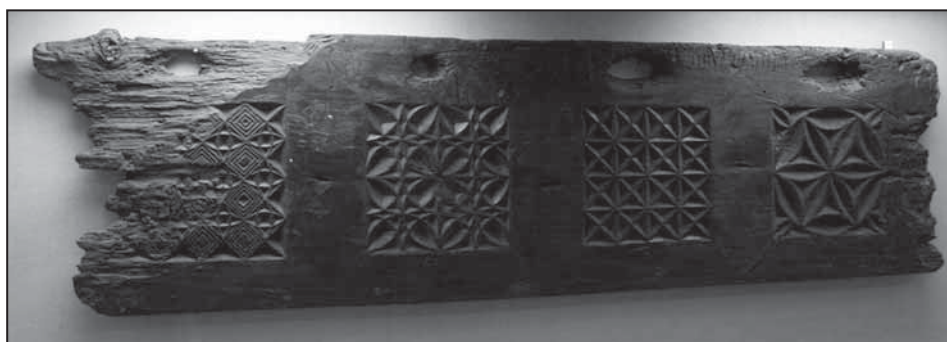
Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

BITLİS VE ÇEVRESİ 2009 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Kadir PEKTAŞ*
Gülşen BAŞ
Hicran ÖZDEMİR
Sebahattin ERDOĞAN

Bitlis ve çevresi 2009 yılı yüzey araştırması 11 gün sürmüştür. Van Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu uzmanlarından İ. Hakkı BOLKAN'ın gözetiminde yapılan araştırmalar, Bitlis İl merkezinin yanı sıra Tatvan ve Güroymak İlçeleri ve bunlara bağlı yerleşim merkezlerinde yürütülmüştür. Çalışmalarımızda daha önce yayınlanan tarihi yapıların, eksik kalan veya gözden kaçan yönleri üzerinde de durulmuştur.

I- Bitlis İl Merkezindeki Araştırmalar

Bitlis İl merkezinde yine geçen yıllarda olduğu gibi, halk tarafından kullanılmakta olan tarihi evler ile bir türbedeki mezar taşları incelenmiştir.

I-1. Sıddık Karakuzu Evi

Bitlis İl merkezi, Saray Mahallesi, Tahşüt Sokak'da yer almaktadır. Tamamen düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilen yapı bodrum üzerinde tek kattan meydana gelmektedir (Çizim: 1).

Yaklaşık olarak dikdörtgene yakın bir alana oturan bu ev, sade bir düzenleme göstermektedir. Kuzeyden güneye inen eğimli bir alana kurulan evin batı yönünde bahçe bulunmaktadır.

Evin bodrum katında yer alan ahır ve depo bölümlerine güney cepheye açılan kapılardan girilmektedir. Bodrum kat, araları duvarlarla sınırlandırılmış kuzey-güney yönünde üç mekândan oluşmaktadır. Bu mekânlardan batıdaki ahır, diğerleri ambardır. Ambar birimlerinden düz örtülü kuzey doğudaki günümüzde, güneyine örülen bir duvarlar

* Prof. Dr. Kadir PEKTAŞ, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Kınıklı Kampüsü-Denizli/TÜRKİYE.
Yrd. Doç. Dr. Gülşen BAŞ, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Kampus -VAN/TÜRKİYE.
Arş. Gör. Hicran ÖZDEMİR, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Kınıklı Kampüsü-Denizli/TÜRKİYE.
Arş. Gör. Sebahattin ERDOĞAN, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Kampus -VAN/TÜRKİYE.

ikiye bölünmüştür. Diğer mekânlar beşik tonozlarla kapatılmıştır. Ambar mekânlarının kuzey duvarlarında ocak ve dolap nişleri bulunmaktadır. Bunlardan doğudaki mekânın dolap nişi bugün kapatılmıştır.

Yapının yaşam bölümü olan zemin katı, yüksek olan kuzey yönde yer almaktadır. Kuzey batı yöndeki sivri kemerli kapıdan giriş bölümüne, oradan da sofaya girilmektedir. Burası, güneydeki iki, doğudaki bir odaya geçit veren kapının açıldığı bir dış sofa olarak düzenlenmiştir. Düz örtülü odalarda duvarlara yüklük ve dolap nişleri açılmıştır. Odalar, güney cepheye açılan, düz atkılı ikişer pencereden ışık almaktadır. Sofanın kuzey yönünde hamam ve tuvalete yer verilmiştir.

I-2. Şahin Koçi Evi

Bitlis İl merkezi, Mahallebaşı'nda yer almaktadır. Günümüzde iki aile tarafından kullanılan evin sadece bir bölümü günümüzde Şahin Koçi tarafından kullanılmaktadır. Evin diğer bölümü Kutbettin Bulut'a aittir.

Düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilen yapı, alçakta kalan güney cepheye yerleştirilmiş odalardan meydana gelmektedir. Alttaki ambar ve ahır kısımları büyük ölçüde değiştirilmiş bulunan ev, daha çok dış cephe düzenlemesiyle dikkati çekmektedir.

Yapının güney cephesinde ve farklı yerlerinde çeşitli kitabeler yerleştirilmiştir. Bunlardan bazılarında H.1310/M.1892-1893, H.1348/M.1929-1930, ve H.1350/M.1931-1932 tarihi verilmektedir.

Transkripsiyon: "Yâ Hâfız 1310", "Lâ ilâhe illallâh Muhammedun resûlullâh 1348", "Hâze min fazli rabbik 1350", "İnnâ fetahnâ leke fethan mübinâ (Kur'an; 48,1)"

Bu kitabelerden yapının XIX. yüzyılın sonlarında inşa edilip XX. yüzyılın ortalarına kadar ekleme ve onarımlarının sürdüğü anlaşılmaktadır.

Üst katta mutfakta ve banyodaki tepe aydınlatması orijinal, holdeki tepe aydınlatması sonradandır. Burada ortadaki holün solundaki duvarın sonradan olduğu ev sahipleri tarafından ifade edilmiştir. Bunun devamında, çatıya çıkan merdiven ve çatı çıkışı var. Üst katta holün gerisindeki iki oda sonradan yapılmış, orijinalde yokmuş. Burası alt katın terasıdır.

Zemin kattaki odunluk bölümü oldukça değişmiştir. Aslında burası sola doğru devam eden, 3 tonozlu hol şeklindeki ahır-kiler bölümünden oluşmaktaydı. Bugün sadece bir duvarda yüzeysel kemer niş izi kalmıştır. Odunluğun aksi yöndeki kapıdan bahçeye girilmekteydi.

I-3. Ali Tosun Evi

Taş mahallesinde yer alır. Evin tek mekânı dışında diğer bölümleri yıkık ve toprak altında kalmış durumdadır. Ayakta kalan dikdörtgen planlı mekânın kuzey cephesi düzgün kesme taş diğer cepheleri kaba yonu taşlarla inşa edilmiştir. Kuzeydeki sivri kemerli girişin üst kesiminde cas ile oluşturulan bir süsleme programı kullanılmıştır. Bunlar arasında ibrikler kuş figürleri, gülbezeler dikkat çekmektedir.

I-4. Memi Dede Mescidi Türbesi

Memi Dede Mescidi ve Türbesi Bitlis İl merkezinde, Zeydan Mahallesi, Alemdar sokakta yer almaktadır. Hatibiye Medresesi'nin hemen karşısında bulunan mescit ve türbenin mimarî özellikleri yayınlanmıştır¹. Türbeye ait kitabeden 1572 yılında inşa edilen ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir edilen yapılar sağlam durumda olup günümüzde boş tutulmaktadır (Resim: 1).

Yapıyı incelememiz sırasında, iç mekânda iki adet mezar taşı ile dışta yere yatmış vaziyette duran bir mezar taşı üzerinde çalışma yapılmıştır.

İç mekândaki mezarda bulunan baş ve ayak taşlarında herhangi bir süsleme görülmemektedir. 103 x 41 x 10 (8.5) cm ölçülerinde, dışta bulunan ve iç mekâna taşıdığımız mezar taşının kitabesinde Ömer Bin Üryan El- Mûşî adı geçmektedir:

Transkripsiyon: "El-mevtu ke'sun külli nâsi şâribuhû, Hâze merkadu's-sa'id eş-şehîd el-merhûm, El-mağfûr el-mebrûr el-muta'avvin el-muhtâc, Îlâ rahmeti ve'l-ğufrân 'Ömer bin 'Uryân, El-Mûşî teveffâ fî sene, 1188"

Türkçe Anlamı: "Ölüm bir kâsedir, her insan ondan içecektir. Bu mezar, said, şehid merhum, affedilmiş, mebrur, affedicinin rahmetine muhtaç Uryan El-Muşî'nin oğlu Ömer'indir. 1188 (M.1774-1775) yılında öldü."

XVIII. yüzyıla ait mermer mezar taşı, sivri kemer formundaki üst düzenlemesi, yazı formu ve kıvrık dallara bağlı çiçek bezemesiyle Bitlis il merkezinde yer alan Saidiye ve Nuhiye türbelerindeki mezar taşlarına benzemektedir. Buradaki mezar taşlarından biri 88 x 37.5 (35) x 11 (8.8), Aziz bin Haydar'a ait diğeri 85 x 34.5 (33.5) x 10 (9.5) cm ölçülerindedir.

II- Güroymak İlçesi'ndeki Araştırmalar

II-5. Karanday (Kalender) Ağa Kümbeti ve Mezarlığı

Güroymak İlçe merkezinde bulunan tarihi mezarlığın içindeki kümbet, daha önce yayınlanmıştır². Ancak kümbetin içinde bulunduğu mezarlıkta detaylı çalışmaların

¹ Oluş Arık, *Bitlis Yapılarında Selçuklu Rönesansı*, Ankara, 1971, s. 27; Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler II*, Ankara, 1977, s.193; O.Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri II*, Ankara, 1991, s.99-102; Abdüsselam Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı II Bitlis*, Ankara, 2002, s.86-89.

² R.Hüseyin Ünal, "Az Tanınan ve Bilinmeyen Doğu Anadolu Kümbetleri", *Vakıflar Dergisi*, XI, Ankara, 1976, s.121; Erken, a.g.e., s.228-231; O.Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri I*, Ankara, 1986, s.95-100.

bugüne kadar yapılabildiğini söylemek mümkün değildir. Bu yıl Kalender Baba Kümbeti olarak bilinen mezar anıtının içinde bulunduğu mezarlık, detaylı olarak incelemek üzere araştırma programına alınmıştır.

Yaptığımız incelemelerde, günümüze kadar araştırmacıların pek dikkatini çekmeyen aile mezarları ile birkaç yayında sadece varlığından bahsedilen bir yarım kümbet üzerinde çalışılmıştır. (Çizim: 2)

Çalışmalarımızda, aile mezarlarından biri Kalender Baba Kümbeti'nin güney yönünde, kümbete çok yakın olarak, diğeri de kümbetin yaklaşık 7 m. kuzey batı yönünde yer almaktadır.

Her ikisi de dikdörtgen planlı olan aile mezarları, düzgün kesme taş işçilikli çok yüksek tutulmayan duvarlarla çevrelenmiştir. Aile mezarlarının içindeki mezar taşlarının kitabeleri, XV. yy. vermektedir. Dolayısıyla, Kalender Baba Kümbeti'nin inşasından sonra bu alanın mezarlık haline getirildiği ve aile mezarlarının inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Kümbetin batı yönünde yer alan yarım kümbet ise (Resim: 2), kareye yakın dikdörtgen planlı bir düzenleme göstermektedir. Batı duvarında kısmen yıkılmalar tespit ettiğimiz yarım kümbetin batı cephesindeki kapıdan geçilen cenazelik karı aynalı tonozla kapatılmıştır. Özellikle iç mekândaki duvar örgüsü, kaliteli bir taş işçiliğinin ipuçlarını vermektedir (Resim: 3).

Buradaki aile mezarları ve yarım kümbetin ölçüleri alınarak, Kalender Baba Kümbeti'ne göre konumlandırması yapılmış, fotoğraflarla belgelenmiştir.

Bu mezarlıkta yaptığımız diğer bir önemli çalışma da mezar taşları üzerinde olmuştur. Mezar taşlarından kitabesi ve süsleme programı ile dikkat çeken 16 adedi detaylı olarak incelenmiştir.

Genellikle bu çevrede yaygın olarak karşımıza çıkan koyu kahverengi taştan yapılan şahideler yer yer kandil, bitkisel ve geometrik kompozisyonlar, yuvarlak kemerli niş ve bir örnekte gördüğümüz figürlü bezemesiyle dikkati çekmektedir (Resim: 4).

Sigrafitto olarak yazılan kitabelerde az da olsa kabartma olarak yazılmış sülüs hatlı örnekler de karşımıza çıkmaktadır. Mezar taşlarında tarihe rastladığımız örnekler içinde 4 adedi XIV. yy., 8 adedi XV. yüzyıla aittir. Kitabeler genellikle Arapçadır. Kitabelerden birini burada örnek olarak verelim:

Transkripsiyon: "Küllü nefsin zâikatü'l- mevt (Kur'an; 3,185), Hâze kabru's-sa'id eş-şehîd, El- merhûm el-muhtâc ilâ, Rahmeti'llâhi te'âlâ ve ğufrânehu, Kasîru'l- 'ömr Yûsuf bin İsmâ'il, Kevâlisî târih sene, Selâse ve sittîne ve semâne mie."

Türkçe Anlamı: "Her nefis ölümü tadacaktır. Bu kabir, mutlu, şehid, merhum, Allah'ın rahmetine ve affına muhtaç, kısa ömürlü Yusuf bin İsmail Kevalisi'nindir. Yıl sekiz yüz altmış üç (M. 1458-1459)".

II-6. Günkırı Köyü

Güroymak'a bağlı Günkırı (Kotni) Köyü'nde daha önce başlamış olduğumuz araştırmalara 2009 yılında devam edilmiştir³. Bu köyde önceden beri tandır ve çömleklerin yapımı geleneksel olarak günümüzde de devam etmektedir. Tandır ve çömlek yapımını orijinal şekliyle belgelemek ve buradaki köy evlerini incelemek üzere Günkırı Köyü'nde araştırmalarımıza devam edilmiştir.

Bunlardan tandır ve seramik üretilen evlerden Hacı Kasım Seski Evi'nde belgeleme yapılmıştır. Tandır ve seramik üretilen (Resim: 5) geniş mekân içten kırlangıç kubbe ile kapatılmıştır.

Günkırı Köyü'nde incelediğimiz ikinci yapı Alican Eren Evi'dir (Çizim 3, Resim 6). Kuzey-güney yönde enine dikdörtgen planlı bir ahır bölümü ile buraya bitişik kırlangıç kubbeli tandırın bulunduğu mekândan oluşmaktadır (Resim: 7).

Dört sıra halinde dizilen ağaç gövdeleriyle taşınan ahır bölümü daha alçakta kalmıştır. Duvar kenarlarına sekizgene yakın bir düzen gösteren 9 direk, ahşaptan kırlangıç kubbeyi taşımaktadır. Mekânın orta bölümünde tandır yer almaktadır.

Köydeki M. Cüneyt ve Rindî Ertosun'a ait evde üretilen seramiklerin yapım teknikleri ve türleri hakkında bilgi alınmıştır. Seramik kaplar içinde yoğurt süzme amaçlı delikli küplerin yanında güveç kapları vazolar, şekerlikler, yörede "hincan" adı verilen meyve tabakları dikkati çekmektedir. Kaplar üzerindeki bezemeler el ya da ince bir çubukla şekillendirilmektedir.

III- Mutki ve Çevresindeki Araştırmalar

Yüzey araştırmalarına Mutki çevresinde devam edilmiş, Rabat Köyü'nde çalışma yapılmıştır.

III-7. Rabat Köyü

Köyün 300 m. batısındaki tepe üzerinde bir kale kalıntısı tespit edilmiştir (Resim: 8). Doğudan Rabat Deresi, batıdan Longisor Deresi'nin sınırladığı noktanın doğusunda *Rabat Kalesi* yer almaktadır. Burada belirsiz bir takım temel izleri, su kuyusu ve tandır yer almaktadır. Bununla birlikte kalıntılar, kalenin genel düzenlemesi hakkında detaylı bir bilgi vermemektedir.

Kalenin karşı yönündeki tepenin eteklerinde köyün *tarihi mezarlığı* yer almaktadır. Sık ağaçlı ve eğimli bir alanda yer alan mezarlığa yeni gömüler devam etmektedir. Buradaki eski mezarlar, genellikle tek şahideleriyle dikkati çekmektedirler. Bu mezar taşlarından üçü XV. yüzyıla, 16 adeti XVIII ve XIX. yüzyıla aittir.

³ Kadir Pektaş – Gülsen Baş, "Bitlis, Güroymak ve Tatvan'da 2000 Yılı Araştırmaları", *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, (28 Mayıs – 01 Haziran 2001 Ankara), Ankara, 2002, s. 53.

XV. yüzyıla ait olanlar H.833/M.1429, H.834/M.1430-1431 yıllarına aittir. Diğerinin onlar hanesi tam okunamadığından kesin tarihi verilmemekle birlikte kalan bölümlerinden yine XV. yüzyıldan kaldığı anlaşılmaktadır (Resim: 9). Kazıma yoluyla yazılan Arapça kitabelerden biri şöyledir:

Transkripsiyon: “Küllü men ‘aleyhâ fân (Kur’an; 55,25), Hâze merkadu’s-sa’idu’ş-şehîd, El-merhûm el-muhtâc ilâ rahmeti, Allâhi te’âlâ ve ğufrânehû, El-hezber (?) el-meşhûr İsmâ’il, İbn Seyfeddîn Sînû teveffâ, Fî evâil-i şehri muharremu’l-harâm, Min şuhûri sene selâse ve selâsine, Ve semânemiete’l-hicriyye”

Türkçe Anlamı: “Her şey geçicidir, bu mezar sait, şehit, merhum, Allah’ın rahmetine ve bağışlamasına muhtaç, meşhur Seyfeddin Sinû oğlu İsmail’indir. Hicri sekizyüz otuz üç yılı, haram aylardan Muharrem ayında (M.1429/Eylül-Ekim) vefat etti.”

Dikdörtgen biçimli, koyu renkli mezar taşının üst ve alt bölümleri mevcut değildir. Taşın arka ve yan yüzlerinde herhangi bir yazı ya da süsleme bulunmamaktadır. Mezarlıktaki XV. yy. mezar taşlarının diğerlerinde yan yüzlerde Farsça yazıtlar, arka yüzlerde de basit geometrik bezemeler dikkati çekmektedir.

Rabat Mezarlığı’ndaki Osmanlı Dönemi mezar taşları genellikle mermerden yapılmıştır. Üst kısımları sivri kemer formundaki mezar taşlarında sülüs hatlı Arapça kitabeler, düzgün bir istifle ve kabartma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Buradaki Osmanlı Dönemi mezar taşlarının en erken örneği H.1182 M. 1768-1769, en geçi H.1253/M.1837-1838 yılındandır. H.1182 tarihli mermer mezar taşı, bugün yerde durmaktadır. Üst bölümü sivri kemer formunda, 102 x 36 x 8 cm. ölçülerindeki mermer mezar taşı, kartuşlar içine alınmış altı satırdan oluşan sülüs kitabesine göre Şeyh Süleyman oğlu Şeyh Ömer’e aittir. Arapça kitabe şöyledir:

Transkripsiyon: “Âh mine’l-mevti ve hâlâtihi, Hâze merkadu’s-sa’id eş-şehîd el-merhûm, El-mağfûr el-mebrûr el-muhtâc ilâ’r-rahmeti, Ve’l-ğufrân Şeyh ‘Ömer bin Şeyh, Süleymân teveffâ, Sene 1182”

Türkçe Anlamı: “Ah ölüm ve onun halleri. Bu mezar sait, şehit, merhum, affedilmiş, af ve merhamete muhtaç Şeyh Süleyman oğlu Şeyh Ömer’indir. 1182 yılında öldü.”

IV- Tatvan Çevresindeki Araştırmalar

Tatvan’da çevresinde, Ören Köyü’nde ve ilk olarak 2000 yılında belgeleme çalışması yaptığımız Reşadiye Kasabası’nda⁴ yüzey araştırmalarına devam edilmiştir.

⁴ Pektaş – Baş, a.g.m., s. 53.

IV-8. Ören Köyü

Bitlis'ten Tatvan'a giden karayolunun sağında, iç kesimde yer alan Ören Köyü'ndeki çalışmalarımızda, köye girişte, olasılıkla tek nefli bir şapel ile buraya yakın yerde küçük bir köy yerleşimi, üstteki tepede de basit bir savunma yapısı tespit edilmiştir.

IV-9. Han Kalıntısı

Bitlis-Tatvan karayoluna çok yakın bir yerde, Ören Köyü yakınlarında bir yapı kalıntısı tespit edilmiştir. Günümüzde sadece kısa kenarlarından birinin düzgün kesme taş cephesinin bir bölümü görülebilen yapının, halk tarafından han kalıntısı olduğu belirtilmektedir. Mevcut şekliyle işlevi konusunda bir ipucu bulamadığımız yapının han kalıntısı olması mümkün görünse de planı ve işlevi ancak kazı ile anlaşılacaktır (Resim: 10).

IV-10. Reşadiye, Şapel:

Köyün içinde bulunan şapel sağlam durumda olup bitişiğindeki ev sahibi tarafından depo olarak kullanılmaktadır. Kıрма taş ve moloz taş malzeme ile inşa edilen yapı tek sahnalıdır. Şapele, batı cephesinin ortasına açılan, düz atkılı sade bir kapıdan girilmektedir.

Az sayıda pencere açılan iç mekânda lôş bir ortam bulunmaktadır. Doğu ve batı duvarlarındaki nişlerin çevresinde geometrik ve bitkisel süslemelerin dikkati çektiği iç mekân nisbeten sade görünüşe sahiptir (Resim: 11).

Yapının doğu yönünde yer alan apsis yarım daire planlıdır. Doğu ve batı duvardaki ikişer payenin desteklediği beşik tonozla kapatılan şapelin inşa tarihini ya da banisini bildiren herhangi bir kitabe ya da belgeye rastlanmamaktadır.

Dış cephelerde malzeme kalitesi ve yapım tekniği ile basit bir işçilik gösteren yapının üst bölümü kırma çatılı olarak düzenlenmiştir. Apsisin dış cephesinde, duvarların üst bölümünde haç ve çeşitli süslemeler işlenmiş taşlara yer verilmiştir.

IV-10. Reşadiye, Şeyh Abdülcelil Et- Tahavi Camii ve Kümbeti:

Reşadiye'nin içinde bulunan yapı sağlam durumdadır (Resim: 12). Doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, üç bölümlü bir yapıdır. Cami ve türbeye daha sonra, muhtemelen XVI. yüzyılda bir giriş mekânı eklenmiştir.

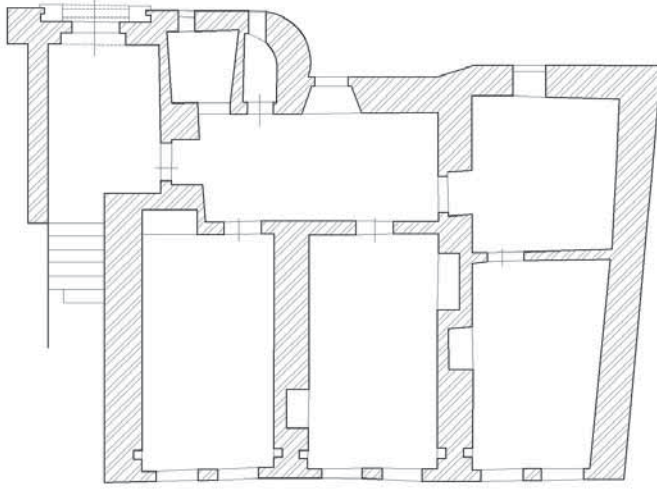
XIV. yüzyıllarda inşa edildiğini tahmin ettiğimiz ilk bölümün duvarları düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilmiştir. Buraya eklenen bölümün duvarları moloz taş malzemeyle örülmüştür.

Sonradan eklenen bölümden asıl cami mekânına, batı köşeye kaydırılan taç kapıdan girilmektedir. Kapı geometrik motifli üç bordürle üç yönden kuşatılmıştır. Düz kapı açıklığının üzerindeki mukarnas kavsara, en üstte üç yapraklı yonca kemer şeklindedir. Kapı açıklığının üzerinde yine geometrik kompozisyonlu taşlar, yanlarda geometrik motifli düzenlemeler dikkati çekmektedir.

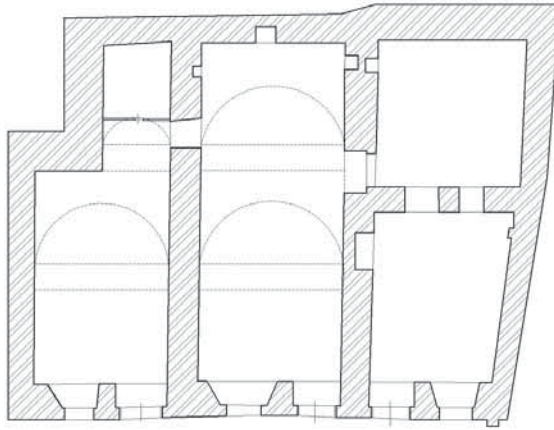
Caminin iç mekânı enine dikdörtgen planlı, beşik tonozludur. Kuzey duvarındaki ocağın daha sonra kapatıldığı izlerden anlaşılmaktadır. Güney duvarının ortasındaki mihrap, yarım daire planlıdır. Üstten sivri kemerin çevrelediği mihrap, geometrik motifli tek bordürle çerçevelenmiştir. Doğu ve batı duvarlarda nişler, duvarların üst kısımlarında mazgal pencereler yer almaktadır.

Caminin iç mekânında, kuzeydoğu köşedeki üç basamak merdivenden kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı türbeye girilmektedir. Türbe beşik tonozla kapatılmış olup güney duvarına açılan pencereden ışık almaktadır. Güney duvara yakın yerleştirilmiş iki özelliksiz taş, mezarın yerini belirlemektedir.

Yapının bahçesi içinde yan yana, kahverengi, iki mezar taşı yer almaktadır. Taşların içe bakan yüzünde, üst kısımlarda, basit çizgi şeklindeki düzenlemeler, XIV. yüzyıla işaret etmektedir. Bundan başka, mezarlıkta mermerden iki şahide şeklinde Osmanlı Dönemi'nden bir mezar daha bulunmaktadır.

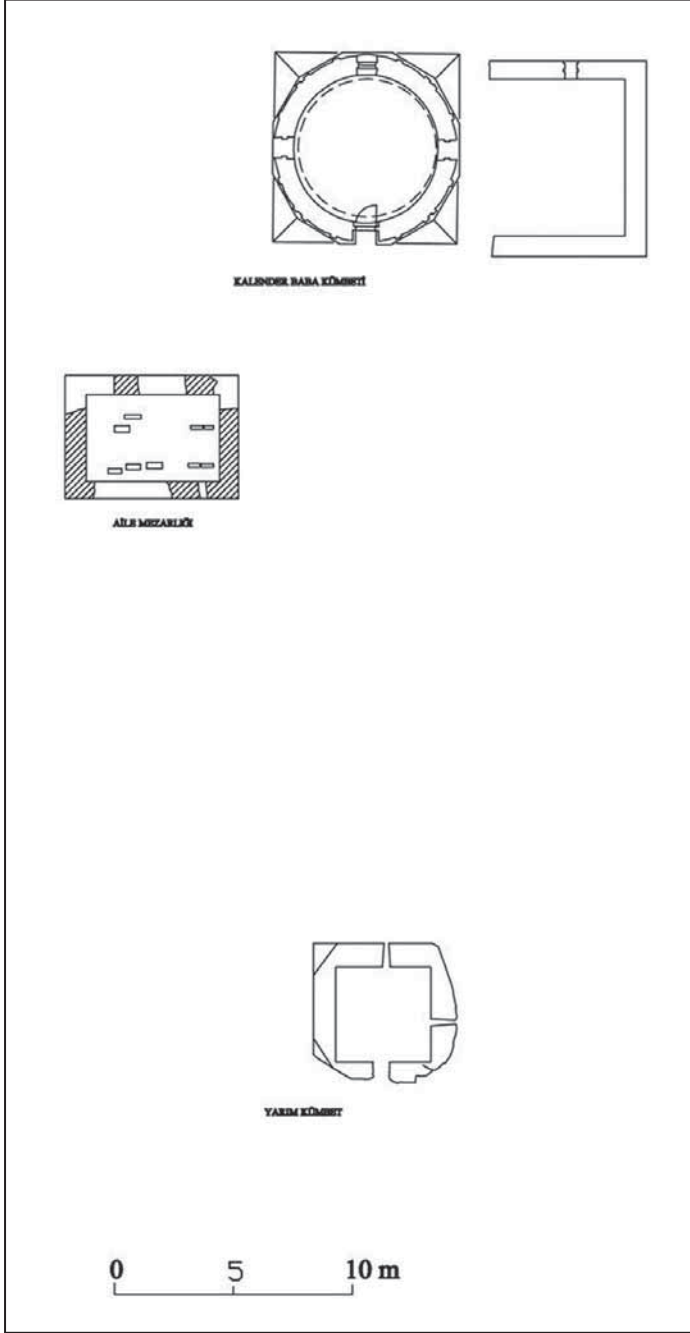

SİDDİK KARAKUZU EVİ
ZEMİN KAT PLANI

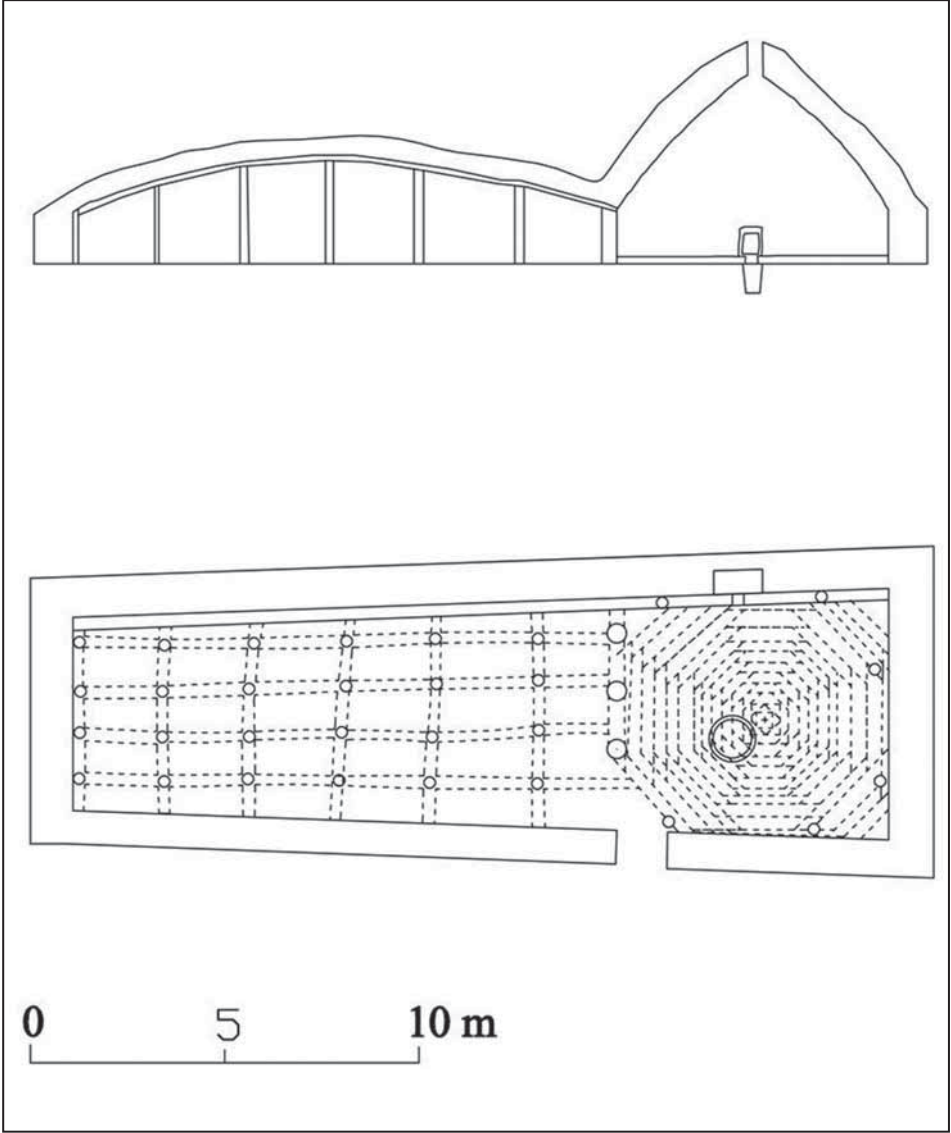

SİDDİK KARAKUZU EVİ
BODRUM KAT PLANI

Çizim: 1

Çizim: 2

Çizim: 3

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

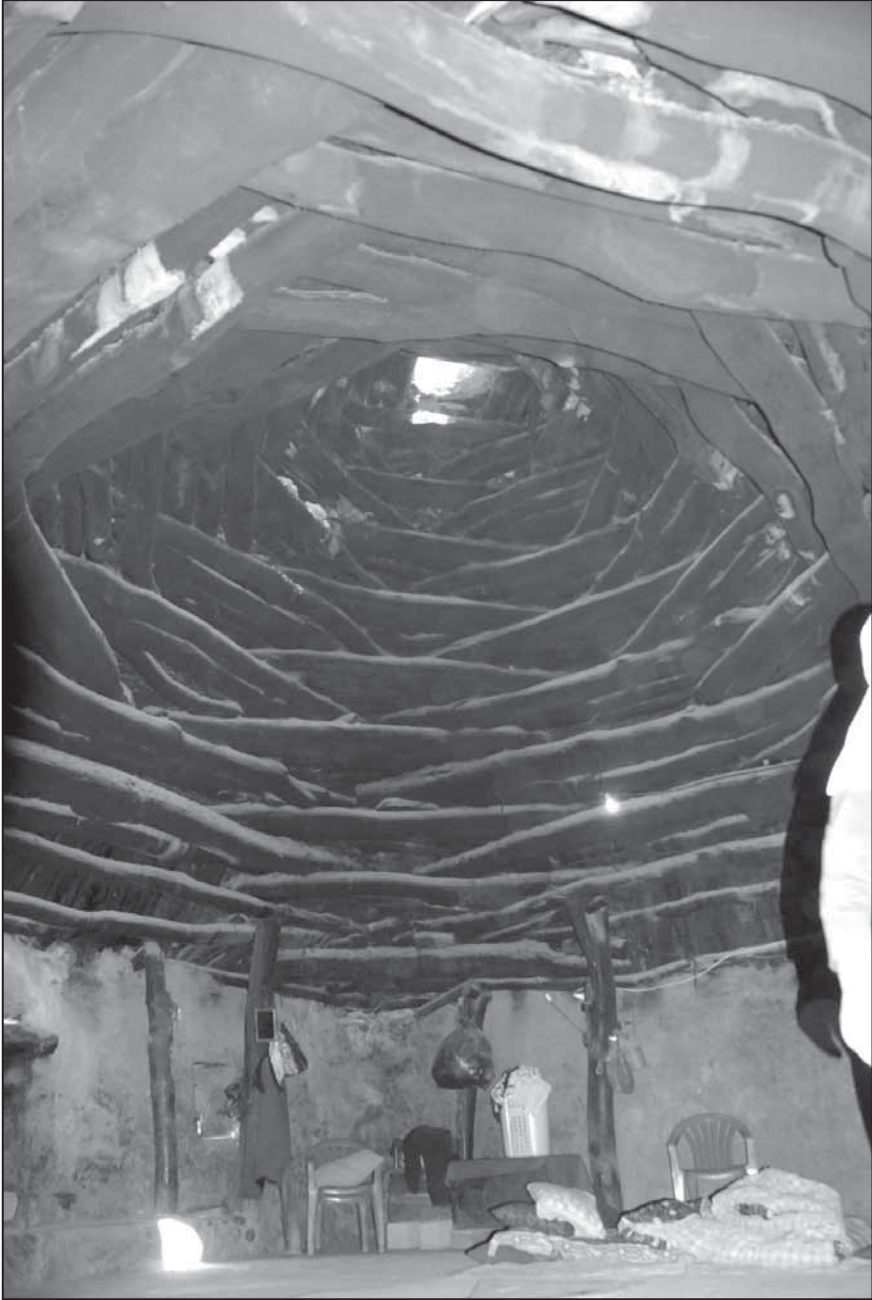
Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

DEĞERLİ BİLİM ADAMI

Genel Müdürlüğümüzce her yıl düzenlenen “Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu”nda sunduğunuz raporlar, bu yıl da kitap olarak basılacaktır.

Göndereceğiniz rapor metinlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olması, kitapların zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır.

Yayın Kuralları:

1. Yazıların A4 kağıda, 13x19 cm.lik bir alan içinde 10 punto ile, başlığın 14 punto ile tirelemeye dikkat edilerek, Arial ya da Times fontu ile 10 sayfa yazılması,
2. Dipnot numaralarının metin içinde belirtilerek sayfaların alt kısmına 8 punto ile yazılması,
3. Dipnot ve kaynakçada kitap ve dergi isimlerinin italik yazılması,
4. Çizim ve fotoğrafların toplam adedinin 15 olması, CD’ye JPG veya TIFF olarak 300 pixel/inch, renk modlarının CMYK veya Grayscale olarak kaydedilmesi, kesinlikle word sayfası olarak düzenlenmemesi,
5. Haritalar (Harita:), Çizimler (Çizim:), Resimler (Resim:), olarak belirtildikten sonra altlarına yazı yazılması ve kesinlikle levha sisteminin kullanılmaması,
6. Yazılara mutlaka isim, unvan ve yazışma adresinin yazılması,
7. CD’ye kaydedilmiş metnin çıktısının da gönderilmesi ve çıktı ile CD kaydının uyumlu olması (aksi hâlde CD kaydı esas alınacaktır),
8. Raporların sempozyum esnasında teslim edilmesi veya en geç 1 Ağustos gününe kadar

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Eğitim ve Yayınlar Şubesi Müdürlüğü

II. Meclis Binası

Ulus/Ankara

adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kurallarına uymayan veya geç gelen yazılar kesinlikle yayınlanmayacak ve iade edilmeyecektir.

Bilgilerinizi rica eder, çalışmalarınızda başarılar dileriz.

Not: Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı kitaplarına Bakanlığımızın www.kultur.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

DEAR COLLEAGUES

The reports which you will submit during the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as usual.

In order to receive a qualitative print and to complete the publication on time, we kindly request you to send the texts of your reports within the context of form mentioned below:

- 1- The writings to be on A4 paper, not exceeding the writing space of 13.5x19 cm, with Arial or Times font in 10pts. Kindly pay attention to using dashes (-) when necessary in the text, and the text to be maximum 10 pages
 - * The title to be written in 14 pts, bold,
 - * Footnotes to be written below the text, with their numbers indicated within the text, in 8 pts at the page where it is mentioned,
 - * At the footnotes and the bibliography, the names of the books and the periodicals to be written in italic character.
- 2- The total number of the drawings and the pictures to be at most 15. If it is possible, you are requested to scan the photographs and to save on CD as JPG on a separate file out of the text with 300 pixel/inch; colour of mods of these photographs must be CMYK or Grayscale; photographs to be taken by digital camera,
- 3- Please write (Drawing) for the drawings (Fig.) for the figures, pictures, and (Map) for the maps as subtitle and please do not use table system.
- 4- Kindly write your name, title and communication address on the papers.
- 5- Please send the print out of the text that together with loading the text on a (new) diskette or CD.
- 6- The print out of the text you will send and the text in the diskette or CD, should be compatible, (or else the text in the diskette/CD will be accepted) with each other.

Kindly give your texts during the symposium or send until August 1, to the below address:

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Eğitim ve Yayınlar Şubesi Müdürlüğü,
II. Meclis Binası Ulus/Ankara

The reports which do not follow the rules or are sent late, will not be published and will not be given back.

Note: The books of the Symposium is available on www.kultur.gov.tr

